Aalborg Universitet

En supertanker ændrer kurs

En analyse af beskæftigelsen blandt personer med en ikke-vestlig baggrund på det danske arbejdsmarked fra 1996 til 2016

Lassen, Hans

DOI (link to publication from Publisher):
10.5278/vbn.phd.socsci.00078

Publication date:
2017

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Link to publication from Aalborg University

Citation for published version (APA):
Lassen, H. (2017). *En supertanker ændrer kurs: En analyse af beskæftigelsen blandt personer med en ikke-vestlig baggrund på det danske arbejdsmarked fra 1996 til 2016* . https://doi.org/10.5278/vbn.phd.socsci.00078

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from vbn.aau.dk on: July 05, 2025

EN SUPERTANKER ÆNDRER KURS

EN ANALYSE AF BESKÆFTIGELSEN BLANDT PERSONER MED EN IKKE-VESTLIG BAGGRUND PÅ DET DANSKE ARBEJDSMARKED FRA 1996 TIL 2016

AF
HANS LASSEN

PH.D. AFHANDLING 2017

AALBORG UNIVERSITET

EN SUPERTANKER ÆNDRER KURS

En analyse af beskæftigelsen blandt personer med en ikke-vestlig baggrund på det danske arbejdsmarked fra 1996 til 2016

by

Hans Lassen

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Dissertation submitted

.

Ph.d. indleveret: November 2017

Ph.d. vejleder: Prof. Jørgen Goul Andersen
Aalborg Universitet

Ph.d. bedømmelsesudvalg: Professor Anette Borchorst (formand)
Aalborg Universitet

Forskningschef Anne Britt Djuve
FAFO

Afdelingsdirektør Niels Ploug
Danmarks Statistik

Ph.d. serie: Det Samfundsvidenskabelige Fakultet
Aalborg Universitet

ISSN (online): 2246-1256
ISBN (online): 978-87-7112-424-8

Udgivet af:
Aalborg Universitetsforlag
Skjernvej 4A, 2. sal
9220 Aalborg Ø
Tlf. 9940 7140
aauf@forlag.aau.dk
forlag.aau.dk

© Copyright: Hans Lassen

Trykt i Danmark af Rosendahls, 2017

Normalsider: 522 sider (á 2.400 anslag inkl. mellemrum).

"Havde det ikke været for indvandrernes og deres efterkommeres entre på arbejdsmarkedet de seneste år, ville opsvinget for længst være forbi."

Jørn Neergaard Larsen, administrerende direktør for Dansk Arbejdsgiverforening. "*Indvandrere får fodfæste"*. Agenda, nr. 8, 2008.

"Havde det ikke været for integrationen og indvandringen af nye arbejdstagere til Danmark, havde vi stort set haft et uafbrudt fald i arbejdsstyrken siden slutningen af 1980´erne. Ligeledes ville de senere års mangel på arbejdskraft havde fået meget uheldige følger af tabt vækst og velstand i Danmark."

Dansk Industri (2009). *Rekordstor fremgang for integrationen i Danmark*. Indsigt, juni 2009.

"Indvandrerne har bidt sig fast på de kommunale arbejdspladser. De gode tider gjorde måske, at de for alvor fik chancen, men nu har de vist deres værd og er blevet en integreret del af de kommunale arbejdspladser."

Michael Ziegler, borgmester i Høje-Taastrup og formand for Løn- og Personaleudvalget i Kommunernes Landsforening. "*Kommunalt ansatte indvandrere "overlever" besparelser"*. Momentum, nr. 6, 2012.

HANS LASSEN

Hans Lassen har en højskolebaggrund og var forstander for Højskolen i Svendborg i 10 år. Efter tiden som højskoleforstander etablerede han konsulentfirmaet Sisyfos, som siden 1997 har stået for idéudvikling og gennemførelse af projekter inden for integration og mangfoldighed. Projekterne er blevet gennemført i såvel Vollsmose som Mjølnerparken samt en række fynske kommuner.

Han har omfattende hands-on erfaringer blandet andet fra den periode (1996-2009), hvor beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere gik markant frem, og som er udgangspunktet for nærværende ph.d.-afhandling. Den røde tråd i disse erfaringer har været strategisk fokus på virksomhedernes centrale rolle og mentorordninger. Sidstnævnte allerede før det blev en del af arbejdsmarkedslovgivningen.

Hans Lassen har også deltaget aktivt i den offentlige debat, hvor han har argumenteret for, at integrationen på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet på mange måder har været succesfuld, når man tager højde for opgavens karakter og omfang. Denne succesfortælling har stået og står i kontrast til den fortælling om den mislykkede integration, der har domineret og fortsat dominerer medierne. Det er blevet til en del debatindlæg og kronikker i årenes løb, og i 2009 blev debatbogen *Den Anden Virkelighed* udgivet på Informations Forlag.

Ph.d.-afhandlingen er inspireret af ovennævnte projekt- og debaterfaringer. Det overordnede formål har været at undersøge, om der er videnskabelig baggrund for at hævde et mere positivt syn på integrationen i Danmark.

Hans Lassen har i øvrigt i hele ovennævnte periode også deltaget mere generelt i samfundsdebatten. Han udgav i 2000 bogen *Samvittighed på dagsordenen* på Aschehougs Forlag og har gennem årene bidraget med talrige foredrag, oplæg, kronikker og debatindlæg.

ENGLISH SUMMARY

Just as in other Western countries, an intense scientific and public debate is going on in Denmark about how to improve the inclusion of non-Western immigrants and their descendants into the labour market. Unfortunately, much of this debate has been based on faulty premises, ignoring the fact that over the past two decades, Denmark has actually seen a huge increase in non-western immigrant employment levels. From 1996 to 2009, the number of employees with a non-western background more than tripled and the employment rate rose by 23 percentage points – from 34 to 57 per cent. The employment gap between people of Danish and non-Western origin was reduced by nearly one half, from 41 to 21 percentage points.

What can be learned from this apparent success in overcoming barriers to immigrant employment? This dissertation explores how advances were achieved in 1996-2009 as well as what factors accounted for the minor setbacks from 2009-2016. It examines the question of whether the recent decline in employment growth for non-western immigrants should be seen as an indication of a more long-term rollback of job prospects.

This dissertation's analysis is systematically organized around five dominant theoretical perspectives on immigrant employment, visible both in the research and in the ongoing public policy debate. These perspectives are also the foundations of legal changes that have been introduced in order to promote more immigrant employment.

- **The Culture Perspective** identifies non-Western cultural and /or religious background as a major barrier to employment.

- **The Incentive Perspective** views the presence or absence of work incentives as shaping the levels of immigrant self-reliance and employability within the welfare state.

- **Human Capital Perspective** points to insufficient qualifications as a primary obstacle to employment.

- **Discrimination Perspective** sees the cultural biases within companies as a major impediment to higher immigrant employment.

- **Network Perspective** looks to employment-relevant social networks as a critical factor in enhancing immigrant employment prospects.

Empirically, the dissertation bases its analysis on the RAS (the Register-based statistics on the workforce) from "Danmarks Statistik" as well as a systematic review of available immigrant employment data from research, ministerial memos, consultant and other kinds of studies, re-analysed from the five major perspectives above.

The dissertation's results can be summarized as follows:

The Cultural Perspective encompasses two factors that has been claimed as key barriers to immigrant employment in Denmark. The first is the so-called "housewife mentality," that is, the alleged reluctance of many immigrant women to become participants in the labour market and the education system. The second is the assortment of cultural and religious beliefs and practices - including the need to pray during working hours, wearing a head scarf or refusal to receive orders from female managers - that present obstacles to normal employment. Analysis revealed that these factors had no or little impact on immigrant employment.

- Our analysis also revealed only little support for **Incentive Perspective**, especially the idea that social security payments by the welfare state could create so-called "unemployment traps" that keep immigrants and their descendants out of the job market. Empirical evidence suggests that the motivation for getting a job is at least as strong among immigrants as among people with Danish background. Furthermore, it is difficult to explain the actual pattern of immigrant employment from an incentive perspective. The improvement of employment rates and reduction of the employment gap was at least as strong

from 1996 to 2002, when the economic incentive structure was weakest, as it was in the period from 2002 to 2009.

- By contrast, **Human Capital Perspective**, especially the acquisition of education and language skills, emerges from the analysis as the key determinant of immigrant employment success. Immigrants and descendants with a Danish qualifying education improve their employment chances significantly compared to those who did not have such education. And they have held onto virtually the same type of job at practically the same wage levels as educated Danes. Furthermore, it is worth noting that such an improvement of employment success tends to be self-reinforcing and irreversible. Among immigrants who had higher education levels and enhanced skills, employment rates showed relatively smaller declines during the economic crisis from 2009 and onwards.

- **Discrimination Perspective** posits that some employers may refuse to hire non-Western job candidates assuming that their productivity will be lower or out of direct bias or a belief that they will not be able to interact effectively with co-workers and customers. While there is not an abundance of data in this area, there are some studies suggesting that discrimination has been declining, both in the broader society and in the job market. Some empirical analysis points to employer attitude changes after the economic boom of 1996-2009 when labour shortages led many companies to hire non-western employees for the first time. Data indicate that the employers who were able to observe the job performance of their non-Western employees first-hand positively changed their attitudes towards immigrants. These kinds of attitude changes are not likely to simply disappear as a result of economic fluctuations.

- The lens of **Network Perspective** highlights the fact that, immigrants use their networks to seek jobs to a higher degree than Danes. Although the subject has so far received little empirical study, a plausible conclusion is that the increase of almost 100,000 in immigrant employment from 1996 to 2009 led to a significant expansion of these networks and that it may

explain some of the subsequent employment growth. Thus, one could see the expansion of employment-relevant networks as both a cause and a result of employment growth.

This dissertation concludes that the Culture and the Incentive Perspective has limited utility in explaining the failure or success of immigrants in the Danish job market. Human Capital Perspective, Discrimination Perspective and Network Perspective, on the other hand, seem to offer the most useful explanations of immigrant employment growth.

In understanding the role of all these various perspectives, however, it is crucial to bear in mind the central factor determining the behaviour of the job market - whether or not there is a sufficient demand for labour. Even though employment rates among immigrants and descendants tend to fluctuate even more with the business cycle than employment among natives, it appears that the major improvements in employment among immigrants and descendants from 1996 to 2009 are likely to be maintained in the future regardless of future economic fluctuations. Employers do not so quickly forget their positive experience with non-Western employees, while the relevant employment-related networks tend to establish an enduring presence.

Economic growth acts as a catalyst for improving employment prospects for immigrants and their descendants. Because it overlooks the ongoing positive effects of employment improvements, the simplistic economic theory of LIFO (Last In First Out) has not proven useful in explaining the evolution of immigrant employment prospects following the 2008 financial crisis. However, the theory can partly explain the employment of refugees. Increasingly, as the initial barriers to hiring immigrants have declined, factors like level of education, age and industry will increasingly determine a job candidate's employment success, not the ethnic factor.

Furthermore, the dissertation shows that the widening of the employment gap from 2009 to 2016 – by about 4 percentage points – should not be seen as an indication of a more long-term rollback of job

prospects, but instead a consolidation and a continued strengthening of the human capital.

In the public debate there has been a great focus on the incentive perspective and the welfare state's negative influence on immigrant employment prospects. This dissertation suggests that, in fact, the positive effects of the welfare state on immigrant employment success have too often been ignored. This impact has been seen most directly in educational opportunities and labour market policies, but has also been felt through programs that offer day care centres and help prevent children from immigrant backgrounds from lagging behind in the development of language skills. This also accounts for the broad range of more focused initiatives from programs for newly arrived immigrants to a diverse range of projects and initiatives aimed at unemployed immigrants. These initiatives both strengthen the human capital as well as encourage contact with potential employers.

This dissertation challenges the pessimistic perspective about the employment prospects of non-Western immigrants which have dominated the public debate in Denmark. Instead it underlines how much progress has been achieved on employment rates and how much the employment gap has been reduced, leading to more permanent improvements in immigrant employment. It points the way to building on the successes of the past and continuing to take practical steps to increase the further integration of immigrants and their descendants into the work force.

DANSK RESUME

Såvel i Danmark som andre vestlige lande har både forskningen og den politiske debat haft fokus på ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres utilstrækkelige inklusion på arbejdsmarkedet. Det har i det danske tilfælde haft så meget indflydelse, at det sjældent har været bemærket, at der også har været en meget stor fremgang i beskæftigelsen for såvel indvandrere som efterkommere. Fra 1996 til 2009 blev antallet af beskæftigede med en ikke-vestlig baggrund mere end tredoblet i absolutte tal. Beskæftigelsesfrekvensen gik frem med 23 pct. point, fra 34 til 57 pct. Og beskæftigelsesgabet mellem den danske og ikke-vestlige population blev næsten halveret, fra 41 til 21 pct. point.

Når man skal analysere barriererne for indvandreres og efterkommeres beskæftigelse, og hvordan de kan overvindes, er det derfor naturligt at fokusere på denne fremgang: Hvad var det, der lykkedes? Hvilke barrierer blev brudt ned? Nærværende ph.d.-afhandling stiller først spørgsmålet om, hvad der kan være af forklaringer på fremgangen fra 1996 til 2009, herunder om ændringerne kan ses som mere varige beskæftigelsesforbedringer. Dernæst undersøges nærmere, hvad der blev af beskæftigelsesfremgangen under finanskrisen i 2009 og frem til 2016, hvor beskæftigelsesgabet blev udvidet med 4 pct. point. Hvordan skal denne udvidelse tolkes? Er det starten på en længerevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen?

Teoretisk er analysen gennemført indenfor rammerne af et analyseskema, der er bygget op omkring fem fremherskende teoretiske perspektiver på indvandrerbeskæftigelsen, som både kan identificeres i forskningslitteraturen, i den offentlige policy debat og som im- eller eksplicit rationale for de lovændringer, der er gennemført for at fremme beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere.

Det drejer sig for det første om det *kulturelle perspektiv,* der udpeger ikke-vestlig kultur og/eller religion som en afgørende beskæftigelsesbarriere. For det andet er det *incitamentsperspektivet*, som ser en udslagsgivende barriere i for svage økonomiske incitamenter til selvforsørgelse. For det tredje er der *humankapitalperspektivet*, hvorudfra man vil pege på utilstrækkelige kvalifikationer som en meget væsentlig

beskæftigelsesbarriere. For det fjerde er det *diskriminationsperspektivet,* der har fokus på virksomhedernes diskrimination som et af hovedproblemerne. Og for det femte er der *netværksperspektivet*, som fremhæver mangel på beskæftigelsesrelevante sociale netværk som en barriere for beskæftigelsen.

Empirisk baserer afhandlingen sig dels på RAS (den Registerbaserede ArbejdsstyrkeStatistik) fra Danmarks Statistik, dels og navnlig på en systematisk gennemgang af den eksisterende viden om integrationen af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere på det danske arbejdsmarked. Med udgangspunkt i ovennævnte fem teoretiske perspektiver bygger afhandlingen på en mest mulig komplet gennemtrawling af den foreliggende viden fra forskning, ministerielle udredninger, konsulentundersøgelser og diverse andre data. Afhandlingens analyseresultater kan kort opsummeres i forhold til de fem teoretiske perspektiver.

Det kulturelle perspektiv udpeger som nævnt den ikke-vestlige kultur og/eller religion som en beskæftigelsesbarriere. Dette analyseres ud fra to temaer. Det første er den såkaldte "husmodermentalitet", som angivelig skulle være fremherskende blandt mange kvindelige indvandrere og forhindre dem i deltagelse på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet. Det anden tema er, at kultur og/eller religion skulle virke som en barriere på arbejdspladsen, f.eks. på grund af indvandrernes krav om at kunne bede i arbejdstiden og bære tørklæder eller som følge af problemer med at modtage ordrer fra kvindelige chefer.

Analysen konkluderer, at der er ikke empirisk belæg for, at ikke-vestlig kultur og/religion generelt har udgjort en væsentlig beskæftigelsesbarriere, der først skulle overvindes for at få markant fremgang i beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere.

Analysen finder også kun begrænset støtte for incitamentsperspektivet, ifølge hvilken beskæftigelsen hæmmes af for svage økonomiske incitamenter. I princippet er det nemt at forestille sig, at velfærdsstatens relativt høje indkomstoverførsler kunne skabe såkaldte "arbejdsløshedsfælder", der fastholder indvandrere og efterkommere i ledighed. Det er imidlertid begrænset, hvor meget

incitamentsperspektivet kan bidrage med, når beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 skal forklares. Beskæftigelsen gik mindst lige så stærkt frem fra 1996 til 2002, hvor den økonomiske incitamentsstruktur var svagest, som den gjorde i perioden fra 2002 til 2009, hvor de økonomiske incitamenter navnlig blev skærpet, både i den generelle arbejdsmarkedspolitik og i form af særlige indgreb målrettet indvandrere som f.eks. starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300-timersreglen.

Uden at fraskrive økonomiske incitamenters enhver beskæftigelsesmæssig betydning, konkluderer analysen, at der ikke er empirisk belæg for, at incitamentsmæssige barrierer har haft en afgørende beskæftigelsesmæssig betydning. Det skal også ses i lyset af, at jobmotivationen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere efter alt at dømme er mindst lige så stærk som blandt personer med dansk baggrund.

Af stor betydning for dansk politik har også været humankapitalperspektivet, som ser den humane kapital som en afgørende determinant for beskæftigelsen. Den humane kapital består primært af uddannelses- og sprogkompetencer, men også af kendskabet til kulturen og spillereglerne på arbejdsmarkedet. Dette bekræftes på dansk grund af en lang række data, der viser en overbevisende stærk sammenhæng mellem uddannelse og sprogkundskaber på den ene side og beskæftigelsesgraden på den anden. De barrierer for beskæftigelsen, som humankapitalperspektivet opstiller som de centrale, må på den baggrund tillægges en afgørende beskæftigelsesmæssig betydning.

Afhandlingen dokumenterer, at indvandreres og efterkommeres humane kapital (sprog- og uddannelseskompetencer) netop blev markant styrket i samme periode, som den ikke-vestlige beskæftigelse gik markant frem. Under henvisning hertil og den ovennævnte stærke statistiske sammenhæng kan der argumenteres for, at forbedringerne af den humane kapital kan betragtes som en afgørende forklaring på beskæftigelsesfremgangen. Det er også værd at bemærke, at der her stort set er tale om en varig beskæftigelsesforbedring.

Indvandrere og efterkommere med en dansk kompetencegivende uddannelse forbedrer deres beskæftigelseschancer markant sammenlignet med, hvis de ikke havde en sådan uddannelse. De bliver

stort set beskæftiget inden for de samme jobtyper og opnår praktisk taget det samme økonomiske afkast som uddannede danskere. Det har givetvis styrket den i forvejen ganske høje uddannelsesmotivation, der generelt findes blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Det fjerde teoretiske perspektiv er diskriminationsteorien, som fremhæver, at beskæftigelsen hæmmes af arbejdsgivernes diskrimination. Den kan være forsætlig, hvor arbejdsgiverne under alle omstændigheder fravælger ikke-vestlige jobansøgere på grund af enten direkte modvilje eller ud fra en vurdering af, at de vil give problemer med kolleger, kunder og samarbejdspartnere. Men diskrimination kan også være statistisk, således at ikke-vestlige ansøgere frasorteres på forhånd på grund af en formodning om lavere produktivitet. Der er ikke en overflod af data på dette område, men der findes dog undersøgelser, der tyder på, at diskriminationen har været aftagende, både i samfundet generelt og i forbindelse med jobsøgningen, i samme periode som beskæftigelsesfremgangen.

Den empiriske analyse har samlet en lang række indicier for, at diskriminationen på arbejdsmarkedet formentlig er reduceret alene som følge af den markante beskæftigelsesfremgang. Under højkonjunkturens mangel på arbejdskraft ansatte mange virksomheder ikke-vestlige medarbejdere, som de dermed (for første gang) fik kontakt med. De foreliggende data peger på, at det generelt har været til arbejdsgivernes tilfredshed. Derved fik de dels en mere positiv information om ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres produktivitet, dels erfarede de, at ansættelsen af dem godt kunne forenes med hensynet til kolleger, kunder og samarbejdspartnere. På den baggrund er det sandsynligt, at både den forsætlige og statistiske diskrimination blev reduceret. Igen må der være tale om en mere varig beskæftigelsesforbedring, som ikke uden forsvinder med en lavkonjunktur.

Det femte teoretiske perspektiv er netværksperspektivet, der fokuserer på den beskæftigelsesmæssige betydning, som personlige og sociale netværk har. Ligesom for diskriminationsperspektivet er datagrundlaget for at belyse dette perspektiv temmelig mangelfuld. Det kan faktisk undre meget. Data indikerer nemlig ikke alene, at netværk generelt har stor betydning for beskæftigelsen på det danske arbejdsmarked, men

også at indvandrere i højere grad end danskere bruger deres netværk til at søge job.

På trods af det svage datagrundlag, er det alligevel sandsynligt, at den markante beskæftigelsesfremgang på næsten 100.000 fra 1996 til 2009 har medført en betydelig udvidelse af de beskæftigelsesrelevante netværk. Det er ligeledes sandsynligt, at det alt andet lige i sig selv har haft en beskæftigelsesfremmende virkning. Styrkede beskæftigelsesrelevante netværk kan derfor ses både som en virkning af og som en årsag til beskæftigelsesfremgangen. I praktisk politik er reduktion af netværksbarrieren også blevet understøttet af beskæftigelsesindsatsen, ikke mindst i kraft den virksomhedsrettede del af den (løntilskudsordninger, virksomhedspraktikker m.v.).

For alle de teoretiske perspektiver gælder det, at de for det meste har taget sigte på at forklare tilstedeværelsen af et beskæftigelsesgab mellem personer med en dansk og ikke-vestlig baggrund, men som det er fremgået, kan perspektiverne også vendes om for at spørge, om de også kan bidrage med forklaringer, når der sker en reduktion af beskæftigelsesgabet. Inddragelsen af dette makro- og dynamiske perspektiv giver samtidig mulighed for at vurdere, i hvor høj grad ændringer i den uafhængige og afhængige variabel over tid falder sammen. Her har vi blot brugt det som en del af fortolkningen af data fra den danske case, men en sådan fremgangsmåde ville i princippet også kunne anvendes mere systematisk i komparative studier over tid.

Samlet set når afhandlingen når frem til, at det er begrænset hvor meget, der kan hentes i kultur- og incitamentsperspektivet til at forklare beskæftigelsesfremgangen. Det forholder sig anderledes med humankapital-, diskriminations- og netværksperspektivet, som har været fælles om at bidrage med væsentlige forklaringer på beskæftigelsesfremgangen.

Endelig kan der være grund til at pege på, at tilstrækkelig efterspørgsel efter arbejdskraft er en afgørende forudsætning for, at beskæftigelsesbarriererne nedbrydes. Her må det understreges, at den forholdsvis lange højkonjunktur med stigende efterspørgsel efter og til allersidst mangel på arbejdskraft har været en vigtig igangsættende faktor.

Men der er ikke tale om en simpel konjunkturteori, idet en række af de forbedringer, der har nedbrudt barrierer i relation til faktorerne human kapital, diskrimination og netværk, logisk set som nævnt må anses at være varige i større eller mindre grad. Eksempelvis tager det tid, inden arbejdsgivere glemmer positive erfaringer med ikke-vestlige medarbejdere, og inden relevante netværk blandt indvandrere og efterkommere falder bort. Højkonjunkturen har således skabt grobunden for mere varige beskæftigelsesforbedringer, der ikke umiddelbart er afhængig af, om der er lav- eller højkonjunktur i økonomien.

Ovennævnte besvarer den første del af afhandlingens problemstilling, der handler om forklaringer på fremgangen for den ikke-vestlige beskæftigelse fra 1996 til 2009. Af denne konklusion følger en forventning, der knytter sig til problemstillingens anden del, som drejer sig om, hvad der blev af beskæftigelsesfremgangen fra krisen i 2009 og fremefter. I forlængelse af analysen om de mere varige beskæftigelsesforbedringer må man forvente, at beskæftigelsesgabets udvidelse fra 2009 til 2016 ikke skal tolkes som starten på en længevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen.

Analysen af udviklingen fra 2009 til 2006 tog udgangspunkt i tre nøglevariabler (beskæftigelsesgabet, beskæftigelsesfrekvensen og antal beskæftigede) og nåede frem til, at den ikke-vestlige beskæftigelse i perioden har udviklet sig temmelig robust på trods af beskæftigelsesgabets udvidelse. Det kan forklares med de varige beskæftigelsesforbedringer, herunder ikke mindst den fortsatte øgning af den humane kapital.

Beskæftigelsesgabets udvidelse kan forklares som en kombination af tre faktorer. For det første har krisen været ekstra hård ved ikke-vestlige indvandrere med en flygtningebaggrund. For det andet har der været en markant vækst i østeuropæiske arbejdsimmigranter, der har skærpet konkurrencen om de samme jobs, som ikke-vestlige indvandrere også kandiderer til. Og endelig har den måde, som den ikke-vestlige beskæftigelse har været sammensat på i relation til parametre som alder, uddannelse, stillingstype og brancher samlet set været en ulempe fremfor en fordel rent beskæftigelsesmæssigt.

Konklusionen på analysen er, at beskæftigelsesgabets udvidelse fra 2009 til 2016 ikke skal tolkes som starten på en længerevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009, men snarere kan ses som en konsolidering heraf, blandt andet som en fortsat styrkelse af den humane kapital.

Analysen kan således ikke generelt bekræfte "konjunkturteorien", ifølge hvilket indvandrere er de sidste til at komme ind på arbejdsmarkedet, når der er højkonjunktur, men også de første til at ryge ud, når der er lavkonjunktur (Sidst ind, Først ud). For beskæftigelsen blandt flygtninge kan der findes træk, der delvist kan bekræfte teorien, men den har ikke vist sig anvendelig til beskrive udviklingen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere under ét, hvilket skyldes, at den ikke i tilstrækkelig grad tager højde for virkningen af mere varige beskæftigelsesforbedringer.

I den offentlige debat har incitamentsperspektivet fyldt meget med den konsekvens, at velfærdsstatens negative indflydelse på indvandreres og efterkommeres beskæftigelse er kommet til at stå stærkt. Afhandlingen peger på, at det nok er kommet til at skygge for, at velfærdsstaten også har nogle positive virkninger på den ikke-vestlige beskæftigelse.

Det gælder selvsagt med hensyn til opbygning og vedligeholdelse af den humane kapital over en bred front, først og fremmest via uddannelsessystemet og arbejdsmarkedspolitikken generelt, men også via eksempelvis inklusionen i daginstitutioner og forebyggelse af, at børn med indvandrerbaggrund møder skolen med et sprogligt efterslæb. Det gælder dernæst også den brede vifte af mere målrettede foranstaltninger lige fra programmer for nyankomne indvandrere til diverse projekter og initiativer overfor ledige med indvandrerbaggrund. Der er her tale om tiltag, der både styrker den humane kapital og formidler kontakten til arbejdsgivere. Ikke mindst i komparativ sammenhæng er det vigtigt at have blik for, at velfærdsstaten også har en lang række positive beskæftigelseseffekter, og afhandlingen har i analysen af den danske case peget på en række af disse.

Endelig bryder afhandlingen med det pessimistiske perspektiv om beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, der har domineret den offentlige debat. Påpegningen af, at det faktisk er

gået temmelig meget frem med beskæftigelsesfrekvensen, at beskæftigelsesgabet er blevet reduceret i markant grad samt argumenterne for, at disse ændringer i overvejende grad kan ses som mere varige beskæftigelsesforbedringer, kan måske bidrage til et mere optimistisk perspektiv, der i højere grad fokuserer på handlemuligheder for fortsatte forbedringer.

TAK

Jeg vil gerne rette en stor tak til dem, der har finansieret og dermed muliggjort denne ph.d.-afhandling. Det drejer sig om Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (i dag Udlændinge- og Integrationsministeriet), Arbejdsmarkedsstyrelsen (i dag Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering) samt Poul Due Jensens Fond.

En stor tak skal også lyde til min vejleder, professor Jørgen Goul Andersen, som har været utrættelig, vedholdende og meget engageret med en ufravigelig målsætning om soliditet og kvalitet.

På den ensomme og lange nats rejse mod daggry, som en ph.d.-afhandling er, vil jeg ikke mindst rette en stor tak til min familie. Min dejlige kone Mette og mine skønne børn har bare været der med alt, hvad det indebærer. Større bliver det ikke.

FORORD

I debatbogen *Den anden virkelighed* (Lassen 2009) argumenterede jeg for, at der på det danske arbejdsmarked er sket betydelige fremskridt for beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere.

Debatbogen gav idéen til denne ph.d.-afhandling, som er en analyse af den meget markante beskæftigelsesfremgang blandt de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere på det danske arbejdsmarked fra 1996 til 2009. Hvordan kan man forklare denne beskæftigelsesfremgang? Og hvad blev der af den fra den dybe økonomiske krise i 2009 og fremefter?

Beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere er en del af en større strukturudvikling på det danske arbejdsmarked. Som en anden supertanker skifter arbejdsmarkedet kurs. Den langsigtede tendens er, at indvandrere og efterkommere kommer til at udgøre en stadig større andel af den samlede beskæftigelse, mens andelen af personer med dansk oprindelse reduceres uafhængig af, om der er høj- eller lavkonjunktur i samfundet.

Det er en udvikling, der langsomt og sikkert bundfælder sig, såvel indenfor den private som offentlige sektor. Den afspejler en demografisk udvikling, hvor der bliver stadig færre danskere og stadig flere indvandrere og efterkommere i den erhvervsaktive alder. Men spørgsmålet er, om udviklingen også bygger på mere varige forbedringer af beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere.

Dette spørgsmål er emnet for denne ph.d.-afhandling.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Kapitel 1. Indledning **38**

1.1 Baggrund 38

1.2 Forskningsfeltet og problemstillingen 41

1.3 Struktur 45

Kapitel 2. Teoretiske perspektiver **48**

2.1 Indledning 48

2.2 Kulturperspektivet 48

2.3 Incitamentsperspektivet 51

2.4 Humankapitalperspektivet 54

2.5 Diskriminationsperspektivet 57

2.6 Netværksperspektivet 60

2.7 Forholdet mellem de teoretiske perspektiver 63

Kapitel 3. Metode og data **68**

3.1 Indledning 68

3.2 Kombinationen af makro- og mirkoniveau 68

3.3 De tre trin 69

3.4 De empiriske undersøgelser 70

3.5 Dansk kontekst 72

3.6 Indvandrere og efterkommere som en samlet gruppe 72

3.7 Aldersafgrænsningen til 16 til 64 år 73

3.8 Data 74

3.8.1 Primære data 74

3.8.2 Sekundære data 77

Kapitel 4. Den historiske baggrund **80**
4.1 Indledning 80
4.2 De tre faser 81
4.3 En overraskende fremgang 89
4.4 Konjunkturerne 93
4.5 Konklusion 94

Kapitel 5. Kulturperspektivet **96**
5.1 Indledning 96
5.2 "Husmodermentaliteten" 96
5.2.1 Ikke-vestlige kvinders joborientering 99
De tidlige undersøgelser (første halvdel af 00'erne) 100
De senere undersøgelser (fra midten af 00'erne og fremefter) 104
Opsamling 119
5.2.2 Beskæftigelsesudviklingen blandt ikke-vestlige kvinder 121
Det kønsmæssige beskæftigelsesgab 121
Den kønsmæssige beskæftigelsesfordeling 125
Opsamling 128
5.2.3 Fertilitet 128
5.2.4 Daginstitutioner 129
5.2.5 Jobeffekt af uddannelse 136
5.3 Kulturelle og/eller religiøse problemer på virksomhederne 139
5.4 Konklusion 146

Kapitel 6. Incitamentsperspektivet **150**
6.1 Indledning 150
6.2 Økonomiske incitamenter før 2002 151
6.2.1 Nettokompensationsgrad og nettogevinst 1999-2001 151
6.2.2 Beskæftigelsesudviklingen 1999-2001 156

6.3 Økonomiske incitamenter efter 2002 158
6.3.1 Starthjælpens beskæftigelseseffekt 160
6.3.2 Starthjælpens fattigdomseffekt 164
6.3.3 Kontanthjælpsloftets beskæftigelseseffekt 165
6.3.4 300-timerreglens beskæftigelseseffekt 167
6.3.5 Den samlede beskæftigelseseffekt 168
Bidraget til beskæftigelsesfremgangen 168
Kontraproduktive effekter? 169
Opsanling 171
6.3.6 Perioden 1996-2002 sammenlignet med 2002-2009 172
6.4 Ikke-økonomiske incitamenter 175
6.5 Holdninger og handlinger 184
6.6 Konklusion 189

Kapitel 7. Humankapital og beskæftigelse 194
7.1 Indledning 194
7.2 Opholdstid 195
7.2.1 Den gennemsnitlige opholdstid 195
7.2.2 Ændringer i 00' erne 201
7.3 Flygtningeandelen af den ikke-vestlige indvandring 202
7.3.1 Flygtninges lavere beskæftigelsesgrad 203
7.3.2 Hvad skyldes flygtninges lavere beskæftigelsesgrad? 206
7.3.3 Kan den faldende flygtningeandel forklare beskæftigelsesfremgangen? 212
7.3.4 Opsamling 219
7.4 Uddannelse 220
7.4.1 Uddannelsesfremgangen 221
Indledning 221
Uddannelsesfrekvensen 221

Frafald 228
Uddannelsesstatus 233
Generationsbetinget fremgang? 244
Social mobilitet 246
Udviklingen 2009-2016 249
Opsanling 258
7.4.2 Uddannelse og beskæftigelse 259
Indledning 259
Uddannelsesfremgangens beskæftigelsesvirkning 260
Efterkommere versus indvandrere 268
Uddannelsesincitamenterne 269
Uddannelsesindholdet i indvandrernes job 271
Opsamliug 273
7.4.3 Uddannelsesmotivation 274
7.5 Danske sprogkundskaber 279
7.5.1 Udviklingen i danskkundskaberne 279
7.5.2 Danskfremmende faktorer 285
7.5.3 Opsamling 287
7.6 Konklusion 287

Kapitel 8. Diskriminationsperspektivet 292
8.1 Indledning 292
8.2 Den faktiske diskrimination 292
8.2.1 Diskriminationssager 293
8.2.2 Eksperimenter 294
8.2.3 Observation/kvalificerede bedømmere 296
8.2.4 Oplevet diskrimination 299
8.2.5 Opsamling 303
8.3 Ikke-vestlige medarbejderes kontakt med virksomhederne 304

8.3.1 Kontaktmekanismen teoretisk....304
8.3.2 Kontakterfaringens beskæftigelsesvirkning....305
8.3.3 Virksomhedernes erfaringer....309
Tilfredshedsmålinger....309
Udenlandske versus danske medarbejdere....312
Kvalifikationsorienteret approach....316
8.4 Konklusion....318

Kapitel 9. Netværksperspektivet....322
9.1 Indledning....322
9.2 Netværk på det danske arbejdsmarked....323
9.3 Netværk og beskæftigelsesindsatsen....328
9.3.1 Jobformidling via jobcentret....329
9.3.2 Den virksomhedsrettede del af beskæftigelsesindsatsen....334
9.3.3 Opsamling....341
9.4 Konklusion....342

Kapitel 10. Socio-økonomisk analyse af beskæftigelsesfremgangen.....346
10.1 Indledning....346
10.2 De socio-økonomiske grupper 1997-2009....347
10.3 Fordelingen mellem selvstændige og lønmodtagere....355
10.4 Fordelingen på stillingshierarkiet....357
10.5 Konklusion....358

Kapitel 11. Ikke-vestlige indvandrere med særlig lav beskæftigelse 360
11.1 Indledning....360
11.2 Oprindelsesland, uddannelse og køn....361
11.3 Alder og køn....369
11.4 Kohorteanalyser....374

11.5 Konklusion 380

Kapitel 12. Sammensætningen af indvandrerpoplationen 384

12.1 Indledning 384

12.2 Oprindelsesland 384

12.3 Alder 388

12.4 Køn 390

12.5 Konklusion 391

Kapitel 13. Den ikke-vestlige beskæftigelse fra 2009 til 2016 394

13.1 Indledning 394

13.2 Nøglevariablerne 394

13.2.1 Indledning 394

13.2.2 Beskæftigelsesgabet og - frekvensen 395

13.2.3 Flygtninge 397

13.2.4 Demografien 405

13.2.5 Beskæftigelsen i absolutte tal 407

13.3 Sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse 417

13.3.1 Indledning 417

13.3.2 Brancher 418

13.3.3 Stillingstyper 421

13.3.4 Uddannelse 424

13.3.5 Alder 426

13.4 Konklusion 428

Kapitel 14. Sammenfatning og perspektivering 432

14.1 Sammenfatning 432

14.1.1 Beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 432

Humankapital 433
Diskrimination 438
Netværk 439
Varige beskæftigelsesforbedringer 441
Kulturelle og/eller religiøse baggrund 442
Økonomiske incitamenter 445
Velfærdsstaten 447
14.1.2 Beskæftigelsen fra 2009 til 2016 451
Udbud og efterspørgsel efter ufaglært arbejdskraft 451
Beskæftigelsen blandt flygtninge 452
Sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse 453
Stor stigning i antallet af indvandrere og efterkommere 453
Længerevarende tilbagerulning? 454
"Konjunkturteorien" 455
14.1.3 De tre faser 456
14.2 Perspektivering 457
14.2.1 Humankapitalstrategien 457
14.2.2 Realistiske målsætninger 459
14.2.3 Forskningsmæssige implikationer 461

Litteratur **464**

Appendiks. De anvendte begreber **519**

OVERSIGT OVER FIGURER OG TABELLER

Kapitel 1

Tabel 1.1 Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab. 16-64 år. 1996-2009. (s. 40)

Kapitel 4

Figur 1 Beskæftigelsesfrekvenser blandt personer med dansk, ikke-vestlig og vestlig baggrund. 16-64 år. 1981-2016. Pct. (s. 82)

Figur 2 Det ikke-vestlige og vestlige beskæftigelsesgab. 16-64 år. 1981-2016. Pct. point. (s. 83)

Tabel 4.1 Skøn over andel af indvandrere, der er traumeramte. 16-64 år. 1. januar 2007. (s. 87)

Tabel 4.2 Vækst i den ikke-vestlige population og udvikling i det ikke-vestlige beskæftigelsesgab. 16-64 år. 1981-1996 og 1996-2009. (s. 90)

Kapitel 5

Tabel 5.1 Andel, der synes, at en kvinde bør arbejde. Tyrkiske, iranske og pakistanske indvandrere samt danskere opdelt efter køn og børnenes alder. 18-45 år. Pct. (s.105)

Tabel 5.2 Udsagn vedrørende "husmodermentaliteten". Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Opinionsbalancer opdelt efter køn og alder (15-24 år samt 35 år og derover). Pct. (s.110)

Tabel 5.3 I hvor høj grad er du enig eller uenig i følgende udsagn: "Det er vigtigt, at kvinder arbejder i lige så stort omfang som mænd?". Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. Pct. (s.116)

Tabel 5.4 ”Er det meget vigtigt, eller slet ikke vigtigt for dig at have et arbejde?” Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i arbejdsstyrken opdelt efter køn. Pct. (s.117)

Tabel 5.5 ”Mener du, at kvinder som udgangspunkt bør have et lønnet arbejde uden for hjemmet?”. Ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn. Pct. (s.118)

Tabel 5.6 Kønsmæssig beskæftigelsesgab. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 16-64 år. 1981-2016. (s.122)

Tabel 5.7 Kønsmæssig beskæftigelsesgab. Ikke-vestlige indvandrere opdelt efter aldersgrupper. 1981-2016. Pct. point. (s.124)

Tabel 5.8 Kønsmæssig beskæftigelsesfordeling. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 16-64 år. 1981-2016. Absolutte tal. (s.125)

Tabel 5.9 Kønsmæssig beskæftigelsesfordeling. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 16-64 år. 1981-2016. Pct. (s.126)

Tabel 5.10 Beskæftigelsesfordeling mellem ikke-vestlige indvandrere og ikke-vestlige efterkommere. Kvinder. 16-64 år. 1981-2016. (s.127)

Tabel 5.11 Andel af danskere og ikke-vestlige efterkommere i daginstitutioner opdelt på køn. 0-5 år. 2014. Pct. (s.130)

Tabel 5.12 Andel af danskere og ikke-vestlige efterkommere i dagtilbud. 1-2 år og 3-4 år. 2014. Pct. (s.132)

Tabel 5.13 Andel af ikke-vestlige efterkommere i daginstitution opdelt efter køn. 2006 og 2014. Pct. (s.135)

Tabel 5.14 Beskæftigelsesfrekvens for kvinder opdelt efter dansk erhvervskompetencegivende uddannelse eller ej. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 30-64 år. 2008. Pct. (s.137)

Tabel 5.15 Andel i beskæftigelse i alle tre år efter gennemførelsen af dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Danskere, ikke-vestlige

indvandrere fordelt på indvandringsalder og ikke-vestlige efterkommere opdelt efter køn. 2001-2003. Pct. (s.138)

Tabel 5.16 Andel af private virksomheder, der har oplevet væsentlige eller ingen problemer med ikke-vestlige medarbejdere. 2007-2013. Pct. (s.142)

Tabel 5.17 Andel af offentlige virksomheder, der har oplevet væsentlige eller ingen problemer med ikke-vestlige medarbejdere. 2007-2013. Pct. (s.143)

Kapitel 6

Tabel 6.1 Gennemsnitlig nettokompensationsgrad. Beskæftigede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 1999 og 2001 samt beskæftigede danskere i 2001. Opdelt efter køn. Pct. (s.152)

Tabel 6.2 Andel med nettogevinst under 500 kr. om måneden og med negativ nettogevinst. Beskæftigede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. 1999 og 2001. Pct. (s.154)

Tabel 6.3 Gennemsnitlig nettokompensationsgrad. Ledige ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 1999 og 2001 samt ledige danskere i 2001. Opdelt efter køn og A-kassemedlemskab eller ej. Pct. (s.155)

Tabel 6.4 Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens. Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn og alder. 1999 og 2001. (s.157)

Tabel 6.5 Den ikke-vestlige beskæftigelse, beskæftigelsesfrekvens og beskæftigelsesgab. 16-64-år. 1996-2002 og 2002-2009. (s.173)

Tabel 6.6 Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens opdelt på indvandrere og efterkommere, køn samt alder. 1996-2002 og 2002-2009. Pct. point. (s.174)

Tabel 6.7 Udsagn vedrørende basal joborientering. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-24 år samt 35 år og derover. Pct. (s.176)

Tabel 6.8 Hvor vigtigt er det at have et arbejde, hvormed man forsørger sig selv? Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Gennemsnitsværdier på en skala fra 1 til 10. (s.178)

Tabel 6.9 Hvor ydmygende er det at modtage penge, som man ikke har arbejdet for? Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-24 år samt 35 år og derover. Pct. (s.179)

Tabel 6.10 Opfattelsen af vigtige aspekter ved arbejdet. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Pct. (s.180)

Tabel 6.11 Hvor vigtigt er det at blive forfremmet? Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Pct. (s.181)

Tabel 6.12 I hvor høj grad skal man ofre sig for arbejdet? Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-24 år samt 35 år og derover. Pct. (s.182)

Kapitel 7

Tabel 7.1 Opholdstiden for mandlige ikke-vestlige indvandrere. 1998 og 2009. 16-64 år. Pct. (s.197)

Tabel 7.2 Opholdstiden for kvindelige ikke-vestlige indvandrere. 1998 og 2009. 16-64 år. Pct. (s.198)

Tabel 7.3 Beskæftigelsens fordeling på opholdstid. Ikke-vestlige indvandrere. Opdelt på køn. Pct. (s.199)

Tabel 7.4 Beskæftigelsesfrekvens for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter uddannelse og opholdsgrundlag. 25-64 år. 2016. Pct. (s.208)

Tabel 7.5 Andel på førtidspension. Danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter opholdsgrundlag. 40-59-årige. 2011. Pct. (s.210)

Tabel 7.6 Flygtningelandenes andel af alle ikke-vestlige indvandrere. 16-64-år. 1996 og 2009(s.214)

Tabel 7.7 Beskæftigelsesfrekvens for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter oprindelsesland. 2000-2009. 16-64-årige. Pct. (s.217)

Tabel 7.8 Uddannelsesfrekvens for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. 16-19-årige. 1995/1996 og 2008/2009. (s.223)

Tabel 7.9 Uddannelsesfrekvens for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. 20-24-årige. 1995/1996 og 2008/2009. (s.225)

Tabel 7.10 Uddannelsesfrekvens for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. Videregående uddannelser. 20-24-årige. 1995/1996 og 2008/2009. (s.227)

Tabel 7.11 Uddannelsesstatus for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn og indvandringsalder. 25 årige. 1994-1996 og 2004-2006. Pct. (s.235-236)

Tabel 7.12 Uddannelsesstatus for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn og indvandringsalder. Opholdstid på 10 år. 2004-2006. Pct. (s.239)

Tabel 7.13 Uddannelsesstatus for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn og indvandringsalder. Opholdstid på 15 år. 2004-2006. Pct. (s.240)

Tabel 7.14 Indvandreres gennemsnitlige opholdstid (antal år) på forskellige uddannelsesniveauer (højest fuldførte uddannelse) opdelt efter køn. 25-64-årige. 2016. (s.243)

Tabel 7.15 Andele med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn og aldersgrupper. 1997 og 2007. (s.245)

Tabel 7.16 Uddannelsessandsynlighed for tyrkiske og dansk mænd. 16-24 år. 1997 og 2007. (s.247)

Tabel 7.17 Uddannelsessandsynlighed for pakistanske og dansk mænd. 16-24 år. 1997 og 2007. (s.248)

Tabel 7.18 Uddannelsesstatus for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter alder. 2009-2016. Pct. (s.250)

Tabel 7.19 Uddannelsesstatus for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn og alder. 2016. Pct. (s.251)

Tabel 7.20 Andel af 20-årige med gennemført gymnasial uddannelse i Danmark og de socialt udsatte boligområder opdelt efter herkomst og køn. 2008-2015. (s.255)

Tabel 7.21 Andel med karakteren 02 ved 9. klasses afgangsprøve. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 2011 og 2015. (s.257)

Tabel 7.22 Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab opdelt efter uddannelsesgrupper. 25-64-årige. 2008. Pct. (s.261)

Tabel 7.23 Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab opdelt efter alder. 1996 og 2009. (s.264)

Tabel 7.24 Uddannelsesgabet mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i alt og opdelt efter køn. 16-64-årige. 1997 og 2016. (s.266)

7.25 Ikke-vestlige indvandrerjob opdelt efter uddannelsesniveau. 2003 og 2013. (s.272)

Tabel 7.26 Udsagn vedrørende uddannelsesorientering. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-59 år. Pct. (s.275)

Tabel 7.27 Udsagn vedrørende uddannelsesmotivation. Danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-59 år. Pct. (s.276)

Tabel 7.28 Ikke-vestlige indvandrere og efterkommeres danskkundskaber. 1999 og 2001. Pct. (s.280)

Tabel 7.29 Ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres danskkundskaber. 1. halvår 2002 og 2.halvår 2009. (s.282)

Kapitel 8

Tabel 8.1 Virksomhedernes tilfredshed med ikke-vestlige medarbejdere. 2004-2013. Pct. (s.310)

Kapitel 9

Tabel 9.1 Formidling af lønmodtagerjobs via jobcentret. 4. kvartal 2009. Pct. (s.331)

Tabel 9.2 Virksomhedernes rekruttering af ikke-vestlige medarbejdere. Pct. (s.333)

Kapitel 10

Tabel 10.1. Beskæftigelsen for danskere opdelt efter socio-økonomiske grupper og køn. Absolutte tal. 16-64 år. 1997 og 2009. (s.351)

Tabel 10.2. Beskæftigelsen for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter socio-økonomiske grupper og køn. Absolutte tal. 16-64 år. 1997 og 2009. (s.352)

Tabel 10.3. Socio-økonomisk beskæftigelsesgab mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere. Mænd. 16-64 år. 1997 og 2009. (s.353)

Tabel 10.4. Socio-økonomisk beskæftigelsesgab mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere. Kvinder. 16-64 år. 1997 og 2009. (s.354)

Kapitel 11

Tabel 11.1 Beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter oprindelseslande. 10 største ikke-vestlige indvandringslande. Mænd. 16-64 år. 1997 – 2009. (s.362)

Tabel 11.2 Beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter oprindelseslande. 10 største ikke-vestlige indvandringslande. Kvinder. 16-64 år. 1997 – 2009. (s.363)

Tabel 11.3 Andel blandt ikke-vestlige indvandrere med dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Danskere og ikke-vestlige

indvandrere i alt og opdelt efter oprindelsesland og køn. 16-64 år. 1997 og 2009. (s.366)

Tabel 11.4 Beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter alder. Mænd. 1997 og 2009. (s.371)

Tabel 11.5 Beskæftigelsesfrekvensen for danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn samt 20-29-årige (1997) og 30-39-årige (2007). 10 største indvandringslande. (s.375)

Tabel 11.6 Beskæftigelsesfrekvensen for danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn samt 30-39-årige (1997) og 40-49-årige (2007). 10 største indvandringslande. (s.376)

Tabel 11.7 Beskæftigelsesfrekvensen for danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn samt 40-49-årige (1997) og 50-59-årige (2007). 10 største indvandringslande. (s.377)

Tabel 11.8 Ikke-vestlige indvandrere, der både har en lavere beskæftigelsesfrekvens (1997) og en lavere beskæftigelsesvækst (1997-2007) end det ikke-vestlige gennemsnit. Opdelt efter alder i 1997, oprindelsesland og køn. (s.379)

Kapitel 12

Tabel 12.1 Arbejdskraftlandes andel af den ikke-vestlige indvandrerpopulation. 16-64 år. 1996 og 2009. (s.387)

Tabel 12.2 Ikke-vestlig indvandrerpopulation opdelt efter alder. 16-64 år. 1996 og 2009 (s.389)

Tabel 12.3 Ikke-vestlig indvandrerpopulation opdelt efter køn. 16-64 år. 1996 og 2009. (s.391)

Kapitel 13

Tabel 13.1 Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab. 16-64-årige. 1996-2016. (s.396)

Tabel 13.2 Beskæftigelsesfrekvens for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter oprindelsesland. 2009-2016. 16-64-årige. Pct. (s.399)

Tabel 13.3 Beskæftigelsesfrekvens for flygtninge og familiesammenførte til flygtninge med opholdstid op til 5 år opdelt efter køn. 16-64 år. 2011-2016. Pct. (s.401)

Tabel 13.4 Beskæftigelsesfrekvensen for danskere samt ikke-vestlige indvandrere opdelt efter opholdsgrundlag. Opholdstid mellem 4 og 11 år. 25-64 år. 2004-2011. (s.403)

Tabel 13.5 Beskæftigelsen i absolutte tal for danskere, ikke-vestlige indvandrere og efterkommere samt vestlige indvandrere og efterkommere. 16-64 årige. 1996-2016. (s.408)

Tabel 13.6 Andel af fuldtidsbeskæftigede lønmodtagere med ikke-vestlig baggrund inden for private virksomheder, kommunerne, regionerne og staten. 18-64 år. 2009 og 2016. (s.412)

Tabel 13.7 Beskæftigede danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter dansk kompetencegivende uddannelse eller ej. 16-64-årige. 2009-2016. Absolutte tal. (s.413)

Tabel 13.8 Beskæftigede danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter dansk kompetencegivende uddannelse eller ej. 16-64-årige. 2009-2016. Andele. Pct. (s.413)

Tabel 13.9 Den ikke-vestlige beskæftigelse opdelt efter stillingstype. 16-64 år. 2009 og 2016 (s.415)

Tabel 13.10 Andel kommunalt fuldtidsbeskæftigede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter udvalgte stillinger, der kræver uddannelse. 18-64 år. 2010 og 2016. (s.416)

Tabel 13.11 Beskæftigede opdelt efter brancher. Generelt og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009 sammenholdt med beskæftigelsesvæksten 2009-2016. 16-64 år. Pct. (s.420)

Tabel 13.12 Beskæftigede opdelt efter stillingstype. Generelt og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009 sammenholdt med beskæftigelsesvæksten 2009-2016. 16-64 år. Pct. (s.422)

Tabel 13.13 Beskæftigede opdelt efter uddannelse. Generelt og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009 sammenholdt med beskæftigelsesvæksten 2009-2016. 16-64 år. Pct. (s.425)

Tabel 13.14 Beskæftigede opdelt efter alder. Generelt og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009 sammenholdt med beskæftigelsesvæksten 2009-2016. 16-64 år. Pct. (s.427)

KAPITEL 1. INDLEDNING

1.1 Baggrund

Indvandringen fra ikke-vestlige lande har givet anledning til en meget omfattende debat i de vestlige lande[1]. Et centralt spørgsmål har været, hvordan denne indvandring har påvirket og vil påvirke arbejdsmarkedet og den offentlige økonomi (OECD 2013; Kogan 2006; Gerdes et al. 2011; Borjas 2014; Nordic Council of Ministers 2017; Norges offentlige utredninger 2017).

Sammenlignet med borgerne i de forskellige vestlige lande har det vist sig, at ikke-vestlige indvandrere og efterkommere[2] i alt for svag grad integreres på arbejdsmarkedet. Den lave beskæftigelsesfrekvens belaster den offentlige økonomi med øgede udgifter (dagpenge, kontanthjælp m.v.) og færre indtægter (skatter og afgifter m.v.), hvorfor det økonomiske nettobidrag ved den ikke-vestlige indvandring bliver negativt. I 2014 er det for Danmarks vedkommende beregnet til et

[1] De vestlige lande er i store træk afgrænset til EU-landene samt de engelsktalende lande udenfor EU. De ikke-vestlige lande består af alle de lande, der ikke er vestlige, blandt andet fra Afrika, Mellemøsten og Sydøstasien, jvf. http://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/statistikdokumentation/indvandrere-og-efterkommere/indhold. For en mere præcis definition, se afhandlingens appendiks.

[2] Danmarks Statistik definerer en dansker som en person, hvor mindst en af forældrene er dansk statsborger og født i Danmark, jf. http://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/statistikdokumentation/indvandrere-og-efterkommere/indhold. En indvandrer er en ikke-dansker, der er født i udlandet. Og en efterkommer en ikke-dansker, der er født i Danmark. Når begreberne indvandrere og efterkommere anvendes uden nærmere angivelse, menes der overalt indvandrere og efterkommere med en ikke-vestlig baggrund. Nogle få steder vil der være afvigelser herfra. I så fald vil der blive gjort opmærksom herpå, enten i selve teksten eller tilhørende noter. Endvidere vil termen udenlandske medarbejdere optræde få steder som en fælles betegnelse for medarbejdere fra såvel ikke-vestlige som vestlige lande, og som enten er indvandrere eller efterkommere.

minus på ca. 33 mia. kr. (Finansministeriet 2017: 8), hvilket svarer til ca. 1.7 pct. af BNP[3].

Denne afhandling handler ikke om indvandringens økonomiske effekter, men den fokuserer på og ønsker at skabe øget indsigt i de mekanismer, der påvirker beskæftigelsesfrekvensen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, dvs. den andel af den ikke-vestlige population, der er i arbejde.

Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens[4] blev første gang dokumenteret i 1981, hvor Danmarks Statistik startede på at offentliggøre tal for beskæftigelsens fordeling på herkomst. Tallene for de efterfølgende 15 år viste en konstant tilbagegang for den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens samtidig med, at det ikke-vestlige beskæftigelsesgab, som er forskellen i beskæftigelsesfrekvensen mellem personer med dansk og ikke-vestlig baggrund, blev øget markant.

I 1996 vender udviklingen imidlertid. Tendensen til den nedadgående beskæftigelsesfrekvens bliver brudt, og tilbagegangen afløses af betydelig og konstant fremgang helt frem til krisen i 2009[5]. Denne udvikling er vist i tabel 1.1.

---

[3] De danske BNP var i 2014 på ca. 1.930 mia. kr., jf. http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/nationalregnskab-og-offentlige-finanser/aarligt-nationalregnskab/aarligt-nationalregnskab-hele-oekonomien. Det skal bemærkes, at det økonomiske nettobidrag alene vedrører indvandringens effekter på den offentlige økonomi. Effekterne på de private virksomheders økonomi er ikke beregnet, hvorfor det heller ikke er udtryk for en samlet belastning af den totale samfundsmæssige økonomi.

[4] Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens er betegnelen for beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere under ét,

[5] Den økonomiske krise bliver i denne afhandling dateret til 2009. Det skyldes, at beskæftigelsestallene for 2009 er de første beskæftigelsestal, der er indsamlet efter krisens indtræden. Udviklingen i bruttoledigheden for såvel dagpengemodtagere som modtagere af kontanthjælp er en væsentlig indikator for krisen, og den begyndte at stige i august 2008, jf. www.jobindsats.dk. De første beskæftigelsestal herefter blev indsamlet i november 2008, og det er dem, der optræder som beskæftigelsestallene for 2009 i denne afhandling, jf. Danmarks Statistiks opgørelsesmetode, der dog senere er blevet ændret til, at beskæftigelsestallene optræder som tal for det år, hvor de er indsamlet. Af de grunde, der fremgår af afsnit 3.8.1, har denne afhandling valgt at fastholde den gamle opgørelsesmetode.

Tabel 1.1 Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab. 16-64 år. 1996-2009.

	1996	2009	1996-2009
1. Antal beskæftigede blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere	43.287	140.226	+ 96.939
2. Beskæftigelses-frekvensen for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere	34.1 %	57.2 %	+ 23.1 % point
3. Beskæftigelses-frekvensen for personer med dansk baggrund	74.8 %	77.9 %	+ 3.1 % point
4. Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab (3 minus 2)	40.7 % point	20.7 % point	- 20.0 % point

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Som det fremgår af tabellen, steg antallet af beskæftigede med en ikke-vestlig baggrund i perioden 1996 til 2009 fra 43.287 til 140.226 personer - dvs. mere end en tredobling. Det afspejler ikke alene, at der blev mange flere personer i den erhvervsaktive alder med ikke-vestlig baggrund, men også at beskæftigelsesfrekvensen blev øget markant. Nærmere bestemt fra 34.1 til 57.2 pct. - dvs. en fremgang på ca. 23 pct. point. Den danske beskæftigelsesfrekvens gik også i vejret, men ikke nær så meget, hvorfor det ikke-vestlige beskæftigelsesgab blev reduceret med 20 pct. point, fra ca. 41 til 21 pct. point - dvs. stort set en halvering.

Fremgangen i arbejdsmarkedsintegrationen kan kun i mindre grad forklares med, at efterkommere i løbet af perioden kom til at udgøre en

stadig større andel af alle personer med en ikke-vestlig baggrund[6]. Det har alt andet lige været med til at styrke den ikke-vestlige beskæftigelse samlet set, fordi efterkommere er bedre uddannet og derfor har en højere beskæftigelsesfrekvens end indvandrere, ikke mindst når der kontrolleres for forskelle i alderssammensætningen i de to grupper (Danmark Statistik (2014: 34-40).

Men det er indvandrere, der leverede langt den største del af beskæftigelsesfremgangen. Indvandrerne havde i perioden en absolut beskæftigelsesfremgang på 80.791, hvilket svarede til ca. 83 pct. af den samlede fremgang, og samtidig havde de også en større fremgang i beskæftigelsesfrekvensen på 22.9 pct. point – mod efterkommernes 13.8 pct. point[7]. For både indvandrere og efterkommere var der således tale om en betydelig fremgang for arbejdsmarkedsintegrationen i forbindelse med højkonjunkturen fra 1996 til 2009[8].

1.2 Forskningsfeltet og problemstillingen

Den hidtidige forskning har haft et singulært præg. Det skyldes blandt andet, at studier og undersøgelser har været forankret i forskellige fagdiscipliner: økonomi, politologi, sociologi, antropologi m.v. På denne baggrund er det afhandlingens teoretiske ambition at bidrage til en mere samlet forståelse af fænomenet beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Denne ambition forsøger afhandlingen at realisere via tre overordnede analysestrategiske valg. For det første tager den udgangspunkt i de

---

[6] Efterkommernes andel af alle indvandrere og efterkommere i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år voksede fra ca. 5 pct. (1996) til ca. 12 pct. (2009), jf. egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

[7] Egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

[8] Det skal bemærkes, at der ikke var højkonjunktur i hele perioden, idet der i begyndelsen af 00´erne (2001-2003) var et mindre tilbageslag i den økonomiske vækst. Fra at BNP i perioden 1996-2000 havde ligget på en gennemsnitlig årlig vækst på 2.9 pct., faldt det til 0.5 pct. i perioden 2001-2003, hvorefter det steg igen og kom op på 2.4 pct. i perioden 2004-2007 (egen beregning i faste priser på baggrund af www.statistikbanken.dk/NATH002).

dominerende teoretiske perspektiver på området, såvel nationalt som internationalt, og afprøver, om der er empirisk belæg for de centrale påstande, der ligger til grund for de teoretiske perspektiver. I den forstand er afhandlingen teoristyret.

Dernæst prioriteres den empiriske analyse ud fra den betragtning, at teorier må konfronteres med virkeligheden og som sådan revideres i forhold til empiriske fund. I den forstand er afhandlingen datadrevet og bygger på den mest mulige komplette gennemgang af den foreliggende empiriske information.

Og endelig fokuseres der på beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 med den begrundelse, at en reduktion af det ikke-vestlige beskæftigelsesgab på ca. 20 pct. point er så markant en fremgang, at en analyse heraf under alle omstændigheder må være teoretisk interessant. Denne fokusering skaber indsigt i de mekanismer, der har været virkningsfulde, og derved får analysen samtidig en policy relevans.

Med det sidste af de tre analysestrategiske valg ønsker afhandlingen at bryde med det fokus på den mislykkede arbejdsmarkedsintegration, der er opstået i såvel forskningen som offentligheden i forlængelse af tilbagegangsperioden fra 1981 til 1996, hvor det ikke-vestlige beskæftigelsesgab blev udvidet med ca. 23 pct. point, jf. figur 1 og 2. I Danmark ligesom i andre skandinaviske lande bredte der sig i kølvandet heraf i den sidste halvdel af 1990'erne en erkendelse *"av at integrasjonsprosjektet overfor innvandrere ikke har lyktes"* (Brochmann & Hagelund 2010: 38).

På den baggrund er det ikke overraskende, at forskningen generelt har haft fokus på den mislykkede arbejdsmarkedsintegration. Det gælder eksempelvis Mogensen & Matthiessen (2002), Ejrnæs (2008) og Christensen (2010), selvom disse bidrag samtidig har været meget forskellige, hvad angår formål, indhold og undersøgelsesdesign. Dette forskningsmæssige fokus kan illustreres med Rockwool Fondens Forskningsenheds samlede og opdaterede forskningsoversigt fra 2016. Forskningsenheden har siden 1999 leveret et betydeligt og vedvarende bidrag til forskning i den danske arbejdsmarkedsintegration med et stort antal bogudgivelser, videnskabelige artikler, arbejdsnotater og nyhedsbreve. Da Forskningsenheden på denne solide baggrund skulle

gøre status over deres væsentligste forskningsresultater i relation til indvandrernes integration på arbejdsmarkedet, skete det med en fremhævning af, at *"den eksisterende forskning (viser), at der er mange barrierer for en vellykket arbejdsmarkedsintegration"* (Skaksen & Jensen 2016: 85).

Dele af forskningen har med rette understreget, at indvandrernes beskæftigelse er meget konjunkturafhængig (Schultz-Nielsen & Constant 2004; Brochmann & Hagelund 2010). Det bliver undertiden formuleret som en "konjunkturteori" ifølge hvilket *"indvandrere er de første til at ryge ud af arbejdsmarkedet, når det går dårligt, og de sidste til at blive indsluset på arbejdsmarkedet, når det igen går godt for økonomien."* (Mikkelsen 2008: 55). Indvandrere bliver ifølge denne tankegang set *"som en form for reservearbejdskraft, der ansættes, når virksomhederne ikke har alternative rekrutteringsmuligheder"* (Ejrnæs 2008: 225).

Mekanismen kan beskrives som Sidst Ind og Først Ud. Det bliver dog sjældent formuleret så bastant i den videnskabelige litteratur, men det er ofte det indtryk, der efterlades i offentligheden. Men er "konjunkturteorien" en fuldt ud dækkende forklaring på den ikke-vestlige beskæftigelse? Og hvilken betydning har det for teoriens forklaringskraft, hvis det viser sig, at der i forbindelse med fremgangen fra 1996 og 2009 er opnået mere varige beskæftigelsesforbedringer, f.eks. i form af styrket humankapital, reduktion af diskrimination og udbygning af netværk?

Fra 2009 til 2016 har der samlet set været tale om en udvidelse af det ikke-vestlige beskæftigelsesgab på 4.4 pct. point, jf. figur 2 (side 83). Spørgsmålet er, hvor radikalt denne udvidelse af beskæftigelsesgabet skal tolkes: Er det starten på en længerevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen? Og betyder det i givet fald, at udviklingen har kurs mod noget, der svarer til det lave niveau for den ikke-vestlige beskæftigelse i første halvdel af 1990´erne?

Eller har udviklingen efterladt sig mere varige spor? Eksempelvis kunne man forestille sig, at en del arbejdsgivere tidligere havde skepsis over for at ansætte ikke-vestlige indvandrere, men blev "tvunget" til det under højkonjunkturen på grund af arbejdskraftmangel og dermed har erfaret, at de faktisk kan være en værdifuld arbejdskraft. En sådan erfaring

forsvinder antageligvis ikke uden videre, når højkonjunkturen afløses af en økonomisk krise, således som det var tilfældet i 2009.

Som nævnt indledningsvist har sammenhængen mellem indvandring og den offentlige økonomi været et centralt tema i debatten (Wadensjö & Orrje 2002; Finansministeriet 2017). Et udbredt argument i denne debat har været, at relativt høje indkomstoverførsler svækker det økonomiske incitament til at tage et arbejde (Pedersen 2002).

Men kan dette argument stå alene som en dækkende beskrivelse af velfærdstatens virkninger på den ikke-vestlige beskæftigelse? Spørgsmålet er, om et fokus på incitamentsperspektivet kan komme til at skygge for, at velfærdsstaten principielt også kan have positive beskæftigelsesvirkninger. Velfærdsstaten investerer i indvandreres og efterkommeres humankapital og styrker dermed deres beskæftigelseschancer, lige fra introduktionsprogrammerne for nyankomne indvandrere over den basale indsats i uddannelsesinstitutionerne (grundskole, ungdomsuddannelserne og videregående uddannelser) til det store efter- og videreuddannelsesområde.

Endvidere understøtter et omfattende net af velfærdsinstitutioner (vuggestuer, børnehaver, fritidsordninger, plejehjem m.v.) normen om kvinders aktive deltagelse i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet. Og beskæftigelsesindsatsen kan ud over virkningen på humankapitalen også bidrage til indvandreres beskæftigelsesrelevante netværk via formidling af ordinære jobs, løntilskudsjob, praktikpladser m.v.

Afhandlingen fremhæver, at velfærdsstaten har disse positive virkninger på indvandrerbeskæftigelsen, hvilket naturligvis ikke udelukker, at de kunne havde været meget stærkere. Men ved at styrke såvel den humane kapital som netværk blandt indvandrere og efterkommere kan velfærdsstaten være med til mere blivende at forbedre deres beskæftigelse ud over den midlertidige forbedring, der stammer fra konjunkturerne.

I forlængelse af ovennævnte beskrivelse af forskningsfeltet er formålet med ph.d.-afhandlingen at besvare følgende problemstilling:

Problemstilling

1) Hvordan kan fremgangen for beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere fra 1996 til 2009 forklares?

2) Skal udvidelsen af det ikke-vestlige beskæftigelsesgab fra 2009 til 2016 tolkes som starten på en længevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen?

1.3 Struktur

Afhandlingen er bygget op af seks hovedafsnit.

Det første består af nærværende indledningskapitel (kapitel 1), hvor der redegøres for afhandlingens baggrund, formål og problemstilling. Baggrunden for afhandlingen uddybes yderligere i kapitel 4, hvor der gives et historisk overblik over udviklingen i den periode, hvor vi har data, der beskriver beskæftigelsens fordeling på etnisk herkomst, dvs. fra 1981 og frem til i dag. Den ikke-vestlige indvandring er et relativt nyt fænomen i danmarkshistorien, hvilket kan være vigtig at fastholde, når det skal vurderes, hvor meget eller hvor lidt, arbejdsmarkedsintegrationen er gået frem eller tilbage.

I det andet hovedafsnit (kapitel 2) etableres en teoretisk ramme for afhandlingens analyser, som består af fem forskellige teoretiske perspektiver, der har haft afgørende indflydelse på såvel den nationale som internationale litteratur: kultur-, incitaments-, humankapital-, diskriminations- og netværksperspektivet. Til slut i kapitlet er der en diskussion af forholdet mellem disse forskellige teoretiske perspektiver.

Det tredje hovedafsnit (kapitel 3) beskriver den metode, der er valgt for at kunne besvare problemstillingen. Endvidere redegør kapitlet for det datagrundlag, der ligger til grund for afhandlingens omfattende empiriske undersøgelser.

Med det fjerde hovedafsnit leveres en samlet undersøgelse af beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009, der besvarer den første del af problemstillingen.

Undersøgelsen består af to elementer, hvoraf det første er hovedanalysen, der består af fem delanalyser (kapitlerne 5-9, begge incl.), der alle tager afsæt i afhandlingens teoretiske perspektiver. Disse perspektiver er udgangspunktet for formuleringen af en lang række analytiske spørgsmål, som vidtrækkende empiriske undersøgelser forsøger at besvare. Delanalyserne afprøver de forklaringer på beskæftigelsesfremgangen, som de forskellige teoretiske perspektiver peger på, i det omfang, det er muligt.

Analysens andet element indeholder tre yderligere delanalyser, der kompletterer ovennævnte hovedanalyse og undersøger forskellige aspekter, der knytter sig til beskæftigelsesfremgangen. Den første omhandler fremgangens fordeling på socio-økonomiske grupper, jf. kapitel 10. Den anden udvikling i den ikke-vestlige beskæftigelse inden for grupper med særlig lav beskæftigelsesgrad, jf. kapitel 11. Og den tredje fokuserer på, om der er sket ændringer i sammensætningen af indvandrerpopulationen, der kan forklare beskæftigelsesfremgangen, jf. kapitel 12..

Det femte hovedafsnit (kapitel 13) giver svar på den anden del af problemstillingen.. Det gennemgående spørgsmål i kapitlet er, om udvidelsen af det ikke-vestlige beskæftigelsesgab fra 2009 til 2016 skal tolkes som begyndelsen på en længerevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009. Det bliver dermed en undersøgelse af, hvor holdbart beskæftigelsesfremgangen har været.

I det sjette og sidste hovedafsnit (kapitel 14) konkluderes der på afhandlingens analyseresultater. Det består i første række af en sammenfatning, der udover at fremstille analyseresultaterne i en komprimeret form diskuterer, hvad man kan uddrage af afhandlingen i forhold til forskningsfeltet, dvs. en vurdering af dels den forklaringskraft, som "konjunkturteorien" kan tillægges, og dels velfærdsstatens rolle for den ikke-vestlige beskæftigelse.

Dernæst består konklusionen af en perspektivering med tre temaer. For det første den humankapitalstrategi, som afhandlingen peger på som hovedvejen til at styrke den ikke-vestlige beskæftigelse. Dernæst diskuteres hvilke målsætninger, der er realistiske at opstille for den ikke-vestlige beskæftigelse fremover. Og endelig peges der på nogle af afhandlingens forskningsmæssige implikationer og behovet for yderligere forskning.

I afhandlingens appendiks er samlet en detaljeret redegørelse for afhandlingens begreber og deres operationalisering i forhold til Danmarks Statistiks kategorier.

KAPITEL 2. TEORETISKE PERSPEKTIVER

2.1 Indledning

Som det er understreget i indledningskapitlet, er det afhandlingens teoretiske ambition at bidrage til en mere samlet forståelse af fænomenet beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. For at realisere denne ambition er det en forudsætning, at de væsentligste teoretiske perspektiver, der har været anvendt i studier og analyser af den ikke-vestlige beskæftigelse, bliver inddraget i analysen.

Med enkelte undtagelser viser det sig, at de kan samles i følgende fem teoretiske hovedperspektiver: et kultur-, incitaments-, humankapital-, diskriminations- og netværksperspektiv. Til sammen dækker disse fem teoretiske perspektiver hovedparten af de forskningsmæssige perspektiver i såvel den nationale som internationale litteratur. Det dækker også i vid udstrækning de perspektiver, der har ligget bag diverse analyserapporter og den offentlige debat.

Disse fem teoretiske perspektiver styrer afhandlingens empiriske undersøgelser og sikrer dermed, at analyserne bliver teoristyret. I det følgende beskrives de teoretiske perspektiver, efterfulgt af en diskussion af forholdet mellem dem: udelukker de gensidigt hinanden, eller kan de supplere hinanden?

2.2 Kulturperspektivet

Det, jeg vil kalde det kulturelle perspektiv, bygger ikke på nogen større sammenhængende videnskabelig teoridannelse. Til gengæld har der været en tendens til såvel i videnskabelige undersøgelser som den danske policy debat at opfatte indvandreres medbragte kultur og/eller religion som en faktor, der påvirker beskæftigelsen.

Et studie af indiske sikhers uddannelsesmæssige succes i USA fandt kulturelle årsager hertil (Gibson 1988). Det blev forklaret med en kombination af, at de på den ene side tillægger uddannelse en meget høj

værdi, samtidigt med at de også har lagt vægt på ikke at blive for meget integreret i det moderne og individorienterede amerikanske samfund. De har bevaret deres kollektive tilgang til tilværelsen, hvor tilhørsforholdet til familien og den etniske gruppe tillægges stor betydning, og i den sammenhæng har uddannelses- og beskæftigelsesmæssig succes en afgørende værdi.

En stor del af litteraturen har haft fokus på, at beskæftigelsen blandt kvindelige indvandrere fra visse oprindelseslande hæmmes af tankegangen om, at kvindens eneste eller primære rolle er at tage sig af hjemmet og børnene. På baggrund af amerikanske data argumenterede Fernandez & Fogli (2009) således for, at indvandreres medbragte præferencer om kvinderollen har betydning for kvindernes arbejdsmarkedsdeltagelse. Blau, Kahn & Papps (2011) trak i samme retning og fandt ligeledes på baggrund af amerikanske data en tydelig sammenhæng mellem kvindelige indvandreres beskæftigelse og de lande, de kom fra. Hvis de kom fra lande, hvor normen er en høj beskæftigelse for kvinderne, havde de en højere arbejdsmarkedsdeltagelse, end hvis de kom fra lande, hvor det ikke var tillfældet.

Zaiceva & Zimmermann (2007) bekræftede tendensen i ovennævnte studier. Ved hjælp af data fra den britiske tidsundersøgelse beskrev de forskellen mellem hvide og ikke-hvide kvinders arbejdsmarkedsdeltagelse i Storbritannien. Førstnævnte grupper havde en højere arbejdsmarkedsdeltagelse samtidig med, at de bruger mindre tid på religiøse aktiviteter og til en vis grad på madlavning. Derimod var der ikke den store forskel på den tid, der bliver brugt på børnepasning. Disse fund blev også fundet på tværs af samfundsøkonomiske grupper. Det kunne tyde på, at kulturelle forskelle mellem de etniske grupper kan være med til at forklare forskelle i hvide og ikke-hvide kvinders arbejdsmarkedsdeltagelse.

Enkelte studier har nuanceret ovennævnte billede. Baker & Benjamin (1997) kunne således vise, at kvindelige indvandrere arbejdede mere end canadiske kvinder, primært indenfor de såkaldte dead-end-jobs og i hvert fald i starten af deres ophold i Canada samtidig med, at de mandlige indvandrere i samme periode arbejdede mindre end de canadiske mænd. Senere ændrede det sig, således at manden i indvandrerfamilierne i højere grad blev den, der stod for den

økonomiske indtjening samtidig med, at kvinden mere kom til at stå for den daglige husholdning. Det blev set som en familieinvesteringsmodel, hvor de kvindelige indvandrere i starten af deres ophold i Canada investerede i mandens humane kapital.

Nogle af 00´ernes danske policy tiltag (Regeringen 2003; Frederiksen 2007) har eksplicit haft fokus på, at indvandreres medbragte kultur kan være en årsag til, at beskæftigelsesfrekvensen er specielt lav for nogle kvindelige indvandrergrupper. Udover ovennævnte internationale studier kunne de politiske beslutningstagere henvise til, at der i et mindre antal danske videnskabelige undersøgelser har været bemærkninger om, at et traditionelt syn på kvindens rolle i indvandrermiljøerne kan hæmme kvindernes beskæftigelse (Schmidt 2002; Dahl & Jakobsen 2005; Rosdahl 2006).

Denne problematik er undertiden blevet sammenfattet i forestillingen om en ”husmodermentalitet”, der i særlig grad skulle være til stede og til tider lige frem dominerende i indvandrermiljøerne. Det skulle kunne forklare, hvorfor beskæftigelsesfrekvensen for nogle grupper af ikke-vestlige kvindelige indvandrere er meget lav (Christensen & Andersen 2006). I debatten har det været fremhævet, at det typisk skulle være tilfældet for indvandrere fra Mellemøsten og Afrika.

Hvor udbredt forestillingen om denne mentalitet har været, kan illustreres med Rockwool Fondens Forskningsenheds oversigt fra 2016 over deres væsentlige forskningsresultater. Her blev ikke-vestlige kvinders lave beskæftigelsesfrekvens blandt andet forklaret på følgende måde: *"et langt mere klassisk kønsrollemønster. Mange af disse kvinder har primært haft til opgave at tage sig af familien. Det har ikke været praksis, at de skulle træffe afgørelser ud over den lukkede familiekreds og vejen til et vesteuropæisk arbejdsmarked er derfor ekstra svær."* (Skaksen & Jensen 2016: 77, 78). Umiddelbart forekommer det nærliggende at forklare de påfaldende lave beskæftigelsesfrekvenser som en følge af en stærk ”husmodermentalitet”. Derfor vil kapitel 4 afprøve denne forklaringsmodel med udgangspunkt i den foreliggende empiriske information på området.

Selvom det ikke har fyldt nær så meget som hypotesen om ”husmodermentaliteten”, dukker der fra tid til anden et andet tema op i

den danske policy debat. Det handler om, at indvandreres medbragte kulturelle og/eller religion baggrund kan udgøre en beskæftigelsesbarriere på virksomhedsniveauet. Det er et tema, der indeholder to dimensioner.

Den første dimension bygger på den antagelse, at indvandreres kulturelle og/eller religiøse vaner kan være direkte konfliktskabende. Det gav daværende statsminister Poul Nyrup Rasmussen (S) udtryk for, da han tog afstand fra muslimsk bøn på arbejdspladsen med følgende begrundelse: *"Der er visse sider af den muslimske religion, som jeg ikke kan acceptere. Det må eksempelvis ligge fast, at vi i Danmark arbejder på arbejdspladsen, og det kan ikke hænge sammen, hvis arbejdet afbrydes fire gange om dagen af bøn."* (Jyllands Posten 2000). Spørgsmål om påklædning, herunder tørklædet, og ramadanen kan ligeledes tænkes at danne udgangspunkt for konflikter på virksomhedsniveauet.

Den anden dimension handler om en mere overordnet strukturudvikling på arbejdsmarkedet. Den indvandring, der fandt sted i 1960'erne og starten af 1970'erne, skete på et tidspunkt, hvor arbejdet i fremstillingsvirksomhederne i overvejende grad var monotont samlebåndsarbejde, der ikke stillede de store krav til kommunikative og sociale kompetencer hos arbejdskraften.

Senere har arbejdsmarkedet bevæget sig mod en mere fleksibel arbejdsorganisation (Castells 2000), hvor arbejdsopgaverne i højere grad forudsætter en selvstændighed fra medarbejdernes side samtidig med, at flere og flere af dem udføres inden for selv- og medstyrende teams (Rosholm et al. 2000; Ejrnæs 2008). Når virksomhederne efterspørger selvstændighed fra arbejdskraften, kan det være et problem, at mange ikke-vestlige indvandrere kommer fra oprindelseslande med meget stærke autoritetskulturer, som skal aflæres, inden de fuldt ud kan blive en del af arbejdsfællesskabet på virksomhederne.

2.3 Incitamentsperspektivet

En vigtig og indflydelsesrig del af litteraturen om indvandring har fokuseret på betydningen af de økonomiske incitamenter. De bliver set som en faktor, der har stor betydning for indvandreres jobsøgning eller mangel på samme og tilbøjelighed til at modtage offentlige

overførselsindkomster, ligesom de også kan være afgørende for valg af indvandringsland. Litteraturen bygger på antagelsen om rationelle aktører, hvis adfærd er styret af ønsket om at maksimere deres egennytte.

En af de forskere, der har peget på de økonomiske incitamenters betydning for valg af indvandringsland, er George J. Borjas. I valget af det land, man søger til som indvandrer, kan der opstå selektionseffekter, som er økonomisk begrundet, og som udspringer af indvandrerens uddannelsesmæssige kompetencer og forskellen mellem hjem- og indvandringslandets indkomstspredning (Borjas 1987, 1999, 2014).

Hvis indvandringslandet har en større spredning i indkomstfordelingen end hjemlandet som følge af et lavt skattetryk, vil det kunne tiltrække veluddannede indvandrere, der kan se frem til gode beskæftigelseschancer i indvandringslandet. Har indvandringslandet derimod en mindre spredning i indkomstfordelingen end hjemlandet som følge af et højt skattetryk, vil det kunne tiltrække personer med lav eller ingen uddannelse, der vil kunne se frem til, at indvandringslandet sikrer dem økonomisk i kraft af forskellige velfærdsordninger på trods af deres beskedne beskæftigelseschancer.

I beskrivelsen af de mekanismer, der styrer indvandreres arbejdsmarkedsadfærd, trækkes der på den økonomiske søgeteori (Stigler 1961; Mortensen 1986). Det grundlæggende ræsonnement er, at jo større det økonomiske incitament er for at tage et arbejde, jo mere intenst og bredt vil lediges jobsøgning blive, og jo bedre er beskæftigelseschancerne. Og omvendt – hvis der ikke er noget økonomiske incitament, vil jobsøgningen helt ophøre. Derfor vil den ledige fastlægge en reservationsløn, dvs. *"den løn, der som minimum skal til, for at arbejdstageren vil tage et job."* (Christensen 2010: 66). Hvis et jobtilbud *"er større end reservationslønnen accepteres tilbuddet, ellers afslås det."* (Rosholm 2006: 3).

Reservationslønnen er afhængig af, hvor meget eller hvor lidt, den ledige kan modtage i offentlige ydelser, hvad enten der er tale om regulære indkomstoverførsler og/eller andre ydelser indenfor uddannelse, sundhed m.v., og som ikke er brugerbetalte. Jo mere, de ledige kan

modtage af offentlige ydelser, jo højere vil reservationslønnen blive, og jo svagere vil deres overgang fra ledighed til beskæftigelse blive.

I de socialdemokratiske velfærdsstater, der er karakteriseret ved at være relativt generøse med hensyn til borgernes offentlige ydelser, vil der derfor være tale om en relativ høj reservationsløn. Det hæmmer indvandrernes fodfæste på arbejdsmarkedet: *"recent newcomers in Scandinavian social-democratic welfare regimes face particularly serious obstacles upon employment entry"* (Kogan 2007: 190). Og det i højere grad end andre velfærdsstater: *"in liberal welfare countries male immigrants have better prospects of finding employment than those who settled in countries with conservative welfare regimes. Both male and female immigrants heading to social democratic welfare regimes fare even worse with respect to employment than those in continental host countries."* (Kogan 2006: 714).

I følge denne analyse kan det derfor være en væsentlig beskæftigelsesbarriere, når relativt høje offentlige ydelser reducerer indvandreres økonomiske incitament til at tage et arbejde. Barrieren vil være særlig stor i lande som Danmark, hvor der både er en socialdemokratisk velfærdsstat, og som har et indvandringsmønster, hvor ufaglærte personer med en lav eller ingen uddannelsesbaggrund er overrepræsenteret (Schultz-Nielsen 2008). Derved skabes der en situation, hvor potentielle beskæftigelsesmuligheder for indvandrere i høj grad kommer til at ligge indenfor det ufaglærte lavtlønsområde med en meget lille eller ingen forskel til de offentlige indkomstoverførsler.

Resultatet af dette bliver en incitamentsstruktur med *"potentielt meget store incitamentsproblemer, når man sammenligner indkomsten fra job med indkomststatus på overførselsindkomster. Blandt indvandrere fra mindre udviklede lande har 2-3 gange så stor en andel som befolkningen i øvrigt massive incitamentsproblemer."* Det medfører såkaldte *"arbejdsløshedsfælder, som hæmmer arbejdsmarkedsintegrationen"* (Pedersen 2002: 24, 28).

Denne incitamentsstruktur beskriver den "objektive" tilskyndelse eller mangel på samme til at tage et arbejde og kan teoretisk adskilles fra de incitamenter, der i praksis påvirker de lediges jobsøgningsadfærd (Clement & Andersen 2006; Andersen 2010), og som kan være af både økonomisk og ikke-økonomisk beskaffenhed.

Hvor de førstnævnte incitamenter er veldefinerede, omfatter de sidstnævnte incitamenter en række forskellige aspekter, der knytter sig til det at arbejde. De kan handle om arbejdsetik, hvor det at arbejde opfattes som en given ting, der ikke står til diskussion, og har en værdi i sig selv. De kan også omfatte opfyldelsen af forskellige behov, hvad enten det er ønsket om at være selvforsørgende, at opnå anerkendelse fra omverdenen, at blive en del af et fællesskab med kontakt til andre mennesker, selvrealisering eller ønsket om at være med til at skabe og producere meningsfulde varer og serviceydelser. Og endelig kan de ikke-økonomiske incitamenter også være negativt bestemt som en bestræbelse på at undgå at blive stigmatiseret som ledig.

De ikke-økonomiske incitamenters beskæftigelsesvirkninger står meget svagt i litteraturen, hvilket kan ses som en følge af, at forskningen i incitamenter primært har fundet sted inden for økonomi.

Incitamentsperspektivet er et perspektiv, der ikke bare har været meget fremherskende i litteraturen, men som også har stået stærkt som baggrunden for forskellige policy tiltag, der populært formuleres med mantraret om, at det bedre skal kunne betale sig at arbejde (Regeringen 2016, 2017). Det er et gennemgående fund i såvel den nationale som internationale litteratur, at *"… forbedrede økonomisk incitamenter øger afgangsraten til beskæftigelse, især for de stærkeste ledige, og især i starten af ledighedsperioden, (hvorimod) svagere ledige og længevarende ledige oplever mindre eller ingen effekter på sandsynligheden for at finde et job."* (Rosholm 2006: 50).

Policy tiltag, der skærper de økonomiske incitamenter, har således ikke de samme virkninger for alle ledige, men vil i praksis spille sammen med de ressourcer eller mangel på samme, som de ledige besidder. De svageste grupper reagerer normalt ikke så stærkt på øgede økonomiske incitamenter.

2.4 Humankapitalperspektivet

Humankapitalperspektivet er ligesom incitamentsperspektivet forankret i en omfattende videnskabelig litteratur og stammer også fra det økonomiske fagområde (Becker 1964; Scott 1999).

Humankapital kan defineres som værdien af alle *"de kundskaber og erfaringer, et individ besidder"* (Dahl & Jakobsen 2005: 56). Det er således et

temmelig bredt begreb, der indeholder en lang række forskellige elementer: formel uddannelse, uformel oplæring i konkrete jobfunktioner, arbejdsmarkedserfaringer, sprogkundskaber m.v. Summen af værdierne af alle disse elementer bestemmer individets produktivitet på arbejdsmarkedet og dermed dets beskæftigelseschancer.

Hvis værdien af de enkelte elementer bliver øget, f.eks. ved investeringer i en erhvervskompetencegivende uddannelse, vil indvandrerens humankapital og dermed beskæftigelseschancer øges. Humankapitalperspektivet fokuserer således på værdien af indvandrerens arbejdskraft på arbejdsmarkedet.

Opholdstiden er en faktor, der kan øge indvandrerens humankapital. Jo længere tid, en indvandrer har opholdt sig i indvandringslandet, jo mere vil der alt andet lige ske en øgning af den landespecifikke del af humanekapitalen, dvs. kendskabet til landets sprog og arbejdsmarkedskultur, hvilket vil forstærke beskæftigelseschancerne. Det er tema, der mange gange er blevet undersøgt i såvel i den internationale som danske litteratur.

Chiswick (1978) fandt således følgende tendens for indtjeningen blandt hvide mandlige indvandrere i USA: *"Although initially they have low earnings, their earnings rise rapidly, particularly during their first few years in the country. After 10-15 years their earnings equal and then exceed that of the native born."* (Chiswick 1978: 920). I samme retning trak Borjas (1985). Adskillige danske studier med fokus på ikke-vestlige indvandrere har vist, at beskæftigelseschancerne indenfor en bestemt tidsperiode alt andet lige stiger med opholdstiden (Hummelgaard et al. 1995; Pedersen 2002; Schultz-Nielsen 2002; Social- og Integrationsministeriet 2012b; Dansk Arbejdsgiverforening 2012; Schultz-Nielsen 2016).

Husted et. al. (2000) argumenterede for, at det ikke kun er opholdstiden i sig selv, der har betydning for indvandrerens humankapital. Den største vækst i humankapitalen sker, hvis indvandreren har været i beskæftigelse i den tid, vedkommende har opholdt sig i Danmark. Denne effekt hænger givetvis sammen med, at det både kan styrke sprogkundskaber og kendskab til spillereglerne på arbejdsmarkedet.

Betydningen af sprogkompetencerne har været genstand for flere undersøgelser. Internationale studier har vist, at der opstår en såkaldt lønpræmie ved at lære det landespecifikke sprog (Carliner 1981; Chiswick & Miller 1995). Dansk litteratur har påvist betydelige beskæftigelseseffekter, der knytter sig til danske sprogkundskaber (Mogensen & Matthiessen 2000); Pedersen 2002; Bonke & Schultz-Nielsen 2013).

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2000) fandt således, at omkring to tredjedele af mandlige indvandrere og efterkommere med gode danskkundskaber var i beskæftigelse, hvorimod beskæftigelsesandelen for dem med meget dårlige danskkundskaber kun var ca. en femtedel. Tilsvarende var ca. seks ud af ti kvindelige indvandrere og efterkommere med meget gode danskkundskaber i beskæftigelse - mod lidt under en tiendedel blandt dem med meget dårlige danskkundskaber

I overensstemmelse hermed konkluderede Rosdahl (2006: 10, 11), at chancen for, at ikke-vestlige indvandrere får vedvarende beskæftigelse, er fire gange så stor blandt dem, der taler godt dansk, sammenlignet med dem, der slet ikke taler eller kun taler meget dårligt dansk. Tendensen i ovennævnte studier bekræftes også af Møller & Rosdahl (2006: 17), som undersøgte barriererne for ikke-vestlige langtidsledige, herunder hvad der karakteriserer dem, der efter længevarende ledighed havde fået job. Her spillede sprogkundskaber en afgørende rolle.

Den stærke sammenhæng mellem sprog og beskæftigelse kan der tilsyneladende i nogen grad kompenseres for, hvis indvandrerne udviser stor forståelse for de kulturelle koder, der eksisterer på arbejdsmarkedet (Kirilova 2013). Ligeledes viser det sig, at sammenhængen mellem sprog og beskæftigelse ikke er så stærk på arbejdsmarkedets randområder, hvor kravene til sprogkundskaberne spiller en mindre rolle (Djuve 2005: 173).

Uddannelse betragtes ofte som kernen i den humane kapital: *"Det mest anvendte udtryk for human kapital er uddannelse: Jo mere uddannelse, desto mere human kapital"* (Bonke & Schultz-Nielsen 2013, 39). Store dele af den danske litteratur har dokumenteret en meget stærk statistisk sammenhæng mellem en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse og beskæftigelse: jo mere en gruppe er i besiddelse af

uddannelsesmæssige kompetencer, jo højere alt andet lige er gruppens beskæftigelsesgrad (Hummelgaard et al. 1998; Husted et al. 2000; Husted 2000; Søgaard 2011; Andersen 2012; Arbejdsmarkedsstyrelsen 2012; Social- og Integrationsministeriet 2012; Beskæftigelsesministeriet 2013; Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2015a; Jakobsen 2015; Danmarks Statistik 2015). Ovennævnte sammenhæng gælder for både danskere, indvandrere og efterkommere.

Den stærke sammenhæng mellem uddannelse og beskæftigelse gælder kun for uddannelser, der er taget i Danmark, og ikke medbragte uddannelser fra indvandrernes hjemland. Såvel det økonomiske som beskæftigelsesmæssige afkast er størst ved en uddannelse taget i indvandringslandet sammenlignet med de medbragte uddannelser (Friedberg 2000; Arendt et al. 2012; Kleif et al. 2012; Gorinas & Jakobsen 2015.)

Alderen på indvandringstidspunktet har alt andet lige stor betydning for uddannelseschancerne. Hvis den ligger før grundskoleuddannelsens startår, øges sandsynligheden for at gennemføre en ungdomsuddannelse (Fallesen 2015). Jo højere indvandringsalderen er fra dette startår og opefter, jo ringere sandsynlighed er der for gennemførelse af en ungdomsuddannelse.

Humankapitalperspektivet pointerer således, at den individuelle indvandrers humankapital har afgørende indflydelse på beskæftigelsen. I forlængelse af dette perspektiv kan der derfor argumenteres for, at indvandreres gennemgående lave humankapital sammenlignet med danskeres ditto er en afgørende forklaring på deres lavere beskæftigelsesgrad, fordi det medfører, at de i højere grad end danskerne ikke anses for at være attraktive for virksomhederne.

2.5 Diskriminationsperspektivet

Hvor humankapital- og incitamentsperspektivet kan beskrives som udbudsorienterede perspektiver, fokuserer diskriminationsperspektivet på arbejdsmarkedets efterspørgselsside (Becker 1971; Lundahl & Wadensjö 1984).

Etnisk bestemt diskrimination kan defineres som *"handlinger og handlingsmønstre, der direkte eller indirekte sigter mod eller medvirker til usaglig*

forskelsbehandling af personer eller grupper på grund af etnisk oprindelse" (Jensen et al. 2012: 8). Det centrale punkt er, om indvandrere i praksis bliver udsat for forskelsbehandling på arbejdsmarkedet på grund af deres etniske oprindelse. I det omfang det er tilfældet, kan det være en forklaring på beskæftigelsesgabet mellem personer med dansk og ikke-vestlig baggrund.

I litteraturen skelnes der mellem forskellige former for diskrimination. Den forsætlige diskrimination bygger på, at der i dele af befolkningen eksisterer en modvilje mod bestemte grupper, f.eks. personer med en ikke-vestlig indvandrerbaggrund (Bassanini & Saint-Martin 2008; Hedegaard & Tyran 2011). Denne modvilje kan sætte sig igennem på arbejdsmarkedet, både når virksomhederne rekrutterer arbejdskraft, og når medarbejderne skal samarbejde om opgaveløsningen på virksomhederne.

Den forsætlige diskrimination kan skyldes arbejdsgiverens egen negative holdning til indvandrere, men kan også skyldes, at arbejdsgiveren tror, at medarbejdere, kunder og samarbejdspartnere har en negativ holdning til indvandrere. I situationer med en meget stærk forsætlig diskrimination vil arbejdsgiveren være parat til at betale en højere løn til en person fra majoritetsbefolkningen for at undgå ansættelse af en indvandrer.

Den statistiske diskrimination er en anden form for diskrimination. Den bygger på, at arbejdsgivernes information om jobansøgerne er ufuldkommen (Aigner & Cain 1977; Höglund 1998). Denne diskrimination kan defineres som den forskelsbehandling, der finder sted, når en person *"bedømmes ud fra de kvalifikationer og egenskaber, som tilskrives den gruppe, som den pågældende person tilhører eller antages at tilhøre"* (Jensen et al. 2012: 28).

Forskelsbehandlingen bygger her således ikke på modvilje, men på en summarisk og forudindtaget vurdering af en gruppes gennemsnitlige produktivitet. Alene på formodningen om et tilhørsforhold til en bestemt gruppe vurderer arbejdsgiveren, at en konkret person ikke er tilstrækkelig kvalificeret til jobbet. Arbejdsgiveren kan selvfølgelig undersøge, om det faktisk er tilfældet, men kan også vælge ikke at gøre det, fordi omkostningerne ved det vurderes som værende for store. Sker det sidste, finder der diskrimination sted. Den statistiske diskrimination

diskuteres f.eks. også i forbindelse med beskæftigelseschancerne for handicappede og langvarigt ledige (Amby 2014; Larsen & Pedersen 2009).

De ovennævnte to diskriminationstyper har det til fælles, at diskriminationen knytter sig til bevidste handlinger fra arbejdsgivernes side. Når virksomhederne rekrutterer arbejdskraft, kan der imidlertid også være en tredje form for diskrimination i spil, der ikke udspringer af bevidste handlinger, men derimod optræder i det skjulte. Det er den såkaldte strukturelle diskrimination, der udspringer af vaner og rutiner på et samfundsmæssigt niveau: *"Structural discrimination due to ethnicity or religion in this inquiry's directive refers to rules, norms, routines, patterns of attitudes and behaviour in institutions and other societal structures that represent obstacles to ethnic or religious minorities in achieving the same rights and opportunities that are available to the majority of the population."* (Lappalainen & Lundgren 2005: 41,42).

Der foreligger begrænset viden om virksomhedernes faktiske rekrutteringspraksis i forhold til indvandrere (Djuve 2011: 9). Det gælder også om og i hvor høj grad, virksomhederne rent faktisk diskriminerer Det hænger givetvis sammen med, at det metodisk kan være svært at undersøge og entydigt fastslå, hvornår der er tale om diskrimination, og hvornår der ikke er, herunder hvilken form for diskrimination, der eventuelt har fundet sted. Via nøje tilrettelagte eksperimenter kan man i hvert fald delvist eliminere disse problemer. Dertil kommer, at der findes meget få samfundsvidenskabelige studier, som bygger på eksperimentet som metode.

Diskrimination opstår, når to jobansøgere – hvor den ene har en indvandrerbaggrund og den anden kommer fra majoritetsbefolkningen – er lige kvalificerede til jobbet, både med hensyn til uddannelse, arbejdserfaring og andre kriterier, men alligevel bliver udsat for en forskelligartet vurdering alene på grund af forskelle i de to jobansøgeres etniske baggrund. Det kan være svært entydigt at fastslå, hvornår der er tale om diskrimination, fordi kvalifikationer i forhold til specifikke jobs ikke er nogen fast størrelse (Ejrnæs 2008: 21). Hvis indvandreren bliver fravalgt til jobbet, er det så udtryk for, at indvandreren mangler vigtige faglige, sociale og kommunikative kompetencer, eller er der tale om diskrimination fra arbejdsgiverens side?

Litteraturen skelner desuden mellem faktisk og oplevet diskrimination. Faktisk diskrimination kan afgrænses til lovstridige handlinger, der indebærer en konkret forskelsbehandling på grund af etnisk oprindelse, uafhængig af om den diskriminerende har oplevet det eller ej. Der er tale om faktisk diskrimination, når den reelle grund til, at en indvandrer får afvist en jobansøgning, alene er indvandrerens etnisk oprindelse og ikke manglende kvalifikationer. Det er i princippet omfattet af lovgivning på området (Justitsministeriet 1987, 1998). Med oplevet diskrimination henvises til, at indvandreren med rette eller urette oplever at blive udsat for usaglig forskelsbehandling på grund af etnisk oprindelse. Den oplevede diskrimination er således ikke nødvendigvis omfattet af lovgivningen.

Oplevet og faktisk diskrimination kan således være til stede samtidig, men behøver ikke at være det. Indvandreren kan ved jobansøgning opleve at være udsat for en usaglig forskelsbehandling, uden at det reelt har været tilfældet (Møller & Togeby 1999). Motivet kan være et indlysende psykologisk behov for at bortforklare manglende succes på arbejdsmarkedet, selvom det skyldes manglende kvalifikationer. På den anden side kan indvandreren være udsat for diskrimination uden at have opdaget det. Indvandrere kan også bebrejde sig selv for manglende succes, selvom de i virkeligheden er udsat for diskrimination.

Finder der diskrimination sted, kan det forklare indvandreres lavere beskæftigelsesgrad, og det uanset om der er tale om forsætlig eller statistisk diskrimination. Umiddelbart påvirkes beskæftigelsesgraden selvsagt, hvis virksomhederne i selve rekrutteringsprocessen indirekte eller direkte handler på en diskriminerende måde. Men den kan også påvirkes, hvis der finder diskrimination sted efter ansættelsen med den konsekvens, at indvandreren ikke formår at fastholde ansættelsen, således at den bliver mere kortvarig, end hvis der ikke havde været diskrimination på arbejdspladsen.

2.6 Netværksperspektivet

Hvor de tre forrige perspektiver – incitaments-, humankapital- og diskriminationsperspektivet – i høj grad bygger på den økonomiske videnskab, stammer netværksperspektivet fra det sociologiske fagområde.

Netværksperspektiv fokuserer på personlige kontakters - eller netværks - betydning for besættelse af stillinger på arbejdsmarkedet. Netværks beskæftigelsesmæssige betydning udspringer af et grundlæggende informationsproblem hos såvel arbejdsgiverne som arbejdstagerne (Larsen 2009: 37). Arbejdsgiverne mangler information, når de søger at skaffe sig den bedste arbejdskraft og undgå den dårligste, og arbejdstagerne mangler også information, når de søger at skaffe sig det bedste job og undgå det dårligste. Netværk, der kan skabe forbindelse mellem arbejdsgivere og arbejdstagere - og eventuelle anbefalinger frem og tilbage - kan være med til at afhjælpe dette informationsproblem.

Netværksperspektivet kan bruges til analyser af såvel karriereopbygning blandt allerede beskæftigede (Granovetter 1974) som overgangen fra ledighed til beskæftigelse (Larsen 2009). I begge tilfælde kan netværk være en faktor, der henholdsvis fremmer en hurtigere opstigning i stillingshierarkiet og øger beskæftigelsesfrekvensen.

Et meget afgørende bidrag til netværksperspektivet (Granovetter 1973) skelner mellem stærke netværk ("strong ties") og svage netværk ("weak ties") Stærke netværk omfatter kontakter til familie, venner og nære bekendte. De har stor betydning for den enkeltes tilhørsforhold og trivsel, men i relation til jobåbningerne på arbejdsmarkedet kan de beskrives som netværk med lille radius. De kan have en ekskluderende virkning i forhold til omverdenen og dermed blokere for adgangen til informationer om jobåbninger mere bredt på arbejdsmarkedet.

De svage netværk derimod består af kontakter, der er relativt uforpligtende, men til gengæld omfatter væsentligt flere personer. De kan sprede informationer om såvel jobønsker som jobmuligheder ud til/fra en bredere kreds af personer med kontaktlader til mange virksomheder. I forhold til jobsøgningen kan de derfor beskrives som beskæftigelsesrelevante netværk med stor radius.

Granovetter argumenterer for styrken ved netværk med stor radius, fordi de effektivt kan formidle ønsker til nye job til en bredere kreds af personer, ligesom de også åbner op for uformelle informationer om kommende jobåbninger, der kan vise sig ganske nyttige i realiseringen af jobønsker. Som en ny gruppe på arbejdsmarkedet vil indvandreres netværk med stor radius selvsagt enten være ikke eksisterende eller kun

til stede i begrænset omfang, hvilket alt andet lige vil begrænse beskæftigelseschancerne.

En af konklusionerne fra studiet "How the other half works" var dog, at dette ikke bør forlede til at tro, at det udelukkende er netværk med stor radius, der kan være effektive med hensyn til at finde job (Lichter & Waldinger 2003). Studiet undersøgte betydningen af netværk, når virksomhederne rekrutterer arbejdskraft til de dele af arbejdsmarkedet, der er præget af ufaglærte jobs med lavt kompetenceindhold. Det viste sig, at allerede ansatte indvandrere var ganske effektive til at hjælpe venner og bekendte ind på virksomheden, og at denne rekrutteringskanal også blev bakket op af ledelsen i virksomhederne. Et dansk studie indenfor service- og rengøringsbranchen har bekræftet samme tendens (Ejrnæs 2008: 175, 176).

Ulempen ved denne udvikling kan være, at beskæftigelsesmulighederne for indvandrerne bliver begrænset af job med lavt kompetenceindhold, manglende avancementsmuligheder og usikkerhed i ansættelsen. Denne ulempe kan imidlertid reduceres i takt med, at indvandrere i øget omfang gennemfører erhvervskompetencegivende uddannelser i indvandringslandet. Det kan åbne op for, at de kan opnå ansættelse på en bredere og mere kvalifikationskrævende del af arbejdsmarkedet. Derved vil de mere og mere kunne få adgang til netværk med stor radius, hvilket vil give kontakter til personer og miljøer samt adgang til uformelle informationsstrømme, der kan være karrierefremmende (Carnoy 2000: 175-182).

Selvom indvandrere har få eller ingen netværk med stor radius, bruger de nu engang de netværk, de har, dvs. familie, venner og nære bekendte, hvilket i overvejende grad er netværk med en lille radius, når de ønsker at få og bevare fodfæste på arbejdsmarkedet. Den beskæftigelsesmæssige effekt af indvandrernes eget netværk er blevet fremhævet af Damm (2013), der viste en tendens til, at indvandrere får et job via kontakt med andre indvandrere, der er beskæftigede. Kontakten med danskere i beskæftigelse ser derimod ikke ud til at have den store betydning, i hvert fald ikke hvis indvandrere har en flygtningebaggrund, og hvis undersøgelsen er afgrænset til udviklingen de første seks år efter, at man har fået asyl.

Resultaterne fra Danmarks Statistiks Arbejdskraftundersøgelse er en løbende understregning af netværks beskæftigelsesmæssige betydning på det danske arbejdsmarked. Således viste Danmarks Statistik (2010a) f.eks., at omkring halvdelen af alle nye lønmodtagerjobs bliver formidlet via netværk, og at det i særlig grad gør sig gældende inden for den ufaglærte del af arbejdsmarkedet. På grund af overrepræsentationen af ufaglærte personer i populationen må man derfor formode, at beskæftigelsesrelevante netværk alt andet lige har en særlig stor betydning for beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere.

2.7 Forholdet mellem de teoretiske perspektiver

De teoretiske perspektiver beskrevet ovenfor er umiddelbart meget forskellige og repræsenterer til dels modsatrettede forklaringer på den ikke-vestlige beskæftigelse. Der er således stor afstand mellem incitamentsperspektivet, der bygger på den økonomiske teoris grundantagelse om, at det er det enkelte individs maksimering af egeninteresserne, der driver udviklingen, og på den anden side netværksperspektivet, der udspringer af sociologiens fokus på den betydning for individerne, som sociale relationer har. Og i synet på, om velfærdsstaten er en hæmsko eller katalysator for beskæftigelsen, tilbyder de teoretiske perspektiver stærkt divergerende opfattelser.

Men på trods af disse forskelle kan de teoretiske perspektiver alligevel langt ad vejen ses som komplementære. De udtaler sig hver især kun om nogle bestemte faktorer, der kan påvirke indvandreres beskæftigelse. Humankapitalperspektivet udtaler sig f.eks. om effekten af faktorer som uddannelse, sprog og opholdstid, mens incitamentsperspektivet hæfter sig ved den økonomiske tilskyndelse til at arbejde.

De teoretiske perspektiver repræsenterer vidt forskellige approaches, der benytter sig af forskellige begrebsapparater, har forskellige grundantagelser om menneskelig adfærd og retter søgelyset mod forskellige faktorer. Men de er ikke principielt uforenlige. Det kan i princippet godt tænkes, at økonomiske incitamenter hæmmer tilskyndelsen til at arbejde for nogle grupper samtidig med, at deres ressourcer i form af svag humankapital alt andet lige gør det sværere at finde beskæftigelse. Det kan endvidere forstærkes af forsætlig eller statistisk diskrimination samtidig med, at beskæftigelsesrelevante

netværk kan bidrage til lettere at finde de jobåbninger, der trods alt er. Endelig er der ingen af disse forklaringer, der er principielt uforenlige med, at kulturforskelle med hensyn til kønsrollemønstre kan hæmme kvindernes beskæftigelse.

I den forstand kan de teoretiske perspektiver tænkes som supplerende forklaringer, der ikke udelukker hinanden. Udgangspunktet er derfor, at alle fem teoretiske perspektiver kan levere forklaringer på udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse. Der er ingen af dem, der a priori har forrang frem for andre. Men det betyder på den anden side ikke, at de alle er lige sande eller lige relevante. Forklaringskraften må bero på en empirisk analyse, der dels kan be- eller afkræfte de forskellige forklaringer, dels kan afgøre, om det er vigtige eller mindre vigtige forklaringer.

Forklaringskraften kan variere over tid. Eksempelvis kan det tænkes, at "husmodermentaliteten" var en mere relevant forklaring på den ikke-vestlige beskæftigelse for 20-30 år siden, end den er i dag. Det dramatiske fald i kvindelige indvandreres fertilitetsgrad fra over 3 i midten af halvfemserne til under 2 i slutningen af 00'erne (Danmarks Statistik 2016), vidner om, at der er sket store ændringer i indvandrerpopulationens familiemæssige værdier på kort tid.

Via de teoretiske perspektiver har vi ambitioner om at give forklaringer på udviklingen over tid, hvor det både bliver muligt og vigtigt at skelne mellem et mikro- og et makroperspektiv. Eksempelvis kan man spørge, i hvilken grad forskellige typer af økonomiske incitamenter påvirker indvandreres beskæftigelsesfrekvens. Men derudover kan man også spørge, om incitamenterne blev stærkere i de perioder, hvor beskæftigelsen gik frem og svagere i perioder, hvor den gik tilbage. Tilsvarende spørgsmål kan man stille for variabler tilknyttet humankapitalen: falder beskæftigelsesfremgangen sammen med en stigning i indvandrerpopulationens humankapital?

Selvom de teoretiske perspektiver netop er perspektiver, og som sådan dårligt kan falsificeres, er det alligevel muligt i nogen udstrækning at afprøve nogle af deres underliggende præmisser, som udtaler sig om de mekanismer, der påvirker beskæftigelsen. Og det er også muligt at afprøve perspektiverne op mod hinanden, når det gælder forklaringer på

bestemte udviklingsforløb eller udviklingen inden for bestemte undergrupper. Hvad er det f.eks., der kan forklare de vedvarende lave beskæftigelsesfrekvenser for kvindelige indvandrere fra bestemte oprindelseslande? Hvad er det, der kan forklare den store fremgang i beskæftigelsen og indsnævringen af beskæftigelsesgabet fra midten af 1990'erne til krisen i 2009? Og hvad kan forklare den efterfølgende udvidelse af beskæftigelsesgabet?

I de konkrete analyser, der skal besvare den slags spørgsmål, bidrager de fem teoretiske perspektiver til, at vi kan få en teoristyret analyse og diskussion, også når der i undersøgelserne inddrages en mangfoldighed af rapporter og studier, der ofte er blevet til ud fra væsentligt mere snævre formål og uden større teoretisk refleksion, selvom de som regel eks- eller implicit trækker på et eller flere af de fem teoretiske perspektiver.

Alle fem teoretiske perspektiver indgår derfor i udgangspunktet på lige fod i afhandlingens analyser. Hvor stor forklaringskraft, de opnår, vil hele tiden afhænge af den konkrete empiriske analyse. Det kan illustreres med de kvindelige somaliske indvandrere i aldersgruppe 16-64 år, hvis beskæftigelsesfrekvens i perioden fra 1997 til 2009 blev øget meget markant - fra 4.7 til 31.1 pct.[9] I den konkrete analyse af forklaringer på denne fremgang, vil man udover konjunkturernes betydning i forlængelse af de teoretiske hovedperspektiver kunne stille en lang række relevante analytiske spørgsmål:

Skyldes det, at en eventuel stærk udbredt "husmodermentalitet" har været på retur blandt de somaliske kvinder? Er deres økonomiske incitamenter for at tage et arbejde blevet skærpet? Er deres humankapital blevet styrket? Er diskriminationen blevet reduceret på de dele af arbejdsmarkedet, hvor de er blevet beskæftiget? Er deres netværk blevet udbygget?

Hvis der kan svares bekræftende på alle de spørgsmål, vil de teoretiske perspektiver alle kunne levere forklaringer på beskæftigelsesfremgangen. Hvis der kun kan svares bekræftende på nogen af dem, reduceres antallet af forklaringer tilsvarende. Et muligt udfald er også, at der kan

[9] Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

svares bekræftende på nogle af spørgsmål samtidig med, at de empiriske undersøgelser fører frem til, at nogle af de andre faktorer har haft en direkte negativ virkning på beskæftigelsen. Eller med andre ord: De faktorer, der kan forklare beskæftigelsesfremgangen, har således tilsyneladende haft en virkning på beskæftigelsen, der har kunnet kompenseret for faktorer med en negativ beskæftigelsesvirkning.

Vi kan også bruge de fem teoretiske perspektiver til at undersøge en periode, hvor beskæftigelsesfrekvensen for de somaliske kvindelige indvandrere er gået tilbage, f.eks. fra krisen i 2009 og fremefter, og stille de samme analytiske spørgsmål med omvendt fortegn: Er deres position i forhold til de forskellige faktorer blevet forringet i perioden? Hvis man når frem til, at det ikke er tilfældet for nogen af dem, vil det kunne være et argument for, at en væsentlig forklaring på tilbagegangen kan være konjunkturudviklingen.

De fem teoretiske perspektiver kan også styre analysen, hvis vi ønsker at undersøge forskellen i beskæftigelsesgrader mellem somaliske og vietnamesiske kvinder. Begge grupper har haft beskæftigelsesfremgang fra 1997 til 2009, men samtidig eksisterer der et stort beskæftigelsesgab mellem dem, som endda er blevet udvidet med 2.5 pct. point – fra 28.3 (1997) til 30.8 pct. point (2009)[10].

For at forklare denne udvikling kan vi med udgangspunkt i de teoretiske perspektiver undersøge de ændringer, der i perioden er sket mellem de to grupper. Det kan f.eks. vise sig, at der ved periodens start var store forskelle mellem dem i humankapitalen og styrken af "husmodermentaliteten", og at disse forskelle er blevet udbygget, hvilket vil kunne forklare udvidelsen af beskæftigelsesgabet.

Som dette eksempel viser, kan alle fem teoretiske perspektiver hjælpe os til at komme frem til en mere samlet forståelse i det her tilfælde af beskæftigelsesudviklingen blandt kvindelige somaliske indvandrere.

[10] Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

KAPITEL 3. METODE OG DATA

3.1 Indledning

Med enkelte undtagelser (Schultz-Nielsen 2016; Schultz-Nielsen 2017) er fremgangen for den ikke-vestlige beskæftigelse fra 1996 til 2009 kun i ringe grad gjort til genstand for videnskabelige analyser.

Derfor kan der argumenteres for ganske enkelt at vælge en beskrivende analyse som forskningsdesign. Som anført af Andersen, Hansen & Klemmensen (2012: 72) kan en beskrivende undersøgelse *"være et mål i sig selv, især hvis der er tale om et fænomen, der er relativt ubeskrevet og udokumenteret"*. Fremgangen i beskæftigelsen for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere er netop et temmelig ubeskrevet og udokumenteret fænomen.

Afhandlingen går dog et skridt videre. Som nævnt i indledningskapitlet er det afhandlingens teoretiske ambition at bidrage til en mere samlet forståelse af fænomenet beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Derfor er den også en undersøgelse af i hvor høj grad fremgangen i den ikke-vestlige beskæftigelse lader sig forklare ud fra de fem teoretiske perspektiver, som blev identificeret og beskrevet i teorikapitlet ovenfor.

3.2 Kombinationen af makro- og mikroniveau

I kapitel 2 blev det præciseret, at ingen af de fem teoretiske perspektiver a priori har forrang, men også at det ikke betyder, at alle fem perspektiver er lige sande eller lige relevante.

I den forbindelse er det vigtigt at fastholde, at afhandlingens problemstilling er en problemstilling på makroniveau. Opgaven er således ikke blot at finde bekræftelse af en sammenhæng på mikroniveau, f.eks. at bestemte typer af økonomiske incitamenter påvirker beskæftigelsen for den enkelte. Implikationen er også, at der må

være sket ændringer i perioden på makroniveau – f.eks. at de økonomiske incitamenter til at søge arbejde blev skærpet i eller umiddelbart før den periode, hvor beskæftigelsen gik frem. Hvis vi taler om humankapitalforklaringer, skal det tilsvarende påvises, både at der er en sammenhæng på mikroniveau – at bestemte former for humankapital påvirker beskæftigelsen for den enkelte – og at der er sket en øgning af humankapitalen på makroniveau i den periode, hvor beskæftigelsesfremgangen fandt sted.

Begge betingelser skal være opfyldt. Det skal kunne påvises, at A påvirker B, og at der er blevet mere af A i den periode, hvor B er vokset. Der er her en parallel til Toulmins argumentationsmodel (Toulmin 1958), der fremhæver, at en argumentation kræver såvel et belæg (både A og B er vokset) som en hjemmel (A påvirker B).

I ovennævnte analytiske greb, hvor forklaringer fra såvel mikro- som makroniveau bliver forsøgt kombineret, ligger der en parallel til den behavioristiske forskningstradition, hvor det altid har været en udfordring at forbinde hypoteser på makroniveau med data på mikroniveau (Wahlke 1979).

Kombination af mikro- og makroniveauet gør det muligt at afprøve de forskellige forklaringer på beskæftigelsesfremgangen og afgøre hvilke af dem, der har større forklaringskraft end andre. Eksempelvis sker der en væsentlig opstramning af incitamenterne for ledige i almindelighed og for ledige indvandrere i særdeleshed i sidste halvdel af perioden fra 1996 til 2009. Kan det aflæses i aggregerede tal for beskæftigelsen for indvandrere under ét og for særligt berørte grupper? Hvis vi både finder bekræftelse på mikroniveau og i de aggregerede tal for relevante grupper af indvandrere, bliver vi væsentligt bestyrket i antagelsen om, at den pågældende faktor kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

3.3 De tre trin

Fremgangsmåden i afhandlingens undersøgelser bygger på tre successive standardtrin. Det første trin består af identifikationen af de teoretiske perspektiver, hvilket skete i kapitel 2. Dette trin sikrer, at der bliver tale om en teoristyret undersøgelse.

Det andet trin består i formuleringen af analytiske spørgsmål, der undersøger de forklaringer på den ikke-vestlige beskæftigelse, som de teoretiske perspektiver peger på, og hvor der gennemgående er tale om to hovedtyper af spørgsmål:

For det første: Er der empirisk belæg for de beskæftigelsesbarrierer, som de teoretiske perspektiver peger på? Findes der f.eks. data, der indikerer, at utilstrækkelige økonomiske incitamenter er en vigtig forklaring på beskæftigelsesgabet mellem danskere og personer med en ikke-vestlig baggrund? Og/eller at diskrimination fra arbejdsgivernes side spiller en afgørende rolle i forklaringen på beskæftigelsesgabet?

For det andet: Reduceres beskæftigelsesbarriererne i den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem? Er der f.eks. empirisk belæg for, at de økonomiske incitamenter er blevet skærpet over en årrække, og at det kan forklare beskæftigelsesfremgangen? Og/eller er der tegn på, at arbejdsgivernes diskrimination er reduceret i den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem, og at der her kan ligge en forklaring på fremgangen?

Det tredje trin besvarer disse spørgsmål via omfattende empiriske analyser, der uddybes i det kommende afsnit.

3.4 De empiriske analyser

Afhandlingens empiriske analyser bygger på to typer af data. De starter som regel med selvstændige analyser baseret på RAS[11]. Herefter gås der systematisk på jagt efter sekundære data fra foreliggende rapporter m.v. for at finde ud af, hvad vi egentlig har af empirisk information, der sammen med de primære data fra RAS kan bidrage med svar på de analytiske spørgsmål, som de teoretiske perspektiver rejser.

De sekundære data stammer fra mange forskellige kilder: videnskabelige undersøgelser, konsulentrapporter, notater m.v. Denne omfattende mængde data er kritisk og målrettet blevet gennemtrawlet. Når dette

[11] Jf. http://www.dst.dk/da/TilSalg/Forskningsservice/Dokumentation/hoejkvalitetsvariable/befolkningens-tilknytning-til-arbejdsmarkedet--ras-.

righoldige materiale behandles systematisk, bliver det faktisk muligt at besvare mange af de analytiske spørgsmål, som de teoretiske perspektiver rejser, og det giver tilsammen væsentligt mere information, end det hidtil har været kendt.

En sådan gennemtrawling af det foreliggende empiriske materiale har ikke været foretaget før. Forskellige elementer af den eksisterende viden om den ikke-vestlige arbejdsmarkedsintegration, som kun har været kendt i begrænset omfang, sammenholdes med mere kendt viden: I hvor høj grad stemmer de forskellige bidder af empirisk information overens, eller modsiger de hinanden, og hvad kan forklaringen være? Derved frembringer afhandlingen ny viden og bidrager selvstændigt til den videre forskning i beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Noget af dette materiale består af analyser, der ikke kan karakteriseres som strengt videnskabelige, men som på den anden side er ganske lødige i hvert fald nok til, at de efter en kritisk vurdering kan bidrage med videnskabelig pålidelig viden.

Såvel den ikke-videnskabelige som den videnskabelige del og såvel den mere kendte som ikke så kendte del af materialet re-analyseres i afhandlingen i forsøget på at nå frem til en mere samlet forståelse af de mekanismer, der enten fremmer eller hæmmer den ikke-vestlige beskæftigelse.

De empiriske undersøgelser bygger således på de data, der kan skaffes via RAS og den ovennævnte gennemtrawling. Det kunne have været relevant også at inddrage registerdata, dels for at belyse forløb for den enkelte, dels for at kunne koble med andre individoplysninger end dem, der er tilgængelige på statistikbanken, hvorved mere omfattende kontroller kunne muliggøres.

Som det vil fremgå, er det et særdeles omfattende og righoldigt materiale, der præsenteres i afhandlingen. Derfor er det valgt af omfangsmæssige grunde at afstå fra at inddrage egne registerdata. Det vil være uhyre relevant i en senere fase, og nogle gange er der eksplicit og konkret henvist til muligheden.

Som det også vil fremgå, kan man dog komme ganske langt alene på grundlag af de data, der er lagt ud i statistikbanken i Danmarks Statistik og Udlændinge- og Integrationsministeriets database i Danmarks Statistik. I øvrigt skal det nævnes, at en del af afhandlingens sekundære data stammer fra analyser, der netop bygger på registerdata på mikroniveau.

3.5 Dansk kontekst

Med afsæt i såvel den nationale som internationale litteratur har afhandlingen strategisk valgt at gå i dybden med de danske forhold frem for at gennemføre en komparativ analyse. Den kunne f.eks. principielt vise, om humankapitalen er blevet styrket lige meget i de forskellige lande, og om der er nogen sammenhæng mellem variationer i styrkelsen af humankapitalen og udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens i de enkelte lande.

Begrundelsen for dette valg har endvidere været, at statistikken i mange af de lande, som det er relevant at sammenligne med, har andre kategoriseringsprincipper end den danske statistik. Der mangler således en EU-standardiseret statistik, der skelner mellem, om de beskæftigede har en ikke-vestlig eller vestlig baggrund, eller om de er indvandrere eller efterkommere. Det kolliderer med afhandlingens problemstilling, der fokuserer skarpt på beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Selv i forhold til Norge og Sverige kan der være problemer med varierende statistiske opgørelsesmetoder (Breidahl 2012; Danmarks Statistik 2016; Bjerre et al. 2016).

3.6 Indvandrere og efterkommere som en samlet gruppe

I størstedelen af afhandlingen er det som udgangspunkt indvandrere og efterkommere som en samlet gruppe, der sammenlignes med personer af dansk oprindelse. Det forenkler fremstillingen ganske væsentligt, og i mange tilfælde ville yderligere opdelinger kun gøre fremstillingen mindre overskuelig.

Der kan også argumenteres for, at dette i mange tilfælde er det mest retvisende. Hvis man kun sammenlignede indvandrere med personer af dansk oprindelse, bliver tallene let inkommensurable. For personer af

dansk oprindelse er både forældre og deres børn jo med i opgørelsen, mens de fleste af indvandrernes børn ville optræde i en anden kategori (efterkommere). Ydermere ville gruppen af efterkommere have en helt afvigende alderssammensætning, da det hovedsagelig drejer sig om temmelig unge mennesker.

Ovennævnte fremgangsmåde kan dog undertiden give anledning til aggregeringsproblemer, der kan forstyrre tolkningen af tallene. I disse tilfælde bringes separate data for indvandrere og efterkommere. Det gælder f.eks. analyserne af udviklingen i uddannelsesniveauet, hvor der for det meste skelnes mellem indvandrere og efterkommere.

I andre situationer gennemføres analyser, der alene omhandler indvandrere. Det gælder f.eks. analyserne af, hvordan beskæftigelsesfremgangen har fordelt sig på de forskellige socio-økonomiske grupper (kapitel 10), hvordan den beskæftigelsesmæssige udvikling har været for grupper med særlig lav beskæftigelse (kapitel 11) samt ændringer i indvandrerpopulationens sammensætning (kapitel 12).

3.7 Aldersafgrænsningen til 16 til 64 år

Den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år anvendes som sammenligningsgrundlag. Det er imidlertid ikke uden problemer på grund af store aldersmæssige forskelle mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, hvilket også er baggrunden for det aldersstandardiserede beskæftigelsesindeks, som Danmark Statistik (2014: 35) har udviklet.

Nogle opgørelser bygger på aldersgruppen 25 til 64 år, jf. f.eks. Social- og Integrationsministeriet (2012b). Argumentet for at udelukke aldersgruppen 16-24 år er, at det typisk er meget uddannelsesaktive år. På den anden side er ikke alle personer i aldersgruppen 16-24 år i gang med en uddannelse. Nogle har fultidsarbejde, og flere uddannelser, f.eks. de erhvervsfaglige uddannelser, kan færdiggøres før 25-årsalderen.

Der er således argumenter både for og imod en afgrænsning af aldersgruppen til 16-64 år. Når afhandlingen så vidt muligt bruger aldersgruppen 16-64 år som sammenligningsgrundlag, skyldes det primært hensynet til at få alle beskæftigede i den erhvervsaktive alder med. Men samtidig vil aldersgruppen blive brudt ned i mindre enheder,

når der opstår analytisk behov herfor. Det er bl.a. tilfældet i analyser af beskæftigelseseffekter af uddannelsesfremgangen, hvor forventningen er, at den navnlig kan aflæses i de yngre aldersgrupper.

3.8 Data

Afhandlingens undersøgelser bygger som tidligere nævnt på to forskellige slags data. For det første primære data fra RAS, der trækkes fra både statistikbanken i Danmarks Statistik og Udlændinge- og Integrationsministeriets database i Danmarks Statistik. For det andet sekundære data, der stammer fra gennemtrawlingen af litteraturen, konsulentrapporter, notater m.v.

3.8.1 Primære data

RAS-data, der bygger på en observation pr. person, er data af høj kvalitet. Datamaterialet tager hele befolkningen med, hvorfor der er en meget stor grad af sikkerhed for at få så godt som alle beskæftigede med. Endvidere bygger de for det meste på konsistente målemetoder over tid. Og endelig indsamles data på en ensartet måde.

RAS-data indsamles hvert år ultimo november. Tidligere daterede Danmarks Statistik disse beskæftigelsestal til året efter med skæringsdato den 1. januar, men fra 2015 er man gået over til at datere dem det år, hvor de indsamles. I afhandlingen fastholdes Danmarks Statistiks tidligere årsdateringsmetode, fordi dateringen kun er ændret tilbage til 2008 og altså ikke helt tilbage til 1981, hvor de første data om beskæftigelsens fordeling på etnisk herkomst kommer[12].

RAS medtager alle beskæftigede, både lønmodtagere og selvstændige samt medhjælpende ægtefæller, uanset timetallet, og korresponderer således med afhandlingens problemstilling, som omhandler udviklingen i beskæftigelsen blandt alle indvandrere og efterkommere. Det gælder også personer i fleksjob og løntilskud.

RAS-opgørelsen er foretaget næsten uændret siden 1981, dog med to databrud i henholdsvis 2003 og 2009. Begge gange blev

[12] Det er oplyst oktober 2015 i mailkorrespondance med Danmarks Statistik.

beskæftigelsesniveauet reduceret. I 2003 med ca. 17.600 (Danmarks Statistik 2004) og i 2009 med ca. 50.000 personer[13]. Databruddet i 2009 var et resultat af overgangen til månedlige oplysninger fra eindkomst som indberetningsgrundlag, hvorved Danmarks Statistik fik bedre styr på beskæftigelsen blandt unge.

Der er specielt grund til at være opmærksom på databruddet i 2009, fordi det falder sammen med krisens gennemslag og "knækket" i kurven for det ikke-vestlige beskæftigelsesgab, jf. figur 2 (side 83). RAS-tallene fra før og efter 2009 kan således i princippet ikke direkte sammenlignes. Imidlertid har vi ikke mulighed for en valid justering af tallene, hvorfor der ikke er noget alternativ til at sammenligne de foreliggende beskæftigelsestal før og efter 2009[14]. Databruddet er dog af et så forholdsvis beskedent omfang, at det ikke anses for at være substantielt afgørende i forhold til det, tallene bliver brugt til i afhandlingen.

AKU (ArbejdsKraftUndersøgelsen)[15], som er en stikprøvebaseret spørgeskemaundersøgelse, er fravalgt til fordel for RAS som afhandlingens gennemgående datagrundlag. Det skyldes - ud over hensynet til at få så godt som alle beskæftigede med - at AKU i bortfaldet har en overrepræsentation af ikke-vestlige indvandrere, der ikke er i beskæftigelse. Denne bias må karakteriseres som en systematisk fejlkilde, hvilket også er årsagen til, at spørgsmålet om etnisk herkomst udelades, når Danmark Statistik løbende publicerer resultaterne fra AKU-undersøgelsen.

---

[13] Tallet er et skøn oplyst af Danmarks Statistik i mailkorrespondance oktober 2017. I modsætningen til databruddet i 2003 er det ikke muligt at udføre en dobbeltopgørelse, der eksakt angiver ændringen i beskæftigelsestallet, fordi man i 2008 overgår til eIndkomst som ny indberetningsmetode, hvilket betyder, at arbejdsgiverne ikke længere indberetter via oplysningssedlen. I forbindelse med det nye Arbejdsmarkedsregnskab (AMR), som Danmarks Statistik offentliggjorde april 2015, skete der en justering af databruddet fra 2009, hvor beskæftigelsestallet blev øget med ca. 20.000 (Danmarks Statistik 2015b). I 2016 blev der foretaget en yderligere justering med en øgning i beskæftigelsestallet på ca. 3.000 (Danmarks Statistik 2016a). Disse to justeringer er inkluderet i skønnet over en reduktion af databruddet i 2009 på ca. 50.000 personer.

[14] Nationalregnskabet hos Danmarks Statistik har dog en lang tidsserie om beskæftigelsen, der er sammenhængende, men hvor man ikke kan bryde ned på f.eks. indvandrere og efterkommere.

[15] Jf. http://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/metode/aku-arbejdskraftundersoegelsen.

Fravalget af AKU er endvidere begrundet i, at de fordele, som AKU har i forhold til RAS, har ringe værdi i forhold til afhandlingens problemstilling. AKU er bedre i stand til at få fat i det reelle omfang af arbejdsløsheden, fordi statistikken medtager alle personer, der søger og kan tiltræde et arbejde, uanset om de er registreret som ledige eller ej. Til gengæld kan der være registrerede ledige, som ikke aktivt søger job og derfor ikke optræder som ledige i AKU-statistikken. Hertil knytter der sig en omfattende diskussion om blandt andet "discouraged workers". Men ofte er konklusionen på sådanne diskussioner, at det sikreste at sammenligne er andelen af beskæftigede versus ikke-beskæftigede, og det er netop fokus for denne afhandling.

En fordel ved AKU er, at denne statistik har en mere detaljeret registrering af de beskæftigedes timetal, hvor RAS kun rummer en opdeling efter ATP-indbetalingernes størrelse, hvor grænsen for fuldtidsbeskæftigelse ligger væsentlig under 37 timer. Til gengæld synes RAS-tallene at være mere pålidelige, fordi de netop bygger på faktiske indbetalinger (der er ifølge registeroplysningerne færre med deltid under ATP-fuldtidsgrænsen, end selvangivet arbejdstid tyder på). Hvor arbejdstid er en yderst relevant information, hvis man skal analysere indvandringens økonomiske effekter, er den dog af sekundær betydning her, hvor hovedproblemstillingen er, om folk er beskæftigede eller ej.

En sidste fordel er, at AKU indsamler data efter ensartede principper i alle EU-lande, hvorfor de er at foretrække til tværnationale sammenligninger. Men ud over, at landesammenligninger ikke er hovedsigtet her, reduceres den potentielle værdi også af den ovennævnte bias med hensyn til repræsentativiteten, som desuden kan være forskellig fra land til land. Desuden findes der som tidligere nævnt ikke en EU-standardiseret statistik, der skelner mellem, om de beskæftigede har en ikke-vestlig eller vestlig baggrund, eller om de er indvandrere eller efterkommere. Alt i alt har AKU-tallene således begrænset værdi i forhold til denne afhandling.

En tredje talserie fra Danmarks Statistik er Beskæftigelsesindikatoren. Den foreligger dog kun for perioden fra 2003 og frem, og desuden

medtager den ikke beskæftigelse af selvstændige og medarbejdende ægtefæller. Derfor er også denne talserie fravalgt[16].

3.8.2 Sekundære data

De sekundære data stammer fra mange forskellige kilder: udgivelser fra universiteter og andre forskningsinstitutioner, publikationer og notater fra relevante ministerier, tænketanke, konsulentfirmaer, interesseorganisationer m.v.

Der er tale om et meget omfattende og mangfoldigt sammensat materiale af noget varierende kvalitet og på et kontinuum med en varierende grad af politisk uafhængighed. Det skal man naturligvis være på vagt over for. Men ved en ekstra kritisk gennemgang kan de mange undersøgelser rent faktisk bidrage med troværdige data.

På den mest uafhængige del af skalaen finder vi studier og analyser udført af universitetsforskere eller forskere fra andre uafhængige forskningsinstitutioner (SFI, Rockwool Fondens Forskningsenhed, KORA m.v.), hvor der generelt ikke er nogen særlig grund til betænkeligheder, udover en almindelig kritisk tilgang. Ikke langt herfra finder vi de ganske solide og seriøse analyser og notater, der udarbejdes i danske ministerier, hvorfor data herfra ofte vil kunne inddrages i undersøgelsen uden større forbehold som pålidelig viden i en videnskabelig analyse.

I den anden del af skalaen finder vi først interesseorganisationer så som Dansk Arbejdsgiverforening og Danmarks Almene Boliger, hvor det må forventes, at man helst vælger at offentliggøre materiale eller frame fremstillingen, så det korresponderer med organisationernes interesser.

Lidt større uafhængighed finder vi hos diverse tænketanke (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, Cepos m.v.), som arbejder på et veldefineret politisk og ideologisk grundlag, og hvor det må antages, at

[16] Denne talserie er i øvrigt ophørt, jf. http://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/statistikdokumentation/beskaeftigelsesindikator-paa-grundlag-af-atp-indbetalinger.

man også helst prioriterer emner og vinkler, der kan tjene realiseringen af dette grundlag eller i hvert fald ikke modarbejde det.

I praksis leverer disse organisationer – selv interesseorganisationerne – dog ofte analyser, der indeholder solide data, der også er brugbare i en videnskabelig kontekst. Om det er tilfældet må altid bero på en konkret og kritisk vurdering. Det er sjældent set, at nogen direkte pågribes i at fuske med tallene.

Større skepsis er der grund til, når de samme organisationer udlægger og tolker disse data. Her vil der i den interessevaretagelse, som organisationerne er forankret i, næsten altid være en bias, som der skal tages højde for. Men det er jo forholdsvis enkelt at se bort herfra, såfremt tallene er lagt åbent og gennemskueligt frem. Der kan naturligvis også være en risiko for, at selve udvælgelsen af data påvirkes af organisationernes interessevaretagelse. I praksis kan problemerne imidlertid, som det vil fremgå, minimeres ved at inddrage data fra mange forskellige kilder i analysen.

Midt imellem ovennævnte yderpunkter finder vi materiale fra analysebureauer og private konsulentfirmaer, f.eks. daværende Institut for Konjunkturanalyse, Epinion og LG Insight. Her er der ofte tale om bestillingsarbejder, hvor ordregiveren er et ministerium eller anden offentlig myndighed. Her kan der såvel eksplicit som implicit være taget nogle ikke-videnskabelige hensyn i såvel definition, tilrettelæggelse samt udførelse af opgaven. På den anden side ville det være i modstrid med firmaernes langsigtede forretningsmæssige interesser, hvis der kan stilles spørgsmålstegn ved troværdigheden i de data, som undersøgelserne frembringer. Typisk forekommer analyserne ganske lødige, og igen må vurderingen heraf altid bero på en konkret og kritisk vurdering.

Afhandlingen inddrager data fra hele det brede kontinuum. Det har den fordel, at afhandlingens analyser kommer til at bygge på et særdeles righoldigt og bredt facetteret materiale, der har været alt for lidt udnyttet hidtil. Tilsammen gør dette omfattende datamateriale det faktisk muligt at besvare en meget stor del af de analytiske spørgsmål, som de teoretiske perspektiver rejser.

Til gengæld undgår man naturligvis ikke de ulemper, der altid følger med re-analyser af data på basis af eksisterende analyser. Det indebærer, at man inddrager analyser, der bygger på et metodevalg og nogle begrebsmæssige definitioner, som ikke er afhandlingens egne. Og for det andet er der ikke fuldstændig kontrol med alskens større eller mindre datadefekter, der kan være skjult i materialet. Det er umuligt at gardere sig fuldstændig imod disse ulemper, men det skærper kravene til kritisk vurdering

Den valgte fremgangsmåde indebærer, at det er meget uhomogene undersøgelser, der inddrages til at afprøve de forskellige forklaringer. Det gælder også de mange surveys, hvor tre opmærksomhedspunkter er vigtige. For det første frafaldets størrelse og sammensætning, og om der overhovedet er redegjort herfor. Det er almindelig kendt, at det er svært at opnå høje svarprocenter, når det er ikke-vestlige indvandrere, der er respondenter (Deding et al. 2008: Schultz-Nielsen & Skaksen 2017).

For det andet sammensætningen af respondentgruppen. Den ikke-vestlige population er meget uhomogen sammensat, f.eks. er der opdelt efter oprindelsesland store variationer med både uddannelses- og beskæftigelsesgrader.

Et sidste opmærksomhedspunkt er, om der forekommer en decideret bias i de forskellige surveys. Det kan håndteres ved et fokus på, om den institution eller organisation, der står bag offentliggørelsen, varetager bestemte interesser, der kan havde påvirket selektion og formidling af data. Men igen må det altid bero på en konkret vurdering, og generelt er materialet af en bedre kvalitet, end man måske kunne frygte.

KAPITEL 4. DEN HISTORISKE BAGGRUND

4.1 Indledning

I dette kapitel uddybes den historiske baggrund for afhandlingens problemstilling. Den ikke-vestlige indvandring er en del af en større transformation, som det danske samfund inden for de sidste ca. 50 år har gennemløbet fra at være et udvandrings- til et indvandringsland. I første halvdel af det 20. århundrede havde Danmark i overvejende grad et udvandringsoverskud, men fra 1960´erne og frem til i dag har tendensen i stedet været et indvandringsoverskud (Matthiessen 2000).

I perioden med udvandringsoverskud udgjorde antallet af personer med ikke-vestlig baggrund maksimalt 4.000 eller 1 promille af befolkningstallet (Matthiessen 2000). I 2017 var tallet vokset til 476.727 eller 8.3 % af den samlede befolkning[17]. Indenfor en periode på ca. 50 år er antallet af personer med en ikke-vestlig baggrund således vokset fra ca. 1 promille til ca. 8 % af befolkningen. Danmark Statistik skønner, at tallet i 2050 kommer op på 797.816 personer, hvilket svarer til 12.6 % af Danmarks befolkning[18].

Det er først i 1981, at vi får brugbare data til at beskrive beskæftigelsen fordelt på etnisk herkomst. Det hænger formentlig sammen med, at indvandrere i 1960´erne og 1970´erne for det meste ikke blev set som personer, der permanent skulle blive boende i Danmark[19]. De bestod for det meste af enlige og mandlige arbejdskraftindvandrere, hvorfor formodningen har været, at deres erhvervsfrekvens har været høj i slutningen af 1960´erne og begyndelsen af 1970´erne og formentlig højere end for hele befolkningen (Mikkelsen 2008: 49).

---

[17] Egen beregning på baggrund af Danmarks Statistik (2017: 20, 27).

[18] Egen beregning på baggrund af Danmarks Statistik (2017: 30).

[19] Dette er beskrevet i pakistanerkrøniken *Du lovede, vi skulle hjem..*, som journalisten Rushy Rashid udgav i 2006, og som omhandler den første generation af ikke-vestlige indvandrere, der kom til Danmark i 1970´erne.

Denne udvikling var ikke kun afgrænset til Danmark, men fandt også sted i de andre skandinaviske lande: *"Innvandrere ble i all hovedsak oppfattet som arbeidsvandrere som hadde kommet for å fylle bedriftenes behov for arbeidskraft. Den alminnelige forventning, også blant innvandrerne selv, var at de var fremmedarbeidere som etter en tid i Skandinavia ville ønske å returnere til sine hjemland. Deres evne til å forsørge seg selv var knapt et tema; de var per definisjon i arbeid."* (Brochmann & Hagelund 2010: 321-322)

4.2 De tre faser

Figur 1 og 2 beskriver den ikke-vestlige beskæftigelse i den periode (1981-2016), hvor der foreligger brugbare beskæftigelsesdata[20]. Figur 1 viser udviklingen i beskæftigelsesfrekvensen blandt personer med dansk, ikke-vestlig og vestlig baggrund og figur 2 udviklingen i såvel det ikke-vestlige som vestlige beskæftigelsesgab.

[20] De to figurer bygger på tre talserier fra Danmarks Statistik: www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS207 og www.statistikbanken.dk/RAS201. Beskæftigelsestallene i figurerne for årene 2009 – 2016 svarer til de beskæftigelsestal, der er lagt ud for årene 2008 – 2015 i den sidste af ovennævnte tre talserier. Det skyldes, at Danmarks Statistik fra og med 2008 har ændret årsdateringen af tallene, der indsamles ultimo november. Tidligere blev de lagt ud som tal for året efter med skæringsdato den 1. januar, men er nu ændret til det år, hvor tallene er indsamlet. Denne afhandling fastholder imidlertid den gamle årsdateringsmetode af de grunde, der fremgår af afsnit 3.8.1.

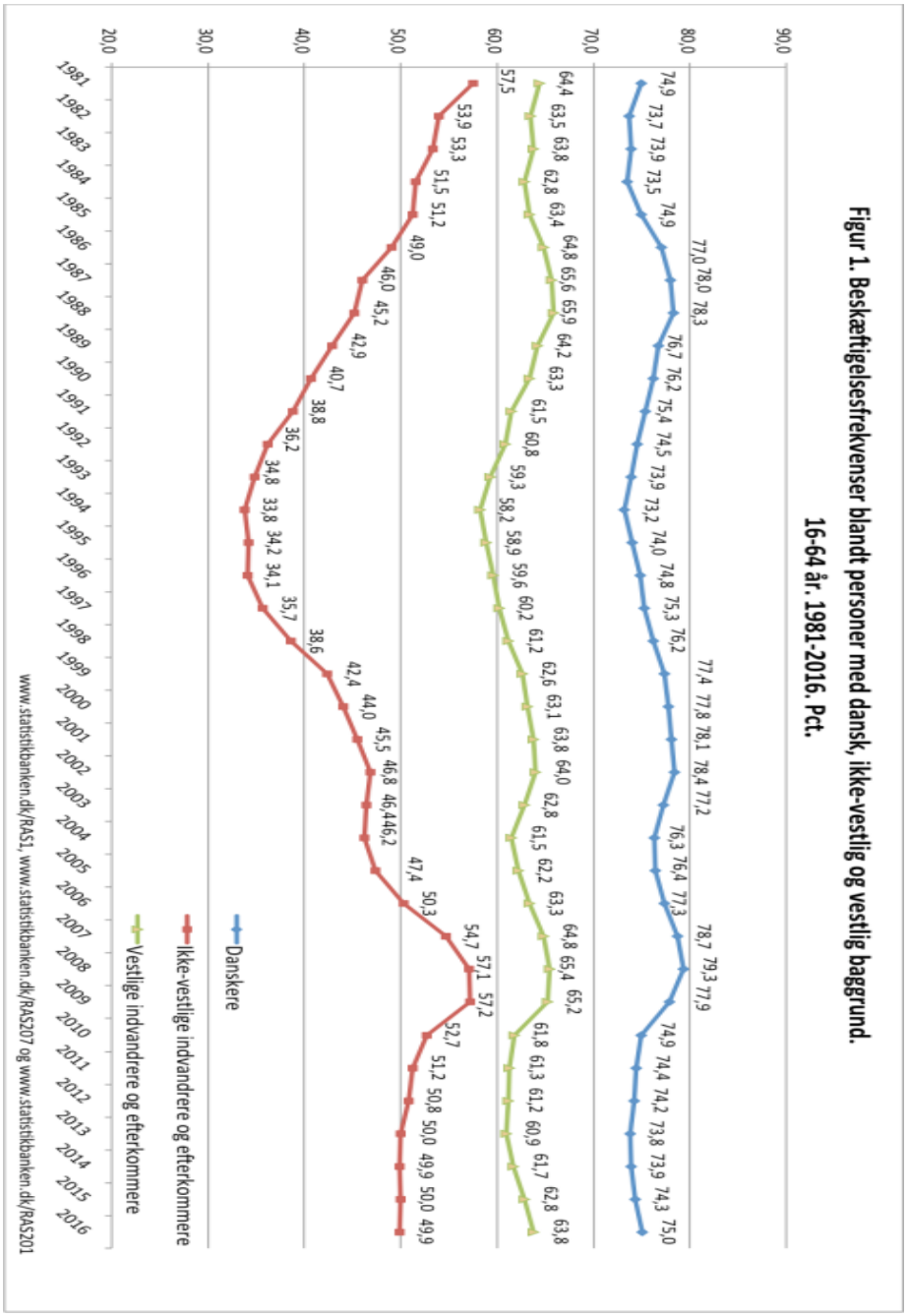
Figur 1. Beskæftigelsesfrekvenser blandt personer med dansk, ikke-vestlig og vestlig baggrund.
16-64 år. 1981-2016. Pct.
90,0
80,0
70,0
60,0
50,0
40,0
30,0
20,0
74,9 73,7 73,9 73,5 74,9 77,0 78,0 78,3 76,7 76,2 75,4 74,5 73,9 73,2 74,0 74,8 75,3 76,2 77,4 77,8 78,1 78,4 77,2 76,3 76,4 77,3 78,7 79,3 77,9 74,9 74,4 74,2 73,8 73,9 74,3 75,0
64,4 63,5 63,8 62,8 63,4 64,8 65,6 65,5 64,2 63,3 61,5 60,8 59,3 58,2 58,9 59,6 60,2 61,2 62,6 63,1 63,8 64,0 62,8 61,5 62,2 63,3 64,8 65,4 65,2 61,8 61,3 61,2 60,9 61,7 62,8 63,8
57,5
53,9 53,3 51,5 51,2 49,0 46,0 45,2 42,9 40,7 38,8 36,2 34,8 33,8 34,2 34,1 35,7 38,6 42,4 44,0 45,5 46,8 46,4 46,2 47,4 50,3 54,7 57,1 57,2 52,7 51,2 50,8 50,0 49,9 50,0 49,9
1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016
Danskere
Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere
Vestlige indvandrere og efterkommere
www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS207 og www.statistikbanken.dk/RAS201

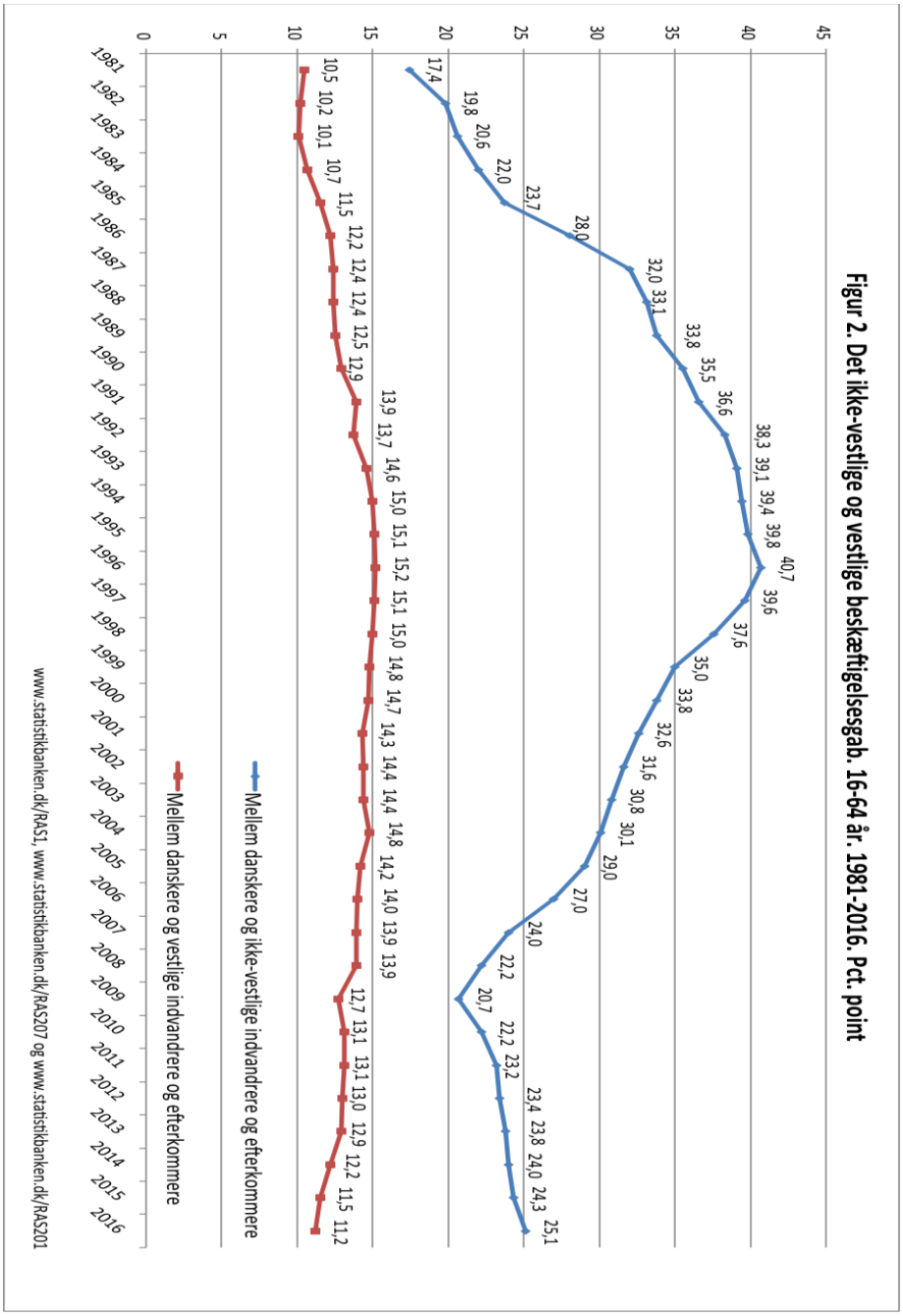
Figur 2. Det ikke-vestlige og vestlige beskæftigelsesgab. 16-64 år. 1981-2016. Pct. point
45
40
35
30
25
20
15
10
5
0
17,4 19,8 20,6 22,0 23,7 28,0 32,0 33,1 33,8 35,5 36,6 38,3 39,1 39,4 39,8 40,7 39,6 37,6 35,0 33,8 32,6 31,6 30,8 30,1 29,0 27,0 24,0 22,2 20,7 22,2 23,2 23,4 23,8 24,0 24,3 25,1
13,9 13,7 14,6 15,0 15,1 15,2 15,1 15,0 14,8 14,7 14,3 14,4 14,4 14,8 14,2 14,0 13,9 13,9
10,5 10,2 10,1 10,7 11,5 12,2 12,4 12,4 12,5 12,9 12,7 13,1 13,1 13,0 12,9 12,2 11,5 11,2
1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016
Mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere
Mellem danskere og vestlige indvandrere og efterkommere
www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS207 og www.statistikbanken.dk/RAS201

Figur 1 viser, at udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens har været karakteriseret ved store udsving i modsætning til den vestlige ditto, der har haft et meget mere stabilt forløb, som næsten har udviklet sig synkront med den danske beskæftigelsesfrekvens. Som logisk konsekvens heraf har det ikke-vestlige beskæftigelsesgab udviklet sig med store variationer, hvorimod det vestlige ditto har været mere eller mindre konstant i hele perioden, dog med en tendens til udvidelse over tid.

Udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse kan inddeles i tre hovedfaser. For det første en tilbagegangsfase fra 1981 til 1996, hvor beskæftigelsesfrekvensen er faldende og beskæftigelsesgabet udvides hvert eneste år, i alt med ca. 23 pct. point. 1996 udgør et vendepunkt, som markerer overgangen til en fremgangsfase fra 1996 til 2009, hvor beskæftigelsesfrekvensen er stigende og beskæftigelsesgabet reduceres hvert eneste år, i alt med ca. 20 pct. point. Den tredje fase fra 2009 til 2016 kan måske tolkes som en konsolideringsfase, hvor fremgangen fra succesfasen bremses op uden at blive rullet tilbage. Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens falder dog mere end danskernes ditto, og beskæftigelsesgabet udvides tilsvarende, i alt med ca. 4 pct. point. I det følgende beskrives udviklingen i de tre faser mere detaljeret.

I 1981 ved starten på den første fase er den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens helt oppe på 57.5 pct. og beskæftigelsesgabet kun på 17.4 pct. point. Det er den højeste beskæftigelsesfrekvens og det laveste beskæftigelsesgab i hele perioden. Det er givetvis en følge af, at indvandringen fra ikke-vestlige lande før 1981 primært bestod af arbejdskraftindvandrere fra Tyrkiet, Pakistan og ex-Jugoslavien og først i anden række var humanitært baseret i form af flygtninge og familiesammenføringer.

I første fase (1981-1996) sker der to afgørende ændringer. For det første kommer der en betydelig vækst i antallet af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i den erhvervsaktive alder. Det bliver mere end tredoblet fra ca. 36.000 til ca. 127.000 personer, svarende til en gennemsnitlig årlig vækst på ca. 6.100 personer[21]. Ved periodens begyndelse er der ca. dobbelt så mange vestlige indvandrere som ikke-vestlige indvandrere i

[21] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1.

Danmark, men i starten af halvfemserne bliver de ikke-vestlige indvandrere for første gang flest (Danmarks Statistik 2008: 15), og denne forskel øges i de efterfølgende år.

For det andet skifter den ikke-vestlige indvandring karakter fra i overvejende grad at være arbejdskraftbaseret til mere og mere at være humanitært begrundet. Denne udvikling var en følge af det stop for arbejdskraftindvandring, der allerede blev vedtaget i 1973[22], kombineret med Udlændingeloven fra 1983, som medførte, at de såkaldte 'de-facto-flygtninge' fik ret til asyl, og at familiesammenføring blev et retskrav for personer, der havde opnået asyl[23]. Antallet af indvandrere og efterkommere fra syv store flygtningelande[24] - Somalia, Irak, Iran, Libanon, Afghanistan, Sri Lanka og Vietnam - voksede meget stærkt. Deres andel af alle ikke-vestlige indvandrere og efterkommere øges fra ca. 5 pct. i 1980 til ca. 33 pct. i 1995. Samtidig falder andelen fra de tre store arbejdskraftlande - Tyrkiet, Pakistan og ex-Jugoslavien - fra ca. 57 til ca. 40 pct.[25].

I forhold til dette skift er det vigtig at understrege, at flygtninge ikke kommer for at dække et arbejdskraftbehov, men af humanitære grunde Gerdes et al. (2011: 8, 9.). Derfor får det ikke overraskende en negativ indflydelse på den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens mange år fremover. Med et kraftigt voksende antal flygtninge[26] vokser samtidig

---

[22] Indvandringsstoppet var afgrænset til lande udenfor Norden og EU (http://www.ft.dk/Demokrati/Partier/partiernesPolitik/detMenerPartierneOm/Immigration%20og%20udlaendinge.aspx).

[23] Lov nr. 226 af 8. juni 1983. "De facto-flygtninge" er personer, der ikke er omfattet af bestemmelserne i FN´s flygtningekonventionen af 28. juli 1951, men som af de samme grunde, der er anført i konventionen, eller af andre tungvejende grunde ikke bør vende tilbage til deres hjemland.

[24] For definitionen af et flygtningeland ifølge Danmarks Statistik, se noten til tabel 7.6.

[25] Egen beregning på baggrund af Mikkelsen (2008: 37).

[26] Ifølge Danmarks Statistik er en flygtning defineret som en person, der er indvandret fra et land, hvor mindst 75 pct. af indvandrerne har fået opholdstilladelse via asyl. Danmarks Statistik 2008: 47-51). For nærmere oplysninger om flygtningedefinitionen, se afhandlingens appendiks.

antallet af indvandrere, der er belastet af traumer[27], hvilket er en afgørende forklaring på, at flygtninge har en signifikant lavere beskæftigelsesfrekvens end andre indvandrergrupper. Godt nok stiger flygtninges beskæftigelsesgrad med opholdstiden som for andre indvandrergrupper. Men den bliver ved med at være markant lavere. Og efter ca. 10 års ophold er der endda en signifikant tendens til, at beskæftigelsesfrekvensen for flygtninge begynder at falde (Schultz-Nielsen 2016: 30). Det dækker over et fald for de mandlige flygtninge og en mere vigende udvikling for de kvindelige ditto (Schultz-Nielsen 2017: 87)[28]. Der eksisterer således tilsyneladende et strukturelt beskæftigelsesgab mellem flygtninge og andre indvandrergrupper[29].

Omkring afslutningen på den anden fase - den foreløbige top på fremgangsperioden for den ikke-vestlige beskæftigelse - kan det skønnes, at et sted mellem ca. 14 og ca. 23 pct. af alle ikke-vestlige indvandrere i den erhvervsaktive alder fra 16-64 år er ramt af traumer, jf. tabel 4.1.

---

[27] Definitionen og afgrænsningen af traumebegrebet følger WHO´s klassifikationssystem for sygdomme. Det diagnostiske grundlag for PTSD (Post Traumatic Stress Disorder) er derfor diagnosticeringssystemet ICD-10 (International Classification of Diseases-10) og karakteriseret ved 3 hovedsymptomer. For det første øget stress, som viser sig som angst, nervøsitet og uro, problemer med at sove, spontane vredesudbrud og svedeture. For det andet flashbacks, hvor de traumatiske oplevelser fra fortiden opleves igen og igen. Og for det tredje undgåelsesreaktioner, hvor man søger at undgå situationer og aktiviteter, der kan aktivere de tidligere traumatiske oplevelser.

[28] Det skal bemærkes, at Schultz-Nielsen (2017) viser denne udvikling med en kategori, hvor flygtninge og familiesammenførte til flygtninge er slået sammen til en kategori, hvorimod den faldende beskæftigelsesgrad efter ca. 10 år i Schultz-Nielsen (2016) kun er vist for flygtninge.

[29] Dette beskæftigelsesgab uddybes nærmere i afsnit 7.3.1

Tabel 4.1 Skøn over andel af ikke-vestlige indvandrere, der er traumeramte. 16-64 år. 2007.

- Antal indvandrere 16-64 år = 200.886 [1].
- Antal flygtninge = 46 % af 200.886 = 92.408 [2].
- Andel af traumeramte flygtninge = Mellem 30 % og 50 % [3].
- Antallet af traumeramte flygtninge = 27.722 (30 % af 92.408) og 46.204 (50 % af 92.408).
- Andel af indvandrere 16-64 år, der er traumeramte = Mellem 13.8 % (27.722 : 200.886 * 100) og 23.0 % (46.204 : 200.886 * 100).

Tabellen skal læses som et skøn over størrelsesforholdet. Skønnet over andelen af traumeramte er usikkert, men det bedste vi har. Beregningen bygger på, at flygtningeandelen på 46 %, blandt ikke-vestlige indvandrere under ét, kan overføres til alle ikke-vestlige indvandrere i den erhvervsaktive alder 16-64 år. Det samme gælder det estimerede tal for andelen blandt flygtninge, der har traumer. Dette kan yderligere bidrage lidt til en over- eller undervurdering af antallet i den erhvervsaktive alder, der er ramt af traumer.

1) Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS207.

2) Flygtningeandelen på 46 % ifølge Danmarks Statistik (2008: 52).

3) Andelen af traumeramte estimeret af LG Insight (2013: 22).

Det skal understreges, at tabellen i høj grad bygger på et skøn, fordi der er betydelige metodiske problemer med at angive det nøjagtige antal indvandrere, der er ramt af traumer. Det må rimeligvis antages, at ikke alle flygtninge med traumer eller risiko for at udvikle traumer bliver identificeret, f.eks. kan symptomer på traumer i nogen situationer blive aflæst som kulturbestemt adfærd eller en helbredsbetinget lidelse, der ikke er traumatisk betinget. Tabellen lægger til grund, at mellem 30 % og 50 % af alle flygtninge har traumer. Det er et estimeret tal, der bygger på

en sammenvejning af undersøgelser på området samt udsagn fra tre danske eksperter med stort kendskab til området[30].

I anden fase (1996-2009) fortsætter antallet af indvandrere og efterkommere i den erhvervsaktive alder med at vokse. Tallet øges fra ca. 127.000 til ca. 245.000 personer, svarende til en årlig tilvækst på gennemsnitligt ca. 9.100 personer[31]. Mange af dem har en flygtningebaggrund fra de førnævnte syv lande samtidig med, at der kommer et nyt stort flygtningeland til, nemlig Bosnien-Hercegovina. Disse otte store flygtningegruppers andel af alle ikke-vestlige indvandrere og efterkommere bliver ved med at stige. Fra 1995 til 2005 vokser den fra ca. 33 til ca. 42 pct., mens andelen fra de tre store arbejdskraftindvandrerlande - Tyrkiet, Pakistan og ex-Jugoslavien - bliver ved med at falde, fra ca. 40 til ca. 29 pct.[32].

Ved afslutningen på den anden fase i 2009 er antallet af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i den erhvervsaktive alder siden 1981 vokset fra 36.178 til 245.338 personer, dvs. ca. 6 ½ gange så stort. Til sammenligning er antallet af vestlige indvandrere og efterkommere vokset med 86 pct. – fra 72.211 til 134.334 personer[33]. Hvor der i 1981 således som tidligere nævnt var ca. dobbelt så mange vestlige indvandrere og efterkommere som ikke-vestlige ditto, var det næsten lige omvendt i 2009.

Den løbende ikke-vestlige indvandring ændrer karakter i løbet af anden fase. I 00´erne vokser andelen af arbejds- og uddannelsesindvandrere markant, og lige så markant falder andelen af indvandrere med en flygtninge- eller familiesammenføringsbaggrund (Ministeriet for

---

[30] Det estimerede tal stammer fra LG Insight (2013), der bad tre eksperter med stort kendskab til traumeområdet i Danmark om at vurdere omfanget af flygtninge med traumer i Danmark. De tre eksperter var Edith Montgomery, ph.d., dr.med. og forskningschef i Dignity, Mette Blauenfeldt, leder af Center for Udsatte Flygtninge i Dansk Flygtningehjælp og Ebbe Munk-Andersen, overlæge og speciallæge i psykiatri, Dansk Røde Kors. De vurderede, at mellem 30 og 50 % af flygtninge har traumer. Endvidere bygger det estimerede tal på følgende undersøgelser på området: Amnesty International (2008), Region Syddanmark (2008) og Sundhedsministeriet (2001).

[31] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

[32] Egen beregning på baggrund af Mikkelsen (2008: 37).

[33] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Flygtninge, Indvandrere og Integration 2008b; Rockwool Fondens Forskningsenhed 2009; Schultz-Nielsen 2016).

På trods af disse ændringer i indvandringsmønstret var status omkring afslutningen på den anden fase (den 1. januar 2009), at andelen af indvandrere med en flygtningebaggrund lå på 43 pct. (Danmarks Statistik 2009: 41) - dvs. stadigvæk et meget højt niveau. Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens nåede ved afslutningen på anden fase (2009) op på 57.2 pct., dvs. næsten det samme niveau som i 1981, og beskæftigelsesgabet var også godt på vej til at blive reduceret til niveauet fra 1981.

I tredje og sidste fase (2009-2016) bliver antallet af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i den erhvervsaktive alder ved med at vokse, fra ca. 245.000 til ca. 331.000 personer eller ca. 12.300 pr. år i gennemsnit[34]. Samtidig ændres sammensætning af de nyankomne indvandrere markant: antallet med en vestlig baggrund bliver igen højere end antallet af ikke-vestlige ditto - en tendens, der kunne spores allerede i årene frem mod 2009. Formodentlig er det en virkning af dels politiske ønsker om at satse på arbejdskraftindvandring fremfor humanitær indvandring og dels EU-udvidelsen med en række øst- og centraleuropæiske lande. Det sidste medfører ikke blot et stærkt øget antal indvandrere fra disse lande. Det betyder også, at indvandrere fra f.eks. Polen skifter status fra at være ikke-vestlige til vestlige indvandrere ifølge Danmarks Statistiks definitioner[35].

4.3 En overraskende fremgang

I tabel 4.2 sammenlignes tilbagegangsfasen (1981-1996) med fremgangsfasen (1996-2009) på to parametre, dels den årlige vækst i antallet af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i den erhvervsaktive alder og dels beskæftigelsesgabet.

[34] Egen beregning på grundlag af www.statistikbanken.dk/RAS201.

[35] Indvandrere fra EU-lande er pr. definition vestlige. Se mere herom i afhandlingens appendiks.

Tabel 4.2 Vækst i den ikke-vestlige population og udvikling i det ikke-vestlige beskæftigelsesgab. 16-64 år. 1981-1996 og 1996-2009.

	1981-1996	**1996-2009**
Gennemsnitlig årlig vækst i antal indvandrere og efterkommere	ca. 6.100	ca. 9.100
Beskæftigelsesgabet (% point)	+23.3	-20.0

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1, og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Hvor der i perioden fra 1981 til 1996 var en vækst i antallet af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere på ca. 6.100 personer i gennemsnit om året, er der fra 1996 til 2008 tale om en vækst på et signifikant højere niveau (ca. 9.100 personer). Selvom der således sker en betydelig udvidelse af opgaven med at skaffe jobs til indvandrere og efterkommere, lykkedes det alligevel i perioden fra 1996 til 2009 at reducere beskæftigelsesgabet med 20 pct. point. Det står i kontrast til den udvidelse af beskæftigelsesgabet på ca. 23 pct. point, der fandt sted i perioden fra 1981 til 1996, og hvor væksten i antallet af indvandrere og efterkommere var lavere.

Danmarks Statistik har forklaret tilbagegangen i indvandrerbeskæftigelsen fra 1981 til 1996 på følgende måde: *"Det påvirker de ikke-vestlige indvandreres samlede beskæftigelsesfrekvens, hvor de kommer fra, hvor længe de har været i Danmark og på hvilket opholdsgrundlag, de er her. Udviklingen fra 1981 og frem til 1996, hvor 16-64-årige ikke-vestlige indvandreres beskæftigelsesfrekvens faldt dramatisk, kan i høj grad forklares ud fra disse tre forhold. Gruppen af ikke-vestlige indvandrere voksede kraftigt i denne periode som følge af ny indvandring, hvilket betød, at den gennemsnitlige opholdstid for en indvandrer faldt. Desuden var de nye indvandrere ofte flygtninge fra lande, der kulturelt og erhvervsmæssigt var meget anderledes end Danmark, mens indvandrere tidligere først og fremmest var kommet for at arbejde i Danmark."* (Danmarks Statistik 2011: 50).

Forklaringen består således af tre faktorer. Den første faktor er den kraftige vækst i antallet af ikke-vestlige indvandrere, som reducerede den gennemsnitlige opholdstid. Det har svækket beskæftigelsen, fordi den alt andet lige stiger med opholdstiden[36]. Den anden faktor er sammensætningen af indvandrergruppen efter opholdsgrundlag, hvor en stigende andel var flygtninge fremfor arbejdskraftindvandrere. Det svækkede også beskæftigelsen, fordi flygtninge generelt set som nævnt tidligere har en lavere beskæftigelsesgrad end andre indvandrergrupper. Den tredje faktor er oprindelseslandet for de mange nye indvandrere. Det var ofte lande, der kulturelt og erhvervsmæssigt lå langt fra Danmark, f.eks. Somalia og Irak, hvilket alt andet lige vanskeliggjorde arbejdet med at få dem i beskæftigelse.

Ovennævnte tre faktorer er overbevisende forklaringer på den markante tilbagegang i den ikke-vestlige beskæftigelse fra 1981 til 1996, men er de også tilstrækkelige til at forklare den næsten lige så markante fremgang fra 1996 til 2009? Eller skal der føjes nogle flere forklaringer til? Det spørgsmål diskuteres i det følgende.

For det første er det værd at bemærke, at antallet af ikke-vestlige indvandrere i den erhvervsaktive alder bliver ved med at vokse kraftigt i fremgangsfasen, endda på et højere niveau. Hvor den gennemsnitlige årlige vækst lå på ca. 5.600 fra 1981 til 1996, kommer den op på ca. 7.300 personer i den efterfølgende periode fra 1996 til 2009[37].

For det andet kommer der i fremgangsfasen fortsat mange nye flygtninge til landet. Godt nok faldt den årlige gennemsnitlige vækst i antallet af indvandrere fra de ni største ikke-vestlige flygtningelande fra ca. 4.100 (1981 til 1996) til ca. 2.700 (1996 til 2009)[38].

---

[36] Spørgsmålet om opholdstidens betydning for den ikke-vestlige beskæftigelse i fremgangsperioden fra 1996 til 2009 behandles nærmere i afsnit 7.2.

[37] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

[38] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/FOLK2. De ni største flygtningelande omfatter Bosnien-Hercegovina, Serbien og Montenegro, Somalia, Afghanistan, Vietnam, Sri Lanka, Libanon, Iran og Irak. Disse 9 lande havde det til fælles, at mindst 75 % af alle indvandrere i 2008 havde en flygtningebaggrund (Danmarks Statistik 2008: 52).

Men den store vækst i antallet af flygtninge fra Bosnien-Hercegovina på 15.095 kommer i 1995 og er derfor taget med i gennemsnitstallet for perioden 1981 til 1996. Det skaber et lidt fortegnet billede, fordi opgaven med at skaffe disse mange nye flygtninge arbejde først for alvor skal løftes i den efterfølgende periode fra 1996 til 2009. Flygtningetallene for 1996-2009 undervurderer derfor den faktiske integrationsopgave. Hvis væksten i antallet af flygtninge fra Bosnien-Hercegovina fra 1995 i stedet blev talt med i perioden 1996-2009, ville den gennemsnitlige årlige vækst i stedet have været på henholdsvis ca. 3.100 (1981-1996) og ca. 5.100 (1996-2009).

Der kan således argumenteres for, at opgaven med at skaffe beskæftigelse til indvandrere med en flygtningebaggrund generelt set i hvert fald ikke bliver mindre i perioden 1996-2009. Dog skal det bemærkes, at de bosniske flygtninge nok er en af de ikke-vestlige flygtningegrupper, der er mest "vestligt" orienterede (Ankestyrelsen 2014a; Weiss 2015). Det har gjort arbejdsmarkedsintegrationen nemmere, selvom det jo ikke ændrer på, at en flygtningebaggrund under alle omstændigheder er en særlig beskæftigelsesmæssig udfordring i kraft af traumebelastningen. Det er givetvis også baggrunden for, at en meget stor andel af den bosniske gruppe er på førtidspension i aldersgruppen 40 til 59 år, jf. afsnit 7.3.2.

For det tredje bliver der i fremgangsfasen fra 1996 til 2009 ved med at komme ikke-vestlige indvandrere fra lande, der kulturelt og erhvervsmæssigt ligger langt fra det danske arbejdsmarked. Godt nok falder den gennemsnitlige årlige vækst i antallet af indvandrere fra Somalia, Libanon og Iran, men så dukker der nye lande op, hvor den kommer op på et markant højere niveau. Antallet af indvandrere fra Irak bliver således næsten tredoblet - fra ca. 430 (1981 til 1996) til ca. 1.100 (1996-2009) [39]. Og fra Afghanistan er der relativt set tale om en meget markant vækst – fra henholdsvis ca. 80 til ca. 650 indvandrere i gennemsnitlig årlig tilvækst i de to delperioder.

[39] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/FOLK2. Det skal understreges, at der ikke er tale om indvandringsstrømme, men ændringer i "lagerbeholdningen", og at tallene kun medtager indvandrere og således ikke har taget efterkommere med.

Væksten i indvandrere fra ovennævnte fem lande fra Afrika og Mellemøsten ligger under ét på samme niveau (ca. 2.300) såvel i tilbagegangsfasen (1981-1996) som i fremgangsfasen (1996-2009). Derimod falder tallet for indvandrere fra Vietnam og Sri Lanka, som også er to store flygtningegrupper, under ét fra ca. 770 til ca. 145 personer, men indvandrere fra de lande har traditionelt været nemmere at integrere på arbejdsmarkedet end indvandrere fra ovennævnte fem lande[40].

De tre faktorer – opholdstid, opholdsgrundlag og oprindelsesland - er som tidligere fremhævet overbevisende forklaringer på faldet i beskæftigelsesfrekvensen fra 1981 til 1996. Når fremgangen fra 1996 til 2009 skal forklares, bør de imidlertid nok suppleres med andre faktorer. Det spor forfølger vi nærmere i de kommende analysekapitler (kapitel 5-9, begge incl.).

4.4 Konjunkturerne

I litteraturen tillægges konjunkturerne en afgørende betydning for beskæftigelsen blandt indvandrere. Brochmann & Hagelund (2010: 362) nåede således efter at have studeret de nordiske landes integrationspolitik frem til følgende konklusion: *"Rettighetspolitikken er bare ett av flere forhold som har betydning når det gjelder sysselsetting, og mye tyder på at etterspørselen i arbeidsmarkedet har hatt størst betydning, det vil i bunn og grunn si økonomisk soliditet og absorberingsevne overfor nykommere i arbeidslivet."*

Ovennævnte bekræftes af tal fra fremgangsfasen for den ikke-vestlige beskæftigelse, hvor der var højkonjunktur i perioderne 1996-2000 og 2004-2007 med en årlig gennemsnitlig vækst i BNP på henholdsvis 2.9 og 2.4 pct. Antallet af beskæftigede med en ikke-vestlig baggrund voksede i de to perioder på årsbasis i gennemsnit med henholdsvis 13.1 og 9.3 pct.[41]. I den mellemliggende lavkonjunkturperiode (2001-2003) faldt væksten i BNP til 0.5 pct. og den ikke-vestlige beskæftigelse til 5.7

[40] I 2008 f.eks. havde indvandrere fra disse fem lande en gennemsnitlig beskæftigelsesfrekvens på 46,4 %, hvorimod det tilsvarende tal for indvandrere fra Vietnam og Sri Lanka var på 69,4 % (Danmarks Statistik 2009b).

[41] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS207 og www.statistikbanken.dk/NATH002. BNP er beregnet i faste priser.

pct. Det er således ikke overraskende i perioderne med den højeste økonomiske vækst, at den ikke-vestlige beskæftigelse vokser mest i absolutte tal.

4.5 Konklusion

I den periode, hvor der foreligger brugbare beskæftigelsesdata, kan udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse inddeles i tre grundfaser. Fremgangsfasen fra 1996 til 2009 falder som den midterste af disse tre faser, mens navnlig fasen inden (1981-1996) og i væsentlig mindre grad fasen efter (2009-2016) har været perioder, hvor beskæftigelsesgabet er blevet udvidet.

Der har endvidere vist sig både en interessant lighed og forskel mellem første og anden fase. Ligheden består først og fremmest i, at det totale antal af ikke-vestlige indvandrere i den erhvervsaktive alder vokser år for år, samtidig med at den ikke-vestlige beskæftigelse går kraftigt tilbage i den første fase, men næsten lige så kraftigt frem i den anden fase.

I store dele af perioden med beskæftigelsesfremgangen var der højkonjunktur, hvorfor det umiddelbart kan være en forklaring på beskæftigelsesfremgangen. Når virksomhedernes efterspørgsel efter arbejdskraft stiger, øges den ikke-vestlige beskæftigelse alt andet lige. Men samtidig er spørgsmålet, om beskæftigelsesfremgangen udover højkonjunkturen også har bygget på mere varige beskæftigelsesforbedringer. Det er det gennemgående tema i de kommende analysekapitler.

KAPITEL 5. KULTURPERSPEKTIVET

5.1 Indledning

I denne afhandling bliver kulturperspektivet brugt som en overordnet betegnelse for en række teorier, der ser indvandreres kulturelle og/eller religiøse baggrund som en faktor, der påvirker beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Men er der empirisk belæg for, at denne baggrund skulle udgøre en afgørende beskæftigelsesbarriere? Det er hovedtemaet i dette kapitel, der bygger på to analytiske spørgsmål:

- For det første: I hvor høj grad er "husmodermentaliteten" generelt set til stede hos de ikke-vestlige kvinder?

- Dernæst: I hvor høj grad giver den kulturelle og/eller religiøse baggrund generelt set anledning til væsentlige problemer på virksomhederne?

Det første analysespørgsmål bliver behandlet i afsnittene 5.2 og 5.3 og det andet i afsnit 5.4.

Hvis den empiriske analyse når frem til, at indvandreres kulturelle og/eller religiøse baggrund er en afgørende barriere for den ikke-vestlige beskæftigelse, vil et efterfølgende analytisk spørgsmål logisk set være, om barrieren er blevet reduceret, hvilket i så fald kunne være en forklaring på den ikke-vestlige beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009. Men allerførst er spørgsmålet, om der i væsentlig grad er eller har været en kulturel og/eller religiøs beskæftigelsesbarriere.

5.2 "Husmodermentaliteten"

Ifølge "husmodermentalitet" er det kvindens eneste eller primære opgave er at tage sig af husholdningen (mad, indkøb, rengøring, børn m.v.). En stærk "husmodermentalitet" kan derfor føre til manglende eller svag arbejdsmarkedstilknytning og være med til at forklare meget lave beskæftigelsesfrekvenser for nogle af de kvindelige indvandrergrupper.

Beskæftigelsesfrekvensen for kvindelige indvandrere fra Libanon lå i 2009 helt nede på 27.0 pct.[42], hvorimod den var ca. dobbelt så stor (53.5 pct.) for kvindelige indvandrere fra Bosnien-Hercegovina. Det forekommer sandsynligt, at noget af denne store forskel kan forklares med, at en "husmodermentalitet" er stærkere til stede blandt kvindelige indvandrere fra Libanon end blandt kvindelige indvandrere fra Bosnien-Hercegovina. Men det er nok ikke hele forklaringen.

Det kan også skyldes forskelle i forskellige ressourcefaktorer, f.eks. humankapitalen. Stærke uddannelsestraditioner i de bosniske indvandrermiljøer (Dedovic & Dedovic 2015) kan være en del af forklaringen. Blandt de 18-19-årige og 20-24-årige klarer bosniske kvindelige indvandrere og efterkommere sig således bedre end danske kvinder, når der måles på den andel, som er i gang med en uddannelse. Og for de 20-24-årige har de også en større andel, der har gennemført en ungdomsuddannelse. (Ankestyrelsen 2014a: 17, 18, 20).

Diskriminationsfaktoren kan også bidrage med en hel tredje del af forklaringen. Togeby & Møller (1999) fandt således, at 48 pct. af personer med en libanesisk/palæstinensisk baggrund havde oplevet ikke at få et job, som de havde søgt og var kvalificeret til, alene fordi de tilhørte en etnisk minoritetsgruppe – mod kun 17 pct. for personer med en bosnisk baggrund.

"Husmodermentaliteten" kan således sammen med andre faktorer være med til at forklare ekstra lave beskæftigelsesfrekvenser hos specifikke grupper af kvindelige indvandrere. Men kan hypotesen om "husmodermentaliteten" generelt bekræftes, når der fokuseres på ikke-vestlige indvandrere og efterkommere under ét? Det er det spørgsmål, der undersøges i dette afsnit.

Hypotesen vil blive afprøvet via 5 delundersøgelser. Den første delundersøgelse omhandler ikke-vestlige kvinders joborientering, hvor både kvindelige og mandlige indvandrere udspørges om deres holdning til, at ikke-vestlige kvinder arbejder, jf. afsnit 5.2.1. Ved at belyse hvor stærk eller svag joborienteringen er, vil man indirekte kunne belyse udbredelsen af "husmodermentaliteten", idet de to begreber i

[42] Tallene er trukket fra www.statistikbanken.dk/RAS204.

forholdsvis høj grad er modsatrettede og typisk trækker i hver sin retning: jo stærkere joborientering, jo mindre ”husmodermentalitet” og omvendt.

Man kan naturligvis godt forestille sig, at en joborientering delvist kan eksistere sammen med en ”husmodermentalitet”. En tilfredshed med husmoderrollen behøver således ikke i alle situationer at medføre en afvisning af et hvilket som helst form for jobtilbud. Men som hovedtendenser trækker de i hver sin retning.

Den anden delundersøgelse beskriver den faktiske udvikling i beskæftigelsen blandt kvindelige indvandrere og efterkommere, jf. afsnit 5.2.2. Den faktiske beskæftigelsesudvikling vil kunne fungere som en slags ekstern validering af de holdninger, der bliver afdækket i den første delundersøgelse.

Den tredje delundersøgelse gennemgår nøgledata, der beskriver ikke-vestlige kvinders fertilitetsgrad, jf. afsnit 5.2.3. Fertilitetsgraden er en indikator på tilstedeværelsen af "husmodermentaliteten". Hvis den er høj, taler det for en stærk tilstedeværelse, og hvis den er lav og f.eks. på samme niveau som de danske kvinders, trækker det den modsatte vej.

Den fjerde delundersøgelse fokuserer på i hvor høj grad, efterkommere går i daginstitutionerne. Hvis de kun gør det i meget begrænset omfang, vil det indikere en stærk tilstedeværelse af ”husmodermentalitet”. Omvendt, hvis de gør det i vid udstrækning f.eks. på samme niveau som de danske børn, vil det trække i retning af en svag tilstedeværelse.

Den femte og sidste delundersøgelse tager fat i den markante uddannelsesfremgang blandt ikke-vestlige kvinder og stiller spørgsmålet, om de rent faktisk bruger deres uddannelse til at komme i job, jf. afsnit 5.2.4. Umiddelbart trækker uddannelsesfremgangen, som uddybes i kapitel 7, i retning af en svag tilstedeværelse af ”husmodermentaliteten”. Men hvis det viser sig, at den ikke bliver brugt til at komme i job, trækker det den anden vej.

Tilsammen vil resultaterne fra de fem delundersøgelser kunne bringe os rimelig tæt på en vurdering af, i hvor høj grad ”husmodermentaliteten” generelt set er udbredt hos de ikke-vestlige kvinder.

5.2.1 Ikke-vestlige kvinders joborientering

Ikke-vestlige kvinders joborientering belyses i dette afsnit via en gennemsøgning af en lang række holdningsundersøgelser. Den er blevet tilrettelagt med to formål for øje.

For det første har det været afgørende at sikre plads til en rimelig grundig gennemgang af de enkelte studier hver for sig. På den måde bliver det muligt at gå i dybden og helt præcist identificere hvilket belæg, de enkelte undersøgelser har givet eller ikke givet for hypotesen om "husmodermentaliteten". Denne grundighed har været prioriteret og forekommer afgørende i betragtning af, hvor udbredt forestillingen om "husmodermentaliteten" har været og stadig er såvel i videnskabelige miljøer (Skaksen & Jensen 2016: 77, 78) som den offentlige policy debat[43].

For det andet har det været vigtigt at undersøge, om der har været en udvikling over tid med hensyn til, hvor centralt forestillingen om "husmodermentaliteten" har stået i de forskellige undersøgelser. Er det således, at den har stået stærkt i den første del og kommet til at stå svagere i løbet af perioden? Derfor er der valgt en kronologisk fremgangsmåde.

Der kan identificeres to hovedtendenser i materialet. Den første tendens handler om, at de tidlige undersøgelser - dvs. i første halvdel af 00´erne - i højere grad er karakteriseret ved et direkte fokus på "husmodermentaliteten" og en evidens, der på forskellige måder kan diskuteres. Den anden tendens er, at de senere undersøgelser - fra midten af 00´erne og fremefter - for det meste både er præget af mere solide undersøgelsesdesign og analyseresultater, der peger i retning af, at kvindelige indvandrere og efterkommere i overvejende grad er orienteret mod job.

[43] Et eksempel fra 1997 er https://www.b.dk/nationalt/flygtningekvinder-er-afkoblet-fra-arbejdsmarkedet. Anledningen var data, der beskrev udbredelsen af Integrationsuddannelsen (IGU), der viste, at kvinder med en flygtningebaggrund kun udgjorde 17 pct. af eleverne, selvom deres andel af målgruppen er 42 pct.

De tidlige undersøgelser (første halvdel af 00´erne)

Den første hovedtendens vil i det følgende blive beskrevet via tre undersøgelser. Det første og mest omtalte af disse er Garbi Schmidts *Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere - Et integrationsperspektiv* fra 2002. Det var en kombineret kvantitativ og kvalitativ undersøgelse, omfattende tyrkere, somaliere og pakistanere i 20-34-års alderen i København og Århus[44].

På baggrund af kvalitative interviews fandt undersøgelsen, *"at det især er hensynet til familie og børn, som får de etniske minoritetskvinder til at vælge at arbejde færre timer. Enkelte kvinder udtrykker, at de har oplevet pres fra familien og venner om at blive hjemme, selvom de føler, det er vigtigt at arbejde."* (Schmidt 2002a: 9). Dette blev kombineret med et fund fra den kvantitative undersøgelse, der viste, at kvinderne i højere grad end mændene var deltidsbeskæftigede. Undersøgelsen erindrede dog om, at en tilsvarende kønsforskel langt hen ad vejen også fandtes blandt danskere.

Som det fremgår af citatet ovenfor, var det dog kun enkelte[45] af de 9 kvinder, der blev interviewet i den kvalitative del af undersøgelsen, der havde oplevet et pres om at blive hjemme i stedet for at arbejde samtidig med, at de i øvrigt var positivt orienteret mod det at have et arbejde. Et andet sted i undersøgelsen bliver det endda fremhævet, at flere af de interviewede kvinder beskriver *"arbejdet som en vigtig del af deres identitet og personlige velbefindende*." (Schmidt 2002a: 41).

Den kvalitative del af undersøgelsen kunne i øvrigt ikke gennemføres som oprindelig planlagt. Det lykkedes ikke at finde interviewpersonerne blandt et repræsentativt udsnit af de personer, der deltog i den kvantitative del af undersøgelsen. De blev i stedet skaffet via beboerrådgivere i udsatte boligområder. Der blev i alt interviewet 17 personer, hvoraf de 9 som nævnt var kvinder.

---

[44] Den kvantitative undersøgelse byggede på en stikprøve på 342 personer, som skulle husstandsinterviewes. Der kunne kun gennemføres interview med 175 personer, hvilket svarer til en svarprocent på 51 pct., primært fordi der var mange, der nægtede at deltage (33 pct. af den udtrukne gruppe).

[45] Det fremgår ikke af undersøgelsen, hvor mange "enkelte" er.

Samlet set var der således problemer med undersøgelsens repræsentativitet. Med dette forbehold pegede undersøgelsen på, at kvinderne faktisk var orienteret mod job, men i højere grad end mændene arbejdede som deltidsbeskæftigede. Samt at kun enkelte kvinder havde oplevet et pres for at gå hjemme fremfor at være på arbejdsmarkedet. Undersøgelsen kunne således kun i begrænset omfang bekræfte hypotesen om "husmodermentaliteten".

Samme konklusion kan gøres gældende for Geerdsen et al. (2003), der omfattede unge indvandrere i aldersgruppen 18 til 25 år, som var på kontanthjælp, bosiddende i Københavns Kommune og født i lande udenfor Europa og Nordamerika.

Undersøgelsen blev gennemført af SFI Survey via telefoninterviews. Den byggede på en bruttostikpøve på 1.240 personer, men opnåede kun svar fra i alt 378, der fordelte sig på 223 kvinder og 155 mænd, hvilket svarer til en beskeden svarprocent på 30 pct. (33 pct. for kvinderne og 27 pct. for mændene). Selvom bortfaldsanalysen konkluderede, at spørgeskemaundersøgelsen kan bruges som indikator for forholdene i den samlede population, understreger undersøgelsen dog selv, at resultaterne skal *"fortolkes med forsigtighed"* (Geerdsen et al. 2003: 31).

I sammenfatningen blev undersøgelsens analyseresultater præsenteret som en bekræftelse på litteraturen, der peger på, at *"familiemønster og traditioner kan medføre, at unge indvandrere ikke tager uddannelse samt - for især kvindernes vedkommende - bliver hjemme og passer børn"* (Geerdsen et al. 2003: 7). Endvidere stillede undersøgelsen det normative spørgsmål: *"Er det rimeligt, at indvandrermødre, der som følge af familietraditioner reelt ikke er til rådighed for arbejdsmarkedet, befinder sig i kontanthjælpssystemet?"* (Geerdsen et al. 2003: 8).

Men er der fuldt ud dækning for denne sammenfatning? For at besvare det spørgsmål er det nødvendigt nærmere at undersøge de specifikke analyseresultater i selve undersøgelsen, der kan understøtte sammenfatningen. Det drejede sig først og fremmest om følgende tre fund.

For det første var der 46 pct. af kvinderne, der på spørgsmålet om, hvorfor de ikke var startet på en uddannelse, svarede, at det i høj eller

nogen grad skyldtes, at de skulle passe børn og derfor ikke havde tid[46]. Det fremgik imidlertid ikke af målingen, hvor gamle disse børn var.

Dertil kommer, at næsten halvdelen af de samme kvinder svarede ja til, at de overvejede at starte på en uddannelse inden for det næste halve år. Endvidere viste resultaterne, at kun en meget lille andel (9 pct.) havde undladt at starte på en uddannelse, fordi de havde manglet opbakning fra enten mand eller forældre. Sidstnævnte kunne tyde på, at forventningerne fra kvindernes familie og venner i overvejende grad er, at de tager en uddannelse. At det var tilfældet, blev bekræftet et andet sted i undersøgelsen, der viste, at kvinderne for det meste oplevede, at familie og venner forventer, at de tager en uddannelse. 48 pct. af dem havde oplevet det "i høj grad", 18 % "i nogen grad" og 9 pct. "i mindre grad". Kun 10 pct. havde "slet ikke" oplevet nogle uddannelsesforventninger fra familie og venner.

For det andet blev de kvinder, der havde afbrudt en uddannelse, spurgt, hvad årsagen havde været. 27 pct. svarede, at det i høj eller nogen grad skyldtes, at de skulle havde barn. Men det var en måling, der byggede på relativt få kvinder (22 i alt). Målingen viste i øvrigt også, at 73 pct. svarede, at årsagen "slet ikke" var, at de skulle havde barn. Endelig viste den, at for 95 pct. var årsagen "slet ikke", at de skulle giftes/forloves.

For det tredje viste undersøgelsen, at 84 pct. af kvinderne ikke havde søgt job inden for den sidste måned[47]. Heraf var der 46 pct., der svarede, at det i høj grad skyldtes, at de har passet børn og/eller hjem, 9 pct. at det i nogen grad og andre 9 pct., at det i mindre grad var årsagen. Imidlertid manglede der igen oplysninger om børnenes alder samt relevante alternative svarmuligheder som f.eks. manglende uddannelse, dårlige danskkundskaber og manglende arbejdserfaring.
Dertil kommer, at 90 pct. svarede, at det "slet ikke" skyldtes, at familien ikke ønskede, at kvinden arbejdede. Ingen angav, at et sådant ønske fra familiens side i høj grad var årsagen - og kun 3 pct. svarede, at det var årsagen i nogen grad, mens andre 5 pct. angav i mindre grad. Blandt

[46] Der var 102 kvinder, der svarede på dette spørgsmål, ud af de i alt 223 kvinder, der deltog i undersøgelsen.

[47] 114 af kvinderne deltog i besvarelsen af dette spørgsmål.

kvinderne selv svarede 82 pct., at det "slet ikke" skyldtes, at de ikke ønskede at arbejde.

Som det er fremgået, er der tale om en tvetydig dokumentation for, at en "husmodermentalitet" generelt skulle kunne forhindre kvindelige indvandrere i at uddanne sig og blive beskæftiget på det danske arbejdsmarked. Det samme er delvist tilfældet for LG Insight (2004). Det var en kvantitativ og kvalitativ undersøgelse af kvindelige indvandreres arbejdsmarkedstilknytning på Fyn[48].

Denne undersøgelse konkluderede, at der er *"en (stor) gruppe kvinder, der ikke er orienteret mod arbejdsmarkedet, men som har en kvindeidentitet i relation til hjemmet/familien."* (LG Insight 2004: 7). Men samtidig pegede undersøgelsen på, at 70 pct. af kvinderne i større eller mindre grad var motiveret for og ønskede sig et arbejdsliv.

De 70 pct. er summen af de tre første kategorier i den typologi, som undersøgelsen skønsmæssigt selv opstillede på baggrund af den kvalitative del af undersøgelsen. Den delte kvinderne ind i fire hovedgrupper: 1) Arbejdsmarkedsparate kvinder, der er motiveret og kvalificeret til arbejdsmarkedet (10 pct.), 2) Motiverede kvinder, der mangler arbejdsmarkedserfaring samt forskellige sproglige og faglige kompetencer (20 pct.), 3) Kvinder, der har et ønske om at komme på arbejdsmarkedet, men som udover svage arbejdsmarkedserfaringer samt utilstrækkelige sproglige og faglige kompetencer også er ramt af kulturelle barrierer, f.eks. i relation til et kønsrollemønster, der vanskeliggør en arbejdsmarkedstilknytning (40 pct.), og 4) Kvinder, der er meget langt væk fra arbejdsmarkedet uden interesse for at få et arbejde, fordi de mangler en arbejdsidentitet som følge af deres kultur, traditioner og religion (30 pct.).

---

[48] Formålet med den kvantitative del af undersøgelsen var statistisk at beskrive gruppens arbejdsmarkedstilknytning på Fyn, hvorimod den kvalitative del skulle beskrive barriererne. De kvalitative studier omfattede interviews med 60 kvinder, herunder afholdelse af dialogmøder, og et ikke nærmere specificeret antal interviews med professionelle aktører (sagsbehandlere, vejledere, konsulenter m.v.). Det fremgår ikke af undersøgelsen, hvordan og efter hvilke kriterier de 60 kvinder er blevet udvalgt.

De senere undersøgelser (fra midten af 00´erne og fremefter)

I denne periode tager antallet af undersøgelser til. Det er undersøgelser med stor spændvidde i respondentgrupperne. Undersøgelsesdesignet bliver generelt mere solidt, og analyseresultaterne peger for det meste på, at en generel joborientering står rimelig stærkt hos de ikke-vestlige kvinder.

Deding & Jacobsen (2006) er det første eksempel på en undersøgelse fra denne periode[49]. Den målte ikke kun den generelle joborientering, men havde herudover den styrke, at den differentierede spørgsmålene i forhold til, om kvinderne har børn eller ej samt børnenes alder[50]. Dertil kom, at spørgsmålene endvidere blev differentieret mellem, om kvinder bør arbejde på fuld- eller deltid. Tabel 5.1 viser hovedresultaterne. Tal markeret med fed angiver den procentandel, der mente, at kvinderne bør arbejde. Tallene i parentes angiver, hvor mange, der mente, at det skal ske på fuld tid.

---

[49] Undersøgelsen bygger på en spørgeskemaundersøgelse med ca. 1.000 tilfældigt udvalgte personer i aldersgruppen 18-45 år fra hver af følgende fire grupper: danskere samt indvandrere fra Tyrkiet, Iran og Pakistan. Der blev opnået svar fra i alt 1.980 personer: 411 indvandrere fra Tyrkiet, 507 indvandrere fra Iran, 295 indvandrere fra Pakistan og 767 danskere. Svarprocenten for indvandrere under ét var ca. 40 pct., hvorimod den for danskerne var væsentlig højere på omkring 70 pct. En analyse af bortfaldet konkluderede, at det ikke har påvirket hverken køns- eller aldersfordelingen for de interviewede indvandrere, hvorfor resultaterne kan betragtes som repræsentative for de enkelte grupper, selvom det kan betyde, at undergrupperne let bliver for små (Deding & Jacobsen 2006: 94). Som det fremgår af tabellen bliver danskerne kun sammenlignet med tre indvandrergrupper: tyrkere, pakistanere og iranere. Der kan her ligge en bias i den forstand, at de ikke nødvendigvis er repræsentative for alle ikke-vestlige indvandrergrupper. F.eks. kan det være en formodning, at indvandrergrupperne fra f.eks. Irak og Somalia vil kunne havde trukket resultatet i retning af mindre joborientering.

[50] Møller & Rosdahl (2006: 80) er et eksempel på en undersøgelse, hvis informationsværdi begrænses af manglende differentiering i forhold til børns alder. Den afdækkede holdningen til, hvorvidt det er helt i orden om en gift kvinde med børn under syv bør arbejde heltid eller deltid uden for hjemmet, eller om hun bør være hjemme hos mindre børn. Et børneårsinterval fra 0 til 7 år er meget stort, idet der er betydelig forskel på, om børnene har en alder mellem 0-2 år eller 5-7 år.

Tabel 5.1 Andel, der synes, at en kvinde bør arbejde. Tyrkiske, iranske og pakistanske indvandrere samt danskere opdelt efter køn og børnenes alder. 18-45 år. Pct.

	Uden børn	1-2-årige børn	3-5-årige børn	Børn i skolealderen	Børn, der er flyttet hjemmefra
Kvinder					
Tyrkere	**95** (87)	**74** (22)	**93** (46)	**94** (73)	**93** (85)
Iranere	**96** (90)	**90** (20)	**97** (50)	**99** (71)	**98** (91)
Pakistanere	**95** (81)	**72** (11)	**88** (36)	**94** (63)	**89** (75)
Danskere	**89** (84)	**81** (25)	**88** (41)	**89** (62)	**90** (84)
Mænd					
Tyrkere	**92** (86)	**69** (22)	**87** (51)	**89** (73)	**89** (82)
Iranere	**94** (87)	**78** (24)	**89** (44)	**91** (70)	**90** (84)
Pakistanere	**90** (74)	**66** (19)	**81** (40)	**85** (61)	**81** (71)
Danskere	**91** (86)	**83** (32)	**89** (55)	**91** (77)	**91** (85)

Kilde: Deding & Jacobsen (2006).

Flere interessante tendenser kan findes i denne tabel. For det første mente et overvældende flertal af både mænd og kvinder inden for alle fire grupper, at kvinder bør arbejde, uanset om familien har børn og uanset deres alder.

For det andet kan vi se, at tallene er mindre, når vi taler om familier med børn i 1-2 års alderen. Men selv her var tallene høje: Mindst 72 pct. for kvinderne og mindst 66 pct. for mændene. Også blandt danskere var den positive holdning til, at kvinder bør arbejde, mindre, når børnene er i 1-2 års alderen. Det er bemærkelsesværdigt, at 90 pct. af de iranske

kvinder mente, at kvinder bør arbejde, når børnene er 1-2 år, hvorimod "kun" 81 pct. af de danske kvinder mente det samme. Når det gælder familier med børn i andre aldersgrupper, mente de kvindelige indvandrere i mindst lige så høj grad som de danske kvinder, at kvinderne bør arbejde. For familier uden børn var andelen endda højere end for de danske kvinder.

For det tredje finder vi, både blandt de tre indvandrergrupper og danskerne, at flere mener, kvinderne bør arbejde på fuldtid, jo ældre børnene er. Når børnene er flyttet hjemmefra, er andelen tæt på at være den samme som for familier uden børn. Til gengæld var det kun 11-32 pct. for alle fire etniske grupper inklusive danskerne, der mente, at kvinder med børn i 1-2 års alderen bør arbejde på fuld tid. De laveste tal er hos pakistanerne, men alligevel var der et solidt flertal både blandt de pakistanske mænd og kvinder, der mente, at kvinderne bør arbejde fuldtid, når børnene er i skolealderen eller flyttet hjemmefra.

Undersøgelsen viste endvidere, at indvandringstidspunktet også har en betydning for holdningen til, om kvinder bør arbejde. I de tre indvandrergrupper var der således flere, der svarede fuldtid, blandt dem, der var indvandret som børn sammenlignet med dem, der var indvandret som voksne. Eneste undtagelse var de iranske mænd, hvor stort set lige mange uanset indvandringstidspunktet svarede fuld tid (Deding & Jacobsen 2006: 57).

Den samlede konklusion var således, at det store flertal af både kvinder og mænd på tværs af etnisk herkomst mente, at kvinder bør arbejde, uanset børn eller ej, og uanset børnenes alder[51]. Undersøgelsen kan således ikke tages til indtægt for en stærk tilstedeværelse af en

[51] Denne konklusion kan måske være i modstrid med et fund fra undersøgelsen, hvor indvandrere fra Tyrkiet og Pakistan holdningsmæssigt gav udtryk for *"mere kønstraditionelle holdninger til kvindernes deltagelse på arbejdsmarkedet og fordelingen af husarbejdet i hjemmet end indvandrerne fra Iran og danskerne"* (Deding & Jacobsen 2006: 8). Med andre ord gik modsætningen ikke mellem de ikke-vestlige indvandrere på den ene side og danskerne på den anden, men modsætningen gik snarere mellem to indvandrergrupper på den ene side (tyrkere og pakistanere) og iranske indvandrere samt danskere på den anden. Undersøgelsen var imidlertid ikke i stand til at påvise hvilke beskæftigelseseffekter, de mere kønstraditionelle holdninger har for kvindernes arbejdsmarkedsdeltagelse: *"Datamaterialet er for spinkelt til, at vi kan gå i dybden med problemstillingerne. Blandt andet mangler der i datamaterialet spørgsmål om sammenhængen mellem arbejdsliv og familieliv."* (Deding & Jacobsen 2006: 12).

”husmodermentalitet” blandt ikke-vestlige indvandrere, hverken hos mænd eller kvinder. Skal man endelig tale om et element af ”husmodermentalitet”, er det synet på mødre med børn i 1-2 års alderen. Her foretrak det store flertal deltidsarbejde, men det gjaldt alle grupper, inklusiv de danske kvinder.

I modsætning til de tidligere undersøgelser var Christensen & Andersen (2006) en undersøgelse, der eksplicit tog sigte på at undersøge, om hypotesen om ”husmodermentaliteten” kunne be- eller afkræftes[52]. Undersøgelsen fandt, at mænds og kvinders ønske om at arbejde stort set var ens. På det niveau var der altså ikke noget, der indikerede en ”husmodermentalitet”. Men et andet fund var, at kvinderne i betydeligt mindre omfang end mændene søgte arbejde. Derfor blev undersøgelsen udvidet til at undersøge alternative forklaringer på denne forskel i søgeaktiviteten. Var der tale om, at kvinderne alligevel i højere grad var tilfredse med ikke at være i arbejde og derfor orienterede sig mod hjemmet? Eller var det udtryk for, at kvindernes jobsøgningsaktivitet var svagere på grund af manglende uddannelse?

En multivariat analyse (MCA) viste, at uddannelse som en mellemkommende variabel kunne forklare, hvorfor kvinderne havde en mindre jobsøgningsaktivitet end mændene. Derimod kunne orienteringen mod hjemmet som mellemkommende variabel ikke forklare det. Undersøgelsen kunne således afkræfte hypotesen om ”husmodermentaliteten”, fordi den både fandt, at kvinderne havde et lige så stort ønske om at komme i arbejde som mændene, og at kvindernes lave jobsøgning ikke skyldtes en orientering mod hjemmet, men derimod at de var svagere stillet uddannelsesmæssigt.

Det skal understreges, at der udover uddannelse selvfølgelig kan være andre alternative forklaringer på den svagere jobsøgning fra kvindernes side, f.eks. svag arbejdsmarkedserfaring og dårlige sprogkundskaber.

---

[52] Der var tale om en kvantitativ undersøgelse af alle ledige i aldersgruppen 16-66 år, der var bosiddende i Aalborg Kommune, som enten modtog kontanthjælp, starthjælp eller introduktionsydelse, og som kom fra Polen og syv ikke-vestlige lande. De syv ikke-vestlige lande var Ex-Jugoslavien, Iran, Irak, Somalia, Tyrkiet, Vietnam og Libanon. Undersøgelsen blev gennemført som personlige interviews og opnåede besvarelse fra 513 personer eller 44 % af den samlede population. Samtidig udgjorde deltagergruppen tilnærmelsesvist et repræsentativt udsnit af den samlede population med hensyn til oprindelsesland, alder og køn.

Disse forklaringer kontrollerede analysen ikke for, men det ville næsten kun kunne trække i retning af en yderlig afkræftelse af hypotesen om "husmodermentaliteten".

En tredje undersøgelse fra 2006 kunne heller ikke bekræfte hypotesen om "husmodermentaliteten". Ipsen et al. (2006) havde som formål at kortlægge de 16-29-årige indvandrere og efterkommere, der i Københavns Kommune hverken modtager kontanthjælp eller anden form for understøttelse - i alt ca. 2.700 personer i 2004. Ca. en tredjedel af disse (32 pct.) bestod af gifte og familieforsørgede kvinder, og blandt disse blev der gennemført 19 kvalitative interviews[53]. På baggrund heraf og interviews med informanter (professionelle personer med kendskab til de unge kvinder) konkluderede undersøgelsen, at kvinderne *"er meget motiverede for at få en uddannelse og en tilknytning til arbejdsmarkedet"* (Ipsen et al., 2006: 6). Baggrunden for denne jobmotivation blev beskrevet som et ønske om at forbedre familiernes økonomiske forhold, herunder at skaffe en større og bedre bolig: *"Kvinderne har således erfaret, at det i Danmark er nødvendigt, at begge voksne i familien har en indtægt, hvis der skal skabes rimelige livsvilkår for familien"* (Ipsen et al. 2006: 6).

Året efter udgav Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2007) en bredt anlagt og sammenlignende undersøgelse af værdierne hos danskere, indvandrere og efterkommere[54]. Uden at bruge termen "husmodermentalitet" blev problemstillingen alligevel formuleret på følgende måde: *"Store forskelle mellem det omgivende samfunds synspunkter og familiens kan være meget svære at håndtere, fordi familien vil have vanskeligt ved at håndtere det pres, den enkelte*

---

[53] For de to andre grupper, som undersøgelsen fokuserede på - dels ikke-gifte kvinder, der enten var enlige eller boede hos deres forældre eller anden form for familie, og dels ikke-gifte mænd - var analyseresultaterne begrænset af, at det kun lykkedes at gennemføre et meget lille antal interviews med de unge selv. For den førstnævnte gruppe var der tale om 1 interview, for den anden 2 interviews. Undersøgelsen løb ind i det problem, at en del af informanterne ikke kendte gruppen personligt, en anden del kendte gruppen, men ville ikke formidle kontakten, og en tredje del kendte gruppen og ville gerne formidle kontakt, men uden at det lykkedes for dem.

[54] Undersøgelsen byggede på ca. 4.500 interviews. Følgende grupper medvirkede: indvandrere og efterkommere fra Tyrkiet, indvandrere og efterkommere fra Pakistan, indvandrere fra Vestbalkan, Iran, Irak, Vietnam samt danskere. Populationen var afgrænset til personer, der har opholdt sig i Danmark siden 1. juli 2002 og bestod af 18-50 årige (danskerne og indvandrerne) og 18-34 årige (efterkommerne). Svarprocenten lå på et interval mellem 67 pct. (danskere) og 41 pct. (de pakistanske indvandrere).

udsættes for. Fx kan man forestille sig, at det er problematisk for en pige, der i skolen mødes med klare forventninger om at få en uddannelse og arbejde (den postmoderne familie), hvis hun hjemme mødes med forventningen om at lære kvindelige dyder og blive husmor (kernefamilien)." (Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark 2007: 181):

Vurderet på grundlag af de data, som undersøgelsen fremlagde, var det ikke muligt at drage en entydig konklusion, der kunne be- eller afkræfte "husmodermentaliteten". På den ene side blev der spurgt til, om det skader børn i førskolealderen, hvis moderen arbejder, og om manden bør have arbejde fremfor kvinden, hvis der er mangel på arbejde. Her var der en klar forskel mellem danskeres og indvandreres/efterkommeres holdning, som godt kunne tolkes som en øget grad af "husmodermentalitet" hos sidstnævnte gruppe.

På den anden side blev der også spurgt til, om det er lige så værdigt at gå hjemme som at have et arbejde, og om arbejde er kvindens bedste måde at være uafhængig på. Der var her omvendt en tydelig tendens til, at danskerne svarede mere "husmoderligt" end indvandrere og efterkommere. I samme retning trak også svaret på spørgsmålet: *"Ville du gerne have arbejde?"*. Her havde danskere en høj ja-andel på 83 pct., men alle de etniske grupper havde også store ja-andele – og de pakistanske efterkommere samt indvandrere fra Vestbalkan, Irak, Iran og Vietnam havde alle højere ja-andele end danskerne.

Formålet med en omfattende undersøgelse (Andersen 2008, 2008a)[55] var ikke direkte at belyse "husmodermentaliteten". Men den viste alligevel nogle relevante analyseresultater, der er samlet i tabel 5.2.

---

[55] Undersøgelsen byggede på et repræsentativt udsnit af børn og unge (15-24 år) samt forældregenerationen (35 år +) fra ikke-vestlige lande og et tilsvarende udsnit af danskere i de samme aldersgrupper. Stikprøven blev foretaget som en disproportionalt stratificeret stikprøve udtrukket fra Danmarks Statistiks registeroplysninger med overvægt af 15-24-årige og 40-49-årige og med små stikprøver fra alle andre aldersgrupper - noget større for de aldersgrupper, der ligger tættest på, og mindre for dem, der ligger længst vægt. Der blev i alt opnået svar fra 1.510 danske svarpersoner og 3.305 svarpersoner fra følgende ni ikke-vestlige lande, der medvirkede i undersøgelsen: Ex-Jugoslavien, herunder Bosnien, Tyrkiet, Iran, Irak, Libanon, Pakistan, Somalia, Sri Lanka samt Vietnam. Svarprocenten var 65 pct. for danskere og 48 pct. for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Det rejser spørgsmålet, om der er i bortfaldet kan ligge en skævhed i materialet, således at der i undersøgelsen f.eks. kan være en overrepræsentation af de assimilerede blandt de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. På det punkt konkluderede undersøgelsen følgende:

Tabel 5.2 Udsagn vedrørende "husmodermentaliteten". Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Opinionsbalancer opdelt efter køn og alder (15-24 år samt 35 år og derover). Pct.

Udsagn	15-24 år				35 år +			
	Mænd		Kvinder		Mænd		Kvinder	
	D	IV	D	IV	D	IV	D	IV
"Familien er vigtigere end arbejde og uddannelse"	64	59	71	45	72	58	58	61
"Kvinder med børn burde ikke arbejde, men blive hjemme og passe børnene"	-71	-59	-87	-82	-79	-59	-66	-63
N	309	895	278	952	363	501	386	492

Kilde: Andersen (2008a).

Noter: **D** = Danskere og **IV** = Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Opinionsbalancer: Pct. enig (helt enig + delvis enig) minus pct. uenig (delvis uenig + helt uenig).

Som det fremgår af tabellen, er der på tværs af både køn og etnisk baggrund et klart flertal, der bakker op om, at familien er vigtigere end

"Selv om bortfaldet næppe kan antages at være helt neutralt (…) vurderer vi, at der ikke er grundlag for at frygte, at resultaterne skulle være systematisk fejlvisende" (Andersen 2008a: 72). Baggrunden for denne vurdering var, at der ikke blandt respondenterne var nogen overrepræsentation af beskæftigede. Endvidere havde undersøgelsen medtaget spørgsmål om brug af tørklæde, religiøsitet, vægt på religion i opdragelse m.v., og i svarene på disse spørgsmål var der ikke indikationer på, at svarpersonerne skulle være specielt orienteret mod danske værdier, eller en tendens til at svare på en måde, der kunne "behage" danskerne.

arbejde og uddannelse. Samtidig er det en tydelig tendens, at danskerne i endnu højere grad erklærer sig enig med udsagnet, dvs. de lægger *mindre* vægt på job og uddannelse, når det skal prioriteres i forhold til familie, lige bortset fra kvinderne over 35 år, hvor det er omvendt, men hvor forskellen på den anden side ikke er særlig stor. Interessant er det endvidere, at de danske kvinder i aldersgruppen 15-24 år i betydelig højere grad finder familien vigtigst.

Tabellen viser endvidere, at der ligeledes på tværs af både køn og etnisk baggrund er en markant modstand mod, at kvinder med børn burde blive hjemme og passe dem i stedet for at arbejde. Modstanden er størst hos danskere, hvilket slår tydeligst igennem for mændene, hvorimod den blandt kvinderne ligger på nogenlunde samme niveau.

Undersøgelsen kunne således ikke bekræfte, at kvindelige indvandrere og efterkommere i betydelig højere grad end de danske kvinder skulle være karakteriseret ved en "husmodermentalitet". I samme retning trækker konklusionerne fra to undersøgelser, hvor respondenterne var familieforsørgede kvindelige indvandrere (Caswell et al. 2008; New Insight 2008).

Caswell et al. (2008) var både en kvantitativ og kvalitativ analyse[56] og fandt, at kvinderne synes *"at være en meget motiveret gruppe i forhold til beskæftigelse, men motivationen kan have mange forskellige ansigter."* Via de kvalitative interviews identificerede undersøgelsen fire forskellige argumenter, der virker motiverende for kvindernes joborientering.

[56] Den kvantitative analyse byggede på daværende AKF´s registerbaserede datamateriale hos Danmarks Statistik for perioden 1997-2005. På den baggrund blev omfanget af familieforsørgede kvindelige indvandrere beskrevet, hvilket endvidere blev brugt til at udpege de fire kommuner (Århus, Odense, Ishøj og Gladsaxe), som efterfølgende deltog i den kvalitative del af undersøgelsen. De fire kommuner blev bl.a. udvalgt ud fra, at antallet af familieforsørgede kvindelige indvandrere skulle havde en vis størrelse. Udover interviews med kommunale nøglemedarbejdere i integrationsindsatsen i de fire kommuner blev der også gennemført i alt 15 interviews med tidligere familieforsørgede kvindelige indvandrere. De 15 kvinder kan ikke betragtes som repræsentative for målgruppen, selvom der blev tilstræbt en vis bredde blandt de interviewede med hensyn til oprindelsesland, dansk partner, alder, uddannelse m.v. De blev fundet via kommunale nøglemedarbejdere. Der kan her muligvis ligge en bias i undersøgelse, idet det ikke kan udelukkes, at de kommunale nøglemedarbejdere har rekrutteret de kvinder, som de nemmest kunne få fat i.

Det første argument handlede om en grundlæggende arbejdsidentitet, hvor det at arbejde opfattes som en selvfølge. Det andet argument drejede sig om familieforpligtelser, hvor der er to aspekter. Ved at arbejde bidrager kvinden ikke kun økonomisk til familien, men fungerer samtidig som rollemodel for børnene ved at vise, at aktiv arbejdsmarkedsdeltagelse er en forudsætning for en god tilværelse i Danmark. Det tredje argument fokuserede på frihed, hvor kvinden i kraft af selvforsørgelse ikke kun bliver økonomisk uafhængig af manden, men også friere stillet til at indgå i forskellige relationer, f.eks. til arbejdskolleger. Endelig pegede det fjerde argument på det fremtidige ophold i Danmark. Som beskæftiget er man bedre stillet, når man søger om tidsubegrænset opholdstilladelse. Og man får bedre danske sprogkundskaber, som der bredt kan profiteres af inden for hverdagens mange gøremål.

New Insight (2008) var også såvel en kvantitativ som kvalitativ analyse og havde blandt respondenterne - udover de familieforsørgede kvinder – kvinder, som enten havde mistet eller var i risiko for at miste deres kontanthjælp på grund af 300-timers-reglen[57]. Undersøgelsen nåede frem til samme konklusion som Caswell et al. (2008). Kvinderne "*er meget motiveret for at komme i beskæftigelse"* (New Insight 2008: 3), og som begrundelse herfor henviste de til stort set de samme fire argumenter, som Caswell et al. (2008) havde identificeret.

---

[57] Formålet med den kvantitative analyse var at kortlægge omfanget af personer i de to målgrupper i region Hovedstaden. Der var ca. 14.000 familieforsørgede kvindelige indvandrere og ca. 300 kvindelige indvandrere, der enten havde mistet eller var på vej til at miste kontanthjælpen på grund af 300-timers reglen. Den kvalitative analyse blev gennemført som tre gruppeinterviews, der var tilrettelagt som semi-strukturerede fokusgrupper med fokus på deltagernes ønsker og behov. I det første gruppeinterview var deltagerne kvinder på kontanthjælp og i risiko for at miste den på grund af 300-timers-reglen. Kvinderne var fra Afrika og Mellemøsten med ophold i Danmark en del år. Deltagerne i det andet interview var en blanding af kvinder i selv- eller familieforsørgelse. De deltog i sprogundervisning og var i beskæftigelse indenfor rengøringsområdet, typisk som deltidsbeskæftigede. De kom fra Mellemøsten, Østasien, Afrika og Østeuropa. I det tredje gruppeinterview var deltagerne uden arbejdserfaring, i familieforsørgelse og kom enten fra Mellemøsten eller Asien. Udvælgelsesmetoden til de kvalitative interviews var karakteriseret ved en bias. Alle deltagende kvinder deltog i et aktiveringsforløb og/eller havde valgt at lære dansk. De havde også aktivt valgt at deltage i interviewet. Det vil sige, at den del af de to målgrupper, som var langt væk fra arbejdsmarkedet, bl.a. fordi de enten ikke kan tale eller taler meget dårligt dansk, ikke var med i undersøgelsen.

Specialfunktionen for den Etniske Beskæftigelsesindsats (2009) trak i samme retning som Caswell et al. (2008) og New Insight (2008). Det var også en kvantitativ og kvalitativ analyse af årsagerne til, at kvindelige indvandrere sammenlignet med danske kvinder kan havde vanskeligere ved at komme i beskæftigelse og bevare arbejdsmarkedstilknytningen[58]. Undersøgelsens respondenter bestod af ledige arbejdsmarkedsparate kvinder, svarende til de daværende matchgrupper 1-3.

Den kvantitative analyse konkluderede, at de kvindelige indvandrere sammenlignet med danske kvinder og mandlige indvandrere samlet set kun bevægede sig lidt mere mellem selvforsørgelse og offentlige ydelser. Hovedproblemet for kvindelige indvandrere synes således at være deres lave arbejdsmarkedstilknytning og ikke, at de ikke kan fastholde tilknytningen, når de først er blevet beskæftiget.

Undersøgelsen konkluderede, at *"kvindernes barrierer i forhold til at få et arbejde er en blanding af utilstrækkelige sproglige kvalifikationer, erhvervserfaring, jobsøgningsmønstre m.v."* (Specialfunktionen for den Etniske Beskæftigelsesindsats 2009: 53). Selv om de fleste af kvinderne var motiverede for job, havde de derfor alligevel svært ved at få et arbejde på grund af manglende kompetencer og ressourcer generelt. Den svage arbejdsmarkedstilknytning skyldtes tilsyneladende ikke manglende opbakning fra familien: *"Respondenterne vurderer umiddelbart, at de familiemæssigt bakkes op i forhold til at få et arbejde, hvilket kan indikere, at en eventuel husmoderidentitet ikke begrænser en arbejdsidentitet."* (Specialfunktionen for den Etniske Beskæftigelsesindsats 2009: 54).

[58] Den kvantitative analyse byggede på Arbejdsmarkedsstyrelsens DREAM-register, hvor der blev udtrukket en population på 2.746 ikke-vestlige kvinder i alderen 21-59 år fra daværende matchgruppe 1-3, som havde det til fælles, at de i den første uge af 2007 var på enten dagpenge eller kontanthjælp. Den kvalitative undersøgelse baserede sig på interviews med 25 kvinder, der på trods af en temmelig stor variation i deres profiler ikke kan betragtes som repræsentative for målgruppen. Kvinderne var tilknyttet jobcentrene i Aalborg, Høje-Taastrup, Brøndby og København, det vil sige geografiske områder, hvor der bor relativ mange med en ikke-vestlig baggrund.

Müller et al. (2010)[59] var et studie, der byggede på kvalitative interviews med personer, der alle var kommet på lave sociale ydelser enten som følge af starthjælpen eller nedsat kontanthjælp. På den baggrund blev der opstillet en typologi, hvor en af figurerne var de fastlåste mødre uden arbejdsmarkedstilknytning og med begrænset arbejdsmarkedserfaring. Halvdelen af de kvinder, der faldt ind under denne figur, havde en ikke-vestlig baggrund. Spørgsmålet er, om denne fastlåste position var udtryk for en stærk "husmodermentalitet".

Kvinderne blev beskrevet således*: "De har alle oplevet et brud i tilværelsen i forbindelse med migration, og flertallet er flygtninge eller familiesammenførte (…) Deres mænd har generelt et dårligt helbred og er på førtidspension eller på vej dertil. Kvinderne står for alt i hjemmet og tager sig også af deres syge mand, som ofte ikke magter noget, flere af dem er ramt af krigstraumer, og kvinderne virker påvirket af den megen sygdom og ser trætte, triste og slidte ud."* (Müller et al. 2010: 26). Dertil kommer, at kvinderne generelt manglede arbejdsmarkedserfaring og - kompetencer fra såvel hjemlandet som Danmark, havde svært ved at lære dansk og ikke havde nogen uddannelse. Derfor stod de uden basal arbejdsidentitet og tro på, at de er i stand til at få og passe et arbejde.

Der er således tale om kvinder, der tilsyneladende er langt fra arbejdsmarkedet som følge af en lang række uheldige livsomstændigheder kombineret med en svag human kapital. Studiet pegede således ikke på, at det skulle være en bestemt husmodermentalitet, der som den primære grund holder kvinderne væk fra arbejdsmarkedet.

Analyseinstituttet Voxmeter gennemførte i 2011 og 2012 to surveys, der begge pegede på eksistensen af en generel joborientering blandt

[59] Studiet byggede på 16 interviewpersoner, hvoraf halvdelen havde en ikke-vestlig baggrund. Nedsat kontanthjælp kunne enten være en følge af kontanthjælpsloftet, 300-timersreglen eller den såkaldte 500 kr. regel. Som metode blev der anvendt semistrukturerede og temabiografiske interviews med enkeltpersoner og hustande. Interviewpersonerne var blevet udvalgt blandt en større gruppe, der havde deltaget i en kvantitativ undersøgelse, og det blev tilstræbt at udvælge personer, der var repræsentative for forskellige variabler, som svarer til befolkningen generelt på de lave sociale ydelser. Dog er der endvidere tilstræbt et fokus på børnefamilier, hvorfor det er valgt at inddrage færre enlige og par uden børn og flere børnefamilier sammenlignet med den generelle fordeling i populationen.

kvindelige indvandrere. Den første måling (Ugebrevet A4 2011)[60] byggede på et repræsentativt udsnit blandt ikke-vestlige kvinder, der ikke var i arbejde. Altså kunne man forvente, at undersøgelsen ville vise en relativ lav joborientering, men den gjorde den ikke. 87 pct. tilkendegav, at det er vigtigt at have et arbejde - heraf 64 pct. (meget vigtigt), 16 pct. (vigtigt) og 7 pct. (lidt vigtigt). Undersøgelsen viste endvidere, at 72 pct. af dem havde søgt arbejde via jobcentret, jobopslag på internettet, avisannoncer, venner, familie m.v., dog uden at spørgsmålsformuleringen var afgrænset i tid. Samtidig mente over halvdelen (54 pct.), at arbejdsmarkedet kræver nogle evner, de ikke i høj eller nogen grad var i besiddelse af. Og 63 pct. angav forskellige former for sygdom som årsagen til, at de ikke var på arbejdsmarkedet.

Respondenterne i den anden måling (Ugebrevet A4 2012b) var et repræsentativt udsnit på1.000 personer blandt alle ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, der blev spurgt om, hvor vigtigt det er, at kvinderne arbejder lige så meget som mændene. Resultatet fremgår af tabel 5.3.

[60] I alt deltog der 503 ikke-vestlige kvinder i målingen. 44 pct. var ledige, 32 pct. hjemmegående og ikke tilmeldt arbejdsmarkedet, 22 pct. førtidspensionister og 3 pct. på overgangsydelse, efterløn m.v. Kun 20 pct. havde en erhvervskompetencegivende uddannelse, 50 pct. havde status som flygtning, og 77 pct. havde boet i Danmark mere end 10 år.

Tabel 5.3 I hvor høj grad er du enig eller uenig i følgende udsagn: "Det er vigtigt, at kvinder arbejder i lige så stort omfang som mænd?". Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. Pct.

	Kvinder	**Mænd**
Meget enig	60	48
Enig	26	35
Hverken enig eller uenig	6	8
Uenig	6	6
Meget uenig	1	2
Ved ikke	1	1
I alt	100	100

Kilde: Ugebrevet A4 (2012b).

Et markant flertal inden for begge køn var således enten "meget enig" eller "enig" i, at det er vigtigt, at kvinder arbejder lige så meget som mændene. For kvinderne drejede det sig om 86 pct. og for mændene 83 pct. Samtidig er der flere kvinder end mænd, der er "meget enig" i udsagnet. Joborienteringen blev endnu stærkere, når respondentgruppen blev snævret ind til arbejdsstyrken - dvs. dem, der enten var i job, eller som stod til rådighed for arbejdsmarkedet, jf. tabel 5.4.

Tabel 5.4 "Er det meget vigtigt, eller slet ikke vigtigt for dig at have et arbejde?" Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i arbejdsstyrken opdelt efter køn. Pct.

	Kvinder	**Mænd**
Meget vigtigt	92	88
Vigtigt	6	11
Hverken/eller	1	0
Ikke vigtigt	0	1
Slet ikke vigtigt	1	0
I alt	100	100

Kilde: Ugebrevet A4 (2012b).

For kvinderne var det 98 pct. og for mændene 99 pct., der mente, at det enten er "meget vigtigt" eller "vigtigt". Undersøgelsen indikerede således både blandt mænd og kvinder en meget stærk joborientering i den ikke-vestlige arbejdsstyrke.

Tendensen i tabel 5.3 og 5.4 er også blevet bekræftet af en undersøgelse foretaget af Danmarks Statistik for DR Nyheder i 2016, jf. tabel 5.5. Undersøgelsen baserede sig på interviews med 1.934 personer fra de ni lande, hvorfra flest ikke-vestlige indvandrere er kommet til Danmark: Tyrkiet, Irak, Bosnien-Hercegovina, Iran, Syrien, Libanon, Pakistan, Afghanistan og Somalia[61]. I tabel 5.5 vises hovedresultaterne.

[61] Undersøgelsen er lavet af DST Survey i Danmarks Statistik for DR Nyheder De interviewede er kommet til Danmark før 1. januar 2015 og har stadig ophold i Danmark den 31. december 2015. Spørgeskemaet blev besvaret af respondenterne mellem den 8. april og 11. maj 2016.

Tabel 5.5 "Mener du, at kvinder som udgangspunkt bør have et lønnet arbejde uden for hjemmet?". Ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn. Pct.

	Mænd	Kvinder	Total
Ja	86.6	86.7	86.6
Ja, men kun indtil de får børn	2.6	3.9	3.2
Nej	2.7	1.8	2.3
Ved ikke	5.9	6.1	6.0
Ønsker ikke at svare	2.3	1.4	1.9
Total	100.1	99.9	100.0

Kilde: https://www.dr.dk/nyheder/indland/saadan-gennemfoerte-dr-maalingen-blandt-ikke-vestlige-indvandrere .

Som det fremgår af tabellen, er der i alt en meget stor andel (ca. 87 pct.), der uden forbehold svarer ja til, at kvinder i udgangspunktet bør have et lønnet arbejde udenfor hjemmet, og en meget lille andel (ca. 2 pct.), der svarer nej på spørgsmålet. Som det også fremgår, er der kun mindre forskelle mellem mænd og kvinder.

Denne hovedtendens bliver også fastholdt, når der fokuseres på alder, region, indkomst og oprindelsesland. Der optræder variationer i besvarelsen, men hovedtendensen – en meget stor opbakning til udsagnet om, at kvinder bør have et lønnet arbejde uden for hjemmet, og en meget lille opbakning til at tage afstand fra det – går igen inden for alle underkategorier.

To kvalitative interviewundersøgelser trækker i samme retning som ovennævnte surveys. Liversage et al. (2011) interviewede kvinder, der havde afsluttet enten en dansk pædagoguddannelse eller en lang

videregående uddannelse fra et dansk universitet[62]. Undersøgelsen peger på, at kvinderne uddanner sig for at komme i arbejde bagefter: *"På tværs af de 25 interviews er der (.) stor enighed om, at positionen som hjemmegående hustru og mor ikke udgør et alternativ til en kvalificeret position på arbejdsmarkedet."* (Liversage et al. 2011: 12).

Stort set samme konklusion nåede Larsen (2013)[63] frem til. Undersøgelsen interviewede 20 personer (10 forældrepar) med ikke-vestlig baggrund - uddannede såvel som uuddannede, beskæftigede såvel som ledige samt førtidspensionister. Undersøgelsen fandt *"en stærk arbejdsorientering og arbejdsmotivation på tværs af 1. og 2. generation og køn og blandt beskæftigede og ikke-beskæftigede."* (Larsen 2013: 147).

Opsamling

De undersøgelser, der er blevet gennemtrawlet i det forrige, har været en blanding af kvantitative og kvalitative analyser. Nogle har været repræsentative for hele populationen, andre har afgrænset gruppen af respondenter til enten arbejdsstyrken, de uddannede, de ledige, de familieforsørgede eller kvinder udenfor arbejdsstyrken. Og respondenterne har været sammensat af indvandrere, der både kommer fra lande, hvorfra de fleste indvandrere er flygtninge, f.eks. Somalia, og fra lande, hvor det stort set ikke er tilfældet, f.eks. Tyrkiet.

---

[62] Undersøgelsen byggede på 25 biografiske interviews af både indvandrere og efterkommere. Der blev tilstræbt en bredde i udvælgelsen af de interviewede personer med hensyn til alder, landebaggrund og opholdsgrundlag. Alligevel kan gruppen af interviewede personer ikke betragtes som repræsentativ, ikke kun fordi der ikke medvirkede kvinder med en erhvervsfaglig uddannelse eller uden nogen uddannelse, men også fordi de mere eller mindre tilfældigt blev fundet via mange forskellige kanaler: personlige netværk, foreninger, internettet, uddannelsesinstitutioner, børnehaver m.v.

[63] De 10 forældrepar havde henholdsvis en pakistansk, tyrkisk, palæstinensisk og irakisk baggrund. Selvom der i udvælgelsen er tilstræbt en vis repræsentativitet, er familierne udvalgt via den såkaldte gatekeeper-metode og kan således ikke betragtes som repræsentative for den samlede gruppe af pakistanere, tyrkere, palæstinensere og irakere i Danmark. De i alt 20 interviewede personer blev fundet via kontakt til en bred gruppe af kommunale socialrådgivere og integrationsmedarbejdere, forskerkolleger, personer med etnisk minoritetsbaggrund samt medarbejdere i organisationer og medlemmer af frivillige foreninger, som har etnisk minoriteter som arbejdsområde. De interviewede fordelte sig med 12 i beskæftigelse, 6 ledige og 2 førtidspensionister.

På tværs af disse forskelligheder i respondentprofilerne tegner der sig et billede af, at ikke-vestlige kvinder i overvejende grad er joborienterede, hvilket indikerer, at tilstedeværelsen af en "husmodermentalitet" ikke er nogen generel tendens[64].

Analysen har også vist, at det navnlig er de tidlige undersøgelser, der tematiserer problematikken om, at kvindernes beskæftigelse hæmmes af traditionelle kønsrollemønstre. Denne problemstilling kommer imidlertid til at stå svagere og svagt i de senere undersøgelser. Dette skift kan ses som udtryk for, at der over tid har fundet en tilpasning sted, således at traditionelle holdninger til kvindens rolle er kommet til at stå svagere og svagere.

Når kvinderne i stort set alle undersøgelser, der er gennemgået i det forrige, udtrykker en generel orientering mod job, kan det principielt ikke udelukkes, at der er forskel på holdninger og handlinger. At der med andre ord kan herske et element af "political correctness", hvor kvinderne giver udtryk for det, som de tror, det omkringliggende samfund gerne vil høre. På den anden side er tendensen til joborientering ganske markant - også i de undersøgelser, der direkte retter fokus på de traditionelle kønsrollemønstrer. Spørgsmålet om forholdet mellem holdninger og handlinger eller social desirability bias (Hansen 2012: 291) diskuteres i næste kapital, jf. afsnit 6.5.

For yderligere at kunne vurdere den generelle joborientering, som de ikke-vestlige kvinder giver udtryk for, undersøges den faktiske udvikling i beskæftigelsen blandt ikke-vestlige kvinder i næste afsnit.

[64] Denne konklusion skal tages med det forbehold, at der i udvælgelsen af respondenterne har været en bias i nogle af undersøgelserne, hvilket der er blevet redegjort for undervejs. Det vurderes, at problemet hermed til dels er minimeret i kraft af, at undersøgelserne har været så mange, at de har været meget varierende i undersøgelsesdesign og målgruppe, samt at tendensen i undersøgelserne har været så entydig, som tilfældet har været.

5.2.2 Beskæftigelsesudviklingen blandt ikke-vestlige kvinder

Udviklingen i de ikke-vestlige kvinders faktiske beskæftigelse vil i dette afsnit blive beskrevet via følgende to variabler:

- For det første *det kønsmæssige beskæftigelsesgab* - dvs. forskellen mellem mænds og kvinders beskæftigelsesfrekvens inden for de etniske grupper. I forlængelse af det forrige afsnit er forventningen at finde en tendens til, at dette beskæftigelsesgab blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere bliver reduceret over tid.

- Dernæst *beskæftigelsesfordelingen mellem kønnene* inden for de etniske grupper. Her er forventningen, at kvindernes andel af den samlede ikke-vestlige beskæftigelse har været stigende over tid.

Det kønsmæssige beskæftigelsesgab

Hvis beskæftigelsesfrekvensen er meget lav for både kvinder og mænd, bliver det kønsmæssige beskæftigelsesgab tæt på nul, hvilket jo ikke i sig selv er noget fremskridt. Det skal der selvfølgelig tages højde for i læsningen af tabel 5.6, der viser udviklingen i det kønsmæssige beskæftigelsesgab for danskere, indvandrere og efterkommere. Når der her skelnes mellem indvandrere og efterkommere, skyldes det en formodning om, at der generelt blandt indvandrere vil være en tendens til et større kønsmæssig beskæftigelsesgab end hos efterkommerne, der er yngre og opvokset i Danmark.

Tabel 5.6 Kønsmæssig beskæftigelsesgab. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 16-64 år. 1981-2016.

	1981			1996			2009			2016		
	M	K	**BG**	M	K	**BG**	M	K	**BG**	M	K	**BG**
D	82.2	67.5	**14.7**	79.4	70.0	**9.4**	80.0	75.8	**4.2**	76.6	73.4	**3.2**
I	64.3	47.8	**16.5**	39.7	25.8	**13.9**	61.0	51.5	**9.5**	52.7	45.2	**7.5**
E	66.7	61.5	**5.2**	51.1	49.5	**1.6**	64.5	63.8	**0.7**	54.8	54.6	**0.2**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS1F1 og www.statistikbanken.dk/RAS200.

Note: D = Danskere. I = Ikke-vestlige indvandrere. E = Ikke-vestlige efterkommere. M = Mænds beskæftigelsesfrekvens i pct.. K = Kvinders beskæftigelsesfrekvens i pct. **BG** = Beskæftigelsesgab i pct. point

Tabellen viser, at det kønsmæssige beskæftigelsesgab er reduceret for alle tre grupper fra 1981 til 2016. For danskerne var forskellen mellem mænds og kvinders beskæftigelsesfrekvens ikke helt ubetydelig i 1981 med et gab på 14.7 pct. point. I 2016 var det faldet til 3.2 pct. point. Indvandrernes kønsmæssige beskæftigelsesgab er i løbet af perioden reduceret fra 16.5 til 7.5 pct. point - altså væsentligt lavere end for danskerne i starten af 1980´erne.

Forskellen mellem danskeres og indvandreres kønsmæssige beskæftigelsesgab er i 2016 på ca. 4 pct. point. Det betyder langt fra, at beskæftigelsesproblemerne er elimineret, men for så vidt angår en kulturbetinget forskel mellem kønnene, er der tilsyneladende ikke meget, der adskiller beskæftigelsen for danskere og ikke-vestlige indvandrere under ét. Også fordi en lang række ressourcefaktorer (sprog, uddannelse, arbejdsmarkedserfaring m.v.) eventuelt også kan være med til at forklare forskellen.

For efterkommernes vedkommende er det kønsmæssige beskæftigelsesgab på 5.2 pct. point i 1981 næsten helt forsvundet i 2016. I hele perioden har efterkommernes kønsmæssige beskæftigelsesgab

ligget på et lavere niveau end danskernes. Tallene for efterkommerne skal tages med det forbehold, at gruppen i 1981 var en meget lille gruppe, men som det fremgår, opstår der ikke noget kønsmæssig beskæftigelsesgab i takt med, at gruppen vokser i antal[65]. Tværtimod falder det. Det afspejler delvist, at beskæftigelsen ikke har udviklet sig optimalt blandt mandlige efterkommere. Men i hvert fald er problematikken omkring et kønsmæssigt beskæftigelsesgab helt elimineret for efterkommernes vedkommende.

Reduktionen i det kønsmæssige beskæftigelsesgab blandt indvandrere og efterkommere afspejler, at kvinderne målt på beskæftigelsesfrekvensen inden for begge grupper har haft en relativ set bedre udvikling end mændene over tid. De har haft en mindre tilbagegang end mændene, hvis 2016 sammenlignes med de første tal fra 1981, en større fremgang i perioden fra 1996 til 2009 og gået mindre tilbage fra 2009 til 2016.

Men er der nogen forskel mellem aldersgrupperne, således at udviklingen mod et mindre kønsmæssig beskæftigelsesgab for indvandrere primært har gjort sig gældende for de yngre og ikke så meget for de ældre aldersgrupper? Det bliver der svaret på i tabel 5.7, hvor udviklingen for de forskellige aldersgrupper fra 1981 til 2016 vises. Hvis beskæftigelsesgabet er markeret med fed skrift, betyder det, at aldersgruppen i de pågældende år havde et kønsmæssigt beskæftigelsesgab, der var mindre end det gennemsnitlige gab, som også er markeret med fed i den nederste række.

[65] Gruppen vokser fra 374 personer (1981) til 60.941 personer (2016) i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år, jf. **www.statistikbanken.dk/RAS1** og **www.statistikbanken.dk/RAS208**.

Tabel 5.7 Kønsmæssig beskæftigelsesgab. Ikke-vestlige indvandrere opdelt efter aldersgrupper. 1981-2016. Pct. point.

Alder	**1981**	**1996**	**2009**	**2016**
16-19 år	**6.0**	**8.2**	**0.6**	**- 0.8**
20-24 år	**15.3**	16.2	**7.2**	**1.1**
25-29 år	**14.7**	18.8	**9.2**	8.3
30-34 år	**15.1**	15.6	13.7	13.3
35-39 år	**15.2**	**12.0**	12.6	10.1
40-44 år	19.8	**8.8**	**9.1**	8.2
45-49 år	**13.0**	**12.3**	**7.0**	**6.9**
50-54 år	21.4	**13.2**	**7.4**	**7.1**
55-59 år	20.0	**11.0**	**8.0**	8.4
60-64 år	23.6	**3.6**	**9.1**	7.9
I alt 16-64 år	**16.5**	**13.9**	**9.5**	**7.5**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS1F1, www.statistikbanken.dk/RAS201 og www.statistikbanken.dk/RAS200.

Note: Minus betyder, at kvinderne har en større beskæftigelsesfrekvens end mændene.

Aldersgrupperne 16-19 og 45-49 år skiller sig ud. I alle årene har deres kønsmæssige beskæftigelsesgab ligget under det gennemsnitlige gab. Men ellers finder vi bortset fra 1981 ikke nogen generel tendens til, at beskæftigelsesgabet skulle være over middel i de ældre aldersgrupper og under i de yngre aldersgrupper. Tværtimod er der tendenser til det modsatte i årene 1996, 2009 og 2016. Der er således ikke nogen tendens til, at det kønsmæssige beskæftigelsesgab blandt indvandrere generelt skulle være højere for de ældre aldersgrupper.

Den kønsmæssige beskæftigelsesfordeling

Vi går nu videre til den anden hovedvariabel i dette afsnit: fordelingen af beskæftigelsen mellem mænd og kvinder indenfor de etniske grupper. Først vises fordelingen i absolutte tal (tabel 5.8), dernæst procentvis (tabel 5.9).

Tabel 5.8 Kønsmæssig beskæftigelsesfordeling. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 16-64 år. 1981-2016. Absolutte tal.

	1981	**1996**	**2009**	**2016**
Danskere				
Mænd	1.296.157	1.310.984	1.282.199	1.188.312
Kvinder	1.048.798	1.128.003	1.191.176	1.116.489
I alt	2.344.955	2.438.987	2.473.375	2.304.801
Indvandrere og efterkommere				
Mænd	13.516	27.308	74.660	86.508
Kvinder	7.275	15.979	65.566	78.627
I alt	20.791	43.287	140.226	165.135

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Tabel 5.9 Kønsmæssig beskæftigelsesfordeling. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 16-64 år. 1981-2016. Pct.

	1981	1996	2009	2016
Danskere				
Mænd	55.3	53.8	51.8	51.6
Kvinder	44.7	46.2	48.2	48.4
I alt	100.0	100.0	100.0	100.0
Indvandrere og efterkommere				
Mænd	65.0	63.1	53.2	52.4
Kvinder	35.0	36.9	46.8	47.6
I alt	100.0	100.0	100.0	100.0

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Tabellerne viser en markant tendens til, at kvindernes andel af den ikke-vestlige beskæftigelse stiger over hele perioden[66]. Den er øget fra ca. en tredjedel i 1981 til lige knap halvdelen i 2016. Udviklingen er tæt på status quo i perioden fra 1981 til 1996, hvorimod den store vækst i andelen kommer i forbindelse med den generelle beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009. Også efter 2009, dog i en mere moderat udgave, er fremgangen fortsat, således at ikke-vestlige kvinders beskæftigelsesandel i 2016 næsten er kommet på højde med de danske kvinders beskæftigelsesandel - 47.6 mod 48.4 pct.

[66] Det skal understreges, at tallene viser den generelle udvikling for den ikke-vestlige gruppe under ét og altså ikke de variationer, der findes mellem de enkelte landegrupper.

Men hvor meget skyldes denne fremgang for kvindernes beskæftigelse, at efterkommerne er blevet en større gruppe i løbet af perioden og derfor naturligt nok er kommet til at bidrage mere til den samlede beskæftigelse for ikke-vestlige kvinder under ét. Det spørgsmål kan vi få besvaret i tabel 5.10, der i absolutte tal og pct. vis viser fordelingen af den kvindelige ikke-vestlige beskæftigelse mellem indvandrere og efterkommere indenfor de enkelte år, såvel i absolutte tal som pct.vis.

Tabel 5.10 Beskæftigelsesfordeling mellem ikke-vestlige indvandrere og ikke-vestlige efterkommere. Kvinder. 16-64 år. 1981-2016.

	1981		1996		2009		2016	
		%		%		%		%
Indvandrere	7.165	98.5	14.406	90.2	56.136	85.6	62.432	79.4
Efterkommere	110	1.5	1.573	9.8	9.430	14.4	16.195	20.6
I alt	7.275	100.0	15.979	100.0	65.566	100.0	78.627	100.0

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Ikke overraskende kan vi se, at kvindelige efterkommeres andel af den samlede beskæftigelse er blevet øget over tid i takt med, at gruppen er blevet større og mere veluddannet (se mere herom senere i kapitel 7). Andelen af den samlede beskæftigelse for ikke-vestlige kvinder vokser fra næsten ingenting i 1981 til ca. en femtedel i 2016.

Men vi kan også se, at denne fremgang for beskæftigelsen blandt kvindelige efterkommere langt fra kan forklare, hvorfor den samlede beskæftigelse blandt kvinder med ikke-vestlig baggrund under ét er gået frem. Langt den største del af fremgangen i absolutte tal har fundet sted blandt de kvindelige indvandrere, som samlet set står for ca. 79 % af den samlede beskæftigelse blandt ikke-vestlige kvinder i 2016.

Opsamling

For begge variabler – det kønsmæssige beskæftigelsesgab og den faktiske beskæftigelsesfordeling mellem kønnene – er der en tydelig tendens til, at den ikke-vestlige beskæftigelse under ét er blevet stadig mere ligeligt fordelt mellem kønnene. Det kønsmæssige beskæftigelsesgab reduceres over tid for både indvandrere og efterkommere, og kvindernes andel af den samlede ikke-vestlige beskæftigelse har været stigende, således at andelen i 2016 er kommet meget tæt på de danske kvinders andel af den samlede danske beskæftigelse.

Vi har således fundet, hvad vi forventede med udgangspunkt i de holdninger, der blev afdækket i afsnit 5.2.1. Udviklingen i den faktiske beskæftigelse blandt ikke-vestlige kvinder stemmer således alt i alt godt overens med den generelle joborientering hos de ikke-vestlige kvinder.

5.2.3 Fertilitet

Mens den ikke-vestlige beskæftigelse gik markant frem, var der samtidig et betydeligt fald i de ikke-vestlige kvindelige indvandreres fertilitet. I 1996 lå den på ca. 3.1 mod de danske kvinders 1.7 (Danmarks Statistik 2016: 21). Men i 2009 var den faldet til ca. 1.9, hvilket var det samme niveau, som de danske kvinder lå på. I perioden med beskæftigelsesfremgangen blev fertilitetsgabet således fuldstændig elimineret.

Vi har tidligere fundet, at beskæftigelsesfremgangen for kvindelige indvandrere var relativt højere end for mandelige indvandrere, hvilket gør det endnu mere nærliggende at kæde de to udviklingsforløb sammen. Når de ikke-vestlige indvandrerkvinde i øget grad kommer i job, så føder de givetvis alene af den grund færre børn med et efterfølgende fald i fertiliteten.

I årene 2009-2012 blev fertiliteten ved med at lægge på det samme niveau for de to grupper, men fra 2013 bevæger de sig fra hinanden. De ikke-vestlige kvinders fertilitet kommer i 2016 op på ca. 2.1, hvilket kan tilskrives de senere års markante vækst i antallet af flygtninge og familiesammenførte til flygtninge. Danskernes fertilitet falder derimod til ca. 1.8 (Danmarks Statistik 2016: 21; Danmarks Statistik 2017a: 2).

Der er stor variation mellem kvinderne fra de forskellige ikke-vestlige indvandringslande. Lige fra de somaliske kvinder, der i perioden 2011-2015 havde en gennemsnitlig fertilitet på 3.2 over de libanesiske kvinders på 2.4 til de bosniske kvinders på 1.5 (Danmarks Statistik 2016: 21). Disse forskelle kan givetvis forklares med kulturelle forskelle mellem de forskellige indvandringslande, herunder forskellige grader af "husmodermentalitet".

Hvis man udelukkende holder sig til den generelle fertilitet som indikator for "husmodermentalitet", er der således meget lidt at hente, hvis vi sammenligner de kvindelige ikke-vestlige indvandrere under ét med danskere.

5.2.4 Daginstitutioner

Indvandrernes brug af daginstitutionerne kan som tidligere nævnt også tages som en indikator for udbredelsen af "husmodermentaliteten". Til at belyse det sammenligner tabel 5.11 i hvilken grad, danskere henholdsvis ikke-vestlige efterkommere bruger daginstitutionerne. I tabellen fokuseres der på efterkommerne, fordi de udgør langt den største del af alle ikke-vestlige børn i aldersgruppen 0 til 5 år[67].

[67] I gruppen af ikke-vestlige børn i aldersgruppen 0-5 år findes også dels børn af efterkommere og dels indvandrere. Daginstitutionsdækningen for børn af efterkommere kommer rimeligt på efterkommernes niveau, hvorimod indvandrernes niveau ligger noget lavere.

Tabel 5.11 Andel af danskere og ikke-vestlige efterkommere i daginstitutioner opdelt på køn. 0-5 år. 2014. Pct.

	Danskere	Efterkommere	Forskel
Drenge			
0 år	20	11	+9
1 år	89	71	+18
2 år	91	81	+10
3 år	90	89	+1
4 år	91	92	-1
5 år	75	76	-1
Piger			
0 år	20	10	+10
1 år	88	71	+17
2 år	90	80	+10
3 år	91	90	+1
4 år	91	92	-1
5 år	70	71	-1

Kilde: Danmarks Statistik (2014: 120).

Note: I daginstitutioner indgår dagpleje, vuggestuer, børnehaver og aldersintegrerede institutioner.

Af tabellen fremgår det, at efterkommerne i 0-2 års alderen i mindre omfang end danskerne er i daginstitutioner, men i aldersgruppen 3-5 år er der stort set ingen forskel. Der er således en tendens til, at

efterkommerne starter senere i daginstitutionerne end danske børn, men efter 3 års alderen udjævnes den. Der er endda en svag tendens til, at efterkommerne (4 og 5 års alderen) er lidt mere i daginstitution end danskerne.

Ovennævnte tendens ses også, hvis man ser på udviklingen i de to grupper på henholdsvis 1-2 år og 3-4 år og for udvalgte flygtningegrupper. Det fremgår af tabel 5.12.

Tabel 5.12 Andel af danskere og ikke-vestlige efterkommere i dagtilbud. 1-2 år og 3-4 år. 2014. Pct.

	1-2 år	3-4 år
Danskere	86	90
Ikke-vestlige lande i alt	76	91
Heraf		
Iran	84	94
Irak	79	94
Libanon	79	93
Bosnien	81	93
Afghanistan	78	93
Somalia	82	93
Vietnam	82	92
Sri Lanka	75	92

Kilde: Udlændinge- og Integrationsministeriet (2016c).

Note: Børn i dagtilbud er defineret som børn, der enten er i tilskudsberettiget dagpleje, vuggestuer, børnehaver, SFO/fritidshjem eller aldersintegrerede institutioner. Kun børn, der bliver indberettet via CPR-nummer er medtaget, hvorfor børn i private tilskudsordninger ikke indgår.

Igen ser vi, at efterkommerne i de mindre aldersgrupper (1-2 år) i ringere grad end danskerne er i daginstitutioner, men at der stort set ingen forskel er for de lidt ældre børn (3-4 år), samtidig med at der en svag tendens til, at efterkommerne i denne aldersgruppe er lidt mere i daginstitution end danskerne. Efterkommere fra de otte store flygtningelande, der er taget med i tabellen, har alle en lidt højere daginstitutionsdækning end danskerne i denne aldersgruppe.

Daginstitutionsdækningen for efterkommere i aldersgruppen 3-5 år indikerer således ikke tilstedeværelsen af en stærk "husmodermentalitet". Nærmest tværtimod. Men spørgsmålet er, om det er tilfældet for så vidt angår aldersgruppen 0-2 år, hvor efterkommerne er mindre i daginstitution end danskerne? Her skal man af flere grunde nok passe på ikke at drage for vidtgående konklusioner.

For det første korresponderer forskellen mellem efterkommerne og danskerne i aldersgruppen 0-2 år fint med Deding & Jacobsen (2006), der som tidligere beskrevet fandt en tendens til, at danskerne i højere grad end ikke-vestlige indvandrere mener, at "kvinder bør arbejde", når børnene er 1-2 år, men også at denne forskel udjævnes, når børnene er 3-5 år, jf. tabel 5.1. Tallene kan således afspejle en forskellig opfattelse af, hvor vigtigt det er, at moderen er sammen med børnene, mens de er helt små, uden at der deri ligger en principiel stillingtagen til, om kvindens generelle rolle er at skulle tage sig af husholdningen.

For det andet kan tallene også afspejle, at kvindelige ikke-vestlige indvandrere har en lavere beskæftigelsesgrad end de danske kvinder, hvilket giver dem mulighed for i højere grad at være mere sammen med børnene, mens de er helt små. Så længe der er en betydelig forskel i beskæftigelsesgraden mellem danske og ikke-vestlige kvinder, kan man nok ikke forvente fuldstændig ens daginstitutionsdækning i de små aldersgrupper.

For det tredje viser tallene endvidere, at et meget stort flertal af efterkommerne under ét (76 pct.) rent faktisk er i daginstitution i 1-2 årsalderen. Og for flygtningegrupperne kommer man i denne aldersgruppe rimelig tæt på danskernes niveau. F.eks. har efterkommerne fra Iran og Somalia og Vietnam en dækning på henholdsvis 84 pct. og 82 pct., hvilket kun ligger 2 og 4 pct.point under danskernes niveau.

For det fjerde virker det ulogisk, at ikke-vestlige kvinder med små børn skulle havde en "husmodermentalitet", der så pludselig forsvinder, når børnene bliver 3 år. Hvis der er en "husmodermentalitet" for de små børn, ville det være logisk at forvente, at den også stadigvæk vil være der, når børnene blev 3 år. Det er tilsyneladende ikke tilfældet.

Tværtimod er tendensen i 3-4 års alderen som nævnt, at efterkommere går lidt mere i dagsinstitution end danskere.

Og endelig for det femte er der en tydelig tendens til, at flere og flere efterkommere i de små aldersgrupper kommer i daginstitution, hvilket fremgår af tabel 5.13.

Tabel 5.13 Andel af ikke-vestlige efterkommere i daginstitution opdelt efter køn. 2006 og 2014. Pct.

	2006	2014	Forskel
Drenge			
0 år	4	11	+7
1 år	49	71	+22
2 år	68	81	+13
3 år	88	89	+1
4 år	90	92	+2
5 år	77	76	-1
Piger			
0 år	5	10	+5
1 år	48	71	+23
2 år	65	80	+15
3 år	88	90	+2
4 år	91	92	+1
5 år	72	71	-1

Kilde: Danmarks Statistik (2007: 116) og Danmarks Statistik (2014: 120).

Note: I daginstitutioner indgår dagpleje, vuggestuer, børnehaver og aldersintegrerede institutioner.

Som man kan se, er der fra 2006 til 2014 sket en signifikant forøgelse af den andel blandt efterkommerne i aldersgruppen 0-2 år, der går i daginstitution. Det er i særlig grad sket for de 1-årige, hvor andelen er

blevet øget med henholdsvis 22 pct. point (drengene) og 23 pct. point (pigerne).

Konklusionen på dette afsnit er, at daginstitutionsdækningen samlet set ikke efterlader nogen indikation på, at "husmodermentaliteten" skulle være et generelt fænomen blandt ikke-vestlige kvinder.

5.2.5 Jobeffekt af uddannelse

Kvinder med en ikke-vestlig baggrund, og det gælder både indvandrere og efterkommere, har haft en meget markant uddannelsesfremgang. Det bliver dokumenteret senere mere udførligt i kapitel 7. Umiddelbart trækker det væk fra, at "husmodermentaliteten" skulle være stærk tilstede i indvandringsmiljøerne. Men hvis det betyder, at kvinderne ikke bruger deres uddannelse til at komme i job bagefter, f.eks. hvis de ikke får lov til af deres mænd, vil det trække den anden vej og kunne tages som en indikation på en stærk "husmodermentalitet".

Derfor skal vi i dette afsnit undersøge, hvad der sker med ikke-vestlige kvinders beskæftigelsesgrad, når de har gennemført en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse.

Tabel 5.14 sammenligner beskæftigelsesgraden hos kvinder i 30-64 års alderen med dansk versus ikke-vestlig baggrund, både for uddannede og ikke uddannede.

Tabel 5.14 Beskæftigelsesfrekvens for kvinder opdelt efter dansk erhvervskompetencegivende uddannelse eller ej. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 30-64 år. 2008. Pct.

	Danskere	**Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere**
Uden en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse	60	44
Med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse	84	83

Kilde: Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010c).

Note: En erhvervskompetencegivende uddannelse omfatter såvel en erhvervsfaglig som en videregående uddannelse.

Vi ser en meget tydelig tendens til, at danskuddannede ikke-vestlige kvinder i 30 til 64 års alderen rent faktisk bruger deres uddannelse til at komme i arbejde bagefter. Deres beskæftigelsesgrad tager et markant spring fra ca. 44 til ca. 83 pct. i overgangen fra ikke at have til at have en kompetencegivende uddannelse. Springet er så stort, at de kun er ca. 1 pct. point fra at komme helt op ved siden af de uddannede danske kvinder, som har en beskæftigelsesfrekvens på ca. 84 pct.

At uddannede kvinder med en ikke-vestlig baggrund bruger deres uddannelse til at blive beskæftiget bekræftes også af tabel 5.15. Tabellen omfatter de personer, der færdiggjorde deres uddannelse i perioden 2001-2003. Indvandrere er differentieret med hensyn til indvandringsalder. Hvis den er under 6 år, er de slået sammen med efterkommerne.

Tabel 5.15 Andel i beskæftigelse i alle tre år efter gennemførelsen af dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Danskere, ikke-vestlige indvandrere fordelt på indvandringsalder og ikke-vestlige efterkommere opdelt efter køn. 2001-2003. Pct.

	Mænd (pct.)	Kvinder (pct.)	Forskel (pct. point)
Danskere	78	75	+3
Efterkommere + indvandrere (0-6 år)	66	62	+4
Indvandrere (7-15 år)	61	56	+5
Indvandrere (16-20 år)	58	58	0
Indvandrere (21- år)	58	65	-7

Kilde: Jacobsen & Liversage (2010: 141).

Note: En erhvervskompetencegivende uddannelse omfatter såvel en erhvervsfaglig som en videregående uddannelse.

Tabellen viser en meget tydelig tendens til, at ikke-vestlige kvinder bruger deres uddannelser til at komme i job bagefter i næsten lige så høj grad som uddannede ikke-vestlige mænd. For efterkommere og indvandrere med en indvandringsalder på under 6 år er der et kønsmæssigt beskæftigelsesgab på 4 pct. point. For indvandrere med en indvandringsalder mellem 7 og 15 år er den på 5 pct. point. For begge disse grupper gælder det, at det kønsmæssige beskæftigelsesgab ligger rimelig tæt på danskernes ditto, der er på 3 pct. point.

For indvandrere med indvandringsalder på mellem 16 og 20 år er det kønsmæssige beskæftigelsesgab helt elimineret, og for indvandrere med en indvandringsalder over 21 år er der endda tale om, at kvinderne i

signikant højere grad er mere i beskæftigelse end mændene[68]. Denne forskel kan hænge sammen med, at næsten halvdelen af kvinderne med høj indvandringsalder uddanner sig enten som social- og sundhedshjælper eller pædagoger, hvor der relativt set er gode beskæftigelsesmuligheder, hvorimod mændene uddanner sig bredere (Jakobsen & Liversage 2010: 123, 124).

Tabel 5.8 viser således, at for uddannede indvandrere med en indvandringsalder på 16 år og derover er det kønsmæssige beskæftigelsesgab ikke blot helt væk, men kvinderne har en højere beskæftigelsesgrad end mændene. Det har stor betydning den ikke-vestlige ligestilling, fordi over halvdelen af alle ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, kommer fra den samme aldersgruppe – altså indvandrere med indvandringsalder på over 16 år. For mændene drejede det sig om ca. 53 pct. af alle uddannede, og for kvinderne var andelen på ca. 57 pct. (Jakobsen & Liversage 2010: 135).[69]

Uddannede ikke-vestlige kvinders tilbøjelighed til at blive beskæftiget efterlader således ikke mange spor, der generelt kan bekræfte hypotesen om "husmodermentaliteten". Nærmest tværtimod.

5.3 Kulturelle og/eller religiøse problemer på virksomhederne

I dette afsnit skifter vi fokus fra spørgsmålet om "husmodermentalitet" til virksomhedsniveauet. Spørgsmålet er ikke, om ikke-vestlige medarbejderes kulturelle og/eller religiøse baggrund kan give anledning

[68] Det skal samtidig bemærkes, at det relativt er en lille andel i disse aldersgrupper, der gennemfører en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. For indvandrere med en indvandringsalder mellem 16 og 20 år og med en opholdstid i Danmark på 10 år lå andelen i 2004-2006 på ca. en femtedel og lavere for indvandrere med en endnu højere indvandringsalder.

[69] Det skal understreges, at disse tal dækker perioden 2001-2003. I takt med, at flere og flere efterkommere tager en erhvervskompetencegivende uddannelse, jf. senere i kapitel 7, vil disse andele falde.

til konflikter på virksomhedsniveauet[70]. Men derimod skal afsnittet undersøge, om der generelt set er en tendens til, at denne baggrund medfører væsentlige problemer for virksomhederne.

CEM Institute-Voxmeter (2013) har leveret den mest grundige belysning af denne problemstilling i en dansk kontekst. Det er en survey, som over en årrække har målt, i hvor høj grad et repræsentativt udsnit af virksomheder indenfor såvel den offentlige som private sektor har haft væsentlige problemer med ikke-vestlige medarbejdere, herunder problemer, der relaterer sig til deres kulturelle og/eller religiøse baggrund[71].

Personale- og/eller uddannelsesansvarlige på omkring 1.000 private og offentlige virksomheder har hvert år i perioden fra 2007 til 2013 fået stillet det samme spørgsmål, hvilket giver en unik mulighed for at vurdere udviklingen over tid. Spørgsmålet lyder således: *"Har I haft væsentlige problemer med nydanske medarbejdere?"* Som det fremgår af tabellerne 5.16 og 5.17, blev virksomhederne præsenteret for en række mulige problemområder samtidig med, at de også kunne besvare spørgsmålet med "Ingen problemer" eller "Ved ikke".

Umiddelbart kan der ligge en bias i undersøgelsen, fordi tabellerne kun omfatter de virksomheder, der har ansat ikke-vestlige medarbejdere, og altså ikke dem, der måske på grund af dårlige erfaringer ikke har. Når problemet ikke vurderes til at være særlig stort, skyldes det, at

---

[70] Et eksempel på en konflikt er fra Hvidovre Hospital i 2014, hvor to bioanalytikere med en muslimsk baggrund af religiøse grunde nægtede at gå med korte ærmer, hvilket hospitalsledelsen insisterede på af hygiejniske grunde (http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/551564:Danmark--Hospitalsansatte-risikerer-fyring-for-religioes-praksis). Eksemplet illustrerer også, at der kan være forskel fra virksomhed til virksomhed, idet det viste sig, at hospitalsledelsen på Rigshospitalet ikke var enig med hospitalsledelsen på Hvidovre Hospital (http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/551710:Danmark--Rigshospitalet-tillader-hospitalsansattes-lange-aermer).

[71] Når årene 2011 og 2012 ikke er taget med i tabel 5.16 og 5.17, skyldes det, at målingen ikke blev foretaget i de to år. Det er ikke de samme ca. 1.000 virksomheder, der deltager fra år til år. Ikke-vestlige personer - eller nydanskere, som er den betegnelse, som undersøgelsen benytter sig af - er defineret som *"indvandrere og efterkommere fra den tredje verden (lande uden for Norden, EU og Nordamerika)"* (CEM Institute-Voxmeter 2013: 2). Der er i princippet tale om et repræsentativt udsnit af virksomhederne, dog er visse virksomhedstyper ikke taget med, jf. afgrænsningsbeskrivelsen i noterne 70 og 71. Det antages, at dette imidlertid ikke har de store substantielle konsekvenser for tolkning af tallene.

undersøgelsen rent faktisk også har omfattet virksomheder, der ikke har ansat ikke-vestlige medarbejdere. Deres begrundelse for det har i stor udstrækning været, at der har været meget få eller ingen kvalificerede jobansøgere med den baggrund, og ikke at de tidligere har haft dårligere erfaringer med ikke-vestlige medarbejdere[72].

I det følgende vises resultaterne fra undersøgelsen særskilt for henholdsvis de private virksomheder[73] (tabel 5.16) og offentlige virksomheder[74] (tabel 5.17).

[72] Dette vil senere blive uddybet i afsnit 8.3.3 *("Kvalifikationsorienteret approach").*

[73] Private virksomheder er afgrænset til "private erhvervsvirksomheder bortset fra læger, tandlæger, landbrug, fiskeri, mindre detailhandel, skoler og privathospitaler" (CEM Institute-Voxmeter 2013: 2).

[74] Offentlige virksomheder defineres som "offentlige arbejdspladser med mere end fem ansatte. Hospitaler er omfattet af undersøgelsen, dog indgår læger, tandlæger og andre behandlere ikke i undersøgelsen. Offentlige arbejdspladser indenfor brancher, der almindeligvis er private, indgår heller ikke i undersøgelsen" (CEM Institute-Voxmeter 2013: 2).

Tabel 5.16 Andel af private virksomheder, der har oplevet væsentlige eller ingen problemer med ikke-vestlige medarbejdere. 2007-2013. Pct.

	2007	2008	2009	2010	2013	Gennemsnit
Kønsbestemte forhold	2	1	0	0	1	1
Opførsel	7	5	4	3	4	5
Generelle kulturforskelle	2	6	4	3	5	4
Sprog	9	8	10	8	10	9
Samarbejdsevner	4	3	1	3	3	3
Religion	3	2	1	1	2	2
Manglende fremmøde	2	3	3	3	2	3
Holdning til kvindelige ledere	2	1	1	1	0	1
Påklædning i øvrigt	0	0	0	0	0	0
Tørklæde	0	0	0	0	1	0
Andet	3	1	5	6	3	4
Ingen problemer	73	77	78	80	76	77
Ved ikke	4	3	2	1	4	3

Kilde: CEM Institute-Voxmeter (2013).

Tabel 5.17 Andel af offentlige virksomheder, der har oplevet væsentlige eller ingen problemer med ikke-vestlige medarbejdere. 2007-2013. Pct.

	2007	2008	2009	2010	2013	Gennemsnit
Kønsbestemte forhold	1	1	0	0	0	0
Opførsel	2	3	4	0	1	2
Generelle kulturforskelle	3	7	4	3	5	4
Sprog	9	12	9	10	11	10
Samarbejdsevner	3	3	1	0	3	2
Religion	1	2	1	1	1	1
Manglende fremmøde	2	2	3	2	3	2
Holdning til kvindelige ledere	1	1	1	0	0	1
Påklædning i øvrigt	1	0	0	0	0	0
Tørklæde	1	0	0	0	0	0
Andet	5	1	5	3	4	4
Ingen problemer	77	76	78	84	77	78
Ved ikke	2	2	2	1	3	2

Kilde: CEM Institute-Voxmeter (2013).

Det er en temmelig entydig konklusion, der kan uddrages af de to tabeller. Det er en forsvindende lille andel af såvel private som offentlige virksomheder, der har oplevet væsentlige problemer. Det gælder, hvad enten der spørges til kønsbestemte forhold, generelle kulturforskelle, religion, holdningen til kvindelige ledere, påklædning i øvrigt eller tørklæder. Derimod er sprog det område, hvor flest virksomheder både inden for den private og offentlige sektor har haft væsentlige problemer. I gennemsnit drejer det sig om 9 pct. af de private virksomheder og 10 pct. af de offentlige virksomheder. Det vil omvendt sige, at ca. ni ud af ti virksomheder både indenfor det private og offentlige sektor ikke har oplevet væsentlige problemer med sproget.

De to tabeller viser endvidere, at et stort og stabilt flertal på mere end tre fjerdedele af virksomhederne tilkendegiver, at de ikke har haft væsentlige problemer med de ikke-vestlige medarbejdere i det hele taget. For de private virksomheder drejer sig om 77 pct., hvis vi tager gennemsnittet over de seks år, og for de offentlige virksomheder ligger det på 78 pct.

Disse tal strider umiddelbart med Ledernes Hovedorganisation (2014: 8), som fandt, at 37 pct. af virksomhederne er enige i udsagnet om, at det at have medarbejdere med anden etnisk baggrund end dansk kan øge konflikter/misforståelser mellem medarbejdere på grund af forskelle i kultur og religion. Imidlertid må undersøgelsesdesignet i CEM Institute-Voxmeter (2013) anses for betydelig mere solidt. Der bliver spurgt specifikt til, om virksomhederne rent faktisk selv har haft problemer, hvorimod Ledernes Hovedorganisation (2014) måler en generel tilslutning til synspunktet om, at der kan komme konflikter/misforståelser, uden at det behøver at være begrundet i egne erfaringer.

Dertil kommer, at resultaterne fra CEM Institute-Voxmeter (2013) trækker i samme retning som den undersøgelse, der lå til grund for både LG Insight (2008) og Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2008). Undersøgelsen byggede på interviews med 45 virksomheder, heraf 37 private virksomheder. De var ikke udvalgt repræsentativt, men bestod primært af meget store virksomheder med forholdsvis mange ikke-vestlige medarbejdere. Eksempler på interviewede virksomheder var ISS, FLSmidth, TDC, Mærsk, DSB og

Falck. Ingen af de virksomheder, der medvirkede i undersøgelsen, havde ofte oplevet, at religiøse medarbejderes særlige interesser og behov havde givet anledning til konflikt på arbejdspladsen. 4 af virksomhederne havde oplevet det en sjælden gang, og de øvrige virksomheder havde aldrig oplevet det.

Det skal understreges, at CEM Institute-Voxmeter (2013), LG Insight (2008) og Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2008) alle bygger på vurderingen fra de personale- og/eller uddannelsesansvarlige på virksomhederne. Det er ikke sikkert, at resultatet vil blive helt det samme, hvis man spurgte kollegerne, jf. en undersøgelse foretaget af Analyse Danmark i 2009 (Ugebrevet A4 2009b)[75] Den indikerede, at der holdningsmæssigt var en udbredt modstand mod, at religiøse medarbejdere fik lov til at bede i arbejdstiden. Det var der 54 pct., der gav udtryk for. På den anden side viste samme undersøgelse også en diskrepans mellem denne holdningsmæssige modstand og konkrete erfaringer med, at muslimske kollegaer rent faktisk beder i arbejdstiden. Således var det kun 16 pct., som konkret havde oplevet problemer med det. På trods af denne modstand mod, at muslimerne får lov til at bede i arbejdstiden, viste undersøgelsen også, at 87 pct. af dem, der havde muslimske kolleger, var positive over for i fremtiden at skulle arbejde sammen med dem.

Men generelt må det i øvrigt antages, at de personale- og/eller uddannelsesansvarlige har et rimelig godt kendskab til, om der har været eller ikke været væsentlige problemer mellem ikke-vestlige og øvrige medarbejdere. Man må rimeligvis gå ud fra, at sådanne problemer før eller siden vil få negativ indflydelse på den daglige drift på virksomhederne, som de personale- og uddannelsesansvarlige ifølge sagens natur har hovedfokus på.

Bedømt ud fra virksomhedernes svar er konklusionen derfor, at ikke-vestlige medarbejderes kulturelle og/eller religiøse baggrund ikke har

[75] Undersøgelsen blev foretaget blandt 1.844 lønmodtagere. 705 af disse havde på interviewtidspunktet muslimske kolleger, og det er alene dem, der er blevet spurgt om hensynet til religiøsitet på arbejdspladsen.

givet anledning til væsentlige problemer i nogen nævneværdig udstrækning på de virksomheder, der har erfaring med at ansætte dem.

Denne udvikling kan måske være udtryk for en gensidig tilpasning. På den ene side har nogle virksomheder åbnet op for, at ikke-vestlige medarbejdere kan tage noget af deres kultur og/eller religion med på arbejdet, f.eks. muligheden for at bære tørklæde eller bede i arbejdstiden[76]. Og på den anden side har nogle ikke-vestlige medarbejdere måske prioriteret det at have et arbejde som det vigtigste, og hvor ønsket om at bære tørklæde eller bede i arbejdstiden derfor er kommet i anden række.

5.4 Konklusion

Dette kapitel har undersøgt, om der er empirisk belæg for, at ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres kulturelle og/eller religiøse baggrund udgør en afgørende barriere for den ikke-vestlige beskæftigelse.

Undersøgelsen er faldet i to hoveddele. Den første hoveddel har generelt afprøvet hypotesen om "husmodermentaliteten" via 5 delanalyser.

Den første delanalyse nåede frem til, at de ikke-vestlige kvinder generelt er orienteret mod job på mindst det samme og høje niveau som de danske kvinder. En lang række foreliggende studier, såvel af kvantitativ som kvalitativ art, peger nogenlunde samstemmende på - i særdeleshed de mere omfattende undersøgelser fra midten af 00´erne og frem til i dag - at ikke-vestlige kvinder generelt har en positiv orientering mod at arbejde. Det kan ikke udelukkes, at der har været tale om en udvikling over tid, men indikationerne for "husmodermentaliteten" selv i de ældre undersøgelser er ved nærmere eftersyn ikke stærke.

Den anden delanalyse fokuserede på den faktiske udvikling i beskæftigelsen blandt kvindelige indvandrere og efterkommere og fandt,

[76] Et meget illustrativt eksempel på denne tendens var, da Dansk Supermarked i maj 2013 besluttede at tillade tørklæder hos deres butiksansatte til trods for, at virksomheden i 2005 fik Højesterets godkendelse af, at de var i deres gode ret til at nægte ansatte at bære religiøse tørklæder i arbejdstiden, hvilket havde været virksomhedens politik helt frem til maj 2013 (www.dr.dk/Nyheder/Indland/2013/05/30/072415.htm).

at det kønsmæssige beskæftigelsesgab for såvel indvandrere som efterkommere var blevet reduceret over tid. Forskellen i det kønsmæssige beskæftigelsesgab mellem danskere indvandrere var i 2016 kun på ca. 4 pct. point. Set i forhold til "husmodermentaliteten" må det siges at være en mindre forskel, også når man tager højde for, at noget af forskellen måske også kan forklares med en række ressourcefaktorer som f.eks. sprog, uddannelse og netværk. Efterkommerne har i alle årene haft et kønsmæssigt beskæftigelsesgab, der har været mindre end danskernes, og ved periodens afslutning er det helt elimineret.

Et andet fund var, at kvindernes andel af den ikke-vestlige beskæftigelse over tid var blevet øget fra ca. en tredjedel til ca. halvdelen, og dermed er den kønsmæssige fordeling af beskæftigelsen blandt personer med en ikke-vestlig baggrund kommet meget tæt på danskernes ditto.

Endelig viste det sig, at kvinderne både blandt indvandrere og efterkommere helt tilbage til de første data i 1981 og frem til i dag relativt set og målt på beskæftigelsesfrekvensen har haft en bedre udvikling end mændene.

Den faktiske udvikling i beskæftigelsen korresponderer således fint med den generelle joborientering, som den første delundersøgelse på det holdningsmæssige plan havde afdækket.

Den tredje delanalyse omhandlede de nøgledata, der beskriver ikke-vestlige kvinders fertilitet. Et af de afgørende fund var her, at den ikke-vestlige fertilitet blev reduceret i den samme periode, som den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem fra 1996 til 2009. Udviklingen har været så markant, at den ikke-vestlige fertilitet ved periodens afslutning i 2009 var nået ned på helt samme niveau som danskernes fertilitet.

Den fjerde delanalyse fokuserede på i hvor høj grad, efterkommerne går i daginstitutionerne. Den viste, at sammenlignet med danskerne var der ingen forskel fra 3 års alderen. Tværtimod var der her en tendens til, at efterkommerne går lidt mere i daginstitutioner end danskerne, hvilket også gælder efterkommere med en flygtningebaggrund. For aldersgruppen 0-2 år var der derimod en tendens til, at danskere hurtigere kommer i dagsinstitution end efterkommere.

Den femte og sidste delanalyse tog fat i jobeffekten for de ikke-vestlige kvinder ved at gennemføre en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse og fandt, at de ikke-vestlige kvinder i høj grad bruger deres uddannelse til at komme i job bagefter.

For indvandrere, der har en indvandringsalder over 16 år, har danskuddannede kvinder enten helt denne samme eller en højere beskæftigelsesfrekvens end mændene. Og for indvandrere med en indvandringsalder under 16 år, har uddannede ikke-vestlige kvinder ganske vist en lidt lavere beskæftigelsesfrekvens end mændene, men stort set den samme kønsforskel kan man finde blandt uddannede danskere.

Ingen af de fem delanalyser kunne således generelt bekræfte hypotesen om "husmodermentaliteten". Tværtimod trak de samlet set alle i den modsatte retning. Som det blev fremhævet ved starten af dette kapitel, er det ikke ensbetydende med, at en "husmodermentalitet" ikke er en faktor, der kan påvirke beskæftigelsen blandt ikke-vestlige kvinder, herunder ikke mindst de grupper, der har en særlig lav beskæftigelsesfrekvens. Men der er ikke empirisk belæg for, at den generelt set skulle være en væsentlig beskæftigelsesbarriere.

Den anden hoveddel af undersøgelsen har fokuseret på virksomhedsniveauet og stillet spørgsmålet, om ikke-vestlige indvandreres kulturelle og/eller religiøse baggrund har givet anledning til væsentlige problemer.

Undersøgelsen når frem til, at det generelt set ikke er tilfældet. Det er en hovedtendens i den foreliggende empiri er, at de virksomheder, der selv har erfaringer med ikke-vestlige medarbejdere, kun i meget begrænset omfang oplever, at det medfører væsentlige problemer. Ifølge de personale- og/eller uddannelsesansvarlige på disse virksomheder er problemerne enten ikke eksisterende eller meget marginale. Det gælder for både private og offentlige virksomheder, og uanset om der spørges til kønsbestemte forhold, generelle kulturforskelle, religion, holdningen til kvindelige ledere, påklædning i øvrigt eller tørklæder.

Undersøgelsen viste endvidere, at den vigtigste grund til, at virksomheder ikke ansætter ikke-vestlige medarbejdere ikke er dårlige

erfaringer med dem, men at de mangler de kvalifikationer, som virksomhederne efterspørger.

Ovennævnte er naturligvis ikke ensbetydende med, at der ikke findes problemer og konflikter på virksomhederne, der udspringer af ikke-vestlige medarbejderes kulturelle og/eller religiøse baggrund, men samlet set udgør de tilsyneladende ikke nogen væsentlig beskæftigelsesbarriere.

Den samlede konklusion på dette kapitel er, at der ikke er fundet empirisk belæg for, at ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres kulturelle og/eller religiøse baggrund skulle udgøre en afgørende beskæftigelsesbarriere. Det har tilsyneladende ikke været en barriere, der først skulle overvindes for at få markant fremgang i beskæftigelsen, selvom der givetvis har fundet en gensidig tilpasning sted undervejs, såvel fra virksomhedernes som indvandrernes side.

KAPITEL 6. INCITAMENTSPERSPEKTIVET

6.1 Indledning

Incitamentsperspektivet peger på, at for svage økonomiske incitamenter udgør en afgørende barriere for den ikke-vestlige beskæftigelse. Men er der generelt set empirisk belæg for dette? Det er det hovedspørgsmål, der undersøges i dette kapitel.

Den markante fremgang for den ikke-vestlige beskæftigelse fra 1996 til 2009 kan umiddelbart synes at tale imod den barriere, som incitamentsperspektivet peger på. Men omvendt kunne fremgangen netop være en effekt af forbedrede økonomiske incitamenter, der blev indført fra 2002 og fremefter, og som medførte et fald i antallet af personer med svage økonomiske incitamenter (Økonomi- og Indenrigsministeriet 2014: 28-29).

Ændringerne omfattede starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300-timersreglen, der alle i særlig grad var rettet mod ikke-vestlige indvandrere, samt mere generelle ændringer indenfor skatte-, dagpenge- og kontanthjælpsområdet, bl.a. i form af indførelse af et nyt beskæftigelsesfradrag i 2004 og en fortsat skærpelse af rådigheds- og sanktionsreglerne (Caswell et al. 2011; Slotsholm 2011, 2011a).

Ud fra et incitamentsperspektiv er det derfor oplagt at inddele perioden fra 1996 til 2009 i to delperioder, en fra 1996 til 2002, hvor de økonomiske incitamenter stort set var uændrede, og en fra 2002 til 2009, hvor de økonomiske incitamenter blev skærpet. På den baggrund kan der stilles to analytiske spørgsmål.

For det første: Har der alligevel været tilstrækkelig stærke økonomiske incitamenter i perioden før 2002, som kan forklare beskæftigelsesfremgangen i denne periode? Dernæst: Hvilke beskæftigelsesmæssige effekter fik de forbedringer af de økonomiske incitamenter, der især blev indført fra 2002 og fremefter? I hvor høj grad har de bidraget til beskæftigelsesfremgangen? Og gik det mere

fremad med beskæftigelsen i perioden 2002-2009 sammenlignet med 1996-2002?

Efter at have undersøgt disse spørgsmål, jf. henholdsvis afsnit 6.2 og 6.3, der begge omhandler de økonomiske incitamenter, skifter vi spor i afsnit 6.4, der fokuserer på de ikke-økonomiske incitamenter, dvs. de ikke-økonomiske motiver til at arbejde. Og til allersidst i kapitlet (afsnit 6.5) diskuteres forholdet mellem holdninger og handlinger. Baggrunden for dette er, at de empiriske undersøgelser såvel i kapitel 5 som kapitel 6 inddrager en del surveys. Det rejser en mere principiel diskussion om forholdet mellem de holdninger, som respondenterne udtrykker i de forskellige surveys, og deres faktiske handlinger.

6.2 Økonomiske incitamenter før 2002

Dette afsnit undersøger de økonomiske incitamenter før 2002. Mere præcist vil der blive fokuseret på incitamentsstrukturen, det vil sige forskellen i indvandrernes og efterkommernes økonomiske indtjening ved at være beskæftiget versus ledig. Der findes ikke nogen undersøgelser, der analyserer incitamentsstrukturens udvikling i hele perioden fra 1996 til 2002. Derimod findes der et grundigt studie af udviklingen fra 1999 til 2001, som der fokuseres på i afsnit 6.2.1. På den baggrund vil den faktiske udvikling i den ikke-vestlige beskæftigelse i samme periode blive analyseret i et afsnit 6.2.2.

6.2.1 Nettokompensationsgrad og nettogevinst 1999-2001

På baggrund af Schultz-Nielsen (2000) og Schultz-Nielsen (2002) undersøgte Pedersen et al. (2003) indvandrernes økonomiske incitamenter i perioden fra 1999 til 2001. Der blev målt på den såkaldte nettokompensationsgrad, det vil sige den andel af den disponible indkomst, som kan fastholdes ved overgangen fra fuldtidsbeskæftigelse til fuldtidsledighed.

I tabel 6.1 er nettokompensationsgraden vist for beskæftigede indvandrere og efterkommere i 1999 og 2001 og beskæftigede danskere i 2001. Målingen bygger på to surveys, som Rockwool Fondens Forskningsenhed gennemførte i 1999 og 2001. De to surveys udgjorde

et panel, der dog blev udvidet i 2001 med 914 personer, således at den samlede respondentgruppe kom op på 4.529 indvandrere og efterkommere. De interviewede personer kom fra Polen og følgende syv ikke-vestlige lande: Jugoslavien, Iran, Libanon, Pakistan, Somalia, Tyrkiet og Vietnam. Undersøgelsen omfatter kun A-kassemedlemmer, og aldersgruppen er 16 til 70 år.

Tabel 6.1 Gennemsnitlig nettokompensationsgrad. Beskæftigede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 1999 og 2001 samt beskæftigede danskere i 2001. Opdelt efter køn. Pct.

	Indvandrere og efterkommere 1999	Indvandrere og efterkommere 2001	Danskere 2001
Mænd	85.4	85.6	70.2
Kvinder	88.0	90.5	78.6
I alt	86.4	87.6	74.6

Note: Nettokompensationsgraden = den andel af den disponible indkomst, som fastholdes ved overgangen fra fuldtidsbeskæftigelse til fuldtidsledighed. Den disponible indkomst beregnes som bruttoindkomst minus skat og arbejdsmarkedsbidrag og plus offentlige indkomstoverførsler (boligstøtte m.v.). I beregningerne er omkostninger til transport og børnepasning trukket fra. Opgørelsen omfatter kun A-kassemedlemmer

Kilde: Pedersen et al. (2003).

Som det fremgår af tabellen, lå den gennemsnitlige nettokompensationsgrad for indvandrere og efterkommere helt oppe på ca. 86 pct. i 1999 og ca. 88 pct. i 2001. For danskerne lå den i 2001 på ca. 75 pct. I beregningerne er der kun taget højde for omkostninger til transport og børnepasning[77], men ikke indbetalinger til pensionsordninger, personalegoder m.v. Derved kommer de nok til at overdrive de økonomiske incitamentsproblemer.

[77] At medtage omkostningerne til børnepasning kan i høj grad diskuteres, idet det kan anføres, at det er formålstjenligt for børns udvikling, at de bliver passet i daginstitutioner, uanset om forældrene er i arbejde eller ledige. Ligesom det optimerer de tidsmæssige rammer for de lediges jobsøgning. At trække omkostninger til børnepasning fra ved ledighed vil alt andet lige øge nettokompensationsgraden.

I samme retning trækker, at beregningerne udtrykker et øjebliksbillede, som ikke tager højde for, at det at være beskæftiget kan betragtes som en investering i fremtiden, hvor man til at begynde med er parat til at acceptere en lavere løn, fordi lønnen forventes at stige på længere sigt. At der med andre ord findes mere langsigtede økonomiske incitamenter, som kan kompensere for svage eller manglende økonomiske incitamenter på kort sigt.

Selvom tallene således skal tages med forbehold, viser de alligevel, at det ved overgang fra fuldtidsbeskæftigelse til fuldtidsledighed var muligt for indvandrere og efterkommere på kort sigt at bevare en pæn del af den disponible indkomst og i hvert fald i højere grad end for danskerne. Målt med denne indikator kunne det altså bedre betale sig for danskerne end for indvandrere og efterkommere at tage et arbejde. Det skyldes, at andelen af lavtlønnede er en del større blandt beskæftigede indvandrere og efterkommere end hos danskere (Pedersen et al. 2003: 130)[78].

Af tabel 6.1 fremgår det også, at nettokompensationsgraden i alt for indvandrere og efterkommere fra 1999 til 2001 blev marginalt øget med 1.2 pct. point, dvs. udviklingen gik i retning af, at det i mindre grad kunne betale sig for indvandrere og efterkommere at tage et arbejde. Det fremgår endvidere, at kvindernes nettokompensationsgrad inden for begge etniske grupper var større end mændenes - dvs. at kvindernes økonomiske incitamenter var svagere end mændenes.

Pedersen et al. (2003) beregnede også nettogevinsten, altså forskellen i den disponible indkomst ved henholdsvis fuldtidsbeskæftigelse og fuldtidsledighed. Nettogevinsten viser, hvor meget det kan betale sig at gå fra at være ledig til at komme i arbejde målt ved den disponible indkomst. I den følgende tabel 6.2 vises, hvor stor en andel af indvandrere og efterkommere, der havde dels en nettogevinst på under 500 kr. om måneden og dels en decideret negativ nettogevinst.

[78] Forskellen er mere markant for indvandreres beskæftigelse end for efterkommeres ditto, men det har ikke den store betydning, fordi indvandrere udgør langt den største andel af respondenterne. I 1999-undersøgelsen var den på ca. 93 pct., jf. egen beregning på baggrund af Pedersen et al. (2003: 118).

Tabel 6.2 Andel med nettogevinst under 500 kr. om måneden og med negativ nettogevinst. Beskæftigede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. 1999 og 2001. Pct.

	1999	2001
Andel med nettogevinst under 500 kr. om måneden		
Mænd	32.2	29.7
Kvinder	39.7	42.9
I alt	**35.2**	**35.0**
Andel med negativ nettogevinst		
Mænd	18.0	21.3
Kvinder	25.1	30.8
I alt	**20.8**	**25.1**

Kilde: Pedersen et al. (2003).

Af tabellen fremgår det, at ca. 35 pct. af alle ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2001 havde en nettogevinst på under 500 kr. om måneden. Vi ser igen, at de økonomiske incitamenter er svagest for kvinderne, hvis andel steg fra ca. 40 pct. (1999) til ca. 43 pct. (2001). Samtidig blev afstanden mellem kvindernes og mændenes økonomiske incitamenter øget - fra 7.5 pct. point (1999) til 13.2 pct. i 2001.

Tabellen viser også, at en relativ stor andel af de beskæftigede indvandrere og efterkommere ifølge denne beregning på kort sigt havde en direkte negativ nettogevinst ved at arbejde. I 1999 var andelen på godt en femtedel, og to år senere var den vokset til ca. en fjerdedel. Denne gruppe - et sted mellem en femtedel og en fjerdedel – mistede således ifølge beregningerne penge ved at arbejde. Det fremgår også, at gruppen er større blandt kvinderne end mændene, og at andelen med

negativ nettogevinst blandt kvinderne på 2 år blev øget fra ca. 25 til ca. 31 pct.

Undersøgelsen målte også de lediges økonomiske incitamenter ved at komme i arbejde. Igen belyst ved nettokompensationsgraden - dvs. den disponible indkomst, som den ledige indvandrer og efterkommer har, i pct. af den disponible indkomst, som indvandreren ville få ved at blive beskæftiget. Resultatet er vist i tabel 6.3.

Tabel 6.3 Gennemsnitlig nettokompensationsgrad. Ledige ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 1999 og 2001 samt ledige danskere i 2001. Opdelt efter køn og A-kassemedlemskab eller ej. Pct.

	Indvandrere og efterkommere 1999	**Indvandrere og efterkommere 2001**	**Danskere 2001**
Mænd	92.2	90.4	80.5
Kvinder	96.7	95.1	88.3
A-kassemedlemmer	92.9	91.6	84.2
Ikke A-kasse-medlemmer	97.1	95.2	88.3
I alt	**94.3**	**93.1**	**84.8**

Kilde: Pedersen et al. (2003).

Note: Nettokompensationsgraden = den disponible indkomst, som den ledige indvandrer og efterkommer har i pct. af den disponible indkomst, som opnås ved at være beskæftiget. Den disponible indkomst beregnes som bruttoindkomst minus skat og arbejdsmarkedsbidrag og plus offentlige indkomstoverførsler (boligstøtte m.v.). I beregningerne er omkostninger til transport og børnepasning taget med.

Vi ser igen nogle meget høje beregnede nettokompensationsgrader, som er højere end for de beskæftigede, jf. tabel 6.1. For indvandrere og efterkommere på kontanthjælp (ikke A-kassemedlemmer) nærmede

kompensationsgraden sig ifølge disse beregninger 100 pct. Det fremgår endvidere, at incitamenterne var svagere for gruppen på kontanthjælp end for dem, der var medlem af en A-kasse. Den signifikante tendens er også her, at det bedre kunne betale sig for danskere at arbejde, og at kvindernes økonomiske incitamenter var svagere end mændenes indenfor begge etniske grupper.

Man kan som nævnt indvende, at beregningerne, der ligger til grund for tabellerne i dette afsnit, overdriver kompensationen ved at ignorere de langsigtede økonomiske konsekvenser ved at være beskæftiget, f.eks. i relation til både pensionsopsparing og indkomststabilitet. På den anden side levner de ingen tvivl om, at der på kort sigt har været svage økonomiske incitamenter for ledige indvandrere og efterkommere til at tage et arbejde.

6.2.2 Beskæftigelsesudviklingen 1999-2001

Som det fremgik af det forrige afsnit, var der mange indvandrere, der i perioden fra 1999 til 2001 enten havde begrænsede eller undertiden direkte negative økonomiske incitamenter til at tage et arbejde. På den baggrund er det særlig interessant at undersøge, hvordan det gik med beskæftigelsen fra 1999 til 2001.

På trods af svage økonomiske incitamenter i perioden gik den ikke-vestlige beskæftigelse alligevel frem i betydelig grad. På bare 2 år steg antallet af beskæftigede med ca. 21 pct., beskæftigelsesfrekvensen blev øget med 3.1 pct. point og beskæftigelsesgabet reduceret med 2.4 pct. point[79].

Beskæftigelsesfrekvensens fremgang på 3.1 pct. point er brudt ned på forskellige kategorier i tabel 6.4.

[79] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1.

Tabel 6.4 Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens. Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn og alder. 1999 og 2001.

	1999 (%)	2001 (%)	1999-2001 (% point)
Mandlige indvandrere	49.4	51.6	+ 2.2
Kvindelige indvandrere	32.3	36.5	+ 4.2
Mandlige efterkommere	60.6	63.2	+ 2.6
Kvindelige efterkommere	57.8	61.8	+ 4.0
16-24-årige	43.3	46.6	+ 3.3
25-64-årige	42.2	45.2	+ 3.1
Indvandrere og efterkommere 16-64-år	42.4	45.5	+ 3.1

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1.

Som det fremgår, har kvindelige indvandrere og efterkommere trods svagere økonomiske incitamenter haft en større fremgang end mændene. Det kan tages som en bekræftelse på den joborientering blandt kvinderne, som vi fandt i kapitel 5. Tabellen viser endvidere, at fremgangen ikke udelukkende skyldes, at populationen er blevet udvidet med en ny, bedre uddannet og dansktalende generation til arbejdsmarkedet. Når der tages højde for kønsforskellen, er der således ikke den store forskel hverken mellem indvandrere og efterkommere. Der er heller ikke den store forskel mellem 16-24-årige og 25-64-årige.

Tendensen er således, at beskæftigelsesfremgangen er jævn fordelt. Det bliver også bekræftet, hvis man går ind og fokuserer på de ældre aldersgrupper. F.eks. steg beskæftigelsesfrekvensen fra 1999 til 2001 i aldersgruppen 50-54 år med henholdsvis 3.8 pct. point (mandlige indvandrere) og 6.1 pct. point (kvindelige indvandrere),[80] Den brede beskæftigelsesfremgang indikerer, at fremgangen også har omfattet ufaglærte grupper med begrænsede økonomiske incitamenter til at tage et arbejde.

Ovennævnte tal udelukker ikke, at økonomiske incitamenter påvirker den ikke-vestlige beskæftigelse. Men de viser som minimum, at det trods angiveligt meget svage økonomiske incitamenter på kort sigt alligevel har kunnet lade sig gøre under ét at forbedre den ikke-vestlige beskæftigelse ganske betydeligt indenfor en kort periode. Medvirkende til beskæftigelsesfremgangen har sikkert været, at indvandreres og efterkommeres humankapital både i forhold til sprog og uddannelse blev styrket i den samme periode (Larsen 2002: 162, 189)[81].

6.3 Økonomiske incitamenter efter 2002

Med det formål primært at styrke de lediges økonomiske incitamenter blev der som nævnt tidligere navnlig fra 2002 og fremefter gennemført mange ændringer indenfor skatte-, dagpenge- og kontanthjælpsområdet.

En række af disse ændringer havde eksplicit fokus på primært at styrke indvandreres økonomiske incitamenter. Det drejer sig primært om følgende tre ordninger, der skulle gøre det økonomisk mere attraktivt at tage et arbejde. Som det vil fremgå af den følgende summariske beskrivelse af ordningerne, har de kun berørt en begrænset andel af den samlede ikke-vestlige population, selvom personer med en ikke-vestlig baggrund har været stærkt overrepræsenteret blandt alle berørte:

- I 2002 blev *starthjælpen* indført (Regeringen 2002), hvilket med skæringsdato den 1. juli medførte en betydelig nedsættelse af kontanthjælpen for nytilkomne personer, der ikke havde opholdt sig i Danmark i mindst 7 ud af de sidste 8 år. Dette krav gjaldt

[80] Egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1F.

[81] Larsen (2002) brugte data fra den samme undersøgelse, som lå til grund for Pedersen et al. (2003).

dog ikke tilrejsende borgere fra EU- og EØS-landene (herunder Norge og Island) i det omfang disse efter EU-retten er berettiget til hjælp. Starthjælpen betød f.eks. for enlige over 25 år, at ydelserne blev sat ned fra 8.409 kr. om måneden (normal kontanthjælp) til 5.419 kr. - dvs. en nedgang på ca. 36 pct. (Hansen & Hansen 2004: 6). I den første 1 ½ års periode efter, at starthjælpen trådte i kraft, blev 812 ikke-vestlige indvandrere berørt, hvilket svarede til ca. halvdelen af alle berørte[82].

- *Kontanthjælpsloftet* blev indført i 2003 (Beskæftigelsesministeriet 2002). Det havde den konsekvens, at hvis man havde modtaget kontanthjælp i mere end 6 måneder, blev der lagt en øvre grænse - det såkaldte kontanthjælpsloft - for hvor meget hjælp, man kan få fra det offentlige. Med loftet skulle kommunen se på, hvor meget den enkelte borger modtager i alt, dvs. ikke kun kontanthjælp, men også boligstøtte og særlig støtte, som er en supplerende økonomisk støtte, der bliver givet til borgere med høje boligudgifter og/eller mange børn. Hvis den samlede hjælp viste sig at overstige kontanthjælpsloftet, skulle hjælpen reduceres med det overstigende beløb. I 2004 blev 8.070 indvandrere og efterkommere berørt af kontanthjælpsloftet, hvilket udgjorde ca. to tredjedele af alle berørte (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2006).

- I 2006 indførtes *300-timers reglen* (Regeringen 2005), hvilket betød, at der blev stillet et særligt beskæftigelseskrav til ægtepar, hvor begge var på kontanthjælp. Hvis den ene ægtefælle ikke indenfor de seneste to år havde haft sammenlagt minimum 300 timers ordinært arbejde, bortfaldt kontanthjælpen til den pågældende person. I 2008 blev beskæftigelseskravet øget fra 300 timer til 450 timer og udvidet til at omfatte begge ægtefæller (Regeringen 2008). Og i 2011 blev den 2-årige 450-timers regel ændret til en 1-årig 225-timers regel (Regeringen 2010). I en periode på ca. 2 ½ år - fra sidst i april 2007 til midten af november 2009 - blev 823 ikke-vestlige indvandrere berørt af

[82] Egen beregning på baggrund af Hansen & Hansen (2004).

300-timers reglen, hvilket svarede til ca. 90 % af alle berørte (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2010).

Med disse lovændringer, der i øvrigt alle blev afskaffet af S-R-SF-regeringen med virkning fra 1. januar 2012[83], blev de økonomiske incitamenter forbedret. Det kan metodisk betragtes som et naturligt eksperiment, hvor det bliver muligt at undersøge beskæftigelsesudviklingen hos de grupper, der bliver berørt af ændringerne, med kontrolgrupper - dvs. grupper, der ikke berøres.

I det følgende gennemgås analyseresultaterne fra de undersøgelser, der har forsøgt at beregne de beskæftigelsesmæssige konsekvenser af de tre ordninger, dels hver for sig og dels samlet.

6.3.1 Starthjælpens beskæftigelseseffekt

Starthjælpens beskæftigelsesmæssige konsekvenser er blevet undersøgt i flere analyser. Hansen & Hansen (2004) var en forløbsundersøgelse, hvor man over 6 kvartaler - to kvartaler lige før starthjælpens indførelse 1. juli 2002 og 4 kvartaler lige efter - fulgte, hvor stor en andel af nye modtagere af henholdsvis den høje og lave introduktionsydelse (der svarer til starthjælpen), som ultimo 2003 var kommet i beskæftigelse eller startet på en uddannelse. Hansen & Hansen (2004: 32) konkluderede: *" Vi kan imidlertid ikke konstatere nogen effekt af lavere introduktionsydelse. "Succesraten" er stort set den samme - 20-25 % i beskæftigelse eller uddannelse."*

Som det fremgår, byggede analysens undersøgelsesdesign ikke på symmetriske tidsperioder, hvor en gruppe indvandrere, der i et nærmere bestemt tidsrum kom til Danmark før starthjælpens indførelse (kontrolgruppen), sammenlignes med en gruppe af indvandrere, der i et lige så stort tidsrum kom til Danmark efter starthjælpens indførelse (forsøgsgruppen). I et sådant naturligt eksperiment-design kan man så følge beskæftigelsesudviklingen for de to grupper over den samme tidsperiode på x antal måneder/år. Denne svaghed i

[83] Med V-regeringen, der tiltrådte juni 2015, er alle tre ordninger blevet genindført.

undersøgelsesdesignet var baggrunden for, at Regeringen kritiserede undersøgelsen for ikke at sammenligne *"tal for starthjælpsmodtagere med tallene for de udlændinge, der kom før starthjælpen"*[84].
Regeringen selv (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2005: 7) gennemførte en sådan analyse og konkluderede, *"at 36 pct. blandt modtagere af introduktionsydelse på starthjælpsniveau har forladt ydelsessystemet efter 8 kvartaler, mens dette tilsvarende gælder for 27 pct. blandt modtagere af introduktionsydelse på kontanthjælpsniveau. Når der er taget højde for indvandrernes opholdstid i Danmark viser opgørelserne således, at introduktionsydelsen på starthjælpsniveau alene ud fra disse data har en større selvforsørgelseseffekt end introduktionsydelsen på kontanthjælpsniveau."* Men også denne analyse blev kritiseret for svagheder i såvel undersøgelsesdesign samt datakvalitet. Der var asymmetri i udtræksperioden, og der manglede kontrol for køn, alder og oprindelsesland i forsøgs- og kontrolgruppen (Rosholm 2006: 32).

Undersøgelsesdesignet for ovennævnte to analyser er således blevet problematiseret, hvilket ikke på samme måde har været tilfældet for to andre analyser af starthjælpen, dels Rosholm & Vejlin (2010) og dels Andersen et al. (2012), som var en udbygning af Huynh, D. T. et al. (2007). I det følgende vil de to analyser blive gennemgået og sammenlignet.

Rosholm & Vejlin (2010) undersøgte på basis af registerdata de flygtninge i aldersgruppen 18-65 år, der ankom til Danmark i 2002. De blev inddelt i to grupper: dem, der var kommet i den første halvdel af året, dvs. før starthjælpens indførelse den 1. juli, og dem, der kom efter, dvs. i sidste halvdel af året. På den måde blev det muligt at sammenligne den gruppe, der ankom et halv år efter starthjælpens indførelse med en kontrolgruppe, der ankom et halvt år inden[85]. Personer, som tidligere havde haft ophold i Danmark, og som igen indvandrede til Danmark i

[84] Integrationsministeren Rikke Hvilshøjs svar på samrådsspørgsmål L til Udvalget for Udlændinge- og Integrationspolitik, Alm. Del 2006-2007, den 29. januar 2007, stillet af Jørgen Arbo-Bæhr fra Enhedslisten (http://www.ft.dk/samling/20061/almdel/uui/spm/74/svar/309705/345970/index.htm).

[85] Håbet var, at man med den kortest mulige periode før og efter kunne undgå en selektionseffekt, hvor man f.eks. kunne forestille sig, at mindre arbejdsivrige eller – duelige ville være mindre tilbøjelige til at søge til Danmark efter den 1. juli 2002.

2002, blev pillet fra for udelukkende at analysere på starthjælpens effekt for førstegangsflygtninge.

Undersøgelsen fulgte de to grupper til og med udgangen af 2004, dvs. en periode på 2-3 år. Den fandt to vigtige tendenser. For det første var det først efter to års ophold, at starthjælpsmodtagernes chancer for beskæftigelse blev øget, og dernæst viste det sig, at starthjælpen inden for det første års ophold forøgede afgangsraten fra arbejdsstyrken - dvs. at ydelsen bortfaldt, uden at personen kom i beskæftigelse. Da de to tendenser trækker i hver sin retning, var konklusionen, at starthjælpens samlede effekt på beskæftigelsen blev noget usikker.

Ligesom Rosholm & Vejlin (2010) sammenlignede Andersen et al. (2012) to symmetriske flygtningegrupper, hvor den ene ankom efter starthjælpens indførelse den 1. juli 2002 og den anden (kontrolgruppen) før det tidspunkt. Der var dog forskelle i undersøgelsesdesignet. Der blev anvendt en anden tidsmæssig afgrænsning af analysegrupperne, således at den symmetriske periode blev udvidet fra et ½ til et helt år. Andre forskelle var, at Andersen et al. (2012) byggede på en aldersafgrænsning til 18-59-årige, og at også familiesammenførte til flygtninge blev medtaget. Og ikke mindst blev den analyseperiode, hvor man fulgte udviklingen i beskæftigelsen, ca. fordoblet, hvilket muliggjorde, at man også kunne se på mere langsigtede effekter.

Efter godt fire års ophold i Danmark viste det sig, at 30 pct. af den gruppe, der modtog den normale kontanthjælp, var kommet i beskæftigelse, hvorimod tallet var 42 pct. for starthjælpsmodtagerne (Andersen et. al 2012: 39). Tilsyneladende havde indførelsen af starthjælpen således haft en beskæftigelseseffekt på 12 pct. point. Når man alligevel skal tage dette analyseresultat med forbehold skyldes det to forhold.

For det første nævner Andersen et. al (2012) selv en tendens til, at beskæftigelsen blandt flygtninge med den normale kontanthjælp frem til den sidste del af 4 års perioden steg kraftigere, end den gjorde blandt starthjælpsflygtninge. På den baggrund forventede de, at forskellen mellem de to grupper ville blive indsnævret yderligere eller helt forsvinde i perioden fra 4 års til 7 års ophold. Starthjælpens kortsigtede beskæftigelseseffekter er således tilsyneladende aftagende over tid. Det

er senere blevet bekræftet af et andet og senere studie, der fandt, at *"effekten er midlertidig – 7 år efter ankomst til Danmark har reformen ikke nogen effekt på arbejdsmarkedstilknytning."* (Kaarsen & Vasiljeva 2016: 1)

For det andet undersøgte Andersen et al. (2012) alene starthjælpens produktive beskæftigelseseffekter. Mulige kontraproduktive effekter blev ikke undersøgt. Spørgsmålet er, om nogle af de starthjælpsmodtagere, som ikke var kommet i beskæftigelse efter 4 års ophold i Danmark - de udgjorde i alt 58 pct. af alle starthjælpsmodtagerne - var kommet længere væk fra arbejdsmarkedet som følge af starthjælpens indførelse. Som tidligere nævnt trak resultaterne fra Rosholm & Vejlin (2010) i den retning, i hvert fald indenfor det første år efter ankomsten til Danmark.

De kontraproduktive beskæftigelseseffekter kunne undersøges via registerundersøgelser af udviklingen i arbejdsmarkedsstatus hos de fortsat ledige i *såvel* forsøgs- som kontrolgruppen: bliver de ved med at være ledige, eller kommer de på senere tidspunkt i beskæftigelse og i givet fald: hvor hurtigt sker det? Det kunne videre suppleres med survey-undersøgelser, hvor de fortsat ledige i begge grupper blandt andet fik stillet følgende spørgsmål: I hvor høj grad tror de, at de kan komme i arbejde? Hvor ofte søger de job? I hvor høj grad har de haft virksomhedskontakt? Og hvilken slags virksomhedskontakt har der været tale om? I hvor høj grad og på hvilke områder er de blevet opkvalificeret? På ovennævnte grundlag kunne man i princippet godt få en række indikatorer, der tilsammen kunne belyse, om de fortsat ledige i forsøgsgruppen i højere grad var kommet længere væk fra arbejdsmarkedet end de fortsat ledige i kontrolgruppen.

Der er almindelig enighed om, at der er metodiske problemer i de to førstnævnte analyser, hvorimod undersøgelsesdesignet i de to sidstnævnte analyser har været mere robust, selvom konklusionerne trækker lidt i hver sin retning. Hvor Rosholm & Vejlin (2010) sætter spørgsmålstegn ved den samlede beskæftigelseseffekt ved starthjælpen, peger Andersen et al. (2012) derimod på en positiv effekt på kort sigt. Forskellen i analyseresultaterne kan imidlertid skyldes forskelle i undersøgelsesdesignet. Den første analyse havde en signifikant kortere analyseperiode. Dertil kom, at den ikke kun analyserede produktive, men også kontraproduktive beskæftigelseseffekter. Og endelig havde den en symmetrisk afgrænsning af forsøgs- og kontrolgruppe på et halvt år,

hvor den anden analyse opererede med et år, hvilket potentielt øger risikoen for selektionseffekter, men til gengæld øges den statistiske sikkerhed, fordi der kommer flere med i undersøgelsen.

Det kan være vanskeligt at finde en entydig løsning på dette selektionsproblem, der består i, at selve starthjælpens indførelse kan havde påvirket sammensætning af flygtningegruppen. At det blev mindre attraktivt økonomisk set at komme til Danmark, kan måske have fået nogle flygtninge til at søge væk fra Danmark. På den ene side er der hensynet til en vis volumen i de grupper, der analyseres, hvilket jo nok medfører, at en halvårsperiode før og efter starthjælpens indførelse må være et minimum. På den anden side skærpes selektionsproblemet, jo længere perioden bliver. Om en periode på et år før og efter starthjælpens indførelse er lige i overkanten, kan altid diskuteres.

Konklusionen på dette afsnit er, at det primært er starthjælpens produktive beskæftigelsesvirkning på kort sigt, der er blevet undersøgt, og her peger undersøgelserne på positive effekter. Imidlertid er eventuelle kontraproduktive effekter på længere sigt ikke blevet analyseret. Det begrænser mulighederne for en samlet konklusion, hvor såvel de produktive som kontraproduktive beskæftigelseseffekter indgår i vurderingen.

6.3.2 Starthjælpens fattigdomseffekt

Med starthjælpen valgte man fra politisk hold "ydelsesstrategien" for at forbedre de økonomiske incitamenter, dvs. der blev skåret ned på ydelserne for at skabe øget afstand mellem løn og indkomstoverførsel. Derved blev der ifølge Andersen et al. (2012) skabt et fattigdomsproblem, hvilket der blev argumenteret for både ud fra en relativ og absolut definition af fattigdomsbegrebet.

Med hensyn til det relative mål for fattigdommen byggede analysen på OECD´s standarddefinition af relativ fattigdom, hvor fattigdom defineres som en ækvivaleret[86] disponibel indkomst efter skat på mindre

[86] Man korrigerer for husstandsstørrelsens "stordriftsfordele". Den mest simple metode, som nogle gange benyttes af OECD, er ganske enkelt at dividere husstandens disponible indkomst med kvadratroden af antallet af personer.

end halvdelen af medianindkomsten[87]. Med den definition er *"næsten 9 ud af 10 flygtninge, som er kommet til landet efter juli 2002 relativt fattige efter godt et år i landet, og efter ca. fire år er det stadig ca. 60 procent, som er relativt fattige"* (Rockwool Fondens Forskningsenhed 2009a: 10).

Hvad angår det absolutte mål for fattigdommen, blev der taget udgangspunkt i de standardbudgetter, som daværende Forbrugerinformationen[88] havde udarbejdet for enlige og par. Standardbudgettet for en enlig i Danmark var i 2008 på 7.149 kr. om måneden efter skat og husleje. Det er et rådighedsbeløb, som skal dække de mest nødvendige udgifter til mad og daglige forbrugsvarer (beregnet på priser i discountbutikker), transport, fritid, varige forbrugsgoder m.v. (Andersen et al. 2012: 14).

En enlig på starthjælp og med en ægtefælle udenfor EU havde i 2008 et rådighedsbeløb på 2.188 kr. om måneden, og for en ugift enlig på starthjælp var beløbet på 2.556 kr. om måneden. Med andre ord dækkede rådighedsbeløbet for enlige starthjælpsmodtagere kun et sted mellem ca. 31 og 36 pct. af Forbrugerinformationens minimumsbudget. For starthjælpsmodtagere, der lever i et parforhold med et barn, så det lidt bedre ud. Deres samlede rådighedsbeløb på 8.583 kr. om måneden var stort set lige nok til at dække omkostninger til daglige forbrugsvarer (igen beregnet på priser i discountbutikker) og varige forbrugsgoder m.v., men så var der heller ikke nogen penge til transport, fritid m.v.

6.3.3 Kontanthjælpsloftets beskæftigelseseffekt

Effekten af kontanthjælpsloftet er analyseret i Graversen & Tinggaard (2005). 1.064 personer, der modtog kontanthjælp i slutningen af 2003, deltog i en spørgeskemaundersøgelse. De blev interviewet to gange, første gang omkring årsskiftet 2003/2004, lige før loftet fik virkning, anden gang knap et år senere (efteråret 2004). De samme personers situation før og efter indførelsen af kontanthjælpsloftet blev således belyst. Respondenterne bestod af to persongrupper: 1) en gruppe, der

[87] I EU sigter man lidt højere og benytter normalt 60 % af medianindkomsten som grænse for "risk at poverty".

[88] Forbrugerinformationen blev etableret i 1999, hvor den afløste Statens Husholdningsråd, og blev i 2003 sammenlagt med Forbrugerstyrelsen.

forventes at blive berørt af kontanthjælpsloftet (forsøgsgruppen), og 2) en gruppe, der forventes ikke at blive berørt (kontrolgruppen).

Ved det andet interview var situationen den, at 11 pct. fra den anden gruppe var i ordinært arbejde, hvorimod de tilsvarende andele i den første gruppe var på 9 og 10 pct. for dem, hvis ydelser forventes at blive reduceret med henholdsvis op til og over 500 kr. om måneden. De tilsvarende andele for dem, der var i arbejde med supplerende kontanthjælp var på 5, 4 og 4 pct., og for dem, der var i uddannelse var den på 4, 3 og 1 pct. Herudover blev der også undersøgt, om der i de to grupper var sket ændringer i jobsøgningsomfanget og de krav, der stilles for at acceptere et arbejde.

På ovennævnte baggrund nåede undersøgelsen frem til følgende konklusion: *"Med baggrund i de gennemførte analyser ser det ikke ud som om, at loftet har betydet, at væsentlig flere af de berørte kontanthjælpsmodtagere er kommet i beskæftigelse. Jobsøgningsomfanget synes heller ikke at være øget i betydeligt omfang, og de krav, som stilles af kontanthjælpsmodtagerne for at acceptere et arbejde, er stort set uændrede. Så det er også usikkert, om loftet vil betyde, at flere kontanthjælpsmodtagere kommer i beskæftigelse på længere sigt."* (Graversen & Tinggaard 2005: 24).

Der blev samtidig gjort opmærksom på, at man ikke kunne udelukke påvirkninger af adfærden hos nuværende og kommende kontanthjælpsmodtagere, inden de blev berørt af loftet. Dette var ikke taget med i analysen. Undersøgelsen har været kritiseret for, at dens logistiske regressionsanalyser ikke kontrollerer for individets arbejdsmarkedsmæssige forhistorie, og at observationsperioden med fordel kunne være blevet udvidet (Rosholm 2006: 29).

Udover Graversen & Tinggaard (2005) har Beskæftigelsesministeriet (2006) analyseret sandsynligheden for, at kontanthjælpsmodtagere forlod kontanthjælpssystemet før, omkring og efter det tidspunkt, hvor kontanthjælpsloftet blev indført. Også Beskæftigelsesministeriet (2006: 95) er usikre i deres konklusion, idet det kan være *"vanskeligt entydigt at fastslå, at kontanthjælpsloftet i sig selv har øget sandsynligheden for, at kontanthjælpsmodtagere forlader kontanthjælpssystemet"*.

Der foreligger således ikke undersøgelser, der med rimelig sikkerhed kan bestemme kontanthjælpsloftets beskæftigelseseffekt, hverken på kort eller længere sigt. Endvidere er eventuelle kontraproduktive effekter ikke blevet undersøgt.

6.3.4 300-timerreglens beskæftigelseseffekt

Bach og Larsen (2008) undersøgte 300-timersreglen via en spørgeskemaundersøgelse blandt kontanthjælpsmodtagere, der i kraft af 300-timersreglen enten var blevet frakendt kontanthjælpen (de frakendte), eller som ville være i risiko for at miste den (de ikke-frakendte). I alt medvirkede der 1.124 personer i undersøgelsen. Interviewene fandt sted i perioden oktober 2007 frem til slutningen af januar 2008. Hovedparten i gruppen havde en udenlandsk baggrund. Kun 5 pct. af de frakendte og 10 pct. af de ikke-frakendte var født i Danmark.

På interviewtidspunktet var 33 pct. af de frakendte og 25 pct. af de ikke-frakendte beskæftiget. Disse tal får undersøgelsen til at konkludere følgende: *"Undersøgelsen tyder således på, at 300-timers-regtlen har haft en væsentlig virkning på de involveredes beskæftigelse (…) Det skal dog understreges, at der ikke er tale om en egentlig effektanalyse, idet undersøgelsen ikke har søgt at estimere, hvordan kontanthjælpsmodtagerne ville have klaret sig på arbejdsmarkedet i fravær af 300-timers-reglen."* (Bach & Larsen 2008: 18).

Jensen & Lauritzen (2008) var heller ikke en beskæftigelsesmæssig effektanalyse af 300-timersreglen, men derimod en analyse af kommunernes erfaringer med implementering af reglen. Den fandt, at reglen har haft en såkaldt sagsbehandlereffekt. Den havde indirekte forstærket sagsbehandlerindsatsen overfor personer, der længe har været på kontanthjælp, og hvor den hidtidige indsats ikke havde ført til beskæftigelse, men de beskæftigelsesmæssige virkninger af denne effekt blev ikke forsøgt beregnet.

Denne sagsbehandlereffekt blev også fundet af Diop-Christensen (2014), som var både et kvantitativt og kvalitativt studie med interviews af såvel kvindelige indvandrere som sagsbehandlere. Dette studie kunne endvidere bekræfte, at 300-timersreglen for kvindelige indvandrere medførte en øget overgang til beskæftigelse, hovedsagelig dog i form af

kortvarige jobs med en varighed på 1-2 måneder, hvorefter de var tilbage igen på offentlig forsørgelse (Diop-Christensen 2014: 76).

Endelig fandt studiet også en række kontraproduktive effekter: nogle kvindelige indvandrere afbrød deres mere langsigtede uddannelsesplaner, og andre blev lammet med udsigt til at skulle miste kontanthjælpen. Og efter tab af kontanthjælp mistede de berørte kvindelige indvandrere kontakt til beskæftigelsesindsatsen.

Med hensyn til 300-timersreglen peger de foreliggende studier på, at der har været en kortsigtet beskæftigelseseffekt i et eller andet omfang, men der foreligger ikke egentlige effektanalyser, der kan påvise, hvordan de beskæftigede ellers ville havde klaret sig, hvis 300-timersreglen ikke var blevet indført. Som for starthjælpens og kontanthjælpsloftets vedkommende er eventuelle kontraproduktive effekter heller ikke blevet undersøgt.

6.3.5 Den samlede beskæftigelseseffekt

I dette afsnit skal vi samle op på, hvad vi ved om den samlede beskæftigelseseffekt, som var resultatet af de lave sociale ydelser, der fulgte med indførelsen af de tre ordninger, der blev gennemgået i de forrige afsnit. Opsamlingen vil besvare følgende to spørgsmål. For det første: Hvor meget har de tre ordninger i alt bidraget til den ikke-vestlige beskæftigelsesfremgang på kort sigt? Dernæst: Har de også samtidig haft kontraproduktive effekter på længere sigt?

Bidraget til beskæftigelsesfremgangen

Det første spørgsmål kan i første omgang belyses via et svar, som daværende finansminister Claus Hjort Frederiksen i 2011 gav til Folketingets finansudvalg. Han var blevet bedt om at redegøre for, hvor stor den samlede beskæftigelseseffekt ved gennemførelse af starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300-timersreglen havde været. Han konkluderede, at det *"skønnes med nogen usikkerhed, at en ophævelse af de tre ordninger samlet vil reducere beskæftigelsen varigt med 2.000-3.000 fuldtidspersoner"* (Frederiksen 2011).

Svaret undlod at vurdere eventuelle kontraproduktive effekter. Samtidig gjorde Finansministeren selv opmærksom på, at effekten på kort sigt kunne være mindre og først ville slå igennem på længere sigt. Finansministeriets vurdering af beskæftigelseseffekten er senere som følge af opdateret empirisk materiale blevet nedjusteret til 500-1.000 personer, hvilket fremgår af et svar fra beskæftigelsesminister Mette Frederiksen til Folketingets Beskæftigelsesudvalg i 2013 (Frederiksen 2013)[89].

Selvom vi skal være opmærksomme på, at ovennævnte baserer sig på beskæftigede fuldtidspersoner og ikke antal beskæftigede personer, som er det, som RAS registrerer, er der under alle omstændigheder tale om et beskedent bidrag til den samlede beskæftigelsesfremgang på næsten 100.000, jf. tabel 1.1. I samme retning trækker, at det ikke kun er beskæftigelseseffekten i forhold til ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, der er blevet vurderet af Finansministeriet, men den generelle beskæftigelseseffekt, som også omfatter de danskere og vestlige indvandrere og efterkommere, der måtte være blevet berørt af ordningerne.

Kontraproduktive effekter?

Ud over at have en kortsigtet beskæftigelseseffekt havde starthjælpen også en fattigdomseffekt, jf. afsnit 6.3.2. På den baggrund er spørgsmålet, om de indvandrere, der kom på de lave sociale ydelser uden at blive beskæftigede, kom længere væk fra arbejdsmarkedet, end de ellers ville havde været?

På grund af manglende data og undersøgelser kan vi ikke besvare dette spørgsmål præcist. Som tidligere fremhævet mangler der analyser, hvor man sammenligner udviklingen blandt de fortsat ledige i såvel forsøgs- som kontrolgrupper, og hvor der kontrolleres for relevante faktorer (arbejdsmarkedserfaring, uddannelse, sprog m.v.). Derfor er vi henvist til den næstbedste løsning, som er at stykke en plausibel argumentation sammen, der bygger på indsamlingen og vurderingen af relevante data, der kan være med til at belyse problemstillingen.

[89] Denne nedjustering af tallet bygger udover starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300-timersreglen også på nedsat kontanthjælp som følge af den såkaldte 500-timersregel.

En af de kilder, der kan bidrage hertil, er Müller et al. (2015)[90], som sammenfatter et omfattende forskningsprojekt om konsekvenserne af at have de lave sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag, hvad enten det er som starthjælpsmodtager eller kontanthjælpsmodtager med nedsat ydelse forårsaget af kontanthjælpsloftet eller 300-timersreglen.

En del af projektet undersøgte konsekvenserne for jobsøgningen via en survey med personer på de lave sociale ydelser som respondenter. Omkring halvdelen (49 pct.) svarede, at de var blevet mere modløse og ikke mere tilskyndet til at søge ordinære jobs (Müller et al. 2015: 178). Selvom denne svarandel skal tages med det forbehold, at det måske kan forekomme "let" at svare bekræftende, indikerer det alligevel en kontraproduktiv effekt. Der kan argumenteres for, at modløshed alt andet lige nedsætter visualiseringsevnen hos den ledige - dvs. evnen til selv at kunne forestille sig, hvordan og indenfor hvilke jobområder, man kan blive beskæftiget, samt at nedsat visualiseringsevne reducerer jobsøgningen og dermed skaber øget afstand til arbejdsmarkedet.

De kontraproduktive effekter blev også indirekte belyst ved spørgsmålet om, hvordan personer på nedsatte ydelser reagerede, hvis de konkret havde oplevet økonomiske problemer. Kun 14 pct. blandt modtagere af starthjælp benyttede sig af den såkaldte arbejdsstrategi (Müller et al. 2015: 184)[91], og for de personer, der blev berørt af nedsat kontanthjælp, drejede det sig om 25 pct. Kun op mod en fjerdedel af personer på de lave sociale ydelser reagerede således med at arbejde sig ud af de økonomiske problemer.

Når kun et mindretal anvender arbejdsstrategien, skyldes det givetvis, at den gruppe, der kom på de lave sociale ydelser uden at komme i arbejde,

---

[90] Müller et al. (2015) er en samlet afrapportering af et stort forskningsprojekt med følgende titel: "*Konsekvenser af at have de laveste sociale ydelser som forsørgelsesgrundlag*". Det blev udført for Rådet for Socialt Udsatte af en forskergruppe under Sociologisk Institut ved Københavns Universitet omfattende forskere fra CASA, Aalborg Universitet, Roskilde Universitet og Københavns Universitet. Forskningsprojektet var såvel en kvalitativ som kvantitativ analyse af konsekvenserne af at have modtaget en af de lave sociale ydelser. Respondenterne var personer, som blev berørt af en de tre ordninger, der analyseres i dette kapitel: starthjælpen, kontanthjælpsloftet samt 300-timersreglen. I respondentgruppen indgik herudover også personer, der blev berørt af den såkaldte 500-kroners regel. I alt medvirkede 641 respondenter.

[91] Respondenterne kunne vælge mellem fire forskellige strategier i forhold til de økonomiske problemer: en arbejds-, gælds-, genbrugs- eller sælge-ud-strategi.

tilsyneladende var en gruppe med mange arbejdsmarkedsbarrierer. Henholdsvis 61 pct. (starthjælp) og 77 pct. (nedsat kontanthjælp) angav således selv, at de havde helbredsproblemer som en barriere for, at de selv og deres hustand kan blive selvforsørgende (Müller et al. 2015: 159). De tilsvarende andele for uddannelse/kvalifikationer var på henholdsvis 42 og 46 pct. og for sprogproblemer 54 og 26 pct.

Med andre ord oplevede de personer, der kom på lave sociale ydelser uden at komme i arbejde selv at være begrænset af væsentlige arbejdsmarkedsbarrierer i form af reduceret humankapital (se mere herom i næste kapitel). Det kan derfor ikke overraske, at kun 25 pct. (starthjælp) og 21 pct. (nedsat kontanthjælp) angav, at de uden problemer kunne klare et almindeligt erhvervsarbejde, og at oppe i nærheden af halvdelen - henholdsvis 40 pct. (starthjælp) og 44 pct. (nedsat kontanthjælp) - svarede, at de under ingen omstændigheder kunne klare det (Müller et al. 2015: 158).

Ovennævnte fund understreger, at gruppen på de lave sociale ydelser ikke var nogen homogen gruppe. En meget stor del havde tilsyneladende en svag human kapital, der gør det meget svært at reagere med en arbejdsstrategi, når man kommer ud for økonomiske problemer, hvorimod en anden og mere ressourcestærk del - sandsynligvis en mindre del af gruppen - kan reagere med en arbejdsstrategi, fordi de givetvis har en stærkere human kapital.

På baggrund af referencerne i dette afsnit forekommer det sandsynligt, at indførelsen af starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300-timersreglen i en eller anden grad har givet anledning til kontraproduktive beskæftigelseseffekter - dvs. at nogle af de fortsat ledige er kommet længere væk fra arbejdsmarkedet, end de ellers ville havde været. Men på grund af manglende data er det helt umuligt at bestemme omfanget heraf.

Opsamling

Der er almindelig enighed om, at indførelse af starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300-timersreglen samlet set har haft en kortsigtet, beskæftigelseseffekt. Selv hvis de kontraproduktive beskæftigelseseffekter sættes lig nul, kan de tre ordninger imidlertid kun

i meget begrænset omfang forklare den samlede beskæftigelsesfremgang. Det er i og for sig ikke overraskende i betragtning af, at det var en relativ mindre del af den samlede ikke-vestlige population, der blev berørt af de tre ordninger. Dertil kommer, at den kortsigtede beskæftigelseseffekt forsvinder på lidt længere sigt, i hvert fald for starthjælpens vedkommende.

Vi kan ikke fastslå med sikkerhed, at der har været kontraproduktive effekter, selvom det forekommer sandsynligt i en eller anden grad. I det omfang, det har været tilfældet, har det selvsagt reduceret den kortsigtede beskæftigelseseffekt.

At indførelsen af de tre ordninger kan havde haft en "bliv-væk-effekt" i forhold til nogle indvandrere, der ellers ville havde været kommet, kan naturligvis ikke udelukkes. Det kan have betydet, at indvandrere, som det er vanskeligt at integrere på arbejdsmarkedet, i mindre grad har været en del af den løbende ikke-vestlige indvandring fra 2002 sammenlignet med perioden før 2002. Det foreligger imidlertid ikke data, der kan be- eller afkræfte dette.

6.3.6 Perioden 1996-2002 sammenlignet med 2002-2009

Som nævnt tidligere var ovennævnte tre ordninger kun en del af de forbedringer af økonomiske incitamenter, der navnlig blev indført fra 2002 og fremefter. De var en del af en lang række generelle ændringer på skatte-, dagpenge- og kontanthjælpsområdet, som medførte, at antallet af personer med svage økonomiske incitamenter blev reduceret. I hvor høj grad disse øvrige tiltag specifikt har haft en positiv effekt på den ikke-vestlige beskæftigelse, er umuligt at afgøre, da det ikke har været undersøgt.

Til gengæld eller som delvis erstatning kan det være interessant at sammenligne den faktiske udvikling i den samlede ikke-vestlige beskæftigelse i de to delperioder, henholdsvis 1996 til 2002, hvor der stort set ikke blev ændret på de økonomiske incitamenter, og 2002 til 2009, hvor forbedringer af de økonomiske incitamenter især blev indført. Hvis fremgangen for den ikke-vestlige beskæftigelse har været ekstra markant i den sidste periode sammenlignet med den første, vil

den kunne tages som en indikation på beskæftigelseseffekten ved de økonomiske incitamenter.

I tabel 6.5 sammenlignes udviklingen i de to perioder.

Tabel 6.5 Den ikke-vestlige beskæftigelse, beskæftigelsesfrekvens og beskæftigelsesgab. 16-64-år. 1996-2002 og 2002-2009.

	Beskæftigelse (gennemsnitlig årlig vækst i antal personer)	**Beskæftigelses-frekvens (gennemsnitlig årlig vækst i % point)**	**Beskæftigelsesgab (gennemsnitlig årlig reduktion i % point)**
1996 - 2002	+7.393	+2.1	-1.5
2002 - 2009	+7.512	+1.5	-1.6

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Vi kan se, at beskæftigelsesvæksten i perioden 2002-2009 i absolutte tal har været lidt højere end i 1996-2002, men også at væksten i beskæftigelsesfrekvensen har været større i perioden før 2002 sammenlignet med perioden efter, samtidig med at reduktionen af beskæftigelsesgabet har ligget på stort set samme niveau i de to perioder. Samlet set finder vi altså ikke tendenser til, at fremgangen for den ikke-vestlige beskæftigelse har været markant højere i den periode, hvor forbedrede økonomiske incitamenter navnlig blev indført.

I tabel 6.6 går vi lidt mere i dybden med beskæftigelsesfrekvensens udvikling i de to delperioder og bryder beskæftigelsesfrekvensens udvikling ned i nogle underkategorier.

Tabel 6.6 Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens opdelt på indvandrere og efterkommere, køn samt alder. 1996-2002 og 2002-2009.

	Beskæftigelsesfrekvensen 1996-2002 (gennemsnitlig årlig vækst i % point)	**Beskæftigelsesfrekvensen 2002-2009 (gennemsnitlig årlig vækst i % point)**
Mandlige indvandrere	+ 2.2	+ 1.2
Kvindelige indvandrere	+ 2.1	+ 1.9
Mandlige efterkommere	+ 2.2	+ 0.1
Kvindelige efterkommere	+ 2.0	+ 0.3
16-24-årige	+ 2.4	+ 1.6
25-64-årige	+ 2.0	+ 1.4
Indvandrere og efterkommere i alt 16-64 år	+ 2.1	+ 1.5

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Vi kan se, at der blandt alle grupper - indvandrere og efterkommere, mænd og kvinder samt personer under og over 24 år - har været en tydelig tendens til, at fremgangen i beskæftigelsesfrekvensen har været større i perioden 1996 til 2002 fremfor perioden 2002 til 2009. Tendensen er således jævnt fordelt inden for den ikke-vestlige population, hvilket indikerer, at den også omfatter ufaglærte grupper, hvor de økonomiske incitamenter for at tage et arbejde har været enten svage eller måske direkte negative.

Sammenligningen af beskæftigelsesudviklingen i de to perioder (1996-2002 og 2002-2009) indikerer således, at den totale mængde af tiltag til at forbedre de økonomiske incitamenter til beskæftigelse efter 2002, inklusive de tre ordninger omtalt ovenfor, samlet set ikke synes at have haft den helt store effekt på beskæftigelsesfremgangen.

6.4 Ikke-økonomiske incitamenter

Formålet med dette afsnit at undersøge, om ikke-økonomiske incitamenter står stærkt hos de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Hvis det er tilfældet, kan det være en forklaring på, at den ikke-vestlige beskæftigelse kan gå markant frem på trods af svage økonomiske incitamenter, således som vi har set det i de forrige afsnit i dette kapitel.

Vores viden om de ikke-økonomiske incitamenter, herunder ikke mindst deres effekt for overgangen fra ledighed til beskæftigelse, er imidlertid ret sporadisk og mangelfuld (Clement og Andersen 2006: 24). Dog ved vi noget om holdningen til en række af disse ikke-økonomiske incitamenter både blandt danskere og personer med en ikke-vestlig baggrund, bl.a. via Andersen (2008, 2008a)[92]. Formålet med denne undersøgelse var at sammenligne arbejds- og uddannelsesorienteringen mellem danskere på den ene side og indvandrere og efterkommere på den anden.

Tabel 6.7 viser den basale joborientering, dvs. hvor stor en betydning det at have et arbejde tillægges.

[92] Undersøgelsen er tidligere omtalt i afsnit 5.2.1. Det er en survey, hvor respondenterne er et repræsentativt udsnit af personer med enten dansk eller ikke-vestlig baggrund. Sidstnævnte kommer fra følgende ni lande: Eks-Jugoslavien, Tyrkiet, Iran, Irak, Libanon, Pakistan, Somalia, Sri Lanka og Vietnam. For en nærmere beskrivelse af undersøgelsesdesignet, se note 55.

Tabel 6.7 Udsagn vedrørende basal joborientering. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-24 år samt 35 år og derover. Pct.

Udsagn	**15-24 år**				**35 år +**			
	Mænd		**Kvinder**		**Mænd**		**Kvinder**	
	D	**IV**	**D**	**IV**	**D**	**IV**	**D**	**IV**
"Man har pligt over for samfundet til at arbejde hvis man kan"	88	88	90	89	87	96	92	91
"Jeg vil foretræk-ke at have et arbejde, også selv om jeg ikke havde brug for pengene"	76	60	86	67	73	69	71	70
N	309	895	278	952	363	501	386	492

Kilde: Andersen (2008a).

Note: Opinionsbalancer: Pct. enig (helt enig + delvis enig) minus pct. uenig (delvis uenig + helt uenig). **D** = Personer med dansk baggrund og **IV** = Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Som det fremgår, har arbejdet i sig selv stor betydning for såvel danskere som personer med ikke-vestlig baggrund, såvel i forhold til

samfundet som én selv. Det kommer mest markant til udtryk i den meget massive opbakning til den grundlæggende arbejdsetik, at man overfor samfundet har pligt til at arbejde, hvis man kan. Interessant er det, at de ikke-vestlige mænd over 35 år ligger helt i front og nærmer sig en opinionsbalance på næsten 100 pct. Men det viser sig også som et stort flertal, der vil foretrække at arbejde, også selvom man ikke havde brug for pengene. Dette flertal har stort set samme størrelse inden for begge etniske grupper, der er 35 år eller derover, hvorimod danskernes flertal er noget større i aldersgruppen 15-24 år.

Arbejdsetikspørgsmålet (*"Man har en pligt overfor samfundet til at arbejde, hvis man kan")* er blevet gentaget i en anden undersøgelse (Breidahl 2017), og resultatet var stort set det samme: 89 pct. af indvandrerne og 88 pct. af efterkommerne erklærede sig helt enig, hvorimod danskernes andel var en lille smule mindre på 83 pct. (Breidahl 2017: 282, 283).

Udlændinge- og Integrationsministeriets medborgerskabsundersøgelse fra 2017 viste også en høj joborientering hos indvandrere og efterkommere. Hvor 88 pct. af både indvandrere og efterkommere tilkendegav, at det enten er "Meget vigtigt" eller "Vigtigt", at ens ægtefælle har et arbejde, lå danskernes andel "kun" på 78 pct.[93] (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2017d: 14). Svarandelene på "Meget vigtigt" lå på henholdsvis 63 pct. (indvandrere), 58 pct.(efterkommere) og 38 pct. (danskere).

I hvor høj grad man via arbejdet ønsker selvforsørgelse, viser også noget om styrken ved de ikke-økonomiske incitamenter. Det er blevet målt af Regeringens arbejdsgruppe for bedre integration (2011)[94]. Resultatet var, at der blandt indvandrere og efterkommere ikke bare er en meget stærk opbakning til vigtigheden af at have et job, der kan gøre en selvforsørgende, men også at opbakningen lå på et højere niveau end

[93] Spørgsmålet var formuleret på følgende måde: "Uanset om du har en ægtefælle eller ej, hvor vigtigt er det for dig, at din ægtefælle har et arbejde?".

[94] Undersøgelsen byggede på respondenter fra 18 år og opefter. Den omfattede besvarelser fra i alt 1.068 danskere, 2.935 indvandrere og 630 efterkommere. Den samlede svarprocent er ca. 40 pct. ud af en bruttostikprøve på ca. 11.500 personer. De interviewede er repræsentative for bruttostikprøven på de fleste parametre, dog er der for mange 35-54-årige indvandrere med dansk statsborgerskab samt indvandrere og danskere, der bor i hus.

hos danskere. Det fremgår af tabel 6.8, som nok skal tages med det forbehold, at det er "nemt" at erklære sig enige med udsagnet.

Tabel 6.8 Hvor vigtigt er det at have et arbejde, hvormed man forsørger sig selv? Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Gennemsnitsværdier på en skala fra 1 til 10.

Danskere	8.9
Indvandrere	9.2
Efterkommere	9.5

Kilde: Regeringens arbejdsgruppe for bedre integration (2011).

Note: Spørgsmålet var stillet på følgende måde: *"Hvis vi ser på din personlige opfattelse, på en skala fra 0 til 10, hvor 0 betyder, at det slet ikke er vigtigt, og 10 betyder, at det er yderst vigtigt, hvor vigtigt er det så for at være en god samfundsborger at have et arbejde, hvormed man forsørger sig selv?"*.

Denne stærke bestræbelse på selvforsørgelse blev også bekræftet indirekte af Andersen (2008, 2008a), jf. tabel 6.9, hvor der blev spurgt til, hvor ydmygende det er at modtage penge, som man ikke har arbejdet for.

Tabel 6.9 Hvor ydmygende er det at modtage penge, som man ikke har arbejdet for? Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-24 år samt 35 år og derover. Pct.

Udsagn	**15-24 år**				**35 år +**			
	Mænd		**Kvinder**		**Mænd**		**Kvinder**	
	D	**IV**	**D**	**IV**	**D**	**IV**	**D**	**IV**
"Det er ydmygende at modtage penge, hvis man ikke har arbejdet for dem"	36	46	27	41	-18	50	-20	56
N	**309**	**895**	**278**	**952**	**363**	**501**	**386**	**492**

Kilde: Andersen (2008a).

Note: Opinionsbalancer: Pct. enig (helt enig + delvis enig) minus pct. uenig (delvis uenig + helt uenig). **D** = Danskere og **IV** = Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Som det fremgår af tabellen, finder de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere - uanset køn og alder - i betydelig højere grad end danskerne det ydmygende at modtage penge, man ikke har arbejdet for. I læsningen af tabel 6.10 bør man være opmærksom på, at der kan være en tendens til "political correctness", således at nogle indvandrere og efterkommere i deres forsøg på at "please" det danske samfund kan komme til at udtrykke en større afstandstagen til udsagnet, end der egentlig er belæg for. På den anden side er det en mindst lige så rimelig antagelse, at netop arbejdets funktion som en faktor, der giver anerkendelse, står stærkt blandt indvandrere og efterkommere, fordi det på en effektiv måde kan opfylde behovet for at blive en accepteret del af det danske samfund.

Denne antagelse bekræftes i tabel 6.10, som belyser hvilken betydning, man tillægger omgivelsernes reaktion på det arbejde, man har.

Tabel 6.10 Opfattelsen af vigtige aspekter ved arbejdet. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Pct.

	Andel meget vigtig		**Vigtigt i alt**	
	Danskere	**Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere**	**Danskere**	**Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere**
"Når man har et arbejde, hvor vigtigt er det, at andre har respekt for, at man forsørger sig selv?"	45	43	70	82
"Når man har et arbejde, hvor vigtigt er det, at det er et arbejde, der giver anseelse i samfundet?"	7	31	37	74

Kilde: Andersen (2008a).

Af tabellen fremgår det, at for begge etniske grupper har det at have et arbejde en vigtig betydning for at opnå respekt fra andre. Som det også fremgår, har denne funktion ved arbejdet større betydning for de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere end for danskere. Forskellen bliver endnu større, når spørgsmålet er, hvor vigtigt det er, at arbejdet giver anseelse i samfundet. Den positive opinionsbalance for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere er her dobbelt så stor som for danskere.

Til de ikke-økonomiske incitamenter hører delvist også spørgsmålet om, hvor stor betydning arbejdet har for social opstigning. Bestræbelsen på social opstigning kan være et udtryk for et ønske om at forbedre ens

økonomisk indtjening, men det kan også være udtryk for en trang til at opnå anerkendelse fra det omkringliggende samfund i kraft af den prestige, som opstigningen medfører.

Emnet belyses i tabel 6.11, hvor spørgsmålet er, hvor vigtigt det er, at arbejdet giver gode muligheder for forfremmelse. Tabellen viser, at målet om forfremmelse har en markant større betydning for de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere end hos danskere.

Tabel 6.11 Hvor vigtigt er det at blive forfremmet? Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Pct.

Udsagn	**Andel meget vigtig**		**Vigtigt i alt**	
	Danskere	**Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere**	**Danskere**	**Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere**
"Når man har et arbejde, hvor vigtigt er det, at der er gode muligheder for at blive forfremmet?"	19	42	61	82

Kilde: Andersen (2008a).

Styrken ved ikke-økonomiske incitamenter kan endvidere måles ved at undersøge, i hvor høj grad man er parat til at ofre sig for arbejdet[95]. Ligesom det forrige spørgsmål om forfremmelse, har denne problemstilling en dobbelthed i sig. Hvis man i høj grad er parat til at ofre sig for arbejdet, kan det være udtryk for, at man er meget afhængig af den økonomiske indtjening, som arbejdet giver, men det kan også være udtryk for, at arbejdet i sig selv tillægges stor værdi. Uanset hvad baggrunden er, vil det være en indikator på en høj grad af positiv joborientering.

[95] Det svarer til begrebet "organizational commitment", hvorimod "employment commitment" dækker over, i hvor høj grad man basalt set ønsker sig et arbejde (Svalfors et al. 2001).

Problemstillingen belyses indirekte på to måder i tabel 6.12, hvor der bliver spurgt til, dels hvor meget arbejdet betyder i relation til fritiden, og dels hvor vigtigt det er at lære sine børn hårdt arbejde.

Tabel 6.12 I hvor høj grad skal man ofre sig for arbejdet? Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-24 år samt 35 år og derover. Pct.

Udsagn	15-24 år				35 år +			
	Mænd		Kvinder		Mænd		Kvinder	
	D	IV	D	IV	D	IV	D	IV
"Arbejde kommer først, også selvom det betyder mindre fritid"	19	29	-2	31	15	63	7	52
"Vigtigt at lære sine børn hårdt arbejde"	38	29	28	41	10	29	5	47
N	309	895	278	952	363	501	386	492

Kilde: Andersen (2008a).

Note: **D** = Danskere og **IV** = Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Opinionsbalancer: Pct. enig (helt enig + delvis enig) minus pct. uenig (delvis uenig + helt uenig).

Uanset køn og aldersgruppe bakker ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i markant højere grad end danskere op om, at arbejdet kommer først, selvom det betyder mindre fritid. Det samme gælder for spørgsmålet om vigtigheden af at lære sin børn hårdt arbejde - lige bortset fra mænd i aldersgruppen 15-24 år, hvor flertallet er noget større hos danskerne.

Stærke arbejdsnormer finder vi også blandt de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, der er udenfor arbejdsmarkedet (Rosdahl 2006)[96]. Modtagere af enten kontanthjælp eller introduktionsydelse fik her stillet følgende spørgsmål om det samlede oplevede incitament ved at arbejde: *"Er det - alt taget i betragtning - bedre for Dem at arbejde end at modtage kontanthjælp/anden overførselsindkomst?"*.

83 pct. svarede, at det er "meget bedre" at være i arbejde, 12.1 pct. at det er "noget bedre", mens resten (4.9 %) svarede, at det kun er en "lille fordel eller ingen fordel" (Rosdahl 2006: 17). Blandt respondenterne var der således en meget stor opbakning til det at være i arbejde, selvom det givetvis har været forbundet med enten en negativ eller begrænset økonomisk nettogevinst for en større del af dem, fordi et lavtlønnet ufaglært arbejde for en stor del af gruppen sikkert har været den eneste realistiske beskæftigelsesmulighed.

Den store jobmotivation blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, som ovennævnte studier og undersøgelser har peget på, er også blevet bekræftet af en undersøgelse blandt de 18-årige (Liversage & Christensen: 2017)[97], som dog ikke kun omhandlede ikke-vestlige, men alle indvandrere og efterkommere. Men da 85 pct. af respondenterne kom fra ikke-vestlige lande på linje med andelen på landsplan, er analyseresultaterne en indikation på holdningen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

---

[96] Undersøgelsen var en survey med ca. 500 respondenter, der alle var modtagere af enten kontanthjælp eller introduktionsydelse, og som blev fundet via en stikprøve blandt de ca. 30.000 personer med en ikke-vestlig baggrund i aldersgruppen 18-64 år, der i 2003 havde modtaget en af disse to ydelser i mindst 45 uger. Disse ca. 30.000 personer fordelte sig mellem ca. 86 pct., der modtog kontanthjælp, og ca. 14 pct., som fik introduktionsydelse.

[97] Undersøgelsens respondenter bestod af over 4.000 danske unge og knap 900 unge med en indvandrer- eller efterkommerbaggrund og fra 118 forskellige lande. Svarprocenten var ca. 72 pct., i den første og ca. 43 pct. i den anden gruppe, hvilket ligger på linje med tidligere erfaringer med indsamling af surveydata fra indvandrere og efterkommere. I begge grupper var der i bortfaldet en overrepræsentation af unge med færre økonomiske ressourcer og karakterer under middel, hvorfor det må antages, at det billede, der tegnes i undersøgelsen, nok er lidt mere positivt, end hvis der ikke havde været denne overrepræsentation i bortfaldet. Dette forhold er vigtigt at have med i tolkningen af undersøgelsens analyseresultaterne.

Undersøgelsen sammenlignede holdningerne blandt 18-årige danskere og indvandrere/efterkommere og fandt blandt andet store forskelle på spørgsmålet om, hvorvidt et arbejde vil være det, der giver livet mening som voksen. Blandt 18-årige danske piger var der 26 pct., der var enten enig eller helt enig i dette udsagn – mod 49 pct. blandt de 18-årige indvandrer- og efterkommerpiger. Den samme forskel blev også fundet for drengene – 31 mod 47 pct. – dvs. en mindre, men stadigvæk markant forskel.

6.5 Holdninger og handlinger

I det forrige afsnit har vi fundet en række indikationer på en høj jobmotivation hos de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, flere gange i endnu højere grad end hos danskere. Det gælder f.eks. spørgsmålet om, hvor meget vægt, man tillægger arbejdet som en faktor, der kan skabe anseelse og respekt såvel i familien som samfundet, og som muliggør en social opstigning i samfundet.

En indvending mod denne sammenfatning - og dermed mod ovennævnte tolkninger af Rosdahl (2006), Andersen (2008, 2008a) og Regeringens arbejdsgruppe for bedre integration (2011) – kan være, at der svares på en måde, som det forventes, at intervieweren (og det danske samfund) gerne vil høre. At undersøgelserne med andre ord i et eller omfang kan være påvirket af en tendens til "political correctness".

Det kan ikke udelukkes. På den anden side har tendensen til en høj jobmotivation, både i dette som det forrige kapitel, været ganske markant i en lang række undersøgelser på tværs af respondentgrupper og undersøgelsesdesign. Dertil kommer, at en ikke ubetydelig del af de ikke-vestlige indvandrere, der er beskæftiget (godt en tredjedel), i hvert fald for ca. 15 år siden, gik på arbejde, selvom de ifølge Pedersen et al. (2003)´s beregninger enten tjente meget lidt eller direkte mistede penge på det, jf. tabel 6.2. Denne adfærd fra indvandrernes korresponderer med, at de generelt skulle have en stærk jobmotivation.

Man kan indvende mod denne konklusion, at det ikke stemmer så godt overens med den kendsgerning, at ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har en markant lavere beskæftigelsesfrekvens end danskere, og at denne forskel ville være mindre, hvis de havde en endnu

højere jobmotivation. Men det er et argument, som det principielt er umuligt at finde modargumenter eller evidens imod. Så langt data rækker, finder vi faktisk kun tegn på en høj jobmotivation på (mindst) samme niveau som danskerne. Det udelukker ikke, at søgeintensiteten kan tænkes at blive større, og at fantasien eller villigheden til at påtage sig beskæftigelse, som umiddelbart synes umulig eller nytteløs, kunne øges.

Samtidig kan det anføres, at en nok så høj jobmotivation blandt indvandrere ikke fjerner beskæftigelsesbarrierer, hvad enten der er tale om manglende uddannelse, dårlige sprogkundskaber, svage netværk, diskrimination på arbejdsmarkedet eller traumatiske belastninger fra en flygtningefortid. Disse barrierer er stadigvæk en realitet. Udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse kan netop ses som et felt, hvor indvandrernes stærke jobmotivation møder disse barrierer, som bliver behandlet i de følgende analysekapitler.

Samlet set finder vi således en meget positiv jobmotivation hos ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, der er forankret i stærke ikke-økonomiske incitamenter, som måske har kunnet kompensere for svage økonomiske incitamenter.

Tilbage står imidlertid stadigvæk en modsætning mellem, at indvandrere og efterkommere i stor udstrækning finder det ydmygende at modtage penge, man ikke har arbejdet for, jf. tabel 6.9, og at ikke-vestlige indvandrere samtidig er overrepræsenteret blandt dem, der modtager offentlig forsørgelse. De udgør kun 7 pct. af alle personer i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år, men 10 pct. af alle dem, der modtager offentlig forsørgelse, og hele 22 pct. af dem, der modtager kontanthjælp (Danmarks Statistik 2015: 81).

Noget af forklaringen på denne modsætning mellem holdning og handling kan forklares med de tidligere nævnte barrierer, som ikke-vestlige indvandrere og efterkommere møder på det danske arbejdsmarked. Set i lyset af disse barrierer er det ikke overraskende, at ikke-vestlige indvandrere er overrepræsenteret i kontanthjælpsstatistikken. Men samtidig er spørgsmålet, om overrepræsentationen også kan dække over, at nogle ikke-vestlige indvandrere for at "please" det danske samfund giver udtryk for høj

jobmotivation og en ulyst til at modtage penge fra det offentlige, som man ikke har arbejdet for, uden at det bunder i en reel vilje til at forsørge sig selv. Det kan naturligvis ikke udelukkes.

Helt overordnet er det vel en rimelig antagelse, at der i større eller mindre grad er tendenser til at omgå lovens bestemmelser i langt de fleste grupper i samfundet og dermed også blandt kontanthjælpsmodtagere, hvad enten de har en dansk eller ikke-vestlig etnisk baggrund. Ifølge sagens natur kan det være vanskelig empirisk at kortlægge og identificere, om omgåelsesproblemet er større for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere end for danskere. Af indlysende grunde kan man forestille sig, at personer, der modtager kontanthjælp uden reelt at stå til rådighed for arbejdsmarkedet, uanset etnisk baggrund, ikke har særlig meget lyst til at give udtryk herfor i en interviewsituation. Holdningsmæssige undersøgelser kan derfor tegne et billede, hvor såvel danskere som ikke-vestlige indvandrere og efterkommere kommer til at fremstå mere jobmotiverede, end de i virkeligheden er.

Derfor er eksperimenter i virkeligheden nok den bedste metode til at afdække modsætninger mellem holdninger og handlinger med hensyn til dels hvor stort problemet er, og dels hvordan det fordeler sig på etnisk baggrund. I sådanne eksperimenter skulle både ledige danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere havde tilbudt et job, som de realistisk kan bestride, såvel vurderet ud fra deres helbred og livssituation som kvalifikationskrav. Eksperimentet skulle undersøge, hvor mange der blandt såvel danskere som ikke-vestlige indvandrere og efterkommere alligevel sagde nej til jobbet. Det vil være en væsentlig indikator på i hvor høj grad, der rent faktisk er en modsætning mellem joborienterede holdninger og handlinger, og om der på dette punkt er signifikante forskelle mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Sådanne eksperimenter er desværre ikke blevet gennemført. Men et område, hvor man måske kan komme problematikken lidt nærmere, er i forhold til de indvandrere, der er på kontanthjælp, og som har meldt sig syge. Spørgsmålet er, om nogle af disse indvandrere er "fiktiv" syge og bruger sygdommen som en slags undvigestrategi. Dette spørgsmål er faktisk blevet undersøgt af konsulentfirmaet LG Insight (2009a), som

analyserede sygdomsforløb og deres betydning for beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

I undersøgelsen deltog 10 kommuner, der alle arbejdede med særlige indsatser på området[98]. Den byggede på analyser af sager for mere end 250 borgere med henholdsvis dansk og ikke-dansk baggrund på kontanthjælp, ledighedsydelse eller sygedagpenge fra de daværende matchgrupper 3, 4 og 5. Der blev endvidere gennemført mere end 120 interviews med aktører inden for det beskæftigelses-, social- og sundhedsfaglige system.

Undersøgelsen skønnede, at op mod 15 pct.af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere på kontanthjælp stod uden for arbejdsmarkedet som en følge af en sygdomsopfattelse, som ikke kunne underbygges af deres reelle sundhedstilstand, og at de "fiktive" syge skønsmæssigt udgjorde 15 til 20 pct. af den samlede sygdomsgruppe i matchgrupperne 4 og 5.

Skønsmæssige vurderinger er altid forbundet med en vis usikkerhed. Dertil kommer, at der til begge ovennævnte tal er knyttet yderlig usikkerhed. Det fremgår ikke af undersøgelsen, hvilke spørgsmål, der er blevet stillet i interviewene. Vi er heller ikke i stand til at vurdere, om de nævnte andele er større eller mindre end danskenes ditto.

Endvidere pegede undersøgelsen selv på to forhold, som indebærer, at undersøgelsesresultaterne må tages med yderligere forbehold. For det første afdækker kommunerne kun i begrænset omfang sygdomsårsagerne blandt de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Syge kontanthjælpsmodtagere med dansk baggrund får således afdækket deres sygdomsforhold og ressourcer fire gange oftere end ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. For det andet understregede undersøgelsen også, at der ikke findes klare metoder til at afdække de borgere, der bruger sygdom som en undvigestrategi til at komme udenom tilbud om job og aktivering.

---

[98] Gruppen af de 10 kommuner, som var udvalgt af Integrationsservice, Dansk Flygtningehjælp, Kommunernes Landsforening, Specialfunktionen for den etniske indsats/AMS, CABI og LG Insight, bestod af Odense, Greve, Randers, Frederikshavn, Esbjerg, Skive, Aabenraa, Haderslev, Varde og Horsens Kommune.

Vi kan således ikke på baggrund af undersøgelsen afgøre præcist, hvor stort omgåelsesproblemet er blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, og om det er større eller mindre sammenlignet med danskere.

Som det er fremgået, har vi desværre ikke eksperimenter, der kan belyse, hvor stor modsætningen er mellem holdninger og handlinger, når ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i surveys giver udtryk for en høj jobmotivation på mindst samme niveau som danskerne. Men hvad har vi så?

Vi har på den ene side en undersøgelse (LG Insight 2009a), der kunne tyde på, at der blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere findes en modsætning mellem holdninger og handlinger, når de giver udtryk for en høj jobmotivation. Undersøgelsen fremlægger en skønnet vurdering af omfanget af "fiktive" syge blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere primært på kontanthjælp. Men det er samtidig en undersøgelse, der skal tages med ekstra forbehold ud over det, man altid skal tage, når det handler om skønnede data. Dertil kommer, at undersøgelsen ikke viser noget om, hvorvidt det skønnede omfang af "fiktive" syge er større, mindre eller det samme som det, der kan findes hos danskerne.

På den anden side har vi den meget markante beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009, som kan tages som en generel bekræftelse på den høje jobmotivation, som holdningsundersøgelserne peger på. Som nævnt tidligere blev den ikke-vestlige beskæftigelse alt i alt mere end tredoblet, selv i en situation, hvor der for store grupper af ikke-vestlige indvandrere som tidligere nævnt var enten svage eller direkte negative økonomistiske incitamenter ved at tage et arbejde, i hvert fald i første halvdel af perioden. Fremgangen var markant for både blandt mænd og kvinder, og den var endda relativ størst hos kvinderne, selvom de havde ringere økonomiske incitamenter end mændene.

På den anden side finder vi også en lang række forklaringer på overrepræsentationen af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere blandt kontanthjælpsmodtagerne: svag human kapital, manglende netværk, diskrimination, traumer m.v.

På ovennævnte baggrund vil det være oplagt at fremsætte en hypotese om, at den forskel mellem holdninger og handlinger, der måtte gøre sig gældende for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere med hensyn til jobmotivationen, generelt set ikke er væsentligt større end den, der måtte eksistere for danskere. At teste den hypotese vil som nævnt tidligere nok forudsætte eksperimentelle studier.

6.6 Konklusion

Formålet med dette kapitel har været at undersøge, om der generelt set er empirisk belæg for, at økonomiske incitamenter er en afgørende beskæftigelsesbarriere for indvandrere og efterkommere.

Udgangspunktet for analyserne i dette kapital var konstateringen af, at beskæftigelsesfremgangen i sig selv umiddelbart strider mod den beskæftigelsesbarriere, som incitamentsperspektivet peger på, og som består i, at det at være i job i for høj grad er forbundet med enten en marginal merindtjening eller et direkte tab, når alternativet er offentlige indkomstoverførelser.

Undersøgelsen kan bekræfte eksistensen af en svag økonomisk incitamentsstruktur på kort sigt i den periode, hvor der var fremgang for den ikke-vestlige beskæftigelse - i hvert fald frem til 2002. Nettokompensationsgraden har været meget høj for både beskæftigede og ledige. Og ifølge den mest grundige - men måske lidt overdrevne - beregning, var situationen for godt en tredjedel af de beskæftigede indvandrere, at de på kort sigt havde enten en meget lille eller i enkelte tilfælde endog negativ fortjeneste ved at gå på arbejde. Det skyldes, at en relativ stor del af beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere findes indenfor det ufaglærte lavlønsområde, hvor forskellen ikke har været så stor til de offentlige indkomstoverførsler, og at kontanthjælpssystemet har sikret et vist ydelsesminimum for familier med børn.

Alligevel gik den ikke-vestlige beskæftigelse markant frem i denne periode. Det var en fremgang, der var jævnt fordelt mellem indvandrere og efterkommere, mænd og kvinder og de forskellige aldersgrupper, hvilket indikerer, at den også har omfattet ufaglærte grupper med svage økonomiske incitamenter til at tage et arbejde.

Navnlig siden 2002 er der gjort ikke så lidt for at forbedre de økonomiske incitamenter. Den disponible realindkomst for lavtlønnede i arbejde er blevet øget, og i nogle situationer er den disponible realindkomst for offentligt forsørgede reduceret. Det medførte, at antallet af personer med svage økonomiske incitamenter faldt. Ikke desto mindre gik den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens mere frem fra 1996 til 2002 end fra 2002 og frem til 2009. Også denne tendens har været jævn fordelt mellem indvandrere og efterkommere, mænd og kvinder og de forskellige aldersgrupper, hvilket indikerer, at den også har omfattet grupper med svage økonomiske incitamenter.

Det synes på den baggrund svært at indlæse effekter af for svage - respektive forbedrede - incitamenter i tallene. I hvert fald skete der en meget stærk fremgang for den ikke-vestlige beskæftigelse på det tidspunkt, hvor de økonomiske incitamenter til at være i beskæftigelse var mindst. I denne periode har indvandrernes økonomiske incitamenter været svagere end danskernes, dvs. det generelt set bedre har kunnet betale sig for danskerne at arbejde.

Endvidere var der en tydelig tendens til, at kvindernes økonomiske incitamenter har været svagere end mændenes ditto. Alligevel fandt vi i kapitel 5, at de relativt set har haft en større beskæftigelsesfremgang end mændene. Nu kunne det naturligvis indvendes, at der også var meget "room for improvement", men tallene kan alligevel læses som et vidnesbyrd om, at økonomiske incitamenter langtfra er det eneste og efter alt at dømme heller ikke den vigtigste faktor, der kan forbedre indvandreres beskæftigelse. Samtidig kan de læses som endnu en bekræftelse på kvindernes positive orientering mod job, som vi også fandt i kapitel 5.

Starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300 timer-reglen, der blev indført i perioden fra 2002 og fremefter, har ikke afgørende ændret på denne konklusion. De tre ordninger berørte kun en begrænset andel af alle indvandrere. Der er endvidere usikkerhed omkring deres præcise beskæftigelseseffekt, både enkeltvis og samlet, om end der er rimelig enighed om, at der har været tale om en beskæftigelseseffekt på kort sigt. Selvom kontraproduktive beskæftigelseseffekter forekommer at være sandsynlige, er de kun undersøgt i svagt omfang.

Selv hvis man sætter de kontraproduktive effekter lig 0, kan de tre ordninger kun i meget begrænset grad forklare beskæftigelsesfremgangen for den ikke-vestlige beskæftigelse. Hvad effekterne for den ikke-vestlige beskæftigelse har været af øvrige ændringer indenfor skatte-, dagpenge- og kontanthjælpsområdet med det formål generelt at forbedre de økonomiske incitamenter, kan vi desværre ikke sige noget præcist om på grund af manglende data.

Det er således alt i alt begrænset, hvor meget der kan hentes i dette kapitel til at forklare beskæftigelsesfremgangen. Vi kan ikke frem til 2002 forklare den med, at der alligevel var stærke økonomiske incitamenter for indvandrerne til at tage et job. Og vi kan heller ikke efter 2002 forklare den med, at starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300 timers-reglen samt en række andre forbedringer af økonomiske incitamenter blev indført. I denne konklusion ligger der ifølge sagens natur ikke en afvisning af, at økonomiske incitamenter har en betydning, men alene en vurdering af i hvor høj grad de kan bidrage til at forklare den ikke-vestlige beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2008.

Ovennævnte peger på, at økonomiske incitamenter ikke er de eneste incitamenter, der har betydning for den ikke-vestlige beskæftigelse. Den gennemgående tendens i en række holdningsmæssige undersøgelser peger på, at ikke-økonomiske incitamenter står stærkt blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Det kan være noget af forklaringen på den markante fremgang for den ikke-vestlige beskæftigelse fra 1996 til 2009 på trods af svage økonomiske incitamenter.

Vi har ikke fundet data, der indikerer, at indvandrere og efterkommere skulle havde en speciel lav jobmotivation, hvad enten det er en følge af de relative høje indkomstoverførsler eller andre faktorer. Tværtimod peger analyserne i dette kapitel samlet set på, at jobmotivationen står stærkt blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, selvom vi skal være opmærksomme på, at der kan være en modsætning mellem den holdning, som respondenterne giver udtryk for i surveys, og deres faktiske adfærd.

Flere af indikatorerne i disse surveys har peget på, at jobmotivationen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere er stærkere end hos

danskere. Kendetegnende for disse indikatorer har været to forhold. For det første har de målt på, hvor vigtigt arbejdet er som en faktor, der både giver respekt og anseelse fra familie og det omkringliggende samfund, og som muliggør social opstigning i samfundet. Og for det andet har de haft fokus på, hvor vigtigt det er at udholde hårdt arbejde og en parathed til at ofre fritid fremfor arbejdet.

Økonomiske incitamenter påvirker beskæftigelsen, men samtidig er konklusionen på dette kapitel, at der ikke er fundet empirisk belæg for, at de generelt set skulle være en afgørende beskæftigelsesbarriere for indvandrere og efterkommere, som først skulle overvindes for at opnå en markant beskæftigelsesfremgang.

KAPITEL 7. HUMANKAPITALPERSPEKTIVET

7.1 Indledning

Dette kapitel skal undersøge udviklingen i humankapitalen i den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem, med det formål at afdække i hvor høj grad beskæftigelsesfremgangen kan forklares med en øgning af humankapitalen.

Undersøgelserne fokuserer på fire aspekter. Det første handler om opholdstiden, der alt andet lige øger den landespecifikke del af humankapitalen, dvs. kendskab til landets sprog og arbejdsmarkedskultur. Det er derfor nærliggende at undersøge, om en øgning af indvandrernes gennemsnitlige opholdstid er en forklaring på beskæftigelsesfremgangen. Det er spørgsmålet i afsnit 7.2.

Det anden aspekt er flygtningeandelen, der faldt i den løbende ikke-vestlige indvandring i 00´erne. Humankapitalen er alt andet lige mindre for flygtninge end for andre indvandrere, blandt andet fordi en del af flygtninge er mærket på sjæl og/eller legeme. Når der bliver færre flygtninge blandt de indvandrere, der kommer til Danmark, bliver det derfor også alt andet lige nemmere under ét at få dem i beskæftigelse. Kan den faldende flygtningeandel forklare beskæftigelsesfremgangen? Det undersøges i afsnit 7.3.

Det tredje aspekt er uddannelse, som normalt betragtes som kernen i humankapitalen. Der er derfor oplagt at spørge for det første: Hvor stor har uddannelsesfremgangen været blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere? Dernæst: Hvilke virkninger har uddannelsesfremgangen haft på den ikke-vestlige beskæftigelse, herunder selve beskæftigelsesfremgangen? Og endelig: Hvor stor er uddannelsesmotivationen blandt indvandrere og efterkommere? Disse tre hovedspørgsmål undersøges nærmere i afsnit 7.4.

Det sidste aspekt er de danske sprogkundskaber. Her er der et overlap til det første aspekt om opholdstiden, fordi øget opholdstid alt andet lige

forbedrer de danske sprogkundskaber. Kan forbedrede danskkundskaber være en forklaring på beskæftigelsesfremgangen? Det er det centrale spørgsmål i afsnit 7.5.

7.2 Opholdstid

Denne analyse af opholdstiden består af to trin. Først undersøges det, hvordan den gennemsnitlige opholdstid har udviklet sig i perioden med beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009. Dernæst undersøges det, om opholdstidens betydning for beskæftigelseschancerne er blevet svækket i løbet af 00'erne.

7.2.1 Den gennemsnitlige opholdstid

Vi kan ikke besvare spørgsmål om indvandrernes gennemsnitlige opholdstid med fuldstændig sikkerhed, fordi Danmarks Statistisk ikke har lavet beregninger, der viser udviklingen, hverken i tilbagegangsfasen fra 1981 til 1996 eller fremgangsfasen fra 1996 til 2009[99]. Det ville jo være det bedste datagrundlag for at afgøre i hvor høj grad, opholdstiden har påvirket beskæftigelsesfremgangen.

Det næstbedste datagrundlag finder vi i tabel 7.1 og 7.2, som viser, hvorledes den ikke-vestlige indvandrerpopulation for begge køn i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år har fordelt sig mellem tre grupper: dem, den har opholdt sig i Danmark mindre end 5 år, mellem 5 og 10 år og mere end 10 år. Tabellen viser fordelingen i såvel 1998 som 2009[100], hvorfor det bliver muligt at se, hvordan udviklingen har været i fordelingen mellem de tre grupper i den periode, hvor der var beskæftigelsesfremgang.

Begge tabeller er bygget op på den måde, at første række med fed skrift viser udviklingen i den gennemsnitlige fordeling for alle ikke-vestlige indvandrere i hele populationen og altså ikke kun for de ti lande, der er

[99] Denne oplysning bygger på mailkorrespondance med Danmarks Statistik i februar 2014.

[100] Det ville naturligvis have været ønskværdigt, hvis1996 var startåret i stedet for 1998, men talserien fra Danmarks Statistik starter først i 1998.

med i tabellen[101]. Herefter vises fordelingen for det enkelte oprindelsesland, som er rangordnet efter, hvor stor væksten i beskæftigelsesfrekvensen har været i pct. point.

[101] De ti lande, der er taget med i tabellen, er de 10 ikke-vestlige lande, hvorfra der opholdt sig flest indvandrere i Danmark den 1. januar 2009 (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2010a: 86).

Tabel 7.1 Opholdstiden for mandlige ikke-vestlige indvandrere. 1998 og 2009. 16-64 år. Pct.

	5 år og derunder		Mellem 5 og 10 år		10 år og derover (inkl. uoplyst)		I alt	
	1998	2009	1998	2009	1998	2009	1998	2009
Mænd i alt	**30.6**	**16.6**	**22.3**	**17.6**	**47.2**	**65.7**	**100.1**	**99.9**
Bosnien-Hercegovina	99.4	1.7	0.1	5.4	0.5	92.9	100.0	100.0
Somalia	72.5	3.2	25.0	21.3	2.6	75.5	100.1	100.0
Irak	46.8	5.3	33.2	41.7	20.0	53.0	100.0	100.0
Libanon	7.2	3.0	43.6	6.1	49.2	90.9	100.0	100.0
Vietnam	8.0	4.8	30.6	6.3	61.5	88.8	100.1	99.9
Iran	10.7	7.9	27.4	9.7	61.8	82.4	99.9	100.0
Tyrkiet	13.5	7.0	17.9	12.2	68.5	80.8	99.9	100.0
Pakistan	16.6	13.1	16.9	14.1	66.5	72.8	100.0	100.0
Eks. Jugoslavien	27.1	1.6	18.9	6.0	54.1	92.5	100.1	100.1
Kina	42.3	52.2	32.7	24.2	25.1	23.6	100.1	100.0

Kilde: Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

Note: Kategorien "uoplyst" er inkluderet i den gruppe, der har mere end 10 års ophold. Kategorien omfatter personer, hvor der ikke foreligger oplysninger om indvandringsåret, men ifølge oplysninger fra Danmarks Statistik i maj 2016 er det hovedsagelig personer, der er indvandret før 1986.

Tabel 7.2 Opholdstiden for kvindelige ikke-vestlige indvandrere. 1998 og 2009. 16-64 år. Pct.

	5 år og derunder		Mellem 5 og 10 år		10 år og derover (inkl. uoplyst)		I alt	
	1998	2009	1998	2009	1998	2009	1998	2009
Kvinder i alt	**37.2**	**19.0**	**25.7**	**20.2**	**37.0**	**60.8**	**99.9**	**100.0**
Bosnien-Hercegovina	99.4	3.0	0.3	6.8	0.4	90.3	100.1	100.1
Vietnam	20.7	9.3	38.4	14.2	40.9	76.5	100.0	100.0
Iran	22.4	9.5	38.8	16.2	38.8	74.3	100.0	100.0
Somalia	82.8	3.5	15.4	29.5	1.8	67.0	100.0	100.0
Tyrkiet	15.0	7.0	24.0	9.5	61.0	83.4	100.0	99.9
Irak	60.4	7.1	31.2	47.3	8.4	45.6	100.0	100.0
Libanon	16.7	3.2	55.1	7.6	28.1	89.2	99.9	100.0
Kina	44.0	51.0	32.7	25.5	23.3	23.5	100.0	100.0
Pakistan	17.2	9.3	22.0	14.8	60.9	75.9	100.0	100.0
Eks. Jugoslavien	24.3	1.8	18.5	7.2	57.2	91.1	100.0	100.1

Kilde: Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

Note: Kategorien "uoplyst" er inkluderet i den gruppe, der har mere end 10 års ophold. Kategorien omfatter personer, hvor der ikke foreligger oplysninger om indvandringsåret, men ifølge oplysninger fra Danmarks Statistik i maj 2016 er det hovedsagelig personer, der er indvandret før 1986.

De to tabeller viser, at den gennemsnitlige opholdstid for såvel mandlige som kvindelige indvandrere fra ikke-vestlige lande er øget ganske markant i den periode, hvor beskæftigelsen gik frem. For mændene blev den andel, der har en opholdstid på under 5 år, næsten halveret, fra ca. 31 til ca. 17 pct., samtidig med at den andel, der har en opholdstid på over 10 år, blev øget fra ca. 47 til ca. 66 pct. For kvinderne har der været en tilsvarende udvikling: andelen med opholdstid under 5 år blev lidt mere end halveret, fra ca. 37 til ca. 19 pct., samtidig med at andelen med opholdstid over 10 år markant blev øget fra ca. 37 til ca. 61 pct.

Opholdstidens betydning for beskæftigelsen kan direkte aflæses, hvis vi fokuserer på beskæftigelsens fordeling på opholdstid. Denne fordeling er vist i tabel 7.3.

Tabel 7.3 Beskæftigelsens fordeling på opholdstid. Ikke-vestlige indvandrere. Opdelt på køn. Pct.

	5 år og derunder		Mellem 5 og 10 år		10 år og derover		I alt	
	1998	2009	1998	2009	1998	2009	1998	2009
Mænd	19.5	16.1	22.3	17.8	58.2	66.0	100.0	99.9
Kvinder	21.1	14.4	25.3	20.9	53.6	64.6	100.0	99.9

Kilde: Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

Note: Uoplyste er taget med i "10 år og derover".

For mændene generelt er den andel blandt de beskæftigede, der har en opholdstid på under 5 år, faldet fra ca. 20 til ca. 16 pct., samtidig med at andelen af de beskæftigede, der har en opholdstid på 10 år og derover, er øget, fra ca. 58 til ca. 66 pct. Den samme udvikling kan i skærpet grad findes blandt kvinderne, hvor andelen af de beskæftigede med et opholdstid på under 5 år er faldet fra ca. 21 til ca. 14 pct. samtidig med, at andelen med 10 års ophold og derover, er blevet øget fra ca. 54 til ca. 65 pct.

Sammenhængen mellem opholdstid og beskæftigelse kommer tydeligt frem, når vi fokuserer på indvandrere fra Bosnien-Hercegovina, der har haft den største vækst i beskæftigelsesfrekvensen blandt de ti lande i tabellen, jf. tabel 11.1 og 11.2. I perioden fra 1997 til 2009 blev mændenes beskæftigelsesfrekvens øget med 45.1 pct. point, fra 13.6 til 58.7 pct., og kvindernes med 45.7 pct. point, fra 7.3 til 53.0 pct.[102] Samtidig er indvandrere fra Bosnien-Hercegovina den indvandrergruppe, hvis opholdstid er øget mest. For mændene er den andel, der har mindre end 5 års ophold, gået fra 99.4 til 1.7 pct. Omvendt er den andel, der har mere end 10 års ophold, gået fra 0.5 til 92.9 pct. En tilsvarende udvikling finder vi også for kvinderne. Det er derfor en meget nærliggende konklusion, at den markante øgning af opholdstiden for de bosniske indvandrere kan være med til at forklare deres lige så markante beskæftigelsesfremgang i samme periode.

Det gælder for alle indvandrerlande i tabellen, at andelen med en opholdstid på under 5 år er faldet, mens andelen med en opholdstid over 10 år, er øget. Den eneste undtagelse er indvandrere fra Kina, hvilket kan være en medvirkende forklaring på, at de relativt set har klaret sig dårligt beskæftigelsesmæssigt sammenlignet med indvandrere fra de andre lande. Blandt mændene er Kina det land, der har klaret sig allerdårligst, og blandt kvinderne har det klaret sig tredje dårligst, jf. tabel 11.1 og 11.2. Men samtidig skal der tages højde for, at beskæftigelsesfrekvensen for såvel mandlige som kvindelige indvandrere fra Kina i udgangspunktet (1997) lå relativ højt: 59.3 pct. for mændene og 44.6 pct. for kvinderne[103].

Det er altså tydeligt, at der er sket en væsentlig øgning i den gennemsnitlige opholdstid for ikke-vestlige indvandrere i den periode, hvor beskæftigelsen gik frem. Da vi som påpeget i teorikapitlet samtidig har temmelig sikker viden om, at der eksisterer en statistisk samvariation mellem opholdstid og beskæftigelse, kan opholdstidens øgning være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

---

[102] Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

[103] Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

7.2.2 Ændringer i 00'erne

Uden at sætte opholdstidens basale betydning for beskæftigelsen ud af kraft blev den i løbet af 00'erne justeret på to områder.

For det første skiftede den ikke-vestlige indvandring karakter i 00´erne, således der kom færre flygtninge og familiesammenførte og flere med arbejds- og uddannelsestilladelser. I 2000 udgjorde flygtninge og familiesammenførte ca. 75 pct. af alle nyankomne indvandrere, og i 2008 var andelen faldet til ca. 20 pct.[104] Ikke overraskende kom de nyankomne indvandrere i 00´erne derfor generelt hurtigere i job, hvilket udover ændringen i indvandringsmønstret også må tilskrives højkonjunkturen. Hvor ca. 15 pct. af alle nyankomne indvandrere i 2000 var i job indenfor det første år, var det mere end en tredjedel i 2009 (Dansk Arbejdsgiverforening 2010: 33). I 2000 var beskæftigelsesgraden støt stigende for indvandrere, når opholdstiden gik fra 0 til 10 år, hvorimod stigningen i 2009 kulminerede med en opholdstid på 3-6 år, hvorefter beskæftigelsesgraden ikke steg yderligere.

For det andet kom også de nyankomne flygtninge og familiesammenførte i 00´erne hurtigere i beskæftigelse end tidligere, hvilket også i hvert fald delvist må tilskrives højkonjunkturen. Hvor 15 pct. af dem, der ankom i 2000, var i beskæftigelse eller i gang med en uddannelse efter 1 år, var det 29 pct. i 2006, dvs. næsten en fordobling (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2009b: 1). Den samme udvikling kunne også iagttages for kvoteflygtninge, hvor 29 pct. af dem, som ankom i 2003, var i arbejde efter 3 år, og i 2005 var andelen øget til 53 pct. (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2010).

Disse sidste tal kunne tyde på, at de nye udvælgelseskriterier for kvoteflygtninge fra 2005 har haft en positiv beskæftigelseseffekt, selvom noget af forbedringen som anført givetvis også har været en effekt af højkonjunkturen. De nye udvælgelseskriterier medførte, at der fremover skulle lægges afgørende vægt på integrationspotentialet blandt kvoteflygtninge, dvs. kriterier som sprog, arbejdserfaring, uddannelse,

[104] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/VAN6 og www.statistikbanken.dk/VAN66. Se også Schultz-Nielsen (2016), der dokumenterer den samme udvikling.

familieforhold, netværk, alder og motivation. Men de nye udvælgelseskriterier kom relativt sent i fremgangsperioden for den ikke-vestlige beskæftigelse, og kvoteflygtninge repræsenterer samtidig en begrænset del af det samlede indvandringsvolumen (ca. 500 personer om året). Derfor kan ændringen ikke tillægges den helt store betydning for den samlede beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009. Den samme konklusion er resultatet af en regressionsanalyse, hvor der er taget højde for køn, antal børn, ledighed, opholdstid og uddannelse (Schultz-Nielsen 2016a: 25).

Kvoteflygtninge klarer sig godt beskæftigelsesmæssigt i forhold til andre flygtningegrupper, men det skyldes ikke så meget de nye udvælgelseskriterier, men i højere grad sammensætningen af kvoteflygtninge på oprindelsesland (Schultz-Nielsen 2016a: 24,25). . For de kvoteflygtninge, der ankom fra 2002 til 2005, udgjorde indvandrere fra Myanmar og Indonesien, som har en relativ høj beskæftigelsesgrad, således de to største nationaliteter

7.3 Flygtningeandelen af den ikke-vestlige indvandring

Hovedspørgsmålet i dette afsnit er, om den faldende flygtningeandel i 00´ernes ikke-vestlige indvandring kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen. Først sammenfattes vores viden om sammenhængen mellem flygtningestatus og beskæftigelse, herunder spørgsmålet om, hvorfor ikke-vestlige indvandrere med en flygtningebaggrund har dårligere beskæftigelseschancer. På den baggrund diskuteres det, om den faldende flygtningeandel kan forklare beskæftigelsesfremgangen.

De kommende tal og tabeller, der belyser flygtninges beskæftigelse og deres andele af førtidspensionister, omhandler udelukkende flygtninge med en indvandrerbaggrund. Ifølge Danmarks Statistik defineres indvandrere som flygtninge, hvis de har et oplyst opholdsgrundlag fra

Udlændingeservice som enten kvoteflygtning, anden flygtning, familiesammenført til, barn af eller forælder til en flygtning[105]. Danmarks Statistik opererer imidlertid også med, at efterkommere kan betragtes som flygtninge, hvis mindst en af forældrene har en flygtningebaggrund, men de er ikke taget med i analyserne i dette afsnit.

7.3.1 Flygtninges lavere beskæftigelsesgrad

Flygtninges svage beskæftigelsesgrad er veldokumenteret i litteraturen. Hvor flygtninge i 2007 f.eks. havde en beskæftigelsesfrekvens på henholdsvis 55 pct. (mænd) og 39 pct. (kvinder), var de tilsvarende tal for øvrige ikke-vestlige indvandrere på henholdsvis 66 og 51 pct. (Ploug 2009). Med andre ord var forskellen således på 11 pct. point for mænd og 12 pct. point for kvinder.

Nu kunne det delvist afspejle forskelle i sammensætningen. Men Andersen (2012) fandt i en regressionsanalyse, at flygtninge alt andet lige har cirka dobbelt så høj risiko for ikke at have nogen lønindkomst som indvandrere, der ikke er flygtet hertil. Og Møller & Rosdahl (2006: 71-72) fandt, at også blandt de arbejdsmarkedsmarginaliserede har flygtninge sværere ved at opnå arbejdsmarkedstilknytning end andre indvandrere[106].

---

[105] Indvandrere med et ukendt opholdsgrundlag, men som kommer fra et land, der på indvandringstidspunktet blev klassificeret som et flygtningeland, tages også med som flygtning. Et flygtningeland defineres som et land, hvor mindst 75 pct. af indvandrerne har fået opholdstilladelse via asyl. Det kan variere fra år til år, hvorfor et land et år kan blive defineret som et flygtningeland for så året efter ikke at blive det.

[106] Studiet byggede på en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse med en stikprøve på ca. 850 ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. De var alle marginaliserede i 2003. Marginaliserede var defineret som en person i den arbejdsdygtige alder, der en eller flere gange indenfor en nærmere angiven tidsperiode ikke har været erhvervsmæssigt beskæftiget, uden at der er tale om, at personen er i gang med en ordinær uddannelse, har trukket sig tilbage fra arbejdsmarkedet eller er langvarig syg. Undersøgelsen identificerede de personer, der i første halvår af 2004 ikke længere var marginaliserede, men var blevet beskæftiget. Derved blev det muligt at undersøge forskellen mellem tidligere marginaliserede, der var kommet i beskæftigelse, og de fortsat marginaliserede, dvs. dem, der ikke var kommet i beskæftigelse i første halvår af 2004. Det viste sig, at der var væsentlig flere flygtninge blandt de fortsat marginaliserede end de tidligere marginaliserede. 61 pct. af de fortsat marginaliserede var flygtninge, hvorimod det kun var tilfældet for 44 pct. af de tidligere marginaliserede. For de familiesammenførte til flygtninge var andelen på 23 pct. i begge grupper. Og

Social- og Integrationsministeriet (2012b: 103) fokuserede på beskæftigelsesfrekvensen i aldersgruppen 25-64 år pr. 1. januar 2011 blandt flygtninge, familiesammenførte og indvandrere med "øvrigt opholdsgrundlag". Med en beskæftigelsesfrekvens på 35.6 pct. var flygtningegruppen klart den af de tre indvandrergrupper, der havde den laveste beskæftigelsesgrad. For familiesammenførte og indvandrere med "øvrigt opholdsgrundlag" var den på henholdsvis 51.8 og 44.7 pct.[107] Studiet undersøgte også opholdstidens betydning over en periode på 11 år. Resultatet var, at beskæftigelsesfrekvensen for alle tre ovennævnte grupper stiger med opholdstiden indtil 6 til 7 års ophold, hvorefter den ikke vokser yderligere[108]. Uanset køn havde flygtninge endvidere den laveste beskæftigelsesfrekvens i alle årene.

Men bliver beskæftigelsesgabet mellem flygtninge og de to andre grupper mindre med tiden? Over for de familiesammenførte blev det større, fra. 13 pct. point (år 0) til ca. 19 pct. point (år 11), men mindre i forhold til indvandrere med "øvrigt opholdsgrundlag" - fra ca. 26 pct. point (år 0) til ca. 17 pct. point (år 11) (Social- og Integrationsministeriet 2012b: 107). Med andre ord var der selv efter 11 års ophold stadigvæk et signifikant beskæftigelsesgab mellem flygtninge og de øvrige indvandrergrupper, og det gjaldt for både mænd og kvinder (Social- og Integrationsministeriet 2012b: 109, 110).

Selvom ovennævnte tal ikke er blevet kontrolleret for en række relevante faktorer, herunder alder, er det stærke indikatorer på et strukturelt beskæftigelsesgab mellem flygtninge og de øvrige indvandrergrupper,

---

indvandrere med et andet opholdsgrundlag udgjorde 33 pct. af de tidligere marginaliserede og kun 16 pct. af de fortsat marginaliserede.

[107] Tallene omfatter de indvandrere, som første gang er registreret med en bopæl i perioden 2000-2011. Flygtninge og familiesammenførte personer er kun taget med, hvis udlændingenummer kunne kobles til CPR-registret. Tallene bygger på i alt 15.054 flygtninge, 30.551 familiesammenførte og 27.813 med øvrigt opholdsgrundlag, i alt 73.418 personer, hvilket svarer til ca. 38 pct. af alle ikke-vestlige indvandrere i aldersgruppen 25-64 år (egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS120).

[108] Den positive sammenhæng mellem opholdstid og beskæftigelsesfrekvens blev også bekræftet af Melchior (1990: 81), som undersøgte arbejdsmarkedstilknytningen blandt flygtninge fra Iran, Vietnam og Polen. Det var en kvantitativ undersøgelse, hvor respondenterne befandt sig i aldersgruppen 20-59 år og var indvandret mellem 1980 og 1985.

der ikke eller kun meget vanskeligt kan fjernes over tid[109]. I samme retning trak Drescher et al. (2016), der var et studie i beskæftigelsesforskellene mellem indvandrere fra Tyrkiet på den ene side og Irak og Afghanistan på den anden. Blandt indvandrere fra Tyrkiet er der stort set ingen, der har en flygtningebaggrund, hvorimod stort set alle indvandrere fra Irak og Afghanistan har en sådan baggrund[110]. Studiet analyserede arbejdsmarkedstilknytningen i løbet af de første ti år i Danmark og kontrollerede for køn, alder og helbred. Både før og efter standardberegningen havde indvandrere fra Tyrkiet den højeste beskæftigelsesfrekvens, selvom forskellen blev indsnævret.

Der viser sig også at være et beskæftigelsesgab, når man alene fokuserer på de familiesammenførte til henholdsvis flygtninge og øvrige indvandrere (Schultz-Nielsen 2016). De familiesammenførte til flygtninge havde således fem år efter ankomsten til Danmark en beskæftigelsesfrekvens på 22 pct. – mod 49 pct. for familiesammenførte til andre indvandrere[111]. Efter 15 år er noget af gabet reduceret, men stadigvæk er der stor afstand op til de familiesammenførte til andre indvandrere. De familiesammenførte til flygtninge er på det tidspunkt nået op på en beskæftigelsesfrekvens på ca. 34 pct. – mod ca. 57 pct. for familiesammenførte til andre indvandrere. Hovedtendensen i denne undersøgelse er også blevet bekræftet af Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet (2016a).

Inden for de senere år er der kommet en række yderligere undersøgelser, der har dokumenteret meget svage beskæftigelsesgrader for flygtninge (Dansk Arbejdsgiverforening 2015e; Dansk Arbejdsgiverforening 2015g;

---

[109] Denne konklusion understøttes også af, at 60 pct. af de kvindelige indvandrere, der har været på kontanthjælp i mere end 10 ud af de seneste 15 år, har en flygtningebaggrund (Dansk Arbejdsgiverforening 2014a).

[110] I 2009 havde 1 pct. af de tyrkiske indvandrere en flygtningebaggrund, hvorimod det var tilfældet for 97 pct. af indvandrere både fra Irak og Afghanistan (Danmarks Statistisk 2009: 41).

[111] I tolkningen af disse tal skal man være opmærksom på, at ikke alle, men alligevel en meget stor andel af personerne, har en ikke-vestlig baggrund. 99.8 pct. af flygtninge, 99.2 pct. af familiesammenførte til flygtninge og 86.3 pct. af familiesammenførte til andre indvandrere har en ikke-vestlig baggrund (Schultz-Nielsen 2016: 20). Det skal endvidere bemærkes, at beskæftigelsesfrekvensen i teksten ikke er fuldt ud sammenlignelige med disse tal, fordi beskæftigelsesfrekvenstallene omfatter aldersgruppen 25 til 64 år, hvorimod tallene i denne note omfatter hele populationen.

Dansk Arbejdsgiverforening 2015h). Det er kun hver fjerde flygtning, der er i job efter 10 års ophold i Danmark (Dansk Arbejdsgiverforening 2015b)[112], selvom der skal tages højde for, at analysen sammenlignede perioden 2000-2003 med 2010-2013, dvs. et endepunkt, der faldt sammen med en meget dyb økonomisk krise, hvor flygtninges beskæftigelse er ekstra hårdt udsat[113].

Konklusion i dette afsnit er, at der eksisterer et betydeligt beskæftigelsesgab mellem flygtninge og familiesammenførte til flygtninge på den ene side og øvrige indvandrere på den anden. Alene af den grunde er det inden for en overskuelig fremtid urealistisk at forvente, at personer med ikke-vestlig baggrund under ét opnår den samme beskæftigelsesfrekvens som danskere.

7.3.2 Hvad skyldes flygtninges lavere beskæftigelsesgrad?

En umiddelbar forklaring på flygtninges lave beskæftigelsesgrad er, at deres uddannelsesmæssige kompetencer er meget lave. Således er det over halvdelen af flygtninge (53 pct.), der kun har grundskolen som den højeste fuldførte uddannelse, hvilket ligger markant over alle øvrige indvandrergrupper opdelt på opholdsgrundlag: erhverv (6 pct.), EU/EØS (6 pct.), familiesammenførte under ét (34 pct.), studie (7 pct.) og øvrige (27 pct.)[114]. Hvis vi alene tager familiesammenførte til flygtninge, ligger andelen på 47 pct. – dvs. også signifikant højere end alle øvrige indvandrergrupper, men lidt lavere end for flygtninge (Schultz-Nielsen & Skaksen 2017: 23).

Det lave uddannelsesniveau fremgår også af andre undersøgelser. Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet (2016a) tog fordelingen af flygtninge på de forskelige sprogniveauer i danskuddannelsen som udtryk for forskellige uddannelsesniveauer. I 2.kvartal 2015 blev ca. 31 pct. af flygtninge henvist til danskuddannelse 1 (enten ingen eller en

---

[112] Undersøgelsen omfattede de 18-54-årige, der fra 2000 til 2003 fik tilkendt asyl som opholdsgrundlag. De indvandrere, der udvandrede i perioden, var pillet ud.

[113] Det uddybes i afsnit 13.2.3.

[114] Tallene stammer fra (Schultz-Nielsen & Skaksen 2017: 20).

ringe skolebaggrund eller ikke i stand til at læse og skrive på det latinske alfabet), ca. 59 pct. til danskuddannelse 2 (kort skole- eller uddannelsesbaggrund), og kun ca. 9 pct. til danskuddannelse 3 (mellemlang eller lang skole- og uddannelsesbaggrund).

Sammenlignet med alle andre indvandrergrupper har flygtninge på alle uddannelsesniveauer en markant lavere beskæftigelsesfrekvenser, hvilket fremgår af tabel 7.4.

Tabel 7.4 Beskæftigelsesfrekvens for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter uddannelse og opholdsgrundlag. 25-64 år. 2016. Pct.

	Asyl	Erhverv	EU/EØS	Familie-sammenføring	Studie	Øvrige
Antal observationer	38.278	26.792	95.862	60.589	29.855	2.639
Grundskole	28	59	64	46	58	43
Gymnasial uddannelse	35	62	70	50	60	47
Erhvervsfaglig uddannelse	49	80	78	68	75	69
Kort videregående uddannelse	40	69	73	61	69	67
Mellemlang videregående uddannelse	35	66	71	58	66	64
Lang videregående uddannelse	47	71	71	64	65	75
Uoplyst	34	66	63	52	58	48
I alt	34	70	71	55	65	59

Kilde: Schultz-Nielsen (2017: 29).

Note: Kategorien "grundskole" omfatter en mindre andel indvandrere, som er helt uden uddannelse. Til kategorien "Uoplyst" indgår ikke personer, som er indvandret efter 2004.

Selvom tallene i tabellen ikke er korrigeret for opholdstid og andre faktorer viser de en tydelig tendens til lavere beskæftigelsesfrekvenser for flygtninge, uanset uddannelsesniveau. Det hænger givetvis sammen

med selve indvandringsårsagen, dvs. humanitære kriser som følge af krig, undertrykkelse, tortur m.v. Det medfører en øget hyppighed af såvel fysiske som psykiske skader/sygdomme. Derved reduceres humankapitalen, som hæmmer arbejdsmarkedsdeltagelsen, og det tager i bedste fald ofte meget lang tid at overvinde disse skader/sygdomme. Uanset deres uddannelsesmæssige baggrund kan flygtninge derfor havde svært ved at fastholde og udvikle humankapitalen. I forbindelse med flugten mister de tit flere år i deres uddannelses- og arbejdsmarkedsmæssige forløb.

Desuden viser en gennemgang af den nationale og internationale litteratur, at traumatiserede flygtninge også er ramt af vanskeligheder ved indlæring generelt, herunder at lære et nyt sprog: *"Forskning viser, at stress og i særdeleshed Posttraumatisk Stress Syndrom kan have en negativ indflydelse på læring og mere specifikt på flygtninges erhvervelse af et nyt sprog….Ofre for traumer kan også opleve koncentrations- og hukommelsestab. PTSD ramte kan ikke bearbejde og lagre ny viden effektivt og fornuftigt – de lærer og husker ikke så godt eller hurtigt som andre mennesker."* (Sodemann 2014: 2).

Som nævnt tidligere i kapitel 4 har LG Insight (2013: 22) estimeret, at et sted mellem 30 og 50 pct. af alle flygtninge i Danmark har traumer, hvilket alt andet lige har en negativ indflydelse på deres deltagelse i danskuddannelse på en sprogskole og efterfølgende tilknytning til uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet. Det kan forklare, hvorfor indvandrere med en flygtningebaggrund er markant overrepræsenteret blandt førtidspensionisterne, jf. tabel 7.5.

Tabel 7.5 Andel på førtidspension. Danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter opholdsgrundlag. 40-59-årige. 2011. Pct.

	Andel på førtidspension
Flygtninge	29.3
Ikke-vestlige indvandrere med andet opholdsgrundlag	12.5
Danskere	7.8

Kilde: Social- og Integrationsministeriet (2012b: 180).

Tabellen viser, at næsten 30 pct. af alle flygtninge i aldersgruppen 40-59-år i 2011 modtog førtidspension, hvor den tilsvarende andel for danskerne var ca. 8 pct. og for øvrige ikke-vestlige indvandrere ca. 13 pct. De flygtningelande, som har den største andel af førtidspensionister i aldersgruppen 40-59 år, er Libanon og Bosnien-Hercegovina med andele på henholdsvis 42.2 og 40.8 pct.

Vi finder de samme tendenser blandt de 50-59-årige, som er den aldersgruppe, hvor der tildeles flest førtidspensioner. Blandt ikke-vestlige indvandrere er 33 pct. (kvinderne) og 31 pct. (mændene) på førtidspension (Danmarks Statistik 2011: 101). De tilsvarende andele for danskerne er 13 og 10 pct. og for de vestlige indvandrere 12 og 13 pct. Igen ligger både Libanon og Bosnien-Hercegovina meget højt med andele på henholdsvis 70 og 65 pct. for mænd og 63 og 52 pct. for kvinder.

Når de ikke-vestlige indvandrere tilkendes en førtidspension, er det i højere grad forårsaget af psykiske lidelser. I 2009 var 51 pct. af alle nye tilkendelser af førtidspension begrundet i sådanne lidelser, men den tilsvarende andel for personer med ikke-vestlig baggrund var helt oppe på 71 pct. (Ankestyrelsen 2010: 26, 42). Blandt de psykiske lidelser, der udløser førtidspension for personer med en ikke-vestlig baggrund, er det posttraumatisk stresssygdom, der fylder mest med en andel på 54 pct.

For danskere og personer med en vestlig baggrund var den tilsvarende andel på henholdsvis 6 og 8 pct.

At posttraumatisk stresssygdom i markant højere grad rammer flygtninge fremfor andre befolkningsgrupper, er også vist i et internationalt litteraturstudie (Fazel et al. 2005). Studiet undersøgte forekomsten af post-traumatisk stresssygdom og konkluderede, at sandsynligheden for denne sygdom er 10 gange så høj blandt flygtninge som hos befolkningen i det land, de er kommet til.

De psykiske lidelser, som flygtninge lider af, har også konsekvenser for børnene: *"Børnene i familier, hvor én eller begge forældre har PTSD, påvirkes kraftigt af forældrenes angst og rodløshed, de mistrives og vokser op med billedet af ydmygende og handlingslammede forældre."* (Sodemann 2014: 2). Konklusionen på en dansk undersøgelse af den mentale sundhed og trivsel hos børn fra traumatiserede flygtningefamilier (Ryding & Leth 2014)[115] trækker i samme retning. Den konkluderede, at disse børn oplevede flere psykiske problemer end børn fra såvel danske familier som indvandrerfamilier uden flygtningebaggrund. I samme retning trak en undersøgelse af 30 flygtningefamilier tilknyttet danske rehabiliteringscentre, herunder Dignity, der nåede frem til, at efterkommere, der er opvokset i Danmark, kan blive ramt af de samme posttraumatiske symptomer som deres forældre (Dalgaard 2016).

Hovedtendensen i ovennævnte studier er endvidere blevet bekræftet af en undersøgelse blandt de kommunale aktører, der har stor kontakt til flygtningefamilier med traumer. 92 pct. vurderede, at det har stor betydning for børnenes generelle trivsel, hvis en eller begge forældre har traumer - og 76 pct., at det specifikt har betydning for børnenes skolegang (LG Insight 2013: 26)[116].

---

[115] Undersøgelsen var et samarbejdsprojekt mellem Institut for Psykologi ved Københavns Universitet og Oasis, som er et privat behandlings- og rehabiliteringscenter, der har til opgave at yde traumatiserede og deres pårørende behandling og rehabilitering. Den omfattede 15 interviews med børn i alderen 11-17 år fra traumatiserede flygtningefamilier samt en spørgeskemaundersøgelse med 332 respondenter.

[116] Selvom børnene ikke selv har været udsat for traumatiske oplevelser, kan de være udsat for sekundær traumatisering, dvs. de påvirkes af forældrenes psykiske problemer i en sådan grad, at de selv begynder at få de samme symptomer.

Børnenes symptomer varierer med alderen (LG Insight 2013: 23). Hos de små børn (under 5 år) kan der være tale om angst. For børn i alderen 6-12 år kan det medføre koncentrationsproblemer, hvorfor de får svært ved at indlære og følge med i skolen, og for nogle teenagere kan der være tale om selvdestruktiv og konfronterende adfærd overfor autoriteter som lærere eller politifolk. Traumer kan således påvirke efterkommernes opvækstvilkår på en måde, hvor deres skolegang vanskeliggøres, hvilket senere kan hæmme tilknytningen til arbejdsmarkedet.

Der er således en lang række indikationer på, at den traumebelastning, som mange flygtninge har været udsat for, kombineret med en lav uddannelseskapital kan forklare, hvorfor flygtninge har en strukturelt lavere beskæftigelsesgrad end øvrige indvandrere.

7.3.3 Kan den faldende flygtningeandel forklare beskæftigelsesfremgangen?

Som nævnt tidligere skiftede den løbende den ikke-vestlige indvandring i 00' erne karakter fra i overvejende grad at være humanitært baseret til i højere grad at være en arbejdskraftindvandring. Fra 2000 til 2009 faldt andelen af flygtninge og familiesammenførte blandt alle nyankomne ikke-vestlige indvandrere fra ca. 75 til ca. 23 pct. [117]. Samtidig blev andelen med arbejdstilladelser som opholdsgrundlag øget fra ca. 4 til ca. 32 pct.

Spørgsmålet er, om den faldende flygtningeandel kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009. For at kunne tage stilling til dette spørgsmål gennemføres to delundersøgelser.

For det første undersøges det, hvor meget flygtningeandelen blandt alle ikke-vestlige indvandrere faldt. Det kræver data, der belyser udviklingen i flygtningeandelen i den totale population. De årlige data for sammensætningen af strømmen af indvandrere er ikke tilstrækkelige, da

[117] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/VAN6 og www.statistikbanken.dk/VAN66. Tallet er det antal ikke-vestlige indvandrere, der har fået opholdstilladelse i asylsager. Se også Schultz-Nielsen (1996: 19), der også beskriver denne udvikling.

det er udviklingen blandt alle ikke-vestlige indvandrere, der enten kan forklare eller ikke forklare beskæftigelsesfremgangen.

Hvis flygtningeandelen blandt alle ikke-vestlige indvandrere er faldet, kan det være en forklaring på beskæftigelsesfremgangen, fordi flygtninges beskæftigelsesfrekvens som tidligere nævnt generelt er lavere end for andre indvandrere. Derfor undersøges det, om alt andet har været lige - dvs. om afstanden mellem flygtninges og øvrige indvandreres beskæftigelsesfrekvens har været konstant. Det har betydning for vurderingen af, hvor stor en beskæftigelsesmæssig virkning den faldende flygtningeandel i 00'erne har haft. Er der sket en reduktion i afstanden, bliver virkningen mindre. Hvis afstanden derimod er udvidet, vil den blive stærkere.

Med hensyn til det første undersøgelsespunkt støder vi desværre på nogle datamæssige begrænsninger. Det er først fra 2007, at Danmarks Statistik har publiceret størrelsen af flygtningeandelen blandt alle ikke-vestlige indvandrere (Danmarks Statistisk 2008: 47-59), dvs. relativt sent i fremgangsperioden. Der foreligger således ikke nøjagtige statistiske oplysninger om flygtningeandelens udvikling i hele fremgangsperioden fra 1996 til 2009[118].

Alligevel kan vi skyde os ind på det ved at se på udviklingen i flygtningelandenes andel af alle indvandrere. Den bliver vist i tabel 7.6.

[118] Denne oplysning stammer fra mailkorrespondance med Danmarks Statistik januar 2014.

Tabel 7.6 Flygtningelandenes andel af alle ikke-vestlige indvandrere. 16-64-år. 1996 og 2009.

	1996 (%)	2009 (%)	1996-2009 (% point)
Flygtningestatus i et eller flere år (28 lande)	49.1	48.2	- 0.9
Flygtningestatus i et eller flere år minus Ex-Jugoslavien (27 lande)	41.8	43.7	+ 1.9
Flygtningestatus i alle år fra 1996 til 2009 (13 lande)	15.8	22.4	+ 6.6
Store lande med flygtningestatus (8 lande: Irak, Afghanistan, Somalia, Bosnien-Hercegovina, Sri Lanka, Iran, Libanon og Vietnam)	40.4	40.0	-. 0.4

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/BEF3 og www.udlbase.statistikbank.dk/KRBEF3.

Note: Ifølge Danmarks Statistik defineres et land som et flygtningeland, når opholdstilladelsen for mere end 75 pct. af de indvandrede personer fra landet i løbet af et år bliver givet som asyl. På den måde kan et land fra år til år skifte status fra at være et flygtningeland til ikke at være det. Danmarks Statistik har på det grundlag identificeret i alt 30 lande, der har haft flygtningestatus i et eller flere år (Danmarks Statistisk 2008: 50). Når der i tabellen (anden række) kun angives 28 lande, skyldes det, at to af landene (Rumænien og Kroatien) senere er blevet medlem af EU og derfor betragtes som vestlige lande med tilbagevirkende kraft, jf. afhandlingens appendiks 1.

De 28 lande er følgende: Somalia, Etiopien, Burundi, Rwanda, Congo Demokratiske Republik, Eritrea, Liberia, Irak, Iran, Afghanistan, Vietnam, Sri Lanka, Libanon, Cambodja, Laos, Bahrain, Bosnien-Hercegovina, Ex-Jugoslavien, Makedonien, Jugoslavien Forbundsrepublikken, Serbien, Montenegro, Armenien, Kosovo, Serbien, Montenegro, Statsløse, og Uruguay.

Som man kan se, er Ex-Jugoslavien taget med, hvilket kan diskuteres, fordi det mere er et arbejdskraft- end et flygtningeland. Således var det "kun" 28 pct. af indvandrerne fra "landet", der i 2009 havde en flygtningebaggrund, jf. tabel 7.7. "Landet" har endvidere kun haft flygtningestatus i 1995-1996. Hvis man piller Ex-Jugoslavien ud, får man de 26 lande, der er vist i tabellens tredje række. Som det fremgår, vokser flygtningelandenes andel af populationen derved med ca. 2 pct. point.

Der er 13 lande (fjerde række), der i alle årene med beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009 har haft status som flygtningeland: Somalia, Burundi, Rwanda, Congo Demokratiske Republik, Eritrea, Liberia, Irak, Iran, Afghanistan, Serbien, Montenegro, Armenien og Statsløse.

De 8 store lande (femte række) har det til fælles, at de hører til blandt de 10-15 ikke-vestlige oprindelseslande, hvorfra der er kommet flest indvandrere, samtidig med at indvandrere udgør fra 70 til 100 pct. af den samlede population. I det følgende listes de 8 lande med flygtningeandelen i parentes: Irak (97 %), Afghanistan (97 %), Somalia (96 %), Bosnien-Hercegovina (96 %), Sri Lanka (76 %), Iran (85 %) Libanon (74 %) og Vietnam (73 %). Andelen er opgjort med skæringsdato den 1. januar 2009 (Danmarks Statistik (2009).

Som det fremgår af tabel 7.6, har flygtningelandenes andel af alle ikke-vestlige indvandrere stort set været uændret, hvis vi fokuserer enten på de 28 lande, der i et eller flere år har haft flygtningestatus, eller de 8 store flygtningelande. Fokuserer vi derimod på de 13 lande, der har haft flygtningestatus i alle årene med beskæftigelsesfremgangen (1996-2009), finder vi en vækst i andel på ca. 7 pct. point. Det sidste tal er værd at bemærke, fordi det repræsenterer en øgning af et vedvarende pres på den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens, som består i, at over 75 pct. af indvandrerne fra de 13 lande i alle årene med beskæftigelsesfremgangen har været flygtninge.

Samlet set er konklusionen, at den faldende flygtningeandel i 00' ernes ikke-vestlige indvandring ikke grundlæggende har ændret på flygtningelandenes store andel af den ikke-vestlige population. Den har gennemgående været ret konstant i hele den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem. En ændret fordeling af flygtninge versus ikke-flygtninge i den ikke-vestlige population kan således alt andet lige ikke forklare beskæftigelsesfremgangen.

Det andet undersøgelsespunkt - om afstanden mellem flygtninges og øvrige indvandreres beskæftigelsesfrekvens har været konstant eller blevet større eller mindre - kan vi skyde os ind på ved at sammenligne beskæftigelsesudviklingen efter oprindelsesland, fordi flygtningeandelen

varierer meget mellem landene[119]. Lige fra lande, f.eks. Somalia, Irak og Bosnien-Hercegovina, hvor flygtningeandelen blandt indvandrerne nærmer sig 100 pct., til lande, f.eks. Tyrkiet og Pakistan, hvor den er helt nede på 1 pct.

Umiddelbart kunne en sådan sammenligning på landeniveau synes lidet informativ. Det kunne jo være ikke-flygtninge fra flygtningelande, der var kommet i arbejde. Men når flygtningeandelen er tæt på 100 pct. for nogle af landene, så bliver betydningen heraf mindre. Hvad viser tallene med dette forbehold?

Det får vi svar på i tabel 7.7, der i udgangspunktet omfatter de 10 ikke-vestlige lande med flest indvandrere i aldersgruppen 16-64 år med skæringsdato den 1. januar 2009 (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2010a: 86). Tabellen er herefter blevet udvidet med to store flygtningelande (Afghanistan og Sri Lanka), der var tæt på at komme blandt de 10 største indvandrerlande. På den måde får vi de 8 store flygtningelande med i tabellen, der sammenholder udviklingen i beskæftigelsesfrekvensen fra 2000 til 2009 med flygtningeandelens størrelse indenfor de enkelte landegrupper, der er vist i sidste kolonne.

[119] Når denne metode er valgt, skyldes det, at det ikke er muligt at få en fuldstændig opgørelse over udviklingen i beskæftigelsen blandt flygtninge. Det skyldes, at Danmarks Statistik ikke har oplysninger om opholdsgrundlag før 1997, og at man før 2010 registrerede alle familiesammenførte under en fælles kategori, der omfattede familiesammenførte både til flygtninge og andre udenlandske statsborgere.

Tabel 7.7 Beskæftigelsesfrekvens for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter oprindelsesland. 2000-2009. 16-64-årige. Pct.

Land	Beskæftigelses-frekvens 2000 (%)	Beskæftigelses-frekvens 2009 (%)	Beskæftigelses-frekvens 2000-2009 (% point)	Flygtningeandel 2009 (%)
Afghanistan	21.8	53.5	+ 31.7	97
Somalia	12.7	38.7	+ 26.0	96
Irak	19.9	41.1	+ 21.2	97
Bosnien-Hercegovina	38.3	56.5	+ 18.2	96
Libanon	25.0	39.3	+ 14.3	74
Sri Lanka	54.5	68.1	+ 13.6	76
Ikke-vestlige indvandrere i alt	**42.8**	**56.2**	**+ 13.4**	**43**
Vietnam	54.4	67.1	+ 12.7	73
Iran	46.4	56.4	+ 10.0	85
Tyrkiet	48.6	58.5	+ 9.9	1
Pakistan	45.0	52.4	+ 7.4	1
Kina	56.3	62.3	+ 6.0	5
Eks-Juslavien	50.6	54.6	+ 4.0	28

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56, www.statistikbanken.dk/RAS204 samt Danmarks Statistik (2009).

Note: Flygtningeandelen (kolonne 4) viser hvor stor en andel af indvandrerne i de forskellige landegrupper, der har en flygtningebaggrund. Tallene for indvandrere fra Afghanistan og Sri Lanka er egne beregninger på baggrund af Udlændinge- og Integrationsministeriets udlændingedatabase i Danmarks Statistik (IMUDD17).

I tabellen er oprindelseslande rangordnet efter, hvor stor den relative vækst i beskæftigelsesfrekvensen har været i perioden fra 2000 til 2009. Som det fremgår, er det indvandrere fra Afghanistan, der har haft den største relative vækst på 31.7 pct. point, og i 2009 nåede deres beskæftigelsesfrekvens op på 53.5 pct. Samme år havde 97 pct. af alle indvandrere fra Afghanistan en flygtningebaggrund. Af tabellen fremgår det også, at indvandrere fra eks-Jugoslavien er den gruppe, der har haft den svageste vækst i beskæftigelsesfrekvensen på 4.0 pct. point, og at de i 2009 havde en beskæftigelsesfrekvens på 54.5 pct. og flygtningeandel på 28 pct.

Midt i tabellen er der en række, der med fed skrift viser, at ikke-vestlige indvandrere i gennemsnit havde en vækst i beskæftigelsesfrekvensen på 13.4 pct. point samt en beskæftigelsesfrekvens og flygtningeandel i 2009 på henholdsvis 56.2 pct. og 43 pct. På den måde bliver det muligt at sammenligne de indvandrergrupper, der har haft en fremgang i beskæftigelsesfrekvensen, der ligger over middel, med de grupper, der ligger under.

Den overordnede tendens i tabellen er tydelig. Den viser, at samtlige seks lande, som har en vækst i beskæftigelsesfrekvensen, der har været større end den gennemsnitlige, er lande med meget store flygtningeandele. Strengt taget viser tabellen ikke, om de personer, der kommer fra lande med høje flygtningeandele, og som er kommet i beskæftigelse, rent faktisk har et opholdsgrundlag som flygtninge. Men når flygtningeandelene er helt oppe på 96-97 pct., er der en rimelig sikkerhed herfor som tidligere nævnt.

I den periode, hvor flygtningeandelen blandt nyankomne ikke-vestlige indvandrere gik ned, blev beskæftigelsesfrekvensen for indvandrere fra flygtningelandene således øget markant, hvorfor beskæftigelsesgabet mellem flygtninge og øvrige indvandre blev reduceret. Kombinationen af denne reduktion af gabet og flygtningelandenes uændrede høje andel

blandt alle ikke-vestlige indvandrere fører frem til den konklusion, at den faldende andel i 00'ernes ikke-vestlige indvandring ikke kan forklare beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009. Nærmest tværtimod.

Vi skal senere i kapitel 13 stifte bekendtskab med data på individniveau, der trækker i samme retning som ovennævnte tolkning af aggregerede data. Det drejer sig om tabel 13.4, som viser udviklingen i beskæftigelsesfrekvensen for flygtninge i aldersgruppen 25-64 år og med en opholdstid mellem 4 og 11 år i perioden 2004-2011.

Når virksomhederne øger efterspørgslen efter arbejdskraft, som det var tilfældet i store dele af 00' erne, har det således vist sig, at det i høj grad er muligt at øge beskæftigelsen blandt flygtninge. Umiddelbart kan det overraske, at flygtningegrupperne skulle havde haft en større fremgang i beskæftigelsesfrekvensen end de øvrige indvandrergrupper under henvisning til den traumebelastning, som flygtninge udsættes for.

En af forklaringerne kan være, at de starter på et relativt lavt niveau. En anden kan være, at der har ligget en arbejdskraftreserve blandt de flygtninge, der ikke er så hårdt ramt på sjæl og/eller legeme. Da tabel 7.7 kun omfatter indvandrere, er forklaringen derimod ikke, at det er efterkommerne med en flygtningebaggrund, der i højere grad er kommet i arbejde, og hvor det må antages, at belastningen på sjæl og/eller legeme alt andet lige er mindre end hos deres forældre.

7.3.4 Opsamling

I dette afsnit har hovedspørgsmålet været, om den faldende flygtningeandel i 00´ernes ikke-vestlige indvandring kan være en forklaring på beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009. Spørgsmålets relevans udspringer af, at flygtningegrupperne har en lavere beskæftigelsesfrekvens end øvrige indvandrergrupper, som kan føres tilbage til en kombination af lave uddannelseskompetencer og selve indvandringsårsagen: humanitære kriser, som giver skader på sjæl og/eller legeme.

Den faldende flygtningeandel har alt andet lige haft en positiv virkning på beskæftigelsen som følge af flygtninges lavere beskæftigelsesfrekvens. Men alt andet har netop ikke været lige, idet afstanden mellem flygtninge og de øvrige ikke-vestlige indvandreres beskæftigelse netop blev

reduceret i den selvsamme periode, som flygtningeandelen faldt. Dertil kommer, at der stort set ikke er sket noget reduktion af flygtningelandenes store andel af den ikke-vestlige population. Tværtimod har den været stigende for de lande, der har haft flygtningestatus i alle de år, hvor der var en beskæftigelsesfremgang (1996 til 2009).

Derfor er det kun i begrænset omfang, at den faldende flygtningeandel i 00'ernes ikke-vestlige indvandring kan bidrage med en forklaring på den samlede beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009.

7.4 Uddannelse

Dette afsnit om uddannelse fokuserer kun på de danske og dermed ikke på uddannelser, som indvandrere medbringer fra oprindelseslandet. Udover mangelfulde data om indvandrernes medbragte uddannelser (Schultz-Nielsen 2016: 38)[120], skyldes det også, at de danske uddannelser har den største beskæftigelseseffekt[121].

Afsnittet består af to store underafsnit. Det første af disse undersøger uddannelsesfremgangen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere (afsnit 7.4.1). Det andet fokuserer på forskellige aspekter, der knytter sig til sammenhængen mellem uddannelse og beskæftigelse (afsnit 7.4.2). Ved indledningen til de to underafsnit introduceres indholdet nærmere.

Til sidst i afsnittet diskuteres uddannelsesmotivationen blandt indvandrere og efterkommere (afsnit 7.4.3).

---

[120] Det skal nævnes, at Schultz-Nielsen & Skaksen (2017) er en kraftig forbedring af data om de medbragte uddannelser, men det sker i form af en akkumuleret uddannelsesbeskrivelse med skæringsdato den 30. juni 2016 og kun for de 25-64-årige. Vi mangler således stadigvæk data, der kan beskrive udviklingen i indvandrernes medbragte uddannelser fra 1996 til 2009 i aldersgruppen 16-64-år.

[121] Indvandrere og efterkommere med en udenlandsk uddannelse havde således den 1. januar 2008 en beskæftigelsesfrekvens på 50.9 pct. i aldersgruppen 25-64 år, hvilket ligger markant under beskæftigelsesfrekvensen for indvandrere og efterkommere med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse på 82.8 pct. (Egen beregning på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD24) . En erhvervskompetencegivende uddannelse er enten en erhvervsfaglig eller videregående uddannelse.

7.4.1 Uddannelsesfremgangen

Indledning

I dette afsnit beskrives uddannelsesfremgangen i den periode, hvor beskæftigelsen gik frem, ved hjælp af tre indikatorer. Først udviklingen i uddannelsesfrekvensen - dvs. den andel af indvandrere og efterkommere, der er i gang med at gennemføre en uddannelse. I forlængelse heraf undersøges og diskuteres frafald fra uddannelserne for danske og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Endelig ser vi på udviklingen i en samlet uddannelsesstatus: Hvor stor en andel har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, hvor mange er i gang med det, og hvor stor er restgruppen – dvs. den andel, der hverken er i gang med eller har fuldført en uddannelse. Fordelen ved restgruppen som variabel fremfor frafaldet er, at den tager højde for, at der kan være personer, der i første omgang er faldet fra en uddannelse, men som måske senere har gennemført en anden uddannelse. Beskrivelsen af uddannelsesstatus vil blive opdelt efter efterkommere og indvandrere med forskellig indvandringsalder.

På baggrund af denne uddannelsesstatus stilles spørgsmålet om uddannelsesfremgangen er generationsbetinget, dvs. en fænomen, der kun slår igennem for de yngre aldersgrupper og ikke mere bredt blandt indvandrere på tværs af aldersgrupper.

Med uddannelsesfremgangen sker der en social mobilitet i det ikke-vestlige indvandringsmiljø, dvs. børnene bliver bedre stillet uddannelsesmæssigt end deres forældre. Det bliver behandlet som et tema til sidst i afsnittet.

Uddannelsesfremgangen stoppede imidlertid ikke, da beskæftigelsesfremgangen sluttede i 2009, hvorfor afsnittet også undersøger den fortsatte uddannelsesfremgang i perioden fra 2009 til 2016, såvel på landsplan som i de socialt udsatte boligområder.

Uddannelsesfrekvensen

Uddannelsesfrekvensen viser, hvor stor en andel af populationen, der er i gang med at gennemføre enten en ungdoms- eller en videregående

uddannelse[122], og statistisk set er det muligt via registerdata at analysere udviklingen i hele populationen.

Til at beskrive udviklingen i uddannelsesfrekvensen er aldersgruppen 16-24 år valgt, fordi det er de typiske uddannelsesår efter grundskolen. Da 16-19 år endvidere er de normale år for ungdomsuddannelserne og 20-24 år for de videregående uddannelser, analyserer vi uddannelsesfrekvensen i de to aldersgrupper hver for sig[123]. Og for at matche beskæftigelsestallene for fremgangsperioden fra 1996 til 2009 er skoleårene 1995/1996 og 2008/2009 valgt som start- og slutpunkt.

Undersøgelsen opdeles på mænd og kvinder, fordi der er betydelige kønsmæssige forskelle i uddannelsesaktiviteten. Endvidere opdeles den på indvandrere og efterkommere, fordi grundvilkårene for at gennemføre en dansk uddannelse må anses for at være forskellige afhængig af, om man som efterkommer er født i Danmark, eller som indvandrer ikke er det, selvom forskellen bliver mindre ved en indvandringsalder i førskolealderen (Fallesen 2015, 2017).

Selvom aldersgrupperne 16-19 og 20-24 år udgør relativt små aldersintervaller, er der alligevel en forskel i alderssammensætningen på de enkelte alderstrin inden for grupperne, som man generelt bør være opmærksom på, når man tolker tallene (Hvidtfeldt & Schultz-Nielsen 2008: 15-16; Danmarks Statistik 2015: 72).

Helt overordnet er tendensen, at antallet af danskere på de enkelte årstrin inden for de to aldersgrupper er nogenlunde konstant, hvorimod antallet af efterkommere falder og antallet af indvandrere stiger i overgangen fra det ene årstrin til det andet, både ved periodens start (1996) og afslutning (2009). Da sandsynligheden for at være under uddannelse er højest for de yngste, kommer de summariske

---

[122] En ungdomsuddannelse omfatter såvel gymnasiale som erhvervsfaglige uddannelser. En videregående uddannelse dækker over korte, mellemlange og lange videregående uddannelser samt bachelor. Selvom voksen- og efteruddannelsesområdet, f.eks. AMU-kurserne, hører med til det samlede billede af de uddannelsesmæssige kompetencer, vil det ikke blive taget op i dette afsnit, men derimod i afsnit 7.5 om de danske sprogkundskaber.

[123] De følgende tabeller om uddannelsesfrekvensen for de 16-19-årige og 20-24-årige omfatter udover ungdomsuddannelser og videregående uddannelser også grundskolen.

uddannelsesfrekvenser for 16-19 år og 20-24 år til at tegne et lidt mere positivt billede af efterkommernes uddannelsesniveau og et lidt mere negativt billede af indvandrernes ditto, når de sammenlignes indbyrdes.

Tabel 7.8 viser uddannelsesfrekvensens udvikling for de 16-19-årige opdelt efter køn.

Tabel 7.8 Uddannelsesfrekvens for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. 16-19-årige. 1995/1996 og 2008/2009.

	1995/1996 (%)	**2008/2009 (%)**	**1995/1996 – 2008/2009 (% point)**	**N 1995/1996**	**N 2008/2009**
Kvinder					
Danskere	76	79	**+3**	117.738	118.970
Efterkommere	74	78	**+4**	1.817	5.898
Indvandrere	50	71	**+21**	4.141	5.625
Mænd					
Danskere	78	79	**+1**	123.757	125.082
Efterkommere	70	76	**+6**	1.930	6.297
Indvandrere	53	68	**+15**	4.387	6.251

Kilde: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2009, 2009a).

Som det fremgår af de to kolonner til højre i tabellen, udgjorde indvandrerne ved periodens start en betydelig større gruppe end efterkommerne. Samtidig havde de en meget lav uddannelsesfrekvens. Kun ca. halvdelen var i gang med en uddannelse, og i forhold til

danskerne var der et markant efterslæb på henholdsvis 26 pct. point (kvinder) og 25 pct. point (mænd).

Men i løbet af perioden sker der en meget markant øgning af indvandrernes uddannelsesfrekvens. Mest for kvinderne, hvor man nærmer sig, at ca. tre ud af fire er i gang med en uddannelse, men også for mændene, hvor det kommer til at gælde for næsten syv ud af ti. Afstanden til danskernes uddannelsesfrekvens skrumper ind til 8 pct. point for kvinderne og 11 pct. point for mændene.

Antallet af efterkommere vokser, således at de ved periodens afslutning er blevet en næsten lige så stor gruppe som indvandrerne. Deres uddannelsesfrekvens lå i udgangspunktet relativt tæt på danskernes, og i løbet af perioden er forskellen blevet endnu mindre.

For de 16-19-årige indvandrere og efterkommere finder vi således en signifikant uddannelsesfremgang. Den samme tendens kan vi se for de 20-24-årige, jf. tabel 7.9.

Tabel 7.9 Uddannelsesfrekvens for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. 20-24-årige. 1995/1996 og 2008/2009.

	1995/1996 (%)	2008/2009 (%)	1995/1996 – 2008/2009 (% point)	N 1995/1996	N 2008/2009
Kvinder					
Danskere	36	49	**+15**	172.594	128.951
Efterkommere	30	49	**+19**	1.145	3.989
Indvandrere	9	32	**+23**	7.920	11.534
Mænd					
Danskere	34	40	**+6**	180.448	135.087
Efterkommere	34	37	**+3**	1.180	4.188
Indvandrere	16	28	**+12**	6.465	12.894

Kilde: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2009, 2009a).

Blandt de 20-24-årige udgør indvandrerne en betydelig større gruppe end efterkommerne både ved periodens start og slutning. Men ellers viser tabellen nogle af de samme tendenser. Ved periodens start har indvandrerne også her et meget stort efterslæb i forhold til danskerne, og deres uddannelsesfrekvens bliver også markant øget i løbet af perioden. Men blandt de 20-24-årige er også danskernes uddannelsesfrekvens vokset mærkbart, hvorfor reduktionen af indvandrernes efterslæb bliver mindre.

20-24-årige efterkommere har stort set samme uddannelsesfrekvens som personer med dansk baggrund. Kvinderne har indhentet et efterslæb på 6 pct. point. Mænd med dansk baggrund har derimod haft en lidt større fremgang end mandlige efterkommere, således at de slutter med at ligge

3 pct. point højere, efter at have været på det samme niveau ved periodens start.

Kvinderne har haft den største relative fremgang inden for alle tre grupper. Udviklingen har været mest iøjnefaldende for efterkommere. Ved perioden start var de 4 pct. point bagefter i forhold til mændene, men i løbet af perioden overhaler de dem og slutter med et forspring på 12 pct. point.

Billedet er det samme, når der zoomes ind på den andel i aldersgruppen 20-24 år, der er i gang med en videregående uddannelse, jf. tabel 7.10.

Tabel 7.10 Uddannelsesfrekvens for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn. Videregående uddannelser. 20-24-årige. 1995/1996 og 2008/2009.

	1995/1996 (%)	2008/2009 (%)	1995/1996 – 2008/2009 (% point)	N 1995/1996	N 2008/2009
Kvinder					
Danskere	22	35	**+13**	172.594	128.951
Efterkommere	15	35	**+20**	1.145	3.989
Indvandrere	4	20	**+16**	7.920	11.534
Mænd					
Danskere	17	22	**+5**	180.448	135.087
Efterkommere	17	20	**+3**	1.180	4.188
Indvandrere	7	15	**+8**	6.465	12.894

Kilde: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2009, 2009a).

I udgangspunktet befinder indvandrerne sig på et meget lavt niveau, og deres uddannelsesfrekvens fordobles for mændene og femdobles for kvinderne. Men da danskernes uddannelsesfrekvens også øges, er reduktionen i forskellen mellem de to grupper regnet i pct. point ikke så stor igen.

Personer med dansk baggrund og efterkommere ender med uddannelsesfrekvenser på stort set samme niveau. Kvindelige efterkommere eliminerer et efterslæb på 7 pct. point, og mandlige efterkommere slutter med at være bagud med 2 pct. point efter i udgangspunktet at have haft samme uddannelsesfrekvens som danske mænd.

Tendensen til, at kvinderne klarer sig bedre end mændene, kommer her meget tydeligt til udtryk, hvilket i særlig grad slår igennem blandt efterkommerne.

Frafald

Indvandrere og efterkommere har et større frafald end danskere på såvel ungdomsuddannelserne som de videregående uddannelser (Jakobsen & Liversage 2010; Humlum & Jensen 2010; Jakobsen 2014; Jakobsen 2015). Dog fandt Wittrup et al. (2014), at ikke-vestlige elever har en mindre tilbøjelighed til frafald end danske elever på gymnasieuddannelserne, hvorimod det var lige omvendt for erhvervsuddannelserne.

Sandsynligheden for, at en elev med ikke-vestlig baggrund falder fra en af de erhvervsfaglige uddannelser er ca. 57 pct. - mod en dansk elevs sandsynlighed på ca. 35 pct. (Humlum & Jensen 2010)[124]. Hvis der er tale om unge mænd, der ikke boede i en kernefamilie som 15-årig, og hvis moderen har grundskolen som højeste uddannelse, stiger frafaldssandsynligheden til henholdsvis ca. 70 og 49 pct. Frafaldet har ikke overraskende signifikant virkning på den efterfølgende beskæftigelse. Blandt ikke-vestlige efterkommere, der i perioden 1999 til 2002 gennemførte en erhvervsuddannelse, var 79 pct. i beskæftigelse 1 år senere - mod kun 50 pct. af dem, der faldt fra (Social- og Integrationsministeriet 2012: 5).

Der kan være mange grunde til, at indvandrere og efterkommere har et større frafald. En forklaring kan være diskrimination i forbindelse med formidlingen af praktikpladser på de erhvervsfaglige grunduddannelser, som vi vender tilbage til i kapitel 8. En anden forklaring, som har relevans for alle uddannelser, kan være, at indvandrere og efterkommere forlader grundskolen med dårlige karakterer end danskere. Ved

[124] Undersøgelsen omfattede den årgang, der blev født i 1984, og byggede på en uddannelsesstatus i 2007, dvs. 23 år senere. Den afgrænsede ungdomsårgangen til den gruppe, der var startet på en erhvervsfaglig uddannelse, og som havde en erhvervsfaglig uddannelse som den første uddannelseskontakt efter grundskolen. Frafald blev defineret som hverken at have fuldført eller være i gang med at fuldføre en ungdomsuddannelse.

folkeskolens afgangsprøve var karaktergennemsnittet[125] i perioden 2010-2015 4.7 for indvandrerdrenge, 5.2 for efterkommerdrenge og 6.5 for de danske drenge. For pigerne var de på henholdsvis 5.3, 5.7 og 7.2 (Danmarks Statistik 2016: 59)[126].

Selvom de ikke-vestlige piger således under ét klarer sig bedre end de ikke-vestlige drenge, er der også forskelle indenfor gruppen. Ikke-vestlige indvandrerpiger, som bor i socialt udsatte boligområder, klarer sig dårligere i både dansk og matematik ved folkeskolens afgangsprøve end piger med samme herkomst, der bor udenfor disse boligområder (Jakobsen 2015).

Lave karakterer øger alt andet lige sandsynlighed for frafald. Kolodziejczyk & Hummelgaard (2011: 77) fandt således, at den gruppe af elever, der falder fra de erhvervsfaglige grunduddannelser, har lavere karakterer fra grundskolen end dem, der fuldfører, og det gælder hvad enten det er efterkommere, indvandrere eller danskere. Sammenhængen mellem lave karakterer og øget frafald kan også findes på de videregående uddannelser, hvor studerende med et karaktergennemsnit på under 8 i den adgangsgivende eksamen har højere frafaldsprocenter end de studerende, der har over 8 (Dansk Industri 2005).

En tredje og væsentlig forklaring, som også delvist kan forklare de dårlige karakterer, er forældre, der har svært ved at støtte elevernes faglige præstationer i uddannelsessystemet. Således viste en survey blandt 15-29-årige, at tre ud af fire danskere svarede ja til, at forældrene kunne hjælpe med lektierne, hvorimod det kun var tilfældet for hver anden af de unge, der havde en ikke-vestlig baggrund[127]. Det skyldes givetvis, at ikke-vestlige børn vokser op i familier med svagere socio-

---

[125] Karaktergennemsnittet er beregnet som et gennemsnit af alle de bundne prøver (ekskl. dansk orden), som omfatter dansk, matematik, engelsk og fysik/kemi.

[126] Disse etniske forskelle i karakterne fra grundskolen er også dokumenteret andre steder (Jakobsen & Tofthøj 2014; Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2015).

[127] Surveyen blev udført af analysebureauet Catinét i perioden november 2008 til januar 2009 (Ugebrevet A4 2009c). Respondenterne udgjorde et repræsentativt udsnit dels af danskere og dels af indvandrere og efterkommere fra Tyrkiet, ex-Jugoslavien, Irak, Pakistan, Iran, Somalia og Palæstina. Undersøgelsen blev offentliggjort i Ugebrevet A4 (2009c).

økonomiske ressourcer, herunder uddannelse, end danske børn (Deding & Olsson 2009).

Forældrenes uddannelse har betydning for frafaldet. På de gymnasiale uddannelser er der en gennemførelsesprocent på 84 pct. indenfor normeret tid for elever, hvis forældre har en videregående uddannelse (Danmarks Statistik 2011b). Gennemførelsesprocenten falder til henholdsvis 80 og 72 pct. for børn, hvis forældre har henholdsvis en ungdomsuddannelse og grundskolen som den højest gennemførte uddannelse.

Når det gælder erhvervsuddannelserne, er gennemførelsesprocenten notorisk lav, men igen med en social gradient: Fra 25 pct. for børn af forældre med grundskolen som højeste uddannelse til 36 pct. for børn, hvis forældre har videregående eller gymnasial uddannelse. Overrepræsentationen af ufaglærte i den ikke-vestlige population (Schultz-Nielsen 2008) kan således indirekte være en forklaring på, hvorfor indvandrere og efterkommere har en større frafald end danskere.

Der er således en række faktorer, der kan forklare, hvorfor frafaldet er størst blandt ikke-vestlige elever. Men der er faktisk også faktorer, der nuancerer denne forklaring og trækker den anden vej og alt andet lige stiller ikke-vestlige børn og unge bedre end danske ditto. Nærmere bestemt finder vi i samlingen af data og analyser tre sådanne faktorer.

For det første interesserer forældrene i indvandrerhjem sig tilsyneladende mere for deres børns skolegang end danske forældre: *"Indvandrerbørn skiller sig positivt ud, når det gælder forældrenes interesse for deres skolegang. Denne interesse ligger faktisk højere hos indvandrerforældrene end hos danske elevers forældre. Og der er ingen tendens til, at indvandrerelever i meget etnisk koncentrerede skoler oplever en mindre interesse fra forældrenes side, end indvandrerelever i skoler med en mindre andel af elever fra ikke-vestlige lande."* (Jensen & Tranæs 2008b: 131).

I overensstemmelse hermed fandt en survey[128], at 86 pct. af forældrene i indvandrerfamilierne havde opfordret deres børn til at tage en

[128] Samme kilde som note 127.

uddannelse, hvorimod det "kun" var tilfældet for 70 pct. i de danske familier. Denne større uddannelsesinteresse fra forældrenes side kan være forklaringen på, at etniske minoriteter ifølge nogle studier klarer sig bedre i uddannelsessystemet end majoritetsbefolkningen givet forældrenes socio-økonomiske ressourcer (Jakobsen & Liversage 2010: 36).

For det andet er der indikationer på, at indvandrere og efterkommere i 13-23 årsalderen på en lang række parametre bruger medierne mere end unge danskere (Kobbernagel et al. 2011)[129]. I aldersgruppen 13-23 år læser 30 pct. af indvandrerne dagligt bøger mod kun 23 og 22 pct. af henholdsvis efterkommere og danskere Med hensyn til avislæsning ligger de også øverst. 16 pct. af dem gør det dagligt mod henholdsvis 13 pct. efterkommere og 12 pct. danskere. Mønstret er det samme for daglig brug af film, ugeblad/magasiner og tegneserier. Det er ikke kun i forhold til de traditionelle medier, at indvandrere og efterkommere er førende. Det gælder også, når der måles på daglig anvendelse af computer og digitale redskaber, f.eks. at fotografere og optage video via mobil, bruge designprogrammer og billeder fra nettet, hente og redigere digitalt indhold, udvikle software eller uploade på f.eks. Youtube.

Hansen (2014) kunne bekræfte, at tosprogede børn læser mere end danske børn. 66 % af dem læser mindst flere gange om ugen mod 59 %

[129] Studiet undersøgte medieforbruget blandt de 13-23-årige og omfattede danskere samt såvel ikke-vestlige som vestlige indvandrere og efterkommere. Undersøgelsen viser således ikke kun medieforbruget blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, selvom de udgør majoriteten af alle indvandrere og efterkommere i aldersgruppen 13-23 år. Den blev gennemført som en kvantitativ og webbaseret spørgeskemaundersøgelse i november/december 2010 på basis af en national bruttostikprøve på 6.800 personer. Som følge af ukendt adresse m.v. kom nettostikprøven ned på 5.855, og af disse blev der opnået besvarelse fra 2.223 respondenter, hvilket giver en svarprocent på 38 pct. Antallet af indvandrer- og efterkommerrespondenter udgjorde 8.6 pct. alle respondenter, hvilket er mindre end deres andel af populationen, som er på 12.7 pct. (Kobbernagel et al. 2011: Bilag, 9), hvorfor de er underrepræsenteret i undersøgelsen. Og da der er tale om en onlineundersøgelse, kan det ikke udelukkes, at der blandt frafaldet er en høj andel af personer, der bruger medierne meget lidt, hvorfor indvandrernes og efterkommernes mediebrug kan komme til at fremtræde mere positivt, end det i virkeligheden er.

af de danske børn. Samtidig læser de mere målrettet og i højere grad for at opnå viden end danske børn.[130]

For det tredje peger målinger på, at indvandrere og efterkommere bruger biblioteket mere end danskere. Ifølge Kulturministeriets seneste undersøgelse af befolkningens kulturvaner[131] kommer 36 pct. af nydanskerne på biblioteket mindst en dag om måneden eller oftere - mod 25 pct. for den samlede befolkning. 16 pct. kommer aldrig på biblioteket mod 22 pct. af den samlede befolkning. Det er specielt med hensyn til at læse bøger, blade og aviser på stedet samt brug af computer, internet og trådløst netværk, at nydanskere bruger biblioteket i højere grad end befolkningen generelt.

En anden omfattende undersøgelse (Regeringens arbejdsgruppe for bedre integration 2011)[132], der alene omhandlede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, trækker i samme retning. På spørgsmålet om man indenfor de seneste 12 måneder havde været på et bibliotek enten en eller flere gange, var der 83 pct. efterkommere, 72 pct. indvandrere og "kun" 65 pct. danskere, der svarede ja.

---

[130] Undersøgelsen var en spørgeskemaundersøgelse blandt 1.999 danske og tosprogede børn på 3. til 6. klasseniveau. Selvom kategorierne ikke fuldt ud er sammenlignelige, må det antages, at tosprogede børn i vid udstrækning svarer til enten indvandrer eller efterkommer, jf. Danmarks Statistiks definitioner (se afhandlingens appendiks). Endvidere må det antages, at den altovervejende majoritet af de tosprogede elever, der medvirkede i undersøgelsen, har en ikke-vestlig baggrund, fordi de udgør langt den største del af alle indvandrere og efterkommere fra 3. til 6. klasse.

[131] Undersøgelsen (Epinion og Pluss Leadership 2012) ligger i forlængelse af tilsvarende undersøgelser, der første gang blev udført i 1964 og senere 2004. Som noget nyt i forhold til de tidligere kulturvaneundersøgelser blev der gennemført en spørgeskemaundersøgelse, hvor respondenterne var nydanskere, dvs. indvandrere og efterkommere med såvel ikke-vestlig som vestlig baggrund. I alt blev der gennemført 1.292 interviews blandt de største indvandrergrupper i Danmark.

[132] Der var tale om en kvantitativ undersøgelse, der blev gennemført som telefoninterview med 1.068 danskere, 2.935 indvandrere og 630 efterkommere som respondenter. Disse var tilfældigt udtrukket af CPR-registret. Indvandrerne og efterkommerne kom fra følgende syv oprindelseslande: Tyrkiet, Pakistan, det vestlige Balkan, Irak, Libanon/statsløse palæstinensere, Vietnam og Irak. Den samlede svarprocent var på 40.3 pct. ud af en stikprøve på ca. 11.500 personer. Den relative lave svarprocent skyldtes primært vanskeligheder ved at identificere brugbare telefonnumre på indvandrere og efterkommere. Beregnes svarprocenten på basis af nettostikprøven, kommer den op på 56.6.. I grove træk er stikprøven repræsentativ for populationen, dog er der for mange etniske danskere og indvandrere, der bor i hus, og for mange indvandrere med dansk statsborgerskab.

Det er sandsynligt, at disse tre faktorer - stærkere opbakning til børnenes skolegang og uddannelse, mere brug af såvel traditionelle som nye medier og hyppigere besøg på bibliotekerne - alt andet lige bidrager til et mindre frafald, end det ellers ville havde været. Men som det er fremgået, kan det ikke forhindre, at indvandrere og efterkommere under ét har et klart større frafald end danskere.

De tre faktorer kan være med til at kompensere for svage eller dårlige faglige præstationer i uddannelsessystemet og er muligvis en del af forklaringen på, at en ganske betydelig del af de tosprogede elever på trods af dårlige resultater i PISA-test senere viser sig i stand til at gennemføre en ungdomsuddannelse[133].

Uddannelsesstatus

En samlet uddannelsesstatus beskriver i dette afsnit på én og samme gang udviklingen i de tre komponenter, som populationen er sammensat af: 1) den andel, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse[134], 2) den andel, der er i gang med det, samt 3) den andel, der hverken har gennemført eller er i gang med det.

I tabel 7.11 har Jakobsen & Liversage (2010) vist udviklingen for de 25-årige belyst for to delperioder: 1994-1996 og 2004-2006. Den samlede periode er således lidt mindre end perioden med beskæftigelsesfremgangen, samtidig med at den starter op lidt før, men på den anden side kommer den rimelig tæt på.

---

[133] Dette er dokumenteret af Allerup et al. (2012), der fulgte en hel årgang elever fra de københavnske folkeskoler, der i 2007 afsluttede 9. klasse – herunder de elever, der havde opnået lav PISA-score i læsning (PISA-niveau 0 + 1), hvilket svarer til elever *"uden funktionelle læsekompetencer"* (Jensen & Tranæs 2008a: 57). En succesrate blev defineret som den andel, der 3 ½ år efter grundskolen enten har fuldført eller er i gang med at fuldføre en ungdomsuddannelse. For de tosprogede drenge og piger, som var startet på en gymnasial uddannelse, var den på henholdsvis 86 og 90 pct. PISA-læsetesten manglede således prædikativ validitet – dvs. den som enkeltfaktor ikke kan bruges som grundlag for at vurdere, om ikke-vestlige elever senere hen magter at gennemføre en ungdomsuddannelse. Det skal nævnes, at denne manglende prædikative validitet også blev fundet for de etsprogede elever.

[134] En erhvervskompetencegivende uddannelse er en fællesbetegnelse for erhvervsfaglige uddannelser samt korte, mellemlange og lange videregående uddannelser samt bachelor.

Tabellen opdeler endvidere indvandrerne efter indvandringsalder. Begrundelsen herfor er, at indvandringsalderen er en faktor, der har stor betydning for sandsynligheden for at tage en dansk ungdomsuddannelse. Den er for et barn med en indvandringsalder på 7-årig 10 pct. point lavere sammenlignet med efterkommere (Fallesen 2017: 307). Ved en indvandringsalder på 8- eller 9-årig er sandsynligheden 13 og 15 pct. point lavere, og ved en indvandringsalder på 15 år er den lavere sandsynlighed vokset til 28 pct. point. Hvis indvandringsalderen derimod ligger før skolestart, betyder selve den specifikke alder ved indvandringen ikke så meget.

I tabel 7.11 er indvandrere med en indvandringsalder fra 0-6 år slået sammen med efterkommerne. Herudover medtages indvandrere med en indvandringsalder fra 7-15 år.

Tabel 7.11 Uddannelsesstatus for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn og indvandringsalder. 25 årige. 1994-1996 og 2004-2006. Pct.

1994-1996	**Danskere**		**Efterkommere og indvandrere (indvandret som 0-6 årige)**		**Indvandrere (indvandret som 7-15 årige)**	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse	54.4	50.6	21.6	26.3	16.2	14.5
I gang med at gennemføre en erhvervskompetencegivende uddannelse	13.5	17.7	14.6	9.0	8.8	8.8
Restgruppe – hverken gennemført eller i gang med en erhvervskompetence-givende uddannelse	32.1	31.7	63.8	64.7	75.0	76.7
I alt	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**
N	**10.701**	**10.214**	**500**	**445**	**832**	**626**

2004-2006	**Danskere**		**Efterkommere og Indvandrere (indvandret som 0-6 årige)**		**Indvandrere (indvandret som 7-15 årige)**	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse	50.7	50.5	28.2	39.9	25.4	30.9
I gang med at gennemføre en erhvervskompetencegivende uddannelse	21.3	28.2	16.4	20.2	17.5	21.7
Restgruppe – hverken gennemført eller i gang med en erhvervskompetence-givende uddannelse	27.9	21.2	55.4	40.0	57.0	47.4
I alt	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**
N	**8.236**	**8.015**	**2.419**	**2.202**	**1.848**	**1.605**

Kilde: Jakobsen & Liversage (2010).

Af tabellen fremgår det, at indvandrere, som var indvandret som 7-15 årige, i udgangspunktet (1994-1996) befandt sig på et meget lavt niveau. For både kvinder og mænd var det ca. tre ud af fire, der tilhørte restgruppen, og kun 14 til 16 pct. havde gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse og ca. 9 pct. var i gang med at gennemføre en sådan uddannelse.

Men i løbet af en periode på ti år bliver uddannelsesniveauet markant hævet. Fremgangen er ekstra markant for kvinderne, hvor andelen, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, bliver ca. fordoblet (fra ca. 15 til ca. 31 pct.), og andelen, der er i gang med det, mere end fordoblet (fra ca. 9 til ca. 22 pct.), hvorfor restgruppen reduceres kraftigt med ca. 30 pct. point (fra ca. 77 til 47 pct.).

Der er også betydelig fremgang at spore for gruppen af efterkommere og indvandrere, der er indvandret som 0-6 årige. Fremgangen er dog relativt ikke på helt samme høje niveau. Igen finder vi, at fremgangen har været stærkest for kvinderne, hvor andelen, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, er øget med ca. 14 pct. point (fra ca. 26 til ca. 40 pct.), og andelen, der er i gang med det, mere end fordoblet (fra ca. 9 til ca. 20 pct.), hvorfor restgruppen også for denne gruppe er blevet markant reduceret med ca. 25 pct. point (fra ca. 65 til 40 pct.).

Umiddelbart kan det undre, at andelen af 25-årige danskere, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, er faldet i perioden – med 3.7 pct. point for mændene og 0.1 pct. point for kvinderne. Det hænger sammen med, at færre danskere har gennemført en erhvervsfaglig uddannelse, og at fremgangen blandt danskere, der har gennemført en videregående uddannelse, ikke fuldt ud har kunnet kompensere herfor. Det går akkurat lige op for kvinderne, men ikke for mændene. For både gruppen af efterkommere og indvandrere (indvandret som 0-6 årige), og indvandrere (indvandret som 7-15 årige) gælder det omvendt, at både den andel, der har gennemført en erhvervsfaglig og videregående uddannelse, er blevet øget i perioden.

Der er således fremgang både for efterkommere og indvandrere indvandret som 0-6 årige samt indvandrere indvandret som 7-15 årige, men vi ser også en tydelig tendens til, at den første gruppe klarer sig bedst, hvilket som tidligere nævnt kan forklares med indvandringsalderens betydning for sandsynligheden for at tage en dansk ungdomsuddannelse (Fallesen 2015, 2017).

Tabel 7.11 viser, at der på trods af fremgangen for indvandrere og efterkommere stadigvæk er et markant uddannelsesefterslæb op til danskernes niveau, hvilket ikke mindst viser sig ved en signifikant større restgruppe. Det gælder ikke kun for indvandrere med en indvandringsalder mellem 7 og 15 år, men også for efterkommere og indvandrere med en indvandringsalder mellem 0 og 6 år. Og det gælder både ved periodens begyndelse og afslutning.

Samtidig kan vi se en interessant udviklingstendens for alle tre grupper i tabellen. Hvor der i udgangspunktet (1994-1996) stort set ikke var

nogen kønsmæssig forskel i restgruppens størrelse, reduceres mændenes restgruppe godt nok, men bliver over tid markant større end kvindernes ditto inden for alle tre grupper.

Der kan være forklaringer på, at reduktionen af restgruppen forløber langsommere blandt unge ikke-vestlige mænd. Det kan skyldes, at de allerede i folkeskolen bliver låst fast og/eller låser sig selv fast i rollen som balademagere, og hvor der skabes en ond cirkel med et stærkt element af maskulinitet (Gilliam 2009).

Et ofte fremsat synspunkt i den offentlige debat er, at det også skyldes opdragelsesmæssige forskelle mellem kønnene, hvor pigerne bliver opdraget mere stramt end drengene. Konsekvensen skulle være, at pigerne i højere grad end drengene fokuserer på lektielæsning og i det hele taget at leve op til lærernes krav til skolegangen. Disse forskelle skulle være mere udtalte i indvandrerhjem end danske hjem, men på det punkt foreligger der imidlertid begrænset forskningsmæssig viden (Jakobsen & Liversage 2010: 14).

De næste to tabeller viser uddannelsesstatus for indvandrere med en indvandringsalder på 16 år og derover for de indvandrere, der i perioden 2004-2006 har opholdt sig i Danmark i henholdsvis 10 år (tabel 7.12) og 15 år (tabel 7.13).

Tabel 7.12 Uddannelsesstatus for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn og indvandringsalder. Opholdstid på 10 år. 2004-2006. Pct.

	Indvandringsalder 16-20 år		**Indvandringsalder 21-29 år**		**Indvandringsalder 30-40 år**	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse	21.9	20.1	11.6	16.9	7.5	12.7
I gang med at gennemføre en erhvervskompetencegivende uddannelse	6.7	8.6	3.4	5.5	1.0	2.4
Restgruppe – hverken gennemført eller i gang med en erhvervskompetence-givende uddannelse	71.4	71.3	85.0	77.7	91.4	84.9
I alt	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**
N	**1.557**	**2.192**	**4.333**	**4.964**	**5.716**	**5.853**

Kilde: Jakobsen & Liversage (2010).

Tabel 7.13 Uddannelsesstatus for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn og indvandringsalder. Opholdstid på 15 år. 2004-2006. Pct.

	Indvandringsalder 16-20 år		**Indvandringsalder 21-29 år**		**Indvandringsalder 30-40 år**	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse	14.2	12.7	14.5	15.5	9.0	9.2
I gang med at gennemføre en erhvervskompetencegivende uddannelse	3.0	3.2	1.9	3.0	0.7	1.4
Restgruppe – hverken gennemført eller i gang med en erhvervskompetence-givende uddannelse	82.8	84.1	83.6	81.5	90.3	89.4
I alt	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**
N	**1.034**	**1.965**	**3.495**	**3.322**	**1.809**	**2.017**

Kilde: Jakobsen & Liversage (2010).

Igen får vi bekræftet indvandringsalderens betydning. For indvandrere indvandret med en alder på 16 år og derover ligger restgruppen på et niveau fra ca. 71 til ca. 91 pct. For efterkommere og indvandrere indvandret som 0-6 årige og indvandrere indvandret som 7-15 årige, lå den på fra ca. 40 til ca. 57 pct., jf. tabel 7.11. Og der er en tendens til på tværs af køn, at jo højere alder på indvandringstidspunktet, jo større er restgruppen.

I tolkningen af disse tal skal man være opmærksom på, at indvandrere uden en dansk kompetencegivende uddannelse kan havde medbragt en

kompetencegivende uddannelse fra hjemlandet. Det gælder f.eks. for indvandrere fra Iran, hvor ca. 22 pct. (mændene) og ca. 21 pct. (kvinderne) i aldersgruppen 25 til 64 år har medbragt en lang videregående uddannelse (Danmarks Statistik 2017c). Nogle af disse har måske også taget en dansk kompetencegivende uddannelse, men det gælder givetvis langt fra dem alle.

Det er således kun en mindre andel af de indvandrere, der ankommer til Danmark med en indvandringsalder på 16 år eller derover, der gennemfører en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, hvilket alt andet lige svækker beskæftigelsesgraden. Blandt de indvandrere, der eksempelvis havde en indvandringsalder mellem 21 og 29 år, var det i 2004-2006 kun henholdsvis 15.0 (mændene) og 22.4 pct. (kvinderne), der efter 10 års opholdstid i Danmark var i gang med at fuldføre, eller som havde fuldført, en dansk kompetencegivende uddannelse. Efter 15 års opholdstid lå de tilsvarende andele på 16.4 (mændene) og 18.5 pct. (kvinderne).

For alle indvandrere med en indvandringsalder på 16 år og derover er der en tydelig tendens til, at det i højere grad er de erhvervsfaglige uddannelser, der vælges frem for de videregående uddannelser. Blandt de kvinder, der har gennemført en erhvervsfaglig uddannelse, er der 40 pct., der har taget uddannelsen som social- og sundhedshjælper. Og blandt de kvinder, der har taget en mellemlang videregående uddannelse, er der 50 pct., der har taget en uddannelse som pædagog. Mændene derimod vælger mere bredt, både det drejer sig om erhvervsfaglige og videregående uddannelser.

Der er endvidere meget stor forskel på oprindelsesland. Som den ene yderpol har vi indvandrere fra Iran. Ca. 35 pct. af mændene og ca. 44 pct. af kvinderne med en opholdstid på 15 år har enten gennemført eller er i gang med at gennemføre en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. For indvandrere fra Tyrkiet er de tilsvarende andele på ca. 5 og ca. 7 pct. Og for indvandrere fra Somalia ca. 10 og ca. 14 pct.

Som det er fremgået, er det kun en mindre del af indvandrere med en indvandringsalder på 16 år og derover, der enten hat fuldført eller som er i gang med at fuldføre en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Alligevel udgjorde de samlet set i perioden 2001-2003 over

halvdelen af alle personer med en ikke-vestlig baggrund (ca. 53 pct. for mændene og ca. 57 pct. for kvinderne), der havde en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse (Liversage & Jacobsen 2010: 135). Derfor har gruppen alligevel en væsentlig betydning for beskæftigelsen af ikke-vestlige personer på det danske arbejdsmarked.

Tabellerne 7.12 og 7.13 viser endvidere, at der ingen generel tendens er til, at uddannelsesniveauet hæves med opholdstiden. Tværtimod er der den modsatte tendens for den gruppe af indvandrere, der har en indvandringsalder på 16-20 år. Her klarer den del af gruppen, der har en opholdstid på 10 år, sig bedre end dem, der har en indvandringsalder på 15 år, og det gælder for både mænd og kvinder. Den samme tendens finder vi for de kvindelige indvandrere, der har en indvandringsalder på både 21-29 år og 30-40 år. For mændene derimod i de samme grupper er tendensen ikke så entydig.

Længere opholdstid er således ikke noget garanti for et højere uddannelsesniveau. Det fremgår også af tabel 7.14, der viser indvandreres gennemsnitlige opholdstid på forskellige uddannelsesniveauer.

Tabel 7.14 Indvandreres gennemsnitlige opholdstid (antal år) på forskellige uddannelsesniveauer (højest fuldførte uddannelse) opdelt efter køn. 25-64-årige. 2016.

	Mænd	Kvinder
Antal observationer	120.184	127.800
Grundskole	17	17
Gymnasial uddannelse	18	16
Erhvervsfaglig uddannelse	22	20
Kort videregående uddannelse	19	15
Mellemlang videregående uddannelse	15	13
Lang videregående uddannelse	9	10
Uoplyst	21	17
I alt	17	16

Kilde: Schultz-Nielsen & Skaksen (2017).

Tabellen viser, at den gennemsnitlige opholdstid er højest for de indvandrere, der har gennemført en erhvervsfaglig uddannelse, henholdsvis 22 år for mænd og 20 år for kvinder. Der er endvidere en tendens til, at indvandrere, der har grundskolen som højest gennemførte uddannelse, har længere opholdstid end de indvandrere, der har gennemført en videregående uddannelse – lige bort set fra de mandlige indvandrere, der har gennemført en kort videregående uddannelse.

Generationsbetinget fremgang?

Som det er fremgået af de forrige analyser, har indvandrerne relativt set i aldersgrupperne 16-24 år haft en større fremgang end efterkommerne, selvom vi skal tage højde for, at indvandrernes uddannelsesniveau var relativt lavt i forhold til efterkommerne ved periodens start.

I forlængelse heraf er det relevant at stille spørgsmålet, om indvandrernes uddannelsesfremgang kun har været en fremgang for de yngre aldersgrupper, eller om den er mere bedt funderet på tværs af aldersgrupper. Eller med andre ord: er fremgangen alene generationsbetinget, eller har der været en fremgang over tid, som også har sat sig mere bredt igennem på tværs af aldersgrupper?

I tabel 7.15 er der målt på den andel, der har gennemført en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, hvilket må betragtes som det mest vidtgående uddannelseskriterie, der kan opstilles. I tabellen er andelen vist for de 20-29-årige, 30-39-årige samt de 40-49-årige. Disse kohorter bliver fulgt over 10 år fra 1997 til 2007: de 20-29-årige i 1997 bliver sammenlignet med de 30-39-årige i 2007, de 30-39-årige (1997) med de 40-39-årige (2007) og de 40-49-årige (1997) med de 50-59-årige (2007).

Det ville have været optimalt, at tabellen havde baseret sig på individuelle registerdata, men det har afhandlingen fravalgt, jf. redegørelsen herfor i kapitel 1. Tabellerne er således ikke fuldt ud retvisende, fordi det ikke er præcist de samme personer, der følges fra 1997 til 2007. Der kan naturligvis være eksterne faktorer, som forstyrrer tolkningen af tallene, og som der er ikke er taget højde for, f.eks. i form af en ekstraordinær stor udefrakommende tilvækst. Men som en rimelig sikker indikator for udviklingen kan tallene godt bruges til at belyse, om uddannelsesfremgangen har været bredt funderet for indvandrerne på tværs af aldersgrupper. Det gælder også, selvom ti-års-perioden fra 1997 til 2007 ikke fuldt ud falder sammen med perioden med beskæftigelsesfremgang (1996 til 2009).

Tabel 7.15 Andele med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn og aldersgrupper. 1997 og 2007.

	1997 (20-29 år)	**2007 (30-39 år)**	**Forskel (% point)**
Kvinder	4.0 %	15.5 %	+ 11.5
Mænd	6.3 %	14.3 %	+ 8.0
	1997 (30-39 år)	**2007 (40-49 år)**	**Forskel (% point)**
Kvinder	6.1 %	14.8 %	+ 8.7
Mænd	12.3 %	16.5 %	+ 4.2
	1997 (40-49 år)	**2007 (50-59 år)**	**Forskel (% point)**
Kvinder	6.7 %	10.6 %	+ 3.9
Mænd	9.7 %	11.0 %	+ 1.3

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD04.

Tabellen indikerer, at uddannelsesfremgangen ikke kun har fundet sted blandt de 20-29-årige, men også for de 30-39-årige og 40-49-årige, selvom den ikke overraskende mister noget styrke i overgangen, dels fra de 20-29-årige til de 30-39-årige og dels fra de 30-39-årige til de 40-49-årige. Den relative fremgang har været størst for kvinderne på alle tre aldersniveauer.

Uddannelsesfremgangen har således ikke kun været generationsbetinget, men også en fremgang, der mere generelt på tværs af aldersgrupper har hævet uddannelsesniveauet blandt ikke-vestlige indvandrere, både blandt mænd og kvinder.

Social mobilitet

Med uddannelsesfremgangen finder der en betydelig social mobilitet sted i ikke-vestlige indvandrerhjem (Social- og Integrationsministeriet 2012b: 138-139). Børnene bliver bedre stillet uddannelsesmæssigt end deres forældre, som har en kraftig overrepræsentation af ufaglærte (Schultz-Nielsen 2008: 197).

Den sociale mobilitet er dokumenteret i flere studier. Et af de mest grundige er en regressionsanalyse (Hvidtfeldt & Schultz-Nielsen 2008), som afgrænsede undersøgelsesgruppen til indvandrere, som havde en indvandringsalder fra 0 til 8 år. De skulle endvidere som 15-årige opfylde følgende krav: 1) højest 3 søskende, 2) en moder udenfor arbejdsmarkedet og en fader i beskæftigelse samt 3) grundskolen som begge forældres højeste uddannelse. I tabel 7.16 og tabel 7.17 vises sandsynligheden for, at unge mænd afgrænset på denne måde i aldersgruppen 16 til 24 år og med henholdsvis tyrkisk, pakistansk og dansk baggrund er i gang med en uddannelse, som er afgrænset til at omfatte alle slags uddannelser: grundskolen samt gymnasiale og erhvervskompetencegivende uddannelser.

Tabel 7.16 Uddannelsessandsynlighed for tyrkiske og dansk mænd. 16-24 år. 1997 og 2007.

	1997			2007		
Alder	**Tyrkisk mand (%)**	**Dansk mand (%)**	**Forskel (% point)**	**Tyrkisk mand (%)**	**Dansk mand (%)**	**Forskel (% point)**
16	84	90	-6	81	75	+6
17	69	74	-5	72	66	+6
18	49	68	-19	64	59	+5
19	35	43	-8	47	34	+13
20	24	27	-3	39	23	+16
21	19	25	-6	37	25	+12
22	17	23	-6	34	27	+7
23	15	21	-6	32	26	+6
24	13	18	-5	25	23	+2

Kilde: Tabellen bygger på de data, der ligger til grund for figur 1.5 i Hvidtfeldt & Schultz-Nielsen (2008).

Tabel 7.17 Uddannelsessandsynlighed for pakistanske og dansk mænd. 16-24 år. 1997 og 2007.

	1997			2007		
Alder	**Pakistansk mand (%)**	**Dansk mand (%)**	**Forskel (% point)**	**Pakistansk mand (%)**	**Dansk mand (%)**	**Forskel (% point)**
16	91	90	+1	86	75	+11
17	82	74	+8	79	66	+13
18	66	68	-2	73	59	+14
19	52	43	+9	56	34	+22
20	39	27	+12	48	23	+25
21	33	25	+8	47	25	+22
22	30	23	+7	43	27	+16
23	27	21	+6	41	26	+15
24	23	18	+5	33	23	+10

Kilde: Tabellen bygger på de data, der ligger til grund for figur 1.5 i Hvidtfeldt & Schultz-Nielsen (2008).

Af de to tabeller fremgår det f.eks., at uddannelsessandsynligheden for en 21-årig tyrkisk dreng med uddannelsessvag familiebaggrund blev øget fra ca. 19 til ca. 37 pct. i perioden fra 1997 til 2007. De tilsvarende tal for en 21-årig pakistansk dreng var på henholdsvis ca. 33 og ca. 47 pct. Hvorimod uddannelsessandsynligheden for en dansk dreng med samme baggrund ikke har ændret sig, idet den både i 1997 og 2007 var på ca. 25 pct.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2014) dokumenterede også den sociale mobilitet. Blandt 25-26 årige med ufaglærte forældre (grundskole

eller gymnasial uddannelse som den højest gennemførte uddannelse) var der i 2012 ca. 33 pct. blandt efterkommerne, der var i gang med – eller havde afsluttet – en videregående uddannelse. Den tilsvarende andel for danskere var på ca. 22 pct.

Udviklingen 2009-2016

Uddannelsesfremgangen blandt indvandrere og efterkommere stoppede ikke med beskæftigelsesfremgangen. Det fremgår af tabel 7.18, som viser udviklingen i uddannelsesstatus på tre centrale parametre fra 2009 til 2016.

Tabel 7.18 Uddannelsesstatus for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter alder. 2009-2016. Pct.

	2009 (%)	2016 (%)	2008-2016 (% point)
Andel blandt 20-24-årige, der højest har gennemført grundskolen som højeste uddannelse			
Danskere	32.7	26.9	- 5.8
Indvandrere og efterkommere	49.9	38.5	- 11.4
Andel blandt 20-24-årige, der har gennemført mindst en ungdomsuddannelse			
Danskere	66.3	72.5	+ 6.2
Indvandrere og efterkommere	47.6	60.3	+ 12.7
Andel blandt 25-39-årige, der har gennemført en videregående uddannelse			
Danskere	36.9	43.1	+ 6.2
Indvandrere og efterkommere	19.7	30.7	+ 11.0

Kilde: Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017).

Note: Kun ikke-vestlige indvandrere med en indrejsealder mellem 0 og 12 år er taget med i tabellen.

Tabellen viser, at der for indvandrere og efterkommere har været signifikante fremskridt på alle tre parametre fra 2009 til 2016. Den andel, der blandt de 20-24-årige højest har grundskolen som gennemført uddannelse, er reduceret med 11.4 pct. point - mod danskernes reduktion på 5.8 pct. point. Den andel blandt de 20-24-årige, der har gennemført en ungdomsuddannelse, er øget med 12.7 pct. point - mod danskernes fremgang på 6.2 pct. point. Og den andel blandt de 25-39-årige, der har gennemført en videregående uddannelse, er øget med 11.0

pct. point - mod 6.2 pct. for danskerne. For alle tre parametre gælder det således, at fremgangen blandt indvandrere og efterkommere har været ca. dobbelt så stor som danskernes fremgang, hvilket betyder, at uddannelsesniveauet mellem de to grupper nærmer sig hinanden, selvom der stadigvæk er et signifikant uddannelsesgab.

I tabel 7.19 er uddannelsesstatus vist alene for 2016, og hvor der er differentieret mellem køn og mellem indvandrer og efterkommer.

Tabel 7.19 Uddannelsesstatus for danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter køn og alder. 2016. Pct.

	Danske kvinder	**Kvindelige efterkom-mere**	**Danske mænd**	**Kvindelige indvandrere**	**Mandlige efterkom-mere**	**Mandlige indvandrere**
Andel blandt 20-24-årige, der højest har gennemført grundskolen som højeste uddannelse	22.2	27.9	31.3	34.2	44.8	48.8
Andel blandt 20-24-årige, der har gennemført mindst en ungdomsuddannelse	77.2	71.0	68.1	65.0	53.6	50.0
Andel blandt 25-39-årige, der har gennemført en videregående uddannelse	51.6	40.9	34.8	34.9	25.2	22.6

Kilde: Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017).

Note: Kun ikke-vestlige indvandrere med en indrejsealder mellem 0 og 12 år er taget med i tabellen.

I tabellen er de seks kategorier placeret kolonnevis efter graden af deres uddannelsesniveau, således at grupper med det højeste niveau er placeret til venstre og grupper med det laveste niveau til højre.

Tabellen tegner et klart mønster. I den ene yderpol finder vi danske kvinder og kvindelige efterkommere med den bedste placering. På alle tre parametre er det danske kvinder, der ligger allerbedst med en klar afstand ned til kvindelige efterkommere. I den anden yderpol finder vi på alle tre parametre mandlige indvandrere med den dårligste placering og mandlige efterkommere med den næst dårligste placering. Og som en midtergruppe mellem disse to yderpoler finder vi så de danske mænd og kvindelige indvandrere, der ligger rimelig tæt på hinanden.

På alle tre parametre klarer de danske mænd sig uddannelsesmæssigt dårligere end kvindelige efterkommere. I forhold til de kvindelige indvandrere klarer de sig bedre på de to første parametre og i forhold til den sidste, der handler om andelen blandt 25-39-årige, der har gennemført en videregående uddannelse, ligger de stort set ens.[135]

Tabel 7.19 er en understregning af, at der i det danske samfund eksisterer en restgruppeproblematik blandt såvel danskere som indvandrere og efterkommere. I 20-24 års alderen er der således i 2016 lidt over en femtedel af de danske kvinder og ca. en tredjedel af de danske mænd, der højest har grundskolen som gennemført uddannelse. Men tabellen understreger igen, at denne andel er signifikant større blandt indvandrerne og efterkommerne, i særdeleshed blandt mændene, hvor det for både indvandrere og efterkommere er oppe i nærheden af halvdelen, der kun har grundskolen som højest gennemførte uddannelse.

[135] På baggrund af tabel 7.19 kan det ikke overraske, at der fortsat er store forskelle i den andel blandt de 30-årige danskere og efterkommere, der har gennemført en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. I 2013 var det således 80 pct. af danske kvinder i denne aldersgruppe, der havde en sådan uddannelse - mod 70 pct. blandt kvindelige efterkommere (Jakobsen & Weissert 2014). Og for mændene var de tilsvarende andele på henholdsvis 73 og 47 pct. Med andre ord er mandlige efterkommeres uddannelseseftерslæb markant større end kvindelige efterkommeres ditto. Se Danmarks Statistik (2015: 62-63), hvor disse forskelle også er dokumenteret.

Samtidig med, at den store forskel mellem danskere, indvandrere og efterkommere pointeres, er det vigtigt at fremhæve udviklingstendensen: at restgruppen bliver mindre og mindre - ikke bare for danskere, men i særdeleshed for indvandrere og efterkommere. I perioden fra 2005 til 2015 er andelen af 22-årige kvindelige efterkommere, der er i gang med en uddannelse under ét[136], således øget med 20 pct. point, fra 45 til 65 pct. (Danmarks Statistik 2015: 74). For de kvindelige indvandrere er andelen udvidet fra 31 til 39 pct. Fremgang har der også været for mændene både blandt indvandrere og efterkommere, dog med en mindre stigningstakt. Jo flere indvandrere og efterkommere, der er i gang med en uddannelse, jo større er sandsynligheden for, at restgruppen reduceres i fremtiden.

Uddannelsesfremgangen har bidraget til, at efterkommere fra visse lande har overhalet personer med dansk oprindelse, hvis man fokuserer på den andel, der enten er i gang med en uddannelse eller i beskæftigelse. Efterkommere fra Bosnien-Hercegovina, Sri Lanka og Vietnam var således i 2014 i højere grad i gang med en uddannelse eller i beskæftigelse i aldersgruppen 16-24 år (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2016e). Deres andele lå på henholdsvis 91, 91 og 89 pct. – mod danskernes andel på 86 pct. Andelen for kvindelige efterkommere fra Iran og Afghanistan havde også en højere andel end de danske kvinder.

Fokuserer vi alene på den andel, der har gennemført en lang videregående uddannelse i aldersgruppen 25-39 år, finder vi, at kvindelige indvandrere og efterkommere fra Sri Lanka, Iran, Vietnam, Bosnien-Hercegovina og Afghanistan alle har højere andele på henholdsvis 30, 26, 24, 24 og 22 pct. – mod danskernes 21 pct. For mændene gælder det endvidere, at indvandrere og efterkommere fra Iran og Sri Lanka har en højere andel på henholdsvis 20 og 19 pct. – mod danskernes 17 pct.

[136] Alle uddannelser er taget med: grundskolen, gymnasial, erhvervsfaglig, kort videregående, mellemlang videregående, bachelor og lang videregående uddannelse, selvom der er praktisk taget enten ikke er nogen eller kun meget få, der er i gang med en af de to første uddannelser.

Uddannelsesfremgangen kan også findes, hvis der zoomes ind på udviklingen i de socialt udsatte boligområder, de såkaldte ghettoer, hvilket fremgår af tabel 7.20.

Tabel 7.20 Andel af 20-årige med gennemført gymnasial uddannelse i Danmark og de socialt udsatte boligområder opdelt efter herkomst og køn. 2008-2015.

	2008 (%)	2015 (%)	2008-2015 (% point)
Danmark i alt	45	55	+ 10
De udsatte boligområder i alt	21	37	+ 16

De udsatte boligområder	**2008 (%)**	**2015 (%)**	**2008-2015 (% point)**
Kvinder			
Danskere	29	37	+ 8
Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere	23	45	+ 22
Mænd			
Danskere	23	34	+ 11
Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere	12	30	+ 18

Kilde: Danmarks Almene Boliger (2016).

Note: En gymnasial uddannelse omfatter enten en almen gymnasial (incl. HF) eller en erhvervsgymnasial uddannelse. Det er organisationen Danmarks Almene Boliger, der har foretaget beregningerne på baggrund af data fra Danmarks Statistik og med udgangspunkt i regeringens officielle liste over de socialt udsatte boligområder, de såkaldte ghettoer (Transport-, Bygnings- og Boligministeriet 2016). For at komme med på listen skal boligområdet opfylde tre af følgende kriterier: 1) andelen af 18-64-årige uden tilknytning til arbejdsmarkedet eller uddannelse overstiger 40 pct. af beboerne (gennemsnit for de seneste 2 år). 2) andelen

af indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande overstiger 50 pct. af beboerne. 3) Antal dømte for overtrædelse af straffeloven, våbenloven eller lov om euforiserende stoffer overstiger 2.7 pct. af beboere på 18 år og derover (gennemsnit for de seneste 2 år). 4) Andelen af beboere i alderen 30-59 år, der alene har en grundskoleuddannelse (inkl. uoplyst uddannelse) overstiger 50 pct. af samtlige beboere i samme aldersgruppe. 5) Den gennemsnitlige bruttoindkomst for skattepligtige i alderen 15-64 år i området eksklusive uddannelsessøgende er mindre end 55 pct. af den gennemsnitlige bruttoindkomst for samme gruppe i regionen.

Tabellen viser flere markante uddannelsesfremskridt i de socialt udsatte boligområder i perioden fra 2008 til 2015. For det første har der været en fremgang på 16 pct. point i den andel blandt 20-årige, der har gennemført en gymnasial uddannelse – mod en fremgang på landsplan på 10 pct.

Dernæst har flere 20-årige med ikke-vestlig baggrund gennemført en gymnasial uddannelse. Mændene har øget deres andel fra 12 til 30 pct., hvilket kommer rimelig tæt på andelen blandt de danske mænd. Kvinderne har stort set fordoblet deres andel. Fra at være 6 pct. point bagud i 2008 har de ikke bare indhentet de danske kvinder, men også overhalet dem i 2015 med 8 pct. point. Med en andel på 45 pct. nærmer de sig det generelle niveau for Danmark som helhed, hvor det er 55 pct. af alle 20-årige, der har gennemført en gymnasial uddannelse.

Den allerseneste opgørelse over uddannelsesfremgangen i de socialt udsatte boligområder (Danmarks Almene Boliger (2017) viser, at 20-årige med en ikke-vestlig baggrund i de socialt udsatte boligområder samlet set i 2015/2016 havde en større andel, der har taget en gymnasial uddannelse, end 20-årige med enten dansk eller vestlig baggrund. På syv år – fra 2008/2009 til 2015/2016 – er andelen blevet fordoblet fra 19 til 39 pct. Andelen blandt 20-årige med dansk eller vestlig baggrund er også vokset, men ikke nær så meget – fra 27 til 37 pct.

Ovennævnte tendenser er også blevet fundet i to separate studier af udviklingen i Mjølnerparken (København) og Gellerupplanen (Århus), som er to af de socialt udsatte boligområder, der er mest omtalte (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2015b). Uddannelsesfremgangen blev målt på den andel, der i aldersgruppen 17-25 år havde fuldført mindst en ungdomsuddannelse, eller som var i gang med at gøre det. På landsplan var denne andel fra 2008 til 2013 steget med 4.6 pct. point - fra 76.6 til 81.2 pct. I Mjølnerparken var øgningen på 12.6 pct. point -

fra 55.2 til 67.8 pct.[137]. Og for mændene var fremgangen ekstra markant med 16.4 pct. mod kvindernes 6.8 pct. Stort set samme analyseresultater blev fundet i Gellerupplanen.

Der er givetvis en sammenhæng mellem denne uddannelsesfremgang, og at ikke-vestlige indvandrere og efterkommere generelt set klarer sig bedre karaktermæssigt, når de forlader grundskolen, hvilket fremgår af tabel 7.21.

Tabel 7.21 Andel med karakteren 02 ved 9. klasses afgangsprøve. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 2011 og 2015.

	2011 (%)	**2015 (%)**	**2011 – 2015 (% point)**
Danskere	91	96	+ 5
Indvandrere og efterkommere	77	89	+ 12
Forskel (% point)	14	7	-7

Kilde: Udlændinge- og Integrationsministeriet (2016d).

Tabellen viser, hvor stor en andel, der ved 9. klasses afgangsprøve har fået karakteren 02 eller derover i såvel skriftlig dansk som matematisk problemløsning. På den parameter har indvandrere og efterkommere haft en fremgang, der er over dobbelt så stor som danskerne. Det har betydet, at præstationsgabet mellem de to grupper er blevet halveret fra 14 til 7 pct. point på 4 år. Tabel 7.19. vedrører den ikke-vestlige population under ét og altså ikke kun de socialt udsatte boligområder. At der specifikt også har været en karakterfremgang i de socialt udsatte boligområder er blevet bekræftet af Danmarks Almene Boliger (2016a).

[137] Det skal bemærkes, at indvandrere, der på indvandringstidspunktet var over 15 år, ikke er taget med i undersøgelsen. Endvidere skal det fremhæves, at tallene dækker alle 17-25-årige i Mjølnerparken, hvoraf ca. 77 pct. i 2013 var enten indvandrere og efterkommere, og hvoraf lang de fleste har en ikke-vestlig baggrund.

Opsamling

Parallelt med, at den ikke-vestlige beskæftigelse gik markant frem, har der været en ganske betydelig uddannelsesfremgang blandt indvandrere og efterkommere. Den andel, der er i gang med at gennemføre enten en ungdomsuddannelse eller videregående uddannelse, er øget blandt såvel 16-19-årige som 20-24-årige. Og den andel, der enten har gennemført eller er i gang med at gennemføre en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, er blevet udvidet markant. Hvorfor restgruppen, der hverken har gennemført en sådan uddannelse eller er i gang med det, er reduceret tilsvarende. Analyseresultaterne flugter således med Rockwool Fondens Forskningsenhed (Tranæs 2008), der som nogle af de første i Danmark dokumenterede den ikke-vestlige uddannelsesfremgang.

Den markante uddannelsesfremgang har haft tre gennemgående kendetegn. Den har for det første relativt været mest markant for indvandrerne. Ved periodens start, hvor de var en betydelig større gruppe end efterkommere, befandt store dele af indvandrergruppen sig på et meget lavt uddannelsesniveau. I løbet af perioden er dette niveau blevet hævet i markant grad, hvilket er en af uddannelsesfremgangens væsentligste resultater, dog uden at efterslæbet i forhold til danskerne er blevet indhentet

Dernæst er det gået frem for både mænd og kvinder blandt såvel indvandrere som efterkommere, men fremgangen har været langt størst for kvinderne. Det kan ses som en bekræftelse på konklusionen fra kapitel 3, hvor der generelt set ikke blevet fundet empirisk belæg for hypotesen om "husmodermentaliteten"[138].

[138] Det er et diskussionspunkt, i hvor høj grad kvindernes store uddannelsesfremgang skal ses som en følge af de nye regler for familiesammenføring, der blev indført i 2002 - dvs. først og fremmest 24-årsreglen, men også en skærpelse af tilknytningskravet og den såkaldte formodningsregel om tvangsægteskab (Schmidt et al. 2009: 27-28). Det er en sammenhæng, der ofte er blevet nævnt i den offentlige debat (Pind 2011). Der er ikke nogen entydig tendens i studierne på dette område. Schmidt et al. (2009) og Danckert & Jakobsen (2014) fandt ikke uddannelseseffekter - dvs. kvindernes uddannelsesfremgang blev set som en generel udviklingstendens og ikke som en reaktion på de nye regler. Derimod er der andre studier (Schultz-Nielsen 2009; Nielsen et al. 2007), der har fundet uddannelseseffekter - dvs. de nye regler bliver set som en faktor, der i sig selv har haft en positiv virkning på kvindernes uddannelsesfremgang. Derimod er der ikke studier, der har fundet beskæftigelsesmæssige effekter af regelændringerne (Larsen & Lauritzen 2014).

Og endelig har efterkommerne klaret sig bedre end indvandrerne - også i takt med, at gruppen i perioden voksede i antal. Der har således fundet en social mobilitet sted i de ikke-vestlige indvandringsmiljøer, hvor børnene uddannelsesmæssigt er blevet bedre stillet end forældrene.

Blandt indvandrere har uddannelsesfremgangen været størst, hvis der har været tale om en indvandringsalder i førskolealderen, men fremgangen har ikke udelukkende været en generationsbetinget, idet den også har sat sig igennem mere bredt på tværs af aldersgrupper, dog med en vigende tendens for de ældste aldersgrupper.

Uddannelsesfremgangen stoppede ikke, da beskæftigelsesfremgangen sluttede i 2009. I perioden fra 2009 til 2016 har der været en ganske markant uddannelsesfremgang for indvandrere og efterkommere, såvel på landsplan som i de socialt udsatte boligområder.

7.4.2 Uddannelse og beskæftigelse

Indledning

Dette afsnit undersøger fire forskellige spørgsmål, der knytter sig til sammenhængen mellem uddannelse og beskæftigelse.

Det første spørgsmål handler om uddannelsesfremgangens beskæftigelsesvirkning. Til at belyse ville det have været ideelt med individuelle registerdata, hvor vi kunne følge, om de indvandrere og efterkommere, der i perioden 1996 til 2009 rent faktisk har fået en dansk kompetencegivende uddannelse, også havde en højere beskæftigelsesgrad, sammenlignet med de personer, der ikke fik en sådan uddannelse (kontrolleret for en række relevante faktorer: alder, tidligere arbejdsmarkedserfaringer, netværkskontakter, sprogfærdigheder m.v.). Selvstændige analyser på basis af individuelle registerdata er som tidligere nævnt under metodekapitlet blevet fravalgt til fordel for en omfattende re-analyse af eksisterende studier, rapporter m.v.. Men mere aggregerede tal kan også bringe os et stykke videre.

Allerførst undersøges det, hvor stærk en sammenhæng, der er mellem uddannelse og beskæftigelse. Hvis der er en meget stærk sammenhæng, kan det tale for, at uddannelsesfremgangen kan forklare beskæftigelsesfremgangen. Dernæst undersøges det, om

uddannelsesfremgangen kan være en hovedforklaring på reduktionen af beskæftigelsesgabet fra 1996 til 2009. Forudsætningen herfor er naturligvis, at uddannelsesgabet er reduceret afgørende. Er det ikke tilfældet, taler det imod, at uddannelsesfremgangen alene skulle være en hovedforklaring.

Det andet spørgsmål handler om, hvorvidt efterkommerne har klaret sig bedre beskæftigelsesmæssigt end indvandrere. Anledningen er, at forrige afsnit (7.4.1) viste, at efterkommerne uddannelsesmæssigt har klaret sig bedre end indvandrere, hvorfor man må formode, at de også har klaret sig bedre beskæftigelsesmæssigt.

Det tredje spørgsmål fokuserer på uddannelsesincitamenterne, dvs. om uddannelsesfremgangen ud over en højere beskæftigelsesgrad også har givet anledning til, at indvandrere og efterkommere i lige så høj grad som danskere har fået et job, der svarer til uddannelsens indhold, og et økonomisk afkast, der kan sammenlignes med danskernes.

Og endelig som det sidste og fjerde spørgsmål undersøges uddannelsesindholdet i de jobs, som de ikke-vestlige indvandrere bestrider, hvor forventningen er at finde en tendens til, at uddannelsesniveauet er blevet hævet i de ikke-vestlige indvandrerjobs under ét.

Uddannelsesfremgangens beskæftigelsesvirkning

Tabel 7.22 viser beskæftigelsesgabets størrelse indenfor forskellige uddannelsesgrupper for de 25-64-årige - dvs. der bliver set bort fra aldersgruppen 16-24 år, som typisk er meget uddannelsesaktive år for såvel danskere, indvandrere og efterkommere.

Tabel 7.22 Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab opdelt efter uddannelsesgrupper. 25-64-årige. 2008. Pct.

	Danskere (%)	Indvandrere og efterkommere (%)	Forskel (% point)
Uoplyst/ingen dansk uddannelse/udenlandsk uddannelse	51.1	49.6	+ 1.5
Grundskole	63.9	59.0	+ 4.9
Gymnasial uddannelse	81.9	67.7	+ 14.2
Erhvervsfaglig uddannelse	84.2	82.7	+ 1.5
Kort videregående uddannelse	90.2	79.4	+ 10.8
Mellemlang videregående uddannelse	89.3	87.1	+ 2.2
Bachelor	81.9	72.8	+ 9.1
Lang videregående uddannelse	93.2	83.3	+ 9.9
Uden dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, i alt	66.9	51.2	+ 15.7
Med dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, i alt	86.8	82.8	+ 4.0
Alle 25-64-årige	**80.8**	**56.5**	**+ 24.3**

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD24.

Hvis beskæftigelsesgabet alene var et spørgsmål om uddannelse, skulle vi forvente, at det meste af gabet forsvandt, når vi kontrollerer for uddannelse. Som det fremgår af tabel 7.22, er det ikke tilfældet fuldt ud. Godt nok reduceres det totale beskæftigelsesgab på ca. 24 pct. point til kun 4 pct. point for personer i alt med en dansk kompetencegivende uddannelse, men for ufaglærte er der stadigvæk et betydeligt beskæftigelsesgab på ca. 16 pct. point.

Samtidig kan vi se store forskelle indenfor de enkelte uddannelsesgrupper. For de erhvervsfaglige og mellemlange videregående uddannelse er beskæftigelsesgabet helt nede på ca. 2 pct. point, hvorimod det for korte videregående uddannelser, bachelor og lange videregående uddannelser kun er reduceret til et sted mellem ca. 9 og ca. 11 pct. point.

Der kan være flere faktorer, der forklarer disse variationer. En faktor er forskelle i efterspørgsel efter arbejdskraft indenfor de enkelte uddannelsesgrupper, ligesom netværks- og diskriminationsfaktoren kan havde forskellig betydning indenfor de forskellige uddannelsesgrupper afhængig af jobområdets historik og organisering.

At beskæftigelsesgabet for både de uddannede og ikke uddannede er væsentligt lavere end de 24 pct. point, afspejler naturligvis, at hele 83 % af indvandrere og efterkommere i aldersgruppen 25-64 år er uden en dansk kompetencegivende uddannelse, hvorimod den tilsvarende andel for danskerne ligger helt nede på 30 pct.[139]

Tabel 7.22 viser, at der er en betydelig beskæftigelsesvirkning alene ved gennemførelse af en ungdomsuddannelse, specielt hvis der er tale om en erhvervsfaglig uddannelse, hvor beskæftigelsesfrekvensen øges fra ca. 59 (grundskolen som den højeste gennemførte uddannelse) til ca. 83 pct. For en gymnasialuddannelse som den højeste gennemførte uddannelse øges beskæftigelsesfrekvensen kun til ca. 68 pct., men for mange er det springbrættet til at gennemføre en videregående uddannelse, og her kommer beskæftigelsesvirkningen op på niveau, vi fandt for de erhvervsfaglige uddannelser. I det lys er det jo ganske interessant, at vi i det forrige afsnit (7.4.1) fandt, at den andel blandt de 20-24 årige indvandrere og efterkommere, der har gennemført mindst en ungdomsuddannelse, er øget markant, såvel på landsplan som i de socialt udsatte boligområder. Fremadrettet vil det alt andet lige styrke beskæftigelsen.

Selvom tallene i tabel 7.22 skal tages med det forbehold, at indvandrere og efterkommere med en kompetencegivende uddannelse gennemsnitligt er yngre og alene af den grund "bør" have en lidt højere

[139] Egen beregning på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD24.

beskæftigelsesprocent end danskerne, så tyder det på, at uddannelse er en afgørende vej til at reducere beskæftigelsesgabet, og at uddannelsesfremgangen alt andet lige kan forklare beskæftigelsesfremgangen.

Denne konklusion bliver også understøttet af fordelingen af beskæftigelsesgabets reduktion på de forskellige aldersgrupper, jf. tabel 7.23.

Tabel 7.23 Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab opdelt efter alder. 1996 og 2009.

	1996 (%)	2009 (%)	1996-2009 (% point)
16-19 år	30.4	8.3	- 22.1
20-24 år	41.7	11.8	- 29.9
25-29 år	47.3	17.3	- 30.0
30-34 år	47.2	23.9	- 23.3
35-39 år	47.4	26.6	- 20.8
40-44 år	45.2	27.5	- 17.7
45-49 år	43.0	30.2	- 12.8
50-54 år	43.2	40.4	- 2.8
55-59 år	40.8	40.4	- 0.4
60-64 år	21.1	21.1	0.0

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS207.

Ifølge sagens natur er en uddannelsesfremgang først og fremmest noget, der sætter sig igennem for de yngre aldersgrupper. Derfor skal vi også gerne kunne finde, at reduktionen af beskæftigelsesgabet har været størst for de yngre aldersgrupper. Tabel 7.23 bekræfter, at det har været tilfældet. Aldersgrupperne 20-24 og 25-29 år har haft den største reduktion af beskæftigelsesgabet, herefter falder reduktionen jævnt i takt med alderen indtil de 60-64-årige, hvor beskæftigelsesgabet er uændret. For alle aldersgrupper fra 16 til 39 år er reduktionen af beskæftigelsesgabet større end den gennemsnitlige reduktion på 20.0 % point, jf. tabel 1.1. Og for alle aldersgrupper fra 40 år og opefter er det lavere end den gennemsnitlige reduktion

Vi har således fundet klare indikationer på, at uddannelsesfremgangen kan forklare beskæftigelsesfremgangen. Det kunne være nærliggende at slutte, at det også kunne være hovedforklaringen på den markante reduktion af beskæftigelsesgabet fra 1996 til 2009. Men helt så enkelt er det ved nærmere eftersyn ikke. En afgørende forudsætning for dette er, at vi også i samme periode kan finde en markant reduktion af uddannelsesgabet i aldersgruppen fra 16 til 64 år.

At det netop ikke er tilfældet fremgår af tabel 7.24, der viser udviklingen fra 1997 til 2009 i uddannelsesgabet – dvs. forskellen mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i den andel, der har en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse.

Tabel 7.24 Uddannelsesgabet mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i alt og opdelt efter køn. 16-64-årige. 1997 og 2016.

	1997	2009	2016
I alt			
Danskere	53.4 %	61.3 %	63.2 %
Indvandrere og efterkommere	7.6 %	15.5 %	21.7 %
Uddannelsesgab	45.8 % point	45.8 % point	41.5 % point
Kvinder			
Danskere	50.2 %	61.5 %	64.7 %
Indvandrere og efterkommere	5.6 %	16.5 %	24.5 %
Uddannelsesgab	44.6 % point	45.0 % point	40.2 % point
Mænd			
Danskere	56.6 %	61.1 %	61.7 %
Indvandrere og efterkommere	9.3 %	14.5 %	18.8 %
Uddannelsesgab	47.3 % point	46.6 % point	42.9 % point

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD04. og www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD040.

Note: Uddannelsesgabet er opgjort på baggrund af den andel blandt danskere og indvandrere/efterkommere, der har gennemført en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, dvs. enten en erhvervsfaglig uddannelse eller en videregående uddannelse, der kan være både kort, mellemlang eller lang samt bachelor.

Den ikke-vestlige population er yngre sammensat end den danske, hvorfor en relativt større andel er i gang med at gennemføre en uddannelse. Denne forskel i de to gruppers alderssammensætning vil have en tendens til alt andet lige at gøre uddannelsesgabet større. Men det ændrer ikke på, at der har været et meget stort og uændret uddannelsesgab i hele den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem.

Godt nok har indvandrere og efterkommere øget uddannelsesandelen, men danskerne har gjort det samme i stort set samme grad, således at slutresultatet i 2009 i forhold til 1997 faktisk bliver status quo. Der er med andre ord ikke frem til 2009 sket en reduktion af uddannelsesgabet, der kunne begrunde, at uddannelsesfremgangen i sig selv skulle være selve hovedforklaringen på reduktionen af beskæftigelsesgabet fra 1996 til 2009[140]. Det taler for, at andre faktorer også har haft en betydning for beskæftigelsesfremgangen, og at uddannelsesfaktoren har spillet sammen med udviklingen indenfor disse faktorer, f.eks. diskrimination og netværk. Det vender vi tilbage til i de to kommende analysekapitler.

Tabellerne 7.24 kombineret med tabel 7.22 er en kraftig understregning af den store betydning, som uddannelsesbarrieren har for den ikke-vestlige beskæftigelse. Alene på grund af et samlet uddannelsesgab i 2016 på ca. 42 pct. må vi alt andet lige forvente, at det ikke-vestlige beskæftigelsesgab også i en overskuelig fremtid vil være af en vis størrelse.

Af tabellen fremgår det også, at kvinderne igen uanset herkomst har klaret sig bedre end mændene. Fra i 1997 at have en uddannelsesandel, der var betydelig mindre end mændene, har de kvindelige indvandrere og efterkommere ikke bare halet ind på dem, men også overhalet dem i 2009 med 2.0 pct. point. Denne udviklingstendens er fortsat under krisen, og i 2016 er forspringet udvidet til 5.7 pct. point.

---

[140] Som præciseret er det kun danske uddannelser, der er taget med i analysen, men konklusionen vil ikke blive ændret, hvis man også tog de udenlandske uddannelser med, fordi deres andel blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har været faldende i perioden fra 1997 til 2009, jf. www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD04. og www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD040.

Det kan ikke overraske, at det totalt set tager lang tid at hæve det samlede uddannelsesniveau blandt alle ikke-vestlige indvandrere og efterkommere til at være på højde med danskernes, ikke mindst når uddannelsesniveauet blandt danskere, der i udgangspunktet er markant bedre uddannet, samtidig hæves i relativt samme grad, og når den ikke-vestlige population hele tiden vokser i markant grad. Fra 1997 til 2009 voksede antallet af indvandrere og efterkommere i aldersgruppen 16-64 år med ca. 80 pct. [141]

Tabel 7.24 viser, at uddannelsesgabet fra 2009 til 2016 blev reduceret i alt med 4.3 pct. point. Det betyder, at ikke-vestlige indvandrere og efterkommere som samlet gruppe og relativt set har forbedret deres uddannelsesmæssige position i forhold til danskere, hvilket alt andet lige har øget deres beskæftigelseschancer. Dette aspekt vil vi følge op på i kapitel 13, der netop omhandler udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse fra 2009 til 2016.

Efterkommere versus indvandrere

Uddannelsesmæssigt har efterkommere klaret sig bedre end indvandrere. Derfor må man formode, at de også har en højere beskæftigelsesgrad. Det er faktisk også tilfældet for både mænd og kvinder, hvilket vi fandt allerede i kapitel 5, jf. tabel 5.6.

Men i virkeligheden er forskellen endnu større, hvis der tages højde for, at den aldersmæssige sammensætning er meget forskellig i de to grupper, jf. det aldersstandardiserede beskæftigelsesindeks fra Danmark Statistik (2014: 34-49). Beregninger foretaget med baggrund i dette beskæftigelsesindeks for de 16-64-årige viste eksempelvis, at mandlige indvandreres underbeskæftigelse i forhold til danske mænd i 2013 var på 33.2 pct., hvorimod mandelige efterkommeres underbeskæftigelse "kun" var på 16.8 pct. For kvinderne lå de tilsvarende tal på 43.3 og 19.4 pct. (Danmarks Statistik 2014: 37).

Tendensen til, at efterkommere beskæftigelsesmæssigt klarer sig signifikant bedre end indvandrere findes også inden for det enkelte oprindelsesland, hvad enten det er et land, hvor en stor del af

[141] Egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS207.

indvandrerne har en flygtningebaggrund som f.eks. Libanon, eller det er et land, hvorfra der stort set ikke er kommet indvandrere med en sådan baggrund som f.eks. Tyrkiet (Danmarks Statistisk 2015: 53-56).

At efterkommere generelt set har klaret sig uddannelsesmæssigt bedre end indvandrere kan også ses som forklaringen på, at de i perioden fra 1997 til 2012 i højere grad end indvandrere er kommet til at ligne danskerne med hensyn til den måde, som jobbene fordeler sig på i stillingshierarkiet (Gorinas & Jacobsen 2015: 78, 79).

Uddannelsesforskellene mellem indvandrere og efterkommere kan være med til at forklare de forskelle i beskæftigelsesgrader for generationspar[142], som Bonke & Schultz-Nielsen (2013) fandt. I aldersgruppen 25-54 år havde danske par beskæftigelsesfrekvenser på 96 pct. (mænd) og 90 pct. (kvinder). De tilsvarende andele for 2. generationspar var henholdsvis 81 og 71 pct., hvorimod de for 1. generationspar lå helt nede på 54 og 39 pct. Disse tal var medvirkende til, at Rockwool Fondens Forskningsenhed kunne konkludere, at *"Andengenerationsindvandrere er kommet langt i deres integration i Danmark"* (Rockwool Fondens Forskningsenhed 2013a).

Uddannelsesincitamenterne

Vi har tidligere fundet, at en højere beskæftigelsesgrad kan være et incitament for indvandrere og efterkommere til at tage en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, jf. tabel 7.22. Dette fund er blevet bekræftet af andre undersøgelser (Jacobsen & Liversage 2010; Dansk Arbejdsgiverforening 2010; Dansk Arbejdsgiverforening 2015; Schultz-Nielsen & Skaksen 2017; Dansk Industri 2017).

---

[142] Bonke & Schultz-Nielsen (2013) opererer med to grupper: 1. generationsindvandrere og 2. generationsindvandrere. Den førstnævnte gruppe er defineret som de personer, der er kommet til Danmark i forbindelse med ægteskabet eller efter dets indgåelse. Den sidstnævnte gruppe er betegnelsen for efterkommere eller personer, der er indvandret mere end ét år før, de blev gift. De fleste i denne gruppe er enten født i Danmark eller kommet til landet som børn. Gruppen er således en udvidelse af efterkommerne med indvandrere, der er indvandret i en børnealder, og indebærer således, at personer født i Danmark bliver tituleret som indvandrere. De anførte beskæftigelsesfrekvenser i teksten er hentet fra Rockwool Fondens Forskningsenhed (2013b).

Men kan det også være et incitament at komme til at arbejde inden for en jobtype, der svarer til uddannelsens indhold? Og kan det endvidere være et økonomisk incitament til at tage en uddannelse? Begge spørgsmål kan besvares med et ja[143].

For det første har en del undersøgelser dokumenteret, at danskuddannede indvandrere og efterkommere i vid udstrækning bliver beskæftiget indenfor de samme jobtyper som uddannede danskere (Dansk Arbejdsgiverforening 2010: 49; Jakobsen & Liversage 2010: 142; Dansk Arbejdsgiverforening 2015: 48; Arbejdsmarkedsstyrelsen 2010d; Schultz-Nielsen & Skaksen 2017: 35).

Dernæst har det vist sig, at danskuddannede indvandrere i aldersgruppen 30 til 55 år stort set får en løn på niveau med uddannede danskere, når der tages højde for erhvervserfaring, alder, køn og børn samt hvor og i hvilken sektor på arbejdsmarkedet, de er ansat (Schultz-Nielsen 2008: 210). Tendensen i denne undersøgelse er blevet bekræftet af Gorinas & Jacobsen (2015: 116), som kontrollerede for en lang række faktorer bl.a. køn, alder, indvandringsalder, erhvervserfaring, og som fandt, at indvandrere med fuldført videregående uddannelse i Danmark har omtrent det samme afkast på timelønnen som danskere med en videregående uddannelse. At der er et økonomisk afkast forbundet med at tage en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse er også blevet bekræftet af Schultz-Nielsen (2017: 33), der dog alene kontrollerede for arbejdsmarkedserfaring.

Det har vist sig (Dansk Industri 2010a), at efterkommere med en lang videregående dansk uddannelse i aldersgruppen i 26-30 år i gennemsnit om året tjener ca. 45.000 kr. mere end danskere (2008-tal). Tallet er lidt usikkert, da det antalsmæssigt er en mindre gruppe. Men forskellen kan givetvis tilskrives, at efterkommere i gennemsnit gennemfører en lang videregående uddannelse ca. 2 ½ år hurtigere end danskere, og at de i højere grad end danskerne uddanner sig inden for områder med en

[143] Det skal understreges, at det ikke gælder indvandrere med en medbragt uddannelse. De har en mindre sandsynlighed for at besætte et job øverst i stillingshierarkiet end indvandrere, som har taget den samme uddannelse i Danmark, og deres økonomiske afkast af den medbragte uddannelse er mindre end afkastet af en dansk uddannelse (Gorinas & Jakobsen 2015: 64, 116).

større indkomst, f.eks. det sundhedsvidenskabelige område (Dansk Industri 2010b).

I forhold til såvel beskæftigelsesgrad som jobtype og økonomisk afkast har indvandrere og efterkommere således incitamenter til at tage en dansk kompetencegivende uddannelse. Det må formodes at forstærke den grundlæggende uddannelsesmotivation, som indvandrere og efterkommere i udgangspunktet har, og som uddybes i det kommende afsnit 7.4.3.

Uddannelsesindholdet i indvandrernes job

Når danskuddannede indvandrere stort set bliver beskæftiget inden for de samme jobtyper som danskuddannede danskere, må man forvente en øgning af uddannelsesindholdet i de jobs, som indvandrere under ét bliver beskæftiget i.

Gorinas & Jakobsen (2015) fandt, at andelen blandt de beskæftigede indvandrere, der havde en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, blev øget med 11.5 pct. point, fra 29.0 pct. (1997) til 39.5 pct. (2012)[144]. Det er en udvikling, der har fundet sted på alle uddannelsesniveauer (erhvervsfaglig, kort, mellemlang og lang videregående uddannelse).

Denne udviklingstendens er en rimelig sikker indikation på en øgning af uddannelsesindholdet i de ikke-vestlige jobs, fordi danskuddannede indvandrere som nævnt stort set får de samme typer af job, som danskuddannede danskere får. Det bliver da også bekræftet af tabel 7.25, hvor de ikke-vestlige jobs fordeles efter, hvad det typiske uddannelsesniveau er i de jobs, som de bliver beskæftiget i. Der opereres i alt med følgende fem jobkategorier svarende til fem forskellige uddannelsesniveauer:

1) Lang videregående uddannelse (LVU) - dvs. jobs, hvor mindst 50 pct. af danskerne har en lang videregående uddannelse.

[144] Egen beregning på baggrund af Gornias & Jakobsen (2015: 51). Opgørelsen bygger på beskæftigede personer, som ikke er under uddannelse.

2) Mellemlang videregående uddannelse (MVU) - dvs. jobs, hvor mindst 50 pct. af danskerne har en lang eller mellemlang videregående uddannelse, men under 50 pct. har en lang videregående uddannelse.

3) Kort videregående uddannelse (KVU) - dvs. jobs, hvor mindst 50 pct. af danskerne har en kort videregående uddannelse, eller højere, men under 50 pct. har en lang eller mellemlang videregående uddannelse.

4) Erhvervsfaglig uddannelse (EU) - dvs. jobs, hvor mindst 50 pct. af danskerne har en erhvervsfaglig uddannelse, eller højere. men under 50 pct. har en videregående uddannelse.

5) Ingen kompetencegivende uddannelse (IKU) - dvs. ufaglærte jobs, der ikke hører til en af de øvrige fire kategorier.

7.25 Ikke-vestlige indvandrerjob opdelt efter uddannelsesniveau. 2003 og 2013.

	LVU	MVU	KVU	EU	IKU	I alt
2003 (%)	5.6	10.1	2.2	35.9	46.2	100.0
2013 (%)	7.6	12.3	4.3	36.4	39.4	100.0
2003-2013 (% point)	+ 2.0	+ 2.2	+ 2.1	+ 0.5	- 6.8	0.0

Kilde: Skaksen (2016).

Som det fremgår af tabellen, er uddannelsesniveauet blevet hævet i de jobs, som ikke-vestlige indvandrere under ét bestrider. Den samlede andel af de jobs, der kræver en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, er alt i alt blevet øget med ca. 7 pct. point, og tilsvarende er andelen af de jobs, der ikke kræver det, blevet reduceret med ca. 7 pct. point.

I tolkning af tallene i tabel 7.25 skal det bemærkes, at en indvandrergruppe med et relativt højt uddannelsesniveau (Bosnien-Hercegovina) ikke er taget med på linje med en række andre lande, f.eks.

Ukraine, som vurderes at komme for tæt på såkaldte "mere udviklede lande" (Skaksen 2016: 3). Det vil sige, at de ikke-vestlige indvandrere, der indgår i tabellen, i overvejende grad er indvandrere fra mange af de lande, hvor uddannelsesniveauet er relativt lavt, f.eks. fra Afrika og Mellemøsten. Det gør tabellens tal ekstra interessante, fordi den indirekte viser, at uddannelsesniveauet er blevet hævet i de jobs, som indvandrere fra netop disse lande besætter.

Uddannelsesfremgangen har således bidraget til, at der er kommet et øget uddannelsesindhold i de jobs, som de ikke-vestlige indvandrere bestrider, hvilket alt andet lige har medført en mere sikker arbejdsmarkedstilknytning.

Opsamling

Dette afsnit har argumenteret for, at uddannelsesfremgangen kan forklare beskæftigelsesfremgangen, men også at den ikke i sig selv kan betragtes som den afgørende forklaring, fordi uddannelsesgabet mellem personer med dansk og ikke-vestlig baggrund har været uændret i hele den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem.

Uddannelsesfremgangen har beskæftigelsesmæssigt kunnet aflæses på forskellige måder. For det første har efterkommerne beskæftigelsesmæssigt klaret sig bedre end indvandrerne, hvilket kan ses som en følge af, at de også uddannelsesmæssigt har klaret sig bedre.

Endvidere har uddannelsesfremgangen – udover en generelt højere beskæftigelsesgrad – også betydet, at danskuddannede indvandrere og efterkommere stort set er blevet beskæftiget inden for de samme jobtyper og med praktisk taget det samme økonomiske afkast som danskere.

Endelig har uddannelsesfremgangen fungeret som en løftestang for øget kompetenceindhold i de jobs, som de ikke-vestlige indvandrere bestrider, hvilket alt andet lige har medført en mere sikker arbejdsmarkedstilknytning.

7.4.3 Uddannelsesmotivation

Den markante uddannelsesfremgang blandt indvandrere og efterkommere, der er dokumenteret i de forrige afsnit, tyder på, at der eksisterer en meget høj uddannelsesmotivation i den ikke-vestlige population. Tidligere fandt vi i overensstemmelse hermed, at forældre i indvandrerhjem tilsyneladende interesserer sig mere for børnenes skolegang end danske forældre, jf. afsnit 7.4.1.

Forskellige surveys, ikke mindst Andersen (2008, 2008a)[145], bekræfter generelt en høj uddannelsesmotivation blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. I de følgende tabeller (tabel 7.26 og 7.27) vises først den generelle uddannelsesorientering og dernæst opfattelsen af vigtige grunde til at tage en uddannelse hos dels danskere og dels ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

[145] Der er tidligere redegjort for undersøgelsens data og metode, jf. note 55. De ikke-vestlige respondenter i undersøgelsen kommer fra følgende ni ikke-vestlige lande: Ex-Jugoslavien, herunder Bosnien, Tyrkiet, Iran, Irak, Libanon, Pakistan, Somalia, Sri Lanka samt Vietnam

Tabel 7.26 Udsagn vedrørende uddannelsesorientering. Danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-59 år. Pct.

		Helt enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Helt uenig	Enig minus uenig
"Fremtidens arbejdsmarked kræver, at man har en uddannelse."	D	65	23	3	5	4	76
	IVIE	70	16	5	4	5	77
"Man bliver værdsat i samfundet, når man har en uddannelse."	D	48	33	6	7	6	68
	IVIE	60	22	7	5	6	71
"Det er spild af tid og penge at tage en længere uddannelse."	D	4	6	3	11	76	-77
	IVIE	6	6	5	12	71	-71
"Hvis man vil drive egen virksomhed eller forretning som selvstændig behøver man ikke en uddannelse."	D	16	17	7	24	36	-27
	IVIE	15	14	9	17	45	-33
"En uddannelse som håndværker fortjener i mine øjne lige så meget respekt som en uddannelse på et universitet."	D	83	10	2	2	3	88
	IVIE	61	14	6	8	11	56

Kilde: Andersen (2008a).

Note. D = Danskere. IVIE = Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Tabel 7.27 Udsagn vedrørende uddannelsesmotivation. Danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. 15-59 år. Pct.

Synes du, det er en vigtig grund til at tage en uddannelse, at man uddanner sig for at …	**Andel meget vigtigt**		**Vigtigt i alt**	
	Danskere	Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere	Danskere	Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere
kunne få et arbejde?	59	71	91	92
kunne få en høj indkomst?	18	40	50	72
kunne få et arbejde, man er tilfreds med?	73	73	92	94
få respekt og anerkendelse fra familie og venner?	7	34	24	59
få respekt og anerkendelse i samfundet?	10	38	36	70
lære at danne sig egen mening?	34	45	68	71
kunne blive en aktiv samfundsborger?	36	52	75	84
bidrage positivt til samfundet?	35	49	80	86

Kilde: Andersen (2008a)

De to tabeller tyder tilsammen på, at uddannelsesmotivationen hos ikke-vestlige indvandrere og efterkommere befinder sig på mindst samme høje niveau som hos danskere..

Den første tabel (tabel 7.26) undersøger uddannelsesorienteringen via respondenternes stillingtagen til en række udsagn, der alle handler om hvilken betydning, som de tillægger uddannelse. Generelt tillægger de to grupper uddannelse den samme høje betydning. Men der er to afvigelser. For det første er en større andel af de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere "helt enig" i, at man bliver værdsat af samfundet, hvis man har en uddannelse. Og dernæst viser svarene på det sidste spørgsmål, at håndværkeruddannelser har noget mindre prestige hos ikke-vestlige indvandrere og efterkommere end hos danskerne. Det kan måske tilskrives, at mange ikke-vestlige indvandrere generelt kommer fra oprindelseslande, hvor der sammenlignet med Danmark er meget svage traditioner med erhvervsfaglige uddannelser.

Det anden tabel (tabel 7.27) tegner et billede af en uddannelsesmotivation, der er stærkere hos ikke-vestlige indvandrere og efterkommere end hos danskere. Det kan aflæses på to måder. For det første er den andel, der svarer "Vigtigt i alt", på alle spørgsmål større hos ikke-vestlige indvandrere og efterkommere end hos danskerne. Det gælder også, hvis man udelukkende fokuserer på den andel, der svarer "Meget vigtigt", lige bort set fra det spørgsmål, der handler om uddannelsesmotivet for at få et arbejde, man er tilfreds med, hvor andelen er lige stor.

For begge andele ("Vigtig i alt" og "Meget vigtigt") gælder det, at uddannelsesmotivationen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere er markant højere, når det handler om, at uddannelse kan øge respekten fra familier, venner og samfundet. Det var det samme mønster, vi fandt tidligere med hensyn til baggrunden for den høje jobmotivation blandt indvandrere og efterkommere, jf. tabel 6.10. En anden signifikant forskel viser sig på det spørgsmål, der drejer sig om, at uddannelse kan give en højere løn. Her har de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere en betydelig højere motivationsgrad end danskerne. Igen finder vi det samme mønster i relation til baggrunden for indvandrerne og efterkommernes høje jobmotivation, jf. tabel 9 i Andersen (2008a: 36).

Andersen (2008a) fandt i øvrigt ingen væsentlige variationer efter oprindelsesland. Den høje uddannelsesmotivation var således til stede hos indvandrere og efterkommere både fra oprindelseslande, hvor der i

udgangspunktet har været tale om arbejdskraftindvandring, f.eks. Tyrkiet, og fra oprindelseslande, hvor en meget stor andel af indvandrerne har en flygtningebaggrund, f.eks. Irak. Den høje uddannelsesmotivation gik også igen på tværs af aldersgrupper og omfattede både indvandrere og efterkommere. Og den blev stort set også fundet hos "traditionalisterne", dvs. blandt de indvandrere og efterkommere, der f.eks. mener, at muslimske kvinder bør gå med tørklæde.

En undersøgelse blandt forældrene til de 18-årige indvandrere og efterkommere fandt også en meget stor uddannelsesmotivation blandt indvandrere og efterkommere (Liversage & Christensen 2017). Det skal dog fremhæves, at undersøgelsen ikke kun omfattede ikke-vestlige, men alle indvandrere og efterkommere. Når vi tager undersøgelsen med, skyldes det, at 85 pct. af respondenterne var indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande, hvorfor vi godt kan tillade os at bruge undersøgelsens resultater som en indikation på holdningerne blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Undersøgelsen fandt, at 52 pct. af forældrene til de 18-årige indvandrere og efterkommere, var enig i udsagnet om, at "uddannelse betyder alt" i forhold til ens livsindkomst og position i samfundet. Blandt de danske forældre var denne andel helt nede på 16 pct. Der blev også fundet store forskelle på spørgsmålet om, i hvor høj grad forældrene forventer, at deres børn får en lang videregående uddannelse. Det var der 47 pct. af forældrene til de 18-årige indvandrere og efterkommere, der regnede med – mod 29 pct. af de danske forældre[146].

Medborgerskabsundersøgelsen fra Udlændinge- og Integrationsministeriet i 2017 viste, at både indvandrere og efterkommere tillægger en universitetsuddannelse højere værdi end danskerne. Hvor 84 pct. af indvandrere og 72 pct. af efterkommere tilkendegav, at det enten er "Meget vigtigt" eller "Vigtigt", at ens barn får en universitetsuddannelse, var den tilsvarende andel for danskere kun på 19 pct. (Udlændinge- og Integrationsministeriet 2017d: 14). Andelene alene for "Meget vigtigt" var på henholdsvis 64, 43 og 5 pct.

[146] Det er vigtigt i tolkningen af disse tal at være opmærksom på, at kun det var 22 pct. af de etniske minoritetsunges forældre, der besvarede spørgeskemaet.

Undersøgelserne i dette afsnit peger på, at den høje uddannelsesmotivation er bredt funderet i den ikke-vestlige population, hvilket korresponderer fint med den markante uddannelsesfremgang. Når der stadigvæk er en større uddannelsesmæssig restgruppe blandt indvandrere og efterkommere end hos danskere, jf. afsnit 7.4.1, skyldes det tilsyneladende ikke manglende uddannelsesmotivation.

7.5 Danske sprogkundskaber

Den centrale problemstilling i dette afsnit er, om en styrkelse af danske sprogkundskaber blandt indvandrere og efterkommere kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

Undersøgelsen består af to dele. Vi ved fra teorikapitlet, at der er en stærk statistisk sammenhæng mellem danskkundskaber og beskæftigelseschancerne. Derfor indsamles først relevante data, der kan besvare spørgsmålet, om danskkundskaberne er blevet forbedret i fremgangsperioden for den ikke-vestlige beskæftigelse. Og endelig samles der op på en række faktorer, der med stor sandsynlighed indirekte har styrket danskkundskaberne, herunder integrationsloven fra 1999.

7.5.1 Udviklingen i danskkundskaberne

I princippet kan danskkundskaberne både måles "objektivt" og subjektivt. Der findes kun i begrænset omfang "objektive" data, men derimod findes der flere subjektive målinger, der bygger på indvandreres og efterkommeres egen vurdering. Derfor er vi praktisk taget henvist til næsten udelukkende at anvende de subjektive data.

Der findes en række studier, der indikerer, at de danske sprogkundskaber er blevet forbedret i perioden med beskæftigelsesfremgangen. Larsen (2002) undersøgte således udviklingen fra 1999 til 2001 på baggrund af de to surveys, som Rockwool Fondens Forskningsenhed gennemførte i 1999 og 2001, og som tidligere er omtalt i afsnit 6.2.1. Resultatet fremgår af tabel 7.28, som både indeholder de interviewedes egen og interviewernes vurdering af sprogkundskaberne.

Tabel 7.28 Ikke-vestlige indvandrere og efterkommeres danskkundskaber. 1999 og 2001. Pct.

	Flydende		Gode		Middel		Dårlige		I alt	
	1999	**2001**	**1999**	**2001**	**1999**	**2001**	**1999**	**2001**	**1999**	**2001**
Mandlige indvandrere og efterkommere										
Egen vurdering	25	29	18	18	28	27	29	26	100	100
Interviewernes vurdering	24	28	24	29	30	26	22	16	100	99
Kvindelige indvandrere og efterkommere										
Egen vurdering	25	28	14	13	24	24	38	34	101	99
Interviewernes vurdering	24	28	19	21	25	25	32	25	100	99

Kilde: Larsen (2000).

Note: Til brug for interviewpersonernes egen vurdering blev der dannet et sammenvejet mål, der byggede på deres vurdering af egne sprogkundskaber i fem konkrete situationer: 1) at forstå nyheder og debat i tv og radio, 2) at fremføre synspunkter på møder, 3) at forklare ærinder ved telefonkontakt med myndighederne, 4) at læse bøger og 5) at svare skriftligt på en jobannonce.

Ifølge tabellen er indvandreres og efterkommeres danskkundskaber blevet forbedret i perioden fra 1999 til 2001 efter både deres egen og interviewernes vurdering. Det er samtidig en tendens til, at interviewerne har en mere positiv vurdering end indvandrerne og efterkommerne selv, når man lægger svarandelene på "Flydende" og "Gode" sammen.

Tendensen i Larsen (2000) blev bekræftet af Catinét (2009a)[147]. Styrken ved denne undersøgelse er, at den bygger på en systematisk indsamling af data over en længere årrække, der stort set er sammenfaldende med fremgangsperioden for den ikke-vestlige beskæftigelse. Det giver gode indikationer på, hvordan indvandrere og efterkommeres danskkundskaberne har udviklet sig. De er gennem alle årene blevet spurgt om, hvordan de oplever deres evne til at forstå, tale og skrive dansk. Besvarelserne er herefter blevet samlet i et akkumuleret mål med tre vurderingsmuligheder: "Gode danskkundskaber", "Hverken gode eller dårlige danskkundskaber" og "Har vanskeligheder med danskkundskaberne".

Ifølge Catinét (2009a) blev danskkundskaberne forbedret i betydelig grad. I 1999 var der ca. 44 pct. af respondenterne, der vurderede, at de havde gode danskkundskaber, og 10 år senere (2. halvår 2009) var andelen vokset til ca. 75 pct. - dvs. en fremgang på næsten 30 pct. point. Omvendt var den andel, der vurderede, at de havde vanskeligheder med det danske sprog, faldet fra ca. 45 til ca. 17 pct. - dvs. en reduktion på omkring 28 pct. point. Andelen, der oplevede, at deres danskkundskaber hverken var gode eller dårlige, var stort set konstant i perioden med et mindre fald fra ca. 11 til ca. 8 pct.

Fra 1. halvår af 2002 til 2. halvår af 2009 har vi endvidere mulighed for at sammenligne indvandreres og efterkommeres egen vurdering med interviewernes vurdering, hvilket vises i tabel 7.29.

[147] Respondenterne i undersøgelsen bestod af indvandrere og efterkommere fra følgende syv lande: Pakistan, Tyrkiet, Somalia, Eks-Jugoslavien, Iran, Irak og "Libanon/Palæstina/statsløse". De er udvalgt tilfældigt inden for en aldersgruppe fra 15 år og derover. Undersøgelsen bygger på telefoninterview med ca. 1.000 respondenter.

Tabel 7.29 Ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres danskkundskaber. 1. halvår 2002 og 2.halvår 2009.

		1.halvår 2002 (%)	2.halvår 2009 (%)	1.halvår 2002 – 2.halvår 2009 (% point)
Gode danskkundskaber	Egen vurdering	54	75	+21
	Interviewernes vurdering	50	64	+14
Har vanskeligheder	Egen vurdering	37	17	-20
	Interviewernes vurdering	25	22	-11
Hverken gode eller dårlige danskkundskaber	Egen vurdering	8	8	0
	Interviewernes vurdering	25	14	-3
I alt	Egen vurdering	99	100	+1
	Interviewernes vurdering	100	100	0

Kilde: Catinét (2009a).

Som det fremgår af tabellen, vurderer også interviewerne, at der har været fremgang for de danske sprogkundskaber. Hvor 50 pct. af dem vurderede sprogkundskaberne som gode i 1. halvår 2002, var andelen vokset til 64 pct. i 2. halvår 2009, dvs. en fremgang på 14 pct. point. Parallelt hermed blev den andel, der vurderede, at der er vanskeligheder med det danske sprog, reduceret med 11 pct. point - fra 25 til 14 pct.

Hvad enten vi lægger interviewernes eller indvandreres og efterkommeres egen vurdering til grund, er konklusionen således, at

danskkundskaberne er blevet forbedret i signifikant grad, selvom interviewerne her vurderer, at fremgangen har været knap så markant.

Ifølge Catinét (2009a) ligger andelen med gode danske sprogkundskaber ved afslutningen på fremgangsperioden på et relativt højt niveau - et sted mellem to-tredjedele og tre-fjerdedele. Der findes en række enkeltstående undersøgelser af nyere dato, der kan bekræfte dette niveau. En af disse fra 2011 viste, at 60 pct. af de indvandrere, der er 18 år og derover, og som har været bosiddende i Danmark i mindst 3 år, ikke oplever problemer med deres danskkundskaber (Ankestyrelsen 2013)[148]. En anden undersøgelse (Bonke & Schultz-Nielsen 2013) vurderede, at ca. 2/3 af indvandrere fra fem ikke-vestlige lande[149] taler dansk enten meget godt (flydende) eller godt (næsten flydende). Lidt over en fjerdedel mente, at de taler dansk nogenlunde, og kun lidt over 4 %, at deres dansk er dårligt.

Hansen & Kolodziejczyk (2009) undersøgte de ca. 2.000 udlændinge, som i de sidste 10 måneder af 2004 fik opholdstilladelse i Danmark som flygtninge eller som familiesammenførte. Ifølge deres egen vurdering var 57 pct. af dem i begyndelsen af 2009 så gode til dansk, at de enten i høj grad eller meget høj grad vil kunne klare sig på en dansk arbejdsplads.

En indikator, der indirekte understøtter det relativt høje niveau i danskkundskaberne, er vurderingen fra de personale- og/eller uddannelsesansvarlige ledere på virksomhederne. Kun omkring en ud af ti både blandt private og offentlige virksomheder havde oplevet væsentlige sprogproblemer med de ikke-vestlige medarbejdere i perioden fra 1997 til 2013, jf. tabellerne 5.16 og 5.17. Disse tal skal selvsagt vurderes ud fra, at ikke-vestlige medarbejdere givetvis har bedre

---

[148] Personer indgår i den andel, der ikke oplever problemer med deres danskkundskaber, hvis de har svaret "slet ikke" eller "i mindre grad" til hvert af følgende 3 spørgsmål: 1) *"I hvilken grad oplever du problemer med at læse dansk, fx når du får breve fra kommunen eller andre offentlige myndigheder?"*, 2) *"I hvilken grad har du problemer med at forstå dansk, fx i tv-udsendelser på dansk?"* og 3) *"I hvilken grad har du problemer med at føre en længere samtale på dansk om hverdagsemner som fx arbejde, fritidsinteresser eller familie?"*. Undersøgelsen byggede på 753 respondenter mellem 18 og 29 år samt 1199 respondenter på 30 år eller derover.

[149] De fem ikke-vestlige lande var Tyrkiet, Pakistan, Eks-Jugoslavien, Irak og Libanon. Der medvirkede i alt 721 indvandrere i undersøgelsen.

danskkundskaber end ledige med ikke-vestlig baggrund, hvorfor tallene sikkert ikke er repræsentative for alle indvandrere og efterkommere.

En anden understøttende indikator er tilfredshedsundersøgelserne blandt deltagerne på danskundervisningen. De peger på en rimelig høj grad af tilfredshed. En brugerundersøgelse viste, at 72 pct. af deltagerne (flygtninge og familiesammenførte indvandrere) er enten meget tilfredse eller tilfredse (Social- og Integrationsministeriet 2012c). Deltagertilfredsheden er også blevet bekræftet af Husted et al. (2010: 77, 82), der fandt, at kvindelige indvandrere på én og samme gang er tilfredse med danskundervisningen og meget motiverede for at lære dansk[150].

Det er vel rimeligt at antage, at denne relativt høje tilfredshed kan tages som udtryk for, at deltagerne rent faktisk oplever, at deres danskkundskaber bliver forbedret. Men samtidig skal det understreges, at der mangler et sikkert datagrundlag til at beskrive og vurdere indvandreres udbytte af den danskundervisning, de får tilbudt, når de kommer til Danmark (Pedersen et al. 2015)[151].

Med mindre der skulle være et tiltagende socialt pres i retning af at overvurdere egne evner, må det være en rimelig konklusion på baggrund af ovennævnte subjektive målinger, at danskkundskaberne rent faktisk er blevet forbedret i perioden, hvor beskæftigelsen gik frem.

---

[150] Dette fund var fra den kvalitative del af studiet. Via studiets kvantitative del blev det muligt på landsplan at identificere de 20 sprogcentre, hvor kvindelige kursister havde haft den hurtigste progression i undervisningen. Selvom der blev tilstræbt en vis bredde i sammensætningen af den gruppe på 31 kvindelige indvandrere, der blev interviewet, var repræsentativiteten begrænset af, at de alle kom fra fire ud af disse 20 sprogcentre.

[151] De eksaminerede danskkundskaber er naturligvis valide data, men det er kun 24 pct. af kursisterne, der afslutter danskuddannelsen med en danskprøve. Dertil kommer, at der ikke eksisterer et datagrundlag til at belyse kursisternes aktive anvendelse af danskkundskaberne, f.eks. i forbindelse med job og uddannelse. Et sådant datagrundlag kunne tilvejebringes i form af et spørgeskema, der udfyldes af alle, der har afsluttet eller er stoppet på en danskuddannelse.

7.5.2 Danskfremmende faktorer

I perioden med beskæftigelsesfremgangen kan der peges på fire faktorer, der med en høj grad af sandsynlighed har bidraget til at styrke danskkundskaberne.

For det første må man formode, at det har været en effekt af integrationsloven i 1999, der indførte det tre-årige introduktionsprogram på fuld tid for nyankomne indvandrere. I dette program fik en opkvalificeringsstrategi med blandt andet sprogundervisning en meget central placering (Breidahl 2012: 62).

Danskundervisningen blev styrket på flere måder, blandt andet ved udvidelse af omfanget fra i gennemsnit 1370 timer til 1800 timer i det tre-årige forløb. Endvidere blev det bestemt, at kommunen senest 1 måned efter, at de har overtaget integrationsansvaret af en nyankommen indvandrer, skal tilbyde danskundervisning[152].

For det andet har den markante uddannelsesfremgang, der blev dokumenteret i afsnit 7.4.1 af indlysende grunde også i sig selv været med til at styrke de danske sprogkundskaber, fordi lærings- og hverdagssproget på langt de fleste uddannelser er dansk.

For det tredje er de danske sprogkundskaber også blevet styrket som følge af indvandreres og efterkommeres deltagelse i voksen- og efteruddannelsesaktiviteter, selvom sprogbarrierer kan stå i vejen for det fulde udbytte heraf (Rådet for Voksen- og Efteruddannelse 2011).

Indvandrere og efterkommere har et højere aktivitetsniveau end danskere, når det gælder voksen- og videreuddannelse. Målt på antal årselever pr. 1.000 beskæftigede lå efterkommeres voksen- og efteruddannelse i 2007 samlet på et niveau, der var ca. dobbelt så højt som danskeres, og for indvandrere var niveauet ca. 40 pct. højere (Dansk Arbejdsgiverforening 2010: 62). Målingen blev også foretaget tre år senere i 2010, og konklusionen var igen, at indvandrere og efterkommere voksen- og efteruddanner sig mere end danskere (Dansk Arbejdsgiverforening 2012: 52).

---

[152] Jf. http://www.statensnet.dk/pligtarkiv/fremvis.pl?vaerkid=18656&reprid=0&filid=7&iarkiv=1.

Inden for den almene del af voksen- og efteruddannelsesområdet, hvor der erhverves færdigheder på et grundskole- og gymnasialt niveau, er indvandrere og efterkommere markant overrepræsenteret. Med hensyn til videreuddannelse er det derimod danskere, der er overrepræsenteret. Disse forskelle er ikke overraskende, når man tager hensyn til de signifikante uddannelsesforskelle, der er mellem grupperne[153].

En væsentlig del af indvandreres og efterkommeres voksen- og efteruddannelse består specifikt i opkvalificering af deres danske sprogkundskaber. Alene i skoleåret 2009/2010 var der således 25.100 indvandrere, som deltog i fagene dansk som andetsprog, dansk eller læsning som led i almen voksenuddannelse (AVU) eller som forberedende voksenundervisning (FVU) på VUC (Social- og Integrationsministeriet 2012b: 150).

For det fjerde har den markante fremgang i beskæftigelsen med næsten 100.000 personer fra 1996 til 2009 givetvis i sig selv været med til at styrke de danske sprogkundskaber, fordi hverdagssproget på langt den overvejende del af virksomhederne er dansk. Gode danskkundskaber øger beskæftigelseschancerne, men det går også den anden vej, hvor det at være beskæftiget alt andet lige styrker danskkundskaberne (Schultz-Nielsen 2002).

Udover disse fire faktorer kan der peges på de fremskridt, der ifølge kommunerne har været med hensyn til sprogstimulering af børn med en ikke-vestlig baggrund i førskolealderen fra 2002 til 2008 (Danmarks Evalueringsinstitut 2008)[154]. Hvor det i 2002 kun var 20 % af

---

[153] Udover den almene og videregående del indeholder voksen- og efteruddannelsesområdet også en erhvervsrettet del. Her har deltagelseshyppigheden været mere ens mellem danskere, indvandrere og efterkommere. Der har været en vækst i antallet af indvandrere og efterkommere på de grundlæggende AMU-lederuddannelser på erhvervsskolerne. Selvom det er små tal, blev antallet af nydanske deltagere fra 2004 til 2007 mere end fordoblet, fra 325 til 908 personer, og alene fra 2007 til 2008 var væksten på 46 % (Ledernes Hovedorganisation 2008, 2009). Mændene udgjorde ca. 58 % af deltagerne i 2007, dvs. at kvinderne er rimelig godt med.

[154] Rapporten, der byggede videre på Rambøll Management (2002), var en internetbaseret undersøgelse af sprogstimuleringsindsatsen i alle landets 98 kommuner. Den byggede på to spørgeskemaer, et på chefniveau, dvs. den person, der har det øverste administrative ansvar for indsatsen, og et på konsulentniveau, dvs. den person, der har det koordinerende ansvar og den direkte kontakt til sprogpædagoger, pædagoger m.v. Undersøgelsen opnåede en svarprocent på henholdsvis 67 % (chefniveau) og 72 % (konsulentniveau).

kommunerne, der havde et sprogstimuleringstilbud til de 3-5-årige børn, der har behov for at udvikle det danske sprog, var det næsten situationen i alle landets kommuner i 2008. Herudover viste undersøgelsen, at 48 pct. af de konsulenter, der har det daglige og koordinerende ansvar for sprogstimuleringsindsatsen, mente, at motivationen for at deltage i sprogstimuleringsaktiviteter blandt børnene og deres forældre var blevet bedre. Der var også 48 pct., der vurderede, at samarbejdet med forældrene var blevet bedre. Endvidere gav 73 pct. udtryk for, at der var sket fremskridt i didaktik og undervisningsmaterialer.

Disse forbedringer af sprogstimuleringsindsatsen kan naturligvis ikke kædes sammen med beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009. Men kombineret med, at ikke-vestlige børn fra 3 års alderen stort set kommer i daginstitutioner i lige så høj grad som danske børn (Danmarks Statistik (2014: 119), peger det på en berettiget formodning om, at fremgangen i danske sprogkundskaber vil kunne fortsætte i fremtiden.

7.5.3 Opsamling

Konklusionen på dette afsnit er, at flere indikatorer peger på, at danskkundskaberne blandt indvandrere og efterkommere er blevet forbedret i den periode, hvor der var beskæftigelsesfremgang, selvom vi i høj grad savner objektive målinger, der kan uddybe og supplere de subjektive data.

I kraft af den stærke statistiske sammenhæng, der er mellem danskkundskaber og beskæftigelseschancer, kan der derfor argumenteres for, at forbedrede danskkundskaber kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen. Forbedrede sprogkundskaber skal naturligvis holdes vedlige, men alt andet lige må de betragtes som en mere varig forbedring, der ikke forsvinder ved en lavkonjunktur.

7.6 Konklusion

Formålet med dette kapitel har været at undersøge, om en øgning af den humane kapital kan forklare beskæftigelsesfremgangen. Undersøgelsen har koncentreret sig om følgende fire faktorer: opholdstiden,

flygtningeandelen i den ikke-vestlige indvandring, uddannelse samt danske sprogkundskaber.

Hvad angår opholdstiden, har litteraturen peget på en rimelig sikker statistisk sammenhæng mellem opholdstid og beskæftigelse. Selvom vi mangler data, der kan fastslå den nøjagtige udvikling i indvandrernes gennemsnitlige opholdstid fra 1996 til 2009, har vi data, der tydeligt indikere, at den er blevet øget i perioden med beskæftigelsesfremgangen. På den baggrund er der næppe tvivl om, at en længere gennemsnitlig opholdstid kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

Ændringerne i den anden faktor – flygtningeandelen i den ikke-vestlige indvandring - har også bidraget positivt til beskæftigelsesfremgangen. Reduktionen af denne andel i 00'erne har umiddelbart haft en positiv virkning på beskæftigelsesfrekvensen fordi flygtninge alt andet lige har en lavere beskæftigelsesgrad end andre indvandrere. Men alt andet har ikke været lige, fordi afstanden mellem flygtninges og andre indvandreres beskæftigelsesfrekvens blev reduceret i perioden. Dertil kommer, at der ikke blev ændret på flygtningelandenes relativt høje andel af den ikke-vestlige population. Såvel i 1996 som 2009 har den ligget på et relativt højt og stort set uændret niveau. Derfor kan den faldende flygtningeandel i 00'ernes ikke-vestlige indvandring kun i begrænset omfang bidrage med forklaringer på den samlede beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009.

Med hensyn til uddannelsesfaktoren har kapitlet dokumenteret, at der samtidig med beskæftigelsesfremgangen har været betydelige fremskridt. Uddannelsesfrekvensen blandt indvandrere og efterkommere er blevet øget markant. Godt nok er frafaldet større end for danskere, men det ændrer ikke på, at den andel, der har gennemført eller er i gang med at gennemføre en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, er blevet større. Derfor er restgruppen, dvs. den andel, der hverken er i gang med eller har gennemført en sådan uddannelse, blevet reduceret.

Uddannelsesfremgangen har herudover haft en række karakteristiske kendetegn. Den har været størst for indvandrere, som i udgangspunktet (1996) både var en betydelig større gruppe end efterkommere, men som også befandt sig på et meget lavt uddannelsesniveau. Det er blevet hævet markant, hvilket er en af uddannelsesfremgangens betydelige

resultater. Uddannelsesfremgangen blandt indvandrere har ikke kun været generationsbetinget, men har fundet sted mere bredt på tværs af aldersgrupper

Et andet kendetegn er, at den såvel blandt indvandrere som efterkommere har været ekstra stor for kvinderne. Fra i udgangspunktet at være ringere stillet har de overhalet mændene inden for alle parametre. Der har også været fremgang for mændene, men det har været på et lavere niveau.

Som et tredje kendetegn har såvel mandlige som kvindelige efterkommere, der er blevet en større gruppe i uddannelsessystemet, klaret sig bedre end indvandrere. Der finder således en social mobilitet sted i de ikke-vestlige indvandrerhjem, som fremmes af en høj grad af uddannelsesmotivation.

Selvom der har været denne uddannelsesfremgang og en reduktion af afstanden op til danskernes uddannelsesniveau, eksisterer der for indvandrere og efterkommere i markant højere grad end for danskerne stadigvæk en restgruppe, der hverken er i gang med at fuldføre, eller som har fuldført, en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Det er et problem, der er mere udbredt for mændene end kvinderne.

Uddannelsesfremgangen har haft en betydelig virkning på beskæftigelsen. Vi har meget sikker viden om en statistisk sammenhæng mellem uddannelse og job, som også gælder for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, hvorfor vi kan konkludere, at den i høj grad kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

Men analysen har ikke kunnet bekræfte, at uddannelsesfremgangen i sig selv skulle være den afgørende hovedforklaring på reduktionen af beskæftigelsesgabet fra 1996 til 2009. Det skyldes, at uddannelsesgabet har været meget stort og uændret for den samlede erhvervsaktive population fra 16 til 64 år. Det er altså ikke kun indvandrere og efterkommere, der har hævet deres uddannelsesniveau. Det samme har danskere, der i forvejen er betydelig bedre uddannet, også gjort i stort set samme grad.

Det uændrede store uddannelsesgab taler for, at andre faktorer også har haft en betydning for beskæftigelsesfremgangen, og at

uddannelsesfaktoren har spillet sammen med disse faktorer, hvilket vi vender tilbage til i de kommende analysekapitler om diskrimination og netværk.

Analysen har endvidere fremhævet, at uddannelsesfremgangen ikke stoppede med beskæftigelsesfremgangen. Tværtimod har udviklingen fra 2009 og fremefter – i modsætning til perioden fra 1996 til 2009 - været præget af en reduktion af uddannelsesgabet. På en række centrale uddannelsesparametre har der været en større fremgang for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere end for danskere. Det drejer sig om den andel blandt de 20-24-årige, der har grundskolen som den højeste uddannelse, og som mindst har gennemført en ungdomsuddannelse, samt den andel blandt 25-39-årige, der har fuldført en videregående uddannelse. Denne udvikling fra 2009 og fremefter har alt andet lige styrket beskæftigelseschancerne, hvilket er en problematik, vi vender tilbage til i kapitel 13.

En meget stor del af beskæftigelsesgabet kan forklares med uddannelsesfaktoren. Store dele af det forsvinder, når der kontrolleres for danske erhvervskompetencegivende uddannelser, selvom vi mangler at kontrollere for alder. Reduktionen er størst for danskuddannede indvandrere og efterkommere. For de ikke-danskuddannede er der også tale om en reduktion, men i mindre grad.

Utilstrækkelige uddannelsesmæssige kvalifikationer hos indvandrere og efterkommere kan derfor betragtes som en afgørende forklaring på det ikke-vestlige beskæftigelsesgab. Det understøttes også af beskæftigelsesgabets fordeling på aldersgrupper, hvor reduktionen har været signifikant større for de yngre fremfor de ældre aldersgrupper. Det kan tages som en indikation på sammenhængen i og med, at uddannelse ifølge sagens natur først og fremmest har virkning for de yngre aldersgrupper.

Der er stærke incitamenter for indvandrere og efterkommere til at tage en dansk kompetencegivende uddannelse. De opnår en signifikant højere beskæftigelsesgrad. De kan også se frem til at blive beskæftiget inden for stort set de samme jobtyper som uddannede danskere. Og endelig kan de forvente et økonomisk afkast på stort set samme niveau som danskere, når der kontrolleres for en række relevante faktorer.

Uddannelsesfremgangen har endvidere kunnet aflæses beskæftigelsesmæssigt på to måder. For det første har efterkommerne beskæftigelsesmæssigt klaret sig bedre end indvandrerne, hvilket kan ses som en følge af, at de også uddannelsesmæssigt har klaret sig bedre end indvandrere. For det andet er uddannelsesindholdet i de jobs, som de ikke-vestlige indvandrere bestrider, blevet øget, hvilket også kan aflæses som en følge af uddannelsesfremgangen.

Analysen har understreget, at reduktionen af uddannelsesgabet blandt alle ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år er en opgave med et langt tidsperspektiv. Det må forventes, at et stort uddannelsesgab også fremover alt andet lige vil give sig udslag i et større beskæftigelsesgab.

I forhold til undersøgelsens fjerde faktor (de danske sprogkundskaber) var konklusionen, at de er blevet forbedret i perioden med beskæftigelsesfremgangen. Ganske vist savnes robuste "objektive" målinger. Men til gengæld har vi subjektive målinger, der peger på mærkbare forbedringer. Derudover forekommer det meget sandsynligt, at en række faktorer hver især alt andet lige har bidraget til forbedringer af de danske sprogkundskaber. Det drejer sig om den styrkelse af danskundervisningen, der var et resultat af integrationsloven fra 1999, selve uddannelsesfremgangen, et højt aktivitetsniveau indenfor voksen- og efteruddannelsesområdet samt beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009.

I kraft af den stærke statistiske sammenhæng, der er mellem danske sprogkundskaber og beskæftigelseschancer, kan der derfor argumenteres for, at forbedrede danske sprogkundskaber alt andet lige kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

Konklusionen på dette kapitel er, at en øgning af den humane kapital kan være en forklaring på beskæftigelsesfremgangen. Samtidig er der tale om en mere varig forbedring, der alt andet lige ikke står og falder med, om der er høj- eller lavkonjunktur. Den humane kapital skal naturligvis vedligeholdes og udbygges i overensstemmelse med udviklingen i kvalifikationskravene på arbejdsmarkedet. I den sammenhæng er det interessant, at indvandrere og efterkommere efter- og videreuddanner sig i højere grad end danskere.

KAPITEL 8. DISKRIMINATIONSPERSPEKTIVET

8.1 Indledning

Som det fremgik af teorikapitlet skelner litteraturen mellem forsætlig og statistisk diskrimination, som det mange gange kan være vanskeligt at adskille fra hinanden. I forlængelse heraf er det analytiske hovedspørgsmål i dette kapitel følgende: Kan beskæftigelsesfremgangen forklares med, at virksomhedernes diskrimination har været aftagende, hvad enten den har været forsætlig eller statistisk?

Analysen består af to dele. Den første del gennemgår de foreliggende data, som kan bruges til at belyse udviklingen i den faktiske diskrimination. Den anden del analyserer, om den øgede kontakt mellem virksomhederne og de mange nye ikke-vestlige medarbejdere som en følge af beskæftigelsesfremgangen i sig selv kan have haft den virkning, at diskriminationen er blevet reduceret. Hvad findes der af data, der kan sandsynliggøre dette?

8.2 Den faktiske diskrimination

I konkrete situationer kan det ofte også være ganske vanskeligt at afgøre, hvornår der forekommer faktisk diskrimination, men der kan principielt benyttes forskellige metoder, som den følgende gennemgang af danske undersøgelser vil vise. Det drejer sig om diskriminationssager, eksperimenter, observation/kvalificerede bedømmere[155].

Herudover vil den oplevede diskrimination blive inddraget i analysen, selvom det er en svagere indikator for faktisk diskrimination. Oplevet diskrimination henviser til, at indvandrere og efterkommere med rette eller urette oplever at blive udsat for usaglig forskelsbehandling på grund

[155] Hvilke navne, som ledige henholdsvis ikke-ledige har, kan endvidere være en indikator på den faktiske diskrimination (Ugebrevet A4 2014). På baggrund af en gennemgang af alle de personer, der boede i Danmark den 21. december 2012, og som var over 18 år, viste det sig, at 96 af de 100 mandenavne, der var mest arbejdsløse, var typiske indvandrernavne.

af deres etnisk oprindelse, og kan således være udtryk for faktisk diskrimination, men behøver ikke at være det. Det kan også dække over, at manglende succes på arbejdsmarkedet skyldes fravær af de kvalifikationer, som virksomhederne efterspørger.

8.2.1 Diskriminationssager

Fordelen ved diskriminationssager er, at det entydigt bliver slået fast, om der har fundet diskrimination sted i lovgivningens forstand. Den metodiske svaghed er, at det er et område, hvor der givetvis er et meget stort mørketal. Formentlig er det meget få indvandrere og efterkommere, der oplever diskrimination, der formår at rejse sag herom. Men kan mørketallet antages at være nogenlunde konstant, kan sagerne dog i princippet være en brugbar indikator for udviklingen.

Det viser sig dog, at der er tale om et yderst begrænset antal sager. Det drejer sig for det første om de sager, hvori der er rejst tiltale for overtrædelse af straffelovens § 266b, den såkaldte racismeparagraf. I perioden fra 2000 til 2006 har der i alt kun været 34 sager (Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark 2006: 97), og det er typisk sager, der har omhandlet ytringer i det offentlige rum og ikke diskrimination på arbejdsmarkedet.

Dernæst handler det om klagesager indbragt for henholdsvis Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling (frem til 31.12.2008) og Ligebehandlingsnævnet (fra 01.01.2009). Men også her er der tale om et begrænset antal sager. Fra 2004 til oktober 2012 blev der kun behandlet i alt 53 sager på områderne ansættelse, afskedigelse og undervisning (COWI 2013: 32). Ydermere behandler Ligebehandlingsnævnet alle typer af diskrimination på arbejdsmarkedet, herunder også diskrimination på grund af køn eller handicap, hvorfor sager vedrørende etnisk diskrimination kun udgør en mindre del.

Alt i alt bliver antallet af diskriminationssagerne derfor for begrænset til at kunne give brugbar information om niveauet eller udviklingen i etnisk diskrimination på arbejdsmarkedet.

8.2.2 Eksperimenter

En anden metode til at undersøge diskrimination er eksperimenter. To eksperimenter, der er gennemført i en dansk kontekst og begge med et nogenlunde robust undersøgelsesdesign, bekræfter begge forekomsten af diskrimination.

Hjarnø & Jensen (1997) satte fokus på diskrimination ved jobsøgning. Målingen bestod i, at den samme stilling blev søgt af to personer. Der blev benyttet fire ansøgerhold med to personer i hver, den ene af dansk oprindelse og den anden af enten tyrkisk eller pakistansk oprindelse. Alle medvirkende personer var vokset op i Danmark, havde en dansk studentereksamen og var på ansøgningstidspunktet i gang med at gennemføre en videregående uddannelse. De var alle veltalende, præsentable og havde bred erhvervserfaring og tilnærmelsesvist den samme kvalifikationsprofil. Så vidt muligt var den eneste forskel mellem de to ansøgere, at den ene havde en dansk og den anden en udenlandsk baggrund.

Stillingerne blev søgt ved såvel telefoniske, personlige som skriftlige henvendelser. Ved de telefoniske og personlige henvendelser er der dog et køproblem: Hvis den, der henvender sig først, bliver ansat, kan vi ikke vide, om der har fundet diskrimination sted, fordi arbejdsgiveren ikke har haft kendskab til den anden ansøger. Undersøgelsen valgte derfor at lade ansøgeren med udenlandsk baggrund søge først. Hvis vedkommende blev afvist, og en ansøger med dansk baggrund med de samme kvalifikationer efterfølgende blev ansat i samme stilling, kunne det konstateres, at der havde fundet en forskelsbehandling sted. Ved de skriftlige ansøgninger er der ikke noget køproblem.

Der blev i alt søgt 446 stillinger indenfor en rimelig bred del af arbejdsmarkedet: butik, rengøring, kantine m.v. I 245 af tilfældene fik begge ansøgere afslag, og 77 gange blev en dansk ansøger foretrukket, efter at en lige så kvalificeret ansøger med udenlandsk baggrund var blevet afvist. Disse 77 gange skal sammenholdes med det antal gange, hvor der blev truffet en afgørelse – dvs. 201 gange, som fremkommer ved at trække det antal gange, hvor begge fik afslag (245 gange) fra antallet af bruttoansøgninger (446 gange).

Det fik forfatteren til at konkludere, at diskriminationsprocenten i dette tilfælde var på 38.3 pct. (77/201*100). Selvom undersøgelserne ikke er sammenlignelige, er det alligevel interessant, at de 38.3 pct. kommer rimelig tæt på graden af oplevet diskrimination, som både Møller & Togeby (1999) og Schultz-Nielsen (2002) nåede frem til på henholdsvis ca. 32 og ca. 35 pct. og på nogenlunde samme tidspunkt. For alle tre undersøgelser gælder det, at det ikke er muligt at konkludere, om der er tale om statistisk og/eller forsætlig diskrimination.

Ovennævnte eksperiment viste i øvrigt, at ansøgere med udenlandsk baggrund blev diskrimineret indenfor alle områder lige bortset fra pædagogområdet, hvor ansøgere med dansk baggrund blev diskrimineret med 25 pct. Det skyldes sikkert, at en udenlandsk baggrund kan være en fordel, hvis der er tale om daginstitutioner med børn af udenlandsk baggrund. Endelig blev danskerne også diskrimineret med ca. 8 pct., hvis virksomheden var internationalt orienteret. Nu er vi nede i så små tal, at den statistiske usikkerhed ikke tillader at drage sikre konklusioner. Men der er i det mindste tegn på, at det ikke på alle områder er en ulempe at være jobansøger med en udenlandsk baggrund.

Et andet eksperiment (Hedegaard & Tyran 2011; Rockwool Fondens Forskningsenhed 2011a), dokumenterede eksistensen af den forsætlige diskrimination blandt unge mennesker. I relation til Hjarnø & Jensen (1997), hvor begge ansøgere var lige kvalificerede, er styrken ved dette eksperiment, at det belyser, i hvor høj grad man er parat til at betale en økonomisk pris for diskriminerende valg. Til gengæld er forsøgsgruppen ikke arbejdsgivere.

Deltagerne i eksperimentet blev rekrutteret af Københavns Universitet blandt elever på københavnske ungdomsuddannelser. Eleverne var ikke klar over, at de deltog i et eksperiment. De blev rekrutteret til at pakke breve på akkord med en forventet timeløn på 200 kr. Forsøget strakte sig over to arbejdsdage, og den første arbejdsdag arbejdede deltagerne alene uden kontakt til øvrige deltagere i forsøget.

Mellem første og anden arbejdsdag blev en tredjedel af deltagerne kontaktet og præsenteret for to øvrige deltagere, og hvor de skulle udvælge en af dem, som de helst ville arbejde sammen med og dele løn

med på den anden arbejdsdag. De fik at vide, at man havde fundet ud af, at det var mere effektivt at arbejde sammen to og to fremfor at arbejde alene. De to personer, som der kunne vælges mellem, havde samme køn, men forskellig etnisk baggrund, og det blev oplyst, at den ene var mere effektiv end den anden. Det etniske tilhørsforhold blev angivet gennem personens fornavn, der enten var dansk eller udenlandsk. Det var altid personen med den samme etniske baggrund som svarpersonen, der blev præsenteret som den mindst effektive.

Eksperimentet viste, at begge grupper - såvel danskere som personer med en indvandrerbaggrund - var parat til at betale en omkostning ved en diskriminerende adfærd. Begge grupper accepterede en løn, der i gennemsnit var 8 % lavere, for at undgå at komme til at arbejde sammen med en person med anden etnisk baggrund end én selv, hvilket indikerer tilstedeværelse af forsætlig diskrimination blandt unge mennesker, såvel i majoritets- som minoritetsbefolkningen.

8.2.3 Observation/kvalificerede bedømmere

Observationsstudier er en oplagt metode, når man ønsker at undersøge diskrimination i forbindelse med ansættelsessamtaler. Et sådant studie er gennemført af Jensen (2011), der med en kvalitativ metode analyserede omkring 100 jobsamtaler med det formål at identificere betydningen af ansøgerens etniske baggrund. Undersøgelsen blev udført som et aktionsforskningsprojekt, hvor forskeren arbejdede sammen med og efter jobsamtalerne gav feedback til ansættelsesudvalgene. Jobsamtalerne blev udvalgt efter følgende tre kriterier: ansøgerne skulle have forskellig etnisk baggrund, begge køn skulle repræsenteres ligeligt, og stillingerne skulle kræve en uddannelsesbaggrund.

Konklusionen på studiet var, at selvom virksomheder gerne vil rekruttere medarbejdere med en anden etnisk baggrund end dansk, ender mange ansættelsesudvalg alligevel med at se bort fra kvalifikationerne hos ansøgere med denne baggrund. Utilsigtet anvender ansættelsesudvalgene en interviewteknik, der favoriserer ansøgere med en dansk baggrund, og ubevidst er det danske normer og værdier, der lægges til grund, når ansøgerens sociale kompetencer bliver vurderet. Studiets resultater kan tolkes som et udslag af strukturel diskrimination,

fordi majoritetsbefolkningens normer og værdier, uden at det er tilsigtet eller bevidst, påvirker udfaldet af ansættelsessamtalerne.

Det er også muligt at afdække den faktiske diskrimination via surveys med kvalificerede bedømmere som respondenter, hvilket Slot (2008, 2008a) er et overbevisende eksempel på. Dette studie fra Rockwool Fondens Forskningsenhed havde til formål at undersøge den praksis, der kendetegner erhvervsskolerne, når de formidler lære- og praktikpladser til virksomhederne. Mere specifikt handlede det om, hvordan erhvervsskolernes praktikkonsulenter håndterer formidlingen af praktikpladser i det direkte møde med virksomhederne.

I undersøgelsen blev alle landets 249 praktikkonsulenter spurgt, hvor ofte de oplever, at virksomhederne lægger vægt på elevens etniske baggrund. Med en svarprocent på ca. 84 pct. tilkendegav 8 ud af 10 praktikkonsulenter, at de i større eller mindre grad havde oplevet det. For ca. 12 pct. havde det ofte været en oplevelse, for ca. 29 pct. var det sket af og til, mens ca. 40 pct. kun oplevede det sjældent, men dog som noget, der forekom[156]

Når praktikkonsulenterne mødte arbejdsgivere, der ikke ønsker en elev med "anden etnisk baggrund eller anden religion/tro", reagerede 63 pct. af dem ifølge eget udsagn med at imødekomme virksomhedens ønsker, selvom det faktisk er ulovligt i henhold til Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v. Kun 3 pct. af praktikkonsulenterne reagerede ved at sige, at de ikke ville samarbejde med virksomheden, hvis den fastholdt ønsket om ikke at have elever med anden etnisk baggrund end dansk.

For at afdække årsagerne til, at virksomhederne ikke ønskede en etnisk minoritetselev, blev praktikkonsulenterne spurgt om virksomhedernes begrundelser for den afvisende holdning. Når virksomhederne ikke ønskede etniske elever, var langt den vigtigste begrundelse ifølge praktikkonsulenterne, at virksomhederne havde negative forventninger til disse elevers danske sprogkundskaber. Der var i alt ca. 66 pct. af

[156] Undersøgelsen blev gentaget små ti år senere (Slot 2016). Her var der tendenser til en reduktion af diskriminationen, idet andelen af praktikkonsulenterne, der tilkendegiver, at de enten ofte eller af og til oplever, at virksomhederne lægger vægt på elevens etniske baggrund, var faldet fra ca. 41 til ca. 29 pct.

praktikkonsulenterne, der tilkendegav, at det var begrundelsen "i høj eller nogen grad". Tilsvarende, men mindre hyppigt, fandt de også negative forventninger til de etniske elevers faglige, sociale og personlige kvalifikationer. Her lå svarandelene fra praktikkonsulenterne på et interval fra ca. 25 til 43 pct.

Ovennævnte begrundelser falder indenfor den statistiske diskrimination, men der blev også anført begrundelser, der mere omhandler forsætlig diskrimination. Således tilkendegav 34 pct. af praktikkonsulenterne, at en af virksomhedernes begrundelser for at afvise elever med anden etnisk baggrund "i høj eller nogen grad" var hensynet til kunder og samarbejdspartnere. Og den tilsvarende svarandel i forhold til kollegerne var på ca. 24 pct.

Undersøgelsen baserer sig altså på udsagn fra kvalificerede bedømmere. Som sådan kan den ikke levere en dokumentation for, at virksomhederne rent faktisk diskriminerer, når de ansætter eleverne. Men undersøgelsen giver dog et ganske stærkt indicium for, at der sker en etnisk begrundet sortering blandt de elever, der kommer til samtale på virksomhederne. Antallet af mulige praktikplader, der står til rådighed for personer med indvandrerbaggrund, bliver derved reduceret.

Det er nærliggende at anskue denne sorteringsdiskrimination som en medvirkende forklaring på, at det er sværere for indvandrere og efterkommere end for danskere at få en praktikplads. Således var der i december 2008 ca. 6 praktiksøgende elever med en indvandrerbaggrund for hver gang 1 person med samme baggrund havde fået en praktikplads, hvorimod der for danskere kun var tale om ca. 2 praktiksøgende elever pr. etableret praktikplads (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2009). Det peger på, at det på det tidspunkt var ca. 3 gange så svært for indvandrere og efterkommere som for danskere at få en praktikplads. Det behøver ganske vist ikke udelukkende at skyldes diskrimination. Der kan f.eks. også være forskelle i kvalifikationer. Men forskellen er så markant, at diskrimination må antages at være en del af forklaringen.

En analyse af Kolodziejczyk & Hummelgaard (2011) trækker i samme retning. Frem til 2010 fulgte dette studie alle unge, der påbegyndte en erhvervsfaglig uddannelse i perioden fra 1993 til 2007. Mens 71 pct. af

de danske elever, der startede på en erhvervsfaglig grunduddannelse, kom i praktik, var den tilsvarende andel for indvandrere og efterkommere kun 45 pct. Igen kan der være faktorer udover den etniske, der forklarer forskellen, men samtidig er det en meget nærliggende formodning, at diskriminationsfaktoren kan bidrage med en væsentlig forklaring.

8.2.4 Oplevet diskrimination

Som påpeget i en række oversigter (Jensen et al. 2012: 7; COWI 2013: 14; ALS Research 2013: 4) foreligger der kun meget få undersøgelser om diskrimination på det danske arbejdsmarked. Datamæssigt har vi ingen lange tidsserier at bygge på, når vi skal vurdere udviklingen i perioden fra 1996 til 2009. Men det er muligt at stykke en nogenlunde beskrivelse sammen ud fra forskellige separate undersøgelser.

Den undersøgelse, som Rockwool Fondens Forskningsenhed gennemførte over to omgange i 1999 og 2001, er vel nok stadigvæk den mest robuste undersøgelse af den oplevede diskrimination i forbindelse med jobsøgning[157]. Blandt i alt ca. 3.600 respondenter[158] blev ca. 1.600, der alle havde søgt job inden for de sidste fem år, spurgt om oplevet diskrimination.

I 2001 svarede 35 pct. af de jobsøgende, at de havde fået afslag på et job overvejende på grund af etnisk oprindelse (Schultz-Nielsen 2002: 122). De interviewede havde også mulighed for at markere oplevet diskrimination forårsaget af alder, køn eller andet (det var der i alt 6 pct., der svarede ja til) eller en blanding af flere grunde, hvor det etniske aspekt også kunne indgå (hvilket i alt 2 pct. gjorde).

To år tidligere (1999) havde 39 pct. oplevet diskrimination ved jobsøgning. Imidlertid havde svarpersonerne i 1999-målingen ikke mulighed for at skelne mellem forskellige grunde til diskriminationen: herkomst, køn, alder eller noget helt fjerde. Derfor har andelen, der i 1999 havde oplevet diskrimination alene på grund af etnisk oprindelse,

---

[157] Den er tidligere omtalt og beskrevet i afsnit 6.2 og 7.5.1.

[158] Respondentgruppen var sammensat af personer fra eks-Jugoslavien, Iran, Libanon, Pakistan, Somalia, Tyrkiet, Vietnam samt Polen, der senere statistisk set er blevet til et vestligt land.

givetvis været noget lavere end de 39 pct. Tallene giver således ikke grundlag for at hævde, at den oplevede diskrimination forårsaget af etniske faktorer er aftaget i perioden.

Undersøgelsens resultat, at omkring en tredjedel af de jobsøgende indvandrere og efterkommere havde oplevet diskrimination på grund af etnisk oprindelse, faldt indenfor det interval, tidligere undersøgelser havde vist. Af disse tidligere undersøgelser skal ikke mindst nævnes Møller & Togeby (1999), som på basis af interviews med ca. 1.100 respondenter præsenterede den første større og systematiske undersøgelse af oplevet diskrimination i en dansk kontekst[159]. Den viste, at 32 pct. af dem, der havde søgt job indenfor de sidste fem år, mindst en gang havde oplevet ikke at have fået et job, som de havde tilstrækkelige kvalifikationer til, alene fordi de tilhørte en etnisk minoritet[160].

I årene efter den store Rockwool-undersøgelse er indvandrernes oplevede diskrimination blevet målt flere gange. Udover, at antallet af svarpersoner typisk har været mindre, er diskriminationen blevet målt på en bred gruppe af respondenter, som ikke har været afgrænset af, om de rent faktisk havde søgt job indenfor en nærmere angiven periode. Det kan gøre tolkningen usikker. Når svarpersonerne tilkendegiver, at de ikke har oplevet diskrimination, skyldes det så, at de rent faktisk har søgt job uden at opleve diskrimination? Eller bunder det i, at de ikke har søgt, hvorfor de af gode grunde heller ikke har haft mulighed for at opleve det?

Geerdsen et al. (2003)[161] stillede spørgsmålet *"Har du nogensinde oplevet at få afslag på job, fordi du ikke er dansker?"* til unge indvandrere på kontanthjælp i Københavns Kommune i aldersgruppen 18-25 år. Af de 336 personer, der deltog i besvarelsen, svarede 28 pct. ja. Målingen blev gennemført uden afgrænsning i tid, hvilket kan medføre, at nogle

---

[159] Respondenterne var personer med enten tyrkisk, libanesisk/palæstinensisk, somalisk eller bosnisk baggrund

[160] Egen beregning på baggrund af Møller & Togeby (1999).

[161] Undersøgelsen byggede på en bruttogruppe på ca. 1.200 personer fra Tyrkiet, eks-Jugoslavien, Irak, Iran, Libanon, Afghanistan, Pakistan, Thailand, resten af Asien og Mellemøsten, Marokko, Somalia, resten af Afrika, Syd- og Mellemamerika samt statsløse.

diskriminationsoplevelser ikke kommer med, fordi de ligger for langt tilbage i erindringen. Problemet er dog næppe så stort i denne måling, der har en ung respondentgruppe.

Nogle år efter undersøgte Cepos (2008a)[162] den oplevede diskrimination ved at stille spørgsmålet: *"Har du nogensinde i forbindelse med et job, som du har søgt i Danmark, været udsat for diskrimination pga. din etniske baggrund?"*. Det blev stillet til såvel beskæftigede som ledige over 25 år og var heller ikke afgrænset i tid. Ca. 23 pct. svarede ja. Som det fremgår, var spørgsmålet her bredere formuleret end hos Schultz-Nielsen (2002) og Geerdsen et al. (2003), idet diskriminationsoplevelsen ikke var afgrænset til jobafslag, men mere generelt til oplevelsen af diskrimination ved jobsøgning.

Regeringens arbejdsgruppe for bedre integration (2011)[163] byggede ligesom Schultz-Nielsen (2002) på en meget stor stikprøve omfattende ca. 3.600 repræsentativt udvalgte indvandrere og efterkommere[164]. Et andet fællestræk var, at jobsøgningen også var afgrænset i tid, her til de seneste 12 måneder. Men spørgsmålet blev stillet til alle, ikke kun de jobsøgende. 22 pct. af alle respondenter tilkendegav, at de enten en eller flere gange havde oplevet ikke at få et job, de var kvalificeret til. Samtidig svarede 13 pct., at de af samme grund ikke havde fået en praktikplads.

De tre sidstnævnte undersøgelser kan muligvis være et udtryk for et fald i diskriminationen i forhold til det niveau på ca. en tredjedel, som både Togeby & Møller (1999) og Schultz-Nielsen (2002) nåede frem til, men det kan være svært at afgøre, fordi undersøgelserne ikke er fuldt ud sammenlignelige. Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2006: 103) fandt imidlertid et decideret

---

[162] 590 indvandrere og efterkommere fra otte ikke-vestlige lande (Eks-Jugoslavien, Iran, Irak, Marokko, Pakistan, Palæstina, Somalia og Tyrkiet) udgjorde respondentgruppen.

[163] Undersøgelsen er tidligere omtalt og beskrevet i note 132.

[164] Svarpersonerne havde baggrund i syv ikke-vestlige oprindelseslande: Tyrkiet, Pakistan, det vestlige Balkan, Irak, Libanon/statsløse, Vietnam og Iran.

fald i den andel, der havde oplevet diskrimination ved jobsøgning. Fra 2000 til 2005 var den faldet fra 23 til 13 pct.[165]

Det skal nævnes, at spørgsmålsformuleringen i sidstnævnte undersøgelse var noget uklar, idet respondenterne blev bedt om at svare på, om de oplever mere eller mindre diskrimination end de tror, personer med dansk baggrund oplever. Det kan skabe usikkerhed omkring, hvad det egentlig er, der måles, fordi respondenterne ikke bare skal forholde sig "rent" til deres egne diskriminationsoplevelser, men relatere det til en formodning om, hvor meget eller lidt danskerne oplever diskrimination. Denne usikkerhed kan forringe analyseresultaternes reliabilitet, men påvirker formentlig ikke i væsentlig grad udviklingen over tid.

Catinét (2009) indikerede også et fald i diskriminationen og havde den fordel, at det samme spørgsmål blev gentaget over en længere periode, hvorfor det bliver muligt mere præcist at måle udviklingen. Undersøgelsen viste et fald i diskriminationen fra 43 pct. i 2000 til 27 pct. i 2008. Tilsvarende var den andel, der ikke havde oplevet at blive diskrimineret, øget fra ca. 52 til 65 pct.

Det er nærliggende at anskue dette fald i oplevet diskrimination som en følge af beskæftigelsesfremgangen, men problemet er dog, at der spørges til oplevet diskrimination generelt i samfundet. På den anden side må det være rimeligt at antage, at oplevelser i forbindelse med jobansøgninger indgår med en ikke ubetydelig vægt i en generel vurdering af oplevet diskrimination. Endvidere var spørgsmålsformuleringen identisk med den, Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2006) anvendte (se ovenfor), og havde derfor de samme svagheder. Men også her er der grund til at tro, at undersøgelsen giver et nogenlunde retvisende billede netop af udviklingen over tid.

Som det er fremgået af dette afsnit, er datagrundlaget temmelig spredt, hvorfor det kan være vanskeligt at foretage helt entydige konklusioner.

---

[165] Det skal bemærkes, at undersøgelsen samtidig fandt, at en større andel havde oplevet diskrimination på arbejdspladsen. At den oplevede diskrimination har været i vækst på arbejdspladsen, er egentlig ikke overraskende set i lyset af den markante vækst i den ikke-beskæftigelse. Med denne vækst er der betydelig flere indvandrere og efterkommere, der er kommet ud på arbejdspladserne, hvorfor flere har fået mulighed for at opleve diskrimination på arbejdspladsen.

På den anden side konvergerer undersøgelserne dog nogenlunde, når det gælder niveauet for diskrimination. Og navnlig viser de et fald i oplevet diskrimination netop i den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem.

8.2.5 Opsamling

Formålet med afsnit 8.2 har været at undersøge udviklingen i den faktiske diskrimination i den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem. På tværs af en række forskellige metodiske tilgange indikerer gennemgangen af nogle af de væsentligste studier, at diskrimination er et udbredt fænomen på det danske arbejdsmarked.

Eksperimentelle studier, et observationsstudie, en survey med kvalificerede bedømmere og statistiske opgørelser trækker alle i den retning. Der må tages et vist forbehold over for pålideligheden af de kvalificerede bedømmeres vurderinger, og der må tages højde for tredjefaktorer som f.eks. forskelle i kvalifikationer i forbindelse med de statistiske opgørelser. Men sammenfaldet på tværs af metoder, herunder ikke mindst eksperimentet, tyder alligevel på, at der hyppigt forekommer diskrimination - statistisk og/eller forsætlig.

Denne konklusion ligger på linje med følgende konklusion fra en tidligere undersøgelse: *"forskellige metodologiske tilgange når samstemmende til, at indvandrere og efterkommere fra mindre udviklede lande udsættes for diskrimination på arbejdsmarkedet."* (Pedersen 2002: 28). Diskrimination kan således betragtes som en barriere for den ikke-vestlige beskæftigelse. Men gennemgangen har også vist problemer med at bestemme diskriminationens præcise omfang, fordi det kan være vanskeligt at fastslå, hvornår der faktisk finder diskrimination sted, og hvornår der ikke gør.

Kan beskæftigelsesfremgangen forklares med, at der er blevet mindre diskrimination? Det kan undersøgelsen ikke svare på med fuldstændig sikkerhed, men målinger af den oplevede diskrimination peger i det mindste på et fald, dels generelt og dels specifikt ved jobsøgning, i den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem. Med mindre der har været nogle forhold, som får folk til at svare mindre oprigtigt, og det kan være lidt svært at forestille sig, kan faldet i den oplevede

diskrimination tages som udtryk for, at den faktiske diskrimination har været aftagende.

For at nå frem til en mere kvalificeret vurdering analyserer det næste afsnit, om den øgede kontakt mellem virksomhederne og ikke-vestlige medarbejdere i sig selv kan have reduceret diskriminationen.

8.3 Ikke-vestlige medarbejderes kontakt med virksomhederne

Allerførst beskrives kontaktmekanismen teoretisk. Dernæst undersøges hvilke data, vi har til at beskrive beskæftigelsesvirkningen af virksomhedernes kontakt med ikke-vestlige medarbejdere. Til sidst fokuseres der på virksomhedernes erfaringer med de ikke-vestlige medarbejdere. Hvis den øgede kontakt mellem virksomhederne og ikke-vestlige medarbejdere skal havde reduceret diskriminationen, forudsætter det, at virksomhederne har været tilfredse med dem. Derfor er det meget relevant at undersøge i hvor høj grad, det har været tilfældet.

8.3.1 Kontaktmekanismen teoretisk

Kontaktteorien bygger på antagelsen om, at kontakt mellem mennesker kan reducere fordomme (Allport 1954). Allport fremhæver, at mulighederne herfor er størst, når kontakten baserer sig på en oplevelse af fælles interesser og mål, således som det i hvert fald delvist er tilfældet, når kontakten etableres med et erhvervsmæssigt formål via et ansættelsesforhold på en virksomhed.

Med den markante beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse blev øget med næsten 100.000, jf. tabel 1.1, fik mange virksomheder (for første gang) kontakt med ikke-vestlige medarbejdere. Det kan i sig selv have haft en positiv beskæftigelseseffekt og sat gang i en positiv spiral under den forudsætning, at virksomhedernes arbejdskraftbehov blev opfyldt på en for virksomhederne tilfredsstillede måde. I så fald har arbejdsgiverne alt andet lige fået en positiv information om ikke-vestlige medarbejderes produktivitet, samtidig med at de har erfaret, at ansættelsen af dem godt kan forenes med hensynet til øvrige medarbejdere, kunder og samarbejdspartnere.

Arbejdsgivere, der måtte have haft en skeptisk eller afvisende holdning til at ansætte ikke-vestlige medarbejdere, men som blev "tvunget" til det på grund af mangel på arbejdskraft under højkonjunkturen, kan dermed have fået ændret deres opfattelser med den konsekvens, at såvel den statistiske som forsætlige diskrimination er blevet reduceret. Det vil tilskynde arbejdsgiveren til at fastholde ikke-vestlige medarbejdere i ansættelsen på linje med andre medarbejdere og være mere åben over for at ansætte flere med ikke-vestlig baggrund. På den måde bliver den ikke-vestlige beskæftigelse alt andet lige udvidet.

Virksomhedernes kontakt med ikke-vestlige medarbejdere kan selvsagt også få et negativt udfald, dvs. at produktiviteten ikke er tilfredsstillende, og/eller at medarbejderne og virksomhedens omgivelser reagerer negativt. I så fald kan der ske en styrkelse af såvel den statistiske som forsætlige diskrimination, og den ikke-vestlige beskæftigelse vil alt andet lige blive reduceret via en negativ spiral.

Det forekommer sandsynligt, at en af de store barrierer for den ikke-vestlige beskæftigelse kan findes på virksomheder, der ikke har haft kontakt med ikke-vestlige medarbejdere, og som derfor forholder sig afventende eller direkte negativt og undlader at forholde sig (nøgternt) til ansøgerens kvalifikationer. I så fald er nøglefaktoren manglende erfaring og viden, som i vid udstrækning kun kan opnås ved, at virksomhederne konkret får kontakt med ikke-vestlige medarbejdere.

Når disse virksomheder bare én gang har prøvet at ansætte ikke-vestlige medarbejdere med positive erfaringer, kan det sænke barren næste gang og reducere sandsynligheden for, at nye ikke-vestlige medarbejdere automatisk bliver udelukket ved ansøgninger eller afskediget først i forbindelse med en lavkonjunktur. Det vil give ikke-vestlige medarbejdere generelt bedre muligheder for at få et mere stabilt fodfæste på arbejdsmarkedet. Det gælder også, selvom virksomheden måske i første omgang har været "tvunget" til at ansætte dem på grund af mangel på arbejdskraft.

8.3.2 Kontakterfaringens beskæftigelsesvirkning

Forskningsmæssigt er kontakterfaringens beskæftigelsesmæssige virkninger desværre ikke undersøgt i noget særligt stort omfang. Dog

findes der nogle få studier, der synes at indikere, at virkningerne har været positive.

Således fandt Andersen (2012), at når indvandrere én gang havde haft arbejdsmarkedstilknytning, fik både flygtningebaggrund og sprogkompetencer mindre betydning for, at indvandreren kunne opretholde beskæftigelse (indikeret ved en lønindkomst på mere end 125.000 kr.).

I samme retning trækker Larsen & Pedersen (2009: 74). Dette studie undersøgte betydningen af en række mulige usikkerhedsmomenter ved ansættelse af indvandrere[166]. I alt omfattede undersøgelsen følgende otte usikkerhedsmomenter: manglende sprogkundskaber, "kemien" i forhold til øvrige ansatte, manglende faglige kvalifikationer, manglende arbejdsmotivation, manglende omstillingsparathed, manglende omstillingsevne, "kemien" i forhold til overordnede samt "kemien" i forhold til kunderne. Disse otte usikkerhedsmomenter kan opfattes som en blanding af både statistiske og forsætlige diskriminationsfaktorer. Usikkerhed med hensyn til manglende sprogkundskaber og faglige kvalifikationer hører f.eks. til blandt mulige statistiske diskriminationsfaktorer, hvorimod usikkerhed omkring "kemi" både i forhold til øvrige ansatte, overordnede og kunderne mere kan betragtes som forsætlige diskriminationsfaktorer.

Studiet fandt, at virksomheder uden indvandrere lægger mere vægt på disse usikkerhedsmomenter end virksomheder med indvandrere. Kun 20 pct. af virksomheder uden indvandrere mente, at der ikke var nogen usikkerhedsmomenter ved at ansætte indvandrere. Den andel steg til 26 pct., hvis 1-5 pct. af medarbejdere var indvandrere, og 32 pct., hvis det var mere end 5 pct.

Fokuseres der på det enkelte usikkerhedsmoment, var tendensen tydelig: virksomheder uden indvandrere tillagde dem en større betydning end virksomheder med indvandrere. "Kemien" i forhold til øvrige ansatte

[166] Studiet skelnede ikke mellem ikke-vestlige og vestlige indvandrere, og når det omtalte indvandrere, var det en fælles betegnelse for både indvandrere og efterkommere. Endvidere byggede det på en disproportionalt stikprøve af danske private virksomheder, hvor der var en overvægt af store og mellemstore danske virksomheder. Nettostikprøven bestod i alt af ca. 1.800 private virksomheder.

var det usikkerhedsmoment, hvor der blev fundet den største forskel. 44 pct. af virksomheder uden indvandrere udtrykte her usikkerhed. Andelen faldt til 32 pct. for de virksomheder, hvor indvandrere udgør 1-5 pct. af medarbejderne, og 27 pct. for de virksomheder, hvor andelen var mere end 5 pct.

Et andet fund fra samme studie bekræfter betydningen af kontakterfaringen. Virksomhederne blev bedt om at vurdere forskellige udsatte gruppers muligheder for at få job på virksomheden, herunder ledige indvandrere, og havde muligheden for at svare "Meget gode muligheder", "Gode muligheder", "Begrænsede muligheder", "Meget begrænsede muligheder" samt "Ved ikke".

De virksomheder, der i 2004 ikke havde ansat indvandrere, havde godt og vel tre gange så stor tilbøjelighed til at angive begrænsede jobmuligheder ("Begrænsede muligheder" + "Meget begrænsede muligheder"), sammenlignet med de virksomheder, hvor indvandrere udgjorde 5 % eller mere af de ansatte. Og for de virksomheder, hvor andelen var mellem 1 og 5 % af medarbejderne, var chancen for at angive begrænsede jobmuligheder to gange større. Med andre ord: Hvis virksomhederne slet ikke har erfaringer med at ansætte indvandrere, er chancen for at betragte dem som en gruppe med begrænsede jobmuligheder størst. Og jo større en andel af medarbejderne, der er indvandrere, jo mere falder denne tilbøjelighed.

Kontakterfaringens positive beskæftigelsesvirkning er endvidere blevet bekræftet af LG Insight (2009: 28), der undersøgte virksomhedernes opfattelse af hvor lang tid, den sociale introduktion og faglige træning tager for henholdsvis danskere og indvandrere. Undersøgelsen fandt, at 44 pct. af virksomhederne uden indvandrere mente, at den faglige oplæring tager længere tid for en indvandrer end en dansker[167]. Den tilsvarende andel for virksomheder med indvandrere var 17 pct. Den samme forskel blev fundet med hensyn til opfattelsen af hvor lang tid,

[167] Det skal understreges, at undersøgelsen bygger på et spinkelt datagrundlag. 62 virksomheder medvirkede og blev telefoninterviewet i perioden fra august til december 2008. 35 af dem havde erfaringer med at ansætte medarbejdere med en ikke-dansk baggrund, og de resterende 27 havde ingen erfaring på området. Der blev ikke tilstræbt en repræsentativ udvælgelse af virksomhederne. De bestod i overvejende grad af små og mellemstore private virksomheder indenfor brancher som detailsektoren, hotel/restauration, fremstilling, transport og service (rengøring).

det tager for en indvandrer at blive en del af virksomhedens sociale liv og fællesskab. Her mente 19 pct. af virksomhederne uden indvandrere, at det ville tage længere tid end for danskerne, hvorimod andelen kun var 3 pct. blandt de virksomheder, der havde erfaringer med indvandrere.

Endelig trækker Jakobsen et al. (2014) i samme retning som de tre forrige studier. Undersøgelsen målte lønmodtagernes positive versus negative holdninger til medarbejdere med anden etnisk baggrund end dansk i to situationer[168]. I den ene situation har medarbejderen mangelfulde danskkundskaber på ansættelsestidspunktet. I den anden bærer medarbejderen beklædning eller symboler, der er forbundet med personens religiøse eller kulturelle baggrund.

I begge situationer var der en positiv opinionsbalance[169] - dvs. den positive holdning var samlet set større end den negative ditto. Men samtidig var der en signifikant tendens til, at balancen blev mere positiv, når lønmodtagerne havde haft konkrete erfaringer med medarbejdere med de to nævnte karakteristika. Hvis der indenfor de to sidste år havde været ansat en medarbejder med mangelfulde danskkundskaber på ansættelsestidspunktet, blev den positive opinionsbalance øget fra 14 til 39 pct. point sammenlignet med, hvis der ikke havde været ansat en sådan person[170]. Og i relation til den anden situation, blev den positive opinionsbalance øget fra 29 til 65 pct.

Selvom undersøgelserne er få, er der alligevel en række stærke indikationer på, at virksomhedernes kontakt med ikke-vestlige medarbejdere alt andet lige har positive virkninger, hvilket peger i retning af, at manglende erfaringer med ikke-vestlige medarbejdere i sig selv er en barriere for den ikke-vestlige beskæftigelse.

---

[168] Der var fem svarmuligheder ("Meget positiv", "Ret positiv", "Neutral", "Ret negativ" og "Meget negativ"), og ca. 6.000 lønmodtagere responderede på spørgsmålene. Undersøgelsen blev publiceret i 2014-udgaven af SFI´s årlige rapporter om virksomhedernes sociale engagement og gennemført som et tillægsspørgeskema koblet til Danmarks Statistiks Arbejdskraftundersøgelse, 4. kvartal 2013.

[169] Opinionsbalancen = ("Meget positiv" + "Ret positiv") – ("Meget negativ" + "Ret negativ").

[170] Egen beregning på baggrund af Jakobsen et al. (2014).

8.3.3 Virksomhedernes erfaringer

Hvis den øgede kontakt skal havde en diskriminationsreducerende virkning, forudsætter det, at virksomhederne generelt har været tilfredse med de ikke-vestlige medarbejderes arbejdsindsats. Har vi data, der kan bekræfte dette?

Tilfredshedsmålinger

Den mest omfattende undersøgelse af virksomhedernes tilfredshed er den survey, der er gengivet i tabel 8.1[171]. Den bygger på målinger over en årrække fra 2004 til 2013 blandt et repræsentativt udsnit af private og offentlige virksomheder.

Personale- og/eller uddannelsesansvarlige på ca. 1.000 virksomheder har svaret på følgende spørgsmål: *"Hvordan er jeres erfaringer med nydanskere på virksomheden?"*[172] Der var 5 svarmuligheder: "Meget gode", "Overvejende gode", "Hverken gode eller dårlige", "Overvejende dårlige" eller "Meget dårlige". I tabel 8.1 er svarprocenterne for "Meget gode" og "Overvejende gode" lagt sammen som en samlet indikator for virksomhedernes tilfredshed med de ikke-vestlige medarbejdere.

Styrken ved denne survey er, at det samme spørgsmål er stillet til virksomhederne otte gange i perioden fra 2004 til 2013. Det betyder, at vi kan følge tilfredshedsudviklingen i en periode, hvor der går stærkt med væksten i den ikke-vestlige beskæftigelse, og hvor der kommer mange nye ikke-vestlige medarbejdere ud på virksomhederne. Og vi kan også følge udviklingen i forbindelse med krisen i 2009 og årene lige efter.

---

[171] Det er den samme survey, som ligger til grund for tabellerne 5.16 og 5.17. Se afsnit 5.3 for nærmere oplysninger om undersøgelsen og en diskussion af en eventuel bias som følge af, at tabellerne kun bygger på virksomheder, der på interviewtidspunktet har ansat ikke-vestlige medarbejdere.

[172] Nydanskere er i undersøgelsen praktisk taget det samme som ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, jf. note 71.

Tabel 8.1 Virksomhedernes tilfredshed med ikke-vestlige medarbejdere. 2004-2013. Pct.

	Private virksomheder	Offentlige virksomheder
2004	77	80
2005	79	81
2006	81	83
2007	78	85
2008	85	85
2009	81	86
2010	74	86
2013	79	82
Gennemsnit	79	84

Kilde: Institut for Konjunktur-Analyse (2005) og CEM Institute-Voxmeter (2013).

Det fremgår af tabel 8.1, at virksomhederne generelt har været tilfredse med de ikke-vestlige medarbejdere. I gennemsnit har 79 pct. af de private virksomheder haft "meget gode" eller "overvejende gode" erfaringer. For de offentlige virksomheder ligger gennemsnittet lidt højere på 84 pct. Både hos private og offentlige virksomheder finder vi en næsten ubrudt stigende tendens i tilfredsheden i perioden fra 2004 til 2008, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse blev øget markant. Fra 2008 til 2013 er der en faldende tendens i de private virksomheders tilfredshed, omend den stadig i 2013 befinder sig på et højt niveau. For de offentlige virksomheder er tendensen snarere opretholdelse af status quo.

Samlet set finder vi således i alle årene fra 2004 til 2013 en høj og stabil tilfredshed med de ikke-vestlige medarbejdere. Det høje

tilfredshedsniveau går i øvrigt igen indenfor alle brancher i den private sektor[173], alle områder af den offentlige sektor[174] og på tværs af virksomhedernes størrelse[175].

Det høje tilfredsniveau indikerer, at virksomhedernes kontakt med ikke-vestlige medarbejdere har givet anledning til flere positive end negative erfaringer. Det bekræfter endvidere indirekte, at ikke-vestlige medarbejderes kulturelle og/religiøse baggrund ikke er en væsentlig barriere for beskæftigelsen, som var en af konklusionerne i kapitel 5.

To andre surveys, der har omfattet virksomheder med såvel ikke-vestlige som vestlige medarbejdere, har også vist en høj grad af tilfredshed. 92 pct. af virksomhederne tilkendegav således, at de havde enten positive eller delvise positive erfaringer med de udenlandske medarbejdere (Dansk Arbejdsgiverforening 2014)[176]. En anden undersøgelse viste, at næsten otte ud af ti virksomheder havde enten meget gode eller gode erfaringer med udenlandske medarbejdere (Dansk Industri 2014)[177].

Medvirkende til den høje tilfredshed er, at virksomhederne vurderer, at de øvrige medarbejdere ser positivt eller meget positivt på de ikke-vestlige medarbejdere. 82 pct. af de offentlige virksomheder tilkendegav denne holdning (CEM Institute-Voxmeter 2013: 16). Blandt de private virksomheder ligger tallet noget lavere, men stadigvæk ganske højt (ca. 61 %) At tallet er lavere for de private virksomheder, skyldes navnlig en høj neutral andel på ca. 30 pct. Kun en meget lille andel af

---

173 Undersøgelsen byggede på følgende brancheinddeling i den private sektor: industri, forretningsservice, handel m.v., bygge og anlæg, transport m.v. samt øvrige.

174 Følgende områdeinddeling i den offentlige sektor blev anvendt i undersøgelsen: stat og retsvæsen, undervisning, sundhed, sociale institutioner samt offentlig administration.

175 Undersøgelsen inddelte virksomhederne i følgende størrelseskategorier: 1-9 ansatte, 10-49 ansatte, 50-199 ansatte samt over 199 ansatte.

176 Undersøgelsen blev gennemført i november 2013 og omfattede 502 repræsentativt udvalgte virksomheder, der i gennemsnit havde 171 ansatte og i alt mere end 85.000 danske og udenlandske medarbejdere. Alle virksomheder havde ansatte udenlandske medarbejdere på interviewtidspunktet.

177 Undersøgelsen blev gennemført i august 2014 og byggede på interview med 355 virksomheder, som udgjorde et repræsentativt udsnit af medlemsvirksomhederne i Dansk Industri. HR-direktører, personalechefer og andre rekrutteringsansvarlige fik stillet en række spørgsmål om deres erfaringer med at bruge udenlandske medarbejdere.

virksomhederne tilkendegiver således, at medarbejderne har et negativt syn på de ikke-vestlige medarbejdere. Tallet ligger på under 3 pct. for de private og ca. 1 pct. for de offentlige virksomheder. Dette indikerer, at den del af den forsætlige diskrimination, der bygger på forventninger om en negativ reaktion hos de øvrige medarbejdere, står meget svagt på virksomhederne.

Den samme tendens kan man finde i andre undersøgelser. Kun 1 pct. af virksomhederne havde ofte oplevet, at ikke-vestlige medarbejdere var blevet diskrimineret (Ledernes Hovedorganisation 2014)[178]. I den anden ende af skalaen var det 64 pct. af virksomhederne, der aldrig havde oplevet det. 14 pct. havde oplevet i et enkelt tilfælde, 9 pct. i nogle tilfælde og 2 pct. i flere tilfælde. Dansk Industri (2014) fandt, at ca. 70 pct. af virksomhederne havde oplevet, at udenlandske medarbejdere er blevet enten rigtig godt eller godt modtaget af de øvrige medarbejdere. Ca. 25 pct. svarede, at de hverken var blevet bedre end dårligere modtaget end danske medarbejdere. De sidste ca. 5 pct. fordelte sig mellem "ved ikke" og oplevelsen af, at de udenlandske medarbejdere havde fået enten en rigtig dårlig eller dårlig modtagelse.

Udenlandske versus danske medarbejdere

Der er flere undersøgelser, der peger på, at virksomhederne er mere tilfredse med de udenlandske[179] end danske medarbejdere. Hovedresultaterne fra disse undersøgelser vil blive gennemgået i det følgende. Som man vil kunne se, er der tale om undersøgelser med meget forskellige undersøgelsesdesign, hvorfor de bedst egner sig til en seriel gennemgang.

Dansk Arbejdsgiverforening (2014) fandt en mertilfredshed med de udenlandske medarbejdere over en temmelig bred front: Ca. 38 pct. af

---

[178] Respondenterne var medlemmer af Ledernes Hovedorganisation. Undersøgelsen fandt sted i januar og februar 2014 og omfattede 1.446 ledere, hvor 66 pct. kom fra den private sektor, 29 pct. fra den offentlige sektor og 5 pct. fra selvejende institutioner. I undersøgelsen er der en vis overvægt af store virksomheder, fordi Ledernes Hovedorganisation har flere medlemmer fra store end små virksomheder.

[179] Som der tidligere er gjort opmærksom på, omfatter termen udenlandske medarbejdere både ikke-vestlige og vestlige medarbejdere og såvel indvandrere som efterkommere. Flere af undersøgelserne i dette afsnit er dog afgrænset til ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

virksomhederne var mere tilfredse med de udenlandske end danske medarbejdere, når det handlede om fleksibilitet i forhold til arbejdstiden. De tilsvarende procentsatser for engagement, produktivitet, overordnede erfaringer og fagligt niveau var på henholdsvis ca. 25, ca. 24, ca. 21 og ca. 14 pct. For alle fem parametre var der et sted mellem seks og syv ud af ti virksomheder, der svarede, at de var lige meget tilfredse med udenlandske som danske medarbejdere.

I en undersøgelse fra Ledernes Hovedorganisation (2014), der alene omhandlede ikke-vestlige medarbejdere, fandt man også data, der kan bekræfte en mertilfredshed. På spørgsmålet om, hvorvidt disse medarbejdere generelt er loyale og pligtopfyldende, var der en mertilfredshed på 7 pct. point[180]. For vurderingen af, om de generelt er flittige og generelt servicemindede, var der en mertilfredshed på henholdsvis 9 og 4 pct.point. Men i forhold til generelt at være initiativrige var der omvendt en større tilfredshed med danske medarbejdere på 23 pct. point. Denne relativt store forskel kan skyldes, at de ikke-vestlige medarbejdere i overvejende grad kommer fra oprindelseslande med en stærk autoritetskultur. På alle fire spørgsmål svarede over halvdelen af virksomhederne, at der ikke var nogen forskel mellem danske og ikke-vestlige medarbejdere.

Dansk Industri (2014) målte også mertilfredsheden. Den var på 27 pct. point[181] på spørgsmålet om, hvorvidt de udenlandske medarbejdere havde en bedre arbejdsmoral end danskerne. Og på spørgsmålene om, hvorvidt de udenlandske medarbejdere havde mindre fravær end danskerne, og om de havde bedre faglige kompetencer, var mertilfredsheden på henholdsvis 25 pct. point og 7 pct. point. I denne undersøgelse er der også meget store andele af virksomhederne, der vurderer udenlandske og danske medarbejdere ens. 76 pct. mener, at de

---

[180] De 7 pct. point fremkommer som differencen mellem den andel af virksomhederne (17 pct.), der svarede, at de ikke-vestlige medarbejdere generelt er mere loyale og pligtopfyldende end danske medarbejdere, og den andel (10 pct.), der svarede, at de ikke-vestlige medarbejdere generelt er mindre loyale og pligtopfyldende end danske medarbejdere.

[181] De 27 pct. point fremkommer som differencen mellem den andel af virksomhederne, der svarer, at de udenlandske medarbejdere har en bedre arbejdsmoral end de danske medarbejdere, og den andel, der svarer, at den er dårligere.

har de samme faglige kompetencer, 58 pct. den samme arbejdsmoral og 55 pct. den samme grad af fravær.

Instituttet For Opinionsanalyse (2011)[182] havde arbejdsmoral og - indsats som undersøgelsestema. 87 % af de personaleansvarlige indenfor den private sektor tilkendegav, at de var enten "meget tilfredse" eller "tilfredse" med indvandrernes arbejdsmoral og - indsats. Det tilsvarende tal for danskerne var "kun" 80 pct. Og indenfor den offentlige sektor var de tilsvarende tal henholdsvis 89 og 81 pct.

Rambøll Management Consulting (Ingeniørforeningen i Danmark 2011) undersøgte i 2011 det samme tema. Ca. 70 pct. af ingeniørtunge danske virksomheder mente, at de udenlandske ingeniører i større eller mindre grad var bedre end deres danske kolleger, når det gælder arbejdsmoral [183]. Det bør dog tilføjes, at størstedelen af ingeniørerne givetvis kommer fra vestlige lande.

Giver et. al. (2007) fandt, at ikke-vestlige indvandrere indenfor social- og sundhedsområdet havde et lavere sygefravær end danske medarbejdere. De havde også større forventninger til at blive på den samme arbejdsplads indenfor en femårig periode. Endvidere havde de haft den samme tilknytningsgrad til arbejdsmarkedet som danskere efter, at de havde taget uddannelsen indenfor området. Alt sammen til trods for, at de i højere grad end danskere oplevede at have et dårligt helbred og problemer med at sove om natten. At de på trods heraf havde lavere sygefravær, kan tages som udtryk for en høj jobmotivation og loyalitetsfølelse, hvilket øger virksomhedernes tilfredshed med medarbejderne.

---

[182] Målingen blev gennemført som en del af jobportalen Ofirs Jobbarometer. Forskellige emner bliver her målt i et repræsentativt og fast panel på i alt ca. 2.100 personer, der er ansvarlige for rekruttering i private og offentlige virksomheder med mere end 10 ansatte. Undersøgelsen, der omtales her, bygger på i alt 652 besvarelser, fordelt med 501 fra private virksomheder og 151 fra offentlige virksomheder. Det skal præciseres, at den ikke skelner mellem personer fra vestlige og ikke-vestlige lande.

[183] Undersøgelsen omfattede i alt 954 ingeniørvirksomheder. Spørgsmålet lød således: *"I hvor høj grad mener du, at de udenlandske ingeniører er bedre end deres danske kolleger med hensyn til arbejdsmoral?"* De 70 pct. er summen af 5 pct. (I meget høj grad) + 18 pct. (I høj grad) + 33 pct. (I nogen grad) + 14 pct. (I mindre grad), og de resterende 30 pct. svarede "Slet ikke".

En undersøgelse indenfor ældreplejen synes at bekræfte denne høje jobmotivation og stærke loyalitetsfølelse (Rostgaard et al. 2011). Undersøgelsen konkluderede, at ikke-vestlige medarbejdere under ét var højt værdsat blandt lederne for at være stabil, f.eks. i form af relativt færre sygedage end medarbejdere med dansk baggrund. De påtog sig også i højere grad overarbejde uden betaling og sprang frokosten over. Dette i øvrigt til trods for, at samme undersøgelse kunne konkludere, at medarbejdere med ikke-vestlig baggrund havde ringere arbejdsvilkår, bl.a. havde nogle af dem oplevet at være udsat for racisme fra såvel brugere som pårørende.

Projektgruppe Københavns Kommune (2006) pegede også på, at indvandrere og efterkommere indenfor nogle faggrupper har lavere sygefravær end danskerne. Det drejede sig om social- og sundhedsmedarbejdere samt folkeskolelærere, hvorimod sygefraværet var på samme niveau indenfor kontorområdet.

Ovennævnte undersøgelser antyder, at indvandrere repræsenterer en revival for mere klassiske og konservative arbejdsdyder på det danske arbejdsmarked. Og de korresponderer også fint med, at ikke-vestlige indvandrere og efterkommere generelt set har en meget høj jobmotivation og for flere af indikatorerne herpå endda i højere grad end danskere, jf. tidligere afgørende fund i såvel kapitel 5 som kapitel 6.

I overensstemmelse hermed fandt CEM Institute-Voxmeter (2013: 12), at netop *indstillingen* til arbejdet var den parameter, hvor såvel de private som offentlige virksomheder havde haft særligt positive oplevelser med de ikke-vestlige medarbejdere. De andre parametre, der indgik i undersøgelsen, var sprog, faglig kunnen, evne til at lære nye ting, samarbejdsevner, nye ideer til at udvikle virksomheden/arbejdspladsen, adgang til nye kundekredse og andet.

Selve indstillingen til arbejdet kan give ikke-vestlige medarbejdere en rekrutteringsmæssig konkurrencefordel i forhold til danskere i særlig grad på de områder af arbejdsmarkedet, hvor virksomhederne i høj grad prioriterer de klassiske arbejdsdyder, f.eks. indenfor hotel- og restaurationsvirksomhed, og hvor beskæftigelsesfremgangen har været ekstra stor. En undersøgelse blandt HORESTA´s medlemsvirksomheder viste således, at ca. 81 pct. af virksomhederne

angav "motivation" og andre ca. 81 pct. "fleksibilitet" som de største fordele ved at have ansat udenlandske medarbejdere (HORESTA 2015)[184]. Endvidere svarede ca. 64 %, at de er villige til at tage jobs, som ellers ikke ville kunne besættes.

Kvalifikationsorienteret approach

Bag virksomhedernes høje tilfredshed med ikke-vestlige medarbejdere ligger, at de grundlæggende har en kvalifikationsorienteret approach, når de rekrutterer arbejdskraft. Det er de "rette kvalifikationer", der er afgørende, hvis virksomhederne skal besætte en ledig stilling med en ikke-vestlig medarbejder. Det gælder for 72 pct. af alle virksomheder, hvad enten de er private eller offentlige, og hvad enten de har ansat ikke-vestlige medarbejdere, eller de ikke har (Catinét 2010: 35).

Det er kun 7 pct. af virksomhederne, der ifølge eget udsagn tillægger det stor eller meget stor betydning, hvilken etnisk baggrund nye medarbejdere har (Ledernes Hovedorganisation 2014). Derimod tillægges de personlige egenskaber, relevant erhvervserfaring, nye kompetencer og relevant uddannelse den største betydning. Henholdsvis 85, 69, 67 og 66 pct. af virksomhederne tilkendegiver, at disse områder har enten stor eller meget stor betydning.

At udenlandske medarbejdere ansættes på grund af kompetencer og arbejdskraftmangel var en af konklusionerne fra to andre virksomhedssurveys, henholdsvis Dansk Arbejdsgiverforening (2014) og Dansk Industri (2014).

Virksomhedernes kvalifikationsorienterede tilgang til ansættelserne kan også aflæses indirekte. Når de *ikke* ansætter ikke-vestlige medarbejdere,

---

[184] HORESTA er en erhvervsorganisation med medlemsvirksomheder indenfor hotel-, restaurant-, catering- og turismeerhvervet. Undersøgelsen omfattede indvandrere og efterkommere med både en ikke-vestlig og vestlig baggrund. Medarbejdere med en ikke-vestlig baggrund udgjorde i 2013 ca. 18 % af alle ansatte indenfor området - mod ca. 8 % for medarbejdere med en vestlig baggrund (egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS308 samt en særkørsel af Danmarks Statistik for HORESTA). Undersøgelsen byggede på 207 ud af de 907 medlemsvirksomheder, som er et fast "elektronisk" panel, som der udsendes spørgeskemaer til. En del af respondenterne repræsenterer flere virksomheder/virksomhedsenheder. De 207 medlemsvirksomheder vurderes som værende repræsentative for organisationens medlemsvirksomheder mere generelt.

skyldes det i stor udstrækning, at de vurderer, at der ikke har været nogen eller meget få kvalificerede ansøgere med den baggrund. Ifølge CEM Institute-Voxmeter (2013: 11) er det tilfældet for ca. 60 pct. af de offentlige virksomheder og ca. 50 pct. af de private virksomheder.

Ledernes Hovedorganisation (2014) bekræfter denne tendens. Ca. halvdelen af de virksomheder, der ikke har ansat ikke-vestlige medarbejdere (49 pct.), svarede, at det havde haft stor eller meget stor betydning, at der ikke havde været kvalificerede ansøgere. Samtidig med, at manglende kvalificerede ansøgere således stod meget stærkt som forklaringen på ikke at have ansat ikke-vestlige medarbejdere, stod konkurrerende forklaringer meget svagt.

Kun 10 pct. svarede, at årsagen var, at virksomheden før havde haft dårligere erfaringer med ikke-vestlige medarbejdere, hvilket kan tages som en indikator på, at virksomhedernes kontakt med ikke-vestlige medarbejdere har givet anledning til væsentligt flere positive end negative erfaringer. Der var også kun 8 pct., der som forklaring på manglende ansættelser tilkendegav, at det giver problemer, hvis der er for mange kulturer på arbejdspladsen. Det kan bekræfte et tidligere fund om, at der praktisk taget ikke findes nogle religiøse/kulturelle barrierer af betydning for den ikke-vestlige beskæftigelse, jf. kapitel 5. Og endelig var det kun 7 pct., der som forklaring på de manglende ansættelser angav, at der ikke var opbakning fra de øvrige medarbejdere. Det kan tages som bekræftelse på, at den del af den forsætlige diskrimination, der er begrundet i arbejdsgivernes negative forventninger om medarbejdermodstand, generelt står meget svagt på virksomhederne.

Det forekommer meget sandsynligt, at den kvalifikationsmæssige approach hos virksomhederne alt andet lige har reduceret diskriminationsbarrieren. Hvis der opstår en situation, hvor virksomhederne har brug for arbejdskraft, og hvis virksomhederne (for første gang) får kontakt med indvandrere og efterkommere som en kvalificeret arbejdskraft med høj motivation, vil spørgsmålet om arbejdskraftens etniske herkomst træde i baggrunden og miste betydning.

8.4 Konklusion

Den grundlæggende problemstilling i dette kapitel har været, om en reduktion af diskrimination kan være en forklaring på beskæftigelsesfremgangen.

Analysen faldt i to dele. Første del præsenterede de tilgængelige oplysninger om diskriminationen på det danske arbejdsmarked. Anden del søgte at vurdere, om selve den øgede kontakt mellem virksomhederne og ikke-vestlige medarbejdere som følge af beskæftigelsesfremgangen i sig selv har bidraget til reduktion af diskriminationen.

Analysens første del viste, at en lang række enkeltstudier dokumenterer, at der forekommer faktisk diskrimination på det danske arbejdsmarked. Der er endda tegn på, at niveauet for faktisk og oplevet diskrimination ligger rimelig tæt på hinanden. Derfor er diskrimination givetvis en barriere for den ikke-vestlige beskæftigelse, der kan forklare noget af beskæftigelsesgabet mellem danskere og personer med ikke-vestlig baggrund.

Der er både tale om statistisk diskrimination, hvor virksomhederne påvirkes af negative kvalifikationsforventninger til etniske ansøgere som samlet gruppe, og forsætlig diskrimination, hvor virksomhederne bevidst fravælger ansøgere med en etnisk minoritetsbaggrund for at tage hensyn til medarbejdere, kunder og samarbejdspartnere. Et studie i ansættelsessamtaler kunne endvidere tolkes som udtryk for strukturel diskrimination.

Der er imidlertid store problemer med at fastlægge omfanget af diskriminationen på arbejdsmarkedet, fordi det kan være problematisk at fastslå, hvornår der finder faktisk diskrimination sted. Disse problemer gælder ikke mindst, når omfanget skal analyseres over tid. Det kan også være svært at fastslå, om diskriminationen er statistisk eller forsætlig.

Derfor kan vi ikke på grundlag af de tilgængelige data med sikkerhed konkludere, at der er blevet mindre diskrimination. Men målinger peger på et fald i oplevet diskrimination, dels generelt og dels specifikt i forbindelse med jobsøgning i takt med, at beskæftigelsen steg. Dette fald kan tages som en indikator på en faldende diskrimination, der dog skal

tages med det forhold, at oplevet diskrimination selvsagt ikke er det samme som, at der rent faktisk har fundet diskrimination sted. Derfor vil oplevet diskrimination i sagens natur altid være en indikator med en rimelig høj grad af usikkerhed.

I analysens andel del blev der samlet mange indicier for, at det er meget sandsynligt, at diskriminationen på arbejdsmarkedet er reduceret via den øgede kontakt mellem virksomheder og ikke-vestlige medarbejdere. I forbindelse med højkonjunkturen manglede virksomhederne arbejdskraft, hvilket medførte, at mange virksomheder (for første gang) fik kontakt med ikke-vestlige medarbejdere. Det gav mange nye medarbejdere med en ikke-vestlig baggrund en mulighed for at vise, at de kunne opfylde virksomhedernes krav på en produktiv måde.

Den markante fremgang for den ikke-vestlige beskæftigelse indikerer, at de rent faktisk udnyttede denne mulighed, hvilket også er blevet bekræftet af virksomhedernes høje og stabile tilfredshed med de mange nye ikke-vestlige medarbejdere. Arbejdsgiverne har tilsyneladende en basal kvalifikationsorienteret tilgang til rekruttering, ansættelse og fastholdelse af arbejdskraft, hvilket medfører, at spørgsmålet om arbejdskraftens etniske baggrund træder i baggrunden og mister betydning.

Det udelukker naturligvis ikke, at nogle virksomheders kontakt med ikke-vestlige medarbejdere har haft et negativt udfald. Men såvel private som offentlige virksomheders tilfredshed med de ikke-vestlige medarbejdere - hvilket ikke mindst gælder deres grundlæggende indstilling til det at have et arbejde - indikerer, at der har været betydelig flere positive end negative erfaringer. Og derved er det sandsynligt, at diskriminationen er blevet reduceret. Arbejdsgivere har derved i øget omfang fået en positiv information om ikke-vestlige medarbejderes produktivitet. Samtidig har de erfaret, at ansættelsen af dem kan forenes med hensynet til de øvrige medarbejdere, kunder og samarbejdspartnere.

På trods af det manglende datagrundlag forekommer det derfor sandsynligt, at udvidelsen af den ikke-vestlige beskæftigelse fra 1996 til 2009 med næsten 100.000 personer, har haft den virkning, at diskriminationen alt andet lige er blevet reduceret, og at det kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

Det må i givet fald betragtes som en mere varig beskæftigelsesforbedring, fordi virksomhedernes positive erfaringer med den nye ikke-vestlige arbejdskraft ikke uden videre forsvinder ved en lavkonjunktur.

KAPITEL 9. NETVÆRKSPERSPEKTIVET

9.1 Indledning

Som det blev fremhævet tidligere i teorikapitlet, påvirker netværk ifølge litteraturen i høj grad beskæftigelseschancerne. I forlængelse heraf er det oplagt at spørge, om en styrkelse af indvandreres og efterkommeres netværk kan være med til at forklare fremgangen for den ikke-vestlige beskæftigelse. Det er problemstillingen i dette kapitel, hvor det ikke er netværk i al almindelighed, der fokuseres på, men udelukkende netværk med beskæftigelsesmæssig relevans.

Analysen består af to elementer. Første element (afsnit 9.2) undersøger hvilken viden, vi har om netværks beskæftigelsesmæssige betydning på det danske arbejdsmarked såvel generelt som for indvandrere og efterkommere. Det andet element (afsnit 9.3) er en analyse af beskæftigelsesindsatsen, der kan tænkes at have haft indflydelse på indvandreres og efterkommeres netværk.

Med beskæftigelsesindsatsen menes den offentlige indsats, som jobcentrene varetager, og hvis formål er at styrke beskæftigelsen såvel blandt nyankomne indvandrere indenfor rammerne af det tre-årige integrationsprogram som indvandrere og efterkommere generelt (Teknologirådet 2010; Breidahl 2012; LG-Insight 2014).

Når det er relevant at fokusere på beskæftigelsesindsatsen, skyldes det, at perioden med den ikke-vestlige beskæftigelsesfremgang delvist falder sammen med den periode, hvor den arbejdsmarkedsrettede del af integrationspolitikken blev et højt prioriteret indsatsområde med programmer på en lang række områder, såvel i forhold til nyankomne indvandrere som indvandrere og efterkommere generelt. Antallet af tiltag for at realisere denne politik steg markant på det statslige policy niveau. Fra 2 og 7 tiltag i 1970´erne og 1980´erne over 15 tiltag i 1990´erne til 29 i 00´erne (Breidahl 2012: 77-79).

En af effekterne af denne prioritering har været, at kommunernes samarbejde med virksomhederne blev udbygget. En af de centrale observationer i en større evaluering af kommunernes implementering af integrationsloven fra 1999 var således, *"at kommunerne i langt højere grad samarbejder med erhvervslivet og anvender redskaber, som omfatter samarbejdet med virksomheder."* (Rambøll Management 2005: 6). Med denne udbygning af samarbejdet med virksomhederne fik kommunerne bedre muligheder for en forstærket beskæftigelsesindsats.

Det skal understreges, at beskæftigelsesindsatsen ikke kun omhandler indvandreres og efterkommeres netværk, idet den i høj grad også retter sig mod deres humane kapital, blandt andet i form af styrkede arbejdsmarkedserfaringer og forbedring af danskkundskaberne. Beskæftigelsesindsatsen har således virkninger på både netværk og humankapital. Begge virkninger kan være i spil på én og samme tid, og hvor det kan være vanskeligt at adskille dem fra hinanden.

9.2 Netværk på det danske arbejdsmarked

Netværk har betydelig indflydelse på besættelse af stillingerne på det danske arbejdsmarked. Det bekræftes løbende af Danmarks Statistiks arbejdskraftundersøgelser, hvor tendensen er, at omkring halvdelen af alle nye lønmodtagerjobs på det danske arbejdsmarked bliver fundet via netværk.

I 4. kvartal 2009 f.eks. var det tilfældet for måske helt op til ca. 60 pct. af alle nye lønmodtagerjobs[185]. De ca. 60 pct. fremkommer som summen af de jobs, der er blevet formidlet via "Gennem bekendte" (ca. 29 pct.) + "Blev kontaktet af virksomheden" (ca. 13 pct.) + "Kontaktede selv virksomheden" (ca. 18 pct.). Hvor de to første kilder til jobformidling - i alt på ca. 42 pct.- uden videre kan tages som udtryk for en netværkseffekt, er det et diskussionspunkt, om det samme kan gøres gældende for den sidste af de tre nævnte jobformidlingskilder. Man kan selvfølgelig godt forestille sig, at nogle af dem, der selv kontaktede virksomheden, ikke kendte til den inden. På den anden side forekommer

[185] Egen beregning på baggrund af Danmarks Statistik (2010a). Se også Danmarks Statistik (2012b), hvor der er en tendens til, at andelen, der finder job via bekendte, er stigende.

det sandsynligt, at en vis andel af dem har haft kontakt med virksomheden inden.

Netværk har også stor indflydelse, når praktikpladser skal besættes indenfor de erhvervsfaglige grunduddannelser. Således viste en analyse af 500 tømrerlærlinge på Fyn i perioden 2003 til 2006, *"at 64 % havde fået praktikpladsen via en social forbindelse."* (Parbst & Rützou 2010: 37).

Larsen & Pedersen (2009) er et af de mest omfattende og robuste studier af netværks betydning på det danske arbejdsmarked[186]. Studiet fandt, at selvom jobbaser på internettet har fået betydning for virksomhedernes rekruttering, spiller netværk parallelt hermed stadigvæk en væsentlig rolle, når de ansætter nye medarbejdere.

62 pct. af virksomhederne bruger således altid eller for det meste "mund-til-mund-metoden" via medarbejderne, og 42 pct. bruger altid eller for det meste den samme metode via kontakter i branchen (Larsen & Pedersen 2009: 44)[187]. Endvidere lægger virksomheden afgørende vægt på anbefalinger fra personer, der har kendskab til ansøgere til stillingerne. For 64 pct. af virksomhederne har det enten afgørende eller stor betydning, hvis anbefalingen kommer fra egne medarbejdere (Larsen & Pedersen 2009: 89). Den samme andel er 56 pct., hvis der er tale om en mundtlig anbefaling fra en tidligere arbejdsgiver.

Blandt de ledige, der var kommet i arbejde, blev der fundet en statistisk sammenhæng mellem netværk og længden af ledighedsperioderne indenfor de sidste fem år. Den gruppe, der under ledigheden havde mange kontakter til den branche, som de tidligere var beskæftiget inden for, havde signifikant kortere ledighedsperioder end den gruppe, der havde få eller ingen branchekontakter. Studiet fandt, at forskelle i netværk havde større betydning for den gennemsnitlige ledighedsperiode end forskelle i økonomiske incitamenter, uddannelse, jobsøgning, køn, alder og etnisk herkomst. Der var altså statistisk set tale

---

[186] Studiet byggede på surveys med ca. 1.800 private virksomheder og ca. 2.200 arbejdsmarkedsparate ledige i højkonjunkturperioden 2006-2008, der alle havde en minimumsledighed på 3 måneder.

[187] "Mund-til-mund-metoden" står ikke alene, men bliver af virksomhederne brugt sammen med andre rekrutteringsmetoder (jobbaser på internettet, avisopslag, jobcentre m.v.). Studiet undersøgte virksomhedernes vurdering af vigtigheden af de enkelte metoder hver for sig.

om en meget stærk sammenhæng mellem netværk og den gennemsnitlige ledighedsperiode.

Et andet fund var, at ledige, der ikke forsøgte at bevare og etablere netværk, havde næsten fire gange større chance for ikke at komme i arbejde end de ledige, der i høj grad gjorde det. Også her blev der kontrolleret for en række faktorer med det resultat, at netværkseffekterne igen viste sig at være signifikant stærkere end effekten af uddannelse, økonomiske incitamenter og jobsøgning.

På baggrund af disse fund var konklusionen, at *"manglende netværk (er) en betydelig ledighedsfælde."* (Larsen & Pedersen 2009: 13). Derfor kan netværk være en væsentlig barriere for den ikke-vestlige beskæftigelse, når næsten en tredjedel (30 pct.) blandt indvandrere og efterkommere ingen personlige kontakter har, der kan hjælpe med at finde et nyt arbejde, mens det tilsvarende tal for danskerne kun er lidt over en tiendedel (12 pct.)[188]

Problemet er ekstra stort på den ufaglærte del af arbejdsmarkedet. Ca. 43 pct. af alle ufaglærte jobs blev i 3. kvartal i 2012 formidlet via bekendte, hvorimod det "kun" var tilfældet for ca. 33 pct. af alle jobs[189]. Som følge af, at de ufaglærte er overrepræsenteret blandt indvandrere, kan der derfor argumenteres for, at netværksbarrieren har større betydning for den ikke-vestlige beskæftigelse end beskæftigelsen generelt.

Dette imødegås i hvert fald delvist af, at nogle virksomheder strategisk set bruger indvandrernes netværk til at rekruttere netop på den ufaglærte del af arbejdsmarkedet, bl.a. indenfor hotel, restauration og rengøring. Ca. 62 pct. af HORESTA´s medlemsvirksomheder rekrutterer således

[188] Tallene stammer fra Catinét (2007) og er her gengivet fra Mikkelsen et al. (2010). I målingen deltog både indvandrere og efterkommere fra følgende ikke-vestlige grupper: Tyrkiet, Pakistan, Eks-Jugoslavien, Iran, Irak, Libanon, Palæstina og statsløse. Indvandrere og efterkommere fra Syd-Østasien, Syd- og Mellemamerika og store dele af Afrika var således ikke taget med. Det stillede spørgsmål lød således: *"Hvor mange mennesker (inklusive familie, venner og bekendte) kender du, der vil kunne hjælpe dig med at finde et nyt job?"*.

[189] Tallene er fra 3. kvartal 2012 (Danmarks Statistik 2012b).

udenlandske medarbejdere via eksisterende ansatte (HORESTA 2015)[190].

Et illustrativt eksempel på denne rekrutteringsstrategi er ISS A/S, hvor 40 pct. af de i alt ca. 10.000 ansatte har en indvandrerbaggrund fra ca. 130 forskellige lande[191]. En undersøgelse af virksomhedens rekruttering i 2001 (Ejrnæs 2008: 175) viste, at 48 pct. af de nye medarbejdere i ISS blev rekrutteret via netværk, der fordelte sig på følgende måde: 31 pct. (venner), 10 pct. (tidligere ansatte i virksomheden) og 7 pct. (familien). Ifølge ledelsen selv foregår over 50 pct. af rekrutteringen via netværk, *"og det er en nem og effektiv måde at rekruttere på. (…) og nydanske ledere er rigtig gode til at rekruttere andre nydanskere via deres netværk. Dermed får vi adgang til en stor gruppe potentielle nye medarbejdere, som vi ellers ikke ville have haft så let adgang til. Det betyder en kæmpe besparelse for virksomheden"* [192]

Omfanget af netværk er aldersbetinget. I aldersgruppen 15-35 år havde indvandrere og efterkommere i gennemsnit kendskab til ca. 8 personer, der vil kunne hjælpe med at finde et nyt arbejde. For aldersgruppen 36-50 år var der tale om ca. 6 personer, og for aldersgrupperne 51-60 år og 61 år og derover kun henholdsvis ca. 5 og ca. 3 personer[193]. Der er således en klar tendens til, at jo yngre, indvandrere og efterkommere er, jo flere netværkskontakter har de.

I forlængelse heraf viste målingen ikke overraskende, at efterkommere har flere netværkskontakter end indvandrere. Indvandrere med en

---

[190] Se også forsidehistorien på Jyllands Posten: http://jyllands-posten.dk/indland/ECE6840445/arbejdsloese-far-ikke-ledige-job-at-se/. Artiklen handlede om, at arbejdsgivere indenfor de grønne erhverv og hotel- og restaurationsbranchen næsten udelukkende bruger indvandrernes netværk, når de skal besætte nye stillinger. Det var en praksis, der i artiklen blev bekræftet af den administrerende direktør i brancheorganisationen HORESTA, Katia K. Østergaard. Ifølge artiklen vurderer HORESTA, at op til 75 pct. af stillingerne som stuepiger, rengøringsassistenter og opvaskere er besat af medarbejdere med udenlandsk baggrund. Den høje andel er givetvis en direkte følge af, at virksomheder indenfor området aktivt bruger indvandrernes netværk i rekrutteringen.

[191] Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere (2010c: 33). De 40 pct. dækker over såvel ikke-vestlige som vestlige indvandrere og efterkommere.

[192] Citat af direktør Maarten Van Engeland, ISS, hentet fra Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2010c: 33).

[193] Samme kilde som note 188.

flygtningebaggrund havde i gennemsnit 5.8 personer i deres beskæftigelsesrelevante netværk, hvorimod det tilsvarende tal for efterkommerne med en flygtningebaggrund var 9.5 personer. For indvandrere med andet opholdsgrundlag og efterkommere uden en flygtningebaggrund var der tale om henholdsvis 6.6 og 9.9 personer i gennemsnit[194].

I perioden med beskæftigelsesfremgangen er efterkommernes andel af alle personer med en ikke-vestlig baggrund i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år øget fra ca. 5 pct. (1996) til ca. 12 pct. (2009)[195]. Alene af den grund må det formodes, at den samlede mængde netværk blandt alle ikke-vestlige indvandrere og efterkommere alt andet lige er blevet udvidet i perioden med beskæftigelsesfremgangen

Når indvandrere og efterkommere som nævnt har en større andel end danskere, der ikke har personlige kontakter, som kan hjælpe med at finde et nyt job, hænger det sammen med, at en større andel blandt dem aldrig har haft et arbejde (Larsen & Pedersen 2009: 124)[196]. Men samtidig viste denne undersøgelse, at indvandrere, når de først er kommet ind på arbejdsmarkedet, er ganske gode til at vedligeholde deres netværk. Ledige indvandrere og efterkommere, der tidligere havde været i ordinært job, var øjensynligt i højere grad end ledige danskere i stand til at bevare kontakten til tidligere kolleger på den seneste arbejdsplads samt andre ansatte og arbejdsgivere indenfor tidligere brancher.

Damm (2013)[197] analyserede netværks betydning for beskæftigelsen blandt ledige indvandrere og fandt, at det ikke har betydning, hvor stort netværket er, men derimod hvor mange i netværket, der er i job. Jo flere, der er det, jo større er sandsynligheden for, at den ledige indvandrer kommer i job. Et andet analyseresultat var, at indvandrere i højere grad end danskerne bruger netværk, når de skal finde job. 26 pct. af

---

[194] Ibid.

[195] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

[196] Det skal understreges, at dette studie ikke skelnede mellem ikke-vestlige og vestlige indvandrere.

[197] Studiet byggede på en tilfældig stikprøve på i alt 4.000 personer i aldersgruppen 18-45 år. Udover 1.000 danskere bestod den af 1.000 førstegenerationsindvandrere fra henholdsvis Iran, Tyrkiet og Pakistan. Dataindsamlingen blev gennemført som telefoninterviews i perioden februar – november 2006.

indvandrerne i undersøgelsen svarede, at deres seneste job var fundet via netværk - mod danskernes andel på 17 pct.

Damm (2013) undersøgte også boligområdets betydning for beskæftigelsen blandt mandlige flygtninge, der havde fået asyl i perioden 1986-1998, og fulgte knap 16.000 af dem i de første seks år efter, at de havde fået asyl. Studiet undgik problemet med selvselektion, fordi det ikke var flygtninge selv, der bestemte, hvor de skulle bo, men derimod Dansk Flygtningehjælp. Studiet viste, at der var en positiv statistisk sammenhæng mellem flygtninges beskæftigelse og beskæftigelsesfrekvensen blandt de andre indvandrere, der boede i boligkvarteret. Derimod var beskæftigelsen ikke påvirket af beskæftigelsesfrekvensen blandt de danskere, der boede i det samme boligkvarter.

Flygtninges sandsynlighed for at være i job blev øget med 0.2 pct. hver gang, beskæftigelsesfrekvensen for de øvrige indvandrere i boligområdet blev 1 pct. større. Denne sammenhæng var uafhængig af, om de øvrige indvandrere kom fra de samme lande, som flygtninge kom fra. Kom de fra de samme lande, og blev deres beskæftigelsesfrekvens øget med en 1 pct. point, steg flygtninges indkomst med 2 pct. på årsbasis.

Netværks signifikante betydning for beskæftigelsen blandt flygtninge blev - ganske vist på et spinkelt datagrundlag – også bekræftet af en antropologisk undersøgelse blandt somaliere, som er en af de store flygtningegrupper, hvor næsten 100 pct. har en flygtningebaggrund. 13 ud af 20 interviewede somaliere havde fået deres første job i kraft af sociale relationer (Jagd 2007).

9.3 Netværk og beskæftigelsesindsatsen

Forrige afsnits påvisning af netværks betydning for indvandreres og efterkommeres beskæftigelseschancer har den "skavank" sammenlignet med andre forklaringer, at der ikke lige umiddelbart følger nogle policy anbefalinger med. Hvis incitamenter har en virkning på beskæftigelsen, kan man regulere på skatten eller satserne for dagpenge eller kontanthjælp. Men hvordan kan politikerne beslutte at skabe stærkere beskæftigelsesrelevante netværk, hvis det er dét, der skal til? Det umiddelbare svar er, at det dårligt kan lade sig gøre.

Men ved nærmere eftertanke kan netværkseffekten alligevel godt tænkes at være en vigtig, men i det væsentligste overset, sideeffekt af en række policy tiltag. Når man eksempelvis finder positive effekter af private løntilskudsordninger, kan det tænkes, at det også skyldes, at de skaber en kontakt til arbejdsgivere, der kan ækvivalere den formidling af kontakter, som netværk skaber.

Med dette perspektiv vil vi derfor i de kommende to afsnit nærmere undersøge beskæftigelsesindsatsen. Først vil vi se på, hvor stor en andel af alle nye lønmodtagerjobs, som jobcentrene er involveret i, dels generelt og dels for personer med ikke-vestlig baggrund (afsnit 9.3.1). Dernæst fokuserer vi på beskæftigelsesvirkningen ved den virksomhedsrettede del af beskæftigelsesindsatsen: virksomhedspraktik, løntilskud m.v. (afsnit 9.3.2).

9.3.1 Jobformidling via jobcentret

Nå indvandrere og efterkommere får et nyt lønmodtagerjob, sker der ifølge sagens natur en styrkelse af de beskæftigelsesrelevante netværk, dels fordi det giver daglige kontakter til kolleger og arbejdsgivere på de konkrete virksomheder, og dels fordi det åbner op for kontakter til andre arbejdsgivere og kollegaer inden for samme eller beslægtede brancher.

Det er imidlertid generelt kun en beskeden andel af alle nye lønmodtagerjobs på arbejdsmarkedet, som jobcentret er involveret i. I 4. kvartal 2009 var det f.eks. kun ca. 8 pct.[198] I tabel 9.1 kan man se andelen indenfor de forskellige brancher. Den bygger på Danmarks Statistiks løbende arbejdskraftundersøgelse, hvor man stiller alle de lønmodtagere, der har fået et job inden for de sidste 12 måneder, spørgsmålet om, hvordan de fandt det.

Tabellens opgørelse over den andel af de nye lønmodtagerjobs, der blev fundet via jobcentret, er i undersøgelsen konstrueret som summen af to tal. Det første er den andel blandt de nye lønmodtagere, der svarer ja til følgende spørgsmål: *"Var Jobcentret aktivt involveret i at formidle kontakten mellem dig og din nuværende arbejdsgiver?"* Hvis jobbet blev fundet via Jobnet,

[198] Egen beregning på baggrund af Danmarks Statistik (2010a).

tæller det også med. Det andet tal er den andel blandt de nye lønmodtagere, der som svar på spørgsmålet *"Hvordan fandt du stillingen?"* krydser af ved "Blev formidlet af kommunen, a-kassen, jobcentret" som en ud af 8 svarmuligheder[199]. Hvis man svarede ja til det første spørgsmål om jobcentrets aktive involvering, fik man ikke stillet det næste spørgsmål om, hvordan man fandt stillingen. Jobcenterandelen i tabellen dækker således over mere end jobcentrets beskæftigelsesindsats, selvom man må formode, at den udgør den største del.

[199] De andre syv svarmuligheder var "Svarede på annonce (i avis, blad, på TV, internettet, eller via et opslag)", "Annoncerede selv (i avis, på TV, Internettet, eller via et opslag", "Gennem bekendte", "Blev kontaktet af arbejdsgiver", "Kontaktede selv virksomheden uopfordret", "Vikarbureau ol." samt "Praktikplads via seminarium ol."

Tabel 9.1 Formidling af lønmodtagerjobs via jobcentret. 4. kvartal 2009. Pct.

Landbrug, skovbrug og fiskeri	9.6
Industri, råstofudvinding og forsyningsvirksomhed	6.0
Bygge og anlæg	4.6
Handel og transport m.v.	6.3
Information og kommunikation	6.5
Erhvervsservice	5.8
Offentlig administration, undervisning og sundhed	11.9
Kultur, fritid og anden service	4.5
Andet, herunder finansiering, forsikring og ejendomshandel	3.1
Branchegennemsnit	6.5

Kilde: Danmarks Statistik (2010a).

Note: Tabellens data stammer fra Danmarks Statistiks Arbejdskraftundersøgelse, hvor de personer, der har fået et nyt job indenfor de seneste 12 måneder, bliver spurgt, hvordan de fik jobbet. Der er 6 svarmuligheder: 1) "Gennem bekendte", 2) "Kontaktede selv virksomheden", 3) "Blev kontaktet af virksomheden", 4) "Svarede på annonce", 5) "Jobcenter" og 6) "Øvrige". Tabellens tal svarer til den femte svarmulighed. Branchegennemsnittet er egen beregning.

Af tabellen fremgår det, at det branchemæssige gennemsnit for alle nye jobs ligger helt nede på 6.5 pct. Tabellen giver ikke noget svar på, om det også er tilfældet for nye jobs til indvandrere og efterkommere, selvom den nok indikerer, at langt den største del af dem formidles udenom jobcentret.

Forskellige undersøgelser bekræfter denne formodning. I en Catinét-undersøgelse fra 2003[200] blev de indvandrere, der var i job, spurgt, hvordan de havde fundet det. Under 4 pct. sagde, at det var sket via den daværende Arbejdsformidling, mens ca. 11 pct. havde fået jobbet via en sagsbehandler i kommunen. Hertil kom ca. 10 pct., der havde fundet jobbet via skole/studievejleder, aktivering eller løntilskudsordninger/jobtræning. Langt de fleste (ca. tre fjerdedele) havde fundet jobbet på egen hånd eller via netværk, det vil sige enten via ansøgning på jobannonce, uopfordret ansøgning, ved selv at møde op på arbejdspladsen eller via venner/bekendte/familien.

Men hvor stor en rolle spiller jobcentret med hensyn til at formidle jobs til indvandrere og efterkommere, hvis man spørger virksomhederne? Det gives der svar på i tabel 9.2.

[200] Undersøgelsens resultater blev publiceret i Ugebrevet A4 (2004).

Tabel 9.2 Virksomhedernes rekruttering af ikke-vestlige medarbejdere. Pct.

	Private virksomheder	Offentlige virksomheder
Henvendelse fra et jobcenter	12	19
Anbefaling fra andre virksomheder	7	6
Anbefaling fra andre medarbejdere	11	15
Jobopslag	50	59
Uopfordret ansøgning	46	28
Andet	7	7

Kilde: Catinét (2010).

Note: Virksomhederne blev spurgt, om de har ansat ikke-vestlige medarbejdere indenfor det seneste år. Hvis de har svaret ja, er de dernæst blevet spurgt, hvad baggrunden var for ansættelsen, hvor de har haft de 6 svarmuligheder, der fremgår af tabellen. Det skal understreges, at tabellen bygger på et begrænset antal respondenter (170).

Tabellen viser, at når virksomheden ansætter indvandrere og efterkommere, sker det kun i mindre omfang på baggrund af en henvendelse fra et jobcenter. Det sker kun i ca. to ud af ti tilfælde inden for den offentlige sektor og ca. et ud af ti tilfælde indenfor den private sektor.

Tendensen i disse tal bekræftes af Dansk Industri (2014), der fandt, at det i ni ud af ti tilfælde er virksomhederne selv, der rekrutterer udenlandske medarbejdere[201]. I samme retning trak Ledernes Hovedorganisation (2014), hvor kun 15 pct. af de virksomheder, der har ansat ikke-vestlige medarbejdere, tilkendegav, at de samarbejder med

[201] Jf. note 2 er der her tale om såvel ikke-vestlige som vestlige indvandrere.

kommunen/jobcenter om integration af personer med anden etnisk baggrund end dansk.

Det synes således tydeligt, at jobcentret kun formidler en meget begrænset del af alle nye jobs til indvandrere og efterkommere. Samtidig ser det ud til, at jobcentret har en lidt større beskæftigelsesmæssig betydning for indvandrere og efterkommere end for danskere. Det kan forklares med, at såvel deres netværk som humane kapital er svagere end danskernes, hvorfor de i højere grad er afhængige af jobcentret.

Der foreligger ikke data, der kan belyse, om der evt. i perioden med beskæftigelsesfremgangen har været en udvikling, hvor andelen af nye jobs til indvandrere og efterkommere trods alt i større omfang er blevet formidlet via jobcentret.

9.3.2 Den virksomhedsrettede del af beskæftigelsesindsatsen

Ud fra en netværksbetragtning må den virksomhedsrettede del af beskæftigelsesindsatsen forekomme interessant. Hvad enten forløb med virksomhedspraktik eller løntilskud efterfølgende resulterer i permanent ansættelse eller ej, kan der argumenteres for, at de under alle omstændigheder kan styrke de beskæftigelsesrelevante netværk, fordi ledige indvandrere som minimum sikres en daglig kontakt med en potentiel arbejdsgiver og potentielle kolleger i en nærmere afgrænset tidsperiode.

Flere studier peger på, at den virksomhedsrettede del af beskæftigelsesindsatsen har signifikante beskæftigelseseffekter (Clausen et al. 2009; Heinesen et al. 2011). Sidstnævnte undersøgelse omfattede alle kontanthjælpsmodtagere med en indvandrerbaggrund, som kom til Danmark før 1999, og fandt betydelige beskæftigelseseffekter ved de virksomhedsrettede indsatser. Den største effekt blev fundet for løntilskudsordningerne, hvor perioden med ledighed blev reduceret med op til ca. 15 måneder for mænd og ca. 10 måneder for kvinder. Men også for virksomhedspraktikordninger blev der fundet reduktioner af ledighedsperioden på ca. 4 ½ måned for mændene og ca. 3 ½ måned for kvinderne. Og for anden aktivering var der tale om reduktioner på 2 ½ måned (mænd) og 1 ½ måned (kvinder).

Clausen et al. (2009) og Heinesen et al. (2011) nåede endvidere frem til, at beskæftigelsesindsatsens positive beskæftigelseseffekter var større for indvandrere end for danskere. Denne forskel kan forklares med, at indvandrere er mere afhængig af beskæftigelsesindsatsen på grund af dårligere netværk og svagere humankapital.

Der findes forskellige litteraturstudier, der i grove træk bekræfter ovennævnte analyseresultater. Rosholm & Svarer (2011) gennemgik ca. 30 danske og internationale artikler, der har estimeret effekten af virksomhedsrettet aktivering for alle ledige og altså ikke kun ledige indvandrere. Konklusionen var, at private løntilskudsordninger har en positiv beskæftigelseseffekt. De fandt også, at ordninger med virksomhedspraktik generelt set har en positiv beskæftigelseseffekt. Derimod kunne der for så vidt angår løntilskudsordninger i den offentlige sektor ikke tegnes noget entydigt billede af beskæftigelseseffekten.

Et andet nationalt og internationalt litteraturstudie (Graversen 2012) gennemgik i alt 35 effektstudier, der omhandlede kontanthjælpsmodtagere i almindelighed, ledige med problemer udover ledigheden, ikke-arbejdsmarkedsparate ledige, ledige, som det havde vist sig særlig vanskeligt at få i arbejde samt langtidsledige med en ledighed på mere end et år. Undersøgelsen definerede virksomhedsrettede indsatser som indsatser, hvor de ledige deltager i produktion af varer og/eller tjenesteydelser på en arbejdsplads. I en dansk kontekst blev det afgrænset til løntilskudsordninger eller virksomhedspraktik.

Studiets konklusioner trak i samme retning som Rosholm & Svarer (2011). Der blev fundet stærk evidens for en positiv beskæftigelseseffekt ved de virksomhedsrettede indsatser i den private sektor, herunder løntilskudsordninger. Der var kun tale om moderat evidens for positive beskæftigelseseffekter ved virksomhedsrettede indsatser i den offentlige sektor. Et tredje litteraturstudie (Jacobsen & Kleif 2016) fandt moderat evidens for, at løntilskudsordninger har en positiv virkning for beskæftigelsen blandt langtidsledige, som ikke umiddelbart har andre udfordringer udover ledighed.

De tre ovennævnte litteraturstudier omfattede ledige uanset etnisk herkomst, selvom man rimeligvis kan antage, at resultaterne i høj grad

også har gyldighed for ledige med ikke-vestlig baggrund. I den forbindelse har Arendt & Pozzoli (2013), der ligeledes er et litteraturstudie, den fordel, at det var afgrænset til alene at undersøge beskæftigelseseffekter for ledige ikke-vestlige indvandrere. Studiet gennemgik 19 nationale og internationale studier. Private løntilskudsordninger var den eneste aktiveringsform, hvor der kunne findes stærk evidens for positive beskæftigelseseffekter. De reducerede ledighedsperioden med 11-24 uger i forhold til ingen aktivering. Samtidig blev sandsynligheden for beskæftigelse øget med 40 pct. point 1 år efter endt aktivering, sammenlignet med jobchancerne i forbindelse med i anden aktivering.

Det Økonomiske Råd (2012) gennemførte en analyse af de beskæftigelsesmæssige effekter af beskæftigelsesindsatsen, både under en højkonjunktur (2006-2008) og lavkonjunktur (2009-2011). Resultaterne trak i samme retning som de ovennævnte studier. Den viste sig, at det igen var de private løntilskudsordninger, der havde den største beskæftigelseseffekt, både under høj- og lavkonjunktur[202]. Analysen fandt også positive beskæftigelseseffekter ved virksomhedspraktikordninger, ligeledes under både høj- og lavkonjunktur.

Det foreligger således en forholdsvis sikker viden om, at de virksomhedsrettede indsatser har positive virkninger på beskæftigelsen, hvilket ikke mindst gælder de private løntilskudsordninger. Derfor har der været al mulig grund til at give ledige indvandrere og efterkommere virksomhedsrettede tilbud og dermed forbedre deres netværk og humane kapital. Men i hvor høj grad er det sket?

Flere studier har peget på, at det ikke er sket i maksimal udstrækning, hvorfor der eksisterer et forbedringspotentiale på området. Ledige ikke-vestlige indvandrere får således færre virksomhedsrettede tilbud end andre borgere. I perioden januar-oktober 2014 var der således 77 pct. af

[202] Denne konklusion er også blevet bekræftet af Skipper (2014), der analyserede beskæftigelsesindsatsen over en periode på seks år, fra primo 2005 til ultimo 2010 - dvs. en periode med både høj- og lavkonjunktur. Studiet omfattede alle forsikrede ledige, der i den seksårige periode havde påbegyndt et virksomhedsrettet aktiveringsforløb.

de jobparate kontanthjælpsmodtagere[203] i det generelle system, der havde modtaget en virksomhedsrettet indsats, hvorimod den tilsvarende andel for jobparate under introduktionsprogrammet kun var på 45 pct. (Ekspertgruppen om udredningen af den aktive beskæftigelsesindsats 2015: 26). Den virksomhedsrettede indsats i forhold til de aktivitetsparate kontanthjælpsmodtagere var også mindre for indvandrere under introduktionsprogrammet; dog var forskellen her ikke så stor[204].

Dertil kommer, at der er meget stor variation i kommunernes anvendelse af den virksomhedsrettede indsats under introduktionsprogrammet. I den ene af skalaen er der en lang række kommuner, der slet ikke anvender løntilskud i integrationsprogrammet, mens mere end 15 % af indvandrerne har været i forløb med løntilskud i de fem kommuner, der hyppigst anvender dette redskab. Det samme mønster ser vi for virksomhedspraktikken. I de fem kommuner, der bruger det mindst, har under 5 pct. af indvandrerne været i virksomhedspraktik, hvorimod det er over 40 pct. i de fem kommuner, der anvender det mest.

Denne store variation indikerer et forbedringspotentiale i den virksomhedsrettede indsats i forbindelse med modtagelsen af nyankomne indvandrere. Denne konklusion blev indirekte bekræftet af en stikprøveundersøgelse af de integrationskontrakter, der i henhold til integrationsloven skal indgås mellem den enkelte indvandrer og kommune. Den viste at *"indholdet i 65 % af kontrakterne (ikke) levede op til bestemmelserne i loven, da der hverken var mål for beskæftigelse eller uddannelse."* (Rigsvisionen 2015: 2). Rigsvisionen fandt samtidig, at hverken Socialministeriet eller Beskæftigelsesministeriet havde sikret en systematisk opfølgning på kommunernes brug af integrationslovens

[203] Blandt kontanthjælpsmodtagere skelnes der mellem job- og aktivitetsparate. Førstnævnte er personer, hvor vurderingen er, at de indenfor en kortere periode er i stand til at påtage sig et arbejde. Det vurderes de aktivitetsparate personer derimod ikke at være, fordi de har komplekse problemer udover ledighed og derfor behov for en tværfaglig og helhedsorienteret indsats.

[204] Tilsyneladende går udviklingen endda den forkerte vej, idet løntilskudsjob og virksomhedspraktik er kommet til at fylde mindre i forhold til alle tilbud, der bliver givet til de kontanthjælpsmodtagere, der er omfattet af introduktionsprogrammet (Dansk Arbejdsgiverforening 2015 f).

redskaber, hvorfor det f.eks. ikke har været muligt at følge op på, om flygtninge og familiesammenførte bliver selvforsørgende.

En undersøgelse af konsulentfirmaet LG-Insight (Ugebrevet A4 2015) indikerede også et forbedringspotentiale i beskæftigelsesindsatsen. Den viste, at der mellem kommunerne er meget stor forskel på, i hvor høj grad indvandrere under integrationsloven opnår selvforsørgelse efter 1 år. I nogle af kommunerne er det flere end hver anden, mens det i andre er under hver tiende.

Undersøgelsen tog imidlertid ikke højde for de forskellige rammevilkår for kommunernes beskæftigelsesindsats. Det gjorde derimod Arendt et al. (2014), der undersøgte beskæftigelsen i følgende tre grupper: indvandrere, der har boet i Danmark mindre end ti år, indvandrere, der har boet i Danmark mere end ti år, samt flygtninge og familiesammenførte under integrationsloven, der har fået opholdstilladelse i Danmark siden 2007. For alle tre indvandrergrupper blev resultaterne i kommunerne målt på en målsætning om, at indvandrere, som står uden arbejde, skal i job eller uddannelse indenfor en periode på tre år.

Kommunerne har forskellige rammevilkår for beskæftigelsesindsatsen, såvel i relation til den enkelte indvandrers medbragte ressourcer, landespecifikke forhold og familieforhold, indvandrerens helbred samt lokale arbejdsmarkedsforhold[205]. Ved at tage højde for de forskellige rammevilkår blev det muligt for undersøgelsen at sammenholde de observerede med de forventede resultater og dermed identificere hvilke kommuner, der har klaret sig bedre, dårligere og eller på samme niveau som rammevilkårene. Herefter blev alle kommuner inddelt i fem næsten

[205] *Den enkelte indvandrers medbragte ressourcer, landespecifikke forhold og familieforhold* omfatter følgende faktorer: køn, alder, oprindelsesland, om personen bor sammen med en partner (og om det i givet fald er en etnisk dansk partner), børn, indvandringsår/år for opholdstilladelse, opholdstid, forudsætninger for at lære dansk, medbragt uddannelse samt opholdsgrundlag. *Den enkelte indvandrers helbred* medtager følgende faktorer: antal besøg hos praktiserende læge, brug af speciallæge, indlæggelse på et sygehus, indikatorer for psykiske sygdomme, knogle-, muskel- og skeletsygdomme samt hjerte-kar-sygdomme. *Lokale arbejdsmarkedsforhold* dækker over følgende faktorer: ledighedsprocent i pendlingsområdet og antal arbejdspladser i forhold til personer i den erhvervsaktive alder i pendlingsområdet.

lige store grupper, hvor gruppe 1 består af de kommuner, der har klaret sig bedst, og gruppe 5 dem, der har klaret sig dårligst.

Når der tages højde for de forskellige rammevilkår, snævres forskellen ind mellem gruppe 1 og 5, men der er stadigvæk signifikante forskelle. Den er på 11.4 pct. point for de indvandrere, der har boet i Danmark i mindre end ti år, 6.6 pct. point for de indvandrere, der har boet i Danmark i mere end ti år samt 22.4 pct. point for de flygtninge og familiesammenførte under integrationsloven, der har fået opholdstilladelse i Danmark siden 2007.

Selvom ikke alle rammevilkår er taget med i analysen[206], indikerer den alligevel, at beskæftigelsesindsatsen såvel i forhold til nyankomne som indvandrerbefolkningen langt fra er optimal, og at der ligger et betydeligt forbedringspotentiale for de mindre og mindst succesfulde kommuner[207]. En senere analyse (Arendt et al. 2016: 79) har bekræftet samme resultat.

Noget af forklaringen kan være, at der er signifikante forskelle mellem kommunernes vurdering af jobparatheden hos ikke-vestlige indvandrere på kontanthjælp selv efter, at der er taget højde for rammevilkårene (Dansk Arbejdsgiverforening 2015a)[208]. En anden analyse af LG-Insight (Ugebrevet A4 2013), der dog ikke tog højde for rammevilkårene, påviste etniske forskelle i væksten i antallet af ledige, der vurderes som værende ikke-jobklare. Fra 2008 til 2011 voksede tallet for ledige indvandrere med 30 pct. - mod "kun" 13 pct. for danskere.

Der er givetvis en sammenhæng mellem vurderingen af jobparatheden og indvandrernes beskæftigelsesgrad, således at de kommuner, der i

---

[206] Det drejer sig om indvandrernes erhvervserfaring fra oprindelseslandet, deres motivation for at finde et arbejde eller gå i gang med en uddannelse, erfaringer med og holdninger til at ansætte indvandrere blandt virksomhederne i lokalområdet samt visse faktorer, der påvirker i indvandrernes helbredstilstand, f.eks. krigstraumer, misbrugsproblemer eller særligt alvorlige psykiske eller fysiske helbredsproblemer.

[207] Dele af dette forbedringspotentiale er indirekte blevet beskrevet i en række anbefalinger til en styrket integrationsindsats på beskæftigelsesområdet (Task Force 2013) og i en oversigt over de mest effektive dele af beskæftigelsesindsatsen (LG Insight 2014).

[208] Det skal nævnes, at omtalte undersøgelse ikke tager højde for eventuelle kommunale forskelle i andelen af ikke-vestlige indvandrere, der er på førtidspension.

højere grad vurderer, at de ikke-vestlige indvandrere ikke er jobparate, også er kommuner, hvor indvandrernes beskæftigelsesgrad er forholdsmæssig lav.

Forbedringspotentialet kan også hænge sammen med, at der tilsyneladende er forskelle på kvaliteten i de aktiveringstilbud, som henholdsvis indvandrere og danskere får. LG-Insight (Ugebrevet A4 2013) viste, at hvor 40 pct. af alle aktiveringstilbud, som danskere modtager, er virksomhedsrettede - dvs. enten løntilskud eller virksomhedspraktik - gælder det kun for 31 pct. af indvandreres aktiveringstilbud. Danskere får endvidere flere aktiveringstilbud i private virksomheder, hvor beskæftigelseseffekten er størst. Det var tilfældet for ca. 10 pct. af deres aktiveringstilbud - mod ca. 6 pct. for indvandrere.

Endelig kan forbedringspotentiale være en følge af udbredte problemer med *"at gennemføre en indsats (der) er individuelt tilrettelagt, helhedsorienteret og (som) bygger på et godt videns- og erfaringsgrundlag."* (Weibel & Madsen 2012: 10). Der kan endvidere iagttages problemer med at få erfaringsopsamling, kommunikation og vidensdeling til at fungere mellem de forskellige aktører, såvel mellem sagsbehandler og borgere som mellem jobcentre og aktiveringssteder[209].

Tilsyneladende præger disse problemer i høj grad indsatsen i forhold til de traumatiserede flygtninge (LG Insight 2013). Undersøgelsen byggede på en survey blandt kommunale aktører[210], som har kontakt med og/eller myndighedsopgaver i relation til flygtningefamilier med traumer. 74 pct. af disse fandt, at kommunens screening af mulige

---

[209] Weibel & Madsen (2012) var en større kvalitativ analyse af indsatsen i 14 kommuner, hvor der i alt blev gennemført 58 interviews, der fordelte sig på følgende måde: 13 (teamledere eller jobcenterledere), 30 (sagsbehandlere i kommunale jobcentre) og 15 (medarbejdere/ledere på aktiveringsprojekter). Den var alene en analyse af indsatsen i forhold til ikke-arbejdsmarkedsparate ledige.

[210] De kommunale aktører kom fra tre forvaltningsområder (beskæftigelse, det sociale område samt børne-, unge- og familieområdet) og var udvalgt af centrale ledere i kommunerne (direktører eller områdeledere). Undersøgelsen dækkede 96 ud af landet 98 kommuner. Der blev udsendt et spørgeskema til i alt 328 personer, heraf et reduceret spørgeskema til 220 personer. Det ikke reducerede skema henvendte sig til kommunale aktører med en stor kontakt- og samarbejdsflade til flygtningefamilierne og det reducerede skema til kommunale aktører med en mindre kontakt- og samarbejdsflade. Undersøgelsen opnåede en svarprocent på 95 pct. (det ikke reducerede skema) og 84 pct. (det reducerede skema).

traumesymptomer er utilstrækkelig, 70 pct., at det alene er overladt til de enkelte medarbejdere, hvordan de er opmærksomme på eventuelle traumesymptomer, og 75 pct., at de eksisterende tilbud kun i ringe grad eller slet ikke er dækkende for traumatiserede flygtningefamiliers behov. Dertil kom, at 63 pct. af de kommunale aktører endvidere var uenige i, at kommunens indsats bygger på et tværfagligt samarbejde, 72 pct., at den er helhedsorienteret og koordineret, 61 pct., at samarbejdet er baseret på fælles værdier og målsætninger, og 65 pct., at samarbejdet bygger på viden om målgruppens ressourcer og behov.

Undersøgelsen indikerede således et markant forbedringspotentiale i forhold til indsatsen overfor traumatiserede flygtninge, såvel i forhold til den faglige som organisatoriske del af opgaveløsningen, sandsynligvis med store og efterfølgende konsekvenser for beskæftigelseschancerne.

Ovennævnte koordinerings- og kompetenceproblemer i beskæftigelsesindsatsen - såvel i forhold til ledige flygtninge med traumer som ledige indvandrere generelt - er givetvis ujævnt fordelt mellem kommunerne, og det kan være noget af forklaringen på de kommunale forskelle i indvandrernes beskæftigelsesgrad, der stadigvæk eksisterer, selv efter at der er taget højde for rammevilkårene.

Trepartsforhandlingerne i 2016 (Beskæftigelsesministeriet 2016; Beskæftigelsesministeriet 2016a) om integration på arbejdsmarkedet kan anskues som et forsøg på at identificere og realisere forbedringspotentialet i beskæftigelsesindsatsen.

9.3.3 Opsamling

Undersøgelserne om beskæftigelsesindsatsen indeholder to afgørende analyseresultater.

For det første er der efterhånden en meget sikker evidens for, at den har positiv virkning på den ikke-vestlige beskæftigelse, hvilket ikke mindst gælder private løntilskudsordninger. Det er derfor sandsynligt, at indsatsen har styrket de beskæftigelsesrelevante netværk blandt indvandrere og efterkommere, selvom det på grund af manglende data kan være vanskeligt at fastslå præcist, i hvor høj grad det er sket, og hvordan udviklingen mere præcist har været i den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem.

For det andet er beskæftigelsesindsatsen karakteriseret ved et betydeligt forbedringspotentiale. Det er kun en begrænset andel af alle nye jobs til indvandrere og efterkommere, som jobcenteret formidler. Og kvaliteten i indsatsen er på afgørende parametre dårligere, end den er for danskere til trods for, at beskæftigelsesindsatsens har en større positive virkning for indvandrere. Heraf følger, at beskæftigelsesindsatsen har muligheder for i øget omfang ikke bare at styrke den humane kapital, men også at nedbryde netværksbarrieren for den ikke-vestlige beskæftigelse.

9.4 Konklusion

Formålet med dette kapitel har været at undersøge, om en styrkelse af indvandrernes og efterkommernes netværk kan være en forklaring på beskæftigelsesfremgangen.

Undersøgelsen har bestået af to elementer. Det første element samlede op på de foreliggende data om netværks beskæftigelsesmæssige betydning på det danske arbejdsmarked såvel generelt som for indvandrere og efterkommere. Andet element var en analyse af beskæftigelsesindsatsen, der kan tænkes at have haft indflydelse på indvandreres og efterkommeres netværk.

Med hensyn til det første element viste det sig, at netværk har betydelig indflydelse på besættelse af stillinger på det danske arbejdsmarked. Omkring halvdelen af alle nye lønmodtagerjobs på det danske arbejdsmarked formidles via netværk. Det gælder i særlig grad den ufaglærte del af arbejdsmarkedet, som spiller en stor rolle for den ikke-vestlige beskæftigelse under ét, fordi ufaglærte personer er overrepræsenteret blandt indvandrere.

Indvandrere og efterkommere bruger netværk mere end danskere, når de finder job, og at de er bedre til som ledige at bevare kontakten til tidligere kolleger på den seneste arbejdsplads samt andre ansatte og arbejdsgivere indenfor tidligere brancher. Endvidere bruger visse virksomheder indvandrernes netværk strategisk i rekrutteringen af ny arbejdskraft.

Netværk er således en faktor, der fremmer den ikke-vestlige beskæftigelse. Men det er også i høj grad en barriere, fordi indvandrere og efterkommere generelt set har svagere netværk end personer med

dansk baggrund. Tre ud af ti indvandrere og efterkommere har ikke personlige kontakter, der kan hjælpe med at finde et job. Til sammenligning gælder det kun en ud af ti danskere. Denne forskel skyldes bl.a., at en relativ større andel af indvandrere og efterkommere aldrig har haft et arbejde. Når den ikke-vestlige beskæftigelse stiger markant, som den gjorde fra 1996 til 2009 med næsten 100.000 personer, går det derfor til gengæld hurtig den anden vej med generelt styrkede netværk.

Specielt i forhold til netværk med stor radius er indvandrerne dårligere stillet end danskerne. Det skyldes, at en relativ mindre andel af indvandrere og efterkommere er beskæftiget i uddannelseskrævende jobs. Men på det punkt går det også hurtigt den anden vej, når stadig flere indvandrere og efterkommere gennemfører en dansk kompetencegivende uddannelse og i øvrigt stort set i næsten lige så høj grad som danskere bliver beskæftiget indenfor jobområder, der matcher uddannelsens indhold, jf. afsnit 7.4.2 *("Uddannelsesincitamenterne")*.

Det er således endda meget sandsynligt, at indvandreres og efterkommeres netværk, såvel med lille som stor radius, i høj grad er blevet styrket i perioden fra 1996 til 2009 som en virkning af beskæftigelsesfremgangen, selvom der mangler brugbare data, der præcist kan dokumentere dette. Den udvikling er endvidere alt andet lige blevet understøttet af, at efterkommere, som har stærkere netværk end indvandrere, er kommet til at udgøre en stadig større andel af den ikke-vestlige population i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år.

Hvad angår undersøgelsens andet element om beskæftigelsesindsatsen, var en af konklusionerne, at kun en beskeden andel af alle nye ikke-vestlige jobs formidles via jobcentre. Også her mangler der data, der kan belyse udviklingen over tid. Derfor er det umuligt at besvare spørgsmålet, om jobcentrene (og AF i sin tid) i løbet af beskæftigelsesfremgangen er blevet bedre til at formidle nye jobs til indvandrere og efterkommere.

Med hensyn til den virksomhedsrettede del af beskæftigelsesindsatsen er der en rimelig sikker og efterhånden ganske omfattende evidens for en positiv beskæftigelsesvirkning. Det gælder i særlig grad private løntilskudsordninger. Det er derfor meget sandsynligt, at

beskæftigelsesindsatsen har været med til at reducere ikke kun barrieren i forhold til den humane kapital, men også netværksbarrieren.

Samtidig er der meget, der tyder på, at der eksisterer et betydeligt forbedringspotentiale på området. Beskæftigelsesindsatsen står som nævnt for en beskeden andel af jobformidlingen, samtidig med at ledige indvandrere tilsyneladende får både færre og dårligere virksomhedsrettede tilbud end ledige danskere. Beskæftigelsesindsatsens reduktion af netværks- og humankapitalbarrieren kunne således havde været endnu stærkere.

Den samlede konklusion på analysen i dette kapitel er, at styrkede netværk blandt indvandrere og efterkommere kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen. I så fald er der tale om en mere varig beskæftigelsesforbedring, der ikke uden videre fjernes ved en lavkonjunktur.

KAPITEL 10. SOCIO-ØKONOMISK ANALYSE AF BESKÆFTIGELSESFREMGANGEN

10.1 Indledning

De forrige analysekapitler har peget på, at beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 navnlig kan forklares med mere varige forbedringer inden for humankapital, diskrimination og netværk. Kan en socio-økonomisk analyse, dvs. en analyse af beskæftigelsens fordeling på selvstændige, medhjælpende ægtefæller og lønmodtagere, nuancere denne forklaring? Dette spørgsmål skal diskuteres i dette kapitel[211] baseret på to undersøgelser.

Den første undersøgelse handler om fordelingen mellem selvstændige/medhjælpende ægtefæller og lønmodtagere. Indvandreres beskæftigelse som selvstændige bliver ofte set som udtryk for en svag arbejdsmarkedstilknytning (Erhvervs- og Byggestyrelsen 2009; Blume et al. 2009; Etnisk Erhvervsfremme 2012). Ifølge Rezaei & Goli (2016: 103) er *"langt hovedparten af indvandrerejede virksomheder (.) etableret, ejet og drevet af personer, hvis eneste alternativ til selverhverv, deres uddannelses- og kompetenceprofiler taget i betragtning, ville have været et liv på offentlig forsørgelse"* [212]. Viser det sig, at andelen af selvstændige blandt beskæftigede

[211] Det gennemgående princip i denne afhandling har været at analysere indvandrere og efterkommere som en samlet gruppe, jf. kapitel 1. Dette princip fravælges i dette og de to efterfølgende kapitler, hvor der udelukkende fokuseres på den beskæftigelsesmæssige udvikling blandt indvandrere. Selv om indvandrernes betydning for den samlede beskæftigelse blev mindre i løbet af beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009, udgjorde indvandrerne stadigvæk i 2009 langt den største del af den samlede ikke-vestlige beskæftigelse. I 1996 lå deres andel af alle beskæftigede med en ikke-vestlig baggrund på 92.4 pct., og i 2009 var den faldet til 86.2 pct., dvs. en reduktion på 6.2 pct. point (egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS207).

[212] Indvandrere kan imidlertid også have mulighedsdrevne motiver, når de vælger at blive beskæftiget som selvstændig. Det kan skyldes, at de har *"et ønske om – og lyst til – at blive selvstændig"* (Erhvervs- og Byggestyrelsen 2009: 15). Der kan således ligge både push- som pull-faktorer bag, når indvandrere bliver beskæftiget som selvstændige (Rezaei & Goli 2016: 108).

indvandrere har været i kraftig vækst, vil der i forlængelse heraf kunne stilles spørgsmålstegn ved analysen om de varige beskæftigelsesforbedringer.

Den anden undersøgelse drejer sig om beskæftigelsesfordelingen blandt lønmodtagerne på de forskellige niveauer i stillingshierarkiet. Hvis det viser sig, at beskæftigelsesfremgangen udelukkende bygger på en særlig stor vækst i bunden af arbejdsmarkedet, vil det også kunne udfordre analysen om de varige beskæftigelsesforbedringer, fordi ansættelser i bunden af arbejdsmarkedet kan være mere usikre og konjunkturafhængige.

Men inden vi tager hul på at undersøge de to spørgsmål, kommer der i næste afsnit en generel analyse af beskæftigelsens fordeling på socio-økonomiske grupper fra 1997 til 2009.

10.2 De socio-økonomiske grupper 1997 - 2009

Danmarks Statistiks socio-økonomiske opdeling af de beskæftigede består af følgende 8 kategorier[213]:

1. Selvstændige
2. Medhjælpende ægtefælle
3. Topledere
4. Lønmodtagere på højeste niveau
5. Lønmodtagere på mellemniveau
6. Lønmodtagere på grundniveau
7. Lønmodtagere på laveste niveau[214]
8. Lønmodtagere uden nærmere angivelse

[213] Opdelingen bygger på de statistiske definitioner, der ligger til grund for den registerbaserede arbejdsstyrkestatistik i Danmarks Statistik (http://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/statistikdokumentation/registerbaseret-arbejdsstyrkestatistik/indhold).

[214] Denne kategori svarer til kategorien "Andre lønmodtagere" hos Danmarks Statistik, jf. www.statistikbanken.dk.

De otte grupper kan igen inddeles i to principielt forskellige hovedgrupper, hvor den første består af selvstændige og medhjælpende ægtefæller (kategori 1 og 2), hvor alle medtages, uanset virksomhedens størrelse, indtjening og krav til færdigheder.

Den anden hovedgruppe består af lønmodtagere, der indplaceres i et stillingshierarki efter et færdighedskrævende princip. Allerøverst finder vi topledere, der udfører ledelsesopgaver på det øverste administrative niveau i virksomheder og organisationer. Her medtages alle topledere, uanset virksomhedens størrelse. Herefter kommer lønmodtagere på fire forskellige niveauer: det højeste, mellem-, grund- og laveste niveau.

Lønmodtagere på højeste niveau kan f.eks. være arkitekter, læger og bygningsingeniører. Lønmodtagere på mellemniveau består blandt andet af sygeplejersker, politibetjente og fotografer. Lønmodtagere på grundniveau udfører eksempelvis almindeligt kontorarbejde, kundeservice og håndværkspræget arbejde. Lønmodtagere på laveste niveau har opgaver, der kan varetages med kort instruktion og lavt kvalifikationsindhold, f.eks. rengøringsarbejde.

Som nævnt er det graden af de færdigheder, der kræves i jobbet, der afgør indplaceringen, og selvom færdigheder kan være opnået via såvel formel uddannelse som oplæring og praksis, udtrykker jobhierarkiet også delvist et uddannelseshierarki. Lønmodtagere på højeste niveau vil oftest havde en lang videregående uddannelse, hvorimod uddannelsesbaggrunden for mange lønmodtagere på mellemniveau typisk vil bestå af en mellemlang uddannelse. Lønmodtagere på grundniveauet vil som regel være lønmodtagere med en kort videregående uddannelse eller en erhvervsfaglig uddannelse. Og endelig vil lønmodtagere på laveste niveau i stor udstrækning bestå af ufaglærte lønmodtagere.

I kategori 8 er samlet de lønmodtagere, som det på grund af manglende statistiske oplysninger ikke har været muligt at færdighedsindplacere i stillingshierarkiet. En stor del af disse lønmodtagere må formodes at være beskæftiget på private virksomheder med under 10 ansatte, fordi disse virksomheder ikke skal indberette til lønstatistikken, hvorfor der praktisk taget ikke foreligger oplysninger om de ansattes jobfunktion på disse virksomheder, bortset fra at de ikke er ledere. Beskæftigede i

kategorien "Lønmodtagere uden nærmere angivelse" vil derfor antageligt for en stor dels vedkommende arbejde i små private virksomheder med under 10 ansatte, men uden at vi kan sige noget om jobbets præcise færdighedsniveau eller personens uddannelsesniveau.

Som det fremgår af tabel 10.3 og 10.4, er andelen af lønmodtagere uden nærmere angivelse større for indvandrere end for danskere, og i 2009 ligger den på et interval mellem ca. 6 pct. (danske kvinder) og ca. 17 pct. (mandlige indvandrere). Det er således en forholdsmæssig stor andel af de beskæftigede lønmodtagere, som det ikke er muligt at indplacere i stillingshierarkiet, hvilket man skal være opmærksom på. Det kan ikke udelukkes, at det delvist vil kunne påvirke den substantielle tolkning af nogle af tallene, men der er ikke nogen mulighed for at korrigere herfor.

Som regel bliver andelen af lønmodtagere uden nærmere angivelse slået sammen med lønmodtagere på laveste niveau som et samlet udtryk for bunden af stillingshierarkiet, jf. f.eks. Gorinas & Jakobsen (2015: 58). Det vil vi også gøre i denne analyse.

Tabel 10.1 og 10.2 viser udviklingen i de absolutte beskæftigelsestal i perioden fra 1997[215] til 2009 fordelt mellem de otte socio-økonomiske grupper, køn og herkomst. Tabel 10.3 og 10.4 viser de samme tal opgjort i andele af den samlede beskæftigelse, samtidig med at udviklingen i andele mellem danskere og indvandrere sammenlignes.

I forhold til tabel 10.3 og 10.4 skal man være opmærksom på, at danskere og ikke-vestlige indvandrere er to grupper, der ikke er fuldstændig sammenlignelige. Der indgår forældre og børn i begge grupper, men i indvandrergruppen mangler nogle af børnene (alle efterkommerne), hvilket ikke er tilfældet for danskerne, hvor alle børn er med. Denne problematik skærpes, når antallet af efterkommere vokser mere end antallet af indvandrere (Danmarks Statistik 2015: 25).

---

[215] Når perioden er 1997 til 2009 og ikke 1996 til 2009, skyldes det, at Danmarks Statistik starter deres dataserie om beskæftigelsens socio-økonomiske udvikling (8 kategorier) fordelt på herkomst i 1997 og ikke 1996. Endvidere skal det bemærkes, at 2009-tallene her er hentet fra en anden talserie end den, der anvendes i kapitel 1, og hvor databrud i 2009 er inkluderet. Det skyldes, at Danmarks Statistik ikke i www.statistikbanken.dk har lagt tal ud for 2009, der kombinerer den socioøkonomiske fordeling på baggrund af herkomst med databruddet i 2009. Derfor kan totalen for de absolutte beskæftigelsestal variere, men uden at det ændrer den substantielle tolkning af tallene.

Problematikken har konsekvens for tolkningen af sammenligningstallene. Gorninas & Jakobsen (2015) fandt således, at forskellene i beskæftigelsens socio-økonomiske fordeling mellem efterkommere og danskere er mindre end forskellene mellem indvandrere og danskere. Det betyder, at forskellen kommer til at se større ud, når det kun er indvandrerne, danskerne sammenlignes med.

Tabel 10.1. Beskæftigelsen for danskere opdelt efter socio-økonomiske grupper og køn. Absolutte tal. 16-64 år. 1997 og 2009.

	Mænd			Kvinder		
	1997	**2009**	**Forskel**	**1997**	**2009**	**Forskel**
Selvstændige	131.470	112.777	-18.693	43.087	46.476	+3.389
Medhjælpende ægtefælle	798	445	-353	15.874	3.988	-11.886
Topledere	55.098	63.766	+8.668	14.401	24.115	+9.714
Lønmodtagere højeste niveau	157.183	174.803	+17.620	115.502	160.110	+44.608
Lønmodtagere mellemniveau	150.707	191.466	+40.759	218.448	299.614	+81.166
Lønmodtagere grundniveau	584.792	487.031	-97.761	526.865	485.620	-41.245
Lønmodtagere laveste niveau	138.347	122.446	-15.901	100.917	83.477	-17.440
Lønmodtagere uden nærmere angivelse	100.167	119.057	+18.890	103.030	71.358	-31.672
I alt	**1.318.562**	**1.271.791**	**-46.771**	**1.138.124**	**1.174.758**	**+36.634**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RASA og www.statistikbanken.dk/RASB1.

Tabel 10.2. Beskæftigelsen for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter socio-økonomiske grupper og køn. Absolutte tal. 16-64 år. 1997 og 2009.

	Mænd			Kvinder		
	1997	**2009**	**Forskel**	**1997**	**2009**	**Forskel**
Selvstændige	5.251	7.778	+2.527	1.525	2.373	+848
Medhjælpende ægtefælle	37	69	+32	251	315	+64
Topledere	163	479	+316	32	184	+152
Lønmodtagere højeste niveau	2.077	5.062	+2.985	1.048	3.427	+2.379
Lønmodtagere mellemniveau	1.287	3.874	+2.587	1.150	5.628	+4.478
Lønmodtagere grundniveau	10.451	23.094	+12.643	5.151	20.256	+15.105
Lønmodtagere laveste niveau	5.784	12.495	+6.711	4.386	15.364	+10.978
Lønmodtagere uden nærmere angivelse	3.724	10.593	+6.869	2.860	4.976	+2.116
I alt	**28.774**	**63.444**	**+ 34.670**	**16.403**	**52.523**	**+ 36.120**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RASA og www.statistikbanken.dk/RASB1.

Tabel 10.3. Socio-økonomisk beskæftigelsesgab mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere. Mænd. 16-64 år. 1997 og 2009.

	1997			2009		
	Danskere (%)	**Ind-vandrere (%)**	**Forskel (% point)**	**Danskere (%)**	**Ind-vandrere (%)**	**Forskel (% point)**
Selvstændige	10.0	18.2	- 8.2	8.9	12.3	- 3.4
Medhjælpende ægtefælle	0.1	0.1	0.0	0.0	0.1	- 0.1
Topledere	4.2	0.6	+ 3.6	5.0	0.8	+ 4.2
Lønmodtagere højeste niveau	11.9	7.2	+ 4.7	13.7	8.0	+ 5.7
Lønmodtagere mellemniveau	11.4	4.5	+ 6.9	15.1	6.1	+ 9.0
Lønmodtagere grundniveau	44.4	36.3	+ 8.1	38.3	36.4	+ 1.9
Lønmodtagere laveste niveau	10.5	20.1	- 9.6	9.6	19.7	- 10.1
Lønmodtagere uden nærmere angivelse	7.6	12.9	- 5.3	9.4	16.7	- 7.3
I alt	**100.1**	**99.9**	**+ 0.2**	**100.0**	**100.1**	**- 0.1**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RASA og www.statistikbanken.dk/RASB1.

Tabel 10.4. Socio-økonomisk beskæftigelsesgab mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere. Kvinder. 16-64 år. 1997 og 2009.

	1997			2009		
	Danskere (%)	**Ind-vandrere (%)**	**Forskel (% point)**	**Danskere (%)**	**Ind-vandrere (%)**	**Forskel (% point)**
Selvstændige	3.8	9.3	- 5.5	4.0	4.5	- 0.5
Medhjælpende ægtefælle	1.4	1.5	- 0.1	0.3	0.6	- 0.3
Topledere	1.3	0.2	+ 1.1	2.1	0.4	+ 1.7
Lønmodtagere højeste niveau	10.1	6.4	+ 3.7	13.6	6.5	+ 7.1
Lønmodtagere mellemniveau	19.2	7.0	+ 12.2	25.5	10.7	+ 14.8
Lønmodtagere grundniveau	46.3	31.4	+ 14.9	41.3	38.6	+ 2.7
Lønmodtagere laveste niveau	8.9	26.7	- 17.8	7.1	29.3	- 22.2
Lønmodtagere uden nærmere angivelse	9.1	17.4	- 8.3	6.1	9.5	- 3.4
I alt	**100.1**	**99.9**	**+ 0.2**	**100.0**	**100.1**	**- 0.1**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RASA og www.statistikbanken.dk/RASB1.

Tabel 10.2 viser, at fremgangen for indvandrerbeskæftigelsen i absolutte tal har været jævnt fordelt på tværs af de socio-økonomiske grupper. Ses der bort fra selvstændige og medhjælpende ægtefæller for begge køn og lønmodtagere uden nærmere angivelse for kvinderne, gælder det, at beskæftigelsestallet er blevet mere end fordoblet inden for de forskellige socio-økonomiske grupper. Det forholder sig anderledes for danskere, jf. tabel 10.1, som for begge køn har haft en tilbagegang i antal beskæftigede blandt lønmodtagere på såvel grund- som laveste niveau samt medhjælpende ægtefæller. Herudover har der også været tilbagegang for selvstændige mænd og kvindelige lønmodtagere uden nærmere angivelse.

Indvandrernes beskæftigelsesfremgang har således i absolutte tal været bredt funderet og omfattet alle niveauerne i stillingshierarkiet. Vi finder generelt (tabel 10.3 og 10.4), at både mandlige og kvindelige indvandrere - såvel i 1997 som 2009 - er underrepræsenteret på alle niveauer i stillingshierarkiet fra lønmodtagere på grundniveau og opefter og overrepræsenteret blandt lønmodtagere på laveste niveau samt lønmodtagere uden nærmere angivelse. Beskæftigelsesfremgangen har således ikke afgørende været i stand til at påvirke denne strukturelle skævhed.

10.3 Fordelingen mellem selvstændige og lønmodtagere

Andelen af indvandrere, der er beskæftiget som selvstændige, er faldet markant fra 1996 til 2009. Fra et niveau, der inden for begge køn var markant højere end for danskere, falder andelen af selvstændige blandt de beskæftigede indvandrere med 5.9 pct. point for mændene og 4.8 pct. point for kvinderne (tabel 10.3 og 10.4).

Dette relative fald i de selvstændiges beskæftigelsesandel kunne skyldes en svag eller negativ udvikling i beskæftigelsen indenfor detailsektoren og hoteller/restauranter, som typisk er de områder, hvor indvandrere arbejder som selvstændige (Etnisk Erhvervsfremme 2012: 34; Erhvervs- og Byggestyrelsen 2009: 52), men det synes ikke at være tilfældet. Fra 1997 til 2008 blev beskæftigelsen inden for alle brancher på det danske arbejdsmarked således øget med ca. 7 pct., mens den steg med

henholdsvis ca. 17 og ca. 25 pct. indenfor detailhandlen og hoteller/restauranter[216].

Den ikke-vestlige beskæftigelsesfremgang har således ikke været drevet af en ekstraordinær stor vækst blandt indvandrere, der er beskæftiget som selvstændige. Tværtimod.

Det store fald i andelen, der er beskæftiget som selvstændige, har medført en reduktion i afstanden mellem den andel blandt danskere og indvandrere, der arbejder som selvstændige eller medhjælpende ægtefæller. Hvor afstanden var på ca. 8 pct. point i 1997, var den kun på ca. 3 pct. point i 2009 for mændenes vedkommende (tabel 10.3). For kvindernes vedkommende var afstanden i 1997 på ca. 6 pct. point i 1997 og næsten helt forsvundet i 2009, hvor den kom ned på 0.5 pct. point (tabel 10.4).

Tilbøjeligheden til at blive beskæftiget som selvstændig er således blevet mere ens mellem danskere og indvandrere, hvilket også var konklusionen hos Gorinas & Jakobsen (2015: 65), selvom de bruger nogle andre principper for afgrænsning af gruppen af indvandrere[217].

Indvandrere med ukendt uddannelsesniveau eller en udenlandsk uddannelse har en højere sandsynlighed for at arbejde som selvstændig end indvandrere med en dansk uddannelse (Gorinas & Jakobsen 2015: 65). Derfor kan den faldende andel af indvandrere, der er beskæftiget som selvstændige, aflæses som en indirekte virkning af, at flere indvandrere har gennemført en dansk uddannelse, jf. kapitel 7, og dermed opnået en stærkere arbejdsmarkedstilknytning.

---

[216] Egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/RASA og www.statistikbanken,dk/RASU22X. Bemærk, at det er tal for 2008 og ikke 2009. Det skyldes, at branchetallene for 1997 bygger på 27-grp-inddelingen, og den stopper til og med 2008. Herefter tager Danmarks Statistik en anden brancheinddeling (DB07) i brug, der ikke fuldt ud kan sammenlignes med 27-grp-inddelingen. Men det må rimeligvis antages, at et enkelt år fra eller til ikke ændrer noget substantielt ved tallenes hovedtendens.

[217] I forhold til denne afhandling adskiller afgrænsningen sig på tre punkter. Aldersmæssigt opererer de med 18 til 64 år i modsætning til 16 til 64 år. De tager ikke de beskæftigede med, hvis de er under uddannelse. Og tidsperioden går fra 1997 til 2012 og ikke fra 1997 til 2008.

10.4 Fordelingen på stillingshierarkiet

Tabellerne 10.3 og 10.4 viser, at såvel mandlige som kvindelige indvandrere har øget deres andele med beskæftigede øverst i stillingshierarkiet. Samlet set – dvs. topledere samt lønmodtagere på højeste og mellem niveau under ét – har mændene øget deres andel med 2.6 pct. point, kvinderne med 4.0 pct. point.

Anderledes forholder det sig i bunden af stillingshierarkiet. Her har de mandlige indvandrere samlet set – dvs. lønmodtagere på laveste niveau og lønmodtagere uden nærmere angivelse under ét – øget deres andel med 3.4 pct. point, hvorimod kvinderne har reduceret deres andel med 5.3 pct. point[218].

Der er således en tendens til, at både mandlige og kvindelige indvandrere øger deres andel øverst i stillingshierarkiet, samtidig med at kvinderne reducerer og mændene øger deres andel nederst i stillingshierarkiet. Det fund korresponderer med Gorinas & Jakobsen (2015: 59, 60) og kan aflæses som en polarisering i beskæftigelsen blandt mandlige indvandrere, der givetvis hænger sammen med, at mandlige indvandrere har haft en svagere uddannelsesfremgang end kvindelige indvandrere, jf. kapitel 7.

Beskæftigelsen på grundniveau er også blevet styrket for begge køn - med henholdsvis 2.0 pct. point (mænd) og 9.9 pct. point (kvinderne). Kvindelige indvandrere har således på én og samme gang øget beskæftigelsen på grundniveau og reduceret den i bunden af stillingshierarkiet. Det styrker alt andet lige deres arbejdsmarkedstilknytning, fordi en stilling på grundniveau for indvandrere oftere er et skridt mod en stilling højere op i stillingshierarkiet end en stilling på et lavere niveau, ligesom det også nedsætter sandsynligheden for at forlade arbejdsmarkedet[219]. Som det er fremgået, kan man ikke sige det samme om de mandlige indvandrere.

---

[218] Som det fremgår, lægges kategorierne "Lønmodtagere laveste niveau" og "Lønmodtagere uden nærmere angivelse" her sammen som et samlet udtryk for bunden af stillingshierarkiet. Det korresponderer med Gorinas & Jakobsen (2015: 58).

[219] Det er et af resultaterne fra en paneldataanalyse for perioden 2008 til 2011 (Gorinas & Jakobsen 2015: 73, 74).

Kvinderne har således i højere grad end mændene styrket deres arbejdsmarkedstilknytning, også kvalitativt.

Sammenligner vi indvandrere med danskere (tabel 10.3 og 10.4) finder vi, at danskere i højere grad har bevæget sig op ad i stillingshierarkiet. Det har medført to ting.

For det første er der kommet øget afstand mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere på de øverste trin i stillingshierarkiet. For topledere og lønmodtagere på højeste og mellem niveau under ét er forskellen udvidet med 3.7 pct. point for mændene og 6.6 pct. point for kvinderne. Denne udvikling kan tilskrives, at der i perioden har været en markant uddannelsesfremgang blandt danskerne fra et i udgangspunktet allerede højt niveau.

For det andet er der sket en tilnærmelse mellem de to gruppers andele af lønmodtagere, der er beskæftiget på grundniveau. Det gælder i særlig grad for kvinderne, hvor forskellen i betydelig grad er blevet reduceret fra 14.9 pct. point i 1997 til 2.7 pct. point i 2009. For mændene har der også været en betydelig reduktion fra 8.1 (1987) til 1.9 pct. point i 2008.

10.5 Konklusion

Diskussionen i dette kapitel har handlet om, hvorvidt en socio-økonomisk analyse kan nuancere analysen om de varige beskæftigelsesforbedringer, og har baseret sig på to undersøgelser.

Den første undersøgelse fokuserede på fordelingen af beskæftigelsen mellem selvstændige og lønmodtagere. Den viste, at de selvstændiges andel af beskæftigelsen var faldet markant. Beskæftigelsesfremgangen hænger således ikke sammen med en ekstraordinær stor fremgang i beskæftigelsen blandt selvstændige, men har derimod primært bygget på en styrkelse af lønmodtagerbeskæftigelsen blandt indvandrere. Den første del af undersøgelsen korresponderer således fint med analysen om de varige beskæftigelsesforbedringer og bidrager ikke til en nuancering af analysen. Tværtimod.

Det forholder sig derimod anderledes med den anden del af undersøgelsen om beskæftigelsens fordeling mellem de forskellige trin i hierarkiet på arbejdsmarkedet. Her fandt vi en kønsmæssig forskel,

således at kvinderne både har øget deres andel af beskæftigelse på de øverste trin og reduceret den på de laveste trin, hvorimod mændene har øget andelen såvel på de øverste som de laveste trin – dvs. i bunden af arbejdsmarkedet. I modsætning til de kvindelige indvandrere er beskæftigelsen for de mandlige indvandrere således blevet polariseret. Det er en væsentlig nuancering af analysen af de varige beskæftigelsesforbedringer og kan ses som en følge af, at kvindelige indvandrere i højere grad end mandlige indvandrere har haft en uddannelsesfremgang.

KAPITEL 11. IKKE-VESTLIGE INDVANDRERE MED SÆRLIG LAV BESKÆFTIGELSE

11.1 Indledning

Formålet med dette kapitel er at identificere de grupper blandt ikke-vestlige indvandrere, der har en særlig lav beskæftigelsesgrad i relation til køn, alder og oprindelsesland, og analysere dem i forhold til de inddragne forklaringer. Har deres beskæftigelsesstatus i løbet af perioden med beskæftigelsesfremgangen ændret sig mere end de andre indvandrergruppers?

Analysen består af tre trin. Det første trin identificerer grupper med svage beskæftigelsesgrader via en generel undersøgelse af sammenhængen mellem oprindelsesland, køn og uddannelse, jf. afsnit 11.2. Det andet trin gør det samme via en generel undersøgelse af sammenhængen mellem alder og køn, jf. afsnit 11.3. Det sidste trin afgrænser via kohorteanalyser de beskæftigelsesmæssigt svage grupper inden for bestemte aldersgrupper opdelt efter oprindelsesland og køn, jf. afsnit 11.4.

Analysen vil gennemgå udviklingen inden for de 10 største indvandrerlande (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2010a: 86)[220]. Som det fremgår af tabel 11.1 og 11.2, tegner der sig et mønster for disse lande for så vidt angår opholdsgrundlag, idet landene kan inddeles i to hovedgrupper. Den ene gruppe består af lande med en meget stor andel af flygtninge, fra 73 og op til 100 pct. Disse lande vil blive kaldt for flygtningelande og omfatter Bosnien-Hercegovina, Irak, Iran, Vietnam, Libanon og Somalia. Den anden hovedgruppe er en

[220] Skæringsdatoen for afgrænsningen af de ti største ikke-vestlige indvandringslande er den 1. januar 2009, dvs. ved afslutningen på beskæftigelsesfremgangen. De 10 nævnte lande udgjorde på det tidspunkt ca. 59 pct. af alle ikke-vestlige indvandrere i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år. (Egne beregninger på baggrund af Danmarks Statistik (2010: 87). De dækker således en pæn stor andel af den samlede ikke-vestlige indvandrerpopulation.

gruppe af lande med en meget begrænset andel flygtninge, fra 5 til 1 pct. Disse lande vil blive kaldt for arbejdskraftlande og består af Tyrkiet, Pakistan og Kina. Midt imellem disse to hovedgrupper har vi eks.-Jugoslavien, som primært er et arbejdskraftland, men som også har en relativ stor andel (28 pct.) med en flygtningebaggrund.

Det skal understreges, at denne skelnen mellem flygtninge- og arbejdskraftlande ikke er en skelnen på personbasis mellem indvandrere, der har opholdsgrundlag som flygtninge, og indvandrere, hvor det er en arbejdstilladelse, der udgør opholdsgrundlaget.

11.2 Oprindelsesland, køn og uddannelse

Tabel 11.1 og 11.2 viser beskæftigelsesfrekvensen for mandlige og kvindelige indvandrere fra de forskellige oprindelseslande i såvel 1997 som 2009[221].

Tabellerne er bygget op på den måde, at landegrupperne er rangordet efter, hvor stor fremgangen i beskæftigelsesfrekvensen målt i procent point har været. Den indvandrergruppe, der har haft den største relative fremgang, er nævnt først, og landegruppen med den svageste fremgang er nævnt til sidst. Midt i skemaet er endvidere markeret med fed skrift den gennemsnitlige udvikling for alle ikke-vestlige indvandrere i den samlede population og altså ikke kun for de 10 lande, der er taget med i tabellen. Dermed bliver det muligt at se, hvilke af de 10 lande, der har haft en større eller mindre fremgang end den gennemsnitlige udvikling.

Som den sidste kolonne er anført, hvor stor en andel af indvandrere inden for de enkelte oprindelseslande, der har en flygtningebaggrund som opholdstilladelse med skæringsdato den 1. januar 2009. Det skal bemærkes, at andelen med en flygtningebaggrund angives som andele af den totale population og altså ikke som andel af den erhvervsaktive population fra 16 til 64 år. Endvidere skal der gøres opmærksom på, at flygtningeandelen ikke er opgjort for hele populationen og således ikke er kønsspecifikt.

---

[221] Der opereres med 1997 og ikke 1996 som startår. Sidstnævnte ville havde været det mest oplagte under henvisning til, at beskæftigelsesfremgangen starter i 1996, men talserien i www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56 starter først i 1997 og ikke 1996.

Tabel 11.1 Beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter oprindelseslande. 10 største ikke-vestlige indvandringslande. Mænd. 16-64 år. 1997 – 2009.

	Beskæftigelses-frekvens 1997 (%)	**Beskæftigelses-frekvens 2009 (%)**	**Beskæftigelses-frekvens 1997-2009 (% point)**	**Flygtningeandel 01.01.2009 (%)**
Bosnien-Hercegovina	13.6	58.7	+ 45.1	96
Somalia	9.5	41.8	+ 32.3	96
Irak	22.5	47.3	+ 24.8	97
Libanon	27.4	47.7	+ 20.3	74
Vietnam	52.6	71.2	+ 18.6	73
Ikke-vestlige mænd i alt	**41.8**	**59.3**	**+ 17.5**	**43**
Iran	42.6	58.0	+ 15.4	85
Tyrkiet	51.6	66.2	+ 14.6	1
Pakistan	52.4	65.9	+ 13.5	1
Eks. Jugoslavien	48.7	60.0	+ 11.3	28
Kina	59.3	60.7	+ 1.4	5

Kilde: Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56. Flygtningeandelene er hentet fra Danmarks Statistik (2009).

Tabel 11.2 Beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter oprindelseslande. 10 største ikke-vestlige indvandringslande. Kvinder. 16-64 år. 1997 – 2009.

	Beskæftigelses-frekvens 1997 (%)	**Beskæftigelses-frekvens 2009 (%)**	**Beskæftigelses-frekvens 1997-2009 (% point)**	**Flygtningeandel 01.01.2009 (%)**
Bosnien-Hercegovina	7.3	53.0	+ 45.7	96
Vietnam	33.0	61.9	+ 28.9	73
Somalia	4.7	31.1	+ 26.4	96
Iran	26.2	52.5	+ 26.3	85
Tyrkiet	25.3	48.8	+ 23.5	1
Irak	7.8	30.8	+ 23.0	97
Ikke-vestlige kvinder i alt	**26.8**	**48.4**	**+ 21.6**	**43**
Libanon	7.1	26.5	+ 19.4	74
Kina	44.6	59.6	+ 15.0	5
Pakistan	21.3	35.8	+ 14.5	1
Eks. Jugoslavien	37.1	48.2	+ 11.1	28

Kilde: Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56. Flygtningeandelene er hentet fra Danmarks Statistik (2009).

Tabellerne viser, at de tre oprindelseslande, der har den dårligste placering i såvel 1997 som 2009 for både mænd og kvinder, er lande med store flygtningeandele. Med flygtningeandelen i parentes drejer det sig om følgende tre lande: Irak (97 pct.), Somalia (96 pct.) og Libanon (74 pct.). Beskæftigelsesfremgangen har således ikke ændret på, at meget lave beskæftigelsesgrader er koncentreret omkring de tre nævnte flygtningelande.

Tabellerne viser samtidig, at indvandrere fra de tre flygtningelande har haft en større fremgang end den gennemsnitlige fremgang, lige bort set fra de kvindelige indvandrere fra Libanon, der har haft fremgang på 19.4 pct. point, som ligger lidt under den gennemsnitlige fremgang på 21.6 pct. point.

På trods af beskæftigelsesfremgangen har kvindelige indvandrere fra Irak, Somalia og Libanon i 2009 stadigvæk en beskæftigelsesfrekvens, der ligger helt nede på et interval fra ca. 27 til 31 pct., hvilket er et godt stykke under den gennemsnitlige beskæftigelsesfrekvens på ca. 48 pct. Tilsvarende for de mandlige indvandrere fra de tre lande. Deres beskæftigelsesfrekvens lå i 2009 mellem ca. 42 og 48 pct., som også er markant lavere end den gennemsnitlige beskæftigelsesfrekvens på ca. 59 pct. Det hænger selvsagt sammen med, at udgangspunktet i 1997 var meget lave beskæftigelsesfrekvenser, men det rejser spørgsmålet om, hvordan man kan forklare disse gruppers meget lave beskæftigelsesgrader.

Umiddelbart kan de lave beskæftigelsesfrekvenser overraske, når man tænker på, at også indvandrere fra de tre flygtningelande har medvirket som respondenter i den lang række af surveys, der blev gennemgået i kapitel 5 og 6, og som indikerede en høj grad af joborientering. Det kunne tyde på, at det generelt set ikke er manglende joborientering, der i sig selv udgør den store beskæftigelsesbarriere. Et separat studie i somaliernes arbejdsmarkedstilknytning har bekræftet dette (Bjørn et al. 2003: 4).

Det forekommer derimod nærliggende i første omgang at forklare det med selve flygtningebaggrunden under henvisning til det strukturelle beskæftigelsesgab mellem flygtninge og andre indvandrere, som allerede blev fundet i kapitel 7.

Men tabellerne viser også, at det ikke er hele forklaringen. Indvandrere fra Bosnien-Hercegovina har også en høj flygtningeandel (96 pct.), og det er alligevel lykkedes for både de mandlige og kvindelige indvandrere fra landet at bevæge sig markant væk fra en svag placering i 1997, som de havde til fælles med indvandrere fra de tre førnævnte flygtningegrupper. Kvinderne øgede deres beskæftigelsesfrekvens fra 7.3 pct. (1997) til 53.0 pct. i 2009, der ligger ca. 5 pct. point over det ikke-vestlige gennemsnit, og mændenes ditto bevægede sig fra 13.6 (1997) til 58.7 pct. i 2009, hvilket stort set svarede til gennemsnittet.

Hvad er det, som flygtninge fra Bosnien-Hercegovina har, og som flygtninge fra Irak, Somalia og Libanon ikke har? Det kunne være nærliggende at pege på kulturforskelle, men inden vi springer til den "residualkategori", som "kultur" ofte er, er det vigtigt at være opmærksom på eventuelle alternative forklaringer, herunder uddannelsesfaktoren. Og som det fremgår af tabel 11.3, er der store forskelle i andelen med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse.

Tabel 11.3 Andel blandt ikke-vestlige indvandrere med dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Danskere og ikke-vestlige indvandrere i alt og opdelt efter oprindelsesland og køn. 16-64 år. 1997 og 2009.

	Mænd			**Kvinder**		
	1997	2009	1997-2009	1997	2009	1997-2009
Danskere	**56.6**	**61.1**	**+ 4.5**	**50.2**	**61.5**	**+ 11.3**
Ikke-vestlige indvandrere i alt	**9.4**	**13.9**	**+ 4.5**	**5.3**	**15.3**	**+ 10.0**
Bosnien-Hercegovina	0.3	16.8	+ 16.5	0.2	23.6	+ 23.4
Vietnam	21.1	32.0	+ 10.9	8.2	19.1	+ 10.9
Libanon	6.3	14.8	+ 8.5	1.0	10.2	+ 9.2
Iran	27.3	34.4	+ 7.1	14.6	32.6	+ 18.0
Pakistan	6.2	10.7	+ 4.5	4.1	9.7	+ 5.6
Somalia	1.4	5.7	+ 4.3	0.4	7.3	+ 6.9
Kina	14.3	18.6	+ 4.3	9.6	19.4	+ 9.8
Tyrkiet	4.3	8.2	+ 3.9	2.9	11.8	+ 8.9
Eks. Jugoslavien	7.6	11.3	+ 3.7	5.8	14.5	+ 8.7
Irak	5.0	8.4	+ 3.4	2.0	8.3	+ 6.3

Kilde: Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD04.

Tabellen viser, at indvandrere fra de tre førnævnte flygtningelande i 1997 var fælles med indvandrere fra Bosnien-Hercegovina om at have en meget lav andel med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Men i løbet af perioden stikker de bosniske indvandrere kraftigt af og opnår for både kvinder og mænd den relativt stærkeste uddannelsesvækst af alle lande i tabellen samt en placering over det ikke-vestlige gennemsnit i 2009[222].

I modsætning hertil havde indvandrere fra de tre andre flygtningelande en svagere uddannelsesfremgang end den gennemsnitlige fremgang lige bort set fra mandlige indvandrere fra Libanon, som har øget deres uddannelsesfrekvens med 8.5 pct. point mod en gennemsnitlig ikke-vestlig vækst på 4.5 pct. point. Denne svage uddannelsesfremgang på baggrund af en i forvejen svag uddannelsesmæssig position kan være en forklaring på, at de ikke bare i 1997, men også i 2009 har de laveste beskæftigelsesfrekvenser.

Man samtidig kan vi se, at indvandrere fra Tyrkiet og Pakistan både i 1997 og 2009 også har lave uddannelsesfrekvenser. At de alligevel beskæftigelsesmæssigt klarer sig bedre end indvandrere fra de tre flygtningelande, kan forklares med, at begge lande er typiske arbejdskraftlande, hvilket har givet flere arbejdsmarkedserfaringer, som alt andet lige fremmer beskæftigelsen, samt at indvandrere fra de to lande har en relativ lang opholdstid i Danmark.

Diskrimination er en tredje faktor, der kunne tænkes at bidrage med en forklaring på de lave beskæftigelsesfrekvenser. Den tidligere omtalte undersøgelse (Møller & Togeby 1999)[223] kunne i hvert fald tyde på det. Den viste, at 48 pct. af indvandrere med en libanesisk/palæstinensisk baggrund havde oplevet diskrimination ved jobansøgning – mod 17 pct. med en bosnisk baggrund. Disse forskelle i den oplevede diskrimination hænger givetvis sammen med kulturelle forskelle mellem de to oprindelseslande, idet Bosnien-Hercegovina kulturelt set ligger tættere på Danmark end Libanon.

---

[222] Noget af baggrunden for denne markante uddannelsesvækst vækst hænger givetvis sammen med stærke uddannelsestraditioner i det tidligere Jugoslavien (Dedovic & Dedovic 2015).

[223] Jf. afsnit 8.2.4. herunder note 154, hvor der er en nærmere beskrivelse af undersøgelsen.

European Union Agency For Fundamental Rights (2017) kan læses som en bekræftelse på denne sammenhæng mellem diskrimination og oprindelsesland. Studiet viste, at 37 pct. af de indvandrere og efterkommere, der kommer fra områderne syd for Sahara, det vil primært sige fra Somalia, inden for de sidste 12 måneder havde oplevet at blive diskrimineret - mod 25 pct. af tyrkiske indvandrere og efterkommere. Inden for de sidste 5 år lå de tilsvarende andele på henholdsvis 52 og 39 pct. Denne forskel kan forklares med, at kulturelt set ligger Tyrkiet tættere på en dansk kultur end landene syd for Sahara.

Kolodziejczyk & Hummelgaard (2011) understøtter ligeledes sammenhængen mellem oprindelsesland og diskrimination. De undersøgte, hvor stor en andel af de elever, der starter på en erhvervsfaglig grunduddannelse, som får en praktikplads på en virksomhed. For alle indvandrere og efterkommere lå den på 45 pct., mens hvis eleverne kom fra Somalia faldt andelen til under en tredjedel.

Opholdstiden er en fjerde faktor, der kan være med til at forklare, hvorfor indvandrere fra tre nævnte flygtningegruppers har en lavere beskæftigelsesgrad end de bosniske flygtninge. Godt nok øgede de også deres gennemsnitlige opholdstid, men det var på et markant lavere niveau end de bosniske flygtninge, der fra 1998 til 2009 og for begge køn oplevede den relativt største øgning i opholdstiden af de lande, der var taget med i tabel 7.1 og 7.2.

Køn er en femte faktor, der kan bidrage med en forklaring på, hvorfor indvandrere fra de tre flygtningelande har en lavere beskæftigelsesgrad end de bosniske indvandrere. Hvor det kønsmæssige beskæftigelsesgab for de bosniske indvandrere i 2009 var på 5.7 pct. point, var den for indvandrere fra Libanon, Irak og Somalia på henholdsvis 21.2, 16.5 og 10.7 pct., jf. tabel 11.1 og 11.2.

Det er nærliggende at tolke denne forskel som udtryk for, at ”husmodermentaliteten” i højere grad er til stede hos indvandrere fra de tre flygtningelande. I samme retning trækker, at afstanden op til den gennemsnitlige ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens er større for de kvindelige end de mandlige indvandrere fra de tre flygtningelande. For kvinderne er der i 2009 en afstand på et sted fra 17 til 21 pct. point, hvorimod den for mændene ”kun” ligger et sted fra 11 til 17 pct. point.

Betydningen af "husmodermentaliteten" vil vi følge op på, dels i afsnit 11.4 og dels i konklusionen på dette kapitel.

De svage beskæftigelsesfrekvenser for kvindelige indvandrere fra Somalia, Irak og Libanon kan således forklares som en kombination af flygtningebaggrund, humankapital, diskrimination, opholdstid og kultur.

Hertil kommer netværksfaktoren, som betyder, at hvis man ikke har haft arbejde, så har man enten ingen eller færre personlige kontakter, der kan hjælpe med at finde et job. Med hensyn til incitamentsfaktoren kan det være svært at sige noget om, hvorvidt den kan bidrage med en forklaring, idet det må antages, at den alt andet lige har den samme generelle virkning for alle indvandrergrupper.

At flygtningebaggrunden ikke er hele forklaringen kan illustreres med beskæftigelsesudviklingen for såvel vietnamesiske som iranske flygtninge. Indvandrere fra Vietnam har både en rimelig høj flygtningeandel på 73 pct. og en beskæftigelsesfrekvens, der har ligget i den absolut bedre ende, såvel i 1997 som i 2009 og for begge køn. Det kan forklares med, at det er en indvandrergruppe med en forholdsvis lang opholdstid i Danmark, både ved starten og afslutningen på perioden med beskæftigelsesfremgangen, jf. tabel 7.1 og 7.2.

Indvandrere fra Iran har også en høj flygtningeandel (85 pct.) og havde uanset køn og i såvel 1997 som 2009 en beskæftigelsesgrad omkring det ikke-vestlige gennemsnit. Ud over en relativ lang opholdstid kan det også forklares med, at indvandrere fra Iran har et relativt højt uddannelsesniveau. For både mænd og kvinder var de iranske indvandrere såvel i 1997 som 2009 den indvandrergruppe, der havde den største andel med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse af alle lande i tabel 11.3. Dette høje uddannelsesniveau blandt iranske indvandrere er tidligere blevet bekræftet af Larsen (2002) og Danmarks Statistik (2000).

11.3 Alder og køn

I dette afsnit fokuserer vi på de aldersgrupper blandt ikke-vestlige indvandrere, der har svage beskæftigelsesgrader. Vi er interesseret i at identificere de aldersgrupper, der alt andet både i udgangspunktet (1997) havde en lavere beskæftigelsesfrekvens end gennemsnittet, og som har

haft en vækst under gennemsnittet i perioden fra 1997 til 2009 og dermed er blevet endnu dårligere stillet.

Tabel 11.4 viser udviklingen i de forskellige aldersgrupper i perioden 1997 til 2009 for både mænd og kvinder.

Tabel 11.4 Beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter alder. Mænd. 1997 og 2009.

	Mænd			**Kvinder**		
År	1997 (%)	2009 (%)	1997-2009 (% point)	1997 (%)	2009 (%)	1997-2009 (%)
16-17	33.3	43.7	+ 10.4	24.3	43.6	+ 19.3
18-19	32.3	48.8	+ 16.5	24.9	45.0	+ 20.1
20-24	43.6	60.6	+ 17.0	23.8	48.0	+ 24.2
25-29	43.9	49.5	+ 5.6	22.6	46.3	+ 23.7
30 - 39	44.6	67.7	+ 23.1	29.3	53.5	+ 24.2
40-49	45.4	61.8	+ 16.4	35.1	53.5	+ 18.4
50-59	34.7	49.5	+ 14.8	22.0	39.1	+ 17.1
60-64	10.9	25.7	+ 14.8	7.8	15.8	+ 8.0
Ikke-vestlige indvandrere i alt	**41.8**	**59.3**	**+ 17.5**	**26.8**	**48.4**	**+ 21.6**

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

Tabellerne viser, at to aldersgrupper (16-19-år og 50-64-år) har det til fælles, at de i udgangspunktet (1997) lå svagere end den gennemsnitlige beskæftigelsesfrekvens, samtidig med, at de frem til 2009 havde en svagere beskæftigelsesvækst end gennemsnittet.

Den ene aldersgruppe er de helt yngre aldersgrupper fra 16 til 19 år. At der i disse grupper er en tendens til både relativt lave beskæftigelsesfrekvenser i 1997 og en relativ lav vækst i beskæftigelsesfrekvensen fra 1997 til 2009 kan tilskrives, at det er aldersgrupper, der ifølge sagens natur generelt er meget

uddannelsesaktive, og som i samme periode har haft en meget markant vækst i uddannelsesaktiviteten, jf. den uddannelsesfremgang, der blev dokumenteret i kapitel 7. Uddannelsesvæksten har givetvis lagt nogle begrænsninger for størrelsen af beskæftigelsesvæksten. På længere sigt kan det dog vise sig at styrke beskæftigelsen, fordi et løft i uddannelseskompetencerne alt andet lige medfører en øget beskæftigelsesgrad, igen jf. kapitel 7.

Den anden aldersgruppe fra 50 til 64 år skal vi gå lidt mere i dybden med. Denne aldersgruppe er for nogle af oprindelseslandene karakteriseret ved meget lave beskæftigelsesfrekvenser. Det kan i ekstrem grad illustreres ved beskæftigelsesfrekvenser på 0 pct. i 1997 i aldersgruppen 60-64 år for kvindelige indvandrere fra de tre flygtningelandene med de laveste beskæftigelsesfrekvenser: Somalia, Irak og Libanon. I perioden fra 1997 til 2009 har de endvidere haft en beskeden beskæftigelsesvækst på henholdsvis 7.4 (Somalia), 3.1 (Irak) og 6.7 (Libanon) pct. point[224], hvilket ligget signifikant under den gennemsnitlige beskæftigelsesvækst på 21.6 pct.

Men det er ikke kun indvandrere fra flygtningelande, der har meget lave beskæftigelsesfrekvenser for de ældste aldersgrupper. Det gælder også indvandrere fra arbejdskraftlandene. Således havde de kvindelige indvandrere fra Tyrkiet og Pakistan i 1997 i aldersgruppen 60-64 år beskæftigelsesfrekvenser på 1.7 og 4.5 pct. point, og frem til 2009 var der endvidere tale om en beskeden vækst i beskæftigelsesfrekvensen på henholdsvis 0.4 (Tyrkiet) og 1.8 (Pakistan) pct. point[225]. Der er således igen tale om en beskæftigelsesfremgang, der befinder sig på et meget lavere niveau end den gennemsnitlige fremgang.

Som forklaringer på, at indvandrere i de ældre aldersgrupper er blevet endnu dårligere stillet beskæftigelsesmæssigt, kan der peges på tre faktorer.

For det første kom indvandrere fra arbejdskraftlandene (Tyrkiet og Pakistan) til Danmark på et tidspunkt, hvor integrationsindsatsen stort set ikke var eksisterende, bl.a. fordi den dominerende tankegang gennem

[224] Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

[225] Egne beregninger på baggrund af www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

flere år var, at det var indvandrere – de såkaldte gæstearbejdere – der kun opholdt sig i Danmark i en begrænset periode, hvilken som bekendt ikke blev tilfældet.

Det har blandt andet medført, at det er en gruppe med en meget lav human kapital, bl.a. i form af meget lidt uddannelse og stærkt begrænsede sproglige kompetencer (Liversage & Jakobsen 2016: 239-248). Selvom denne analyse specifikt kun omhandler ældre indvandrere fra Tyrkiet, kan det antages, at den også i større eller mindre grad vil kunne overføres til indvandrere fra andre arbejdskraftlande, f.eks. Pakistan og ex-Jugoslavien. Den meget lave humane kapital i gruppen kan i hvert fald til dels ses som udtryk for en manglende integrationsindsats. Det kan samtidig ikke udelukkes, at en særlig høj tilstedeværelse af en "husmodermentalitet" i de ældre indvandrergrupper har understøttet den lave humane kapital og dermed forstærket de svage beskæftigelsesgrader.

For det andet kan de lave beskæftigelsesfrekvenser for de ældre indvandrere fra flygtningelandene forklares med, at traumatiske belastninger har medført, at en relativ stor andel af disse indvandrere er førtidspensionister, jf. afsnit 7.3.2. I aldersgruppen 50-59 år blandt ikke-vestlige indvandrere f.eks. er 33 pct. (kvinderne) og 31 pct. (mændene) på førtidspension (Danmarks Statistik 2011: 101). De tilsvarende andele for danskerne er 13 og 10 pct. og for de vestlige indvandrere 12 og 13 pct. Indvandrere fra flygtningelande som Libanon og Bosnien-Hercegovina ligger meget højt med andele på henholdsvis 70 og 65 pct. for mænd og 63 og 52 pct. for kvinder.

For det tredje er ikke-vestlige indvandrere generelt overrepræsenteret i de brancher, der slider mest på arbejdskraften, og som derfor har den tidligste afgang fra arbejdsmarkedet. Rengøringsbranchen er eksempelvis det erhverv, hvor risikoen for tidlig afgang fra arbejdsmarkedet, enten i form af førtidspension eller efterløn, er størst (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2011). Samtidig er det en branche med en markant overrepræsentation af ikke-vestlige indvandrere. Således havde 15.4 pct. af alle kvindelige indvandrere, der i 2013 var i beskæftigelse, et job indenfor "rejsebureauer, rengøring og anden operationel service" – mod 4.0 pct. af de beskæftigede blandt de danske kvinder (Danmarks Statistik

2015: 58-59)[226]. De tilsvarende tal for mandlige indvandrere var henholdsvis 10.8 og 4.8 pct.

Kombinationen af ovennævnte tre faktorer kan til sammen give en forklaring på de lave beskæftigelsesfrekvenser i aldersgruppen fra 50 til 64 år, og at beskæftigelsesfremgangen i disse grupper har været svagere end den generelle beskæftigelsesfremgang.

11.4 Kohorteanalyser

I det følgende fokuserer vi mere specifikt på prime-age grupperne (20-50 år), hvor vi opdeler aldersgrupperne efter køn og oprindelsesland. Udviklingen er vist for de 20-29-årige (tabel 11.5), de 30-39-årige (tabel 11.6) og de 40-49-årige (tabel 11.7). Disse kohorter bliver i tabellen fulgt 10 år senere: de 20-29-årige i 1997 bliver sammenlignet med de 30-39-årige i 2007 og så videre.

Det ideelle ville selvfølgelig have været, hvis tabellerne havde baseret sig på individuelle registerdata, hvor man specifikt over tid kunne følge de samme personer. Selvstændig adgang til mikrodata har afhandlingen som tidligere beskrevet i kapitel 3 fravalgt. Derfor skal de følgende tre tabeller tages med det forbehold, at sammensætningen i de forskellige aldersgrupper naturligvis kan havde ændret sig, og at det kan forstyrre tolkningen af tallene. Men som en overordnet indikator for udviklingen kan tallene med en vis forsigtighed godt bruges.

[226] Som det fremgår, er det ikke rene tal for rengøringsområdet. På den anden side må det rimeligvis antages, at langt den største andel af beskæftigede indenfor området er beskæftiget indenfor rengøring.

Tabel 11.5 Beskæftigelsesfrekvensen for danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn samt 20-29-årige (1997) og 30-39-årige (2007). 10 største indvandringslande.

	Mænd			Kvinder		
	20-29 år (1997) (%	**30-39 år (2007) (%**	**Forskel (% point)**	**20-29 år (1997) (%.)**	**30-39 år (2007) (%)**	**Forskel (% point)**
Danskere	81.7	90.5	**+ 8.8**	73.6	85.8	**+ 12.2**
Ikke-vestlige i alt	43.8	68.3	**+ 24.5**	23.2	49.3	**+ 26.1**
Bosnien-Hercegovina	20.3	73.0	**+ 52.7**	9.9	64.6	**+ 54.7**
Somalia	8.9	51.8	**+ 42.9**	4.0	18.0	**+ 14.0**
Irak	16.9	51.0	**+ 34.1**	5.4	22.8	**+ 17.4**
Vietnam	51.3	81.8	**+ 30.5**	30.1	65.3	**+ 35.2**
Iran	42.0	64.7	**+ 22.7**	22.3	46.9	**+ 24.6**
Libanon	30.2	50.4	**+ 20.2**	4.0	16.8	**+ 12.8**
Ex-Jugoslavien	54.2	74.0	**+ 19.8**	36.5	59.1	**+ 22.6**
Tyrkiet	56.4	76.1	**+ 19.7**	26.0	56.2	**+ 30.2**
Pakistan	58.7	78.3	**+ 19.6**	24.0	40.8	**+ 16.8**
Kina	63.4	69.3	**+ 5.9**	39.5	62.4	**+ 22.9**

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56.

Tabel 11.6 Beskæftigelsesfrekvensen for danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn samt 30-39-årige (1997) og 40-49-årige (2007). 10 største indvandringslande.

	Mænd			Kvinder		
	30-39 år (1997) (%.)	**40-49 år (2007) (%**	**Forskel (% point)**	**30-39 år (1997) (pct.)**	**40-49 år (2007) (pct.)**	**Forskel (% point)**
Danskere	87.9	89.2	**+ 1.3**	80.9	86.6	**+ 5.7**
Ikke-vestlige i alt	44.6	61.7	**+ 17.1**	29.3	51.0	**+ 21.7**
Bosnien-Hercegovina	15.7	65.6	**+ 49.9**	7.7	55.5	**+ 47.8**
Somalia	10.4	42.5	**+ 32.1**	5.2	20.1	**+ 14.9**
Irak	24.9	43.4	**+ 18.5**	9.7	24.1	**+ 14.4**
Vietnam	61.5	76.5	**+ 15.0**	41.1	65.4	**+ 24.3**
Iran	46.2	63.7	**+ 17.5**	28.9	53.9	**+ 25.0**
Libanon	27.1	40.1	**+ 13.0**	7.3	13.5	**+ 6.2**
Ex-Jugoslavien	49.8	67.1	**+ 17.3**	40.0	52.0	**+ 12.0**
Tyrkiet	60.3	69.6	**+ 9.3**	29.2	47.2	**+ 18.0**
Pakistan	60.1	70.0	**+ 9.9**	19.1	38.3	**+ 19.2**
Kina	62.1	71.3	**+ 9.2**	45.6	67.6	**+ 22.0**

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56

Tabel 11.7 Beskæftigelsesfrekvensen for danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter køn samt 40-49-årige (1997) og 50-59-årige (2007). 10 største indvandringslande.

	Mænd			Kvinder		
	40-49 år (1997) (pct.)	**50-59 år (2007) (pct.)**	**Udvikling (pct. point)**	**40-49 år (1997) (pct.)**	**50-59 år (2007) (pct.)**	**Udvikling (pct. point)**
Danskere	87.1	84.7	**- 2.4**	83.0	79.5	**- 3.5**
Ikke-vestlige i alt	45.4	48.0	**+ 2.6**	35.1	36.6	**+ 1.5**
Bosnien-Hercegovina	9.5	37.1	**+ 27.6**	6.2	22.6	**+ 16.4**
Somalia	7.7	21.3	**+ 13.6**	13.2	12.3	**- 0.9**
Irak	25.3	26.0	**+ 0.7**	9.9	12.2	**+ 2.3**
Vietnam	54.1	56.9	**+ 2.8**	40.3	41.7	**+ 1.4**
Iran	38.7	44.7	**+ 6.0**	28.7	35.1	**+ 6.4**
Libanon	25.4	25.1	**- 0.3**	12.5	10.3	**- 2.2**
Ex-Jugoslavien	57.4	50.8	**- 6.6**	45.8	31.2	**- 14.6**
Tyrkiet	55.7	49.8	**- 5.9**	24.7	19.6	**- 5.1**
Pakistan	56.6	57.3	**+ 0.7**	25.5	22.9	**- 2.6**
Kina	60.1	67.8	**+ 7.7**	54.3	62.1	**+ 7.8**

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56

Tabellerne viser, at der for alle oprindelseslande har været en beskæftigelsesvækst for såvel de 20-29-årige som 30-39-årige i 1997, selvom væksten har været ujævnt fordelt mellem landene. For de 40-49-årige derimod finder vi tydelige tendenser til, at indvandrere fra nogle oprindelseslande dropper ud af arbejdsmarkedet. Det gælder for både Tyrkiet og ex-Jugoslavien, hvor der en negativ udvikling for både mænd og kvinder. Det gælder også for de pakistanske kvinder, men ikke for de pakistanske mænd, hvor udviklingen nærmest er status quo. Årsagerne til denne drop-ud-bevægelse for indvandrere fra arbejdskraftlandene har vi tidligere belyst.

For de tre flygtningegrupper med de lave beskæftigelsesfrekvenser er udviklingen knap så entydig for de 40-49-årige. Indvandrere fra Irak har for begge køn haft en svag vækst, hvorimod indvandrere fra Libanon uanset køn har haft en negativ udvikling, men i den moderate ende af skalaen. For somalierne har kvindernes udvikling nærmest været status quo, hvorimod de somaliske mænd har haft en fremgang på ca. 14 pct.

I tabel 11.8 fokuserer vi ekstra skarpt på aldersgrupper med en dårlig beskæftigelsesmæssig position. Tabellen viser de aldersgrupper opgjort efter køn og oprindelsesland, der i 1997 havde en lavere beskæftigelsesfrekvens end gennemsnittet, og som samtidig fra 1997 til 2007 havde en lavere beskæftigelsesvækst end den gennemsnitlige udvikling. På den måde identificeres de aldersgrupper opdelt efter køn og oprindelsesland, der både startede med svage beskæftigelsesgrader i 1997, og som i løbet af perioden med beskæftigelsesfremgangen blev endnu dårligere stillet.

Tabel 11.8 Ikke-vestlige indvandrere, der både har en lavere beskæftigelsesfrekvens (1997) og en lavere beskæftigelsesvækst (1997-2007) end det ikke-vestlige gennemsnit. Opdelt efter alder i 1997, oprindelsesland og køn.

	20-29-årige		30-39-årige		40-49-årige	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Libanon	x	x	x	x	x	x
Somalia		x		x		x
Irak		x		x	x	
Iran	x	x				
Tyrkiet				x		x
Pakistan				x		x

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMUDD56

Af tabellen fremgår det, at Libanon adskiller sig fra alle de andre lande i tabellen ved at have "fuldt hus". Det vil sige, at såvel mandlige som kvindelige indvandrere fra Libanon fra et dårligt beskæftigelsesmæssigt udgangspunkt relativt set er blevet endnu dårligere stillet inden for alle tre aldersgrupper.

Endvidere finder vi en tendens til, at det først og fremmest er de kvindelige indvandrere fra de forskellige oprindelseslande i tabellen, der er blevet endnu dårligere stillet. Mændene klarer sig bedre. Det gælder ikke mindst de somaliske mænd, som fra et lavt udgangspunkt i 1997 har haft en relativ stor vækst i beskæftigelsen, der i alle tre aldersgrupper har ligget markant over den gennemsnitlige vækst.

At kvindernes beskæftigelse fra de forskellige lande generelt er mere udsatte end mændenes, kan tolkes som udtryk for kulturforskelle. Det kan tænkes, at "husmodermentaliteten" er mere udbredt blandt de

lande, der er vist i tabellen, sammenlignet med de lande, der ikke optræder i den. Og at kulturfaktoren for disse lande derfor i højere grad spiller sammen med andre faktorer som f.eks. svage uddannelsesmæssige ressourcer. Tabel 11.3 viste netop, at de lande, der er med i tabel 11.8 - lige bortset fra Iran - også er lande, hvor de kvindelige indvandrere har svage uddannelsesmæssige kompetencer. Såvel i 1997 som 2009 ligger deres andel med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse under det gennemsnitlige niveau for alle ikke-vestlige kvinder – og markant under danskernes.

Det er måske lidt overraskende, at de 20-29-årige indvandrere fra Iran er kommet med i tabellen, fordi iranske indvandrere har et relativt højt uddannelsesniveau. Det skal dog bemærkes, at deres beskæftigelsesfrekvens for både mænd og kvinder er meget tæt på det gennemsnitlige niveau, både hvad angår beskæftigelsesfrekvensen i 1997 og væksten i beskæftigelsesfrekvensen fra 1997 til 2007.

11.5 Konklusion

Dette kapitel har skullet identificere de indvandrergrupper, der har en særlig lav beskæftigelsesgrad, og undersøge om deres beskæftigelsesmæssige status har ændret sig mere end andre indvandrergruppers i løbet af den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse generelt gik frem. Samt analysere udviklingen under inddragelse af de forklaringer, der tidligere er fremsat i afhandlingen.

Det er karakteristisk for de grupper, der har meget lave beskæftigelsesfrekvenser, at det er både mandlige og kvindelige indvandrere fra flygtningelande, hvilket ikke mindst gælder Somalia, Irak og Libanon. De svage beskæftigelsesfrekvenser kan forklares som en kombination af flygtningebaggrund, uddannelse, opholdstid, diskrimination og kultur.

Aldersmæssigt har vi generelt fundet en svag beskæftigelsesmæssig position både for de helt unge fra 16 til 19 år og de ældre fra 50 til 64 år. Hvor den for de unge kan forklares med en markant uddannelsesfremgang, er der flere forklaringer på udviklingen blandt de ældre. Det drejer sig både om en manglende integrationsindsats i forhold til den første generation af arbejdskraftindvandrere, en meget

svag human kapital, traumatiske belastninger blandt flygtninge, der har medført stor afgang til førtidspension efter nogle års ophold, samt en overrepræsentation af indvandrere i de beskæftigelsesområder, der slider mest på arbejdskraften, f.eks. inden for rengøring.

De meget svage beskæftigelsesfrekvenser i de ældre aldersgrupper kan i hvert fald delvist betragtes som et historisk fænomen. I takt med at flere og flere indvandrere bliver uddannet, vil problemerne med den meget svage humane kapital og overrepræsentationen indenfor de brancher, der slider mest på arbejdskraften, givetvis blive mindre.

De aldersgrupper, der har klaret sig allerdårligst - dvs. grupper, der i udgangspunktet havde en lavere beskæftigelsesfrekvens end det ikke-vestlige gennemsnit, og som i løbet af perioden samtidig havde en lavere vækst end den gennemsnitlige ikke-vestlige vækst - kommer primært fra de tre førnævnte flygtningelande.

Udviklingen har været særlig markant for indvandrere fra Libanon, hvor både mandlige og kvindelige indvandrere fra et svagt udgangspunkt blev endnu dårligere stillet for både de 20-29-årige, 30-39-årige og 40-49-årige. De samme tendenser har man kunnet finde blandt flygtninge fra Irak og Somalia, men hvor det primært har været kvinderne, der yderligere fik forværret en i forvejen dårlig beskæftigelsesmæssig position.

Til dem, der har klaret sig allerdårligst, hører også de kvindelige indvandrere i aldersgrupperne 30-39 år og 40-49 år fra de to arbejdskraftlande (Tyrkiet og Pakistan). Det kan delvist forklares med de selvsamme faktorer, som tidligere er blevet nævnt i forklaringen på en generel svag udvikling i beskæftigelsen blandt 50-64-årige indvandrere.

Det er således i overvejende grad kvindelige indvandrere fra ovennævnte tre flygtningelande og to arbejdskraftlande, der hører til de grupper, der beskæftigelsesmæssigt har klaret sig allerdårligst. Det kan forklares med, at kulturfaktoren ("husmodermentaliteten") har en særlig betydning for beskæftigelsen for netop disse grupper i et samspil med en række andre faktorer. Det er grupper, der alle har en meget lav humankapital (uddannelse, sprog og arbejdsmarkedserfaring). De har også svage netværk som følge af svag arbejdsmarkedstilknytning. Og endelig for

flygtningegruppernes vedkommende er det også grupper, der bliver mødt med en større diskrimination, hvis man lægger den oplevede diskrimination til grund.

KAPITEL 12. SAMMENSÆTNINGEN AF INDVANDRERPOPULATIONEN

12.1 Indledning

Denne afhandling har argumenteret for, at den ikke-vestlige population i 2009 sammenlignet med 1996 er bedre stillet beskæftigelsesmæssigt. Den humane kapital er blevet styrket i kraft af øget opholdstid samt bedre uddannelses- og sprogkompetencer, og de beskæftigelsesrelevante netværk med såvel kort som lang radius[227] er blevet stærkere. Afhandlingen peger på, at disse ændringer i samspil med en reduktion af virksomhedernes diskrimination og højkonjunkturen kan forklare beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009.

Men man kunne jo forestille sig, at beskæftigelsesfremgangen primært kan forklares med en række ændringer i indvandrerpopulationens sammensætning i relation til oprindelsesland, alder og køn. Det skal undersøges i dette kapitel, der også delvist fungerer som en opsamling af de steder i afhandlingen, hvor spørgsmålet om indvandrerpopulationens sammensætning allerede er blevet berørt.

12.2 Oprindelsesland

Flygtninge har en lavere beskæftigelsesgrad end øvrige ikke-vestlige indvandrere. Hvis indvandrere fra flygtningelandene kommer til at fylde mindre i den samlede ikke-vestlige indvandrerpopulation, kunne det derfor være en forklaring på beskæftigelsesfremgangen[228].

Men det er som nævnt tidligere ikke tilfældet. I hvert fald ikke hvis vi ser på udviklingen i flygtningelandenes samlede andel af alle ikke-vestlige indvandrere, jf. tabel 7.6. Den har ligget rimelig konstant i perioden fra 1996 til 2009. Det gælder, hvad enten vi tager alle 28 ikke-vestlige lande med, der på et eller andet tidspunkt har været et flygtningeland, eller

[227] For den definition af netværk med kort henholdsvis stor radius, se afsnittet om netværksperspektivet i kapitel 2.

[228] For en definition af et flygtningeland, se noten til tabel 7.6.

man ser på de 8 store flygtningelande (Afghanistan, Somalia, Libanon, Bosnien-Hercegovina, Iran, Irak, Vietnam, Sri Lanka) under ét. Såvel i 1996 som i 2009 udgjorde indvandrere fra disse 8 lande ca. 40 pct. af alle ikke-vestlige indvandrere. Hvis man derimod ser på de 13 lande, der i alle årene fra 1996 til 2009 havde status som et flygtningeland, finder vi tilmed en vækst i andelen på ca. 7 pct. point. Beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 kan således ikke forklares med, at flygtninge er kommet til at fylde mindre i den ikke-vestlige population.

Men hvad med sammensætningen i flygtningegruppen? En regressionsanalyse, hvor der er kontrolleret for en række relevante faktorer så som opholdstid, ledighed, geografisk region, uddannelse, alder, køn og antal børn fandt, at de flygtninge, der kom i perioden 2003-2008, havde en beskæftigelsessandsynlighed, der var 12 pct. point højere end dem, der kom i perioden 1997-2002 (Schultz-Nielsen 2016: 45)[229]. Denne ændring i beskæftigelsessandsynligheden blandt nyankomne flygtninge har givetvis alt andet lige haft en positiv virkning på beskæftigelsen, selvom der skal tages højde for, at antallet af nyankomne flygtninge falder med ca. 62 pct. i samme periode[230], hvilket mindsker den positive beskæftigelsesvirkning.

Hvis de flygtningegrupper, der har de laveste beskæftigelsesfrekvenser (Somalia, Irak og Libanon), er kommet til at fylde mindre i den ikke-vestlige population, kunne der her ligge en delforklaring på beskæftigelsesfremgangen. Men det er ikke tilfældet. Tværtimod. Andelen med indvandrere fra de tre lande under ét blev fra 1996 til 2009 øget med 3.1 pct. point, fra 14.5 til 17.6 pct.[231]

Men har sammensætningen blandt nyankomne flygtninge på forskellige flygtningetyper ændret sig på en måde, der har haft positive beskæftigelsesvirkninger? Det har den ikke, hvis vi ser på udviklingen fra 2002 til 2005. Ser vi bort fra kvoteflygtninge, hvor antallet har ligget rimelig konstant, har der været en bevægelse væk fra konventions- og de

[229] Undersøgelsen omfattede flygtninge med maksimal 5 års ophold, og som var mellem 22 og 47 år ved ankomsten i Danmark.

[230] Egne beregninger på baggrund af Schultz-Nielsen (1996: 19).

[231] Egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/BEF3 og www.statistikbanken.dk/KRBEF3.

facto-flygtninge over mod flygtninge med B-status eller humanitære flygtninge. Da den førstnævnte gruppe af flygtninge klarer sig bedre beskæftigelsesmæssigt end den sidste, har den ændrede sammensætning alt andet lige ikke haft nogen positiv beskæftigelsesvirkning (Schultz-Nielsen 2016a: 19, 23).

Med hensyn til kvoteflygtninge blev der som tidligere nævnt i afsnit 7.2 i 2005 indført nye udvælgelseskriterier, således at der fremover skulle lægges mere vægt på integrationspotentialet, dvs. kompetencer som sprog, arbejdserfaring, uddannelse m.v. Men som tidligere anført kom ændringen relativ sent i perioden, samtidig med at antallet er relativt beskedent (ca.500 personer om året). Derfor kan vi i de ændrede udvælgelseskriterier kun hente en marginal forklaring på beskæftigelsesfremgangen. Det er en konklusion, der bekræftes af en tidligere omtalt regressionsanalyse (Schultz-Nielsen 2016a: 25).

Fokuserer vi udelukkende på arbejdskraftindvandrere, viser det sig, at der er sket ændringer med en positiv beskæftigelsesvirkning, hvilket fremgår af tabel 12.1.

Tabel 12.1 Arbejdskraftlandes andel af den ikke-vestlige indvandrerpopulation. 16-64 år. 1996 og 2009.

Land	Andel af alle ikke-vestlige indvandrere 1996 (%)	Andel af alle ikke-vestlige indvandrere 2009 (%)	Udvikling 1996-2009 (% point)	Beskæftigelsesfrekvens 2009 (%)
”Nye” arbejdskraftlande				
Ukraine	0.1	2.6	+ 2.5	76.3
Kina	1.4	3.5	+ 2.1	62.3
Filippinerne	2.0	3.2	+ 1.2	79.8
Thailand	2.2	3.4	+ 1.2	69.1
Rusland	0.6	1.8	+ 1.2	61.3
Indien	1.4	2.0	+ 0.6	56.4
I alt for de 6 lande	7.7	16.5	+ 8.8	68.4
”Gamle” arbejdskraftlande				
Tyrkiet	19.1	13.4	- 5.7	58.5
Ex-Jugoslavien	7.3	4.5	- 2.8	52.4
Pakistan	6.6	4.4	- 2.2	54.6
I alt for de 3 lande	33.0	22.3	- 10.7	56.5

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/BEF3, www.udlbase.statistikbank.dk/KRBEF3, www.statistikbanken.dk/RAS204 og www.statistikbanken.dk/RAS206

Af tabellen fremgår det, at indvandrere fra de tre store ”gamle” arbejdskraftlande (Tyrkiet, Ex-Jugoslavien og Pakistan) er kommet til at fylde mindre. Deres samlede andel af den ikke-vestlige population er

reduceret fra ca. 33 til ca. 22 pct. Samtidig er indvandrere fra "nye" arbejdskraftlande (Ukraine, Kina, Filippinerne, Thailand, Rusland og Indien) kommet til at fylde mere, i alt fra ca. 8 (1996) til ca. 17 pct. (2009). De "nye" arbejdskraftlande har samlet set en relativ høj beskæftigelsesfrekvens. I 2009 lå den under ét på 68.4 pct., hvilket er signifikant over gennemsnittet på 56.2 pct., som stort set svarer til niveauet for de tre "gamle" arbejdskraftlande under ét (56.5 pct.).

Den ændrede fordeling af indvandrere fordelt på arbejdskraftlande har således alt andet lige trukket den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens op ad. Selvom det er mangler data til at fastslå det, må man antage, at indvandrere fra de "nye" arbejdskraftlande har en stærkere humankapital end indvandrere fra de "gamle" ditto, hvorfor denne ændring i indvandringsmønstret inden for arbejdskraftlandene givetvis har øget humankapitalen i den ikke-vestlige population.

12.3 Alder

Tabel 12.2 viser forskydningerne i den aldersmæssige sammensætning af den ikke-vestlige population.

Tabel 12.2 Ikke-vestlig indvandrerpopulation opdelt efter alder. 16-64 år. 1996 og 2009.

	1996 (%)	2009 (%)	1996-2009 (% point)	Beskæftigelses-frekvens 2009 (%)
16-19	7.1	5.5	- 1.6	48.8
20-24	12.1	11.3	- 0.8	61.1
25-29	18.0	13.1	- 4.9	61.9
30-34	18.7	13.5	- 5.2	61.4
35-39	14.5	14.1	- 0.4	61.1
40-44	10.0	14.0	+ 4.0	60.1
45-49	7.7	11.5	+ 3.8	56.4
50-54	5.5	8.0	+ 2.5	47.8
55-59	3.7	5.3	+ 1.6	40.0
60-64	2.7	3.8	+ 1.1	21.1
I alt	100.0	100.1	+ 0.1	56.2

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1 og www.statistikbanken.dk/RAS204.

Af tabellen fremgår det, at de ældre aldersgrupper er kommet til at fylde mere i den ikke-vestlige population. Aldersgrupperne fra 40 til 64 år har øget deres andel med 13.0 pct. point, fra 29.6 (1996) til 42.6 pct. (2009). Samtidig hermed er de yngre aldersgrupper fra 16 til 34 år blevet reduceret med 12.5 pct. point, fra 55.9 (1996) til 43.4 pct. (2009). Aldersgruppen 35-39 år har haft en stort uændret andel af populationen.

Forskydningerne i den aldersmæssige sammensætning kan alt andet lige have såvel en positiv som negativ virkning på beskæftigelsen. Hvis en aldersgruppe, der har en beskæftigelsesfrekvens over gennemsnittet,

bliver reduceret, vil virkningen være negativ. Det samme vil ske, hvis en aldersgruppe med en beskæftigelsesfrekvens under gennemsnittet kommer til at fylde mere. Omvendt vil virkningen være positiv, hvis en aldersgruppe med en beskæftigelsesfrekvens under gennemsnittet reduceres. Eller hvis en aldersgruppe med en beskæftigelsesfrekvens over gennemsnittet kommer til at fylde mere.

Vurderet på den måde har udviklingen for aldersgrupperne 20-34 år og 50-64 år, der tilsammen udgør over halvdelen af populationen i 2009 (55.0 pct.), haft en negativ virkning på beskæftigelsen. Derimod har aldersgrupperne 16-19 år og 40-44 år, der i alt svarer til 19.5 pct. af populationen, haft en positiv beskæftigelsesvirkning. Udenfor disse to hovedgrupper finder vi aldersgruppen 35-39 år, der har en beskæftigelsesfrekvens over gennemsnittet, men hvor andelen af populationen har ligget konstant. Vi finder også aldersgruppen 45-49 år, der er kommet til at fylde mere, men hvor beskæftigelsesfrekvensen ligger marginalt over gennemsnittet.

Ændringerne i den aldersmæssige sammensætning har således samlet set en tendens til at virke negativt på beskæftigelsen, hvorfor de alt andet lige ikke kan bidrage med forklaringer på beskæftigelsesfremgangen.

12.4 Køn

Tabel 12.3 viser de kønsmæssige ændringer i sammensætningen af den ikke-vestlige population.

Tabel 12.3 Ikke-vestlig indvandrerpopulation opdelt efter køn. 16-64 år. 1996 og 2009.

	1996 (%)	2009 (%)	1996-2009 (% point)	Beskæftigelsesfrekvens 2009 (%)
Mænd	53.6	49.3	- 4.3	61.0
Kvinder	46.4	50.7	+ 4.3	51.5
I alt	100.0	100.0	0.0	56.2

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS201 og www.statistikbanken.dk/RAS200.

Som det fremgår af tabellen, er der kommet relativt flere kvinder i den ikke-vestlige population. Deres andel på 46.4 pct. i 1996 blev øget til 50.7 pct. i 2009 – dvs. en fremgang på 4.3 pct. point. Mændenes andel er selvsagt faldet tilsvarende. Da kvinderne har en markant lavere beskæftigelsesfrekvens end mændene – i 2009 var den på 51.5 mod mændenes 61.0 pct.[232] – kan denne ændring alt andet lige ikke forklare beskæftigelsesfremgangen. Snarere tværtimod.

12.5 Konklusion

Analyserne i dette kapitel har forsøgt at identificere, om der ud over styrket humankapital og bedre netværk findes en række ændringer i sammensætningen af den ikke-vestlige indvandrerpopulation, der kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen, og som måske endda kan gøre det i endnu højere grad.

Med hensyn til alder og køn er der ikke fundet ændringer, der kan forklare beskæftigelsesfremgangen. Snarere tværtimod. Men på andre områder har vi fundet to ændringer med positive virkninger på beskæftigelsen.

[232] Jf. tabel 5.6 i kapitel 5.

For det første er der kommet flere arbejdskraftindvandrere fra Kina og en række andre lande med relativt høje beskæftigelsesfrekvenser, men det er ikke sket på bekostning af indvandrere fra flygtningelandene, der uændret har udgjort den samme høje andel af den ikke-vestlige indvandrerpopulation. De er derimod kommet til at fylde mere blandt alle arbejdskraftindvandrere under ét, hvorfor indvandrere fra de "gamle" arbejdskraftindvandrere fra blandt andet Tyrkiet er kommet til at udgøre en mindre del af indvandrerpopulationen.

For det andet var beskæftigelsessandsynligheden for de flygtninge, der ankom i perioden fra 2003 til 2008 højere end dem, der ankom fra 1997 til 2002. Det har givetvis haft en positiv beskæftigelsesvirkning, selvom antallet af flygtninge faldt markant i samme periode.

De to fundne ændringer i sammensætningen af den ikke-vestlige indvandrerpopulation stiller ikke spørgsmålstegn ved, men kan derimod supplere og nuancere analysen om de mere varige beskæftigelsesforbedringer. Med deres positive virkning på beskæftigelsen har de to ændringer alt andet lige bidraget til at styrke indvandrernes akkumulerede netværk i 2009 og den del af den humane kapital, der bunder i erfaringer med det danske arbejdsmarked.

KAPITEL 13. DEN IKKE-VESTLIGE BESKÆFTIGELSE FRA 2009 TIL 2016

13.1 Indledning

Fra 2009 til 2016 er det ikke-vestlige beskæftigelsesgab blev udvidet med 4.4 pct. point. Skal det tolkes som starten på en længevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009? Det er det gennemgående spørgsmål, der undersøges i dette kapitel, som dermed indirekte kommer til at handle om, hvor holdbart beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 har været.

Undersøgelsen består af to dele. Den første del (afsnit 13.2) fokuserer på den overordnede udvikling i den ikke-vestlige beskæftigelse og stiller spørgsmålet, hvor robust har udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse i grunden været? Det vil blive besvaret via en analyse af udviklingen indenfor de tre nøglevariabler: beskæftigelsesgabet, beskæftigelsesfrekvensen og det absolutte beskæftigelsestal.

Den anden del (afsnit 13.3) analyserer sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse i relation til parametrene branche, stillingstype, uddannelse og alder. I denne del af undersøgelsen er hovedspørgsmålet: Har denne sammensætning været en ulempe eller en fordel for den ikke-vestlige beskæftigelse? Hvis den har været en ulempe, kan der her ligge en forklaring på beskæftigelsesgabets udvidelse.

13.2 Nøglevariablerne

13.2.1 Indledning

Den mest centrale variabel er beskæftigelsesgabet. Det er imidlertid et mål, der kan føre til delvist vildledende konklusioner, hvis det står alene. I hvert fald betyder en udvidelse af beskæftigelsesgabet ikke nødvendigvis, at der er kommet øget afstand mellem antallet af beskæftigede i de to grupper, der sammenlignes. Det skyldes selvsagt, at en brøk både har en tæller og en nævner. Beskæftigelsesfrekvensen, som

ligger til grund for beregning af beskæftigelsesgabet, afspejler ikke kun antallet af beskæftigede, men også antallet af personer i populationen.

Hvis populationen bliver større, kan beskæftigelsesfrekvensen falde, også selvom der er tale om enten et uændret eller stigende antal beskæftigede. På meget langt sigt er denne indvending næppe videre relevant. Men på kort sigt, hvis situationen er præget af en dyb økonomisk krise som den i 2009, kan der argumenteres for, at det ikke er en helt uvæsentlig nuance, der bør medtages ved den substantielle fortolkning af tallene.

Skal man havde den fulde forståelse af udviklingen, er det derfor nyttigt både at se på de absolutte tal (antal beskæftigede) og de relative tal (beskæftigelsesfrekvensen). Det er trods alt ikke et en uvæsentlig nuance, om et fald i beskæftigelsesfrekvensen er udtryk for et faldende antal beskæftigede, eller om det snarere skyldes en høj vækst i populationen. Derfor tages den demografiske udvikling op som et selvstændigt tema i den kommende analyse.

Et andet tema, der også tages op, er udviklingen i beskæftigelsen blandt flygtninge, som udgør en meget stor andel af den ikke-vestlige indvandrerpopulation. Tidligere, jf. tabel 7.7, fandt vi, at de havde en særlig stor beskæftigelsesfremgang i årene op til den økonomiske krise i 2009, hvorfor det er interessant at undersøge, hvordan deres beskæftigelse har udviklet sig i perioden fra 2009 til 2016.

13.2.2 Beskæftigelsesgabet og – frekvensen

Som tidligere nævnt blev beskæftigelsesgabet fra 2009 til 2016 udvidet med 4.4 pct. point. Sammenholdt med reduktionen på 20.0 pct. point fra 1996 til 2009, er det altså kun omkring en femtedel, der er sat over styr. Det fremgår af tabel 13.1.

Tabel 13.1 Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab. 16-64-årige. 1996-2016.

	1996	2009	2016	1996-2009 (% point)	2009-2016 (% point)
Beskæftigelses-frekvens for danskere	74.8 %	77.9 %	75.0 %	+3.1	-2.9
Beskæftigelses-frekvens for indvandrere og efterkommere	34.1 %	57.2 %	49.9 %	+23.1	--7.3
Det ikke-vestlige beskæftigelsesgab (% point)	40.7	20.7	25.1	- 20.0	+4.4

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS207 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Tabellen viser desuden, at hastigheden i beskæftigelsesgabets udvidelse har været markant langsommere end reduktionen fra 1996 til 2009. Beskæftigelsesgabet blev reduceret med 1.5 pct. point i gennemsnit pr. år fra 1996 til 2009, hvorimod beskæftigelsesgabet blev udvidet med 0.6 pct. point i årligt gennemsnit fra 2009 til 2016. Og af figur 2 (side 83) fremgår det, at vi kun skal tilbage til 2006 for at finde et beskæftigelsesgab, der var højere end i 2016. Dengang var det på 27.0 pct. point. Den relativt beskedne udvidelse af beskæftigelsesgabet tyder i det mindste på, at vi ikke er på vej tilbage til tidligere tiders store beskæftigelsesgab.

Det skal understreges, at disse tal for gruppen under ét godt kan skjule, at nogle grupper blandt indvandrere har haft en væsentlig dårligere udvikling. Det er f.eks. tilfældet for indvandrere med flygtningebaggrund, hvilket vi vender tilbage til i næste afsnit.

Tabel 13.1 viser også, at begge gruppers beskæftigelsesfrekvens gik frem indtil 2009. For indvandrere og efterkommere var fremgangen på ca. 23 pct. point og for danskere ca. 3 pct. point. Fra 2009 har begge grupper tilbagegang. Frem til 2016 faldt den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens med 7.3 pct. point, hvorimod danskernes "kun" faldt med 2.9 pct. point. Sammenlignet med 1996 er der i 2016 dog stadig en fremgang på 15.8 pct. point for indvandrere og efterkommere, mens den danske beskæftigelsesfrekvens stort set er uændret.

For at finde en lige så lav eller lavere beskæftigelsesfrekvens som den i 2016 skal vi for danskernes vedkommende tilbage til 1994, hvor den var på 73.2 pct. For ikke-vestlige indvandrere og efterkommere skal vi kun tilbage til 2005, hvor beskæftigelsesfrekvensen lå på 47.4 pct. Der ligger mange faktorer bag ovennævnte forskelle mellem de to etniske grupper. En del af forklaringen hænger sammen med, at den aldersmæssige sammensætning i de to etniske grupper har forrykket sig i perioden.

.13.2.3 Flygtninge

I dette afsnit skal vi fokusere på udviklingen i beskæftigelsen blandt flygtninge fra 2009 til 2016, som er vist i tabel 13.2[233].

Tabellen består i udgangspunkt af de 10 ikke-vestlige oprindelseslande, hvorfra der er kommet flest indvandrere pr. 1. januar 2009 (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2010a: 86), suppleret med 3 af de store flygtningelande (Afghanistan, Sri Lanka og Syrien), således at den kommer til at omfatte i alt 13 oprindelseslande, 4 arbejdskraftlande og 9 store flygtningelande.

Tabel 7.7 viste, at der i 00'erne op til krisen i 2009 var en tydelig tendens til, at indvandrere fra flygtningelande havde en fremgang i beskæftigelsesfrekvensen over gennemsnittet, hvorfor der var kommet mindre afstand op til øvrige indvandreres beskæftigelsesfrekvens. På den baggrund viser tabel 13.2, hvordan det er gået med beskæftigelsesfrekvensen fra 2009 til 2016 for indvandrere fra de nu 9 store flygtningelande sammenlignet med dels den gennemsnitlige

[233] Tabellen er en "gentagelse" af tabel 7.7, hvorfor den heller ikke bygger på en fuldstændig opgørelse af beskæftigelsesudviklingen for alle flygtninge af de samme grunde, som der blev anført tidligere i note 117.

udvikling og dels fire store arbejdskraftlande (Tyrkiet, Pakistan, Eks-Jugoslavien og Kina).

Tabellen er bygget op på den måde, at det oprindelsesland, hvis indvandrere har klaret sig bedst, kommer først. Det er Pakistan, der har haft stort set uændret beskæftigelsesfrekvens. Herefter kommer landene dernedad, og lige under tabellens midte er den gennemsnitlige udvikling for ikke-vestlige indvandrere vist med fed skrift.

Tabel 13.2 Beskæftigelsesfrekvens for ikke-vestlige indvandrere opdelt efter oprindelsesland. 2009-2016. 16-64-årige. Pct.

	Beskæftigelsesfrekvens 2009 (%)	**Beskæftigelsesfrekvens 2016 (%)**	**Beskæftigelsesfrekvens 2009-2016 (% point)**	**Flygtningeandel 2009 (%)**
Pakistan	52.4	52.1	- 0.3	1
Irak	41.1	38.4	- 2.7	97
Libanon	39.3	35.4	- 3.7	74
Vietnam	67.1	63.0	- 4.1	73
Bosnien-Hercegovina	56.5	52.1	- 4.4	96
Jugoslavien (eks.)	54.6	49.7	- 4.9	28
Kina	62.3	57.1	- 5.2	5
Tyrkiet	58.5	53.1	- 5.4	1
Ikke-vestlige indvandrere i alt	**56.2**	**48.9**	**- 7.3**	**43**
Sri Lanka	68.1	60.7	- 7.4	76
Afghanistan	53.5	45.3	- 8.2	97
Iran	56.4	48.0	- 8.4	85
Somalia	38.7	28.1	- 10.6	96
Syrien	38.2	11.6	- 26.6	-

Note: Flygtningeandelen (kolonne 5) viser hvor stor en andel af indvandrerne i de forskellige oprindelseslande, der har en flygtningebaggrund. Andelen er ikke nævnt udfor Syrien, fordi landet ikke var taget med i Danmarks Statistik (2009). Andelen på det tidspunkt vil i øvrigt sikkert ikke være retvisende sammenlignet med i dag, hvor stort set alle syriske indvandrere, der er kommet til siden, har en flygtningebaggrund.

Kilde: www.statistiskbanken.dk/RAS204 og Danmarks Statistik (2009).

Vi finder ikke den helt samme tydelige tendens, som vi fandt i tabel 7.7, hvor det var indvandrere fra flygtningelandene, der relativt havde haft den største beskæftigelsesvækst og indvandrere fra arbejdskraftlandene den dårligste ditto. Godt nok har indvandrere fra fire store flygtningelande – Irak, Libanon. Vietnam og Bosnien-Hercegovina – klaret sig bedre end gennemsnittet sammen med indvandrere fra de fire arbejdskraftlande. Men samtidig kan vi se, at indvandrere fra fem store flygtningelande – Sri Lanka, Afghanistan, Iran, Somalia og Syrien - har klaret sig dårligere end gennemsnittet.

Indvandrere fra de fire flygtningelande, der har klaret sig bedre end gennemsnittet, udgjorde i alt 20.1 pct. af den ikke-vestlige indvandrerpopulation i 2016[234]. For indvandrere fra de fem flygtningelande, der har klaret sig dårligere end gennemsnittet, lå andelen på 21.3 pct., dvs. stort set det samme niveau. Men den sidstnævnte gruppe – indvandrere fra de fem flygtningelande, der har klaret sig dårligere end gennemsnittet – er kommet til at fylde mere. Deres andel er øget fra 15.7 pct. i 2009 til 21.3 pct. (2016). Samtidig er gruppen af indvandrere, der har klaret sig bedre end gennemsnittet, reduceret fra 24.4 pct. (2009) til 20.1 pct. i 2016.

Der er således en tendens til, at der er blevet flere af de flygtninge, der har klaret sig dårligere end gennemsnittet, og mindre af dem, der har klaret sig bedre. Denne udvikling kan i høj grad tilskrives de syriske indvandrere, som har oplevet en meget stor reduktion i beskæftigelsesfrekvensen, fra ca. 38 (2009) til ca. 12 pct. (2016), dvs. en reduktion på ca. 27 pct. Det hænger naturligvis sammen med, at der i 2015 og 2016 var en stor vækst i nyankomne flygtninge fra Syrien, som med deres korte opholdstid trækker beskæftigelsesfrekvensen ned. Fra i

[234] Egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS208.

2014 at have udgjort 1.7 pct. af indvandrerpopulation voksede de syriske indvandreres andel til 3.2 pct. (2015) og 5.8 pct. (2016)[235]

Denne udvikling, hvor flygtninge med kort opholdstid trækker beskæftigelsesfrekvens ned, kan generelt aflæses i tabel 13.3.

Tabel 13.3 Beskæftigelsesfrekvens for flygtninge og familiesammenførte til flygtninge med opholdstid op til 5 år opdelt efter køn. 16-64 år. 2011-2016. Pct.

	I alt	Mænd	Kvinder
2011	21.3	25.2	14.0
2012	20.3	24.5	12.6
2013	18.3	23.2	9.5
2014	15.8	21.1	7.2
2015	12.8	16.3	6.5
2016	9.8	12.6	4.9

Kilde: Danmarks Statistik (2017b).

Note: Tallene ligger til grund for den graf, der er vist i Danmarks Statistik (2017b). De omfatter alene beskæftigede lønmodtagere. Tallene er indsamlet 4. kvartal i de enkelte år. Det skal bemærkes, at det er Danmarks Statistiks gamle årsdateringsmetode, der i lighed med denne afhandling i øvrigt er lagt til grund for tabellen, jf. bemærkninger herom i note 3 og afsnit 3.8.1

Tabellen viser, at der fra 2011 til 2016 for både mænd og kvinder har været en markant nedgang i beskæftigelsen for flygtninge og familiesammenførte til flygtninge med en opholdstid på op til 5 år. Den er i alt faldet fra 21.3 til 9.8 pct. point, og for både mænd og kvinder er der en markant tilbagegang i alle årene. Denne udvikling har selvsagt belastet den samlede ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens.

[235] Egne beregninger på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS208.

Hvis vi udelukkende fokuserer på krisen i 2009 og årene lige efter, tyder det endvidere på, at krisen generelt har været ekstra hård for beskæftigelsen blandt flygtninge[236]. Det fremgår af tabel 13.4[237], der viser beskæftigelsesfrekvensens udvikling i perioden fra 2008 til 2011 for 25-64-årige danskere og ikke-vestlige indvandrere opdelt efter tre forskellige opholdsgrundlag: flygtninge, familiesammenførte og indvandrere med øvrigt opholdsgrundlag.

[236] Danmarks Statistik registrerer også efterkommere med en flygtningebaggrund, men i dette afsnit fokuseres der udelukkende på indvandrere med en flygtningebaggrund.

[237] Bemærk, at denne tabel ikke bringer tal fra 2009, men fra 2008, hvilket "bryder" med, at denne afhandling tidligere har dateret krisen til 2009, jf. note 2. Det vurderes, at det ikke har konsekvenser for den substantielle tolkning af tallene.

Tabel 13.4 Beskæftigelsesfrekvensen for danskere samt ikke-vestlige indvandrere opdelt efter opholdsgrundlag. Opholdstid mellem 4 og 11 år. 25-64 år. 2004-2011.

	2004 (%)	2008 (%)	2011 (%)	2004-2008 (% point)	2008-2011 (% point)
Danskere	78.0	80.8	76.8	+2.8	-4.0
Flygtninge	26.1	54.4	37.8	+28.3	-16.6
Familiesammenførte	46.1	59.3	58.7	+13.2	-0.6
Indvandrere med øvrigt opholdsgrundlag	54.8	54.8	50.6	0.0	-4.2

Kilde: Social- og Integrationsministeriet (2012b: 114, 216).

Note: Tabellen bygger på registerdata på individniveau. Data fra Udlændingestyrelsen er koblet med registeroplysninger fra Danmarks Statistik. Tabellen skal tages med nogle mindre forbehold. For det første er indvandrerens opholdsgrundlag det, der er registreret i forbindelse med førstegangstilladelsen, men der kan efterfølgende være sket ændringer i opholdsgrundlaget. For det andet kan der gemme sig nogle flygtninge og familiesammenførte personer under kategorien øvrigt opholdsgrundlag på grund af manglende registrering af CPR-nummeret. Og endelig kan der være nogle indvandrere, der stadigvæk indgår, selvom de inden for det første års ophold enten er udvandret igen eller er afgået ved døden.). Danskernes beskæftigelsesfrekvens bygger på egne beregninger på baggrund af kilden.

Det er kun de indvandrere, der første gang er registreret med en bopæl i Danmark i perioden fra 1997 til 2011, og som har en opholdstid mellem 4 og 11 år, der er taget med i tabellen. En stor del af de personer, der indgår i tabellen, er således indvandret til Danmark i perioden, hvor der var fremgang for den ikke-vestlige beskæftigelse. Det er altså ikke alle ikke-vestlige indvandrere i aldersgruppen 25-64 år, der er med i tabellen, selvom tallene dækker en rimelig stor andel[238]. Derimod er alle danskere

[238] Bruttotallet er 73.418, som svarer til det totale antal ikke-vestlige indvandrere, der første gang er registreret med en bopæl i perioden fra 1997 til 2011. Af dem var 15.054 flygtninge, 30.551 familiesammenførte og 27.813 med øvrigt opholdsgrundlag (Social- og Integrationsministeriet 2012b: 103).

i aldersgruppen taget med. Det skal man være opmærksom på, når man tolker tabellens tal.

Et andet opmærksomhedspunkt er, at indvandrere med en opholdstid under 4 år ikke er med i tabellen. Det trækker beskæftigelsesfrekvensen opad, fordi beskæftigelsesgraden stiger med opholdstiden, dog ikke så meget for flygtningegruppen som for de to øvrige indvandrergrupper (Social- og Integrationsministeriet 2012b)[239]. Det betyder, at man med hensyn til størrelsen af beskæftigelsesfrekvensen skal være noget forsigtig med at sammenligne grupperne med hinanden. Derimod har det ingen betydning, når man sammenligner udviklingstendensen i beskæftigelsesfrekvensen inden for de enkelte grupper, såvel før som efter 2008, hvilket er det, vi skal bruge tabellen til i denne sammenhæng.

Tabellen indikerer, at det primært er flygtninge, der med en tilbagegang i beskæftigelsesfrekvensen på 16.1 pct. point fra 2008 til 2011 har trukket den samlede beskæftigelsesfrekvens for alle ikke-vestlige indvandrere ned under krisen. Den viser endvidere nogle interessante udviklingstræk, der har relevans for vurderingen af den tidligere omtalte "konjunkturteori", jf. kapitel 1.

Under ét er flygtninges beskæftigelsesfrekvens præget af store udsving både før og efter 2008. Den voksede med hele 28.3 pct. point i fireårsperioden fra 2004 til 2008 og faldt derefter med 16.6 pct. point i treårsperioden fra 2008 til 2011. Flygtninge var således den indvandrergruppe, der havde den mest markante fremgang i årene op til 2008, men også den mest markante tilbagegang i årene lige efter 2008. Dog ligger beskæftigelsesfrekvensen i 2011 stadigvæk ca. 12 pct. point højere end i 2004, dvs. den er ikke rullet helt tilbage til 2004-niveauet.

Udviklingen for beskæftigelsen blandt flygtninge bekræfter således delvist "konjunkturteorien". Tilsyneladende ser det ud til, at flygtninge under en højkonjunktur har gode chancer for at komme i beskæftigelse,

[239] Hvor beskæftigelsesfrekvensen eksempelvis pr. 1. januar 2011 for de familiesammenførte og personer med øvrigt opholdsgrundlag bliver henholdsvis 6.9 og 5.9 pct.point større, når personer med en opholdstid under 4 år trækkes ud, bliver beskæftigelsesfrekvensen for flygtninge kun 2.2 pct. point større. Det fremgår, når man sammenligner figur 2.16 og figur 2.22 i Social- og Integrationsministeriet (2012b). Denne forskel er ikke overraskende, fordi indvandrere med en flygtningebaggrund givetvis har brug for længere tid end andre indvandrere for at få fodfæste på arbejdsmarkedet.

men at de under en efterfølgende lavkonjunktur kan have svært ved at fastholde den. Det kan hænge sammen med, at mange af dem er belastet af traumer fra fortiden, hvilket skønsmæssigt gælder for 30 til 50 pct. af dem, jf. tabel 4.1. Det kan antages, at det gør dem ekstra udsatte, når konkurrencen om jobbene skærpes under krisen. Det kan også være en følge af, at mange flygtninge er ufaglærte og også af den grund ekstra udsatte under krisen. Schultz-Nielsen & Skaksen (2017) fandt således, at over halvdelen af flygtninge (53 pct.) kun har grundskolen som den højest gennemførte uddannelse.

Men samtidig viser tabel 13.3 på den anden side også, at "konjunkturteorien" for de to andre indvandrergrupper i tabellen - familiesammenførte og indvandrere med øvrigt opholdsgrundlag - ikke rigtigt kan bekræftes. For de familiesammenførte indvandrere nærmest tværtimod. De har fra 2004 til 2008 haft en ganske markant beskæftigelsesfremgang på ca. 13 pct. point, som stort set er blevet fastholdt i perioden efter. Og for indvandrere med øvrigt opholdsgrundlag har der været status quo i udviklingen op til 2008 efterfulgt af tilbagegang på ca. 4 pct. point i den efterfølgende periode, hvilket er på stort set samme niveau som danskeres tilbagegang.

Udviklingen i flygtninges beskæftigelse kan således på to måder være med til at forklare udvidelsen af beskæftigelsesgabet. For det første har krisen været ekstra hård for flygtningegruppen under ét. For det andet, da krisen var overvundet[240], kom der en voldsom vækst blandt nyankomne flygtninge, der med en kort opholdstid trak beskæftigelsesfrekvensen ned.

13.2.4 Demografien

En nuance i tolkningen af beskæftigelsestallene fra 2009 til 2016 er den demografiske udvikling. Fra 2009 til 2016 voksede den ikke-vestlige population i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år med 34.8 pct. Den danske population faldt derimod med 3.2 pct. [241] For blot at opretholde

[240] Det kan altid diskuteres, hvornår man helt præcist skal datere afslutningen på den krise, der startede i 2009. Målt på vækst i BNP kan krisens afslutning dateres til 3. eller 4. kvartal 2013, hvor værdien af BNP kommer tilbage til niveauet lige inden krisen i 2009, og hvor der efter det tidspunkt har været uafbrudt økonomisk vækst i særlig grad fra 2015 til 2016[240]. Jf. www.statistikbanken.dk/NKN1.

[241] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS201.

beskæftigelsesfrekvensen for indvandrere og efterkommere uændret fra 2009 til 2016, ville det således kræve en fremgang i antal beskæftigede på 34.8 pct. Den danske beskæftigelsesfrekvens ville derimod havde været uændret selv med et fald i antal beskæftigede på 3.2 pct.

På lidt længere sigt er det rimeligt at antage, at en vækst i populationen og dermed arbejdsudbuddet medfører en nogenlunde tilsvarende beskæftigelsesvækst. Det er også vigtigt at holde fast i, at det danske arbejdsmarked er meget fleksibelt, hvilket giver en betydelig jobomsætning, uanset om der er høj- eller lavkonjunktur. I 2011 var der således ca. 550.000 personer, der skiftede fra et job til et andet eller fra ledighed til job, hvilket svarer til ca. hver femte af de beskæftigede (Finansministeriet 2012: 31).

Men hvor stor er arbejdsudbuddets tilpasningshastighed, dvs. hvor lang tid går der, før et øget arbejdsudbud fuldt ud er omsat til øget beskæftigelse? På det punkt er der meget stor variation mellem tre dominerende økonomiske modeller. DREAM bygger på en tilpasningshastighed på ca. 3 år, SMEC på ca. 10 år og ADAM på ca. 20 år (Det Økonomiske Råd 2011: 52).

Finansministeriet har via illustrative beregningseksempler justeret ADAM-modellen og når frem til, at det tager 5-7 år: ca. to tredjedele af beskæftigelseseffekten er realiseret indenfor 3 år og mellem tre fjerdele og op til den fulde virkning efter 5-7 år (Finansministeriet 2012, 2014). Dermed har Finansministeriet placeret sig blandt dem, der bygger på en relativ kortvarig tilpasningstid.

Denne justering er imidlertid forbundet med betydelig usikkerhed. Det fremgår af det svar, som finansminister Bjarne Corydon på baggrund af Finansministeriet (2012) gav til Folketingets Finansudvalg i 2012: *"Hvor lang tid det tager, før en forøgelse af arbejdsudbuddet fuldt bliver omsat i øget beskæftigelse, vil afhænge af de konkrete omstændigheder, herunder det aktuelle konjunkturforløb og anvendelsen af det øgede finanspolitiske råderum, som øget arbejdsudbud fører med sig. Også størrelsen og sammensætningen af forøgelsen af arbejdsudbuddet kan formentlig spille en rolle, ligesom det eventuelt kan have en vis indflydelse, om det sker i en situation, hvor arbejdsstyrken og befolkningen i forvejen vokser, eller om der er tale om en situation, hvor arbejdsstyrken ellers ville falde."* (Corydon 1012).

I hvert fald to af de nævnte usikkerhedsfaktorer er relevante i vores sammenhæng. Den ene er konjunkturerne. Den økonomiske krise i 2009 medførte en markant reduktion i virksomhedernes efterspørgsel efter arbejdskraft, hvilket antagelig har nedsat tilpasningshastigheden noget.

Den anden faktor handler om sammensætningen af det øgede arbejdsudbud. Den ikke-vestlige population har en overrepræsentation af ufaglærte personer, hvilket skal sammenholdes med en udvikling på arbejdsmarkedet, hvor flere og flere af de beskæftigede har en uddannelse - en udvikling, der finder sted både under lav- og højkonjunktur, og som tilmed blev skærpet med krisen i 2009 (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2014; Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2012). Det må antages, at der har været en overrepræsentation af ufaglærte i tilvæksten, fordi 60.5 pct. af den stammer fra indvandrere i aldersgruppen 30-64 år[242]. Udvidelsen af det ikke-vestlige arbejdsudbud matcher således ikke nødvendigvis virksomhedernes kvalifikationsbehov på kort sigt.

Finansministeriet er blevet kritiseret for, at deres justeringer af ADAM-modellen er for optimistiske og ikke i den fornødne grad bygger på estimerede tal på danske data[243]. Men selvom vi lægger Finansministeriets egen vurdering af arbejdsudbuddets tilpasningshastighed til grund, og selvom vi ser bort fra manglende match mellem det ikke-vestlige arbejdsudbud og arbejdsmarkedets kvalifikationsbehov, vil der være et tilpasningsproblem på kort sigt. Derfor har alene en vækst i populationen på ca. 35 pct. været en særlig udfordring for den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens

13.2.5 Beskæftigelsen i absolutte tal

I tabel 13.5 vises udviklingen i antallet af beskæftigede fra 2009 til 2016. Vi har også medtaget vestlige indvandrere og efterkommere, fordi der

[242] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS201. En stor del af tilvæksten inden for de senere år har bestået af syriske flygtninge, hvor 66 pct. ikke har nogen uddannelse udover grundskolen (Schultz-Nielsen & Skaksen 2017: 25).

[243] http://borsen.dk/nyheder/avisen/artikel/11/120614/artikel.html og http://politiken.dk/dit/articlelimit/anonymous?articleType=1&articleId=2806584.

har været en markant vækst i arbejdskraftindvandringen fra de østeuropæiske EU-lande.

Tabel 13.5 Beskæftigelsen i absolutte tal for danskere, ikke-vestlige indvandrere og efterkommere samt vestlige indvandrere og efterkommere. 16-64 årige. 1996-2016.

	1996	2009	2016	1996-2009	1996-2009 (vækst i %)	2009-2016	2009-2016 (vækst i %)
Danskere	2.438.987	2.473.375	2.304.801	+34.388	+1.4	-168.574	-6.8
Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere	43.287	140.226	165.135	+96.939	+223.9	+24.909	+17.8
Vestlige indvandrere og efterkommere	51.940	87.630	124.101	+35.690	+68.7	+36.471	+41.6
I alt	**2.534.214**	**2.701.231**	**2.594.037**	**+167.017**	**+6.6**	**-107.194**	**-4.0**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS1, www.statistikbanken.dk/RAS207 og www.statistikbanken.dk/RAS201.

Tabellen viser fremgang for alle tre grupper fra 1996 til 2009, men fra 2009 til 2016 er det for danskere blevet afløst af en tilbagegang, hvorimod både de ikke-vestlige og vestlige indvandrere og efterkommere fortsat har fremgang. Herudover er der to udviklingstendenser, som det er værd at lægge mærke til.

For det første bliver det tydeligt, hvor radikal den beskæftigelsesmæssige tilbagegang har været i perioden. På 7 år er ca. 64 pct. af den forudgående fremgang i beskæftigelsen fra 1996 til 2009 på i alt ca. 167.000 personer fjernet, og det selv efter nogle år, hvor der har været stabil økonomisk vækst.

Med en tilbagegang på ca. 169.000 er antal beskæftigede med dansk baggrund faldet med ca. 7 pct. fra 2009 til 2016. Antal beskæftigede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere er derimod gået frem med ca. 25.000 eller ca. 18 pct. Denne forskel hænger sammen med, at der har været vækst i den ikke-vestlige og tilbagegang i den danske population. Men det vidner umiddelbart alligevel også om en rimelig robust udvikling i den ikke-vestlige beskæftigelse under ét - ikke mindst i betragtning af, hvor radikal den samlede tilbagegang på det danske arbejdsmarked har været.

Forskellen forstærkes, hvis vi udelukkende ser på beskæftigelsesudviklingen blandt de 25-64 årige og dermed ser bort fra de meget uddannelsesaktive år fra 16 til 24 år. Danskernes beskæftigelsestilbagegang ligger her på samme niveau (et minus på ca. 7 pct.)[244], hvorimod den for de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere bliver øget til et plus på ca. 26 pct.

I øvrigt viser tabel 13.4, at antal beskæftigede danskere i 2016 var lavere end i 1996. Men hvor lang tid skal vi tilbage for at finde et lige så lavt eller lavere niveau? Det spørgsmål kan vi faktisk ikke besvare. Det skyldes, at det ligger længere tilbage end 1981, hvor Danmarks Statistik for første gang opgjorde antal beskæftigede fordelt på etnisk herkomst, og det år var antal beskæftigede danskere på 2.344.955[245] - dvs. højere end i 2016. Antal beskæftigede blandt de ikke-vestlige (og vestlige) indvandrere og efterkommere har derimod aldrig været højere end i 2016.

Den anden markante udviklingstendens, som tabel 13.4 viser, er en markant stigning i antal beskæftigede for vestlige indvandrere og efterkommere på ca. 36.000 personer fra 2009 til 2016, hvilket svarer til en fremgang på ca. 42 pct. Der er her i høj grad tale om arbejdsimmigranter fra de øst-europæiske lande i EU, som ikke bare er blevet beskæftiget indenfor bygge og anlæg, men også i ufaglærte jobs indenfor f.eks. landbrug, transport og rengøring (Andersen & Felbo-Kolding 2013: 47).

---

[244] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RASA201.

[245] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS1.

Disse ufaglærte jobs er på mange måder de samme job, som mange ikke-vestlige indvandrere fortsat kandiderer til på trods af uddannelsesfremgangen, jf. kapitel 7. Udviklingen indenfor hotel og restauration kan illustrere denne udvikling. Her har der fra 2008 til 2013 i absolutte tal været en beskæftigelsesfremgang for vestlige indvandrere og efterkommere på 2.753 personer, hvorimod fremgangen for ikke-vestlige ditto "kun" har været på 2.352[246]. Det har medført, at andelen af vestlige indvandrere og efterkommere af alle beskæftigede indenfor området er steget fra 5.6 til 8.1 pct. point - dvs. en vækst på 2.5 pct. point - hvor ikke-vestlige indvandrere og efterkommere "kun" har haft en vækst på 1 pct. point, fra 16.7 til 17.7 pct.

I virkeligheden er antallet af beskæftigede vestlige indvandrere større end det, der kan aflæses i tabel 13.4, der bygger på RAS-tal og dermed er afgrænset til personer med tilladelse til ophold i Danmark. Der er også østeuropæere, der arbejder på det danske arbejdsmarked uden at have bopæl i Danmark. I november 2013 eksempelvis drejede det sig i alt om 18.566 personer[247], som kom fra et de 10 østeuropæiske lande, der blev medlem af EU i 2004 og 2007[248], og som modtog en lønindkomst[249].

Dertil kommer, at illegale indvandrere også presser den ufaglærte del af arbejdsmarkedet. Af indlysende grunde indgår de ikke i tabel 13.4. Den første undersøgelse af omfanget heraf indikerer, at der har været en markant vækst i perioden fra 2008 til 2013 (Tranæs & Jensen 2014). Det skønnes, at niveauet i 2008 var på ca. 15.000, og at det i 2013 var vokset til omkring 33.000 - dvs. mere end fordobling på 5 år[250]. Det er endvidere et skøn, at oppe imod en femtedel (ca. 17 pct.) kommer fra enten Rusland (føderationen), Kosovo eller Albanien - dvs. områder, der

---

[246] Egen beregning på baggrund af www.statistikbanken.dk/RAS308 og en særkørsel, som Danmarks Statistik har lavet for erhvervsorganisationen HORESTA.

[247] Egen beregning på baggrund af www.jobindsats.dk.

[248] De 10 lande er Bulgarien, Estland, Letland, Litauen, Polen, Rumænien, Slovakiet, Slovenien, Tjekkiet og Ungarn.

[249] Tallene er fra www.jobindsats.dk.

[250] Skønnet er konservativt og bygger på et estimat, der baserer sig på de illegale indvandrere, som politiet via almindeligt politiarbejde har haft kontakt med, og som har udløst en sigtelse enten for ulovligt ophold eller arbejde eller begge dele.

støder op til de østeuropæiske EU-lande. Store dele af den resterende gruppe kommer fra ikke-vestlige lande i Mellemøsten og Sydøstasien. Disse tal er siden hen blevet nedjusteret til ca. 23.000 i 2013, og i 2015 vurderes det, at der opholder sig ca. 18.000 illegale indvandrere i Danmark (Clausen & Skaksen 2016).

Den ufaglærte del af jobmarkedet har således i stigende grad fra 2009 til 2016 været udfordret, ikke bare på efterspørgselssiden via en stor reduktion af antallet af arbejdspladser, men også på udbudssiden via en betydelig vækst i antallet af østeuropæiske arbejdsimmigranter.

Denne udviklingstendens har presset den ikke-vestlige beskæftigelse mere end den danske som følge af ufaglærtes overrepræsentation i den ikke-vestlige population. Alligevel er det trods alt lykkedes at opnå en fremgang i beskæftigelsen for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere under ét i absolutte tal på ca. 18 pct. fra 2009 til 2016[251].

Denne fremgang er slået bredt igennem inden for alle områder på det danske arbejdsmarked. Det fremgår af tabel 13.6, der viser udviklingen i lønmodtagerbeskæftigelsen fra 2009 til 2016.

[251] Den solide udvikling i absolutte beskæftigelsestal er også bekræftet af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2016), som analyserede udviklingen i beskæftigelsen blandt lønmodtagere fra 1. kvartal 2013 til 4. kvartal 2015. Analysen viste flere interessante udviklingstendenser. I alt var lønmodtagerbeskæftigelsen blevet udvidet med 79.700 i perioden, og af dem var 23.600 ikke-vestlige indvandrere og efterkommere – dvs. de udgjorde ca. 30 pct. af den samlede fremgang.

Tabel 13.6 Andel af fuldtidsbeskæftigede lønmodtagere med ikke-vestlig baggrund inden for private virksomheder, kommunerne, regionerne og staten. 18-64 år. 2009 og 2016.

	2009	2016	2009-2016
Private virksomheder	4.9	6.2	+ 1.3
Kommunerne	4.5	5.9	+ 1.4
Regionerne	3.9	5.7	+ 1.8
Stat	2.6	3.6	+ 1.0
Hele landet	4.5	5.8	+ 1.3

Kilde: Kommunernes Landsforening (2016) og Toft (2017).

Den ikke-vestlige beskæftigelsesandel er stadigvæk størst blandt private virksomheder, men både kommunerne og regionerne haler ind på dem, hvorimod afstanden ned til den statslige del af arbejdsmarkedet øges. Forklaringen på denne positive udvikling hænger sammen med, at en større andel af de beskæftigede med ikke-vestlig baggrund har en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Det fremgår af tabellerne 13.7 og 13.8.

Tabel 13.7 Beskæftigede danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter dansk kompetencegivende uddannelse eller ej. 16-64-årige. 2009-2016. Absolutte tal.

	Danskere				**Indvandrere og efterkommere**			
	2009	2016	2009-2016	**2009-2016 (%)**	2009	2016	2009-2016	**2009-2016 (%)**
DEU	1.671.861	1.644.514	- 27.347	**- 1.6**	30.972	53.564	+ 22.592	**+ 72.9**
Ej DEU	801.514	660.287	- 141.227	**- 21.4**	109.254	111.571	+ 2.317	**+ 2.1**
I alt	**2.473.375**	**2.304.801**	**- 168.574**	**- 6.8**	**140.226**	**165.135**	**+24.909**	**+ 17.8**

Tabel 13.8 Beskæftigede danskere samt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter dansk kompetencegivende uddannelse eller ej. 16-64-årige. 2009-2016. Andele. Pct.

	Danskere			**Indvandrere og efterkommere**		
	2009	2016	2009-2016	2009	2016	2009-2016
DEU	67.6	71.4	+ 3.8	22.1	32.4	+ 10.3
Ej DEU	32.4	28.6	- 3.8	77.9	67.6	- 10.3
I alt	100.0	100.0	0.0	100.0	100.0	0.0

Kilde til begge tabeller: www.udlbase.statistikbank.dk/IMRAS22.

Note: DEU (Dansk Erhvervskompetencegivende Uddannelse) er summen af det antal personer, der enten har en dansk erhvervsfaglig eller videregående uddannelse (kort-, mellemlang-, videregående uddannelser samt bachelor) som den højeste gennemførte uddannelse. Ej DEU er summen af de personer, der enten har grundskolen eller en dansk almen/erhvervsgymnasial ungdomsuddannelse som den højeste uddannelse eller en udenlandsk uddannelse eller som er registreret med uoplyste uddannelsesoplysninger. Hvis en person både har en dansk og udenlandsk uddannelse, er det den danske uddannelse, der trumfer den udenlandske ditto. Personer med uoplyste uddannelsesoplysninger omfatter personer, der enten ikke har en dansk uddannelse, eller som har taget den på et tidspunkt, hvor der mangler data.

De to tabeller viser, at antallet af beskæftigede personer med en ikke-vestlig baggrund, som har en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, fra 2009 til 2016 er vokset fra 30.972 til 53.564 personer, dvs. en vækst på 22.592 personer eller ca. 73 pct. I andel svarer det til en fremgang på 10.3 pct. point, fra 22.1 (2009) til 32.4 pct. (2016). Danskerne har også øget deres andel fra 67.6 til 71.4 pct., i alt med 3.8 pct. point.

På baggrund af tabellerne 13. og 13.8 er det ikke overraskende, at flere og flere indvandrere og efterkommere får et job på de øverste trin i stillingshierarkiet og færre nederst i stillingshierarkiet, hvilket fremgår af tabel 13.9.

Tabel 13.9 Den ikke-vestlige beskæftigelse opdelt efter stillingstype. 16-64 år. 2009 og 2016

	2009	2016	2009-2016
Selvstændige	8.0	7.7	- 0.3
Medhjælpende ægtefæller	0.3	0.2	- 0.1
Topledere	0.6	0.9	+ 0.3
Lønmodtagere på højeste og mellemste niveau	15.3	20.7	+ 5.4
Lønmodtagere på grundniveau	38.9	38.2	- 0.7
Lønmodtagere på laveste niveau	24.4	19.5	- 4.9
Lønmodtagere uden nærmere angivelse	12.5	12.8	+ 0.3
I alt	**100.0**	**100.0**	**0.0**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS205. Definitionen på de forskellige stillingstyper er tidligere blevet gennemgået i afsnit 10.2, hvorfor der skal henvises hertil.

Note: Ændrede kategoriseringsprincipper i 2011 medførte en væsentlig øgning af antallet af lønmodtagere på højeste niveau og et tilsvarende fald i antallet af lønmodtagere på mellemniveau. Derfor er de to kategorier slået sammen i tabellen.

Tabellen viser, at andelen af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, der er beskæftiget som topledere eller som lønmodtagere på højeste og mellemste niveau, fra 2009 til 2016 er øget med ca. 6 pct. point, og at

der har været en nedgang i andel lønmodtagere på laveste niveau på ca. 5 pct. point. Mandag Morgen (2016) trak i samme retning, analyserede perioden fra 2010 til 2014 og fandt, at andelen af ikke-vestlige-indvandrere beskæftiget som lønmodtagere på det højeste niveau ud af den samlede arbejdsstyrke blev øget fra 10 til 13 pct. For de ikke-vestlige efterkommere blev andelen øget fra 10 til 12 pct. i samme periode.

Tendensen til, at flere ikke-vestlige indvandrere og efterkommere bliver beskæftiget på de øverste trin i stillingshierarkiet, kan illustreres med udviklingen på det kommunale arbejdsmarked, jf. tabel 13.10. Den viser, hvor stor en andel indvandrere og efterkommere udgør af kommunalt fuldtidsbeskæftigede inden for forskellige stillingstyper, som kræver en uddannelse.

Tabel 13.10 Andel kommunalt fuldtidsbeskæftigede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere opdelt efter udvalgte stillinger, der kræver uddannelse. 18-64 år. 2010 og 2016.

	2010 (%)	**2016 (%)**	**2010-2016 (% point)**
Socialrådgiver	3.4	7.2	+ 3.8
Sygeplejerske	0.9	1.8	+ 0.9
Ledelse	0.5	0.9	+ 0.4
SOSU-assistent	4.5	8.7	+ 4.2
Tandlæge	5.9	9.9	+ 4.0
Lærer	1.5	2.4	+ 0.9
Ingeniør/arkitekt mv.	2.6	4.0	+ 1.4
Pædagog	2.5	3.5	+ 1.0

Kilde: Kommunernes Landsforening (2016) og Toft (2017).

Af tabellen fremgår det, at indvandrere og efterkommere får øget beskæftigelsesmæssig betydning inden for nogle af nøglestillingerne på det kommunale arbejdsmarked. Tandlæger, SOSU-assistenter og socialrådgivere er de tre stillingstyper, hvor betydningen er størst.

Selvom andelen med en kompetencegivende uddannelse er øget signifikant blandt de beskæftigede med en ikke-vestlig baggrund, er den i 2016 ikke kommet højere op end ca. 32 pct., jf. tabel 13.7. Der er således et godt stykke op til danskernes andel på ca. 71 pct. Men gabet mellem de to grupper er reduceret med 6.5 pct. point. Det kan ses som en følge af den generelle reduktion af uddannelsesgabet mellem den danske og ikke-vestlige population i samme periode på 4.3 pct. point, jf. tabel 7.24.

Konklusionen på dette afsnit er, at beskæftigelsen i absolutte tal blandt personer med en ikke-vestlig baggrund under ét har været rimelig robust. Den ikke-vestlige beskæftigelse har været udfordret af, dels at krisen i 2009 har været ekstra hård ved flygtningegrupperne og dels den markante øgning af den øst-europæiske arbejdsimmigration. På trods af dette har ikke-vestlige indvandrere og efterkommere under ét fået øget betydning for den samlede beskæftigelse på det danske arbejdsmarked. Det skyldes, at flere af de beskæftigede med en ikke-vestlig baggrund har en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, hvilket andet lige har skabt en mere sikker arbejdsmarkedstilknytning.

Men den robuste udvikling i beskæftigelsen kan måske skyldes, at den ikke-vestlige beskæftigelse har været sammensat på en måde, der alt andet lige har været en fordel? Det spørgsmål undersøges nærmere i det kommende afsnit.

13.3 Sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse

13.3.1 Indledning

Problemstillingen i dette afsnit handler om, hvorvidt sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse har været enten en fordel eller en ulempe.

For at besvare problemstillingen undersøges det systematisk, om beskæftigede indvandrere og efterkommere har været over- eller underrepræsenteret indenfor forskellige grupper på arbejdsmarkedet. Hvis de har været overrepræsenteret indenfor grupper, der har haft en beskæftigelsesvækst under gennemsnittet, og/eller underrepræsenteret indenfor grupper, der har ligget over, har beskæftigelsessammensætningen været en ulempe. Og hvis det modsatte har været tilfældet en fordel.

Analysen undersøger følgende fire parametre: branche, stillingstype, uddannelse og alder. For hver af disse parametre ser vi først på beskæftigelsens sammensætning for henholdsvis arbejdsmarkedet generelt og blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009. Det sammenholdes herefter med udviklingen i beskæftigelsen i absolutte tal på hele arbejdsmarkedet i perioden 2009-2016. På den baggrund kan vi vurdere, om sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse i relation til de enkelte parametre alt andet lige har været en ulempe eller fordel.

13.3.2 Brancher[252]

Tabel 13.11 er en oversigt over den branchemæssige fordeling af beskæftigelsen i 2009[253], dels generelt på hele arbejdsmarkedet (kolonne 2) og dels blandt beskæftigede med ikke-vestlig baggrund (kolonne 3). Det sammenholdes med, hvordan beskæftigelsesudviklingen på hele arbejdsmarkedet har været i absolutte tal indenfor de forskellige brancher, hvilket er vist i pct. vis vækst (kolonne 4).

---

[252] Der vil blive brugt et temmelig bredt branchebegreb, der er identisk med det, som Danmarks Statistik kalder for "Brancher og sektorer". For en definition af det statistiske grundlag for branchebeskrivelsen, se Danmarks Statistik (2013a).

[253] Tabellen bygger på en afgrænsning af brancherne, som beskrives i hovedtræk i det følgende. Den offentlige sektor = offentlig administration, forsvar og politi, undervisning, sundhedsvæsen og sociale institutioner. Ejendomshandel = ejendomshandel og udlejning. Erhvervsservice = rådgivning m.v., forskning og udvikling, reklame, rejsebureauer, rengøring og anden operationel service. Information = information og kommunikation. Kultur = kultur, fritid og anden service. Handel = handel, transport, hoteller og restauranter. Finansiering = finansiering og forsikring. Landbrug = landbrug, skovbrug og fiskeri. Industri = industri, råstofudvinding og forsyningsvirksomhed.

De enkelte brancher er rangordnet efter væksten i absolutte beskæftigelsestal fra 2009 til 2016. Erhvervsservice er placeret øverst, fordi denne branche med en vækst i beskæftigelsen på 6.6 pct. har klaret sig bedst, og nederst i tabellen er industri placeret, fordi det er den branche, der med en negativ vækst på 19.3 pct. har klaret sig dårligst. Allernederst i tabellen er angivet den samlede vækst i beskæftigelsen på hele arbejdsmarkedet, som har været på minus 4 pct.

Tabel 13.11 Beskæftigede opdelt efter brancher. Generelt og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009 sammenholdt med beskæftigelsesvæksten 2009-2016. 16-64 år. Pct.

	Beskæftigelsesandel 2009 Arbejdsmarkedet generelt	Beskæftigelsesandel 2009 Indvandrere og efterkommere	Beskæftigelses-væksten 2009-2016 Arbejdsmarkedet generelt
Erhvervsservice	10.1	16.2	+ 6.6
Kultur	4.0	3.0	+ 3.0
Ejendomshandel	1.3	0.8	+ 2.8
Information	3.6	2.4	+ 2.6
Den offentlige sektor	31.1	23.1	+ 0.4
Handel	23.7	33.8	- 2.8
Landbrug	2.3	2.8	- 9.9
Finansiering	3.2	1.4	- 12.7
Bygge og anlæg	6.5	2.0	- 12.8
Industri	13.9	13.6	- 19.3
Uoplyst aktivitet	0.3	1.0	- 56.6
I alt	100.0	100.1	- 4.0

Kilde: www.statistikbanken.dk/RASA1 og www.statistikbanken.dk/RAS301.

Note: Da www.statistikbanken.dk/RAS301 ikke indeholder data for etnisk herkomst, har det nødvendigt at trække på www.statistikbanken.dk/RASA1 for at få data med, som indeholder fordelingen af den ikke-vestlige beskæftigelse på brancher i 2009. De to talserier er ikke fuldt ud sammenlignelige, fordi data i den førstnævnte, men ikke den sidstnævnte, er reviderede. Selvom der er denne forskel vurderes det, at det ikke

har nogen substantiel betydning for tolkning af tallene i den sammenhæng, som de bruges her. Det skal bemærkes, at der i denne som øvrige tabeller i dette afsnit bibeholdes Danmarks Statistiks gamle årsdateringsprincip for beskæftigelsesdata af de grunde, der allerede er blevet redergjort for i note 3 og 15.

Som det fremgår af tabellen, er industri en branche, hvor der næsten er ligevægt mellem den generelle beskæftigelsesandel på hele arbejdsmarkedet og beskæftigelsesandelen blandt indvandrere og efterkommere. Ser man derfor bort fra industrien, deler den resterende del af arbejdsmarkedet sig i næsten to lige store grupper.

Den ene gruppe består af brancher, hvor indvandrere og efterkommere enten har været overrepræsenteret inden for brancher med en beskæftigelsesmæssig vækst under gennemsnittet eller underrepræsenteret i brancher, hvor den har ligget over. Det vil sige brancher med en beskæftigelsesmæssig udvikling, der har været en ulempe for den ikke-vestlige beskæftigelse. Den anden gruppe udgøres af brancher, hvor det omvendt har været tilfældet, hvorfor den beskæftigelsesmæssige udvikling i disse brancher har været en fordel.

Den første gruppe består af følgende brancher: kultur, ejendomshandel, information, den offentlige sektor og landbrug – i alt udgjorde de i 2009 42.3 pct. af arbejdsmarkedet. Den anden gruppe omfatter følgende brancher: erhvervsservice, handel, finansiering samt bygge og anlæg, som samlet set udgjorde en lidt større andel af arbejdsmarkedet (43.5 pct.).

Da de to gruppers andel af arbejdsmarkedet stort set er lige store, kan den branchemæssige sammensætning af den ikke-vestlige beskæftigelse alt andet lige ikke i nogen nævneværdig grad bidrage med at forklare udvidelsen af beskæftigelsesgabet.

13.3.3 Stillingstyper

Tabel 13.12 viser, hvordan beskæftigelsen i 2009 fordelte sig mellem otte stillingstyper, såvel for arbejdsmarkedet generelt som for indvandrere og efterkommere samt beskæftigelsesvæksten i absolutte tal inden for de enkelte stillingstyper fra 2009 til 2016.

Tabel 13.12 Beskæftigede opdelt efter stillingstype. Generelt og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009 sammenholdt med beskæftigelsesvæksten 2009-2016. 16-64 år. Pct.

	Beskæftigelsesandel 2009 Arbejdsmarkedet generelt	**Beskæftigelsesandel 2009 Indvandrere og efterkommere**	**Beskæftigelsesvæksten 2009-2016 Arbejdsmarkedet generelt**
Selvstændige	6.4	8.0	- 13.2
Medhjælpende ægtefæller	0.2	0.3	- 39.9
Topledere	3.4	0.6	+ 8.0
Lønmodtagere på højeste og mellemste niveau	32.7	15.3	+ 2.1
Lønmodtagere på grundniveau	39.7	38.9	- 2.8
Lønmodtagere på laveste niveau	9.5	24.4	- 14.4
Lønmodtagere uden nærmere angivelse	8.1	12.5	- 19.0
I alt	**100.0**	**100.0**	**- 4.0**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS301 og www.statistikbanken.dk/RAS205. Definitionen på de forskellige stillingstyper er tidligere blevet gennemgået i afsnit 10.2, hvorfor der skal henvises hertil.

Note: Ændrede kategoriseringsprincipper i 2011 medførte en væsentlig øgning af antallet af lønmodtagere på højeste niveau og et tilsvarende fald i antallet af lønmodtagere på mellemniveau. Derfor er de to kategorier slået sammen i tabellen.

Af tabellen fremgår det, at jobtyper, hvor der stilles relativt høje krav til færdighederne, generelt er blevet styrket på det danske arbejdsmarked. Således voksede antallet af beskæftigede topledere med ca. 8 pct. og lønmodtagere på højeste og mellemste niveau med ca. 2 pct., hvilket er signifikant bedre end den gennemsnitlige tilbagegang i beskæftigelsen på ca. 4 pct. I den anden ende finder vi lønmodtagerne på laveste niveau, der er gået ca. 14 pct. tilbage. Der er tale om stillinger, ofte manuelt arbejde, som rent færdighedsmæssigt kan bestrides af de fleste mennesker, f.eks. rengøringsarbejde, budtjeneste, vagtarbejde samt pakke- og transportarbejde uden brug af maskiner.

Denne udvikling, hvor de færdighedskrævende jobs styrkes og ikke så færdighedskrævende jobs svækkes, presser beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere, der er underrepræsenteret både blandt topledere og lønmodtagere på højeste og mellemste niveau samt overrepræsenteret blandt lønmodtagere på laveste niveau.

Af tabel 13.11 fremgår det, at i to ud af de tre stillingstyper, der har haft en beskæftigelsesvækst over gennemsnittet, har indvandrere og efterkommere været underrepræsenteret. Det drejer sig om topledere samt lønmodtagere på højeste og mellemste niveau, som i 2009 i alt udgjorde ca. 36 pct. af arbejdsmarkedet.

Indvandrere og efterkommere har samtidig været overrepræsenteret i alle de fire stillingstyper, der har haft en beskæftigelsesvækst under gennemsnittet. Det drejer sig om selvstændige, medhjælpende ægtefæller, lønmodtagere på laveste niveau og lønmodtagere uden nærmere angivelse, som tilsammen udgjorde ca. 24 pct. af arbejdsmarkedet i 2009.

For den tredje af disse stillingstyper – lønmodtagerne på grundniveau – er situationen den, at de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere derimod haft en andel, der stort set svarer til arbejdsmarkedet generelt.

Samlet set har der således på ca. 60 pct. af arbejdsmarkedet været en beskæftigelsesmæssig udvikling i relation til stillingstyper, som har været en ulempe for den ikke-vestlige beskæftigelse. Det kan derfor alt andet lige være med til at forklare udvidelsen af beskæftigelsesgabet.

13.3.4 Uddannelse

I modsætning til det forrige afsnit, hvor der var fokus på færdigheder, uanset om de var et resultat af en formel uddannelse eller ej, handler dette afsnit alene om beskæftigelsens fordeling på de formelle uddannelser.

Tabel 13.13 viser, dels beskæftigelsens fordeling på uddannelsesgrupper både generelt på hele det danske arbejdsmarked og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009, og dels den beskæftigelsesmæssige vækst indenfor de forskellige uddannelsesgrupper på hele arbejdsmarkedet fra 2009 til 2016[254].

[254] Tabellen bygger på de samme data som tabel 10.5. I noten hertil omtales DEU (Dansk Erhvervskompetencegivende Uddannelse), hvilket i denne tabel svarer til "Videreuddannede" + "Faglærte". Ej DEU svarer til "Ufaglærte" + "Udenlandsk uddannelse" + "Uoplyst".

Tabel 13.13 Beskæftigede opdelt efter uddannelse. Generelt og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009 sammenholdt med beskæftigelsesvæksten 2009-2016. 16-64 år. Pct.

Uddannelses-grupper	Beskæftigelses-andel 2009 Arbejdsmarkedet generelt	Beskæftigelses-andel 2009 Indvandrere og efterkommere	Beskæftigelsesvæksten 2009-2016 Arbejdsmarkedet generelt
Videreuddannede	29.0	10.9	+12.4
Faglærte	34.9	11.2	-9.7
Ufaglærte	30.8	27.2	-16.1
Udenlandsk uddannelse	3.1	37.3	-30.3
Uoplyst	2.2	13.4	+77.9
I alt	100.0	100.0	- 4.0

Kilde: www.udlbase.statistikbank.dk/IMRAS22.

Tabellen viser, at udviklingen i beskæftigelsen blandt de faglærte, der i 2009 udgjorde ca. 35 pct. af arbejdsmarkedet, har været en fordel for den ikke-vestlige beskæftigelse. Her har indvandrere og efterkommere været underrepræsenteret samtidig med, at den beskæftigelsesmæssige vækst har været under gennemsnittet.

I forhold til de videreuddannede (ca. 29 pct. af arbejdsmarkedet) har den beskæftigelsesmæssige udvikling derimod været en ulempe, fordi den beskæftigelsesmæssige vækst har ligget over gennemsnittet, samtidig med at indvandrere og efterkommere har været markant underrepræsenteret.

For de ufaglærte, hvor der har været en beskæftigelsesvækst under gennemsnittet, har ikke-vestlige indvandrere og indvandrere ifølge tabellen en lille underrepræsentation, hvis man alene medtager de

personer, der har enten en dansk grundskole eller dansk uddannelse som den højest gennemførte uddannelse, men i virkeligheden har der været tale om en overrepræsentation.

Det skyldes, at tabellen opgørelse af de ufaglærtes beskæftigelsesandel (27.2 pct.) ikke kan stå alene, men må udvides med ufaglærte, der er registreret under "Udenlandsk uddannelse" eller "Uoplyst". Underenhederne "Ufaglært", "Udenlandsk uddannelse" og "Uoplyst" udgjorde i alt ca. 78 pct. af den samlede ikke-vestlige beskæftigelse i 2009. Det samlede antal beskæftigede med en ufaglært baggrund i den ikke-vestlige population må derfor antages at udgøre en betydelig større andel end de 30.8 pct., der var ufaglærtes generelle andel af den samlede beskæftigelse i 2009.

På ca. 60 pct. af arbejdsmarkedet i 2009 har den ikke-vestlige beskæftigelse derfor enten været underrepræsenteret, hvor der var en beskæftigelsesvækst over gennemsnittet (videreuddannede), eller overrepræsenteret, hvor den var under gennemsnittet (ufaglærte). Sammensætningen har med andre ord været en ulempe for den ikke-vestlige beskæftigelse og kan derfor alt andet lige være en del af forklaringen på beskæftigelsesgabets udvidelse.

13.3.5 Alder

Den aldersmæssige fordeling af beskæftigelsen er vist i tabel 13.14.

Tabel 13.14 Beskæftigede opdelt efter alder. Generelt og for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i 2009 sammenholdt med beskæftigelsesvæksten 2009-2016. 16-64 år. Pct.

Alder/år	Beskæftigelsesandel 2009 Arbejdsmarkedet generelt	Beskæftigelsesandel 2009 Indvandrere og efterkommere	Beskæftigelsesvækst 2009-2016 Arbejdsmarkedet generelt
16-19	6.0	8.9	- 15.1
20-24	8.3	14.4	+ 4.2
25-29	9.0	15.2	+1.2
30-34	11.2	14.6	- 18.8
35-39	12.2	13.6	- 13.8
40-44	13.4	12.9	- 10.2
45-49	12.1	10.0	+ 1.3
50-54	11.1	5.9	+ 9.3
55-59	10.3	3.3	+ 0.7
60-64	6.3	1.2	+6.0
I alt	**99.9**	**100.0**	**- 4.0**

Kilde: www.statistikbanken.dk/RAS201.

Indvandrere og efterkommere har været underrepræsenteret i fire ud af de seks aldersgrupper, der har haft en beskæftigelsesvækst over gennemsnittet. Det drejer sig om de fire ældste aldersgrupper fra 45 til 64 år. Disse fire aldersgrupper udgjorde i 2009 ca. 40 pct. af arbejdsmarkedet. For de to sidste aldersgrupper (20-24 og 25-29 år) har de været overrepræsenteret.

For tre ud af de fire aldersgrupper, der har haft en beskæftigelsesvækst under gennemsnittet, har indvandrere og efterkommere været overrepræsenteret. Det drejer sig om aldersgrupperne 16-19, 30-34 og 35-39 år – i alt ca. 29 pct. af arbejdsmarkedet i 2009. For den sidste af disse aldersgrupper (40-44 år) er der tale om en marginal underrepræsentation på 0.5 pct. point.

På ca. 69 af arbejdsmarkedet har indvandrere og efterkommere således enten været underrepræsenteret indenfor aldersgrupper, der havde en beskæftigelsesvækst over gennemsnittet, eller overrepræsenteret i aldersgrupper med en beskæftigelsesvækst under gennemsnittet. Beskæftigelsens aldersmæssige fordeling har således i overvejende grad været en ulempe for den ikke-vestlige beskæftigelse og kan derfor alt andet lige også bidrage med en forklaring på beskæftigelsesgabets udvidelse fra 2009 til 2016.

13.4 Konklusion

Det overordnede undersøgelsesspørgsmål i dette kapitel har drejet sig om, hvordan udvidelsen af det ikke-vestlige beskæftigelsesgab på ca. 4 pct. point fra 2009 til 2016 skal tolkes. Skal det ses som starten på en længerevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009?

Undersøgelsen har bestået af to dele. Den første del var en overordnet analyse af den beskæftigelsesmæssige udvikling med fokus på følgende tre nøglevariabler: beskæftigelsesgab, beskæftigelsesfrekvens og absolutte beskæftigelsestal. Den anden del analyserede, hvorvidt sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse med hensyn til alder, uddannelse, stillingstype og branche har været enten en fordel eller ulempe.

Den første del af undersøgelsen startede med en analyse af udviklingen i beskæftigelsesgabet. Konklusionen var her, at kun en femtedel af den opnåede reduktion fra 1996 til 2009 er sat over styr. Det må betragtes som en relativ beskeden vending, og hastigheden i tilbagegangen er også signifikant langsommere, når den sammenlignes med den store fremgang fra 1996 til 2009. Så sent som i 2006 var beskæftigelsesgabet

på 27.0 pct. point, altså højere end i 2016, hvor det var på 25.1 pct. point.

I absolutte tal har der været en ikke-vestlig beskæftigelsesvækst fra 2009 til 2016 på ca. 18 pct. i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år eller ca. 26 pct. i aldersgruppen 25-64 år. Denne vækst har været medvirkende til, at andelen af lønmodtagerbeskæftigede personer med ikke-vestlig baggrund er blevet øget såvel i forhold til arbejdsmarkedet generelt som inden for private virksomheder, kommuner, regioner og stat.

Flere indvandrere og efterkommere blandt de beskæftigede har en dansk kompetencegivende uddannelse. Fra 2009 til 2016 var der tale om en udvidelse på ca. 10 pct. point, fra ca. 22 til ca. 32 pct., hvilket har medført, at flere indvandrere og efterkommere er blevet ansat på de øverste trin i stillingshierarkiet og færre i bunden af det.

Den første del af undersøgelsen pegede alt i alt på, at den ikke-vestlige beskæftigelse har udvist robuste træk, selvom den har været udfordret af, dels at krisen i 2009 var ekstra hård for flygtninge, og dels en skærpet konkurrence om ufaglærte jobs som følge af en markant vækst af øst-europæiske arbejdsimmigranter.

Den anden undersøgelsesdel om sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse fandt, at den har været en ulempe i relation til tre af parametrene: stillingstype, uddannelse og alder. For det sidste parameter (brancher) var der ikke nogen tydelig tendens til, at sammensætningen havde været enten en fordel eller ulempe. Alt i alt har sammensætningen således været til ulempe for den ikke-vestlige beskæftigelse.

Samlet set har analysen fundet følgende fire faktorer, der har presset den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens, og dermed kan forklare, hvorfor beskæftigelsesgabet er blevet udvidet. Det drejer sig om kombinationen af øget udbud og mindre efterspørgsel efter ufaglært arbejdskraft, udviklingen i beskæftigelsen blandt flygtninge, sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse samt stor tilvækst i populationen. Det er alt sammen faktorer, som enten ikke har presset den danske beskæftigelsesfrekvens, eller som kun har gjort det i mindre grad.

På den baggrund kan det ikke overraske, at det ikke-vestlige

beskæftigelsesgab er blevet udvidet i perioden fra 2009 til 2016. I betragtning af, hvor stort et pres, som den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens har været udsat for, forekommer en udvidelse af beskæftigelsesgabet på ca. 4 pct. point at være beskeden. Når udvidelsen ikke har været større, kan det tilskrives, at en større andel af de beskæftigede indvandrere og efterkommere har en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse, hvilket alt andet lige medfører en mere robust arbejdsmarkedstilknytning.

Den samlede konklusion af analysen er derfor, at udvidelsen af beskæftigelsesgabet fra 2009 til 2016 ikke skal tolkes som starten på en længerevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009, men snarere som en konsolidering, hvor beskæftigelsesfremgangen blev stoppet uden at blive rullet tilbage.

KAPITEL 14. SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVERING

14.1 Sammenfatning

Sammenfatningen består i første række af to afsnit, der korresponderer med afhandlingens to-delte problemstilling.

Det første handler om, hvordan beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 kan forklares, og danner udgangspunkt for en diskussion af velfærdsstatens betydning for den ikke-vestlige beskæftigelse, jf. afsnit 14.1.1. Det andet diskuterer, hvordan beskæftigelsesgabets udvidelse fra 2009 til 2016 skal tolkes, hvilket lægger op til en diskussion af "konjunkturteorien", jf. afsnit 14.1.2

På den baggrund gives der til sidst i afsnit 14.1.3 et overordnet historisk overblik over udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse i al den tid, hvor vi har data, der beskriver beskæftigelsens fordeling på etnisk herkomst, dvs. fra 1981 til 2016.

14.1.1 Beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009

Som det fremgik af tabel 1.1, har beskæftigelsesfremgangen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere på det danske arbejdsmarked fra 1996 til 2009 været temmelig markant. Det absolutte beskæftigelsestal blev øget med ca. 100. 000. Beskæftigelsesfrekvensen steg med 23.1 pct. point, fra 34.1 til 57.2 pct. Og beskæftigelsesgabet blev reduceret med 20.0 pct. point, fra 40.7 til 20.7 pct. point, altså næsten en halvering.

Fremgangen betegner en markant vending. Indtil 1996 gik beskæftigelsesfrekvensen stort set tilbage år for år, men i 1996 blev tilbagegangen vendt til en konstant fremgang indtil krisens gennemslag i 2009. Beskæftigelsen gik mest frem i perioder med den stærkeste økonomiske vækst, og det er også her, den største indsnævring af beskæftigelsesgabet i forhold til personer med dansk baggrund finder sted. Afhandlingen kan således bekræfte, at konjunkturerne alt andet lige

har afgørende betydning for beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere.

Samtidig peger den nærmere analyse af beskæftigelsesfremgangen ud fra fem teoretiske perspektiver (kultur-, incitaments-, humankapital-, diskriminations- og netværksperspektivet) imidlertid på, at der næppe udelukkende har været tale om en konjunktureffekt. Beskæftigelsesfremgangen kan også forklares med en række mere varige beskæftigelsesforbedringer inden for humankapital, diskrimination og netværk. Disse tre faktorer uddybes i det følgende.

Humankapital

Indvandrernes og efterkommernes humankapital blev styrket over en bred skala i den periode, hvor der var fremgang for den ikke-vestlige beskæftigelse. Det gælder ikke mindst på uddannelsesområdet, som er kernen i den humane kapital.

Den andel, der er i gang med at gennemføre enten en ungdomsuddannelse eller videregående uddannelse, blev øget såvel blandt indvandrere som efterkommere, 16-19-årige som 20-24-årige samt mænd som kvinder. En større andel havde enten gennemført eller var i gang med at gennemføre en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse. Og restgruppen uden nogen uddannelse blev mindre.

Denne positive udvikling på uddannelsesområdet har været mest markant for kvinderne, både blandt indvandrere og efterkommere. Det er også gået frem for mændene, men ikke i nær samme grad. Denne kønsforskel kan være forklaringen på den polarisering, som har karakteriseret beskæftigelsesfremgangen for de mandlige indvandrere. De har fra 1996 til 2009 øget deres andel af beskæftigede på såvel de øverste som de laveste trin i stillingshierarkiet, hvorimod de kvindelige indvandrere har øget beskæftigelsesandelen på de højeste trin samtidig med, at den blev reduceret på de laveste trin (tabel 10.3 og 10.4).

Uddannelsesfremgangen kan illustreres med de 25 årige kvindelige indvandrere, der har en indvandringsalder mellem 7 og 15 år (tabel 7.1). Andelen, der enten havde fuldført eller var i gang med at fuldføre en dansk kompetencegivende uddannelse, blev mere end fordoblet i tiårsperioden fra 1994-1996 til 2004-2006. Den voksede med 30 pct.

point (fra 23 til 53 pct. point). For mændene var der også en markant stigning på 18 pct. point (fra 25 til 43 pct.point). Den tilsvarende fremgang for en gruppe bestående af efterkommere og indvandrere med en indvandringsalder under 7 år var henholdsvis på 25 pct. point (kvinder) og 8 pct. point (mænd).

Med uddannelsesfremgangen finder der en social mobilitet sted i de ikke-vestlige indvandrerhjem, hvor børnene under ét bliver bedre stillet uddannelsesmæssigt end forældrene, fordi der er en overrepræsentation af ufaglærte i indvandrergruppen. Det kan anskueliggøres med udviklingen i uddannelsessandsynligheden for drenge, der kommer fra hjem, hvor begge forældre har grundskolen som den højeste uddannelse, og hvor moderen er udenfor arbejdsmarkedet, mens faderen er i beskæftigelse. Fra 1997 til 2007 blev sandsynligheden for, at en 21-årig tyrkisk dreng med denne familiebaggrund var i gang med en uddannelse, næsten fordoblet - fra 19 til 37 pct. (tabel 7.16). De tilsvarende tal for en pakistansk 21-årig dreng var på henholdsvis 33 og 47 pct. (tabel 7.17). Hvorimod uddannelsessandsynligheden for en 21-årig dansk dreng med den samme forældrebaggrund i begge år var på 25 pct. - dvs. uændret i perioden.

Indvandrernes uddannelsesfremgang har ikke kun været generationsbetinget, men har også sat sig igennem mere bredt på tværs af aldersgrupper, selvom den selvsagt mister noget af sin styrke, når man kommer op i de ældste aldersgrupper.

Den store uddannelsesfremgang blandt indvandrere og efterkommere hænger givetvis sammen med, at det er i den ikke-vestlige population er en meget stærk og bredt funderet uddannelsesorientering mindst på samme høje niveau som hos danskere (tabel 7.26 og 7.27).

Endvidere blev de danske sprogkundskaber forbedret. Fra 1999 til 2009 blev andelen af indvandrere og efterkommere, der havde gode danskkundskaber forstået som evnen til at forstå, tale og skrive dansk, ifølge deres egen vurdering øget fra 44 til 75 pct. (Catinét 2009a). Og tilsvarende faldt andelen, der havde vanskeligheder med det danske sprog fra 45 til 17 pct.

Fremgangen for de danske sprogkundskaber kan forklares med en kombination af en række faktorer. Sprogundervisningen for nyankomne indvandrere blev forstærket. Selve uddannelsesfremgangen har ifølge sagens natur også forbedret de danske sprogkundskaber i kraft af, at undervisningssproget på langt de fleste uddannelser er dansk. Indvandrere og efterkommere har i højere grad end danskere været aktive på voksen- og efteruddannelsesområdet, hvor det i vid udstrækning har handlet om at opkvalificere danskkompetencerne. Og endelig styrkede beskæftigelsesfremgangen i sig selv danskkundskaberne, fordi hverdagssproget på langt de fleste virksomheder er dansk.

Forbedrede danskkundskaber er givetvis også baggrunden for, at kun ca. en ud af ti virksomheder med ikke-vestlige medarbejdere oplever, at sproget har givet anledning til væsentlige problemer, og det gjaldt private såvel som offentlige virksomheder (tabel 5.16 og 5.17).

Beskæftigelsesfremgangen har yderligere haft den effekt, at kendskabet til kulturen og spillereglerne på det danske arbejdsmarked blandt indvandrerne og efterkommerne er blevet udvidet betydeligt.

Indvandrere og efterkommere har endvidere forbedret deres humane kapital ved at bruge de offentlige biblioteker mere end danskere. Inden for de seneste 12 måneder har 83 pct. af efterkommere, 72 pct. af indvandrere og 65 pct. af danskere været på et bibliotek enten en eller flere gange (Regeringens arbejdsgruppe for bedre integration 2011). De bruger biblioteket først og fremmest til læsning af bøger, blade og aviser samt brug af computer, internet og trådløst netværk.

Beskæftigelsesfremgangen kan forklares med denne styrkelse af den humane kapital, som kan betragtes som en varig beskæftigelsesforbedring. Talrige studier har dokumenteret en stærk sammenhæng mellem øget human kapital og beskæftigelseschancer. De grupper, der af naturlige årsager har haft den største uddannelsesfremgang - dvs. de yngre aldersgrupper - har også været de grupper, der har haft den største beskæftigelsesfremgang. Fra 1996 til 2009 fandt den største reduktion af beskæftigelsesgabet sted i aldersgrupperne 20-24 og 25-29 år på ca. 30 pct. point (tabel 7.23). Reduktionen faldt jævnt i takt med alderen, og for aldersgruppen 60-64 år var beskæftigelsesgabet uændret.

Uddannelsesfremgangen fra 1996 til 2009 har ikke kunnet fjerne det markante uddannelsesgab mellem den danske og ikke-vestlige population i den andel, der har gennemført en dansk kompetencegivende uddannelse. I den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år har der fra 1996 til 2009 været et uændret uddannelsesgab på ca. 46 pct. point (tabel 7.24). Det understreger, at der er et betydeligt forbedringspotentiale på uddannelsesområdet. Det bliver også bekræftet af signifikante forskelle mellem kommunerne, såvel i den andel blandt indvandrere og efterkommere, der afslutter folkeskolens afgangsprøve (9. klasse) med karakteren 2 eller derover, som den andel blandt 20-29-årige, der har færdiggjort en ungdomsuddannelse. Disse forskelle består selv efter, at der er taget højde for kommunernes forskellige rammevilkår.

Det uændrede uddannelsesgab implicerer, at uddannelsesfremgangen ikke uden videre kan betragtes som hovedforklaringen på den kraftige reduktion af beskæftigelsesgabet fra 1996 til 2009. Alt andet lige skulle man ud fra udviklingen i uddannelsesgabet ikke havde forventet en markant reduktion af beskæftigelsesgabet i perioden, men snarere noget i retning af status quo, hvis man ser på alle indvandrere og efterkommere under ét. Det peger på, at beskæftigelsesfremgangen udover højkonjunkturen sandsynligvis har bygget på et samspil mellem fremgangen i den humane kapital og udviklingen indenfor andre faktorer, f.eks. diskrimination og netværk.

En meget stor del af det føromtalte beskæftigelsesgab kan imidlertid forklares med uddannelsesfaktoren. I 2008 var der et beskæftigelsesgab mellem den danske og ikke-vestlige population på 24 pct. point i aldersgruppen 25 til 64 år. (tabel 7.22). For den gruppe, der under ét havde en dansk kompetencegivende uddannelse, skrumpede gabet ind til 4 pct. point, og for gruppen uden uddannelse blev gabet reduceret til 16 pct. point. Når beskæftigelsesgabet totalt set er markant større, end det er både blandt de uddannede og ikke uddannede, skyldes det naturligvis, at fordelingen af de uddannelsesmæssige kompetencer er vidt forskellig blandt danskere og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Det er ikke kun beskæftigelsesgraden, der øges, når indvandrere og efterkommere gennemfører en dansk kompetencegivende uddannelse. De får stort set også arbejde indenfor de samme jobtyper som dem,

uddannede danskere får. Endvidere er deres økonomiske afkast ved at gennemføre en uddannelse praktisk taget det samme som danskernes, når der kontrolleres for en række relevante faktorer: tidligere arbejdsmarkedserfaringer, brancher m.v. (Schultz-Nielsen 2008).

Der er således solide incitamenter for indvandrere og efterkommere til at tage en dansk kompetencegivende uddannelse. Alt andet lige må det forventes at styrke den høje uddannelsesmotivation, der i forvejen findes hos indvandrere og efterkommere. Jo stærkere uddannelsesmotivationen er, jo flere får en uddannelse, jo bedre bliver beskæftigelseschancerne.

I løbet af 00´erne kom der færre flygtninge til Danmark. Det må formodes alt andet lige at have haft en positiv beskæftigelseseffekt, fordi indvandrere med en flygtningebaggrund uanset køn har en lavere beskæftigelsesgrad end andre indvandrere på grund af en lavere humankapital. Der er imidlertid to grunde til, at denne ændring i indvandringsmønstret ikke for alvor kan bidrage med forklaringer på beskæftigelsesfremgangen. For det første var alt andet netop ikke lige. Der viste sig overraskende en tendens til, at flygtninge i 00´erne havde en højere beskæftigelsesvækst end andre indvandrergrupper. Det kan skyldes, at de startede på et lavere niveau, og at der har været et ekstra beskæftigelsespotentiale at hente blandt de indvandrere med en flygtningebaggrund, der enten ikke eller kun i svagere grad har været belastet af traumer.

Dertil kommer, at flygtningelandenes andel af alle ikke-vestlige indvandrere stort set har været uændret fra 1996 til 2009. Såvel i 1996 som 2009 udgjorde indvandrere fra de 8 store flygtningelande (Irak, Afghanistan, Somalia, Bosnien-Hercegovina, Sri Lanka, Iran, Libanon og Vietnam) omkring 40 pct. af alle ikke-vestlige indvandrere (tabel 7.6).

Hvor den faldende flygtningeandel i 00'ernes ikke-vestlige indvandring kun i begrænset omfang kan bidrage med forklaringer på beskæftigelsesfremgangen, forholder det sig anderledes med opholdstiden. Fra 1998 til 2009 blev den gennemsnitlige opholdstid øget. Den andel, der havde en opholdstid på 5 år eller derunder, faldt meget markant, samtidig med at andelen med en opholdstid på 10 år og derover steg markant (tabellerne 7.1 og 7.2). Under henvisning til de

mange studier, der entydigt har konkluderet, at beskæftigelsesgraden stiger med opholdstiden, kan det konkluderes, at øgning af opholdstiden kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

Diskrimination

Diskrimination er også en faktor, der påvirker beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere. Men af metodiske årsager og på grund af manglende data er det vanskeligt at fastslå både omfanget af og udviklingen i såvel den statistiske som forsætlige diskrimination. Ligesom det kan være vanskeligt at adskille de to former for diskrimination fra hinanden.

Flere surveys om oplevet diskrimination indikerer samstemmende, at der finder en diskrimination sted på det danske arbejdsmarked, og at det derfor er en barriere, der kan svække beskæftigelsen, såfremt den oplevede diskrimination også afspejler en faktisk diskrimination. Og det synes i ret høj grad at have været tilfældet, hvilket ikke mindst eksperimenter på området peger på. Samtidig indikerer nogle surveys, at der er sket et fald i diskriminationen, dels generelt i samfundet og dels ved jobsøgning i den periode, hvor den ikke-vestlige beskæftigelse gik frem.

Analysen argumenterede for, at diskriminationen synes at være reduceret via den øgede kontakt mellem virksomheder og ikke-vestlige medarbejdere, der fulgte i kølvandet på den markante beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009. Argumentet er, at det er tilfældet, hvis resultatet af kontakten mellem virksomheder og ikke-vestlige medarbejdere i langt overvejende grad viser sig at falde positivt ud, dvs. at virksomhedernes arbejdskraftbehov bliver opfyldt på en for virksomhederne produktiv måde.

Manglen på arbejdskraft under højkonjunkturen medførte, at en del virksomheder (for første gang) ansatte medarbejdere med ikke-vestlig baggrund. Både indenfor den private og offentlige sektor har virksomhederne på et rimeligt højt og stabilt niveau været tilfredse med de mange nye ikke-vestlige medarbejdere. Blandt de virksomheder, der har haft ansatte medarbejdere med en ikke-vestlig baggrund, giver ca. otte ud af ti virksomheder over en længere årrække udtryk for, at de har

haft meget gode eller overvejende gode erfaringer med ikke-vestlige medarbejdere (tabel 8.1). Det er i særlig grad den grundlæggende indstilling til arbejdet, som indvandrere og efterkommere lægger for dagen, der har resulteret i virksomhedernes relativt høje og stabile tilfredshed.

Sammen med en række andre indikationer har dette sandsynliggjort, at virksomhederne har haft væsentlig flere positive end negative oplevelser med kontakten til de ikke-vestlige medarbejdere. Og dermed har flere virksomhederne erfaret, at indvandrere og efterkommere rent faktisk er i stand til på en produktiv måde at deltage i værdiskabelsen på virksomhederne.

Virkningen af denne udvikling må formodes at være en reduktion af den statistiske diskrimination, fordi arbejdsgiverne i øget omfang har fået en positiv information om ikke-vestlige medarbejderes produktivitet. Det er endvidere sandsynligt, at den forsætlige diskrimination også er blevet reduceret, fordi arbejdsgiverne i højere grad har erfaret, at ansættelse af ikke-vestlige medarbejdere godt kan forenes med hensynet til øvrige medarbejdere, kunder og samarbejdspartnere.

Der kan således på flere niveauer, der både omfatter hårde og knap så hårde data, argumenteres for, at diskriminationen er blevet mindre, og at det kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

Netværk

En temmelig overset faktor i diskussionen om den ikke-vestlige beskæftigelse er betydningen af beskæftigelsesrelevante netværk, selvom omkring halvdelen af alle nye lønmodtagerjobs på det danske arbejdsmarked formidles via netværk. Det drejer sig både om netværk med lille radius, der omfatter venner, familier og nære bekendte, og netværk med stor radius, der har en bredere rækkevidde og omfatter mange flere personer, men som samtidig er mere uforpligtende.

Rent logisk kan der argumenteres for, at alene beskæftigelsesfremgangen på næsten 100.000 fra 1996 til 2009 har haft den virkning, at indvandrernes og efterkommernes netværk er blevet styrket i betydelig grad, selvom vi mangler data, der præcist kan beskrive netværksudviklingen over tid.

Det er sandsynligt, at dette ikke kun har omfattet netværk med lille, men også med stor radius, fordi de mange flere indvandrere og efterkommere, der har fået en uddannelse, i vid udstrækning har fundet arbejde inden for jobtyper, der matcher uddannelsens indhold. En større andel af indvandrerne og efterkommerne er derved blevet beskæftiget indenfor jobområder, der åbner op mod netværk, der ikke er begrænset af familie, venner og nære bekendte. Den totale mængde netværk i den ikke-vestlige population under ét er også blevet styrket som følge af, at efterkommere udgør en stadig større andel af populationen, og de har bedre netværk end indvandrere.

Beskæftigelsesindsatsen har styrket de beskæftigelsesrelevante netværk, selvom denne indsats kun formidler en begrænset andel af alle nye ikke-vestlige jobs. Langt de fleste af disse jobs bliver skabt via indvandrernes egen selvstændige jobsøgning og de netværkskontakter, de har i forvejen, ligesom virksomhederne også inden for visse dele af arbejdsmarkedet, f.eks. rengøringsområdet, strategisk bruger indvandrernes netværk i rekrutteringen uden at involvere jobcentrene.

Det forekommer sandsynligt, at beskæftigelsesindsatsen – udover den direkte jobformidling - også mere indirekte har styrket de beskæftigelsesrelevante netværk via den virksomhedsrettede indsats (løntilskudsordninger, praktikpladser m.v.). På det område foreligger der rimelig sikker viden om positive beskæftigelseseffekter, hvilket ikke mindst gælder løntilskudsordninger på de private virksomheder.

Dertil kommer, at den arbejdsmarkedsrettede del af integrationspolitikken, der blev satset på fra midten af 1990´erne og fremefter, har udbygget kommunernes virksomhedskontakter, fordi mange af de nye fremgangsmåder og værktøjer kun har kunnet realiseres i et tættere samarbejde med virksomhederne. Det har øget jobcentrenes muligheder for at formidle den direkte kontakt mellem virksomhederne og ledige indvandrere og efterkommere.

Men disse muligheder bliver ikke udnyttet fuldt ud. Indvandrere får i mindre grad end danskerne tilbudt en virksomhedsrettet indsats, selvom der foreligger ret sikker evidens for, at denne indsats har positive beskæftigelseseffekter, og selvom effekten tilsyneladende er større for indvandrere end for danskere. Sidstnævnte kan skyldes, at indvandrere

på grund af dårligere netværk alt andet lige er mere afhængige af de netværk, som beskæftigelsesindsatsen formidler, men også at de i højere grad end danskere bruger netværk, når de søger job samtidig med, at de er bedre til at vedligeholde netværk, når de bliver ledige.

Der findes med andre ord et forbedringspotentiale i beskæftigelsesindsatsen. Selv efter, at der er taget højde for kommunernes forskellige rammevilkår, er der stadigvæk signifikante forskelle mellem indvandrernes beskæftigelsesfrekvenser på tværs af kommunerne. Det gælder ikke bare flygtninge og familiesammenførte under integrationsloven, men også øvrige indvandrere der har været i Danmark i såvel mindre som mere end 10 år.

Selvom der således kan argumenteres for, at de beskæftigelsesrelevante netværk er blevet styrket, er der næppe tvivl om, at netværk stadigvæk udgør en væsentlig barriere for den ikke-vestlige beskæftigelse. Omkring en tredjedel af alle indvandrere og efterkommere har ikke personlige kontakter, der kan hjælpe med at finde et job, hvorimod det for danskerne kun gælder for ca. en ud af ti (Catinét 2007). Dertil kommer, at netværk i højere grad har betydning for besættelse af stillinger indenfor den ufaglærte del af arbejdsmarkedet, som har en særlig stor betydning for indvandrerbeskæftigelsen.

Det forekommer sandsynligt, at beskæftigelsesfremgangen (og beskæftigelsesindsatsen) har forstærket indvandrernes og efterkommernes netværk, og at det alt andet lige i sig selv har haft en positiv virkning på beskæftigelsen, hvorfor det kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen. I så fald er der tale om en mere varig beskæftigelsesforbedring.

Varige beskæftigelsesforbedringer

Analysen argumenterer således for, at udover højkonjunkturen kan beskæftigelsesfremgangen forklares med varige forbedringer inden for ovennævnte tre faktorer: humankapital, diskrimination og netværk. Med varige beskæftigelsesforbedringer menes der forbedringer, der ikke står og falder med den førstkommende lavkonjunktur, men som har en længerevarende levetid. På den anden side er der ikke tale om irreversible beskæftigelsesforbedringer, der er uafvendelige og garanteret

mod enhver form for erodering. De skal med andre ord vedligeholdes og udbygges.

I det lys er det meget afgørende, at beskæftigelsesforbedringerne er blevet forstærket i perioden fra 2009 til 2016. Det gælder i høj grad den humane kapital, hvor det ikke-vestlige uddannelsesgab - i modsætning til perioden med beskæftigelsesfremgangen – reduceres. Men det gælder også for både netværks- og diskriminationsfaktoren, fordi antallet af beskæftigede med en ikke-vestlig baggrund fortsat stiger i absolutte tal, og hvor en større andel af de beskæftigede har en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse og i stigende grad bliver beskæftiget på de øverste trin i stillingshierarkiet.

Sammensætningen af den ikke-vestlige indvandrerpopulation er blevet ændret på et par områder, der kan bidrage med yderlige forklaringer på den ikke-vestlige beskæftigelsesfremgang. For det første er der kommet flere nye arbejdskraftindvandrere fra Kina, Ukraine m.v., og for det andet var beskæftigelsessandsynligheden for de flygtninge, der ankom i perioden fra 2003 til 2008, højere end dem, der ankom fra 1997 til 2002. Det er ændringer, der ikke stiller spørgsmålstegn ved, men derimod kan supplere analysen om de mere varige beskæftigelsesforbedringer.

Samtidig med, at analysen har argumenteret for, at beskæftigelsesfremgangen kan forklares på ovennævnte måde, har den også argumenteret for, at hverken den kulturelle og/eller religiøse baggrund eller økonomiske incitamenter har udgjort nogen væsentlig barriere, der først skulle overvindes for at få beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere til at vokse markant. Det uddybes i de to næste delafsnit.

Kulturelle og/eller religiøse baggrund

To mulige barrierer, der knytter sig til indvandrernes kulturelle og/eller religiøse baggrund, er blevet undersøgt. Den første omhandler den såkaldte "husmodermentalitet", som angiveligt skulle være en væsentlig barriere for, at kvinder med indvandrerbaggrund deltager aktivt i det danske uddannelsessystem og på det danske arbejdsmarked. Den anden barriere drejer sig om, at ikke-vestlige medarbejdere bringer et kulturelt og/eller religiøst konfliktstof med ind på virksomhederne, som

forhindrer både, at de bliver ansat, og at de efterfølgende kan fastholde deres ansættelse.

En gennemgang af en lang række såvel kvantitative som kvalitative empiriske studier har vist, at evidensen for forestillingen om "husmodermentaliteten" er svag. Den bygger i vid udstrækning på overfortolkning af nogle ganske få undersøgelsesresultater (af ældre dato) og har ignoreret den generelle joborientering, der faktisk har kunnet iagttages blandt ikke-vestlige kvinder under ét stort set i hele den periode, hvor der har foreligget "hårde" data.

Der mangler solide data, der kan afgøre, om mentaliteten generelt har været dominerende i 1970´erne eller 1980´erne (hvor den givetvis også kunne findes hos den ældste generation af danskere), og om og i hvor høj grad den stadigvæk findes i enkelte kvindegrupper i dag, f.eks. dem, der nærmer sig pensionsalderen, og dem, der har meget lave beskæftigelsesfrekvenser.

Vurderet ud fra de ikke-vestlige kvinders generelle joborientering var det imidlertid ikke den store overraskelse, at højkonjunkturen i 00'erne netop resulterede i en høj beskæftigelsesvækst blandt ikke-vestlige kvinder også udover den fremgang, som den underliggende uddannelsesfremgang blandt de yngre kvinder kunne tilsige.

I forbindelse med beskæftigelsesfremgangen blev problematikken omkring et kønsmæssigt beskæftigelsesgab i 2016 næsten helt elimineret for efterkommeres vedkommende. Blandt danskere består der en lille kønsforskel på 3.2 pct. point, og for indvandrere er gabet på 7.5 pct. point. (tabel 5.6). Forskellen mellem danskeres og indvandreres kønsmæssige beskæftigelsesgab er således på 4.3 pct. point. Det betyder på ingen måde, at beskæftigelsesproblemerne er forsvundet, men for så vidt angår en kulturbetinget forskel mellem kønnene, er der tilsyneladende ikke meget, der generelt adskiller beskæftigelsen for danskere og ikke-vestlige indvandrere under ét.

Beskæftigelsesfremgangen for de ikke-vestlige kvinder har været så stærk, at deres andel af den samlede ikke-vestlige beskæftigelse er vokset markant. Det er en udvikling, som ikke bare har overlevet, men er fortsat efter krisen i 2009, således at den kønsmæssige

beskæftigelsesfordeling efterhånden er kommet meget tæt på den, der findes blandt danskere. I 2016 nåede de ikke-vestlige kvinder således op på en beskæftigelsesandel på 47.6 pct. af alle ikke-vestlige beskæftigede - mod de danske kvinders andel på 48.4 pct. af den danske beskæftigelse (tabel 5.9).

Denne generelle beskæftigelsesudvikling kan således ikke bekræfte hypotesen om "husmodermentaliteten". Samme vej trækker andre generelle indikatorer. I samme periode, som beskæftigelsen gik frem, faldt de ikke-vestlige kvinders gennemsnitlige fertilitet fra lidt over 3 til lidt under 2 og endte således med at være på helt samme niveau som de danske kvinder (Danmarks Statistik 2016). Indvandrernes børn kommer godt nok lidt senere i daginstitution end danske børn, men fra 3 års alderen er der stort set ikke nogen forskel. Og de kvindelige indvandrere bruger rent faktisk deres uddannelsesfremgang til at komme i job bagefter.

Selvom "husmodermentaliteten" generelt set således ikke er nogen væsentlig beskæftigelsesbarriere, kan den godt være en del af forklaringen på, at beskæftigelsesfrekvensen er særlig lav for nogle grupper af kvindelige indvandrere. Det gælder f.eks. for visse kvindelige indvandrere fra Libanon, Somalia, Irak, Tyrkiet og Pakistan (tabel 11.10). Men det er en forklaring, der ikke kan stå alene, men må kombineres med en række andre forklaringer. Det er grupper, der er fælles om at have en lav humankapital (uddannelse, sprog og arbejdsmarkedserfaring). De har også svage netværk som følge af ingen eller ustabil arbejdsmarkedstilknytning. Og nogle dem bliver også i højere grad mødt med diskrimination end andre indvandrergrupper, hvis man lægger den oplevede diskrimination til grund. Der er med andre ord tale om, at kulturfaktoren spiller sammen med en række andre forklaringer på en yderst kompleks måde.

Med hensyn til kulturelle og/eller religiøse barrierer på virksomhedsniveauet er der ikke fundet data, der kunne godtgøre, at de skulle være til stede i noget væsentligt omfang. Det er blevet bekræftet af målinger blandt virksomhedslederne, der er blevet gentaget over en længere årrække (tabel 5.16 og 5.17). Den andel blandt private virksomheder, der over tid har oplevet væsentlige problemer med ansættelse af ikke-vestlige medarbejdere, har ligget på enten 0 pct.

(kønsbestemte forhold), 4 pct. (generelle kulturforskelle), 2 pct. (religion), 1 pct. (holdningen til kvindelige ledere) eller 0 pct. (tørklæde). De tilsvarende tal for offentlige virksomheder er 0, 4, 1, 1 og 0 pct.

Der er således ikke empirisk belæg for, at den religiøse og/eller kulturelle baggrund generelt set skulle havde udgjort nogen væsentlig barriere, der først skulle overvindes for at få den ikke-vestlige beskæftigelse både blandt mænd og kvinder til at stige så markant, som tilfældet var fra 1996 til 2009.

Økonomiske incitamenter

Hvis økonomiske incitamenter er væsentlige for den ikke-vestlige beskæftigelse, kunne der her ligge en vigtig forklaring på beskæftigelsesfremgangen. Der er nemlig gjort meget for at forbedre de økonomiske incitamenter til at arbejde, navnlig fra 2002 og fremefter. Det skete ikke kun i form af en række indgreb, der de facto var målrettet mod indvandrere: indførelsen af starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300 timers reglen. Men også i form af generelle ændringer inden for skatte-, dagpenge- og kontanthjælpsområdet, f.eks. ved at indføre et nyt beskæftigelsesfradrag.

I relation til beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 kan det derfor være analytisk relevant at dele perioden op i to delperioder: 1996 til 2002 og 2002 til 2009. I hvert fald i den første periode frem til 2002 har der på kort sigt været en svag økonomisk incitamentsstruktur for indvandrerbeskæftigelsen. Der var for mange indvandrere i denne periode tale om en meget høj nettokompensationsgrad, dvs. den andel af den disponible indkomst, som på kort sigt kan fastholdes ved overgangen fra fuldtidsbeskæftigelse til fuldtidsledighed.

Ifølge den mest grundige, men måske lidt overdrevne, beregning var situationen for godt en tredjedel af de beskæftigede indvandrere, at de på kort sigt enten havde en meget lille (ikke over 500 kr. om måneden) eller undertiden endog direkte negativ fortjeneste ved at gå på arbejde (tabel 6.2). Det skyldes, at en relativt stor del af beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere var inden for det ufaglærte lavtlønsområde, hvor forskellen ikke er så stor til de offentlige indkomstoverførsler.

Alligevel gik den ikke-vestlige beskæftigelse markant frem i denne periode. Det var en fremgang, der var jævnt fordelt mellem indvandrere og efterkommere, mænd og kvinder og de forskellige aldersgrupper, hvilket indikerer, at den også har omfattet ufaglærte grupper med svage økonomiske incitamenter til at tage et arbejde. Angivelige økonomiske incitamentsbarrierer på kort sigt kunne således ikke forhindre en meget markant beskæftigelsesfremgang.

Hvis økonomiske incitamenter er afgørende for beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere, måtte man forvente, at det navnlig ville slå igennem for perioden efter 2002, hvor mange forbedringer af de økonomiske incitamenter blev indført, og hvor antallet af personer med svage økonomiske incitamenter faldt. Men vi fandt faktisk indikation på det modsatte, idet beskæftigelsesfrekvensen gik mere i vejret fra 1996 til 2002 end i perioden fra 2002 til 2009. Også denne tendens var jævnt fordelt inden for den ikke-vestlige population, både blandt indvandrere og efterkommere, mænd og kvinder samt yngre og ældre aldersgrupper. Den har således også omfattet grupper inden for det ufaglærte lavtlønsområde, der givetvis har haft svage økonomiske incitamenter.

Hvad angår starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300 timers-reglen, som alle blev indført efter 2002, og hvor målgruppen som nævnt i høj grad de facto har været indvandrere, har der været en beskæftigelseseffekt på kort sigt. Dog skal det nævnes, at analyser af indgrebenes kontraproduktive effekter på længere og langt sigt - dvs. om de indvandrere, der fik ydelserne sat ned uden at komme i arbejde, kom længere væk fra arbejdsmarkedet, end de ellers ville havde været - kun er blevet foretaget i meget ringe grad, hvorfor viden på området er meget mangelfuld.

Selv med den mest optimistiske analyse, hvor de kontraproduktive effekter sættes lig 0, har starthjælpen, kontanthjælpsloftet og 300 timers-reglen tilsammen haft en beskeden effekt i forhold til den samlede beskæftigelsesfremgang for indvandrere og efterkommere. Hvad effekterne for den ikke-vestlige beskæftigelse har været af øvrige lovændringer på skatte-, dagpenge- og kontanthjælpsområdet kan vi desværre ikke sige noget præcist om på grund af manglende data.

Det er således begrænset, hvor meget incitamentsfaktoren alt i alt kan bidrage med til at forklare beskæftigelsesfremgangen. Vi kan ikke frem til 2002 forklare den med, at der alligevel var stærke økonomiske incitamenter for indvandrerne til at tage et job. Og vi kan heller ikke efter 2002 rigtig forklare den med den lange række af lovændringer, hvis formål har været at forbedre de økonomiske incitamenter.

Når økonomiske incitamenter således ikke i sig selv afgørende kan forklare beskæftigelsesfremgangen, kan det skyldes, at ikke-økonomiske incitamenter ifølge en lang række surveys står stærkt blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Det gælder ikke mindst den betydning, som arbejdet tillægges med hensyn til at skabe respekt og anseelse i familien og samfundet samt muliggøre social opstigning.

Vi har således ikke fundet data, der indikerer, at indvandrere og efterkommere har en speciel lav jobmotivation, hvad enten det skulle skyldes svage økonomiske incitamenter eller andre faktorer. Tværtimod har flere af indikatorerne vist en stærkere jobmotivation end hos danskere. Kendetegnende for disse indikatorer har været, at indvandrere og efterkommere lægger mere vægt på arbejdet som en faktor, der kan bruges til at få respekt fra omgivelserne, og på nødvendigheden af at udholde hårdt arbejde, også når det sker på bekostning af fritiden.

Der mangler således empirisk belæg for, at svage økonomiske incitamenter var en afgørende barriere, der først skulle reduceres for at opnå den markante vækst i beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere fra 1996 til 2009. Det er på den anden side naturligvis ikke ensbetydende med, at økonomiske incitamenter ikke påvirker den ikke-vestlige beskæftigelse, men der er ikke empirisk belæg for, at de skulle repræsentere en væsentlig beskæftigelsesbarriere.

Velfærdsstaten

Velfærdsstaten er ofte blevet tillagt en væsentlig negativ beskæftigelseseffekt. Argumentet har været, at relativt høje indkomstoverførsler har medført svage økonomiske incitamenter for indvandrere og efterkommere.

Afhandlingen peger på, at det har skygget for, at velfærdsstaten også kan havde en positiv beskæftigelsesvirkning. Det vil blive uddybet i den

følgende diskussion af såvel den direkte som indirekte betydning, som velfærdsstaten har for den ikke-vestlige beskæftigelse indenfor de områder, som de fem teoretiske hovedperspektiver udpeger som de centrale beskæftigelsesbarrierer.

Velfærdsstatens væsentligste betydning for den ikke-vestlige beskæftigelse vedrører den humane kapital. Statens opgave er her at levere nogle grundlæggende kompetencer og sprogfærdigheder hos indvandrere og efterkommere, der kan gøre dem attraktive som arbejdskraft i virksomhedernes øjne og dermed øge deres beskæftigelseschancer.

Det er en omfattende indsats, der spænder meget vidt. Den forsøger at forebygge, at børn med en indvandrerbaggrund møder skolen med et sprogligt efterslæb. Den omfatter programmer for nyankomne indvandrere samt den basale indsats i en lang række institutioner lige fra sprogcentre, biblioteker, grundskolen over ungdomsuddannelserne til de videregående uddannelser samt hele voksen- og efteruddannelsesområdet. Og den understøttes af relativt generøse SU-ordninger og et skole- og uddannelsessystem, der stort set er uden brugerbetaling, og som givetvis går godt i spænd med, at der blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i forvejen findes en høj grad af uddannelsesmotivation.

Velfærdsstaten styrker også den humane kapital indenfor beskæftigelsesindsatsen ved at opkvalificere ledige indvandrere og efterkommere, øge deres arbejdsmarkedserfaring og kendskab til spillereglerne på det danske arbejdsmarked via den virksomhedsrettede indsats.

Den virkning, som velfærdsstaten har på indvandreres og efterkommeres humane kapital, er ifølge sagens natur positiv, fordi en forbedring af den humane kapital alt andet lige må antages at forbedre beskæftigelseschancerne. Men samtidig er der stærke indikationer på, at virkningen kunne havde været meget større, og at velfærdsstaten derfor råder over et betydeligt forbedringspotentiale indenfor uddannelse og sprog.

Det viser sig ikke mindst i den kendsgerning, at der fortsat er et markant stort uddannelsesgab mellem den danske og ikke-vestlige population med hensyn til den andel, der har gennemført en dansk kompetencegivende uddannelse. Lige så længe dette uddannelsesgab eksisterer, må der forventes et større beskæftigelsesgab. Det gælder ikke mindst for mandlige indvandrere og efterkommere, der generelt har haft en svagere uddannelsesfremgang end kvindelige ditto. Men også kvindelige indvandrere fra de socialt udsatte boligområder klarer sig i forbindelse med folkeskolens afgangsprøve dårligere end andre kvindelige indvandrere.

Med hensyn til diskriminationsfaktoren spiller velfærdsstaten også en positiv rolle for den ikke-vestlige beskæftigelse. Indsatsen har her været at lovgive om ligestilling på arbejdsmarkedet og iværksætte kampagner og programmer, der fokuserer på diskriminationsspørgsmålet og sætter mangfoldighed på dagsordenen, både på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet.

Men det sker også en mere direkte påvirkning af diskriminationsfaktoren som følge af, at den offentlige sektor selv er en stor arbejdsgiver på arbejdsmarkedet og i den rolle på temmelig kontant vis kan reducere diskriminationen, når der rekrutteres arbejdskraft. Det har tilsyneladende været tilfældet. Hos kommunerne steg andelen af ansatte med en ikke-vestlig baggrund således fra 4.5 til 5.9 pct. i perioden fra 2009 til 2016 (tabel 13.5). Hos regionerne var de tilsvarende tal henholdsvis 3.9 og 5.7 pct. og i staten 2.6 og 3.6 pct.

Velfærdsstaten spiller også en positiv rolle i forhold til netværksfaktoren. Det sker via beskæftigelsesindsatsen, der ud over at styrke den humane kapital også påvirker de beskæftigelsesrelevante netværk som afledte effekter af den virksomhedsrettede indsats (praktik, løntilskud m.v.). Velfærdsstatens opgave er her at stille virksomhedskontakter til rådighed for indvandreres og efterkommeres jobsøgning. Derved sker der en reduktion af netværksbarrieren, som består i, at indvandrere og efterkommere har svagere netværk end danskerne.

Som for den humane kapital råder velfærdsstaten også i forhold til netværksfaktoren over et betydeligt forbedringspotentiale. Det er en meget begrænset del af alle nye ikke-vestlige jobs, som jobcentrene

formidler. Samtidig får ledige indvandrere og efterkommere i mindre grad end danskerne tilbudt en virksomhedsrettet indsats, selvom der foreligger solid evidens om positive beskæftigelseseffekter ved indsatsen, og at de tilsyneladende tilmed er større for indvandrere end danskere.

Velfærdsstatens rolle i relation til kulturfaktoren er først og fremmest indirekte og på områder, der støder op til beskæftigelsesfeltet. I kraft af det omfattende net af institutioner på en række velfærdsområder lige fra vuggestuer, børnehaver og fritidslivet over sundhedssektoren til ældre- og plejesektoren understøttes normen om, at kvinderne tager en uddannelse og deltager på arbejdsmarkedet i lige så høj grad, som mændene gør det. Disse velfærdsinstitutioner understøtter og forstærker derved job- og uddannelsesorienteringen hos kvindelige indvandrere og efterkommere. Denne basale indsats er blevet suppleret med forskellige beskæftigelsesprogrammer, hvis formål har været i særlig grad at fremme arbejdsmarkedstilknytningen blandt kvindelige indvandrere.

Velfærdsstaten påvirker incitamentsfaktoren ved at fastlægge niveauet for en lang række offentlige indkomstoverførsler. Ved at bestemme et niveau, der svarer til eller måske endda er lidt højere end mindstelønningerne på arbejdsmarkedet skabes der en incitamentsstruktur, hvor den økonomiske gevinst ved at forlade de offentlige ydelser til fordel for at blive beskæftiget er enten meget lille eller endda måske direkte negativ.

Om og i hvor høj grad en sådan incitamentsstruktur har en negativ beskæftigelseseffekt afhænger af, om indvandrere og efterkommere enten har en lav eller høj jobmotivation, og om hvordan deres jobmotivation fordeler sig mellem økonomiske og ikke-økonomiske incitamenter. Hvis deres jobmotivation er lav, og de økonomiske incitamenter dominerende, vil effekten givetvis være negativ. Omvendt, hvis jobmotivationen er høj og ikke-økonomiske incitamenter dominerende, vil der enten ikke være nogen eller en mindre negativ effekt. Data på området indikerer, at der i overvejende grad er en høj jobmotivation i den ikke-vestlige population, og at de ikke-økonomiske incitamenter spiller en betydningsfuld rolle.

Som det er fremgået, påvirker velfærdsstaten i varieret grad således alle de barrierer, som de fem teoretiske perspektiver har udpeget som

centrale for den ikke-vestlige beskæftigelse. Samtidig er det blevet klart, at velfærdsstaten råder over et betydeligt forbedringspotentiale på beskæftigelses- og uddannelsesområdet med henblik på yderligere at styrke såvel den humane kapital som beskæftigelsesrelevante netværk.

Den beskæftigelsesmæssige virkning af velfærdsstatens indsats er i hvert fald umiddelbart afhængig af to faktorer. Den ene er en høj job- og uddannelsesmotivation blandt indvandrere og efterkommere. De data, vi har til rådighed, indikerer, at en sådan motivation er til stede. Den anden er, at arbejdsgiverne grundlæggende er kvalifikationsorienterede, når de rekrutterer, ansætter og fastholder arbejdskraft. Også på dette område indikerer de foreliggende data, at det er tilfældet, hvilket den ikke-vestlige beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009 på næsten 100.000 personer i sig selv kan ses som en bekræftelse på.

14.1.2 Beskæftigelsen fra 2009 til 2016

I perioden 2009 til 2016 blev det ikke-vestlige beskæftigelsesgab udvidet med 4.4 pct. point (tabel 13.1). Spørgsmålet er, hvordan denne udvidelse skal tolkes? Er det starten på en længevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009?

Det er der umiddelbart ikke noget, der tyder på. Beskæftigelsesgabets udvidelse på 4.4 pct. point svarer til, at kun omkring en femtedel af reduktionen fra 1996 til 2009 er sat over styr. Selve hastigheden i beskæftigelsesgabets udvidelse har endvidere været signifikant langsommere sammenlignet med reduktionen fra 1996 til 2009.

Fra 2009 til 2016 har den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens på fire områder været udfordret. Det drejer sig om udviklingen i udbud og efterspørgsel efter ufaglært arbejdskraft, beskæftigelsen blandt flygtninge og sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse. Hertil kommer på kort sigt selve effekten af, at antallet af indvandrere og efterkommere stiger kraftigt. De fire områder uddybes i det følgende.

Udbud og efterspørgsel efter ufaglært arbejdskraft

Den ikke-vestlige beskæftigelse er blevet udfordret af, at udbuddet af ufaglært arbejdskraft er øget. Det skyldes ikke mindst en markant vækst i antallet af østeuropæiske arbejdskraftindvandrere, hvilket er den

primære forklaring på, at beskæftigelsen blandt vestlige indvandrere og efterkommere fra 2009 til 2016 blev øget med ca. 36.000 eller ca. 42 pct. (tabel 13.4). Hertil skal lægges de østeuropæere, der arbejder i Danmark uden at have bopæl - i november 2013 modtog 19.000 med en sådan baggrund lønindkomst i Danmark (www.jobindsats.dk).

De øst-europæiske arbejdsimmigranter og ikke-vestlige indvandrere kandiderer i høj grad til de samme ufaglærte jobs inden for bl.a. transport, hotel og restauration, rengøring m.v. Men også andre faktorer har øget udbuddet af ufaglært arbejdskraft, f.eks. har arbejdsmarkedsreformerne fra de senere år medført en senere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet.

Samtidig med denne vækst i udbuddet af ufaglært arbejdskraft er efterspørgslen efter denne type arbejdskraft under ét blevet reduceret. Blandt beskæftigede lønmodtagere faldt andelen af ufaglærte fra 40 til 31 pct. i perioden 1994 til 2010, samtidig med at andelen med en videregående uddannelse blev udvidet fra 22 til 33 pct. (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2012). Uanset høj- eller lavkonjunktur er den overordnede tendens på arbejdsmarkedet, at flere og flere af de beskæftigede har en uddannelse, og at beskæftigelsen styrkes i den øvre del af jobhierarkiet på bekostning af den nedre del.

Ovennævnte udvikling i udbud og efterspørgsel efter ufaglært arbejdskraft har i højere grad været en udfordring for den ikke-vestlige beskæftigelse end den danske ditto. Det skyldes, at selvom der har været en markant uddannelsesfremgang i den ikke-vestlige population, eksisterer der fortsat en betydelig overrepræsentation af ufaglærte blandt ikke-vestlige indvandrere.

Beskæftigelsen blandt flygtninge

Krisen i 2009 har tilsyneladende været ekstra hård for indvandrere fra flygtningelande. Det kan illustreres med beskæftigelsesudviklingen blandt indvandrere i aldersgruppen 25 til 64 år og med en opholdstid mellem 4 og 11 år. Fra 2008 til 2011 gik beskæftigelsesfrekvensen blandt flygtninge i denne gruppe tilbage med 17 pct. point, hvorimod tilbagegangen kun var 1 pct. point for familiesammenførte indvandrere

og 4 pct. point for indvandrere med øvrigt opholdsgrundlag (tabel 13.2). Til sammenligning havde danskere en tilbagegang på 4 pct. point..

At indvandrere med en flygtningebaggrund således har været ekstra udsatte under krisen kan forklares med, at de alt andet lige tilhører en af de svageste grupper på arbejdsmarkedet, hvor mange er mærkede på krop og sjæl af deres fortid. Det kan være baggrunden for, at de først og fremmest finder ind på arbejdsmarkedet, når situationen er allermest gunstig, men af samme grund bliver de også ekstra sårbare, når jobkonkurrencen skærper til under krisen.

Ifølge sagens natur er det en udfordring, som den danske population ikke har haft. Det gælder selvsagt også, da der i årene efter, at krisen var overvundet, kom en ekstraordinær stor tilvækst i antallet af nyankomne flygtninge, der belastede den samlede ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens i kraft af deres meget korte opholdstid.

Sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse

Sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse har i relation til parametrene stillingstyper, uddannelse og alder været en ulempe. Hovedtendensen har her været, at de ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har været overrepræsenteret i grupper, der har haft en beskæftigelsesvækst under gennemsnittet, og underrepræsenteret i grupper, hvor den har ligget over gennemsnittet. I forhold til parameteren brancher viste det sig ikke nogen entydig tendens til, at sammensætningen skulle være enten en ulempe eller fordel. Samlet set har sammensætningen af den ikke-vestlige beskæftigelse således været en ulempe.

Stor stigning i antallet af indvandrere og efterkommere

Indvandrerne og efterkommerne har fra 2009 til 2016 haft en høj populationsvækst på ca. 35 pct., hvorimod danskerne har haft en negativ populationsvækst på ca. 3 pct. (www.statistikbanken.dk/RAS 201). Denne markante vækst i den ikke-vestlige population har på kort sigt været en udfordring for bare at kunne fastholde den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens på et uændret niveau.

Det skyldes flere ting. Krisen i 2009 reducerede virksomhedernes efterspørgsel efter arbejdskraft, hvorfor arbejdsudbuddets tilpasningshastighed har været sat ned. Endvidere har ca. 61 pct. af tilvæksten i den ikke-vestlige population været indvandrere i aldersgruppen 30-64 år, hvilket ofte er personer uden kompetencegivende uddannelse. Det har været problematisk i lyset af strukturudviklingen på arbejdsmarkedet mod færre og færre ufaglærte, blandt de beskæftigede. Tilvæksten i den ikke-vestlige population har således bestået af personer, der ikke nødvendigvis har matchet virksomhedernes arbejdskraftbehov på kort sigt.

Længerevarende tilbagerulning?

Den ikke-vestlige beskæftigelse har under krisen været stillet overfor ovennævnte fire udfordringer enten direkte i modsætning til eller i betydelig højere grad end den danske beskæftigelse. I det lys er det for så vidt ikke overraskende, at beskæftigelsesgabet er blevet udvidet. I hvert fald kan de fire udfordringer forklare udvidelsen fra 2009 til 2016.

Den ikke-vestlige beskæftigelsesfrekvens i 2016 er kun rullet tilbage til niveauet i midten af 00´erne, hvorimod danskernes beskæftigelsesfrekvens er rullet tilbage til midten af 1990´erne. Selvom denne forskel delvist er en følge af forskelle i den aldersmæssige sammensætning i de to populationer, peger det på en robusthed i den ikke-vestelige beskæftigelse.

Det samme gør udviklingen i de absolutte beskæftigelsestal. Fra 2009 til 2016 er der i den erhvervsaktive alder fra 16 til 64 år kommet ca. 25.000 flere ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i beskæftigelse, svarende til en fremgang på ca. 18 pct. (tabel 13.4). Antal beskæftigede nåede derved i alt op på ca. 165.000 - det højeste tal nogensinde. Til sammenligning har danskerne haft en beskæftigelsestilbagegang på ca. 169.000 eller ca. 7 pct. Danskernes beskæftigelse er dermed rullet tilbage til et niveau før 1981. Zoomes der ind på aldersgruppen 25-64 år, således at der ses bort fra de uddannelsesaktive år fra 16-24 år, bliver forskellen endnu større. Danskernes tilbagegang er fortsat på ca. 7 pct., hvorimod fremgangen for den ikke-vestlige beskæftigelse øges til ca. 26 pct.

Selvom denne forskel i udviklingen i de absolutte beskæftigelsestal også er udtryk for, at væksten i antallet af personer i den erhvervsaktive alder har udviklet sig temmelig forskelligt i de to populationer, vidner det samtidig om, at den ikke-vestlige arbejdskraft er blevet en uundværlig del af arbejdsstyrken. Fra 2009 til 2016 er andelen af fuldtidsbeskæftigede lønmodtagere med ikke-vestlig baggrund på det danske arbejdsmarked således øget fra 4.5 til 5.8 pct. (tabel 13.5).

Konklusionen på analysen er derfor, at den ikke-vestlige beskæftigelse under ét på trods af beskæftigelsesgabets udvidelse har vist sig at være temmelig robust fra 2009 til 2016. Noget af forklaringen på dette ligger givetvis i, at uddannelsesgabet mellem den danske og ikke-vestlige population er blevet reduceret i alt med ca. 4 pct. point i modsætning til fremgangsperioden fra 1996 til 2009, hvor det stort set var konstant.

Antallet af beskæftigede personer med en ikke-vestlig baggrund, der har en dansk kompetencegivende uddannelse, er vokset fra 30.972 (2009) til 53.564 personer (2016), hvilket i andel svarer til en vækst fra ca. 22 til ca. 32 pct. (tabellerne 13.6 og 13.7). Der er således kommet et øget kompetenceindhold i de ikke-vestlige jobs. Og både indvandrere og efterkommere bliver i stigende grad beskæftiget på de øverste trin i stillingshierarkiet, hvilket alt andet lige medfører en mere sikker arbejdsmarkedstilknytning.

"Konjunkturteorien"

Betragter man den ikke-vestlige beskæftigelse under ét, trækker afhandlingen således i en anden retning end "konjunkturteorien", som hævder, at indvandrere generelt set både er de sidste, der kommer ind på arbejdsmarkedet under en højkonjunktur, og de første, der ryger ud under en lavkonjunktur - den såkaldte SIFU-mekanisme. Denne mekanisme er ofte blevet brugt som en skabelon til at tolke udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse.

Data, der beskriver udviklingen i beskæftigelsen blandt flygtninge både før og efter krisen i 2009 synes dog i hvert fald delvist at kunne bekræfte "konjunkturteorien". Det var den gruppe blandt indvandrere, der havde den markant største fremgang i beskæftigelsesfrekvensen i årene op til krisen, men også den gruppe, der i årene lige efter havde langt den

største tilbagegang, selvom der ikke er tale om, at hele fremgangen fra før krisen blev rullet tilbage.

Men for de to andre indvandrergrupper - familiesammenførte og indvandrere med øvrigt opholdsgrundlag - blev der ikke fundet data, der kunne bekræfte "konjunkturteorien". Snarere tværtimod. For den førstnævnte gruppe viste det sig, at en markant fremgang i beskæftigelsesfrekvensen inden krisen blev fastholdt stort set uændret under krisen. For den anden gruppe var der stort set en uændret udvikling i beskæftigelsesfrekvensen i årene op til krisen, og efter krisen faldt den i stort set samme omfang som det, der var tilfældet for danskerne.

Afhandlingen understreger således behov for at nuancere og videreudvikle "konjunkturteorien", hvor der blandt andet tages højde for, at humankapitalen er øget i den ikke-vestlige indvandrerpopulation.

14.1.4 De tre faser

De beskæftigelsesdata, vi har til at belyse den ikke-vestlige beskæftigelse, er fra 1981 til 2016, dvs. en periode på 35 år. I denne periode har udviklingen i den ikke-vestlige beskæftigelse bevæget sig i tre store faser.

Den første periode (1981-1996) er en tilbagegangsfase. Beskæftigelsesfrekvensen faldt, og beskæftigelsesgabet blev udvidet hvert eneste år - i alt med 23.3 pct. point. Baggrunden var, at gruppen af ikke-vestlige indvandrere var i voldsom vækst, hvilke medførte, at den gennemsnitlige opholdstid faldt. Endvidere var mange af de nye indvandrere flygtninge i modsætning til tidligere, hvor de primært var arbejdskraftindvandrere. Og endelig var de fra lande, der i overvejende grad kulturelt og erhvervsmæssigt lå meget langt fra Danmark.

I den anden periode (1996 – 2009) lykkedes det imidlertid ikke bare at stoppe tilbagegangen, men at vende den til en fremgangsfase, hvor beskæftigelsesfrekvensen steg, og beskæftigelsesgabet blev reduceret hvert eneste år - i alt med 20.0 pct. point. Udover en højkonjunktur i store dele af perioden kan denne beskæftigelsesfremgang forklares med varige beskæftigelsesforbedringer. Humankapitalen blev styrket gennem forbedringer af uddannelses- og sprogkompetencerne samt en øgning af

indvandrernes opholdstid, virksomhedernes diskrimination blev reduceret og de beskæftigelsesrelevante netværk udbygget.

Den tredje periode (2009-2016) kan formentlig bedst forstås som en konsolideringsfase, hvor fremgangen blev bremset op, men uden at blive rullet tilbage. Beskæftigelsesfrekvensen faldt mere end danskernes ditto, og beskæftigelsesgabet blev udvidet tilsvarende - i alt med 4.4 pct. point. Baggrunden for, at det stort set lykkedes at konsolidere fremgangen på trods af krisen i 2009 var de varige beskæftigelsesforbedringer fra fremgangsfasen, samt at de efter 2009 er blevet yderligere forstærket i form af en fortsat øgning af humankapitalen og udvidelse af antal beskæftigede med en ikke-vestlig baggrund, hvilket alt andet lige reducerer virksomhedernes diskrimination og udbygger de beskæftigelsesrelevante netværk.

I løbet af de 35 år er den ikke-vestlige beskæftigelse blevet transformeret fra en periode med vedvarende tilbagegang til en periode, hvor varige beskæftigelsesforbedringer fortsat udbygges, og hvor beskæftigelsesfremgangen fra 1996 til 2009 har dannet overgangen mellem de to perioder.

Der er derfor udsigt til, at indvandrere og efterkommere uanset høj- eller lavkonjunktur i fremtiden vil komme til at udgøre en fast bestanddel af den danske arbejdsstyrke.

14.2 Perspektivering

Dette perspektiverende og afsluttende afsnit behandler tre temaer. Det første tema handler om humankapitalstrategien, som afhandlingens analyseresultater peger på. Det andet tema diskuterer realistiske målsætninger for den ikke-vestlige beskæftigelse fremover. Og endelig peger det tredje tema på afhandlingens forskningsmæssige implikationer og behovet for yderligere forskning.

14.2.1 Humankapitalstrategien

Den mest sikre viden, vi har om, hvad der fremmer den ikke-vestlige beskæftigelse, finder vi inden for den humane kapital. Samvariationen mellem humankapitalen og beskæftigelseschancerne er på en troværdig måde blevet påvist i en lang række studier og analyser på mikroniveau.

Og afhandlingen har på makroniveau dokumenteret, at perioden med den markante beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009 også var en periode med markant vækst i den humane kapital, hvorfor det kan være med til at forklare beskæftigelsesfremgangen.

På det grundlag peger afhandlingen på humankapitalstrategien som hovedvejen til at reducere beskæftigelsesgabet og skabe yderligere fremgang for den ikke-vestlige beskæftigelse. Det taler for en sådan strategi, at der blandt indvandrere og efterkommere i udgangspunktet er en meget høj uddannelsesmotivation.

Den humane kapital er en afgørende faktor i den fødekæde, der fundamentalt set konstituerer beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Hvis indvandrere og efterkommere ikke har den fornødne humane kapital, der gør dem i stand til at skabe værdi på virksomhederne, vil den ikke-vestlige beskæftigelse strukturelt set forblive begrænset, uanset konjunkturerne i samfundet og indsatsen på en lang række øvrige områder.

Ikke mindst det store uddannelsesgab mellem den danske og ikke-vestlige population vidner om, at der eksisterer et meget stort potentiale til at forbedre den humane kapital. Det rejser behovet for en massiv investering i en styrkelse af den humane kapital. Det kunne ske i form af en national handlingsplan for uddannelse, der bygger videre på de store fremskridt, der allerede er nået på området, men som også har en målsætning om at hæve såvel det kvantitative som kvalitative niveau i indsatsen over en bred skala inden for alle relevante områder på såvel centralt, regionalt som lokalt plan.

Fundamentet for en sådan handlingsplan skal lægges i det basale uddannelsessystem, fra grundskole over ungdomsuddannelserne til de videregående uddannelser. Men det bliver samtidig afgørende at mobilisere alle de områder i samfundet, som mere eller mindre direkte og på forskellig vis bidrager med at opbygge og vedligeholde den humane kapital. Det er områder, der spænder vidt. Lige fra den sprogstimulerende indsats i førskolealderen, voksen- og efteruddannelserne, høj- og efterskoler samt biblioteker over korte opkvalificerende forløb, der er målrettet jobåbninger på det lokale og

regionale arbejdsmarked, til programmer for modtagelsen af nyankomne indvandrere.

En styrket humankapital vil også havde nogle positive sideeffekter i forhold til såvel netværk som diskrimination. Den vil ikke kun øge beskæftigelsen generelt, men også inden for uddannelseskrævende jobs, der åbner op for netværk med stor radius. Indvandrernes og efterkommernes netværk vil derfor ikke kun blive udvidet kvantitativt, men også styrket kvalitativt. Og i kraft af, at virksomhederne er grundlæggende kvalifikationsorienterede i deres rekrutteringspolitik, vil en styrket human kapital og dermed øgede kvalifikationer blandt indvandrere og efterkommere forstærke reduktionen af såvel den statistiske som forsætlige diskrimination.

14.2.2 Realistiske målsætninger

Analysen af de varige beskæftigelsesforbedringer har konsekvenser for vurderingen af udsigterne for den fremtidige ikke-vestlige beskæftigelse. Det må forventes, at forbedringer kan danne udgangspunkt for en fornyet fremgang, når og hvis der kommer en stabil højkonjunktur over en længere årrække. Men spørgsmålet er, om en ny beskæftigelsesfremgang kan få samme stigningstakt som i perioden fra 1996 til 2009. Det kan man ikke uden videre gå ud fra.

I 1996 startede fremgangen på et rimeligt lavt niveau, hvor kun omkring en tredjedel af den ikke-vestlige population var i arbejde. Det er ikke tilfældet i dag, hvor omkring halvdelen er i arbejde. Dertil kommer, at der i de kommende år er tre faktorer, der alt andet lige må forventes at påvirke den ikke-vestlige beskæftigelse i en negativ retning.

Den første faktor er det markante uddannelsesgab mellem den danske og ikke-vestlige population i den erhvervsaktive alder, også selvom tendensen siden 2009 har været, at det reduceres. Men på trods heraf - og uanset hvor meget, man vil satse på en humankapitalstrategi i policy indsatsen - må der også fremover forventes et større uddannelsesgab, hvilket isoleret set trækker den ikke-vestlige beskæftigelse nedad. Det er en pointe, der også skærpes af den strukturelle udvikling på arbejdsmarkedet, hvor der i øget grad efterspørges arbejdskraft med en uddannelse, uanset høj- eller lavkonjunktur, og her vil den fortsatte

overrepræsentation af ufaglærte i den ikke-vestlige population være et problem.

Den anden faktor er den høje andel af flygtninge, der har en strukturel lavere beskæftigelsesgrad end øvrige indvandrere. På trods af, at der i 00´erne kom færre flygtninge til Danmark, udgør indvandrere fra flygtningelandene stadigvæk en meget stor og rimelig konstant andel af den ikke-vestlige population.

Den tredje faktor er væksten i udbuddet af ufaglært arbejdskraft. Den øst-europæiske arbejdsimmigration vil også fremover være en realitet, fordi det er forankret i EU-rettens bestemmelser om arbejdskraftens frie bevægelighed.

Dertil kommer, at store dele af generationerne fra efterkrigstidens uddannelseseksplosion går på pension i den nærmeste fremtid. De er bedre uddannet end de forrige generationer, hvorfor de "normale" jobåbninger ved arbejdsmarkedets løbende generationsudskiftning alt andet lige vil kommer ufaglærte mindre til gavn. Endelig betyder de senere års arbejdsmarkedsreformer, at de ufaglærte, der nærmer sig pensionsalderen, alt andet lige trækker sig tilbage fra arbejdsmarkedet på et senere tidspunkt blandt andet som følge af en højere pensionsalder.

Mulighederne for at afbøde konsekvenserne af disse tre udfordringer er meget forskellige. Den første udfordring kan velfærdsstaten påvirke via en massiv investering i den humane kapital, jf. humankapitalstrategien, men det vil næppe fjerne uddannelsesgabet i en overskuelig fremtid.

Hvad angår den anden udfordring, er den nok svær at påvirke i afgørende grad. Danmark har allerede i udgangspunktet en meget stor andel af flygtninge blandt alle ikke-vestlige indvandrere, og så længe forpligtelserne på de internationale konventioner i store træk fastholdes, vil den løbende tilstrømning formodentlig primært være bestemt af omfanget af humanitære kriser i verden, også i tilfælde af et forstærket europæisk samarbejde.

Med hensyn til den tredje udfordring må det forventes, at den også er svær at påvirke, så længe Danmark er medlem af EU samtidig med, at arbejdsmarkedsreformerne utvivlsomt er kommet for at blive. Men den kan aftage, hvis udviklingen i de øst-europæiske lande fremover i højere

grad blive præget af bedre livsvilkår, højere løn, lavere ledighed og lav fertilitet.

Et realistisk fremtidsscenarie er således, at disse tre faktorer i større eller mindre udstrækning vil være et vilkår for den ikke-vestlige beskæftigelse i en rum tid fremover. Dertil kommer konjunkturernes store betydning for den ikke-vestlige beskæftigelse. Realistisk set vil den fortsatte vækst i den ikke-vestlige population være en stor udfordring, hvis det ikke lykkes at etablere et stabilt økonomisk opsving over en længere årrække.

Ovennævnte analyse peger på, at en fuldstændig fjernelse af beskæftigelsesgabet ikke er realistisk inden for den nærmeste fremtid. Men hvad er så en realistisk målsætning på området? Det vil afhænge af, i hvor høj grad det vil lykkes ikke bare at fastholde, men også at udbygge de varige beskæftigelsesforbedringer, navnlig inden for den humane kapital, men også i relation til diskriminations- og netværksfaktoren.

14.2.3. Forskningsmæssige implikationer

De teoretiske perspektiver om humankapital, diskrimination og netværk har i afhandlingen vist sig produktive i den forstand, at de har bidraget med forskellige forklaringer på såvel det ikke-vestlige beskæftigelsesgab som den ikke-vestlige beskæftigelsesfremgang fra 1996 til 2009.

Med hensyn til kultur- og incitamentsperspektivet har afhandlingen stillet en række spørgsmål til de forklaringer på beskæftigelsesgabet, som de to perspektiver er kommet med. Det har resulteret i problemer med at finde empirisk belæg, der kunne tildele disse forklaringer en central rolle i en mere samlet teoretisk forståelse af fænomenet beskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

Analyserne i afhandlingen peger på en forståelse af dette fænomen som ganske komplekse, som påvirkes af faktorer inden for alle fem teoretiske perspektiver. Blandt de fem teoretiske perspektiver er humankapitalperspektivet det område, hvor forskningen er mest fremskreden. For de fire øvrige teoretiske perspektiver er der et påtrængende behov for basal dokumentation og analyser, der kan udvikle indsigten i, hvad der fremmer henholdsvis svækker beskæftigelsen blandt indvandrere og efterkommere.

Afhandlingen har implicit understreget, at der stort ikke findes nogen forskning i indvandreraktørperspektivet - dvs. den selvstændige dagsorden, som indvandrere og efterkommere forfølger eller ikke forfølger i deres arbejdsmarkedsadfærd.

I relation til succes på arbejdsmarkedet kan der argumenteres for, at der står meget på spil for indvandrere. Ved at flytte sig fra hjemlandet til et nyt land har indvandreren, uanset årsagen, i større eller mindre grad ydet ofre i forhold til sig selv, sine venner og familie og som regel oplevet mere eller mindre radikale omvæltninger i livsforløbet.

Af naturlige grunde opstår der derfor et behov for at finde en mening med disse ofre og ændrede livsomstændigheder. Et indlysende sted at finde den er i projektet med at skabe en bedre fremtid for sig selv og sin familie i det nye land, man er kommet til. I realiseringen af det projekt er succes på arbejdsmarkedet alfa og omega og rummer et bredere og stærkere perspektiv end traditionelle målsætninger som f.eks. selvrealisering samt forsørgelse af sig selv og sin familie via arbejdet.

Arbejdsmarkedssucces bliver i en vis forstand migrationens solar plexus - det ultimative og definerende punkt, der én gang for alle afgør, om den har været succesfuld. Det kan formodes, at det skaber grundlaget for stærke incitamentsstrukturer blandt indvandrere og høje forventninger til efterkommere om at tage en uddannelse.

Dette indvandreraktørperspektiv rejser en lang række interessante analytiske spørgsmål: Er det indvandrernes selvstændige dagsorden, der er den bagvedliggende årsag til de tendenser til høj arbejdsmoral, stor loyalitet overfor virksomheden og stabilitet i ansættelsen, som vi har fundet i denne afhandling? Er det den basale drivkræft bag den stærke job- og uddannelsesorientering, som vi også har fundet som et generelt kendetegn for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere?

De spørgsmål savner vi svar på i dag.

.

LITTERATUR

Ahmad, A. (2005). *Getting a job in Finland. The Social Netvorks of Immigrants from the Indians Subcontinent in the Helsinki Metropolotian Labour Market.* Helsinki: Helsinki University.

Aigner, D. J. & G. G. Cain (1977). *"Statistical Theories of Discrimination in Labor Markets".* Industriel & Labor Relations Review, vol. 30, no.2.

Albæk, K., H. B. Bach & S. Jensen (2012). *Effekter af mentorstøtte for udsatte ledige. En litteraturoversigt*. Kbh.: SFI.

Allerup, P. (2012). *"Hvad kan folkeskolen gøre for at mindske frafaldet ved ungdomsuddannelserne?"*. Økonomi & Politik, nr. 2, 2012.

Allerup, P., A. Torre & V. Hetmar (2012). *LEKS-Longitudinal. En undersøgelse af uddannelsesforløb for unge, der i 2007 gik ud af 9. klasse i de københavnske folkeskoler*. Kbh.: Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.

Allerup, P., L. Klewe & A. Torre (2013). *Unges valg og fravalg i ungdomsuddannelserne – kvantitativt perspektiveret*. Kbh.: Institut for uddannelse og pædagogik, Aarhus Universitet.

Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA : Addison-Wesley Pub. Co.

Als Research (2013). *Notat om forskning i ligebehandling af etniske minoriteter.* Kbh.: Als Reserach.

Amby, F. (2014). *Målgruppen der forsvandt. En analyse af handicapområdets position i dansk beskæftigelsespolitik og betingelserne for, at ledige med handicap kan komme i ordinær beskæftigelse*. Ph.d.-afhandling. Aalborg: Aalborg Universitet.

Amnesty International (2008). *Asylansøgere i Danmark. En undersøgelse af nyankomne asylansøgeres helbredstilstand og traumatiseringsgrad.* Kbh.: Amnesty International Dansk Afdeling.

Analyse & Tal (2017). *Holder påstandene? Gennemgang af det empiriske grundlag for beskæftigelsesreformerne*. Kbh.: Analyse & Tal.

Andersen, H. L. (2012). *Forklarende analyse af ikke-vestlige indvandreres arbejdsmarkedstilknytning*. Kbh.: KORA.

Andersen, I. (2013). *Den skinbarlige sandhed. Vidensproduktion i samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.

Andersen, J. G. (1984). *Kvinder og politik*. Århus: Forlaget Politica.

Andersen, J. G. (2008). "*Orientering til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere og forældregenerationen"*. Tranæs, T. (red.). *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. Kbh.: Gyldendal.

Andersen, J. G. (2008a). *Holdninger til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere, danskere og deres forældre*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Andersen, J. G. (2010). *"Grænser for incitamenter på beskæftigelsesområdet"*. Samfundsøkonomen, nr. 5, november 2010.

Andersen, J. G. (2013). *Krisens navn – har regeringen bekæmpet den forkerte krise?* Frederiksberg: Forlaget Frydenlund.

Andersen, J. G. & D. Shamshiri-Petersen (red.) (2016). *Fra krisevalg til jordskredsvalg. Vælgere på vandring 2011-2015*. Frederiksberg: Forlaget Frydenlund.

Andersen, L.H., H. Hansen, M.L. Schultz-Nielsen & T. Tranæs (2012). *Starthjælpens betydning for flygtninges levevilkår og beskæftigelse*. Arbejdspapir nr. 25. Syddansk Universitetsforlag.

Andersen, L. B., K. M. Hansen & R. Klemmensen (red.) (2012). *Metoder i statskundskab*. Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

Andersen, S. H., B. Jensen, B. W. Nielsen & J. R. Skaksen (2017). *Hvad vi ved om udsatte unge. Historik, omfang og årsager*. Kbh.: Gyldendal.

Andersen, S. K. & J. Felbo-Kolding (2013). *Danske virksomheders brug af østeuropæisk arbejdskraft*. København: Københavns Universitet.

Ankestyrelsen (2010). *Førtidspensioner: Årsstatistik 2009*. Kbh.: Ankestyrelsen.

Ankestyrelsen (2011). *Førtidspensioner: Årsstatistik 2010*. Kbh.: Ankestyrelsen.

Ankestyrelsen (2013). *Medborgerskab, ligebehandling og selvbestemmelse i Danmark. Det nationale integrationsbarometer*. Kbh.: Ankestyrelsen.

Ankestyrelsen (2013a). *Tema om tilkendelser af førtidspension til flygtninge og øvrige ikke-vestlige indvandrere 2012*. Kbh.: Ankestyrelsen.

Ankestyrelsen (2013b). *Integration: Status og udvikling, 2013*. Kbh.: Ankestyrelsen.

Ankestyrelsen (2014). *Integration: Status og udvikling, 2014*. Kbh.: Ankestyrelsen.

Ankestyrelsen (2014a). *Bosniske krigsflygtninge fra medio 90´erne: Fakta om integration, 2014*. Kbh.: Ankestyrelsen.

Arendt, J. N., C. P. Nielsen & V. Jakobsen (2012). *The Relationship between Pre- and Postmigration Qualifications and their Impact on Employment Status*. Kbh.: AKF.

Arendt, J. N. & D. Pozzoli (2013). *Effekter af beskæftigelses- og uddannelsesrettede indsatser for ikke-vestlige ledige indvandrere. En oversigt over danske og internationale kvantitative studier*. Kbh.: KORA.

Arendt, J. N., S. T. Jacobsen, A. Kiil & H. S. Kloppenborg (2014). *Benchmarking af kommunernes integrationsindsats på uddannelsesområdet*. Kbh.: KORA.

Arendt, J. N., I. Bolvig, C. Kolodziejczyk & J. S. Petersen (2016). *Kommunernes integrationsindsats på beskæftigelsesområdet – Effektive indsatser, veje igennem systemet og benchmarking mellem kommunerne* Kbh.: KORA.

Augustsson, G. (1996). *Etniska relationer i arbetslivet: teknik, arbetsorganisation och etnisk diskriminering i svensk bilindustri*. Umeå: Sociologiska institutionen.

Bach, H. B. (2012). *Arbejdsmarkedsparathed og selvforsørgelse*. Kbh.: SFI.

Bach, H. B. & B. Larsen (2008). *300-timers-reglen. Betydningen af 300-timers-reglen for gifte kontanthjælpsmodtagere*. Kbh.: SFI.

Baker & Benjamin (1997). *"The Role of the Family in Immigrants' Labor-Market Activity: An Evaluation of Alternative Explanations"*, American Economic Review, 1997, vol. 87, issue 4, 705-27.

Barth, F. (1975). *"Minoritetsproblemer fra et socialt-antropologisk perspektiv"*. Blum, J. (red.). Minoritetsproblemer i Danmark. København: Gyldendal.

Bassanini, A. & A. Saint-Martin (2008). *The Price of Prejudice: Labour Market Discrimination on the Ground of Gender and Ethnicity*. OECD.

Beach, D. & R. B. Pedersen (2013). *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Michigan: University of Michigan Press.

Becker, G. S. (1964). *Human Capital – a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. The United States of America, the Columbia University Press.

Becker, G. S. (1996). *Accounting for Tastes*. Harvard University Press.

Becker, G. S. (1971). *The Economics of Discrimination*. Second edition, Chicago, the University of Chicago Press.

Benli, S., A. Can, S. Laghaei & H. Shojaee (2007). *Den multikulturelle arbejdsplads. Rekruttering og integration af nydanskere.* Hillerød:Meldorff:Hansen C4 Videnscenter.

Beskæftigelsesministeriet (2002). *Handlingsplan for flere i arbejde*. Kbh.: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (2005). *Afrapportering fra arbejdsgruppen om indsamling af oplysninger om virkning af introduktionsydelse på starthjælpsniveau/starthjælp*. Kbh.: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (2006). *Kulegravning af kontanthjælpsområdet*. Kbh.: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (2013). *Kvinder og mænd på arbejdsmarkedet 2012*. Kbh.: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (2015). *Aftale mellem Regeringen (Venstre) og Dansk Folkeparti, Liberal Alliance og Det Konservative Folkeparti om et kontanthjælpssystem hvor det kan betale sig at arbejde – Jobreform fase 1*, den 18. november 2015.

Beskæftigelsesministeriet (2016). *Trepartsaftale om arbejdsmarkedsintegration*. Kbh.: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (2016a). *Tillæg til trepartsaftale om arbejdsmarkedsintegration*. Kbh.: Beskæftigelsesministeriet.

Bjerre, J, L. H. Mortensen & M. Drescher (2016). *Ikke-vestlige indvandrere på arbejdsmarkedet: Hvordan klarer Danmark sig?* Kbh.: Danmarks Statistik.

Bjørn, N. H., D. A. Pedersen & L. K. Rasmussen (2013). *Somaliere og det danske arbejdsmarked – om netværk, kommunikation og integration*. Kbh.: SFI.

Blau, F. D., L. M. Kahn & K. L. Papps (2011). *"Gender, Source Country Characteristics, and Labot Market Assimilation among Immigrants"*, The Review of Economics and Statistics, 93 (1): 43-58.

Blauenfeldt, M., H. Hansen & A. Johansen (2006). *Flygtninge på starthjælp*. Kbh.: CASA.

Blume, K., M. Ejrnæs, H. S. Nielsen & A. Würtz (2009). *"Labor market transitions of immigrants with emphasis on marginalization and self-employment"*. Journal of Population Economics, October 2009, Volume 22, Issue 4, pp 881–908.

Boll, J. & T. Q. Christensen (2002). *Kontanthjælpsmodtagere og arbejdsmarkedet. Casestudie fra Vestegnen*. Kbh.: SFI.

Bonke, J. & M. L. Schultz-Nielsen (2013). *Integration blandt ikke-vestlige indvandrere. Arbejde, familie, netværk og forbrug*. Odense: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Borjas, G. J. (1985) *"Assimilation. Changes in Cohort Quality and the Earnings of Immigrants"*. Journal of Labor Economics, October, vol 3, 1985, 463-489)

Borjas, G. J. (1987). *"Self-Selection and the Earnings of Immigrants"*. The American Economic Review, Vol 77, no. 4: 531-553.

Borjas, G. J. (1999). *"Immigration and welfare magnets"*. Journal of Labour Economics, 17: 607-637.

Borjas, G. J. (2003). *"Welfare Reform, Labour Supply, and Health Insurance in the Immigrant Population"*. Journal of Health Economics, 22(6): 933-958.

Borjas, G. J. (2014). *Immigration Economics*. London: Harvard University Press.

Borjas, G. J. & L. Hilton (1996). *"Immigration and the Welfare State: Immigrant Participation in Means-Tested Entitlement Programs"*. The Quarterly Journal of Economics, 111(2): 575-604..

Breidahl, K. N. (2012). *Når staten lærer. En historisk og komparativ analyse af statslig policy læring og betydningen heraf for udviklingen i den arbejdsmarkedsrettede dele af indvandrerpolitikken i Sverige, Norge og Danmark fra 1970 til 2011*. Ph.d.-afhandling. Aalborg: Aalborg Universitet.

Breidahl, K. N. (2017). *"Den danske velfærdsstat og de nye medborgere. Bakker ikke-vestlige indvandrere og efterkommere op om velfærdsstatens centrale værdier?"*. Politica, årgang 49, nr. 3, 2017 "Integration af indvandrere i Danmark", København.

Brochmann, G. & A. Hagelund (red.) (2010). *Velferdens grenser. Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945-2010*. Oslo: Universitetsforlaget.

Broomé & Bäcklund (1998). *S-Smärkt. Företagets etniske vägval*. Stockholm: SNS-Förlag.

Bourdieu, P. (2001). *"The Forms of Capital"*, i: Granovetter, M. & Swedberg, R.: The Sociology of Economics Life. 2. Ed. Boulder, Colo: Vestwiew.

Busck, O., J. Lind & S. Baca (2011). *Arbeidsmiljø for innvandrere på flerkulturelle arbeidsplasser. Slutrapport til Nordisk Ministerråd 1. juni 2011*. Aalborg: Aalborg Universitet.

Carliner, G. (1981). Wage Differences by Language Group and the Market for Language Skills in Canada. The Journal of Human Resources, Vol. 16, No. 3 (Summer, 1981), pp. 384-399

Carnoy, M. (2000). *Sustaining the New Economy. Work, Family, and Community in the Information Age*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Sociery (The Infiormation Age 1*. London and Oxford: Blackwell Publishers.

Caswell, D., H. B. Lauritsen & K. B. Jensen (2008). *Familieforsørgede indvandrerkvinder og arbejdsmarkedet*. Kbh.: AKF.

Caswell, D., H. L. Andersen, M. Høybye-Mortensen, A. M. Markussen & S. L. Thuesen (2011). *Når kassen smækkes i. Analyser af økonomiske sanktioner over for kontanthjælpsmodtagere*. Kbh.: AKF.

Catinét (2003). *Integrationsindeks 2003*. Kbh.: Catinét.

Catinét (2007). *IntegrationsStatus 2. halvår 2006*. Kbh.: Catinét.

Catinét (2009). *IntegrationsStatus - 10 års fremgang – og hvad nu?* Kbh.: Catinét.

Catinét (2009a). *IntegrationsStatus. 2 halvår 2009*. Kbh.: Catinét.

Catinét (2010). *Rapport om nydanskere på arbejdsmarkedet*. Kbh.: Catinét.

CEM Institute Voxmeter (2013). *Nydanskere på arbejdsmarkedet*. Kbh.: CEM Institute-Voxmeter.

Chiswick, R. B. (1978). *"The Effect of Americanization on the Earnings of Forenign-Born Men*". Journal of Political Economy, vol. 86, no. 5, 897-921, published by The University of Chicago Press.

Chiswick, B. R. & P. W. Miller 2007. *The economics of language : international analyses*. London: Routledge.

Christensen, G. L. (2010). *Tørklæder, tillid og tørre tal – en undersøgelse af indvandring og integration i Danmark*. Kbh.: Forlaget for Politiske Studier.

Christensen, T. & J. G. Andersen (2006). *Husmodermentalitet – en myte? Holdninger til arbejdsmarkedsdeltagelse blandt ikke-vestlige kvinder på kontanthjælp*. Aalborg: Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning.

Clausen, J., E. Heinesen, H. Hummelgaard, L. Husted and M. Rosholm (2009). *The effect of integration policies on the time until regular employment of newly arrived immigrants. Evidence from Denmark*. Labour Economics 16: 409-417.

Clausen, J. K. & J. R. Skaksen (2016). *De illegale indvandrere i Danmark*. Rockwool Fondens Forskningsenhed, Arbejdspapir nr. 115. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Clement, S. L. & J. G. Andersen (2006). *Ledighed og incitamentseffekter: Hvad ved vi? En forskningsoversigt*. Aalborg: CCWS

Coleman, J. S. (1988). *Social Capital in the Creation of Human Capital*, i: American Journal of Sociology, vol. 94, 95-120.

Coleman, D. & E. Wadensjö (1999). *Immigration to Denmark. International and National Perspectives*. Aarhus : Aarhus University Press.

Constant, A. & C. Larsen (2004). "*The educational Background and Human Capital Attainment of Immigrants"*. Tranæs, T. & Zimmermann, K. F. (red). Migrants, Work, and the Welfare State. Odense: University Press of Southern Denmark.

Constant, A. & M. L. Schultz-Nielsen (2004a). *"Labor Force Participation and Unemployment: Incentives and Preferences"*. Tranæs, T. & Zimmermann, K. F. (red). Migrants, Work, and the Welfare State. Odense: University Press of Southern Denmark.

COWI (2013). *Ligebehandling af minoritetsunge og social udsatte unge. Litteratur- og datastudie*. Kbh.: COWI.

Dahl, K. M. & V. Jakobsen (2005). *Køn, etnicitet og barrierer for integration. Fokus på uddannelse, arbejde og foreningsliv*. Kbh.: SFI.

Dalgaard, N. T. (2016). *The Transgenerational Transmission of Refugee Trauma – How parental trauma history may effect children without a history of trauma exposure*. Ph.d.-afhandling. Kbh.: Institut for Psykologi, Københavns Universitet.

Damm, A. P. (2013). *Neighborhood Quality and Labor Market Outcomes: Evidence from Quasi-Random Neighborhood Assignment of Immigrants*. Study Paper no. 47. Viborg: The Rockwool Foundation Research Unit and University Press of Southern Denmark.

Danckert, B. & V. Jakobsen (2014). *"Ændringer i ægteskabs- og uddannelsesmønstre hos etniske minoriteter"*. Liversage, A. & M. Rytter (red.) (2004). *Ægteskab og migration. Konsekvenser af de danske familiesammenføringsregler. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.*

Danmarks Nationalbank (2008). *Vækst, offentlige finansier og indvandring. Kvartalsoversigt. 3 kvartal 2008*. Kbh.: Danmarks Nationalbank.

Danmarks Statistik (2000). *Indvandrernes uddannelse*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2008). *Indvandrere i Danmark 2008*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2009). *Indvandrere i Danmark 2009*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2010). *Indvandrere i Danmark 2010*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2011). *Indvandrere i Danmark 2011*. Kbh.: Danmarks Statistik

Danmarks Statistik (2011a). *DISCO-08. Danmarks Statistiks fagklassifikation*. Kbh.: Danamarks Statistik.

Danmarks Statistik (2012). *Indvandrere i Danmark 2012*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2013). *Indvandrere i Danmark 2013*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2013a). *Dansk Branchekode 2007. Revideret januar 2013*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2014). *Indvandrere i Danmark 2014*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2015). *Indvandrere i Danmark 2015*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2016). *Indvandrere i Danmark 2016*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2017). *Statistisk Årbog 2017*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Dansk Arbejdsgiverforening (2008). *Ikke-vestlige indvandrere & arbejdsmarkedet*. Kbh.: DA Forlag.

Dansk Arbejdsgiverforening (2010). *Ikke-vestlige indvandrere & arbejdsmarkedet*. Kbh.: DA Forlag.

Dansk Arbejdsgiverforening (2012). *Ikke-vestlige indvandrere & arbejdsmarkedet*. Kbh.: DA Forlag.

Dansk Arbejdsgiverforening (2014). *Arbejdsmarkedsrapport 2013. Beskæftigelsen før og nu*. Kbh.: DA Forlag.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015). *Ikke-vestlige indvandrere & arbejdsmarkedet*. Kbh.: DA Forlag.

Dansk Arbejdsgiverforening (2017). *Flygtninge skal i job og ikke parkeres på offentlig forsørgelse*. Kbh.: DA Forlag.

Danmarks Evalueringsinstitut (2008). *Sprogstimuleringsindsatsen for tosprogede børn*. Kbh.: Danmarks Evalueringsinstitut

Danmarks Evalueringsinstitut (2015). *Danskuddannelserne til voksne udlændinge*. Kbh.: Danmarks Evalueringsinstitut.

Dansk Flygtningehjælp (2006). *Nydanskere er god arbejdskraft – og de vil gerne*. Kbh.: Dansk Flygtningehjælp.

Dansk Flygtningehjælp (2017). *Undersøgelse af danskkundskabers betydning for flygtninges beskæftigelse*. Kbh.: Dansk Flygtningehjælp.

Dansk Industri (1998). *Fra fremmed til kollega*. Kbh.: Dansk Industri.

Dansk Industri (2002). *Når døre åbnes – integration og mangfoldighed i ord og tal*. Kbh.: Dansk Industri.

Dansk Industri (2014). *Velkommen, Bienvenue, Witamy*. Kbh.: Dansk Industri.

Deding, M. & V. Jakobsen (2006). *Indvandrernes arbejdsliv og familieliv*. Kbh.: SFI.

Deding, M. & M. Olsson (2009). *Hverdagsliv for 11-årige børn med anden etnisk baggrund end dansk. Resultater fra SFI´s forløbsundersøgelser af årgang 1995*. Kbh.: SFI.

Deding, M., T. Fridberg og V. Jacobsen (2008). *"Non-response in a survey among immigrants in Denmark"*. Journal of the European Survey Research Association, 2 (3).

Dedovic, E & I. Dedovic (2015). *"En ny chance"*. Nehring, N-J & B. Weiss (red.) (2015). *Og Balkan kom til Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Det Økonomiske Råd (2006). *Dansk Økonomi efterår 2006*. Kbh.: Det Økonomiske Råd.

Det Økonomiske Råd (2007). *Dansk Økonomi efterår 2007*. Kbh.: Det Økonomiske Råd.

Det Økonomiske Råd (2011). *Dansk Økonomi efterår 2011*. Kbh.: Det Økonomiske Råd.

Det Økonomiske Råd (2012). *Dansk Økonomi efterår 2012*. Kbh.: Det Økonomiske Råd.

Det Somaliske Netværk i Danmark (2004). *Somaliere i arbejde. Hvor der er vilje, er der en vej.* Kbh.: Det Somaliske Netværk i Danmark.

Diop-Christensen, A. (2014). *The effect of welfare and labour market institutions on the labour market outcomes of immigrants in Europe.* Aalborg: Aalborg University.

Djuve, A. B. (2005). *"Hvem inkluderer innvandrere?"*. Torp, H. (red). *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning.* Oslo: Gyldendal Akademiske Forlag.

Djuve, A. B. (2011). *Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere. Et integreringspolitisk paradigmeskifte?* Oslo: Fafo.

Djuve, A. B. (2016). *Refugee migration – a crisis for the Nordic model?* Oslo: Fafo.

DREAM (2002). *Befolkningsudvikling, integration og økonomisk politik*. Kbh.: DREAM.

DREAM (2004). *Indvandrere, offentlige udgifter og finanspolitisk holdbarhed*. Kbh.: DREAM.

Drescher, M., J. Bjerre, L. H. Mortensen & M. L. Holm (2016). *Flygtninges tilknytning til arbejdsmarkedet i løbet af deres første ti år i Danmark*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Ejrnæs, A. (2008). *Integration eller isolation – etniske minoriteter på arbejdsmarkedet*. Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Ejrnæs, M., H. Hansen & J. E. Larsen (2010). *Levekår og coping – Ressourcer, tilpasning og strategi blandt modtagere af de laveste sociale ydelser*. Kbh.: CASA.

Emerek, R. (2003). *Integration – eller inklusion? Den danske diskussion om integration*. AMID Working Paper Series 31/2003. Aalborg: AMID.

Ekspertgruppen om udredningen af den aktive beskæftigelsesindsats (2014). *Veje til job – en arbejdsmarkedsindsats med mening*. Kbh.: Ekspertgruppen om udredningen af den aktive beskæftigelsesindsats.

Ekspertgruppen om udredningen af den aktive beskæftigelsesindsats (2015). *Delrapportering: Integrationsindsatsen for nyankomne flygtninge og familiesammenførte udlændinge*. Kbh.: Ekspertgruppen om udredningen af den aktive beskæftigelsesindsats.

Ekspertgruppen om udredningen af den aktive beskæftigelsesindsats (2015a). *Nye veje mod job – for borgere i udkanten af arbejdsmarkedet*. Kbh.: Ekspertgruppen om udredningen af den aktive beskæftigelsesindsats.

Epinion og Pluss Leadership (2012). *Danskernes Kulturvaner 2012*. Kbh.: Epinion & Pluss Leadership.

Epinion (2016). *Selvrapporterede årsager til ledighed*. Kbh.: Københavns Kommune.

Erhvervs- og Byggestyrelsen (2009). *Iværksættere med udenlandsk baggrund*. Kbh.: Erhvervs- og Byggestyrelsen.

Erhvervs- og Selskabsstyrelsen (2011). *Samfundsansvar og Rapportering i Danmark. Effekten af 2 år med rapporteringskrav i årsregnskabsloven*. Kbh.: Erhvervs- og Selskabsstyrelsen.

Etnisk Erhvervsfremme (2012). *Iværksætter Indeks for Nydanskere 2012*. Aarhus: Etnisk Erhvervsfremme.

European Union Agency For Fundamental Rights (2017). *Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Muslims – Selected Findings*. Luxembourg: European Union Agency For Fundamental Rights.

Fallesen, H. W. (2015). *The educational performance of immigrant children: Examination of the native-immigrant education gap*. Copenhagen: Rockwool Foundation Research Unit.

Fallesen, H. W. (2017). *"Undersøgelse af uddannelseskløften: Haler børn med indvandrerbaggrund ind på de etniske danske børn?"*. Politica, årgang 49, nr. 3, 2017 "Integration af indvandrere i Danmark", København.

Fazel, M., J. Wheeler & J. Danesh (2005). *"Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: a systematic review"*. Lancet 2005; 365: 1309-14.

Fenger, M. (2010). *"Krise. Festen er forbi for nydanskere i arbejde"*, Politiken, den 20. december 2010.

Fernández, R. & A. Fogli (2009). *"Culture: An Empirical Investigation of Beliefs, Work, and Fertility"*. American Economic Journal: Macroeconomics, 1(1): 323-337.

Finansministeriet (2004). *Fordeling og incitamenter 2004*. Kbh.: Finansministeriet.

Finansministeriet (2012). *Regneprincipper og modelanvendelse i Finansministeriet*. Notat den 22. november 2012. Kbh.: Finansministeriet.

Finansministeriet (2014). *Finansredegørelse 2014*. Kbh.: Finansministeriet.

Finansministeriet (2017). *Økonomisk analyse af nettobidrag til de offentlige finanser*. Kbh.: Finansministeriet.

Foged, M. & Peri, G. (2013). "*Immigrants and Native Workers: New Analysis Using Longitudinal Employer-Employee Data"*. The National Bureau of Economic Research, Working Paper no. 19315

Forsikring & Pension (2011). *Indvandrernes indkomst som pensionerede – betydningen af pensionsindbetalinger og beskæftigelse*. Analyserapport 2011:8.

Frederiksen, C. H. (2007). *"At bryde den onde cirkel"*. Politiken den 31. marts 2007.

Friedberg, R. M. (2000). *"You Can't Take It with You? Immigrant Assimilation and the Portability of Human Capital"*. Journal of Marriage and the Family, Vol. 18, No. 2, 221-251.

Gilliam, L. (2009). *De umulige børn og det ordentlige menneske. Identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Geerdsen, L. P., V. Jakobsen, M. Jensen, L. Küppers & B. M. Olsen (2003). *Unge indvandrere på kontanthjælp i Københavns Kommune. Barrierer for uddannelse og arbejde.* Kbh.: SFI.

George, A. L. & A. Benett (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences.* Cambdridge Massachusetts London: MIT Press.

Gerdes, C., M. L. Schultz-Nielsen og E. Wadensjö (2011). *Indvandringens betydning for de offentlige finanser i Danmark*. Arbejdspapir nr. 24, Syddansk Universitetsforlag.

Gerring, J. (2007). *Case Study Research. Principles and practices*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gibson, M. A. (1988). *Sikh Immigrants un an American Highschool*. New York: Cornell University Press.

Goldin, I., G. Cameron & M. Balarajan (2011). *Exceptional People. How Migration Shaped Our World and Will Define Our Future.* Princeton: Princeton University Press.

Goli, M. & B. Greve (red.) (2016). *Integration. Dynamikker og drivkræfter.* Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

Giver, H., I. G. Garneiro, A. Høgh & V. Borg (2007). *Arbejdsmiljøforhold for SOSU-uddannede indvandrere i Danmark*. Kbh.: Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø.

Gorinas, C. & V. Jakobsen (2015). *Indvandreres og efterkommeres placering på det danske arbejdsmarked. Betydning af uddannelse og andre karakteristika*. Kbh.: SFI.

Granovetter, M. S. (1973). *"The Strenght of Weaks ties"* .The American Journal of Sociology, vol. 78, no.7. pp. 1360-1380.

Granovetter, M. S. (1974). *Getting a Job. A Study of Contacts and Careers*. Chicago: The University of Chicago Press.

Graversen, B. K. (2006). *Making Work Pay: Is there an Employment Effect for Disadvantaged Families?* Upubliceret paper. Kbh.: The Danish Institute of Social Research.

Graversen, B. K. (2011). *Tættere på arbejdsmarkedet? Om effektmåling af beskæftigelsesindsatsen for ikke-arbejdsmarkedsparate ledige*. Kbh.: SFI.

Graversen, B. K. (2012). *Effekter af virksomhedsrettet aktivering for udsatte ledige. En litteraturoversigt*. Kbh.: SFI.

Graversen, B. K. & K. Tinggaard (2005). *Loft over ydelser. Evaluering af loftet over ydelser til kontanthjælpsmodtagere*. Kbh.: SFI.

Grunnet-Lauridsen, J., T. Thorsen, A. Eeg, M. Drescher & E. S. Knudsen (2017). *Markant flere ikke-vestlige indvandrere på kontanthjælp finder arbejde*. Kbh.: Danmarks Statistik.

Hagedorn-Rasmussen, P. & A. Kamp (2003). *Mangfoldighedsledelse. Mellem vision og praksis*. Kbh: SFI.

Hansen, S. R. (2014). *Når børn vælger litteratur. Læsevaneundersøgelse perspektiveret med kognitive analyser*. Ph.d.-afhandling. Kbh.: Aarhus Universitet

Hansen, K. M. (2012). "*Kvantitative datakilder*". I: Andersen, L. B., K. M. Hansen & R. Klemmensen (red.) (2012). *Metoder i statskundskab*. Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, F. K. & H. Hansen (2004). *Starthjælp og introduktionsydelse – hvordan virker ydelserne?* Kbh.: CASA.

Hansen, E. B. & C. Kolodziejczyk (2009). *Nydanskeres vurdering af introduktionsprogrammet og deres integration*. Kbh.: AKF.

Hansen, H. & M. L. Schultz-Nielsen (2015). *Kontanthjælpen gennem 25 år – Modtagere, regler, incitamenter og levevilkår fra 1987 til 2012* Kbh.: Gyldendal.

Hansen, K. H., H. Hansen & M.A. Hussain (2009). *Personer og familier med de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag – en registerundersøgelse*. Kbh.: CASA.

Hansen, M. F., M. L. Schultz-Nielsen & T. Tranæs (2015). *The Impact of Immigrants in Public Finances: A Forecast Analysis for Denmark*. IZA DP No. 8844.

Hansen, S. R. (2014). *Når børn vælger litteratur. Læsevaneundersøgelse perspektiveret med kognitive analyser*. Kbh.: Aarhus Universitet.

Hedegaard, H. & J-R Tyran (2011). *The Price of Prejudice*. Study Paper No. 32. Kbh.: The Rockwool Foundation Research Unit and University Press of Southern Denmark.

Heinesen, E., L. Husted & M. Rosholm (2011). *The Effects of Active Labour Market Policies for Immigrants Receiving Social Assistance in Denmark*. Kbh.: AKF.

Hinz, O. & T. Uhlenfeldt (2006). *Nydanske medarbejdere i 11 danske virksomheder. Forskellighed og innovation del II*. Kbh.: Handelshøjskolen.

Hockes, M. (2014). *Perspektives of Piety. An Analysis of the Formation of Moral Selves among Young Muslim Women in Denmark*. Ph.d.-afhandling, Kbh.: Roskilde University.

Holtug, K., K. N. Breidahl, K. Kongshøj & L. Torpe (2015). *"Integration. Nydanskere deler danske værdier"*. Analyse, Politiken den 12. juni 2015.

Hjarnø, J. & T. Jensen (1997). *Diskrimination af unge med indvandrerbaggrund ved jobsøgning*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Humlum, M. K. & T. P. Jensen (2010). *Frafald på de erhvervsfaglige uddannelser. Hvad karakteriserer de frafaldstruede unge?* Kbh.: AKF.

Hummelgaard, H., L. Husted, A. Holm, M. Baadsgaard & B. Olrik (1995). *Etniske minoriteter, integration og mobilitet*. Kbh.: AKF.

Hummelgaard, H., B. K. Graversen, L. Husted & J. B. Nielsen (1998). *Uddannelse og arbejdsløshed blandt unge indvandrere*. Kbh.: AKF.

Husted, L. (2000). *"De etniske minoriteter på arbejdsmarkedet"*. Social Forskning, temanummer om "Etniske minoriteter i velfærdssamfundet", december 2000. Kbh.: SFI.

Husted, L (2008). *Danskuddannelse for voksne udlændinge 2004-2006 – progression og benchmarking*. Kbh.: AKF.

Husted, L., H. S. Nielsen, M. Rosholm & N. Smidth (2000). *Employment and Wage Assimilation of Mail First Generation Immigrants in Denmark*. IZA DP No. 101.

Husted, L. & E. Heinesen (2004). *Benchmark-analyse af kommunernes integrationsindsats i forhold til udlændinge omfattet af integrationsloven*. Kbh.: AKF.

Husted, L. & E. Heinesen (2009). *Benchmarkingsanalyse af integrationen i kommunerne målt ved udlændinges beskæftigelse 1999-2007*. Kbh.: AKF.

Husted, L., I. S. Bonfils, H. B. Lauritsen & S. B. Nielsen (2010). *Indvandrerkvinder i danskuddannelsen*. Kbh.: AKF.

Hvidtfeldt, C. & M. L. Schultz-Nielsen (2008). "*Unge indvandreres brug af det danske uddannelsessystem"*. Tranæs, T. (red.). *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. Kbh.: Gyldendal.

Hvidtfeldt, C. & Tranæs, T. (2013). *Folkeskolekarakterer og succes på erhvervsuddannelsen*. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Huynh, D. T., M. L. Schultz-Nielsen & T. Tranæs (2007). *Employment Effects of Reducing Welfare to Refugees*. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Höglund, S. (1998). *Kunskabsöversigt. Svensk forskning om diskriminering av indvandrere i arbetslivet 1990-1996*. Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.

Institut for Konjunktur-Analyse (2005). *Rapport om nydanskere, lærlingepraktik og ungarbejdere udarbejdet for Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration*. Kbh.: IFKA.

Institut for Konjunktur-Analyse (2008). *Rapport om nydanskere på arbejdsmarkedet for Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration*. Kbh.: IFKA.

Institut for Konjunktur-Analyse (2009). *Rapport om nydanskere på arbejdsmarkedet for Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration*. Kbh.: IFKA.

Institut for Menneskerettigheder (2006). *Inspirationskatalog om mangfoldighed i arbejdslivet*. Kbh.: Institut for Menneskerettigheder

Instituttet for Opinionsanalyse (2011). *Jobbarometeret marts 2011*. Kbh.: Instituttet for Opinionsanalyse.

Ipsen, S., A. Kolstrup & H. Hansen (2006). *Unge indvandrere uden for arbejdsstyrken i Københavns Kommune*. 2006: CASA.

Jagd, C. B. (2007). *Medborger eller modborger? Dansksomalieres kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund – gennem et arbejde*. Ph.d.-afhandling. Kbh.: Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Jacobsen, M. H., K. Lippert-Rasmussen & P. Nedergaard (red.) (2015). *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning*. Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

Jacobsen, R. H. & H. B. Kleif (2016). *Effekten af indsatser for langtidsledige og ledige i risiko for langtidsledighed*. Kbh.: KORA.

Jakobsen, K. T. (2014). *Karakterkrav på erhvervsskoler reducerer kun frafald marginalt*. Notat, den 11. september 2014. Kbh.: Kraka.

Jakobsen, K. T. (2015). *Indvandrerpiger fra ghettoer klarer sig dårligt i grundskolen*. Notat, den 17. marts 2015. Kbh.: Kraka.

Jakobsen, K. T. & K. M. Tofthøj (2014). *Børn med ikke-vestlig baggrund har klaret sig markant dårligere i den danske grundskole gennem de seneste ti år*. Notat, den 8. september 2014. Kbh.: Kraka.

Jakobsen, K. T. & C. J. Weissert (2014). *Unge efterkommere med ikke-vestlig baggrund halter stadigvæk efter danskere i uddannelsessystemet*. Notat, den 18. december 2014. Kbh.: Kraka.

Jakobsen, R. H., A. Kill, C. Kolodziejczyk & J. Wittrup (2016). *Benchmarking og effektivitet af danskuddannelse for udlændinge*. Kbh.: Kraka.

Jakobsen, T. J., N. Kaarsen & K. Vasiljeva (2017). "*Does reduced cash beneit worsen educational outcomes of refugee children?"*. Nordic Policy Review, Tema Nord 2017: 520, s. 185-210.

Jakobsen, V. (2000). *"Marginalisering og integration? – indvandrere på det danske arbejdsmarked 1980-1996*". Tidsskrift for Arbejdsliv: "Etniske minoriteter på arbejdsmarkedet", nr. 2, 2000.

Jakobsen, V. (2015). *Uddannelses- og beskæftigelsesmønstre i årene efter grundskolen. En sammenligning af indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande og etniske danskere*. Kbh.: SFI.

Jakobsen, V. & A. Liversage (2010). *Køn og etnicitet i uddannelsessystemet. Litteraturstudier og registerdata*. Kbh.: SFI.

Jakobsen, V., S. Jensen, H. Holt & M. Larsen (2014). *Virksomheders Sociale Engagement. Årbog 2014*. Kb h.: SFI.

Jensen, B. (2002). *Hvordan har indvandrerne det? Indvandrernes levevilkår og integration på det danske arbejdsmarked.* Kbh.: Spektrum Forlag.

Jensen, B. (2005). *Indvandringen til Europa. Velfærdsstat og integration.* Kbh.: Gyldendal.

Jensen, M. U. (2012). *Indvandringens pris. På vej mod et fattigere Danmark.* Kbh.: People´sPress

Jensen, B. (2014). *Hvad ved vi om modtagerne af kontanthjælp?* Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.

Jensen, I. (2011). *Jobsamtaler med etniske minoriteter*. Frederiksberg. Roskilde Universitetsforlag.

Jensen, K. B. & H. B. Lauritzen (2008). *Struktureret indsats eller håndholdt praksis? – Kommunernes erfaringer med implementeringen af 300-timers-reglen.* Kbh.: AKF.

Jensen, B. & T. Tranæs (2008). *"Forventninger til elevernes fremtidige familie- og arbejdsliv"*. Tranæs, T. (red.) (2008). *Indvandrere og det danske uddannelsessystem*. Kbh.: Gyldendal.

Jensen, B. & T. Tranæs (2008a). *"PISA Etnisk 2005: Kvalifikationer i læsning, matematik og naturfag"*. Tranæs, T. (red.) (2008). *Indvandrere og det danske uddannelsessystem*. Kbh.: Gyldendal.

Jensen, B. & T. Tranæs (2008b). *"Hvad betyder den etniske koncentration for præstationer i folkeskolen?"*. Tranæs, T. (red.) (2008). *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. Kbh. : Gyldendal.

Jensen, T. G., K. Weibel, M. K. Tørslev, L. L. Knudsen & S. J. Jacobsen (2012). *Måling af diskrimination på baggrund af etnisk oprindelse*. Kbh.: SFI.

Jensen, T. P., Gammeltoft, P. & Larsen, A. H. (1992). *Hvem får praktikplads – og hvordan fungerer PKU-ordningen?* Kbh.: AKF.

Jeppesen, J. (1975). *Statistisk induktion*. Kbh.: Akademisk Forlag.

Jeppesen, K. J. (1989). *Unge indvandrere – En undersøgelse af anden generation fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan*. Kbh.: SFI.

Jespersen, H., Nielsen, S. B. & Thøgersen, M. (2009). *"Resultatbaseret styring og integrationspolitikken"*. Samfundsøkonomen, marts 2009, nr. 1 2009, temanummer om Indvandring og Integration.

Johansen, A., M. Højland & H. Hansen (2011). *Flygtninge på langvarig starthjælp*. Kbh.: CASA.

Justitsministeriet (1987). *Bekendtgørelse af lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af race m.v.* Bekendtgørelse nr. 626 af 29/09/1987.

Justitsministeriet (1998). *Bekendtgørelse af lov om Den Europæiske Menneskerettighedskonvention*. Bekendtgørelse nr. 750 af 19/10/1998.

Jønsson, H. V. & K. Petersen. *Danmark: "Den nationale velfærdsstat møder verden*". Brochmann, G. & Hagelund, A. (red) (2010). *Velferdens grenser. Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945-2010*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kaarsen, N. & K. Vasiljeva (2016). *Hvordan påvirker lavere overførsler flygtningebørns præstation i uddannelsessystemet?* Analysenotat. Kraka.

Kapllani, G. (2010). *En lille grænsedagbog*. Kbh.: Forlaget Pressto.

Khallash, S. (2012). *Send flere indvandrere, tak! Hvordan indvandring gavner den danske vækst og økonomi*. Kbh.: Gyldendal Business.

Kirilova, M. (2013). *All dressed up and nowhere to go. Linguistic, cultural and ideological aspects of jobinterviews with second language speakers of Danish*. Ph.d.-afhandling. Kbh.: Københavns Universitet.

Kleif, H. B., J. Ladenburg, N. C. Mateu & C. P. Nielsen (2012). *Overuddannelse blandt etniske minoritetsborgere i Københavns Kommune. En kvantitativ og kvalitativ kortlægning*. Kbh.: KORA.

KMD Konsulentservice (2006). *Benchmarking af Vestegnskommunernes integrationsindsats*. Kbh.: KMD.

Kobbernagel, C., K. C. Schrøder & K. Drotner (2011). *Unges medie- og museumsbrug: sammenhænge og perspektiver*. Odense: Syddansk Universitet.

Kogan, I. (2006).*"Labor Markets and Economic Incorporation among Recent Immigrant in Europe"*. Social Forces 85(2): 697-721.

Kogan, I. (2007).*Working through Barriers. Host Country Institutions and Immigrant Labour Market Performance in Europe*. Dordrecht: Springer.

Kolodziejczyk, C. & H. Hummelgaard (2011). *Indvandreres og efterkommeres vej gennem de erhvervsfaglige uddannelser*. Kbh.: AKF.

Københavns Kommune (2006). *Lavere fravær i Københavns Kommune – bedre trivsel er vejen*. Kbh.: Københavns Kommune.

Lappalainen, P. & Lundgren, M. (2005). *Det blågula glashuset – strukturel diskriminering i Sverige*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.

Larsen, C. (2002). *"Uddannelse og danskkundskaber"*. Mogensen, G. V. & P. C. Matthiessen (red.). *Indvandrerne og arbejdsmarkedet. Mødet med det danske velfærdssamfund*. Kbh.: Spektrum.

Larsen, C. A. (2009). *"Manglende information, netværk og selektion – et overordnet perspektiv"*, Larsen (red.) & Pedersen (2009). *Ledighedsparadokset. Information, netværk og selektion på arbejdsmarkedet*. København: Frydenlund Academic.

Larsen, C. A. (2010). *"Virksomhedernes opfattelse af arbejdsmarkedets "restgruppe"*. Tidsskrift for velfærdsforskning, vol. 13, no. 3, 2010.

Larsen, B. R. (2013). *Tid og forbrug i etniske minoritetsfamilier. En kvalitativ undersøgelse af hverdagslivet blandt familier i Danmark med pakistansk, tyrkisk, palæstinensisk og irakisk baggrund*. Odense: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.

Larsen, C. A. & J. J. Pedersen (2009). *Ledighedsparadokset. Information, netværk og selektion på arbejdsmarkedet*. København: Frydenlund Academic.

Larsen, M. R. & H. H. Lauritzen (2014). "*Beskæftigelsesmæsige effekter af de skærpede betingelser for familiesammenføring"*. Liversage, A. & M. Rytter (red.) (2004). *Ægteskab og migration. Konsekvenser af de danske familiesammenføringsregler. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.*

Lassen, H. (2009). *Den anden virkelighed. Tanker og tal om integrationen i Danmark*. Kbh.: Informations Forlag.

Lassen, H., K. Kjeldsen & H. Ingemann (2003). *Erhvervsintegration Nord – muligheder frem for begrænsninger*. Svendborg: Erhvervsintegration Nord.

Lauglo, J. (1996). *Motbakke, men mer driv? Innvandrerungdom i norsk skole*. UNGforsk, rapport 6/96. Oslo: Norges Forskningsråd.

Ledernes Hovedorganisation (2014). *Integration på arbejdsmarkedet 2014*. Kbh.: Ledernes Hovedorganisation.

LG Insight (2004). *Kvinder fra tredjelande og deres arbejdsmarkedstilknytning på Fyn – Livs- og arbejdsstrategier*. Odense: LG Insight.

LG Insight (2008). *Undersøgelse af religion på det danske arbejdsmarked. Hvordan håndterer danske virksomheder religiøse medarbejderes interesser og behov*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

LG Insight (2009). *Kickstart af virksomhedernes mangfoldighedsinteresser og strategier*. Odense: LG Insight.

LG Insight (2009a). *HELBRED OG INTEGRATION. Erfaringer og anbefalinger fra 10 kommuner med indsatser for flygtninge/indvandrere med sygdomsoplevelser*. Odense: LG-Insight.

LG Insight (2013). *Traumeundersøgelse. Undersøgelse af indsatsen for flygtninge med traumer i Danmark*. Kbh.: Social-, Børne- og Integrationsministeriet.

LG Insight (2014). *Den bedste integration. Effektive beskæftigelsesfaglige integrationsindsatser for etniske minoriteter fra ikke-vestlige lande*. Odense: LG Insight.

LG Insight (2014a). *Ehvervsmentordningen under "Bryd unges ledighed nu". Langtidseffekter af erhvervsmentorforløb*. Odense: LG Insight

Lichter, M. L. & R. Waldinger (2003). *How the other half works. Immigration and the Social Organization of Labor*. Berkeley: University of California Press.

Lin, Nan (2001). *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Liversage, A., V. Jakobsen & I. R. Hansen. (2011). *"Det var ikke nemt, men jeg klarede det!". Interviewundersøgelse med etniske minoritetskvinder om uddannelse*. Kbh.: SFI.

Liversage, A. & V. Jakobsen (2016). *Ældre fra Tyrkiet – hverdagsliv og vilkår*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Liversage, A. & C. P. Christensen (2017). *Etniske minoritetsunge i Danmark*. Kbh.: SFI.

Lundahl, M. & Wadensjö, E. (1984). *Unequal Treatment – a Study in the neo-Classical theory of Discrimination*. New York: New York University Press.

Malchow-Møller, N., J. R. Munch & J. R. Skaksen (2007). *Udenlandsk arbejdskraft i Danmark. Konsekvenser for løn og beskæftigelse*. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Matthiessen, P. C. (2000). *"Indvandringen til Danmark i det 20. århundrede"*. Nationaløkonomisk tidsskrift, nr. 1, maj 2000.

Matthiessen, P. C. (2009). *Migration to Denmark. An Overview of the Research Carried Out from 1999 to 2006 by the Rockwool Foundation research Unit*. Odense: University Press of Southern Denmark

Matthiessen. P. C. & Mogensen, G.V. (2014). *"Lad os tage indvandringen seriøst"*, Børsen, den 15. december 2014.

Matthiessen. P. C. & Mogensen, G.V. (2014a). *"Vi har reelle integrationsproblemer"*, Børsen, den 16. december 2014.

Melchior, M. (1990). *Flygtninge i Danmark. En undersøgelse af flygtninge fra Iran, Polen og Vietnam*. Kbh.: SFI.

Mikkelsen, F. (2001). *Integrationens paradoks*. Kbh.: Catinét.

Mikkelsen, F. (2002). *Indvandrere og civilsamfund. En forskningsoversigt vedrørende etniske minoriteters deltagelse i civilsamfundet samt kulturmødet mellem minoriteter og danskere på arbejdspladsen, i boligområder og i foreninger.* AMID Working Paper Series 19/2002. Ålborg: AMID.

Mikkelsen, F. (2008). *Indvandring og integration*. Kbh.: Akademisk Forlag.

Mikkelsen, F. (2011). *Transnational identitet under forandring. Indvandrernes sociale, religiøse og politiske mobilisering i Danmark 1965-2010*. Kbh.: Museum Tusculanums Forlag.

Mikkelsen, F., M. Fenger-Grøndahl & T. Shakoor (2010). *I Danmark Er Jeg Født… Etniske minoritetsunge i bevægelse*. Kbh.: Center for Ungdomsforskning, TrygFonden & Forlaget Frydenlund.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter (2014). *Liste over særligt udsatte boligområder pr. 1. december 2014*. Kbh.: Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002). *Integrationsforskningen i Danmark 1980-2002*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2004). *Der er meget at vinde, når du vælger rigtigt. Mød 16 virksomheder, der valgte rigtigt – og vandt!* Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2005). *Afrapportering fra arbejdsgruppen om indsamling af oplysninger om virkning af introduktionsydelse på starthjælpsniveau/starthjælp*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2008). *Religion på det danske arbejdsmarked. Hvordan håndterer danske virksomheder religiøse medarbejderes interesser og behov?* Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2008a). *Dansk på jobbet – 5 praksiseksempler*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2008b). *Den ny arbejdskraftindvandring*. Notat, den 28. maj 2008. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2008c). *Nydanske medarbejdere i små og mellemstore virksomheder. Inspiration til rekruttering og fastholdelse*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, Foreningen Nydansker og Niras Konsulenterne (2008d). *Virksomhedsturné. Materialesamling*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2009). *Tal og fakta. Udlændinges tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet. Januar 2009*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2009a). *Tal og fakta. Indvandrere og efterkommeres tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet. December 2009*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2009b). *Effektmåling af kommunernes integrationsindsats i perioden 1999 til 2007*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2010). *Analyse af kvoteflygtninge - 2010*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2010a). *Tal og fakta om integration. Befolkning, uddannelse, beskæftigelse. Tema om børn. September 2010*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2010c). *Når mangfoldighed skaber værdi*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration & Foreningen Nydansker.

Mogensen, G. V. (2001). *"Udblik til dansk og international forskning i indvandringsspørgsmålet"*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, juni 2011.

Mogensen, G. V. & P. C. Matthiessen (red.) (2000). *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Mogensen, G. V. & P. C. Matthiessen (red.) (2000a). *Mislykket integration? Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*. Kbh.: Forlaget Spektrum.

Mogensen, G. V. & P. C. Matthiessen (red.) (2002). *Indvandrerne og arbejdsmarkedet. Mødet med det danske velfærdssamfund*. Kbh.: Forlaget Spektrum.

Mortensen, D. T. (1986). *Job Search, the Duration of Unemployment and the Philips Curve*. American Economic Review, 60, 505-517.

Mploy (2011). *Mentorer i beskæftigelsesindsatsen. En analyse af kommunernes anvendelse af mentorordninger i beskæftigelsesindsatsen*. Kbh.: Mploy.

Müller, M., J. Andersen, M. Ejrnæs & J. E. Larsen (2010). *Livet på laveste sociale ydelser – en kvalitativ undersøgelse om livsbetingelser og copingstrategier*. Kbh.: CASA.

Müller, M., J. Andersen, M. Ejrnæs & J. E. Larsen (2011). *Livet på laveste sociale ydelser – et år efter. En kvalitativ forløbsanalyse*. Kbh.: CASA.

Müller, M., M. A. Hussain, J. E. Larsen, H. Hansen, F. K. Hansen & M. Ejrnæs (2015). *Fattigdom, Afsavn og Coping*. Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

Møller, B. & L. Togeby (1999). *Oplevet diskrimination. En undersøgelse blandt etniske minoriteter*. Kbh.: Nævnet for etnisk ligestilling.

Møller, S. S. & A. Rosdahl (2006). *Indvandrere i job. Marginalisering og beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere*. Kbh.: SFI.

Mørkeberg, M. (2000). *Indvandrernes uddannelse*. Kbh.: Danmarks Statistik.

NewInsight (2008). *Nye veje mod job for nydanske kvinder. Analyse af motivation for job blandt familieforsørgede kvinder i Region Hovedstaden*. Kbh.: Københavns Kommune.

Nielsen, H. S., N. Smith & A. Celikaksoy (2007). *The Effect of Marriage on Education of Immigrants: Evidence from a Policy Reform Restricting Spouse Import*. Bonn: IZA.

Noordhoek, J. A. (1969). *Gifte kvinder i familie og erhverv*. Bd. 1. Deltagelse i erhvervslivet. Socialforskningsinstituttet, nr. 37. København: Forlag, 1969.

Noordhoek, J. A. & Y. Smith (1972). *Gifte kvinder i familie og erhverv*. Bd. 2: Udearbejde familie. Socialforskningsinstituttet, nr. 55. København: Teknisk Forlag,

Nordic Council of Ministers (2017). *Nordic Economic Policy Review. Labour Market Integration in the Nordic Countries*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

Norges offentlige udredninger (2011). *Velferd og migrasjon. Den norske modellens framtid*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Norges offentlige udredninger (2017). *Integrasjon og tillit. Langsiktige konsekvenser av høy innvandring*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisjon. Informasjonsforvaltning.

Oxford Research (2013). *Kvalitativ undersøgelse af ligebehandling af unge på erhvervsuddannelserne*. Kbh.: Oxford Research.

OECD (2008). *International Migration Outlook – Sopemi 2008*. OECD Publishing.

OECD (2013). *International Migration Outlook*.

Olsen, P. B. & K. Pedersen (2003). *Problemorienteret projektarbejde – en værktøjsbog*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Olsen, L., N. Ploug, L. Andersen & J. S. Juul (2012). *Det danske klassesamfund. Et socialt Danmarksportræt*. Kbh.: Gyldendal.

Olsen, L., N. Ploug, L. Andersen, S. E. Sabiers & J. G. Andersen (2014). *Klassekamp fra oven. Den danske samfundsmodel under pres*. Kbh.: Gyldendal.

Olwig, K. F. & K. Pærregaard (red.) (2007). *Integration. Antropologiske perspektiver*. Kbh.: Museum Tusculanums Forlag.

Ottosen, M. H. (1993). *Os og dem – gensidig tilpasning?* Kbh.: SFI.

Ottosen, M. H., D. Andersen, M. Lausten, L. P. Nielsen & S. Stage (2010). *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010*. Kbh.: SFI.

Papademetriou, D.G., M. Sumption & A. Terrazas (2010). *Migration and Immigrants Two Years after the Financial Collapse: Where Do We Stand?* Washington: Migration Policy Institute.

Parbst, K. & J. Rützou (2010). *Perler i byggebranchen*. Odense: Erhvervsskolernes Forlag.

Pedersen, J.P. (2009). *Årsager til ledighed. Betydningen af sociale netværk for lediges jobmuligheder*. Aalborg: Aalborg Universitet.

Pedersen, P. J. (2002). *Arbejdsmarkedsintegration, arbejdsmarkedspolitik og overførelsesindkomster – forskningsmæssig viden om immigration fra mindre udviklede lande siden 1980*. AMID Working Paper Series 7/2002. Ålborg: AMID.

Pedersen, P. J (2011). *A Panel Study of Immigrant Poverty Dynamics and Income Mobility – Denmark, 1984-2007*. Study Paper No. 34. Odense: The Rockwool Foundation Research Unit.

Pedersen, P. J. & N. Smith (2002). *"Unemployment Traps: Do Financial Disincentives Matter?"*. European Sociological Review, Vol. 18 (3): 271-288.

Pedersen, P. J., S. Pedersen & M. L. Schultz-Nielsen (2003), *"Indvandrernes incitamenter"*, kapitel 4 i N. Smith m.fl. (2003), Fra mangel på arbejde til mangel på arbejdskraft, København: Forlaget Spektrum..

Pedersen, H. S., J. S. Petersen & S. T. Jakobsen (2015). *Kvalitetsindikatorer for danskuddannelsen til voksne udlændinge. Afdækning af eksisterende datas kvalitet*. Kbh.: KORA.

Petersen, D. (2006). *Det sociale netværk. Hvad betyder det for beskæftigelsen? - en undersøgelse blandt tyrkere og iranere i Aalborg og Århus kommune.* Aalborg: Aalborg Universitet.

Pind, S. (2011). *"Rød regering vil sløjfe 24-års reglen"*. Venstres Nyhedsbrev, den 2. september 2011.

Ploug, N. (2009). *"Ikke-vestlige flygtninge i Danmark"*. Samfundsøkonomen, marts 2009, nr. 1 2009, temanummer om Indvandring og Integration.

PLS Rambøll Management (2001). *Integration i praksis – en håndbog*. Kbh.: Indenrigsministeriet.

Plum, E., B. Achen, I. Dræby & I. Jensen (2007). *Kulturel intelligens*. Kbh.: Børsens Forlag.

Popper, K. R. (1973). *Kritisk rationalisme*. Kbh.: Nyt Nordisk Forlag.

Politica (2017). Integration af indvandrere i Danmark. Årgang 49, nr. 3. Aarhus: Institut for statskundskab, Aarhus og Syddansk Universitet.

Projektgruppe Københavns Kommune (2006). *Lavere fravær i Københavns Kommune – bedre trivsel er vejen*. Kbh.: Projektgruppe Københavns Kommune.

Putmann, R. D. (2000). *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Ragin, C. C. (1977). *"Turning the tables: How case-oriented research challenges variable-oriented research"* Comparative Social Research, volume 16, pages 27-42.

Rambøll Management (2002). *Evaluering af sprogstimuleringsindsatsen for tosprogede småbørn – folkeskolelovens § 4a. Rapport til Undervisningsministeriet*. Kbh.: Rambøll Management.

Rambøll Management (2005). *Integration i udvikling. Evaluering af kommunernes implementering af integrationsloven*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Rambøll (2006). *Overskud med Omtanke – Praktisk guide til virksomheders samfundsengagement*. Kbh.: Erhvervs- og selskabsstyrelsen.

Rambøll (2009). *Fra fritid til job. Analyse af betydningen af fritidsjob for indvandrere og efterkommeres beskæftigelses- og uddannelsessituation*. Århus: Rambøll.

Rashid, R. (2006). *Du lovede, vi skulle hjem*… Kbh.: Gyldendal.

Regeringen (2002). *En ny udlændingepolitik*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2003). *Regeringens vision og strategier for bedre integration*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2005). *Ny chance til alle – regeringens integrationsplan*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2008). *Politisk aftale mellem regeringen og Dansk Folkeparti om håndtering af EU-retten om fri bevægelighed efter EF-Domstolens afgørelse i Metock-sagen*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2010). *Ghettoen tilbage til samfundet. Et opgør med parallelsamfund i Danmark*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2011). *Et Danmark, der står sammen. Regeringsgrundlag*. Oktober 2011. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2015). *Alle skal bidrage – flygtninge og indvandrere hurtigere i beskæftigelse*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2015a). *Sammen for fremtiden*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2016). *HELHEDSPLAN – FOR ET STÆRKERE DANMARK*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2016a). *For et friere, rigere og mere trygt Danmark*. Kbh.: Regeringen.

Regeringen (2017). *Sådan forlænger vi opsvinget. Jobreformens fase II*. Kbh.: Regeringen.

Regeringens arbejdsgruppe for bedre integration (2011). *Medborgerskab i Danmark*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Regeringens arbejdsgruppe om udredning af indvandringens økonomiske konsekvenser (2011). *Indvandringens økonomiske konsekvenser. Delrapport. April 2011*. Kbh.: Regeringens arbejdsgruppe om udredning af indvandringens økonomiske konsekvenser.

Region Syddanmark. Center for kvalitet (2008). *MTV (medicinsk teknologivurdering) om behandling og rehabilitering af PTSD – herunder traumatiserede flygtninge*. Vejle: Region Syddanmark.

Rezaei, S. & M. Goli (2016). *"Integration og entreprenørskab – det usynlige mirakel"*. Goli, M. & B. Greve (red.) (2016). *Integration. Dynamikker og drivkræfter*. Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

Rezaei, S. & M. Goli (2016a). "*Det duale arbejdsmarkeds i et velfærdsstatsligt perspektiv – Et studie af dilemmaet mellem uformel økonomisk praksis og indvandreres socio-økonomiske integration"*. Hovedrapport. Delrapport 4. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.

Rigsrevisionen (2010). *Beretning om effekten af aktivering af ikke-arbejdsmarkedsparate kontanthjælpsmodtager. Oktober 2010*. Kbh.: Rigsrevisionen.

Rigsrevisionen (2015). *Beretning til Statsrevisorerne om integrationsindsatsen. Februar 2015*. Kbh.: Rigsrevisionen.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2000). Specialkørsel om indvandrernes danskkundskaber. Offentliggjort i Agenda, nr. 13, august 2000.

Rosdahl, A. (2004). *Aspekter af integrationsindsatsen i 6 kommuner – en kvalitativ opfølgning på en kvantitativ benchmarkinganalyse*. Kbh.: SFI.

Rosdahl, A. (2006). *Integration på arbejdsmarkedet af ikke-vestlige indvandrere på arbejdsmarkedet. En analyse af chancen for at få vedvarende beskæftigelse blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse.* Kbh.: SFI.

Rosdahl, A. & K. N. Petersen (2006). *Modtagere af kontanthjælp. En litteraturoversigt om kontanthjælpsmodtagere og den offentlige indsats for at hjælpe dem.* Kbh.: SFI.

Rosholm, M. (2006). *Oversigt over litteratur om effekterne af økonomiske incitamenter.* Aarhus: Aarhus Universitet.

Rosholm, M., K. Scott and L. Husted (2000). *Employment and Earnings of First Genration Immigrants in Denmark and Sweden: A Comparative Study*. CLS Working Paper nr. 7.

Rosholm, M., K. Scott, K. & L. Husted (2000). *The Times They are A-Changin´: Organizational Change And Immigrant Employment Opportunities.* Aarhus: University of Aarhus.

Rosholm, M. & R. M. Vejlin (2007). "*Reducing income transfers to refugee immigrants: Does start-help you start?"*, i: Labour Economics, vol 17, s. 258-275.

Rosholm. M. & M. Svarer (2011). *Effekter af virksomhedsrettet aktivering i den aktive arbejdsmarkedspolitik*. Kbh.: Arbejdsmarkedsstyrelsen.

Rostgaard, T., L. Bjerre, K. Sørensen & N. Rasmussen (2011). *Omsorg og etnicitet. Nye veje til rekruttering og kvalitet i ældreplejen*. Kbh.: SFI.

Rotger, G. P. (2011). *Contribution of Enforced Language Training to the Labour Market Participation of Family Reunited Migrants*. Kbh.: AKF.

Ryding, E. & I. Leth (2014). *Mental sundhed og trivsel i skolen hos unge flygtninge og indvandrere*. Kbh.: Oasis.

Rådet for Voksen- og Efteruddannelse (2011). *Rapport fra arbejdsgruppe under VEU-rådet om tilbud til voksne tosprogede*. Kbh.: Rådet for Voksen- og Efteruddannelse.

Schmidt, G. (2002). *Betydningen af familieformer og familietraditioner for integrationsprocesserne*. AMID Working Paper Series 21/2002.

Schmidt. G. (2002a). *Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere – Et integrationsperspektiv*. Kbh.: SFI.

Schmidt, G., B. K. Graversen, V. Jakobsen, T. G. Jensen & A. Liversage (2009). *Ændrede familiesammenføringsregler. Hvad har de nye regler betydet for pardannelsesmønstret blandt etniske minoriteter?* Kbh.: SFI.

Schultz-Nielsen, M. L. (2000). "*Hvilke individuelle faktorer har betydning for integrationen på arbejdsmarkedet?*". Mogensen, G. V. & P. C. Matthiessen (2000). *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet.* Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Schultz-Nielsen, M. L. (2000a). "*Integrationen på arbejdsmarkedet – og de samfundsøkonomiske forholds betydning?*". Mogensen, G. V. & P. C. Matthiessen (2000). *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet.* Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Schultz-Nielsen, M. L. (2001). *The Integration of non-Western immigrants in a Scandinavian labour market: The Danish experience.* Study No. 7. Kbh.:Rockwool Fondens Forskningsenhed

Schultz-Nielsen, M. L. (2002). *"Hvorfor er så mange indvandrere uden beskæftigelse?"*. Mogensen, G. V. & P. C. Matthiessen (2002). *Indvandrerne og arbejdsmarkedet. Mødet med det danske velfærdssamfund*. Kbh.: Spektrum.

Schultz-Nielsen, M. L. (2008). "*Økonomisk afkast af uddannelse"*. Tranæs, T. (red.). *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem.* Kbh.: Gyldendal.

Schultz-Nielsen, M. L. (2009). "*Marriage and Education among Immigrants"*. M. L. Schultz-Nielsen: *Essays in migration and fertility*, Ph.d.-afhandling. Aarhus: Aarhus Universitet.

Schultz-Nielsen, M. L. (2016). *Arbejdsmarkedstilknytningen for flygtninge og indvandrere – ankommet til Danmark i perioden fra 1997 til 2011*. Rockwool Fondens Forskningsenhed: Syddansk Universitetsforlag.

Schultz-Nielsen, M. L. (2016a). *Hvad bestemmer antallet af asylansøgere til Danmark og resten af Europa?*. Arbejdspapir 46. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Schultz-Nielsen, M. L. (2017). *"Labour market integration of refugees in Denmark"*. Nordic Council of Ministers. *Nordic Economic Policy Review. Labour Market Integration in the Nordic Countries*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

Schultz-Nielsen, M. L. & A. Constant (2004). *"Employment Trends for Immigrants and Natives"*. Tranæs, T. & Zimmermann, K. F.: *Migrants, Work, and the Welfare State*. The Rockwool Foundation Research Unit : University Press of Southern Denmark.

Schultz-Nielsen, M. L. & T. Tranæs (2009). *Ægteskabsmønstret for unge med indvandrerbaggrund: Konsekvenser af ændringer i udlændingeloven i 2000 og 2002*.

Rockwool Fondens Forskningsenhed, Arbejdspapir 22, Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Schultz-Nielsen, M. L., C. Gerdes & E. Wadensjö (2011). *The significance of immigration for public finances in Denmark*. Study Paper No. 35. Odense: Rockwool Foundation Research Unit and University Press of Southern Denmark.

Schultz-Nielsen, M. L. & J. R. Skaksen (2017). *Indvandreres uddannelse*. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Schultz-Nielsen, M. L. & T. Tranæs (2014). *Indvandrere og danskeres nettobidrag til de offentlige finanser*. Arbejdspapir 30. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Scott, K. (1999). *The Immigrant Experience: Changing Employment and Income Patterns in Sweden 1970-1993*. Lund: Lund University Press

Shakoor, T. & R. W.Riis (2007). *Tryghed blandt unge nydanskere*. Kbh.: TrygFonden.

Skaksen, J. R. (2016). *Indvandreres beskæftigelse i Danmark*, Arbejdspapir 46, oktober. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Skaksen, J. R. & B. Jensen (2016). *Hvad ved vi om indvandring og integration? Indvandringen til Danmark og forløbet af integrationen fra 1960´erne til i dag*. Kbh.: Gyldendal

Skipper, L. (2014). *Effektivitetsudvikling af aktivering*. Kbh.: KORA.

Slot, L. V. (2008). *Praktikpladser og formidlingspraksis – praktikkonsulenten i spændingsfeltet mellem virksomhedskrav og hensynet til ikke-diskrimination*. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Slot, L. V. (2008a). "*Barrierer ved anvisning af praktikpladser*". Tranæs, T. (red.). *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. Kbh.: Gyldendal.

Slot, L. V. (2016). *Lige adgang til praktikpladser*. Kbh.: Institut for Menneskerettigheder.

Slotsholm (2011). *Afbureaukratisering af rådigheds- og sanktionsreglerne*. Kbh.: Slotsholm.

Slotsholm (2011a). *Sanktioner til kontant- og starthjælpsmodtagere i match 3 – gennemgang af praksis og forslag til justering af regelsæt*. Kbh.: Slotsholm.
Socialkommissionen (1992). *Sortering for livet*. Kbh.: Socialkommissionen.

Socialministeriet (2000). *Plads til forskellighed - erfaringer med ansættelse af flygtninge & indvandrere*. Kbh.: Socialministeriet.

Social- og Integrationsministeriet (2011). *Fakta om integration. Status og udvikling. November 2011*. Kbh.: Schultz Boghandel.

Social- og Integrationsministeriet (2012). *Fakta om integration: Nydanske unge på erhvervsuddannelserne. Januar 2012*. Kbh.: Social- og Integrationsministeriet.

Social- og Integrationsministeriet (2012a). *FAKTAARK: INDVANDRERE OG EFTERKOMMERE. November 2012*. Kbh.: Social- og Integrationsministeriet.

Social- og Integrationsministeriet (2012b). *Fakta om integration. Status og udvikling. December 2012*. Kbh.: Schultz Boghandel.

Social- og Integrationsministeriet (2012c). *Brugerundersøgelse af danskuddannelserne. integration*. Kbh.: Social- og Integrationsministeriet.

Sodemann, M. (2014). *Sprog, indlæring og Posttraumatisk Stress Syndrom blandt flygtninge. Et overset problem med helbredsmæssige og juridiske konsekvenser. En litteraturgennemgang*. Odense: Indvandrermedicinsk Klinik, Odense Universitetshospital.

Specialfunktionen for den Etniske Beskæftigelsesindsats (2009). *Arbejdsmarkedsparate kvinder fra ikke-vestlige lande og deres tilknytning til arbejdsmarkedet – en kvalitativ og kvantitativ analyse*. Roskilde: Specialfunktionen for ligestilling.

Stephensen, P. (2009). *"Indvandring og finanspolitisk holdbarhed"* . Samfundsøkonomen, nr. 1, marts 2009.

Stigler, G. J. (1961). *The Economics of Integration*. Journal of Political Economy, vol. 70, 373-393.

Sundhedsministeriet (2001). *Rapport fra arbejdsgruppen om rehabilitering af traumatiserede flygtninge*. Kbh.: Sundhedsministeriet.

Svallfors, S., K. Halvorsen & J. G. Andersen (2001). *"Work Orientations in Scandinavia: Employment and organizationel commitment in Denmark, Norway and Sweden"*. Acta Sociologica, vol 44.

Svarer, M., M. Rosholm, L. Havn & L. Høeberg (2014). *Evaluering af mentorindsats til unge uden uddannelse og job*. Aarhus: Rambøll.

Søgaard, J. E. (2011). *Sammenhængen mellem uddannelse og erhvervsdeltagelse*. Arbejdspapir, nr. 24/2011. Kbh.: Finansministeriet.

Task Force (2013). *Målrettet integration – et fælles ansvar. Anbefalinger fra Task Force om integration*. Kbh.: Social- og Integrationsministeriet.

Teknologirådet (2010). *Et integrerende arbejdsmarked. Baggrundsmateriale for projektet Teknologi og integration af etniske minoriteter på arbejdsmarkedet – hvad virker?* Kbh.: Teknologirådet.

Thomsen, M. H. (red.) (2004). *Med kurs mod mangfoldighed? Begreber og praksis i integrationsindsatsen*. Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

Thomsen, M. H. & M. Moes (2002). *Kompetencer mellem kulturalisering og mangfoldighed. Om brugen og bedømmelsen af etniske minoriteters kompetencer og ressourcer på det danske arbejdsmarked*. AMID Working Paper Series 9/2002. Ålborg: AMID

Thomsen, L. B., H. Holt, S. Jensen & F. Thuesen (2011). *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2011*. Kbh.: SFI.

Toft, K. V. (2017). *Ansatte med ikke-vestlig oprindelse i kommunerne*. Notat. Kommunernes Landsforening.

Toulmin, S. (1958). *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tranæs, T. & K. F. Zimmermann (red.) (2004). *Migrants, Work, and the Welfare Stat*. Odense: Universitetsforlag.

Tranæs, T. (red.) (2008). *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. Kbh.: Forlaget Gyldendal.

Tranæs, T. (2011). *Kvantitativ og kvalitativ integration. Er vi på vej mod et etnisk opdelt samfund?* Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Tranæs, T. & B. Jensen (2014). *Den illegale indvandring til Europa – og til Danmark. Årsager, omfang og betydning*. Kbh.: Forlaget Gyldendal.

Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2002). *Indvandring, integration og samfundsøkonomi*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2006). *Udviklingen i udlændinges integration i det danske samfund*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2007). *Etniske gruppers værdier - Baggrundsrapport*. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Transport-, Bygnings- og Boligministeriet (2016). *Liste over ghettoområder pr. 1. december 2016*. Kbh.: Transport-, Bygnings- og Boligministeriet 2016.

Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet (2016). *Integration: Status og udvikling*. Kbh.: Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017). *INTEGRATION: STATUS OG UDVIKLING 2017 – Fokus på ikke-vestlige lande*. Kbh.: Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017a). *Startevaluering af implementering af to- og trepartsaftalerne om integration*. Kbh.: Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017b). *Hvordan går det med*

integrationen? – Fokus på ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. Kbh.: Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017c). *Medborgerskab 2017*. Notat nr. 3: Nydanskeres tilfredshed med livet i Danmark. Kbh.: Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017d). *Medborgerskab* 2017. Baggrundstabeller fra Medborgerskabsundersøgelsen 2017. Kbh.: Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Velfærdskommissionen (2005). *Analyserapport – Fremtidens velfærd og globalisering*. Kbh.: Velfærdskommissionen.

Vengsgaard, K. (2012). *"Kritisk rationalisme"*. Jacobsen, M. H., K. Lippert-Rasmussen & P. Nedergaard (red.). *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning*. Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

Venstre (2014). *Politisk oplæg. Ny integration. Flere krav – hurtigere integration*. Kbh.. Venstre.

Wadensjö, E. & H. Orrje (2002). *Immigration and the Public Sector in Denmark*. Aarhus: Aarhus University Press and The Rockwool Foundation Research Unit.

Wahlke, J. C. (1979). *"Pre-Behavioralism in Political Science"*, i: The American Political Science Review, Vol. 73, No. 1 (Mar., 1979), pp. 9-31.

Waldinger, R. D. (1997). *Social Capital or Social Closure?: Immigrant Netvorks in the Labor Market*. Working Paper Series. University of California.

Weibel, K. & M. B. Madsen (2012). *Delt viden. Aktiveringsindsatsen for ikke-arbejdsmarkedsparate kontanthjælpsmodtagere*. Kbh.: SFI.

Weiss, B. (2015). *"Den danske bosnier"*. Nehring, N-J & B. Weiss (red.) (2015). *Og Balkan kom til Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Winther, B. (2011). *"Integration i blinde – og debatten er død"*, Berlingske Tidende, den 12. december 2011.

Wittrup, J., C. B. Jacobsen & L. B. Andersen (2014). *"Fastholdelse. Hvad har betydning for omfanget af frafald?"*. Andersen, L. B., P. Bogetoft, J. G. Christensen & T. Tranæs (red.). *Styring, ledelse og resultater på ungdomsuddannelserne*. Kbh.: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.

Yüksekkaya, M. (2007). *Uskrevne regler på det danske arbejdsmarked*. Kbh.: People´sPress.

Zaiceva. A. & K. F. Zimmermann (2007). *"Children, Kitchen, Church: Does Ethnicity Matter?"*, i: IZA Discussion Paper No. 3070.

Zamudio, M. M. & M. I. Lichter (2008). *"Bad Attitudes and Good Soldiers: Soft Skills as a Code for Tractability in the Hiring of Immigrant Latina/os over Native Blacks in the Hotel Industry."* Social problems, vol. 55, issue 4, pp. 573-589.

Økonomiministeriet (1997). *Økonomisk Oversigt. December 1997*. Kbh.: Økonomiministeriet.

Økonomi- og Indenrigsministeriet (2014). *Familiernes økonomi. Fordeling, fattigdom og incitamenter*. Kbh.: Økonomiministeriet.

Ministersvar til folketingets udvalg m.v.

Corydon, B. (2012). *Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 20 (alm. Del) af 18. oktober 2012 stillet efter ønske fra Frank Aaen (EL)*, den 29. november 2012.

Frederiksen, C. H. (2011). *Svar til Finansudvalget spørgsmål nr. 74 (Alm. Del) af 28. januar 2011 stillet efter ønske fra Torsten Schack Pedersen (V)*, den 10. marts 2011.

Frederiksen, M. (2013). *Endeligt svar til Beskæftigelsesudvalgets spørgsmål nr. 340 (alm. del) af 15. maj 2013 efter ønske fra Ulla Tørnæs (V)*, den 23. september 2013.

Hvilshøj, R. (2007). *Besvarelse af samrådsspørgsmål L om starthjælp (Udvalget for Udlændinge- og Integrationspolitik 2006-2007, Alm. del) stillet af Jørgen Arbo-Bæhr (EL)*. Talepapir, den 29. januar 2007.

Poulsen, T. L. (2017). *Svar til Beskæftigelsesudvalgets spørgsmål nr. 407 (alm. del) stillet efter ønske fra Finn Sørensen (EL)*, den 10. oktober 2017.

Støjberg, I. (2015). *L 2 Forslag til lov om ændring af lov om aktiv socialpolitik, lov om en aktiv beskæftigelsesindsats, integrationsloven og forskellige andre love (indførelse af en integrationsydelse, ændring af reglerne om ret til uddannelses- og kontanthjælp m.v).*

Nyhedsbreve m.v.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2006). *Karakteristik af personer berørt af kontanthjælpsloftet*. Notat den 30. oktober 2006.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2009). *Uddannelse: Dobbelt så svært at få en praktikplads*. Notat den 12. marts 2009.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2010). *300-timers reglen har klippet hul i det sociale sikkerhedsnet*. Notat den 29. marts 2010.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2011). *Integrationen af indvandrere på arbejdsmarkedet sat flere år tilbage*. Notat den 27. august 2012.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråde (2011a). *Nedslidningsbrancher sender fok på efterløn og førtidspension*. Notat den 7. marts 2011.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2012). *Titusindvis af ufaglærte og faglærte job er forsvundet*. Notat den 27. august 2012.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2012a). *Dårlige karakterer i folkeskolen forfølger unge i arbejdslivet*. Notat den 7. december 2012.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2012b). *Stort beskæftigelsespotentiale ved bedre integration*. Notat den 8. marts 2012.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2013). *Krisen har kostet mange unge deres job – flere ældre har fået*. Notat den 5. maj 2013.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2014). *Stigning i mønsterbrydere blandt ikke-vestlige efterkommere*. Notat, den 5. april 2014.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2014a). *Færre bryder den sociale arv i Danmark*. Notat, den 10. september 2014.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2015). *Hver sjette elev forlader skolen uden at bestå dansk og matematik*. Notat, den 4. maj 2015.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2015a). *Uddannelse kan sikre en øget integration af indvandrere*. Notat, den 8. februar 2015.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2015b). *Uddannelsesniveau blandt unge i Mjølnerparken og Gellerup*. Notat, den 20. marts 2015.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2016). *Jobfremgangen er ikke båret af nytilkommen arbejdskraft*. Notat, den 3. november 2016

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2017). *Flere unge med udenlandsk baggrund er uddannet inden for teknik og sundhed*. Notat, den 5. juli 2017.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2008). *Indvandrere driver beskæftigelsesvæksten*. SAMSPIL. INFO, nr. 11, den 3. december 2008.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2009). *Næsten fordoblet beskæftigelse blandt yngre indvandrere*. SAMSPIL. INFO, nr. 15, den 1. april 2009.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010). *Dansk arbejdsmarkedsdeltagelse i international top"*. SAMSPIL. INFO, nr. 23, den 6. januar 2010.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010a). *Dansk integration nærmer sig europæisk top*. Notat, den 3. marts 2010.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010b). *Flere indvandrere kommer i arbejde*. SAMSPIL. INFO, nr. 37, den 6. april 2010.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010c). *Uddannelse er indvandrerkvinders nøgle til job*. SAMSPIL. INFO, nr. 27, den 5. maj 2010.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010d). *Indvandrerkvinder får job på niveau med danske kvinder*. SAMSPIL. INFO, nr. 28, den 2. juni 2010.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010e). *Indvandrernes fortjeneste at beskæftigelsen stige*. SAMSPIL. INFO, nr. 29, den 7. juli 2010.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010f). *Danmarks arbejdsmarked i europæisk top*. SAMSPIL. INFO, nr. 30, den 1. september 2010.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010g). *Flere ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har forladt de offentlige forsørgelsesydelser*. Notat, den 5. oktober 2010.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2011). *Indvandrere og efterkommere halverer faldet i den danske arbejdsstyrke*. SAMSPIL. INFO, nr. 41, den 2. november 2011.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2012). *Uddannelse har betydning for beskæftigelsen hele livet*. SAMSPIL. INFO, nr. 53, den 5. december 2012.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2013). *Uddannelse går i arv*. SAMSPIL. INFO, nr. 61, den 10. oktober 2012.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2013a). *Uddannelse var værn mod krisen*. SAMSPIL. INFO, nr. 62, den 14. oktober 2012.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2014). *Ufaglærte jobs forsvinder*. SAMSPIL. INFO, nr. 67, den 3. april 2014.

Beskæftigelsesministeriet (2007). *Stadig større andel af indvandrere er i arbejde*. Konjunktur og Arbejdsmarked, uge 13, 2007.

Beskæftigelsesministeriet (2008). *Størst vækst i beskæftigelsen for indvandrere – især for kvinder*. Konjunktur og Arbejdsmarked, uge 23, 2008.

Beskæftigelsesministeriet (2009). *Indvandreres tilknytning til arbejdsmarkedet stiger med opholdstiden*. Konjunktur og Arbejdsmarked, uge 51, 2009.

Beskæftigelsesministeriet (2010). *Indvandrere og efterkommere har fået stærkere tilknytning til arbejdsmarkedet i Danmark*. Konjunktur og Arbejdsmarked, uge 38, 2010.

Beskæftigelsesministeriet (2011). *Ikke-vestlige indvandrere er i mindre grad blevet ramt af krisen end etniske danskere*. Konjunktur og Arbejdsmarked, uge 43, 2011.

Beskæftigelsesministeriet (2015). *Faktaark. Økonomi*. I forbindelse med JobReform 1, oktober 2015.

CABI (2012). *Dystre udsigter for nydanskere: Mange sidder i usikre job*. Pressemeddelelse, marts 2012.

CABI (2012a). *Nydanskere sidder i usikre job*. CABI Nyt Marts 2012.

Cepos (2008). *Danskerne er positivt stemte overfor muslimske kolleger*. Notat, den 18. juni 2008.

Cepos (2008a). *Oplevet diskrimination på arbejdsmarkedet*. Notat, den 18. juni 2008.

Cepos (2011). *Negativt nettobidrag på 16 mia. kr. på de offentlige finanser fra indvandrere og efterkommere fra mindre udviklede lande – potentiale for forbedring*. Notat, den 8. februar 2011.

Danmarks Almene Boliger (2016). *Eksplosiv stigning i antallet af studenter med ikke-vestlig baggrund i de udsatte boligområder*. Notat, den 29. juni 2016.

Danmarks Almene Boliger (2016a). *Markant fremgang blandt de unge i boligområder med boligsociale helhedsplaner*. Notat, den 4. november 2016.

Danmarks Almene Boliger (2017). *Studenter: Unge indvandrere overhaler unge danskere i udsatte boligområder*. Notat, den 28. juni 2017.

Danmarks Statistik (2004). *Ændringer i registerbaseret arbejdsstyrkestatistik*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 245, den 2. juni 2004.

Danmarks Statistik (2009a). *Danmark har den højeste beskæftigelse i EU*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 38, den 3. februar 2009.

Danmarks Statistisk (2009b). *Øget beskæftigelse for flere grupper af indvandrere*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 125, den 18. marts 2009.

Danmarks Statistik (2010a). *Flest får job gennem netværk i byggebranchen*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 90, den 3. marts 2010.

Danmarks Statistik (2010b). *Kvinder fra Thailand er oftere i arbejde*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 261, den 10. juni 2010.

Danmarks Statistik (2011b). *Forældres uddannelse vigtig for de unge*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 353, den 3. august 2011.

Danmarks Statistik (2012a). *Ikke-vestlige indvandreres beskæftigelse er faldet*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 197, den 13. april 2012.

Danmarks Statistik (2012b). *Flere nyansatte finder arbejde via netværk*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 595, den 21. november 2012.

Danmarks Statistik (2013b). *Fødselstallet er fortsat lavt*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 67, den 12. februar 2013.

Danmarks Statistik (2013c). *Ikke-vestlige indvandreres beskæftigelse steg svagt*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 127, den 13. marts 2013.

Danmarks Statistik (2013d). *Færre lavtuddannede i beskæftigelse*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 99, den 27. februar 2013.

Danmarks Statistik (2014a). *Brud i familien fordobler risiko for uuddannede børn*. Danmarks Statistiks netmagasin "Bag tallene".

Danmarks Statistik (2015a). *Ikke-vestlige indvandreres beskæftigelse er faldet*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 328, den 26. juni 2013.

Danmarks Statistik (2015b). *Vedr. databrud og ændringer i RAS-statistikken* Notat, den 28. april 2015.

Danmarks Statistik (2016a). *Ændringer i den registerbaserede arbejdsstyrkestatistik ved offentliggørelsen d. 15. april 2016*. Notat, den 29. april 2016.

Danmarks Statistik (2017a). *Fertiliteten steg for tredje år i træk*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 69, den 22. februar 2017.

Danmarks Statistik (2017b). *Markant flere flygtninge i arbejde*. Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 345, den 5. september 2017.

Danmarks Statistik (2017c). *Indvandrere uden dansk uddannelse har ofte videregående uddannelse i forvejen*. Bag tallene, rettet den 12. september 2017.

Dansk Arbejdsgiverforening (2008a). *Indvandrere får fodfæste.* Agenda, nr. 8, 2008.

Dansk Arbejdsgiverforening (2011). *Indvandrere holder på jobbet.* Agenda, nr. 1, 2011.

Dansk Arbejdsgiverforening (2014a). *6.400 ikke-vestlige indvandrerkvinder på kontanthjælp i over 10 år indenfor 15 år.* Agenda, den 6. december, 2014.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015a). *Udlændinge bliver væk fra danskkurser*. Agenda, den 25. januar 2015.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015b). *Hver fjerde flygtning er i job efter 10 år.* Agenda, den 7. marts 2015.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015c). *Kommunerne ser meget forskelligt på ikke-vestlige indvandreres jobparathed.* Agenda, den 3. juli 2015.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015d). *Beskæftigelsen er raslet ned for de helt nyankomne flygtninge*. Agenda, den 15. november 2015.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015e). *Kun 17 pct. af de syriske flygtninge er i job efter fire år i Danmark.* Agenda, den 15. november 2015.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015f). *Kommunerne sender færre flygtninge ud i virksomhederne*. Agenda, den 15. november 2015.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015g). *5 pct. af flygtninge-kvinderne er i job efter fire år i Danmark.* Agenda, den 2. december 2015.

Dansk Arbejdsgiverforening (2015h). *Kun 13pct. af flygtninge fra Syrien er i job efter fire år i Danmark.* Agenda, den 18. marts 2015.

Dansk Arbejdsgiverforening (2016). *Flere flygtninge kommer ud på virksomhederne*. Agenda, den 5. december 2016.

Dansk Arbejdsgiverforening (2017a). *Langt flere flygtninge kom i job 2016*. Agenda, den 12. februar 2017.

Dansk Arbejdsgiverforening (2017b). *Langt flere flygtninge kom i job i 2016*. Agenda, den 19. maj 2017.

Dansk Arbejdsgiverforening (2017c). *Flere flygtninge er kommet i job efter indførelsen af nye tiltag*. Agenda 19. juli 2017.

Dansk Erhverv (2011). *Ikke-vestlige indvandrer og efterkommeres beskæftigelse før og efter finanskrisen*. Notat udateret.

Dansk Industri (2005). *Lave karakterer øger risikoen for frafald*. Indsigt, den 7. november 2005.

Dansk Industri (2009). *Rekordstor fremgang for integrationen i Danmark*. Indsigt, juni 2009.

Dansk Industri (2009a). *Indvandrere holder godt fast i jobbet*. DI Business, nr. 16, den 4. maj 2009.

Dansk Industri (2010). *Krisen får markant flere indvandrere og efterkommere til at uddanne sig*. Notat, den 20. maj 2010.

Dansk Industri (2010a). *Unge efterkommere tjener nu det samme som danske unge*. Notat, den 26. august 2010.

Dansk Industri (2010b). *Efterkommere kommer hurtigere ud på arbejdsmarkedet*. Indsigt, december 2010.

Dansk Industri (2017). *Uddannelse betaler sig også for efterkommere*. DI Analyse, oktober 2017.

DEA (2013). *Hvad betyder folkeskolekarakterer for videre uddannelse?* Notat 24, den 21. november 2013.

DJØF (2013). *DeFacto 25. september 2013*.

Etnisk Erhvervsfremme (2011). *BestPraxis*, nr. 1, 2011.

Etnisk Erhvervsfremme (2012a). *BestPraxis*, nr. 2, 2012.

Fagbladet (2009). Temanummer om krise og arbejdsmarkedsintegration. Nr. 3, 2009.

Finansministeriet (2017a). *På trods af lav beskæftigelsesfrekvens bidrager indvandrere meget til produktion og beskæftigelse*. Faktaark, den 10. april 2017.

Finansministeriet (2017b). *Fremgang i beskæftigelsen – også blandt indvandrere*. Faktaark, den 10. april 2017.

Finansministeriet (2017c). *Tegn på at asylmodtagere kommer hurtigere i job*. Faktaark, den 10. april 2017.

Forsikring & Pension (2015). *Indvandrernes pensionsindbetalinger 2003-13*. Notat, den 26. oktober 2015.

HORESTA (2015). *Medlemsundersøgelse vedr. arbejdskraft*. September 2015.

Ingeniørforeningen i Danmark (2011). *Høj motivation blandt ingeniører fra udlandet*. Ingeniøren, den 11. maj 2011.

Kommunernes Landsforening (2009). *Indvandrere rykker ind i kommunale job*. Momentum, nr. 1, den 18. august 2009.

Kommunernes Landsforening (2010). *Integrationssucces i skyggen af burkaer*. Momentum, nr. 2, den 15. februar 2010.

Kommunernes Landsforening (2010a). *Nydanskere får foden indenfor i flere brancher*. Momentum, nr. 6, den 7. juni 2010.

Kommunernes Landsforening (2010b). *Flere Mohamed har fået job – men halter stadig efter Hong*. Momentum, nr. 7, den 24. august 2010.

Kommunernes Landsforening (2010c). *Flere og flere indvandrere bliver ansat i kommunen*. Momentum, nr. 8, den 21. september 2010.

Kommunernes Landsforening (2011). *Kommunale ansættelser af indvandrere når milepæl*. Momentum, nr. 8, den 12. september 2011.

Kommunernes Landsforening (2012). *Kommunalt ansatte indvandrere "overlever" besparelser*. Momentum, nr. 6, 2012.

Kommunernes Landsforening (2014): *Flere og flere af de kommunalt ansatte har ikke-vestlig baggrund*. Momentum, den 17. marts, 2014.

Kommunernes Landsforening (2015): *Kommunerne får flere og flere ansatte med ikke-vestlig baggrund*. Momentum, den 22. juni, 2015.

Kommunernes Landsforening (2016): *Flere og flere kommunalt ansatte har ikke-vestlig baggrund*. Momentum, den 15. august, 2016.

Kommunernes Landsforening (2017): *Flere indvandrere bliver socialrådgivere og sosuassistenter*. Momentum, den 15. august, 2016.

Ledernes Hovedorganisation (2000). *Specialnummer om mangfoldighedsledelse*. Ledelse i dag, nr. 37, marts 2000.

Ledernes Hovedorganisation (2008). *Tredobling af nydanskere på lederuddannelser*. Pressemeddelelse, den 10.03.2008.

Ledernes Hovedorganisation (2009). *Flere nydanske ledere på skolebænken*. Pressemeddelelse, den 28.01.2009.

Mandag Morgen (2016). *Indvandrere og efterkommere stryger til tops på arbejdsmarkedet*, artikel, den 10. december 2016.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2009c). *Ikke-vestlige indvandrere rammes i mindre grad af ledighed*. Ugens tal, den 29. maj 2009. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2009d). *Indvandrere fra ikke-vestlige har bidt sig fast på arbejdsmarkedet*. Ugens tal, den 14. september 2010. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2010b). *Nydanskere bidrager til beskæftigelsesfremgangen*. Ugens tal, den 3. september 2010. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2010d). *Nydanskere klarer sig godt under krisen*. Ugens tal, den 12. marts 2009. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2011). *Dansk arbejdsmarkedsintegration blandt EU´s bedste*. Ugens tal, den 8. februar 2011. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (1999). *To udenlandske sagkyndige om den globale baggrund for indvandringen - og om de samfundsøkonomiske konsekvenser for Danmark*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, april 1999.
Rockwool Fondens Forskningsenhed (2008). *Flere praktikpladser til unge med indvandrerbaggrund*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, januar 2008.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2008a). *Unge med anden etnisk baggrund oplever diskrimination*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, januar 2008.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2009). *Færre familiesammenførte – flere beskæftigelsesindvandrere*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, juni 2009.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2009a). *Starthjælpen skaber fattigdom*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, juni 2009.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2009b). *Starthjælpen øger beskæftigelsen*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, juni 2009.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2011). *Mens svensk og norsk integration er stagneret, er den danske fortsat med at blive bedre*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, juni 2011.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2011a). *Lige børn leger helst*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, juni 2011.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2011b). *Halvdelen af ikke-vestlige indvandrere er fattige*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, juni 2011

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2013). *Kvindelige efterkommere gifter sig senere end indvandrerkvinder – og de bliver oftere skilt*. Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, september 2013.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2013a). *Andengenerationsindvandrere er kommet langt i deres integration i Danmark*. Nyt fra Rockwoolfondens Forskningsenhed, september 2013.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2013b). *Store forskelle i beskæftigelse mellem første- og andengenerationsindvandrere*. Nyt fra Rockwoolfondens Forskningsenhed, september 2013.

Teknologisk Institut (2008). *Videnintensive virksomheder vil rekruttere mangfoldigt*, notat den 26. juni 2008.

Teknologirådet (2010a). *Integration version 2.0*. Teknologirådets nyhedsbrev til folketinget, nr. 269, juni 2010.

Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet (2016a). *Få nyankomne flygtninge og familiesammenførte er i arbejde*, Nyhedsbrevet Integration i tal, nr. 1, 2016.

Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet (2016b). *Nyankomne flygtninge er lavtuddannede*. Nyhedsbrevet Integration i tal, nr. 2, 2016.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2016c). *De fleste efterkommere går i dagtilbud*. Nyhedsbrevet Integration i tal, nr. 3, 2016.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2016d). *Flere nydanske elever får 02 i 9. klasse*, Notat, den 13. april 2016.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2016e). *Efterkommere fra visse lande overhaler personer med dansk oprindelse på uddannelses- og jobfronten*. Nyhedsbrevet Integration i Tal, nr. 2, 2016.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017c). *Det betaler sig for*

kommunerne at få flygtninge i job. Kbh.: Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017d). *Mange flere nyankomne flygtninge får job*. Kbh.: Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Udlændinge- og Integrationsministeriet (2017e). *Gode danskkundskaber er afgørende for ikke-vestlige indvandreres tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet*. Nyhedsbrevet Integration i tal, nr. 5, 2017.

Ugebrevet A4 (2004). *Indvandrere jagter job på egen hånd*, nr. 13, 2004.

Ugebrevet A4 (2009). *Indvandrere klarer krisen bedst,* nr. 9, 2009.

Ugebrevet A4 (2009a). *Indvandrere holder bedst fast i job under krisen,* nr. 25, 2009.

Ugebrevet A4 (2009b). *Lønmodtagerne er ramt af muslim-forskrækkelse,* nr. 13, 2009.

Ugebrevet A4 (2009c). *Indvandrerbørn giver forældre baghjul,* nr. 6, 2009.

Ugebrevet A4 (2011). *Hjemmegående indvandrer-kvinder vil gerne i job,* nr. 4, 2011.

Ugebrevet A4 (2012). *Diskriminationen bider sig fast på arbejdspladsen,* den 27. februar 2012.

Ugebrevet A4 (2012a). *Østarbejdere tager natarbejdet i supermarkeder*, den 20. juni 2012.

Ugebrevet A4 (2012b). *Indvandrerkvinder brænder for at arbejde*, den 12. marts 2012.

Ugebrevet A4 (2012c). *Indvandrerkvinder rammes hårdest af jobkrisen*, den 8. marts 2012.

Ugebrevet A4 (2013). *Indvandrere parkeres bagerst i køen*, den 4. februar 2013.

Ugebrevet A4 (2014). *Indvandrernavne står i vejen for arbejde*, den 8. september 2014.

Ugebrevet A4 (2015). *Kommuner famler med at få flygtninge i arbejde*, den 19. januar 2015.

Ugebrevet A4 (2015a). *Stat og kommuner ansætter flere indvandrere med ikke-vestlig baggrund*, den 20. november 2015.

Avisartikler

Berlingske Tidende (2011). *"Integration sat fem år tilbage"*, den 7. februar 2011.

Fyens Stiftstidende (2006). *"Nydanskere er stærkt efterspurgte"*, den 15. juni 2006.

Jyllands Posten (2000). *"Nyrup: Nej til bøn på jobbet"*, den 28. november 2000.

Jyllands Posten (2011). *"Krisen har været hård ved indvandrere"*, den 12. december 2011.

Jyllands Posten (2012). *"Indvandrere glider ud af jobmarked"*, den 14. april 2012.

Jyllands Posten (2014). *"Hvorfor står integrationen i stampe?"*, den 7. december 2014.

Jyllands Posten (2015). *"Vækst er den store integrationsmotor"*, den 20. januar 2015.

Jyllands Posten (2015). *"Mange indvandrerkvinder vil hellere gå hjemme end have et arbejde"*, den 23. marts 2016.

Politiken (2012). *"Indvandrere arbejder i de mest usikre job"*, den 25. februar 2012.

APPENDIKS. DE ANVENDTE BEGREBER

De centrale begreber, der anvendes i afhandlingen, korresponderer med Danmarks Statistiks definitioner, jf. nedenstående tabel.

Dansker, indvandrer og efterkommer	
Dansker	En person, hvor mindst en af forældrene er dansk statsborger og samtidig født i Danmark.
Indvandrer	En ikke-dansk person, der er født i udlandet
Efterkommer	En ikke-dansk person, der er født i Danmark.
Flygtning	En indvandrer, der har et oplyst opholdsgrundlag fra Udlændingeservice som enten kvoteflygtning, anden flygtning, familiesammenført til, barn af eller forælder til en flygtning. Personer med ukendt opholdsgrundlag, som kommer fra et land, der på indvandringstidspunktet blev klassificeret som et flygtningeland (se nedenfor), tælles også med som flygtning. Ifølge Danmarks Statistik defineres efterkommere endvidere som flygtninge, hvis mindst én af forældrene er flygtning.
Vestlige og ikke-vestlige lande	
Vestlige lande	Summen af alle EU-lande + resten af de nordiske lande (Island og Norge) + USA, Canada, Australien, New Zealand, Andorra, Liechtenstein, Monaco, San

	Marino, Schweiz og Vatikanstaten
Ikke-vestlige lande	Alle lande, der ikke er vestlige, dvs. lande i Østeuropa udenfor EU, Afrika, Mellemøsten, Asien samt Amerika.
Flygtningeland	Et land, hvor opholdstilladelsen for mere end 75 pct. af de indvandrede personer fra landet i løbet af et år bliver givet som asyl
Beskæftigelse	
Beskæftigelsen	Antallet af beskæftigede
Beskæftigelsesfrekvensen	Den andel af en gruppe, der er i arbejde
Beskæftigelsesgabet	Forskellen mellem to gruppers beskæftigelsesfrekvens
Arbejdsstyrken	Summen af antal beskæftigede og ledige
Ikke-vestlig beskæftigelsesfrekvens	Beskæftigelsesfrekvensen for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere
Ikke-vestlig beskæftigelsesgab	Forskellen i beskæftigelsesfrekvensen mellem danskere og ikke-vestlige indvandrere/efterkommere
Vestlig beskæftigelsesfrekvens	Beskæftigelsesfrekvensen for vestlige indvandrere og efterkommere
Vestlig beskæftigelsesgab	Forskellen i beskæftigelsesfrekvensen mellem danskere og vestlige indvandrere/efterkommere
Udenlandske medarbejdere	Medarbejdere, der enten er vestlige indvandrere og efterkommere eller ikke-vestlige indvandrere og efterkommere

Med ovennævnte definition kan der være personer med en indvandrerbaggrund, der kommer til at optræde i statistikken som dansker, hvis mindst én af forældrene er en efterkommer af en indvandrer og dansk statsborger. Indtil videre er det en mindre gruppe. Den 1. januar 2009 drejede det sig i alt om 7.567 personer, og af disse var det kun 221 personer, der var over 15 år (Danmarks Statistik 2009: 160). Det vil sige, at problematikken praktisk taget ikke har nogen betydning for afhandlingen, der fokuserer på den beskæftigelsesmæssige udvikling i den erhvervsaktive alder fra16 til 64 år i perioden fra 1996 til 2009.

Som det fremgår af tabellen, er de ikke-vestlige lande en residual kategori, der efter afgrænsningen af de vestlige lande samler de resterende lande op. Der er derfor ikke overraskende ganske stor spændvidde mellem beskæftigelsesfrekvenserne for de enkelte ikke-vestlige lande. Nogle ikke-vestlige indvandrergrupper klarer sig i øvrigt også bedre end nogle af de vestlige indvandrergrupper. I 2007 f.eks. havde de mandlige indvandrerne fra Sri Lanka, Vietnam og Tyrkiet alle en højere erhvervsfrekvens end mandlige indvandrere fra Island, Tyskland og Polen (Dansk Arbejdsgiverforening 2008: 32). Og de kvindelige indvandrere fra Thailand havde også en højere erhvervsfrekvens end kvindelige indvandrere fra Sverige, Norge, Storbritannien og Tyskland. Det kan delvist skyldes, at der blandt indvandrere fra de nævnte vestlige lande er en højere andel af studerende end blandt de anførte ikke-vestlige lande.

Definitionen af de ikke-vestlige lande er en løbende afgrænsning, der ikke er fastlagt én gang for alle, fordi landenes medlemskab af EU er en variabel størrelse. Det betyder, at lande, der ligger ved siden af hinanden i Europa, og hvor det ene land er medlem af EU, og det andet ikke er, i statistikken vil optræde som henholdsvis et vestligt og ikke-vestligt land. Når et land indtræder i EU, gælder det med tilbagevirkende kraft – dvs. det kommer til at tilhøre de vestlige lande i hele perioden, også før det blev medlem af EU. I undersøgelsesperioden har der været EU-udvidelser i 2004 med 10 lande (Cypern, Estland, Letland, Litauen, Malta, Slovakiet, Slovenien, Tjekkiet, Ungarn og Polen), i 2007, da Rumænien og Bulgarien blev medlem, samt 2013, hvor Kroatien opnåede EU-medlemskab.

Det er først i 2008, at Danmarks Statistik definerer en variabel for indvandrere og efterkommere, der skelner mellem, om en person har opholdsgrundlag som flygtning, eller om der er tale om et andet opholdsgrundlag, f.eks. uddannelser og job (Danmarks Statistik 2008: 47-51). En person er flygtninge, hvis vedkommende kommer fra lande, hvor mindst 75 pct. af indvandrerne har fået opholdstilladelse via asyl. Det kan variere fra år til år, hvorfor et land et år kan blive defineret som et flygtningeland for så året efter ikke at blive det. Med den metode kan der identificeres 29 lande, inklusiv statsløse, der enten i et enkelt eller alle år har været et flygtningeland. (Danmarks Statistik 2008: 49,50).

Ovennævnte måde at bestemme flygtningetallet på medfører nogen usikkerhed i forhold til personer med ukendt opholdsgrundlag. Hvis de reelt er flygtninge og kommer fra ikke-flygtningelande vil de optræde som ikke-flygtninge. Derimod, hvis de ikke er flygtninge og kommer fra flygtningelande, vil de omvendt blive kategoriseret som flygtninge. Derfor kan antallet af flygtninge være enten over- eller undervurderet. Alligevel er metoden valgt, fordi det i et vist omfang kan antages, at over- og undervurderingerne vil ophæve hinanden, og at eventuelle afvigelser derfor vil være af et forholdsvist beskedent problem. Dertil kommer, at det er den mest præcise metode, der findes til at afgrænse flygtningegruppen.

RESUMÉ

Ph.d.-afhandlingen er en analyse af den markante beskæftigelsesfremgang blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere på det danske arbejdsmarked fra 1996 til 2008. Denne ”succeshistorie” har kun i ringe grad afspejlet sig i den offentlige debat, videnskabelige analyser og diverse analyserapporter - en skævvridning, der er baggrunden for afhandlingen.

Konklusionen er, at fremgangen udover højkonjunkturen sandsynligvis har resulteret i og bygget på en styrkelse af indvandreres og efterkommeres humane kapital, en reduktion af virksomhedernes diskrimination samt en udbygning af indvandreres og efterkommeres beskæftigelsesrelevante netværk. Der må i så fald være tale om overvejende irreversible forbedringer uafhængig af, om der lav- eller højkonjunktur i samfundet. Udvidelsen af beskæftigelsesgabet under krisen må derfor mere tolkes som et midlertidig set-back fremfor indikation på en længevarende tilbagerulning af beskæftigelsesfremgangen.

Analysen bygger på en lang række analytiske spørgsmål med udgangspunkt i de centrale beskæftigelsesbarrierer, som fem fremherskende teorier peger på: ”kultur”-, incitaments-, humankapital-, diskriminations- og netværksteorien. Spørgsmålene besvares via en omfattende og systematisk gennemtrawling og re-analyse af den foreliggende empiriske information om den ikke-vestlige beskæftigelse på det danske arbejdsmarked.

ISSN (online): 2246-1256
ISBN (online): 978-87-7112-424-8

AALBORG **UNIVERSITETSFORLAG**